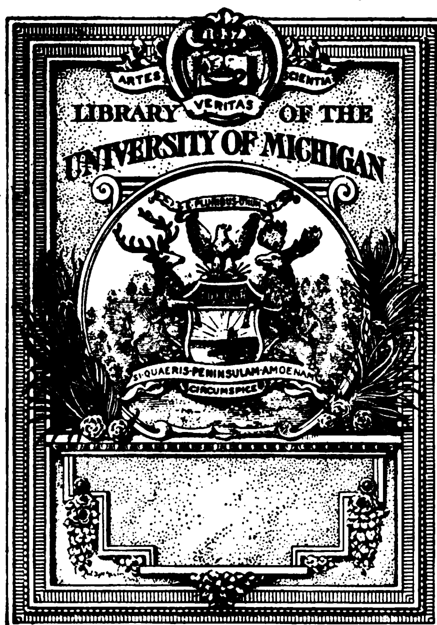

ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

HISTORISK TIDSKRIFT

UTGIFVEN

AF

SVENSKA HISTORISKA FÖRENINGEN

GENOM

E. HILDEBRAND

SJUTTONDE ÅRGÅNGEN.

1897

STOCKHOLM 1897
KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

Innehåll:

Afhandlingar.

Strödda Meddelanden och Aktstycken.

Öfversikter och Granskningar.

Bilagor.

Några anmärkningar rörande riksdagen i Norrköping år 1800.

AF

S. CLASON.

Nämnes den riksdag, som hölls i Norrköping år 1800, torde för erinringen närmast framträda tanken på slitningar mellan ständer och regering, hvarvid denna stundom genom maktspråk eller list skulle genomdrifvit sina önskningar på ett sätt, som ej stått i full öfverensstämmelse med det konstitutionellt riktiga. Ett akademiskt opponentskap nödgade mig för någon tid sedan att söka gå litet närmare in i dessa konstitutionella tvister, och då därvid åtskilliga skäl syntes mig kunna anföras för en uppfattning, i viss mån afvikande från den, som här eljest torde hafva mest häfd för sig, har detta gifvit anledning till efterföljande anmärkningar. På att vara uttömmande göra de dock så mycket mindre anspråk, som åtskilligt hindrat mig att alltför mycket fördjupa mig i ämnet; det material, som föreligger i flera otryckta memoarsamlingar, har jag därför i allmänhet ej haft tillfälle att genomgå, utan hufvudsakligen fått stödja mig på delvis redan utgifna, officiella protokoll och handlingar samt på sådana minnesanteckningar och bearbetningar, som föreligga i tryck.

Frånräknar man ett par nästan samtida berättelser[1] samt framställningen i Schinkels *Minnen*, har den af

[1] Den ena »*Anmærkninger, giorte ved og efter Rigsdagen i Sverrig Aar 1800, deels paa Stedet selv, deels udaf offentlige Bekiendtgiørelser*», af dansken, öfverste P. L. Oxholm i veckotidskriften »*Minerva*» 1802; den andra den teckning af riksdagen, som innehålles i den af schweizaren J. G. Kerner på initiativ af prof. E. Z. Munck af Rosenschiöld år

signaturen — d. — n. [Sigfrid Wieselgren] i *Svensk Månadsskrift* 1864 offentliggjorda skildringen af »*Riksdagen i Norrköping år 1800*» länge varit den enda utförligare teckning vi hittills ägt af detta betydelsefulla ständermöte. Liffull och intressant, torde dock denna teckning ej kunna uppfylla den moderna historiska kritikens kraf: den är därtill för mycket stödd på samtida memoirer och anekdoter, hvilkas opartiskhet ofta lämna mycket öfrigt att önska. En ny framställning af riksdagen i Norrköping har därför varit önsklig nog. Förlidet år gafs oss ock en sådan i en akademisk afhandling »*Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800*» af M. Hamnström[1], och om än denna, såsom af titeln framgår, endast afsett att skildra själfva realisationsfrågans behandling under riksdagen, är dock redan därmed mycket vunnet, helst denna fråga som bekant var riksdagens förnämsta, den, för hvilken den sammankallats, och hvarom dess förhandlingar hufvudsakligen rörde sig. I denna fråga har ock nämnde förf. kunnat tränga djupare in än sina föregångare, i det hufvudkällan för hans framställning varit de, så vidt jag vet, nu för första gången begagnade protokollen i det riksdagens »hemliga utskott», af hvilket den stora frågan förbereddes.

Den finansiella nöd, till hvars botande riksdagen kallats samman, var åtminstone till sin uppkomst ett arf från Gustaf III:s dagar. Dess yttersta grund var, att riksgäldskontoret under det ryska kriget och allt framgent måst utgifva sina räntebärande s. k. kreditsedlar — eller på våra dagars språk obligationer — till långt större belopp, än ursprungligen afsetts och än det självt mäktade inlösa, och att, sedan i följd häraf kontoret måst dels på obestämd tid uppskjuta kreditsedlarnes inlösen, dels indraga deras ränta, dessa efter hand sjunkit i värde emot bankomyntet, så att de t. ex. 1799 löpte med cirka 50 % agio. Då samtidigt, som alltid i dylika fall, det bättre myntet,

1803 utgifna »*Reise über den Sund*». Om den sistnämnda bokens rätt intressanta historia kunna upplysningar bl. a. hämtas i Kungl. bibliotekets samling af bref till Rosenschiöld, hvarur en del utdrag äfven finnes offentliggjord i Ny Ill. Tidning 1870 uti uppsatsen »*En politisk pamflett och dess öden*».

[1] Uppsala 1896. 126 sid.

bankomyntet, alltmer började försvinna ur rörelsen, blefvo kreditsedlarne det så godt som enda cirkulationsmedlet; deras ständiga sjunkande förorsakade därför allmän osäkerhet i affärslifvet, onaturligt uppdrifvande af alla varuvärden, förlamande af kredit och handel o. d., och samtidigt led statsverket allt större förluster, enär alla dess upphandlingar måste ske med kreditsedlar efter gällande kurs, och det likaledes mot hög agio måste uppköpa sina växlar på utrikes myntsorter eller förskaffa sig bankomynt till betalning af kapital och ränta på statsskulden.

Att Gustaf IV Adolf allt ifrån sitt regeringstillträde lade sig vinn om den mest berömvärda sparsamhet i statsförvaltningen — hufvudsakligen genom besparingar kunde t. ex. under åren 1797—99 en statsskuld på inemot 3 mill. minskas med öfver 700,000 rdr. — hjälpte härvid ej till fyllest. I synnerhet blef ställningen ohållbar genom de olyckor, som tillstötte under åren 1798—1799: en allmän missväxt öfver hela landet, ett felslående sillfiske, en penningkrasch i Hamburg o. s. v., hvilka genom sin ogynnsamma inverkan på landets inre näringslif och utrikes handel än ytterligare försvagade dess ställning vid penningetransaktioner med utlandet och sålunda bidrogo att öka växelbristen och stegra kursen. Äfven vid detta var regeringen långt ifrån overksam, men det gick henne, såsom redan Gustaf I haft skäl att klaga: »Händer dem hårda år, hunger, pest eller hvad det vara kan, så måste vi bära skulden.» När hon t. ex. för att skaffa bättre tillgång på spannmål inskränkte eller förbjöd brännvinsbränningen, knotade allmogen; när hon så åter mot slutet af 1799 gaf bränningen fri, enär årsväxten af oaflåtlig väta blifvit förskämd och föga kunde användas till annat, uppstodo oroligheter i flere städer. För att råda bot på eländet kräfdes kraftigare medel, än regeringen hade i sin hand, och så måste riksdagen sammankallas.[1]

Riksdagen öppnades den 15 mars. För att med konungen öfverlägga i de ärenden, som afsågo att »återvinna

[1] Om realisationsfrågans förhistoria, jfr bl. a. inledningen hos Hamnström, a. a.; för Gustaf IV Adolfs första regeringsår se i öfrigt Adlerbeths *Historiska Anteckningar*, Örebro 1857, III, sid. 1—65.

ordning och stadga i rikets vacklande penningeverk» och för att granska statsverkets tillstånd, äskades i den kungl. propositionen af samma dag jämlikt §§ 47 och 50 RF. ett hemligt utskott af tillsammans 45 medlemmar. Den 19 framställde emellertid på riddarhuset en major Åke Holst yrkande om att så väl de, »som blifva ledamöter af banko-utskottet, som de, som skola granska riksgäldskontorets förvaltning» och i all synnerhet de sistnämnde, »så vida uppenbarandet af bankens tillstånd skulle anses betänkligt», måtte, »i allt hvad dessa båda allmänna verk rörer, frikallas från all tysthetsed och i stället erhålla behörig instruktion», att för respektive stånd »noga och offentligen uppgifva i hvad tillstånd dessa verk sig nu befinna».[1] Det var detta memorial, som gaf upphof till den första konstitutionella sammanstötningen, den s. k. *publicitetsstriden*.

Holsts memorial begärdes den 19 på bordet, och den 20 anhöll han själf att det måtte »ännu vidare hvila». Saken togs dock samma dag upp äfven af friherre Hans Hjerta [Järta], som i ett särskildt memorial utvecklade sin anslutning till Holsts förslag. Han talade där varmt för nödvändigheten af »att lägga en allmän kännedom om finansernas ställning till grund för de anstalter till deras upphjälpande, som skola vidtagas», häfdade folkets rättighet att veta, huruvida den gäld, det garanterat och hvartill det årligen gaf en dryg bevillning, »förminskas eller icke, samt granska, huruvida bevillningen användes på ett sätt, som befrämjar det ändamål, för hvilket den blifvit gifven», samt framhöll, att riksgäldskontorets kredit endast kunde vinna på större offentlighet, under det att däremot under hemlighållandet »det vanvärde, hvari riksgäldskontorets löpande skuldsedlar allt mer och mer råkat, gifver anledning till den förmodan, att någon betydlig afbetalning å skulden icke skett». Likaså kräfde han offentlighet öfver bankens ställning, för att därigenom ständerna skulle kunna få den fullständiga kännedom om statens tillgångar, hvarpå man ensamt kunde bygga finansreformen.[2] — För så vidt i hans anförande skulle ligga en antydan om, att man

[1] »*Protocoller hållne hos Högloflige Ridderskapet och Adeln vid Riksdagen i Norrköping År 1800*», Stockholm 1800, I, sid. 32.
[2] *Protocoller hos Ridd. och Adeln,* I, sid. 48 ff.

ingen kunskap ägde om huruvida gälden minskats genom afbetalning eller ej, var dock en sådan ej längre berättigad, ty den kungl. propositionen omnämnde en afbetalning af »flere tunnor guld», och i den berättelse öfver rikets tillstånd, som den 18 mars föredragits å rikssalen, och af hvilken ett exemplar öfverlämnats åt hvarje talman, funnos så väl omnämnda de besparingar i staten, konungen efter sitt regeringstillträde vidtagit, som på öret angifven den afbetalning af öfver 700,000 rdr., hvarmed gälden kunnat minskas.[1]

Att Holst-Hjertas förslag skulle leda till en konstitutionell tvist, var tydligt nog: konungen hade begärt ett *hemligt* utskott just för finansfrågans utredning, men å riddarhuset ville man frikalla dem, som skulle syssla med bank och riksgäldskontor, från all tysthetsed och i stället förplikta dem att offentligen draga sakerna inför ständerna. Det var, i något ändrade former, precis samma tvistefråga, hvarom stridts både 1778 och 1789 på ett sätt, som båda gångerna slutat med regeringens seger. Den forne oppositionsmannen Johan von Engeström, som själf 1778 bragt en liknande fråga å bane, men nu hyste förtroende för den nye konungen, skref ock till sin broder om det Holstska memorialet: »Ryttmästaren Jöran Adlersparre, som är rätte hufvudmannen för les enragés, hade fått en major Holst att skrifva det. Afsikten hos Adlersparre var att få upp en konstitutionsfråga om rätta förståndet af 47 § i regeringsformen och således komma i träta med konungen».[2]

Striden utbröt den 24 mars. Holst, som inledt den, slog till reträtt och tog tillbaka sitt yrkande i hvad angick riksgäldskontoret, enär redan 1792 ärenden rörande detta lagts under hemligt utskott, något, hvarom han dittills erkände sig hafva varit okunnig. Förslaget togs dock upp af oppositionen, de s. k. »jakobinerna», och då yrkandets konstitutionella berättigande bestreds af flere regerings-

[1] Se dels nämnda berättelse, som är tryckt under titel »*Puncter om hvilka Kongl. Maj:t. i Nåder velat Riksens Ständer underrätta*», Sthlm 1800, dels »*Tidningar för Riksdagen i Norrköping år 1800*», sid. 60.
[2] Bref af den 2 april 1800. *Historiska anteckningar och bref från åren 1771—1805 af Johan von Engeström*, utgifna af E. V. Montan, sid. 231.

vänlige talare, var man snart inne i en konstitutionell debatt, hvarunder oppositionens hufvudtalare voro Hjerta och Georg Adlersparre, men hvilken som bekant slöts därmed, att landtmarskalken, grefve Magnus Brahe, vägrade proposition på yrkandet om publicitet för riksgäldskontorets förvaltning. Skarpa protester hördes, men Brahe vidblef bestämdt sin propositionsvägran, och något medel att tvinga honom ur denna ställning hade man icke. Den verkade ock därhän, att när frågan, efter behandling af en del andra ärenden, återupptogs, äfven sådana »jakobiner» som A. F. Sköldebrand och den äldre von Schulzenheim anslöto sig till ett yrkande att hos Kungl. Maj:t göra underdånig förfrågan, huruvida *han* ansåge den begärda propositionen strida mot grundlagarne eller icke. Ett sådant uttalande meddelades ock riddarhuset den 1 april genom en kungl. skrifvelse, som innehöll på en gång ett gillande af Brahes förfarande och en förklaring, att konungen ville »icke annnorlunda nyttja sin i grundlagarna förvarade höga rätt till urskiljande af hvad hemligt hållas bör, än i förening med hvad det allmännas bästa och en i grannlaga ärender nödig försiktighet fordrar», samt att han ock ville, *när utskottet slutat sitt arbete, »uti de viktiga mål dit höra, låta meddela samtliga riksens ständer all den kännedom»*, som öfverensstämde med ärendernas natur och han själf pröfvade nyttig.[1] Detta sitt löfte höll konungen »i fullaste mått»[2], ty kort före realisationsplanens afgörande i plena fingo ständerna af hemliga utskottet mottaga en utförlig redogörelse for riksgäldskontorets ställning.[3]

Man har vid bedömande af denna fråga i allmänhet varit benägen att ställa sig på oppositionens sida.[4] Striden gällde tolkningen af § 47 RF 1772, hvilken som bekant gaf ständerna rätt att välja ledamöter »i de utskott, med hvilka Kungl. Maj:t vill öfverlägga om de ärender, som

---

[1] Om debatten i denna fråga, se *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I: 60—122. Den hade egentligen bort vara afslutad med landtmarskalkens propositionsvägran d. 24 mars, men refs åter upp af oppositionen genom nya diktamina d. 1 april, redan innan Kungl. Maj:ts skrifvelse anländt.

[2] Hamnström, a. a. sid. 27 not [1].

[3] Tryckt i *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 443—471.

[4] Så H. Forssell i *Valda skrifter af Hans Järta*, Lefnadsteckningen, sid. XIV ff; V. Vessberg, *Om svenska riksdagen .... 1772—1809*, sid. 81 ff. och nu senast Hamnström, a. a., sid. 27 ff.

honom synas hemliga hållas böra, och äro de personer alldeles uppdragne alla de rättigheter, som riksens ständer själfve innehafva; men i alla mål, som uppenbara kunna vara, blifva de riksens ständers plena meddelte och under deras rådplägningar hänskjutna». Man framhöll, att den här omtalade behandlingen icke kunde äga tillämpning, då det gällde ett ständernas eget verk, sådant som riksgäldskontoret, hvilket man likställde med banken, som enligt § 55 i samma RF »förblifver .... under deras (ständerna) egen garantie och vård, skolandes förvaltas efter de reglementer och stadgar, som redan gjorde äro eller ännu af riksens ständer göras kunna». Då ständerna, framhöll oppositionen, hade rätt att efter behag styra med sina egna verk, borde det väl stå i deras skön att afgöra, huruvida dessas förvaltning borde vara hemlig eller ej. Motsidan åter häfdade — och efter hvad mig synes med rätta — att § 47 dock gaf *konungen* rätt att afgöra, *hvilka* ärenden borde anses hemliga, och att RF. däruti icke kände någon inskränkning för något mål af hvilken beskaffenhet det än vara måtte. Hjerta synes visserligen velat bryta udden af denna anmärkning med att urgera att »endast de mål, som Kungl. Maj:t vill Riksens ständer *proponera*» d. v. s. som *utginge* från honom, men som han tillika ansåge icke tåla offentlig öfverläggning, borde höra under hemliga utskottet, under det att däremot icke skulle »i något fall vara möjligt att genom en frågas väckande i plenum kränka» denna konungens rättighet, då det icke vore »möjligt att känna de hemliga ärenden, hvarom Kungl. Maj:t kan vara sinnad att med utskottet rådslå».[1] Mot denna hans argumentation kan dock anföras, att regeringsformen intet förbud kände mot ett konungens initiativ äfven i bank- och riksgäldsfrågor. För öfrigt synes oppositionen alldeles ha förbisett, att regeringsformen, äfven om den öfverlämnade en fråga åt ständernas afgörande, dock därmed icke kunde anses hafva stadgat något om *formen* för detta afgörande, utan att ständernas rätt borde anses oförkränkt, vare sig deras beslut framgått ur plena eller ur ett därtill befullmäktigadt utskott — och § 47 gaf ju uttryck-

[1] *Protocoll. hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 72.

ligen åt de hemliga utskotten alla ständernas rättigheter.

Regeringspartiet kunde därjämte hafva stödt sig på prejudikat från 1778, då riddarhusmajoriteten måste erkänna, att äfven i *bankfrågor* Kungl. Maj:t kunde hafva hemliga meddelanden att göra, och att i ty fall § 47 borde tillämpas.[1] Att på 1789 och 1792 års riksdagar riksgäldskontorsfrågorna behandlats i hemliga utskott, och att på den förstnämnda kontorets instruktion där blifvit antagen, talade gifvetvis ock till förmån för sekretessens bevarande, ehuru naturligtvis ur konstitutionell synpunkt Hjerta hade rätt, då han härom anmärkte, att »prejudikat icke kunna anses för grundlagar».

Man anmärkte redan samtidigt såsom ett fel af landtmarskalken, att han »tillåtit frågans ventilation, hvilket aldrig bort ske, om den varit inkonstitutionell».[2] Anmärkningen är näppeligen befogad: förslagen rörde lika mycket banken, som riksgäldskontoret, och då för behandling af den förras förvaltning Kungl. Maj:t aldrig äskat något hemligt utskott, kunde diskussion därom ej undertryckas, likasom ej heller rörande bankens publicitet någon propositionsvägran framställdes. För öfrigt torde väl ifrågasättas, om då, mer än senare, debatten om en fråga borde afklippas därför, att yrkanden i samband därmed framställdes af sådan innebörd, att å dem måste vägras proposition.

Det har talats om, att »det är eget att se, huru ytterst undergifvet jakobinerna fogade sig efter den kungliga ukasen».[3] Man synes då ha förbisett, att, såsom ofvan nämnts äfven »jakobiner» förordat frågans hänskjutande till konungen. Detta var väl ock den enda möjliga utvägen: man hade på den tiden vid propositionsvägran icke någon af lagen utpekad skiljedomare mellan talman och stånd, ej heller kände det gustavianska statsskicket den skarpa gräns mellan konungamakt och ständer, som i våra dagar är uppdragen, utan stod vida närmare den ständiga samverkan

[1] Se E. V. Montan, *De äldsta statsutskotten och beskattningsrätten på deras tid*, i denna Tidskrift 1881, sid. 96 ff.
[2] Adlerbeth, a. a., III, sid. 70.
[3] Forssell, a. a., sid. XIX.

dem emellan, som var ett utmärkande drag för vasakonungadömets riksdagar.

Med hänsyn till publicitetsstriden har därjämte med skärpa framhållits, att dess utgång skulle på det viset högst väsentligt inverkat på hela realisationsfrågan, att plena därigenom betagits »möjlighet att finna utvägar mot oredan i penningväsendet» och nödgats att vid slutet af riksdagen liksom slumpvis antaga det förslag utskottet framlagt.[1] Det vill dock synas, som om häri låge en viss öfverdrift. Realisationsfrågor voro för ständerna ingen »terra incognita», det var icke längesedan sådana sist varit å bane, och under de sista åren hade en rik litteratur i ämnet uppvuxit. Men det förefaller dock föga sannolikt, att då — mer än hvad som plägat ske i viktigare riksdagsfrågor långt senare — i en så delikat och svårhandterlig fråga de 4 stånden öfverhufvud skulle kunnat enas om ett resultat, som väsentligen varit något annat än hvad ett förberedande utskott föreslagit. Redan om det hemliga utskottets finansafdelning anmärker grefve A. L. Hamilton i sina memoirer spetsigt: «Trettio (Tjugusju) finanshufvuden! Hela Europa framter knappt så många. Men också ha de fem världsdelarne ej uppdagat en sämre finansplan!»[2] Men det torde nog kunna betviflas, om de cirka 900, hvilka plena kunnat uppställa, skulle med något sitt dryftande kunnat föra frågan väsentligen längre än utskottet. Rifva sönder dess förslag hade de kanske mäktat; men enas om ett nytt? Debatterna gifva åtminstone ej det intryck, att sådant varit sannolikt.

Från samma håll har ock ifrågasatts, om icke det från början »måhända just var konungens eller rättare hans rådgifvares afsikt att sätta ständerna i detta trångmål», d. v. s. framkalla en sådan behandling af realisationsfrågan, att till sist ingen möjlighet skulle finnas för något annat förslag än utskottets, »bland hvars jämförelsevis fåtaliga ledamöter den kungliga viljan lättare borde göra sig gällande». Äfven häremot talar dock, åtminstone enligt min tanke, bestämdt det sätt, på hvilket enligt detta utskotts protokoll saken där fördes framåt.

[1] Hamnström, a. a., sid. 28.
[2] *Svensk Månadsskrift 1864*, sid 480.

Att här vidlyftigt gå in på den *realitetsbehandling* frågan fick inom utskottet, ligger icke inom planen för dessa anmärkningar.[1] Så mycket bör dock sägas, att här ett ämne föreligger, som ur nationalekonomisk synpunkt torde hafva ganska intressanta synpunkter att erbjuda. Den, som önskar taga närmare kännedom därom, har i Hamnströms afhandling en ganska god vägledning i saken, än mer skall han kunna hämta i det hemliga utskottets protokoll, och vill han dessutom gå in på den ganska omfattande afhandlings- och broschyrlitteratur i ämnet, som utgafs före och under riksdagen, skall han finna rika bidrag till de statsekonomiska idéernas historia i vårt land.[2] Ty det var icke blott med realisationsfrågan i inskränkt mening man sysselsatte sig: den stod i ett så intimt samband med landets ekonomiska ställning i det hela, att många såsom ett nödvändigt villkor för dess lösning förutsatte en allmän uppryckning i landets hela närings- och handelslif, och broschyrerna eller memorialen i realisationsfrågan blifva därför ofta lika många bidrag till frågan om de olika vägar, på hvilka den tidens svenskar ville höja sitt land i ekonomiskt hänseende, både hvad det stora hela beträffade, och hvad enskilda näringar och detaljer angick.

Inom utskottet var det ingen brist på realisationsplaner: sådana inkommo i mängd, både anonyma och från bekanta upphofsmän. Den gamle Liljencrants inlämnade ett, som utom planer till ordnande af bank- och riksgäldsväsendet äfven innehöll en hel del förslag till upphjälpande af rikets allmänna hushållning[3], andra kommo från prof. D. von

[1] För denna behandling var utskottet deladt i tvänne afdelningar, den ena kallad dess stats- och finansutskott, den andra dess räkenskapsutskott. Det sista hade om händer granskningen af riksgäldskontorets förvaltning, det förra skötte den förberedande behandlingen af alla de olika realisationsförslagen. Därpå öfverlämnades dess realisationsplan till hemliga utskottets plenum, som vidare handlade den, innan den gick till stånden. I de delar, där realisationsplanen kräfde riksbankens medverkan, inhämtades af hemliga utskottet äfven riksdagens bankoutskotts utlåtande, hvars votum man faktiskt tillmätte mycket stor betydelse. Sedan åter själfva realisationsplanen antagits af ständerna, utsågos inom det hemliga utskottet beredningsdeputerade att uppgöra närmare förslag till verkställighetsåtgärder.

[2] Hos Hamnström finner man dels i källförteckningen dels i olika noter flere af dessa arbeten omnämnda. Äfven andra torde dock vara värda uppmärksamhet.

[3] För Liljencrants' planer rörande bank- och riksgäldsväsendet redogör Hamnström utförligt, a. a., sid. 33—38; bland hans ekonomiska

Schulzenheim, envoyén von Asp,[1] finansmannen från Gustaf III:s dagar grefve Ruuth m. fl. Åsikterna voro i synnerhet delade om, huruvida kreditsedlarne borde inlösas genast, hvilket i så fall antogs ej kunna ske utan rabatt, eller till fullo, men då efter hand. Desslikes tvistade man om, huru en erforderlig realisationsfond i silfver eller andra säkra valutor skulle kunna anskaffas, huru stor denna silfverfond skulle tagas i förhållande till den utelöpande kreditsedelmassan o. s. v. På anmodan af utskottet framlade presidenten i statskontoret C. E. Lagerheim en realisationsplan, som gick ut på dels indragande af en del kreditsedlar mot räntebärande obligationer, dels omedelbar realisation genom bankens hjälp af resten mot 33 ⅓ % rabatt, hvarvid silfverfonden borde anskaffas genom lån; en annan, som äfven tilldrog sig stor uppmärksamhet, ingafs af en af regeringspartiets mest betydande män, den bekante lagmannen Anders Håkansson, som åter förordade en successiv realisation, enär han misströstade om, att ett för ögonblicklig indragning tillräckligt realisationskapital skulle kunna anskaffas.

En af de mest framträdande tvistepunkterna var den, som rörde realisationsrabatten. Här stodo å ena sidan sådana, som principiellt ogillade all rabattering, enär en dylik skulle från ständernas sida innebära ett brytande af deras en gång gifna garanti för skulden — bland desse märktes t. ex. i hemliga utskottet länge flere borgare samt vid behandlingen i plena den ofvannämnde riksgäldsfullmäktigen Johan von Engeström, en del »jakobiner» såsom Georg Adlersparre, Hans Hjerta, Per Schönström m. fl., — å andra sidan sådane, som funno en inlösen efter det nominella värdet dels alldeles omöjlig i rikets dåvarande ställning, dels äfven icke heller lämplig, enär kreditsed-

projekt i öfrigt märkas både mera allmänna, såsom förslag om inskränkande af spannmålsimporten till blott vissa hamnar, så att konsumenterna måtte tvingas att köpa inhemsk spannmål, om förbättrad undervisning i de praktiska yrkena, om reformer i skjutsväsendet och arrendeförfattningarna, om förbättrade vägar o. d., och rena detaljer, exempelvis obligatorisk biskötsel på prästgårdarne, införande af engelska garfverimetoder, så att ej sulläder skulle behöfva importeras, understöd åt linväfnaden i Ångermanland o. s. v.

[1] Båda dessa hade från trycket utgifvit omfattande nationalekonomiska skrifter, af den senare fins dessutom i Uppsala Universitetsbibliotek en mängd handskrifna anteckningar i bl. a. dithörande ämnen.

larne nu stadgat sig i ett visst förhållande till bankomyntet (ungefär som 2 till 3), och således en nominell inlösen skulle med ett slag gifva alla kreditsedlar en tredjedel högre bankovärde, än de nu hade, och därigenom tillskynda alla deras innehafvare, som mottagit dem med agio, en hög och opåräknad vinst.[1] Utskottets majoritet var också för rabattering, men därmed var icke afgjordt, huru stor rabatten skulle vara. I samma mån, som det blef tydligt, att den ej skulle blifva satt så högt som till de af Lagerheim föreslagna 33¹/₃ %, kräfdes emellertid större kapital för realisationsfonden, men därmed växte ock svårigheten att på en gång till fullo anskaffa det. Då därtill kom, att bankoutskottet ansåg sig behöfva större silfverfond i förhållande till kreditsedelmassan, än Lagerheim hållit nödig, kunde hans förslag ej genomföras. Omsider stannade man under dessa öfverläggningar i stats- och finansutskottet genom en votering, där borgarnes och böndernas röster fällde utslaget — de adlige medlemmarne voro splittrade, prästerna röstade för 20 % — för en realisationsrabatt af blott 16²/₃ %. Såsom grundval för den härigenom betydligt ökade realisationsfonden framlades efter hand förslag om en s. k. förmögenhetsafgift, och då, trots rabatten, denna ej ansågs kunna tagas så stor, att man med dess stöd trodde sig kunna på en gång inlösa mer än ²/₃ af kreditsedelstocken, föreslog man att låta utbyta återstående kreditsedlar, likaledes efter rabatt, mot s. k. bankokurantsedlar att inom vissa år inlösas af banken. På dessa grunder byggdes det kompromissförslag, som omsider blef riksdagens beslut.

Följer man de månadslånga förhandlingar, ur hvilka detta förslag framgick,[2] får man det bestämda intrycket,

---

[1] Jfr Hamnström, a. a., sid. 79 ff.

[2] Hamnström följer utskottsförhandlingarna nästan dag för dag, och hans framställning af dem är i allmänhet noggrann och ingående, om än onekligen en viss ojämnhet och otydlighet somligstädes vidlåder densamma. Så t. ex. redogör han, i fråga om de till utskottet inlämnade realisationsprojekten, tämligen utförligt för vissa delar af Liljencrants', ehuru detta ej lades till grund för den sedermera antagna planen, men påvisar icke, huru i en del andra ungefär samtidiga memorial förslag framställdes — såsom t. ex. om bankokurantsedlar — hvilka sedermera upptogos uti planen. Äfven andra ojämnheter förefinnas i skildringen af utskottsbehandlingen; olika moment i densamma stå nu väl skarpt mot hvarandra utan de förmedlande öfvergångar, som kunnat vinnas, om här och där mer uppmärksamhet ägnats åt olika förslagsställares motiveringar eller åt en del efter hand inlämnade memorial. — Synnerligen otydlig är framställningen af statsutskottsvote-

att regeringen därunder lämnade utskottet fria händer att besluta bäst det kunde och ville. Den plan, det framlade, synes alltså helt och hållet varit dess eget verk, beroende på kompromisser mellan olika intressen och åsikter, och alldeles icke någon frukt af obehörig pression uppifrån; snarare skulle man kunna anmärka, att regeringen alldeles för litet tyckes hafva fattat sin position i denna viktiga fråga för att så i enlighet därmed taga ledningen. Lagerheims efterlämnade papper visa, att hans realisationsförslag varit utarbetadt redan före riksdagen och vunnit regeringens bifall[1], men det finnes intet spår af, att denna i utskottet skulle utöfvat någon särskild påtryckning för dess antagande.

Däremot har regeringen utan tvifvel, *när* ändtligen man i utskottet enat sig om ett förslag, lifligt önskat dess genomförande i stånden och äfven arbetat därför.

En del af detta arbete, om hvilken samtida anteckningar pläga hafva åtskilligt att förtälja, äro de åtgärder, som sägas hafva vidtagits för att på riddarhuset förstärka de regeringsvänliges led. »Lassetals ankommo lyckesökare», skrifver J. von Engeström d. 7 augusti, »förskrifne att operera till vändning af pluralitetet, hvilket lyckades».[2] Adlerbeth åter försäkrar, att »till vinnande af pluralitet på riddarhuset, i händelse votering ...... skulle företagas, voro en mängd adeliga officerare af Stockholms garnison efterskrifna, hvilka, försedde med fullmakter för vakanta ätter, som landtmarskalken hade om hand, instuckos i andra och tredje klasserna, af hvilka mesta motståndet befarades»,[3] och från Hamiltons memoarer har man den ofta upprepade uppgiften, att den 24 och 25 maj *ensamt i riddareklassen*

---

ringarna om realisationsrabatten d. 10 maj (sid. 67), i det att förf., utan att klargöra saken, skrifvit halfva voteringspropositionen vid den omröstning, som afgjorde propositionsordningen i hufvudvoteringen, i texten och halfva i en not. Om en inlösen af kreditsedlarna *utan* rabatt skulle medfört sådan »orättvisa», som förf. håller före (sid. 80), torde nog kunna vara föremål för delade meningar; en annan sak är, att den kräft så mycket större realisationskapital och därför antagligen varit omöjlig.

[1] *Lagerheims koncepter*, Riksarkivet. — Planen är påtecknad: »Antagen i nåder före 1800 års riksdag, till grund för realisationsprincipen». Jfr *Anteckningar af J. v. Engeström*, sid. 234.

[2] *Anteckningar af J. von Engeström*, sid. 240.

[3] Adlerbeth, a. a., III, sid. 75.

inskrefvos mer än 50 personer, »officerare, drabanter, ynglingar, lycksökare».[1] Äfven om det förefaller antagligt, att metoden användes — hvilket i så fall hvarken var första eller sista gången de, som intresserat sig för en viktig politisk frågas framgång, omedelbart före afgörandet sökt i möjligaste mån stärka sitt parti — torde dock en betydlig öfverdrift föreligga i fråga om den *utsträckning*, hvari det nu skulle skett. Riddarhusutskottets protokoll, som väl här hafva vitsord, visa nämligen att för *samtliga* klasser poletter utlämnades d. 24 maj åt endast 9, d. 25 åt ingen och d. 26 — den stora plenidagen — åt 12, summa 21, d. v. s. ett antal långt understigande de öfver 50, som skulle inskrifvits i en enda af klasserna. Tar man med samtliga, som inskrifvits tiden d. 6—26 maj, kommer man icke till högre tal än högst 34.[2]

Mer ägnade att inverka på frågans utgång voro då förmodligen de förklaringar ifrån konungen, som kort före afgörandet blefvo stånden meddelade. Det var nu som stånden genom prokollsutdrag från utskottet erhöllo den utförliga redogörelse för riksgäldskontorets förvaltning, som bebådats under publicitetsstriden; och denna afslutades därjämte med underrättelse, det utskottet erhållit Kungl. Maj:ts tillstånd därtill, att årligen en omständlig berättelse om kontorets tillstånd skulle utgifvas från trycket.[3] Liknande uttalanden förekommo äfven i ett konungens särskilda diktamen i utskottet, hvari denne dessutom lofvade att, allt efter som finansreformen fortskrede och sålunda bevillningen kunde minskas, på förslag af banko- och riksgäldsfullmäktige vidtaga lämpliga lindringar.[4] Härtill kom nu ock den konungens bekanta förklaring, som kort före afgörandet förseglad öfverlämnades till alla talmännen att uppbrytas omedelbart före realisationsfrågans föredragning, och som då befanns innehålla löften om eventuell omedelbar eftergift i bevillningen och om förbättrad kontroll öfver statsregleringen. För så vidt realisationsplanen blefve antagen, lofvade

---

[1] Hamnström, a. a., sid. 90.
[2] Riddarhusutskottets protokoll i Riddarhusets arkiv.
[3] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 470.
[4] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 500 ff.

nämligen konungen att till riksgäldsverket från och med nästa år afstå den andel af bevillningen, som dittills gått till statsverket — inemot 200,000 rdr årligen — en lindring, som i synnerhet vore afsedd att »komma de fattigare arbetande klasserna till godo»; och därjämte förnyade han — detta, efter hvad det vill synas, oberoende af realisationsfrågans utgång — det löfte hans fader gifvit om en sådan statsreglering, att den kunde bära sig själf, samt lofvade att mellan riksdagarne hvarje år låta uppvisa föregående års riksstat för banko- och riksgäldsfullmäktige, som då, hvad en eventuell gäld anginge, ägde att uppgöra en berättelse att förseglad förvaras till nästa riksdag för att uppvisas för dess »stats»-utskott.[1] Förklaringen mottogs, särskildt hvad bevillningsefterskänkandet angick, med stort bifall hos samtliga stånd. Regeringens intresse för förslagets framgång förefaller ock naturligt; om ej denna plan antogs, huru åvägabringa enighet för någon annan?

* * *

Mest beryktad af allt, som passerade på Norrköpings riksdag, är kanske den bekanta *protokollsjusteringsstrid*, som d. 29 maj uppstod på riddarhuset mellan landtmarskalken och en del af ståndets medlemmar rörande innebörden af ståndets beslut om realisationsplanen. Den dom, som med anledning däraf fällts öfver Brahes beteende, har ofta varit mycket skarp och synes icke heller nu synnerligen förmildrad i ofvan berörda, sist utkomna skildring af frågan, om än dess förf. icke är blind för att oppositionen begick fel. Såsom han påpekar, har emellertid redan Louis De Geer i sin *Minnesteckning öfver Hans Järta*,[2] där saken i korthet beröres, fällt det uttalandet, att landtmarskalkens förfarande ej syntes honom »hafva varit så klandervärdt, som det af många uppfattades», och granskar man närmare handlingarna synes mig åtskilligt med fog kunna anföras till Brahes

[1] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 529 ff. — Att konungen tänkt gå ännu längre i eftergift rörande statsverket, framgår, såsom Hammström erinrat, af de utdrag ur S. af Ugglas' papper, som E. V. Montan meddelat i denna Tidskrift 1881, sid. 287.

[2] Stockholm 1874.

försvar. Det intresse, saken alltid väckt, torde motivera ett försök till utredning häraf.

Stridens anledning var frågan, om och i hvad mån ett beslut om *bevillningen* var förknippadt med det beslut ridd. och adeln fattat öfver realisationsplanen. Bevillningsfrågor hade vid två föregående tillfällen varit å bane inom ståndet. Dels hade detta d. 23 april godkänt en proposition, mot hvars slutliga betydelse landtmarskalken icke haft något att erinra, om att bevillningsutskottet icke borde få företaga någon fördelning af bevillningen, förrän »*hemliga utskottet uppgifvit och riksens ständers plena fastställt en bestämd bevillningssumma*», dels hade d. 23 maj af A. F. Sköldebrand väckts, men af ståndet bordlagts ett förslag att bestämma *fyra års bevillningstid* såsom grundval för öfverläggningen om finansernas upphjälpande.[1] Hemliga utskottets betänkande i finansfrågan innehöll åter tre yrkanden: 1:o att banken borde, för att på en gång kunna med 16²/₃ % rabatt inlösa ²/₃ af kreditsedelstocken, som i sin helhet beräknades till 15 mill. rdr, erhålla en realisationsfond af 4¹/₂ mill. rdr, hvilken skulle bildas genom en tvåårig förmögenhetsskatt att utgå i silfver eller vissa varor med viss procent af hvars och ens förmögenhet[2]; 2:o att återstående ¹/₃ af kreditsedlarne, likaledes af banken och efter samma rabatt, skulle utbytas mot s. k. kurantsedlar att af banken inom 15 år inlösas, och borde denna därtill erhålla en årlig amortissementsfond af 300,000 rdr, »hvilka af riksens ständers bevillning skulle komma att anslås och utgå»; samt 3:o att för sistnämnda ändamål bevillningsutskottet finge i uppdrag att vid bevillningsförordningens öfverseende »tillöka hvad behofvet fordrar», och angafs i motiveringen under denna punkt, att, då riksgäldskontoret för betalning af in- och utrikes gäld kräfde 1,100,000 rdr samt alltså med de 300,000 sammanlagdt 1,400,000, men dess nuvarande säkra inkomster endast uppgingo till 1,150,000 rdr, (däribland största delen bevillning från föregående riksdag), sålunda 250,000 rdr »är den summa, som genom bevillningens tillökande borde anskaffas». Därjämte skulle banken för att

[1] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I, sid. 165, 510.
[2] Det var alltså ej *inkomsten*, som skulle taxeras, utan själfva *förmögenheten*.

erhålla ökad styrka få till sig öfverflyttad all den diskonteringsrätt, som förut bedrifvits af riksgäldskontoret och generaldiskontkontoret i Stockholm.

Debatten om detta betänkande försiggick på riddarhuset d. 26 maj. Plenum började kl. 9 på morgonen och slöts ej förrän 1/2 9 e. m. — trötthet och otålighet hos både landtmarskalk och ledamöter skulle alltså vid dess slut varit lätt förklarliga.

Under själfva realdebatten förekommo två yttranden af betydelse för den bevillningsfråga, hvarom sedan tvistades. Det ena, som föll midt under vidlyftiga finansutredningar, afgafs af Axel Adlersparre, som med hänvisning på det bordlagda Sköldebrandska memorialet yttrade, att »den bestämda tiden för bevillningen vore den enda säkra grunden för hvilken finansplan som helst», och därför önskade upplysning af landtmarskalken, i hvilken ordning denne behagade »öppna öfverläggningen i detta angelägna ärende». Brahe svarade:

»Jag får den äran tillkännagifva, att frågan nu endast är om hemliga utskottets finansplan. När fråga uppstår om bevillningssumman, så behaga herrarne då yttra sina tankar angående tiden.»[1]

Det andra, som kom kort före sakdiskussionens afslutning, härrörde från Hans Hjerta, som i utskottets betänkande skilde på det, som angick realisationen, och det, som rörde betalningen af in- och utrikes gäld, och som menade, att den senare frågan, där utskottet tillstyrkt ej blott den förra bevillningen, utan äfven en tillökning däri, på grund af Sköldebrands förslag nu »ej kunde vara ett ämne för våra öfverläggningar eller vårt beslut».

Efter sakdiskussionen uppstod emellertid ytterligare en lång och hetsig debatt om olika voteringspropositioner och deras innebörd.[2] Brahes ursprungliga voteringsproposition

---

[1] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I: 605. Adlersparre ursäktade, att han på detta sätt midt under realdebatten framställde en fråga, som egentligen rörde föredragningssättet, därmed, att han begärt ordet vid pleni början, men redan då var förekommen af flere andre.

[2] *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, I: 689—699. Anförandena äro inemot trettio, litet emellan afbrötos de enligt protokollet af häftiga ja- eller nejrop,

lydde på »bifall till hemliga utskottets betänkande rörande realisationsplanen, *i hela dess vidd*», samt blef med ja och nej besvarad. Den äldre Schulzenheim yrkade granskning af betänkandet punkt för punkt; och Sköldebrand anhöll om upplysning, huruvida »*frågan om bestämd bevillningstid* anses såsom inbegripen i voteringen», hvilket han på det bestämdaste bestrede, enär den frågan hvilade på bordet och ej vore upptagen till öfverläggning, samt vann häri flere instämmanden. Hans Hjerta framhöll, hurusom landtmarskalken »förut declarerat, att den frågan är särskild», samt förmenade, att propositionen var »ställd på betänkandet *blott rörande realisationsplanen*», under det däremot friherre Fredric Hjerta ville ha frågan om bevillningstiden först afgjord, innan betänkandet »i hela sin vidd» toges under votering, enär detta innehölle ej blott bevillning till realisationen, utan ock till den utländska skulden. Friherre Carl De Geer, af centern, yrkade, instämmande med Sköldebrand, att

»om ock ja vunne, ej däraf följde, att något sådant i hemliga utskottets extractum protocolli, som hörer till bevillningen, blefve tillika bifallet. Genom ja kan endast bifallas planen och de summor, som fordras till själfva realisationens utförande; all annan summa, som däri är föreslagen, tillhörde det riksens ständer att särskildt besluta om, och däraf följer, att om realisationsprojektet antages, måste ridd. o. adeln likafullt äga sin rätt öppen att öfverlägga och afgöra om *allt hvad däri angår bevillningen och tiden för densamma*»,

hvaremot grefve Claes Lewenhaupt framhöll, att (bevillnings-)*summan* vore gifven i hemliga utskottets betänkande, tillhörde själfva planen och *ej kunde anses »såsom hörande till den egentliga bevillningen*», under det däremot Fredric Hjerta, nu under anslutning till De Geer, ville hafva förbehållet, att under bifall till utskottets betänkande i hela dess vidd ej skulle inbegripas mer än förmögenhetsskatten på 4½ mill. och de till kurantsedlarnes amortering påräknade 300,000 rdr. På detta sätt samt om kontrapropositionens innehåll tvistades nu en god stund. Omsider ställde Georg Adlersparre till landtmarskalken en direkt förfrågan »hvad

---

och dessutom »taltes åtskilligt af flere Ridd. o. Adelns ledamöter på en gång, hvilket därför ej kunde till protokollet fattas» I följande referat beröres endast det viktigaste. Kursiveringarna äro af mig.

följden af propositionen blefve, om ja vunne», samt fick till svar, att »*då vore betänkandet bifallet i hela sin vidd med summor och allt*», och då Hans Hjerta icke dess mindre än en gång begärde Brahes uttalande

> »om, i fall ja vinner, därunder begripes endast det sätt och de summor, som till realisationens utförande erfordras, eller äfven det, som rörer bevillningen till utländska skuldens betalande, samt förklarade sig ej kunna ingå i denna senare bevillning på annat än bestämd tid»,

upprepade denne sin förklaring, att »*under ja-propositionen inbegrepos alla summor*». Ja-propositionen framställdes således ånyo på »bifall till hemliga utskottets betänkande *i hela sin vidd*» — vunne nej, skulle betänkandet föredragas punktvis. Då emellertid De Geer

> »åberopade sig, hvad han förut sagt, att ridd. o. adeln måtte äga sin rätt öppen att öfverlägga och afgöra om allt, hvad i hemliga utskottets betänkande anginge bevillningen och tiden för densamma, och förbehöll sig på det kraftigaste, att, om ja vunne, ingenting skulle anses afgjordt, hvarken om tid eller något, som rörer bevillningen»,

svarade landtmarskalken, »att det förstodes af sig självt», och samma svar upprepade han, då Axel Adlersparre uttalade sin förmodan, att ståndet skulle godkänna voteringspropositionerna, därest landtmarskalken »skulle täckas afgifva en högtidlig försäkran, att friherre De Geers reservation i anseende till bevillningsfrågans afskiljande ifrån hemliga utskottets betänkande, ifall ja vinner, blir gällande». Med detta svar, sådant det var, nöjde man sig, voteringen verkställdes, och då den utföll med bifall till ja-propositionen[1], kungjorde Brahe, att »*hemliga utskottets betänkande, enligt propositionen, vore i hela sin vidd bifallet*».

Tre dagar senare justerades protokollet. *Sedan detta skett*, företogs till justering ett protokollsutdrag ur detsamma rörande beslutet, hvarom på öfligt sätt medstånden skulle genom en expedition underrättas. Då detta utdrag endast

[1] I första klassen 78 ja mot 36 nej, i den andra 66 ja mot 45 nej och i den tredje 80 ja mot 81 nej. — *d. — n i Svensk Månadsskrift* 1864 meddelar ur Hamiltons anteckningar den roliga anekdoten, att efter kungörandet af tredje klassens votering — som voterade först — A. Nordenstolpe, en af oppositionen, yttrat: »Nu är jag säker om utgången! Riddareklassen har jag i min ficka!», men därefter, då denna klass biföll förslaget, fått till svar af bergsrådet J. Cederstedt: »Huru kunde det komma sig? Du måtte visst ha hål på fickan?» —

innehöll detsamma som voteringspropositionen, önskade De Geer, att det nyssnämnda »förbehållet om bevillningen *finge blifva ett tillägg till expeditionen»*, hvilket Brahe bestred, enär *protokollsutdraget vore »enligt med beslutet och kan således ej något tillägg till en genom votering bifallen proposition ega rum»*. Det är nu ett allmänt larm uppstår, hvarunder från ena sidan framhålles, att det enligt riddarhusordningen vore landtmarskalkens rätt att låta verkställa ståndets beslut, hvarför expeditionen borde affärdas, från den andra åter yrkas, dels att expeditionen ej vore justerad och därför ej finge afsändas, dels »att expeditionen måtte blifva enlig med det i dag justerade protokollet och ej vridas genom någon advokatyr». Efter en stunds oväsen yttrade De Geer:

»Jag bestrider alldeles intet, att icke expeditionen må afgå; men som jag alltid har trott, att ridderskapets o. adelns säkerhet legat allra bäst förvarad uti landtmarskalkens ord, af den grund hade jag äfven trott, att landtmarskalkens yttrande till protokollet skulle vara en visshet för ridderskapet och adeln, att därifrån aldrig kunde afvikas, och af dessa orsaker tror jag, att tillägget i expeditionen bör äga rum. Men skulle herr grefven och landtmarskalken återtaga sina ord, då har jag ej mer att utlåta mig härom;»

och det är på detta angrepp, som Brahe, efter en stunds förnyadt oväsen, ger det bekanta svaret:

»Jag ber, att höglofl. ridd. o adeln låter mig explicera mina ord; det är min rättighet. Mitt yttrande kunde icke innebära annat, än min enskilda öfvertygelse, att ridd. o. adeln ägde sin deliberationsrätt öppen om bevillningen, då frågan blifver om densammas fördelande, som inträffar, enär bevillningsutskottets arbete till ridd. o. adeln inkommer.»

Tumultet blir dock endast ytter värre och tilltar, då Brahe för andra gången uppmanar en deputation att afgå med expeditionen, så, att riddarhusfiskalen, som skall uppropa de deputerade, ej kan höras, och att sekreteraren blott kan anteckna spridda yttranden bland dem, som fälldes. Till dem höra Sköldebrands protest »mot den oerhörda olaglighet att låta en deputation afgå, innan expeditionen är justerad», och friherre Kurcks yttrande, att man ville betaga dem »den heligaste af våra rättigheter»; de bekanta adelskapsafsägelserna följa, och ett ögonblick synes man t. o. m. med våld vilja hindra deputationens afgång, hvilket dock Sköldebrand skall ha afstyrt. o. s. v.

Man har vanligen betraktat hela denna scen och landtmarskalkens beteende därunder såsom ett försök af regeringspartiet att på listigt sätt smuggla undan de förbehåll, under hvilka planen antagits, och så framställa »såsom *ett riddarhusets beslut, hvad riddarhuset i verkligheten aldrig beslutit*»,[1] och motivet härtill skulle varit en önskan att undgå den redan bebådade striden i den ömtåliga frågan om *bevillningstiden*. Mig synas dock fakta bestämdt tala mot ett dylikt antagande.

Man kan tvista om, huru långt efter *ordalydelsen* de förbehåll sträckte sig, som oppositionsmännen framställde d. 26. Uttrycken variera: än säger man öppet, att det är fråga om bevillningstiden, än talar man om, att från de summor, som enligt planen behöfdes till realisationen — 4$^1/_2$ mill. förmögenhetsskatt och under 15 år 300,000 rdr af bevillningen — skulle till särskild behandling frånskiljas, hvad som rörde bevillningen till riksgälden, än åter heter det t. o. m. — så i det De Geers slutpåstående, hvilket besvarades med att »det förstodes af sig själft» — att förbehållet afsåge »allt, som anginge bevillningen och tiden för densamma». Här skulle alltså föreligga tre, sinsemellan olika långt gående yrkanden. Tar man dem litet närmare i skärskådande, böra de dock rätteligen sammanföras åtminstone till två, ty så vidtgående, som De Geers slutpåstående låter, torde man, efter allt att döma, ej ha rätt att tolka det. I sitt första anförande, som det senare åberopar, använder De Geer nämligen precis samma förbehåll om »allt, som angår bevillningen», men sätter uttryckligen såsom motsats därtill »planen och de summor, som fordras till själfva realisationen»; hvad han vill reservera med detta »allt», sträcker sig således ej till förmögenhetsskatten eller till de 300,000 rdr. utan blott till »all annan summa», d. v. s. just bevillningen till riksskulden. Att gå längre, hade ju ock varit en ren orimlighet, ty man kunde ej på en gång godkänna realisationsplanen och stryka anslagssummorna därtill.

Ser man åter på *syftet* med oppositionsmännens förbehåll, så sammanflyta de olika yrkandena till ett: det är

---

[1] Hamnström, a. a., sid. 104.

rätten att få votera om *bestämd bevillningstid*, man vill reservera sig.

Det var detta, som Sköldebrands memorial af d. 23 maj uttryckligen afsåg, och som Axel Adlersparre framhöll midt under realisationsdebatten; det var ock därtill Sköldebrand, som först öppnade striden om förbehållen, begränsade sitt yrkande. Äfven De Geers uttalanden lägga alltjämt stark tonvikt på »*tiden* för bevillningen», och Hans Hjerta, som först af alla uppdrog skillnaden mellan bevillningen till realisationen och den till riksskulden, motiverade sin fråga om, hvad Brahe inbegrepe under ja-propositionen, med förklaringen, att han ej kunde ingå i den senare bevillningen »*på annat än bestämd tid*».

Skälet, hvarför en del oppositionsmän yrkade på denna åtskillnad mellan bevillningssummorna, var ock tvifvelsutan intet annat än att de därigenom trodde sig kunna lättare nå målet, den bestämda bevillningstiden. Ty till att *pruta* på själfva summorna — de till gälden beräknade — fanns ingen rimlig anledning. Skulden var — något som jakobinerna älskade att betona — garanterad af ständerna, utskottet hade förberedt denna sak likaväl som realisationsförslaget, det hade ansett summorna erforderliga, och dessas ordentliga utgående stod naturligtvis i innerligaste samband med öfriga anstalter för återvinnande af rikets kredit. Att här söka pruta hade varit politiskt oklokt, ty det hade sett ut, som vore man likgiltig för den finansiella nydaningen, och det hade därjämte varit obehöfligt, ty bestämd bevillningstid kunde beslutas precis lika väl, vare sig bevillningssummorna voro högre eller lägre. — Gällde åter saken endast bestämd bevillningstid, kunde frånskiljandet af gäldbevillningen hafva ett visst fog för sig. Ty om det än kunde synas egendomligt att bestämma t. ex. 4 års bevillningstid, då det gällde en garanterad riksskuld, hvars afbetalande ej kunde inställas, förrän allt var guldet, så kunde detta dock synas rimligare än att ropa på 4 års bevillningstid, i samma ögonblick man antog en realisationsplan, för hvars utförande garantien af 15-åriga bevillningsbidrag var absolut nödvändig. Och afsåg man med den bestämda bevillningsperioden blott, att ständerna efter dess förlopp måste sammankomma för att på nytt yttra sig öfver, *huru* den en

gång beslutade summan skulle utgå, var förbehållet ej otänkbart. Huruvida det var lagenligt, är en annan fråga; men där förelåg den gamla tvistefrågan, där man hade en gammal oppositionsståndpunkt att förfäkta, och där »jakobinernas» angrepp alltså var fullt förklarligt.[1] Men för att häfda den hade ock Sköldebrands reservation verkat lika mycket som De Geers.

Om sålunda oppositionens förbehåll *hufvudsakligen* gällde bevillnings*tiden*, så har landtmarskalken synbarligen fattat dem såsom *uteslutande* afseende denna — jämte förmodligen äfven den därmed nära förbundna frågan om bevillningens *fördelning* o. d. Endast så blifva hans »det förstås af sig självft» förenliga med hans omedelbart dessförinnan två gånger upprepade förklaring, att ja-propositionen inbegrepe betänkandet »i hela dess vidd», »med summor och allt» — ty i betänkandet stodo visserligen alla summor, men icke ett ord om tiden för gäldbevillningen eller om dess fördelning. Att åter frågan om bevillningstiden icke hörde till debatten om hemliga utskottets finansplan, det hade han redan midt under realdebatten svarat Axel Adlersparre[2], och *därför* föll sig detta »det förstås af sig självft» så naturligt såsom svar på ett slutpåstående, som enligt hans tanke afsåg precis detsamma. Däremot bör man ej utan tvingande nödvändighet antaga, att en person, som ena ögonblicket två gånger å rad förklarade *alla* summor ingå under ja-propositionen, ögonblicket därefter skulle förklarat »självklart», att en af dessa summor — den till gälden — icke ginge in därunder. Orimligheten häraf är sådan, att man kan ifrågasätta, om ej äfven oppositionen, hellre än att så tolka Brahes svar på dess slutpåstående, borde insett, att ett missförstånd förelåge.

[1] Om oppositionens ställning i fråga om bevillningstiden, jfr Hamnström (a. a., sid. 91), som anser, att de »valde en olämplig punkt för striden», och påpekar, att förbehållet bättre passat vid en bevillning till statsverket. Någon sådan angreppspunkt förelåg emellertid ej nu, ty i följd af konungens löfte att, i händelse af bifall till realisationsplanen, efterskänka statsverksbevillningen kunde naturligtvis icke något förbehåll om *denna* bevillning knytas vid ja-propositionen.

[2] Af dem, som sysselsatt sig med Brahes hållning under denna debatt, tyckes detta replikskifte icke ha observerats, förmodligen på grund af dess ställning i debatten. Det synes mig emellertid lämna ett ej oviktigt bidrag till tolkningen af hans ståndpunkt.

Har den åter så tolkat honom, så har visserligen *i den delen* de missförstått hvarandra. Men äfven detta kan förklaras, utan att därför skulden ensamt lägges på Brahe. Oppositionens uppträdande hade visst icke den distinkthet, som gör all missuppfattning omöjlig. Jag har förut visat, att i De Geers slutpåstående orden »allt som angår bevillningen» icke kunde och icke voro afsedda att tolkas efter ordalydelsen; jag har ock påpekat den skärpa, hvarmed man hela tiden strök under, att förbehållet egentligen åsyftade bevillnings*tiden*. Härtill kommer — och det är kanske det viktigaste — *mångtydigheten af ordet »bevillning»*. Lewenhaupts ofvan citerade yttrande häntyder på, att *han* i detta samband med bevillning endast afsåg det, som i våra dagar faller under bevillningsutskottet, och har Brahe delat denna uppfattning, så har han mycket väl kunnat förklara »allt som angår bevillningen» oprejudiceradt, äfven om utskottsbetänkandets alla summor blefve antagna.[1] Det är ock betecknande, att redan samtida författare, som stått oppositionen nära, uttryckligen återgifva t. o. m. De Geers förbehåll därmed, att vid voteringen icke något afgörande skulle äga rum om *tiden* eller *sättet* för bevillningen, eller just på det sätt, som det synes mig tydligt, att Brahe fattade det.[2]

Missförstånd eller icke i *denna* punkt — om rätt till särskildt beslut rörande gäldbevillningens *storlek* — den är dock blott en bisak; och *hufvudsaken* — den, som af samtid och eftervärld så betraktats, som dref jakobin-

---

[1] Huru *stora* summorna böra vara, äfven den till gälden, kommer nämligen efter denna indelning icke att räknas såsom en *bevillnings*fråga — obs! Lewenhaupts uttryck, att summan ej hörde till den »egenteliga bevillningen» —, utan det är en *anslags*fråga (tillhörande *stats*utskottet eller någon dess motsvarighet). *Bevillnings*fråga åter blir saken först, då, sedan anslagssumman en gång är bestämd, det blir fråga om att räkna ut, *på hvad sätt* de erforderliga medlen skola anskaffas. Det hette ock på riddarhuset 1800 i en senare debatt om bevillningstiden: »Olika begrepp om ordet bevillning är orsak till denna öfverläggning.» *Protocoller hos Ridd. o. Adeln*, II, sid. 1275.

[2] »Efter gientagne forandrede propositioner af Landmarskalken, som dog alle fandt Modsigelse, erindrede Carl De Geer igien, at intet skulde eller maatte ved Voteringen komme under Ventilation, *hverken i Henseende til Maaden eller til Tiden*, Skatterne til denne Gields Betalning skulde vedvare.» Oxholm i *Minerva* 1802, juli—sept., sid. 285. Kerner, som känner Oxholms skildring, har nästan ordagrannt samma uttalande, *Reise über den Sund*, sid. 311.

oppositionen till dess förbehåll, och hvarom sedan beskyllningarna mot Brahe rört sig — låg på annat håll och gällde naturligtvis rätten till särskildt beslut om bevillnings*tiden*. Och där finns intet missförstånd: den rätten förbehöll sig oppositionen otvetydigt d. 26 maj, och det synes mig lika obestridligt, att Brahe då lät det förbehållet gälla. Men däraf följer ej, att de beskyllningar äro sanna, som man med afseende härå gjort mot honom och regeringspartiet med anledning af protokollsjusteringsgrälet d. 29 maj. De falla tvärtom, för så vidt sådana beskyllningar böra falla, för hvilka det ej finnes ett spår till bevis; ty så förhåller det sig, åtminstone så vidt jag kan se, med påståendet, att man vid justeringen ville bortfuska det nämnda förbehållet. Det finnes snarare motbevis. Redan *dagen efter* — d. 30 maj — har konungen i hemliga utskottet framhållit, hurusom i finansbetänkandet väl förekomme beloppet af de *summor*, som kräfdes till riksgälden och till amorteringsfonden, men huru »hemliga utskottet icke utlåtit sig om sättet till dessa utgifters utgörande, utan är sådant lämnadt till bevillningsutskottet att föreslå och till riksens ständers *plena* att, då bevillningsutskottets utlåtande inkommer, nyttja deras rätt och uppå ett med grundlagarne instämmande sätt detsamma granska.»[1] Detta uttalande ställde ock till freds flere af oppositionen, som eljes just på grund af justeringsuppträdet velat nedlägga sina platser inom utskottet.[2] Och när bevillningsutskottets utlåtande d. 11—13 juni föredrogs till behandling, *togs äfven frågan om bevillningstiden upp samt blef föremål för både proposition och beslut inom samtliga stånd.*[3] Då saken bragtes å bane på riddarhuset, förklarade ock landtmarskalken, att det

[1] Prokollsutdrag från utskottet, tryckt i *Tidningar för Riksdagen i Norrköping*, sid. 160. — Man märke det diplomatiska uttryckssättet rörande ständernas rätt, om hvars grundlagsenliga utsträckning till bestämmande af bevillningstidens längd konungamakten ej ville yttra sig.

[2] Nyssnämnda protokollsutdrag. — Med anledning af detta konungens uttalande fäller ock Adlerbeth (a. a. III, sid. 80) följande slutomdöme om justeringsuppträdet: »Så slöts detta quid pro quo, som egentligen syntes tillkommit genom landtmarskalkens oskicklighet, *som icke på riddarhuset förstått att skilja frågorna på sätt konungen gjort i sitt yttrande*».

[3] Att detta talar till Brahes förmån, framhåller ock Louis De Geer i sin ofvan berörda Minnesteckning öfver Järta.

just varit hans afsikt att erinra om det Sköldebrandska memorialet.[1]

Brahes hållning den 29 maj är enligt min tanke också fullt förklarlig af helt andra skäl. Protokollet af d. 26 var nyss justeradt, och han hade att till medstånden aflåta en expedition om det beslut, som då fattats. Det var då helt naturligt — säkerligen i enlighet med gammal praxis — att han såsom norm för expeditionen tog själfva beslutet af d. 26, sådan som den då bifallna voteringspropositionen lydde; och det skulle varit egendomligt, om han tagit något annat och mera. Den strid, som uppstod, hade för honom intet med bevillningstiden att göra: den gällde det rent formella spörsmålet, hvad efter och om ett visst beslut borde införas i expeditionen därom, och oppositionens anspråk, att i detta fall skulle såsom »tillägg» medfölja vissa förbehåll, om hvilka ej ett ord stod i själfva beslutet, måste förefalla honom högst oformliga. Ett meddelande till de öfriga stånden, att ridd. och adeln antagit hemliga utskottets betänkande med reservationer rörande bevillningen, skulle, formellt taget, knappast varit berättigadt, ty till att dessa förbehåll omfattats af majoriteten fanns intet spår i protokollet. Och Brahes så mycket omtalade förklaring rörande sin »enskilda öfvertygelse» innebär under denna förutsättning icke ett ryggande af den ståndpunkt, han d. 26 maj intagit, icke, att hvad han då yttrat blott vore ett privat omdöme, hvari han kanske kunnat taga miste, och hvarigenom framtida fri öfverläggning visst ej vore adeln förbehållen, utan blott, att hans uttalande icke ingått i voteringspropositionen och därför lika litet som andra uttalanden under debatten borde medfölja expeditionen.

Mer tvifvelaktig kan man däremot finna hans rätt att, såsom skedde, affärda expeditionen, utan att den, efter hvad af protokollet synes, blifvit formligen justerad. Men i föreliggande situation, då riddarhuset var upplöst i ett allmänt tumult, som blott förvärrades, är det svårt att förstå, huru han på annat sätt skulle ha fullgjort stadgandet i § 18

[1] *Prot. hos Ridd. o. Adeln*, II, sid. 1269 ff. — Ståndet beslöt, att bevillningen skulle utgå till nästa riksdag »*till sina bestämda ändamål*», med hvilket tillägg man afsåg en erinran, att, därest riksskulden blefve betald före ny riksdag, bevillningen af sig själf borde upphöra.

riddarhusordningen om att »hvad som ..... slutet varder af ridderskapet, det skall landtmarskalken exequera, och ingen fördriste sig att sätta sig där opp emot, vid det straff tillgörandes som belefvadt varder». Ty att, sedan protokollet justerats, protokollsutdragets innehåll var gifvet, torde knappt kunna bestridas.[1]

Man kanske frågar: Men om saken så förhöll sig, hvadan då allt detta oväsen? Därpå kan svaras *dels* med en erinran, att voteringsformerna under denna riksdag synas varit så oklara både i utskott och stånd, att de mest besynnerliga anspråk kunde framställas, *dels* vidare att Brahes ord mycket väl kunnat vara så otydliga, att den misstrogna oppositionen trodde sig på väg att bedragas, *dels* slutligen ock, att, åtminstone enligt ett par memoarframställningar, oppositionens afsikt just skulle varit att genom förbehållet i expeditionen *göra de ofrälse stånden uppmärksamma* på att de i frågan om bevillningstiden hade sig öppet att söka häfda den gamla ständer-uppfattningen.[2] Om denna plan misslyckades, var det dock naturligtvis oppositionens eget fel, då den ej d. 26 sörjt för, att i själfva voteringspropositionen förbehållet i fråga uttryckligen insköts — om det nu öfverhufvud stått i dess makt att genomdrifva ett dylikt beslut, hvilket nog icke är så gifvet.

Däraf att oppositionen ansåg sig bedragen, följer dock ej, att den verkligen var det — af någon annan än sig

---

[1] Med oppositionens uppfattning af saken kan jämföras regeringspartiets, hvilken lättast finnes tillgänglig i den kungl. skrifvelsen af d. 5 juni till landtmarskalken (tryckt i *Tidningar för riksdagen* etc., sid. 151 ff). Där heter det bl. a.: »Sedan ridd. och adelns pluralitet fastställt ett oryggeligt beslut, grundadt på all den ordning, som efter lagarne vid ridd. och adelns sammankomster bör iakttagas, hade vi icke föreställt oss möjligheten att på svenska riddarhuset finna dem, som kunde våga antingen yrka, att den afgående expeditionen skulle blifva af annat innehåll, än som med det efter propositionen vidtagne beslut fullkomligen instämde, eller vilja hindra eder att detta beslut till behörig verkställighet befordra.» o. s. v.

[2] Oxholm skrifver t. ex. (a. a. sid. 287): »Hensigten dermed var den at giøre de andre Stænder, som allerede havde givet deres Samtykke, uden at tænke paa Følgerne, opmærksomme i Fremtiden, naar Bevilgningstiden kom under Betragtning»; och hos Kerner (a. a. sid. 313) heter det om bevillningsförbehållets inryckande i expeditionen: »Es war nicht gleichgültig, ob diess unterblieb oder nicht, denn schon hatten die andern Stände den Plan angenommen, ohne auf das *wie lange und wie* besonderen Bedacht genommen zu haben. Es war daher um so dringender, sie durch den Inhalt der Botschaft des Adels bey den kommenden Verhandlungen desto aufmerksamer auf diese Frage zu machen.»

själf. Däremot har naturligtvis dess förtrytelse haft en ganska naturlig inverkan på så väl en hel del samtida skildringar af förloppet som eftervärldens troligen mest gängse uppfattning af detsamma. Att längre stanna för denna synes dock både obehöfligt och obefogadt, då, såsom här ofvan visats, en annan gifves, hvilken har det bestämda företrädet att icke onödigtvis lägga både Brahe och alla hans anhängare till last ett fult skälmstycke. Därmed att man frikänner honom för den beskyllningen, behöfver man ej hafva uttalat, att han i allo var rätter man på rätta platsen gent emot en sådan opposition, som »jakobinerna» år 1800.

En tredje beryktad tilldragelse, som äfven plägar anföras såsom bevis på, huru långt man från regeringens sida gick i åsidosättande af konstitutionella former, är Tolls bekanta uppträdande i bondeståndet d. 14 juni. Äfven här synes man dock målat väl mycket i svart. Hvad sakens innebörd angår, lär det väl få medgifvas, att det beslut, bondeståndet förut fattat och nu förmåddes att öfvergifva, tog sig något egendomligt ut: ståndet hade förut godkänt realisationsplanen, men ville nu ej erlägga den andel i bevillningen härför, som enligt bevillningsutskottets förslag borde falla på dess lott, en vägran, för realisationssaken så mycket betänkligare, som de öfriga stånden bifallit projektet endast med förbehåll att, om något stånd minskade bevillningen för sig, själfva få åtnjuta motsvarande afdrag. Bondeståndet ville visserligen i dess ställe lägga sin andel på andra beskattningsföremål, men det var minst sagdt ovisst, om enighet härom skulle kunna uppnås med de öfriga — ett liknande yrkande i bevillningsutskottet hade afslagits — och hade ståndets beslut blifvit gällande, var fara värdt, att regeringen ställts med realisationsplanen i den ena handen, men utan tillräckliga medel i den andra. Att i sådant fall regeringen ingrep för att söka åvägabringa enighet emellan ständerna, var åtminstone enligt 1617 års RO. ingen olaglighet. Men därjämte har man oftast — så äfven Hamnström — underlåtit att meddela, hvad protokollet innehåller omedelbart efter redogörelsen för Tolls uppträdande, eller att ståndets talman och sekre-

terare meddelade denne, hurusom, sedan man i ståndet underrättats om, huru medstånden uppfattat dess beteende, och närmare eftersinnat, hvad följden blefve af dess vägran att åtaga sig sin andel i bevillningen, »*de fleste af ståndets ledamöter*, dels länsvis, dels enskildt, denne morgonstunden hos talmannen och sekreteteraren *begärt*, *att en ny öfverläggning om bevillningen måtte företagas*, hvarvid ståndets ledamöter försäkrat, att, ehuru känbart det skulle blifva, vilja i det närmaste ingå i den af bevillningsutskottet gjorda fördelning, så att, om herr baron och generallöjtnantens ankomst skett någon stund senare, det förmodades, att ståndet *själfvilligt ändrat dess i går tagna beslut.*»[1]

Riddarhusstriderna på Norrköpings riksdag blefvo, såsom ofta betonats, olycksbringande för konung och rike i följd af den djupa misstro mot samverkan med ständerna, som nu alltmer rotfästes i Gustaf Adolfs sinne. Det synes mig, som kan man i själfva verket knappast förundra sig öfver att konungen kände sig bortstött. Man kan förstå tillvaron af en opposition, som ville så mycket som möjligt bevara åt ständerna rätten att hafva ett ord med i laget vid det Gustavianska envåldsregementet, men det sätt, hvarpå den skötte sig under denna riksdag, var knappast det rätta. »De häftige», skrifver Johan von Engeström, som visst ej tillhörde regeringspartiet, »ville med trugande skaffa sig mera rättigheter och uppsöka alla anledningar att väcka kinkiga konstitutionsfrågor»[2], och protokollen jäfva ej detta omdöme. Däremot gifva källorna det intryck, att konungen började och fortsatte riksdagen med den mest redbara välvilja att främja realisationsfrågan till godt slut; för det målet ville han både medgifva inskränkningar i sin makt öfver statens medel och frikostigt afstå sin andel i bevillningen. När då »jakobinerna» icke dess mindre anföllo äfven på sådana punkter, att angreppen för honom måste te sig såsom vådliga för realisationsfrågans lösning, kan man ej förundra sig öfver följderna. Ty för honom framstod då häfdandet af de kungliga prerogativen såsom rent

[1] *Tidningar för riksdagen* etc., sid. 240. Kurs. af mig.
[2] *Historiska anteckn. af J. von Engeström*, sid. 235.

af ett villkor för den riksviktiga sakens framgång, angreppen framkallade sålunda blott motsatsen af hvad de åsyftat, och Gustaf IV Adolf lämnade sitt enda ständermöte stärkt i tron på gagnet af sin envåldsmakt — detta olycksaliga arf, som snart skulle föra honom och rike till undergångens brant.

Dalarne och Dalkarlarne

En historisk-geografisk undersökning

AF

NILS HÖJER

»*Österdala* omtalas likasom *Vesterdala* redan på 1200-talet och utgjorde det egentliga Dalarne, det s. k. *Dala hundare*, dit bergslagerna knappast ansågos höra.» Sålunda heter det i Magnus Höjers Konungariket Sverige, och en liknande uppgift har äfven J. F. Nyström i Sveriges geografi, där det på tal om Öster- och Västerdalarne heter, att »det är endast denna del, som i etnografiskt afseende utgör det Dalarne, hvars folk och historia är väl bekant för hvarje svensk». Äfven den lärde univ.-bibliotekarien C. G. Styffe, har gifvit denna uppfattning ett visst stöd: Namnet Dala hundare har utan tvifvel ursprungligen blott tillkommit dalen omkring Siljan, äfven kallad Österdala, jämte Västerdala. Att icke bergslagerna egentligen ansågos höra till Dalarne, bestyrkes af flera offentliga handlingar från 15:de seklet, hvarest järnbergsmän, kopparbergsmän och silfverbergsmän uppräknas vid sidan af »menige man i Dala».

Det är väl bekant, att detta vetenskapens resultat sammanfaller med den populära uppfattningen, så att man vid namnet Dalarne företrädesvis fäster föreställningen om Öster- och Västerdalarne och vid folknamnet Dalkarlar så godt som uteslutande tänker sig dessa bägge dalars innebyggare och detta vare sig det är fråga om nutidens Dalkarlar eller om de stridsdjärfve män, som fordom räddade fäderneslandets frihet.

Emellertid har ofvannämde C. G. Styffes bidrag till medeltidens geografi och historia och andras, förnämligast Tengbergs och K. H. Karlsons undersökningar rörande Dalelagen banat väg för en annan uppfattning, som jag skall söka i det följande häfda, nämligen den att Dalarne, redan då det först framträder i historien, var ett eget landskap eller en provins med bestämdt område, icke mindre utan större än det nuvarande Kopparbergs län — dock med afdrag af Särna, som hörde till Norge —, enär det tillika innefattade Norbergs och Skinnskattebergs bergslager, och att det folk, hvars historia säges vara väl bekant för hvarje svensk, väl innefattat de nu så kallade Dalkarlarne, men dock i första rummet utgjorts af bergsmän, hvilka hela medeltiden igenom liksom allt intill denna dag varit landskapets ledare och hufvudmän.

Det torde få anses numera bevisadt, att den af Hadorph under namn af Dalelagen utgifna lagbok, som ännu på 1500-talet förelåg i flere handskrifter med denna benämning, verkligen varit en särskild lagbok för Dalarnes lagsaga, upptecknad under 1300-talets förra hälft, således knappt ett halft århundrade före den allmänna landslagens införande. Dock tyckes det, som om Dalarne aldrig haft egen lagman. Landet var befolkadt från Västmanland, likasom Helsingland från Uppland, och det intog en liknande ställning till sitt moderland. Dala hundare, såsom lagsagan kallas, hade under hela medeltiden och långt därefter en gemensam häradshöfding eller domare, men det hade åtminstone från den tid, då lagsagorna definitivt ordnades af Magnus Eriksson, gemensam lagman med Västmanland, så att Dala domare stod i samma förhållande till lagmannen i Västmanland och Dala som lagmannen i Helsingland, hvilken till sin ställning var domare, till lagmannen i Uppland. Man skulle möjligen kunna se ett tecken till Dala hundares större oafhängighet i förhållande till Västmanland däruti, att vid konungavalet i Stockholm 1499 Dalarne representerades af 6 personer och Västmanland af 12, under det Uppland tillsammans med hela Norrland hade 12 representanter. Dala häradshöfding eller, som han förmodligen ursprungligen kallats, landsdomare höll ting i vanliga former i de särskilda socknarna från Nor-

berg och Söderbärke upp till Malung och Mora. Som emellertid både lagmans- och häradshöfdingesysslan på 1300-talet började betraktas som län och bortgafs åt stormän för inkomstens skull, förekomma till regel under den tid, för hvilken vi hafva dombref i behåll, såväl underlagmän som underhäradshöfdingar, hvilka skötte tjänsterna. Dessa bodde alltid i Dalarne och voro vanligen bergsmän. I denna legislativa ordning skedde ingen förändring förr än långt fram på 1600-talet och ända till dess hörde Norberg under häradshöfdingen i Dala.

I alla dombref från medeltiden omfattar Dala hundare eller härad eller »hundhärad» alla det gamla Dalarnes socknar. Det gifves blott ett enda undantag, nämligen ett i afskrift föreliggande dombref från 1420, i hvilket häradshöfdingen kallar sig »domhafvande i thetta syn öfver Dala med Öster och Wæstir Jarnbergit, swa som ær Næsgards hundari», Men detta dombref är efter all anledning falskt. Ty för det första fanns då sannolikt icke något Näsgård, och för det andra uppgifvas i andra dombref under långa tider tillbaka de särskilda socknarna i detta s. k. hundari ligga »i Dalum» eller »Dala hundare», så Folkärna 1303, 1317, 1384; Grytnäs 1379, 1383, 1413; By 1367, 1413; Henemora 1385; Husby 1370, 1379, 1391. Förmodligen är denna trakt den allra äldsta af Dalarnes dalar, och beteckningen »i Dalen» eller »i Dalum» är fäst därvid, liksom vid Norberg, från den första stunden, den framträder i historien. Tiden för nämnda falsarium kan sättas till omkring 1550, ty då omfattade Näsgårds län under Jöran Jönsson både Östra och Västra Järnberget, d. v. s. Öster- och Västerbergslagen, och vid den tiden hade man börjat skilja mellan Dalarne och Bergslagen.

Jämte dalelagen eller den allmänna landslagen gällde särskilda grufartiklar, nämligen vid Kopparberget konung Magnus' privilegier af 1347, som ersatte äldre frihetsbref, och vid Dalarnes järnberg samme konungs privilegier af 1354 för Norberg, »Järnberget» framför alla andra. Enligt dessa privilegier dömde i politimål, slagsmål och fylleri, grufvebrytning, vattenösning o. d. på Kopparberget en nämnd af 14 personer, af hvilka en var bergmästare och en domare och ordförande. Samtlige voro valde af bergs-

männen själfva. Vid järnbergen åter dömde i dylika fall en tolfmannanämd under ordförandeskap af konungens fogde, som ock där utsåg nämnden. Men ingenstädes voro bergen undantagna från häradshöfdingens eller lagmannens jurisdiktion, hvilka vid de vanliga tingen »med bergsmän och allmoge» afgjorde alla slags rättstvister, ja till och med dömde bergsmän till böter för ogillt järn. Där lagforos ock köp och byten af hyttor och grufdelar.

Den administrativa styrelsen visar en märkelig öfverensstämmelse med den legislativa. Äfven härutinnan visar sig sambandet med Västmanland, då höfvidsmannen eller fogden på Västerås' slott ofta tillika var fogde öfver Dalarne. Dock var detta icke alltid, kanske icke ens vanligen fallet, och, när så skedde, upptog fogden på Västerås Dala i sin titel och brukade då hafva en underfogde i Dalarne, hvilken likasom underhäradshöfdingen valdes bland bergsmännen och var bosatt vid något af bergen. Vid dessa funnos ock särskilda af konungen utnämnda bergsfogdar, men deras myndighet sträckte sig i allmänhet icke utom berget och de voro alla underordnade Dalafogden.

»Provincia Dala», »Dalarne», »Valles» hade under medeltiden alldeles samma omfång som »Dala hundare». Detta framgår bland annat af Raven v. Barnekovs räkenskap för inkomsterna af Dalarne, »de Vallibus», under åren 1366 och 1367, hvilken räkenskap upptager, jämte Dalarnes n. v. bergslag, Norberg och Skinnskatteberg. Det framgår ock däraf, att då Dalafogden var en annan än fogden på Västerås, var han i sin egenskap af Dalafogde närvarande på tingen eller vid andra legala förrättningar i Dala hundares yttersta gränser längst i öster och längst i söder. Så Carl Ingebjörnsson i Söderbärke 1352, Magnus Enbjörnsson därsammastädes 1354, Lars Pettersson i Husby 1364, Erik Eriksson (Gyllenstjerna) i Garpenberg 1481, Jon Jönsson (Svart) i Norberg 1496 och Arvid Västgöte i Henemora 1528.

Fråga vi slutligen, i hvilken betydelse ordet Dala eller Dalarne användes af inbyggarne själfva eller af landets regering eller af andra Sveriges rikes undersåtar eller af främlingar, så finna vi det allmänna språkbruket öfverensstämma med den legislativa och administrativa indelningen.

Och äfven här visar den gamla förbindelsen med Västmanland sina verkningar. Sålunda kallar sig Gödheka Henriksson år 1416 »kyrkiopræster a Kopperbergheno i Dalum i Vestmannalande», liksom Kristoffers landslag af 1442 talar om »Dala i Vesmannalande», men det må strax anmärkas, att dylika talesätt äro mycket ovanliga, och kanske är uttrycket i förra fallet påverkadt däraf, att den talande var präst, ty i kyrkliga dokumenter pläga orter, belägna i Dalarne, närmare till sitt läge bestämmas blott genom tillägg af orden »i Västerås' stift», »in diocesi Arosiensi» eller »diocesis Arosiensis». Om språkbruket »Dalarne i Västmanland» kan kallas ovanligt, så voro däremot sådana uttryck som nyssnämnda »Kopparberget i Dalarne» alldagliga, och de möta redan i de äldsta skriftliga minnesmärkena. Såväl dalkarlarne själfva som andra provinsers inbyggare och främlingar förlade »Kopparberget», »Silfverberget» och »Järnberget» i Dalarne.

Kopparberget, som ursprungligen kallades Tiskasjöberg (1288), möter första gången 1310 under sitt nya namn »Mons cupri» och nämndes snart nog på grund af sin stora betydelse rätt och slätt »Mons» eller »Berget», alldeles som Kuttenberg i Böhmen länge kallades »Hory» eller Berget. På 1400-talet omväxla dessa namn med »Gamble Kopparberget», som grufvan började kallas (1444) till skillnad från den nya Koppargrufvan i Garpenberg. Med Kopparberget eller Berget menas så godt som alltid, när det förekommer utan vidare tillägg, Stora Kopparbergs grufva invid Falun, hvars bergsmän emellertid hade hyttor rundt om i angränsande socknar. Med Silfberget åter, som först nämnes 1354 menas ursprungligen Silfberget i Tuna, som sedan (1496) började kallas Öster Silfberg till skillnad från det sannolikt omkring 1490 upptäckta Västra Silfberget i Norrbärkes socken, numera kalladt Stolln, hvilket på 1500-talet fick en sådan betydelse, att flere socknar lades därunder. Öster Silfberg kallas äfven Gamble Sölfberg (1524) förmodligen närmast till skillnad från den 1510 upptäckta Sala silfvergrufva. Järnberget åter var Norberg, hvars privilegier gällde äfven för Skinnskatteberg, Tunaberg och Vikaberg i Henemora (nu Garpenbergs) socken och längre fram äfven för andra järnberg. Det framgår af konung Albrekts

tilläggsprivilegier af 1368 liksom af Raven v. Barnekovs ofvannämnda samtidiga räkenskap, att fogden på Norberg hade hand om sakören och uppbörd äfven vid öfriga järnberg. Järnberget i vidsträckt mening blef därför Norberg med dess dependentier i nedre Dalarne.

Gustaf Vasa talar i ett bref af 1552 om »Bärcke socken i Norebärgslagen», och utan tvifvel hörde under medeltiden Norr- och Söderbärkes bergsmän under fogden på Norberg eller Järnberget. Förhållandet blef på sätt och vis omkastadt, då Norbergs bergsmän och bönder nämnda år ålades att på fogdens order komma Väster Sölfberg till undsättning med dagsverken och annat. Något senare lades hela Norbergslagen till Väster Sölfbergs fögderi.

Af mångfaldiga dokument från medeltiden framgår, att alla dessa berg räknades till Dalarne. Så t. ex. räknar marsken Torgils Knutsson i ett bytesbref af 1303 Norberg med järnberget till Dalarne. I de svenska herrarnes öfverenskommelse med Margareta 1388 tillförsäkras Bo Jonssons testamentsexekutorer bland annat »Westmanneland halfuæ Dalæ, halft Koperbierghet ogh halft Jærnbierghet, som i Dalen liggiæ», hvilket uttryck upprepas i drottningens försäkran. Likaså tala Eriks privilegier af 1413 om »Koperberghit i Dalenæ», och 1420 tillförsäkrar han drottning Filippa i lifgeding bland annat: »Westerås köpstad och slott medh the lähn, som till Westerås slott pläge till att liggie, undantagene *Borgenes och wore Jernbergh och Kopperbergh i Dalerne och thet ther tillhörer*». Katarina Eriksdotter inskrefs 1499 i Vadstena kloster under angifven hemort »de Monte cupri in Vallibus». Konung Hans förlänar ärkebiskopen 1499 ett par i silfvergrufvan »på Sölfberget i Dalarne» o. s. v. Blott genom att bläddra i Svenskt diplomatorium eller Diplomatarium Dalecarlicum eller Pergamentsbrefven kan hvem som helst öfvertyga sig om, att byar och lägenheter i den nu s. k. bergslagen, konsekvent angifvas som belägna i Dalarne, så snart ett angifvande sker.[1]

---

[1] För att belysa motsättningen mellan medeltidens och 1500-talets språkbruk i fråga om angifvandet af bergslagssocknarnas läge, må några exempel anföras ur medeltidens och 1500-talets dokumenter. Bierke, d. v. s. Norr- och Söderbärke, angifves 1403 ligga »i Dalom», 1518 »i Dalena», men

Emellertid förekommer stundom ett språkbruk, enligt hvilket Kopparberget eller Järnberget eller Silfberget eller några tillsammans nämnas vid sidan af Dalarne eller, som det kan tyckas, rent af i motsättning därtill. Detta bruk har ett dubbelt upphof; för att belysa detsamma, torde det vara nödigt att anföra de viktigaste exemplen. Dalafogden Jösse Finnsson (två hjorthorn), som år 1395 ännu icke var fogde på Västerås, kallas i ett då af bergsfogden på Kopparberget Berndt von Kamen m. fl. på tyska språket utgifvet tingsbevis »foget over Berch unde over Dale». I öfverensstämmelse härmed kallas Nils Sture »höfvidsman på Vesterås, Kopparberget och Dalarna», och honom tillförsäkras af svenska riksrådet 1483 »Westerars slot, stadh, læn, Koperbergit och Dalana med all silff oc jernbergh ther wti lyggia». Det är klart, att Kopparberget här nämnes särskildt icke därför, att det var skildt från Dalarne, utan honoris causa eller därför att det var den förnämsta delen däraf. Så förhåller sig ock med Gustaf Vasas 1521 använda titel: »hövesman öfver Kaaperbergh, Silfbergh, Jernbergh och meneghe Daler». Orsaken är utan tvifvel densamma till lydelsen af Nyköpings beslut 1396, att drottningen skulle besitta bland annat »Westerars oc slot oc köpstadh med Norbohæredh oc *Dalana oc Koperberghen oc jærnberghen*

1552 »i Norebärgslagen»; Tuna 1413 »i Dalen», 1438 »i Dalahundhare», 1473 »i Dala», 1483 och 1486 »i Dalum», 1487 och 1525 »i Dalahærade», men 1550 »uti Kopperbergslagen», 1554 »i Bergslagen», och 1557 omtalas gården Holm såsom liggande »uti Tuna socken på Koparbergit». Torsång säges 1405 ligga »i Dalana», men 1555 »i Kopperbergslagen», och 1552 omtalas en gård »liggande i Torsångs socken på Koparbergit». Svärdsjö lägges ännu 1531 »i Dalanar», 1538 i »Öster Dalerne», men 1544 och 1556 »i Bergslagen» och 1550 »på Kopperberget». På samma sätt Vika 1483 »i Dalen», 1533 »i Dalarne», men 1550 »på Kopperberget» och 1556 »i Bergslagen». Husby, rörande hvilket jag förut anfört några exempel från 1300-talet, angifves 1413 ligga »in Vallibus», 1468 »i Dala hæredhe», 1476 i »Dala», 1486 »i Dalene», 1487 »i Dalum», 1508 »i Dalane», men 1550 »på Kopperberget» och 1552 »i Kopparbergslagen». Så Skedvi 1392 »i Dalum», 1414 »in provincia Dalum», 1480 »i Dala hundhare», 1533 »i Dalarne», men sedan räknas det liksom Folkärna, By och Henemora till Bergslagen.

Ordet bergslag som ett lokalt begrepp finnes i det hela icke till förrän under 1500-talet. Då i ett köpebref från 1417 en gård i Norberg säljes med alla tillhörande ägor, »sa with som Norberxgh lagh wisa», så kan detta icke betyda något annat än: »så långt som Norbergs bergsrätt gäller». Och då det i ett bref af 1440 talas om »de bärgsmän, som till Norabergs och Skinnsækkebergx lagh liggie», så betecknar detta »de bergsmän, som lyda under Norbergs (äfven i Skinnskatteberg gällande) bergsrätt» eller åtnjuta Norbergs privilegier samt lyda under Norbergs fogde.

medh allom konungslikom ræt». Samma är förhållandet med uppräkningen af fataburslänen i Jakob Ulfssons registratur 1497: »item Koparberget, Silberget, Dalene.» Förhållandet mellan bergen och det öfriga Dalarne framträder ännu tydligare i början af Sten Stures afsägelsebref samma år, genom hvilket han upplåter »Westeraars sloth och læn, alle bergh och bergxmen *med alle Dalene*». Det är ett analogt uttryck med det ofvan ur Filippas lifgeding anförda.

Såsom ofvan antydts, förekommer emellertid, ehuru under medeltiden mycket sällan, äfven ett annat slags motsättning mellan bergen och Dalarne. Så stadgas i Magnus' privilegier för Kopparberget af 1347, att om någon blefve biltog på berget, så skulle han icke hafva frid vare sig i Dalarne eller på något berg, som är järnberg, silfverberg, stålberg, hvarhelst de äro, och ej heller emellan bergen. Blefve någon biltog å något annat af förenämnda berg, skulle han icke hafva frid på Kopparberget (»nær iþær») och ej i Västerås' biskopsdöme. — De sista orden bevisa, att man icke var så noga på uttryckets korrekthet, ty Kopparberget låg otvifvelaktigt, såsom ännu i dag, i Västerås' biskopsdöme. Men ehuru man tydligen i ofvan återgifna stadgande om fridlöshet har att på samma sätt i tanken inskjuta ordet »öfriga» framför Dalarne, så innebär uttrycket onekligen i alla fall en viss motsättning. Denna är här af alldeles samma slag som den, hvilken ofta i medeltidsdokumenter och äfven senare föranledt en uppräkning af köpstäder jämte det landskap, hvari de voro belägna eller en motsättning dem emellan. Kopparberget är i synnerhet det berg, som sålunda motsättes Dalarne. »I på Kopparberget och vi i Dalana», skrifva Morakarlarna 1525.» Man må icke invända, att här motsättes blott det egentliga Dalarne, ty en annan gång representeras Dalarne i motsättning till Kopparberget af de södra socknarne. Så i 1499 års riksmötes beslut, där särskilda representanter nämnas för Kopparberget och »Dalane», de fyra sistnämnda boende i Tuna, Hedemora och Folkärna. På samma sätt begärde Gustaf Vasa af Dalarne 1527 »fulmyndoga sändigebud bådhe uthåf bergit och landit», och i domen i Strängnäs 1529 upptagas Kopparbergets ombud bland städernas representanter, under det att i förteckningen öfver riksdagens

ledamöter Norbergs, By, Henemora m. fl. socknars ombud upptagas bland bönder. Från Kopparberget sändes ombud till Örebro herredag 1539, men icke från det öfriga Dalarne. Det var den legislativa och judiciella själfständighet, som städerna åtnjöto i förhållande till landsbygden, hvilken föranledde deras uppnämnande eller skiljande från det öfriga landskapet. Men ett likartadt förhållande ägde också rum med bergen — i synnerhet Kopparberget —, som ju hade sina egna nämnder och domare, ehuru de voro i mindre grad afskilda från landsbygden. Liknande orsaker hafva haft likartade verkningar. Jag menar således, att begreppet Dalarne, långt ifrån att hafva under medeltidens lopp vidgats, i stället mot dess slut och i synnerhet under loppet af 1500-talet blifvit i viss mån inskränkt, i det först Kopparberget och sedan den öfriga bergslagen utsöndrades från det egentliga Dalarne.

Man kan häremot invända, att namnen Västerdala och Österdala nämnas lika tidigt som Dalarne, och att isländarnes beteckning Járnberaland tydligen ger vid handen, att Dalarnes bergslag redan på 1200-talet, om ej förr, var en egen landsända. Hvad Österdala angår, har jag för min del icke lyckats upptäcka ordet i något äldre dokument, men det må erkännas, att Västerdala förutsätter ett Österdala. Det återstår dock att bevisa, att därmed menats detsamma som nu. Mig synes ögonskenligt, att därmed menats något helt annat.

Västerdala nämnes 1248 i Vilhelms af Sabina redogörelse för Skenninge kyrkomötes beslut. Efter redogörelsen för hvad en biskop skulle erhålla i gästning på sina visitationsresor heter det: »men i Västerdalarna i Västerås' stift må man i dessa ting förfara, som hittills öfligt varit». Det blir bästa förstånd i denna stadga, om Västerdala betecknar, hvad som ligger i ordet, västra delen af landet Dalarne; det betecknar då bygden kring Dalälfvens västra gren, som då ännu var mestadels öde skogsbygd, tillika med den östra grenens öfre lopp och sannolikt äfven Västerbergslagen, som ännu på 1500-talet ofta räknas till Västerdalarne och var mycket glest befolkad till skillnad från nedre Dalälfvens och Siljansdalens jämförelsevis folkrika bygder, där samma taxa kunde tillämpas som i Västmanland. Det bör i öfrigt märkas, att ehuru dessa namn möta

blott några gånger i medeltidens litteratur och dokumenter, är det dock klart, att orden haft en annan mening än nu. Ännu på 1500-talet räknas Tuna till Österdalarne, men ofta t. ex. 1591 heter det »Tuna i öffre Bergslagen». Likaså räknas Svärdsjö 1538 till Östre Dalarne och i ett konungens bref af 25 jan. 1545 omfatta ännu Östre och Vestre Dalarne hela provinsen, ja — som det vill synas — ännu i prästerskapets och allmogens trohetsed af den 20 febr. 1594. Dock är det möjligt, att på sistnämnda ställe hela Bergslagen räknas till »Vässmannelandh», eftersom i en samtidig trohetsed Henemora räknas till Västmanlands städer. Hos Ericus Olai förekomma bägge orden Vestradala och Ostradala, men på ett sätt, som ingen upplysning lämnar om deras betydelse. Däremot förekomma orden i stora rimkrönikan vid redogörelsen för Karl Knutssons möte med dalkarlarne i Gagnef 1438 på ett sätt, som närmast gifver betydelsen Öfre Dalarne. Men hade uttrycken Öster- och Västerdala i allmänhet haft samma bemärkelse som nu, så vore det högst egendomligt, att uttrycket »bägge Dalar» icke en enda gång möter oss under hela medeltiden, men däremot »alla Dalar» mångfaldiga gånger.

Så kalla dalkarlarne sig själfva 1466: »wi menogheten offver alla Dalar», 1517 och 1532: »Kopperbergsmen, Sölffbergsmen, Jernbergsmen oc menige almoge öfver (eller: i) alla Dala», 1525: »wi wiliom alla nu wara en man utöfver alle Dalana», och »wi warom församladhe aff allom Dalom lagom paa Tuna landsting». De kallas af Västmanländingar m. fl. 1497: »Kopparbergxmen, Silfbergxmen, Järnbergxmen och menige almogen i alle Dalane», af konungen 1524: »oss elskelige dandemen, som byggia och boo uthi alla Dalerne», och af Hälsingarne 1531: »bergsmen och menighe almoge, som byggia och boo offver alla Dalar». Samma uttryck förekommer hos den i medeltidens handlingar väl bevandrade Olaus Petri. Ja ofvan antydda ställe hos Ericus Olai, som innehåller, att »Värmland med Vestradala och Östradala samt angränsande trakter» fordom varit ett rike, öfversättes af Olaus Petri med »alla Dalarna och Värmland». Först 1598 i en skrifvelse från Dalallmogen till innebyggarne »nedan Långheden» har jag funnit uttrycket »bägge Dalarne» användt: »menige undersåter och allmoge

i bägge Dalarne och Bergslagen». Men då hade brytningen emellan Dalarnes olika bygder på dalupprorens tid och Gustaf Vasas och följande regenters till en del däraf framkallade administrativa indelningar åstadkommit en fullständig revolution i begreppen.

De öfre Dalsocknarne uppträdde, såvidt man vet, för första gången på egen hand, då de 1521 slöto sig till Gustaf Vasa. Denna skilsmässa från det nedre Dalarne blef dock mycket kort, ty strax efter slöt sig också bergslagen till rörelsen. Men bönderna kring Siljan hade nu fått smaken för att politisera på egen hand, och under de bägge första dalupproren inträda mera långvariga skilsmässor, då de öfre socknarne afsöndrades från »Bergslagen», som stod kvar under konungens förvaltning. Till en början (april 1525) skrifva de sig nu blott »sockneböndor af Mora, Orsa, Lexandh», liksom daljunkaren 1527 skrifver till Hälsingland: »Mora, Orsa och Kopparbergsmen helsom Eder», och konung Gustaf skrifver på samma sätt (1528) till menigheten i de särskilda socknarne: »Mora, Lexan, Rättvik, Hedemora och Tuna», ett sätt att kommunicera med dalallmogen, som han sedermera och särskildt på klockupprorets tid bibehöll. Men 1528 i januari vänder sig daljunkaren till »alle dannemen, som bygghe oc boo i Sillesdaler, Österdaler oc Westerdalar oc Bergslagen». Det är första gången Siljansdalen, Österdalarne och Västerdalarne nämnas i en politisk handling, och Siljansdalar hafva nu med ens ryckt upp i första ledet — af lätt förklarlig anledning.

I mars 1525 klagade Mora socknemän för kopparbergsmännen, att konungen ville »åtskilja den ena landsänden från den andra och socken ifrån socken», erinrande tillika om, »huru vargen förkränker svinen, arbetandes om deras åtskillnad, och det första, som gifver sig utur hopen, följer han till skogs». På den tiden var anklagelsen ganska obefogad, men snart nog och just i följd af dalupproren framträder hos konungen en tydlig sträfvan att tillintetgöra Dalarnes politiska betydelse genom att söndra dess särskilda bygder. Sålunda utnämndes d. 21 febr. 1533 Lasse Dalkarl till »fogde på Wästra Dalarne samt några socknar i Östra Dalarne» och samma dag Olaf Rull »på dessa socknar: Tuna, Kopparberget, Vika, Skedvi, Husby,

Hedemora, Folkärna, Grytnäs, By, Norberg, Garpeberget, Gamla Sölfberget». Detta senare höfdingedöme öfvertogs 1538 af Nils Larsson, och därom heter det rätt och slätt i registraturet: »fogtebreff for Niels Larson på *Östre Dalerne»*. Af ett dombref kan man se, att han några år därefter, 1542, var i egenskap af fogde tillsammans med häradshöfdingen öfver Dala närvarande på en syn i Norberg, men kort efter dikterar konungen i anledning af Dackefejden i sitt kansli ett bref från Dalarne till bland andra Skinnskatteberg som till en främmande landsända och på konungens order skrifver hans befallningsman öfver de i Dalarne värfvade knektarne, nyssnämnda Nils Larsson, i eget och i Dalkarlarnes namn på samma sätt till Norberg. Anledningen därtill var, att värfningen i Norberg var uppdragen åt fogden i Åkerbo härad, och att Nils Larsson på vägen söderut skulle taga befälet äfven öfver dessa knektar. Annars räknas Norberg ännu till Dalarne och stod under någon af dess fogdar. I hufvudsak ägde de båda fögderierna bestånd, men med inbördes ändrade gränser och ändrade namn, Så utvidgades Östra Dalarne 1566 med Gagnef, Ål och Orsa, emedan dessa socknar, som fått skatten förvandlad i ved, skulle utgöra densamma till Östra Silfberg, och då en ny fogde några år därefter nämndes, kallas fögderiet »Östra Dalarne och Kopparbergslagen». På samma sätt uppträder det västra fögderiet 1556 under namnet »Västerdalarna och Järnbergslagen». Emellertid funnos särskilda fogdar vid bergen, och då flere af dessa, t. ex. fogden på Näs och på Väster Silfberg, uppburo skatten i flere socknar för grufvornas underhåll och drift och äfven vid tingen bevakade konungens rätt till sakören, så blefvo bergslagerna tidvis afsöndrade som självständiga län. Men det kom icke till någon fast ordning, emedan socknarna plockades fram och tillbaka. Johan den tredje upprättade redan i början af sin regering en »öfverste befallning öfver bergverken ofvan Långheden». Sedan gjordes under Gustaf Adolf och Kristinas förmyndare upprepade försök att skapa ett särskildt bergslän, sammansatt på olika sätt af Dalarnes och Västmanlands bergslag, tills slutligen drottning Kristina genom kungl. bref af 10 april 1647 upprättade det nuvarande Kopparbergs län.

Under alla dessa år från det första dalupproret till upphäfvandet af bergslagens landshöfdingedöme hade emellertid begreppet bergslag som ett annat landsområde än Dalarne småningom arbetat sig in i det allmänna medvetandet. Det är sannolikt, att den kyrkliga indelningen i prosterier äfven mycket bidragit till detta språkbruk· Under medeltiden tyckas Dalarne länge hafva bildat ett enda prosteri. Åtminstone omtalas Ambern i Leksand som »prepositus Vallensis» 1346, Jönis i Torsång som »proghostin i Dalum» 1357 och Johannes i Husby som »prepositus in Vallibus» 1370. Men afgörande äro dessa uttryck icke, ty äfven Engelbert i Leksand kallas »prost i Dalum» 1593. ehuru han då säkert icke var den ende prosten, ja icke ens var prost öfver hela öfre Dalarne. Emellertid synes Västerås' riksdagsbeslut 1527 hafva föranledt en ökning af prosteriernas antal, ty prostarne fingo det besvärliga uppdraget att uppbära och redovisa för kronotionden. På 1540-talet angifves sålunda icke mindre än 5 prosterier: Österdalarnes (Mora, Orsa, Rättvik, Leksand, Gagnef), Västerdalarnes (Lima, Malung, Nås, Järna, Floda), Öfre Bergslagen (Tuna, Vika, Torsång, Svärdsjö, Skedvi), Nedre Bergslagen (Husby, Henemora, Grytnäs, Folkärna, By) och Västerbergslagens (Söderbärke, Norrbärke, Gränge och Norberg). Denna indelning har måhända konungen själf till upphofsman, hvilken på denna tid starkt påverkade den kyrkliga ordningen, och har säkerligen jämte den administrativa bidragit att söndra Bergslagen och Dalarne. Men att föra denna söndring tillbaka till medeltiden därför, att i flera offentliga handlingar från 15:e seklet järnbergsmän, kopparbergsmän och silfverbergsmän uppräknas vid sidan af »menige man i Dala» är utan tvifvel en antecipation. En sammanställning af alla ifrågavarande ställen visar nämligen uppenbart, att orden »i Dala» icke höra uteslutande till »menige man», utan till hela frasen, och att här alls icke är fråga om angifvande af olika landsdelar, utan om Dalarnes *ständer*. Detta är klart redan däraf, att samma eller analoga uttryck användas, när det är fråga om en enda socken eller ett berg, ty äfven bergen hade sina bönder och bokarlar, således en ståndsfördelning. Sålunda heter det 1483 om Nils Boson

Sture: »då han själf i egen person höll ting *med bergsmän, köpstadsmän och allmoga* i Henemora köpstad och dess socken», och 1504 skrifver riksrådet till Kopparberget: »Vi — — hälsa eder alla, bergsfogden, domare, de tolf, som för rätta sitta, med *menige bergsmän och allmoge, som bygga och bo på Kopparberget i Dalarna»*. Ja ännu på 1600-talet underskrifva kopparbergsmännen stundom sina bref: »Bergsmän och menige man på Kopparberget». Vidare är det ju gifvet, att om en dylik ståndsuppräkning beledsagas af uttrycket »öfver alla Dala» eller dylikt talesätt, såsom i de sid. 40 angifna exemplen, så kan det icke heller vara tal om olika bygdelag. — Uttrycket »landshöfdingen i Dalarna öfver *alla Dalarne* och Kopparbergslagen» i 1634 års regeringsform, som lägger Silfver- och Järnbergslagen under »landshöfdingen i Väsmanneland», än en meningslös arkaism, som icke förtjänar afseende. — Det kan icke heller vara meningen med sådana uttryck som följande i bref från Stockholm förekommande, 1503: »Kopparbergsmän, Silfbergsmän, Järnbergsmän, kronone skattskyldiga bönder och mene allmoge i Dale», 1508: »Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Järnbergsmän, bönder och mene bokarla, som byggie och bo i Dalene», 1529: »Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Järnbergsmän och menige dalemän». Så skrifva ock Dalkarlarne själfva 1524: »Vi efterskrefne bergsmän och menige man i Dalana» eller »alla Eders Nådes undersåter, som byggie och bo i Dalalagen», och Gustaf Vasa begagnar i början af sin regering liknande uttryck, till och med när han skrifver till Bergslagen ensam, t. ex. 1525: »oss älskelige dandemän, som byggia och bo på Koperberget, Tuna och alle Nedhendalena». Men kort efter inträder en förändring. »Menige man i Dala», som förut uppenbart betecknat Dalarnes bönder och bokarlar eller alla Dalarnes ständer under bergsmännen, förvandlas till »menige Dala», och detta uttryck, som ännu länge nog har en växlande betydelse, så att det fortfarande betecknar »alla Dala» eller hela Dalarne utom Kopparberget, t. ex. i bref af 10 jan. 1532 om hjälp mot konung Kristiern och i kallelsen till Västerås' möte från dec. 1532 eller i brefvet om kyrkotionden från febr. 1533 eller i förordnandet af nov. 1533 för Otto Nilson »att föra deras lagbok i menige Dalarne»,

motsättes en annan lokal term, nämligen Bergslagen, och betecknar då naturligtvis uteslutande Dalarne ofvan Bergslagen. Så utgingo särskilda kallelsebref till kröningen af 2 nov. 1527 till Kopparberget och Bergslagen å ena sidan och Dalarne å den andra, säkerligen med anledning af rådande splittring mellan norra och södra delen af provinsen, som under året legat i öppen fejd mot hvarandra. I ett tidigare bref från samma år säger ock konungen, att Måns Nilsson »och flere våre troe undersåte *på hele bergslagen* hafva med ordom straffat *dalakarlana*, ath the äre så lätthe til att trädha frå thera rette herre». I konungens skrifvelser af 21 maj och 6 juni 1532 sättas ock »Bergslagen och menige Dalana» emot hvarandra och i nyssnämnda Otto Nilssons dombref af 28 febr. 1534, där han kallar sig »hæredis dom hafvande i Daler och menige Bergslagen». En sådan tudelning ligger halft fördold i sådana uttryck som de af dalkarlarne självfva d. 25 april 1529 och 12 april 1531 brukade: »Vi efterskrefne Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Jernbergsmän och menige Dalana», eller d. 23 nov. 1531: »Vi efterskrefne Kopparbergsmän, Sölfbergsmän, Jernbergsmän och alle the, som biggia och boo i menige Dalerna». Vid midten af 1500-talet blef »Dalerne och Bergslagen» det officiella namnet på den gamla provinsen Dala. Så representeras »Dalerne och Bergslagen» vid 1567 års riksdag i Uppsala af ombud från Husby, Folkerna, Henemora, By, Vika, Tuna, Svärdsjö, Norberg, Söderbärke, Lima, Leksand, Mora och Orsa, och 1569 i Stockholm af ombud från Norberg, Söderbärke, Tuna, Gagnef och Mora. Likaså i bevillningen till Elfsborgs lösen 1571, där »Dalerne och Bergslagen» undertecknat med sitt gemensamma sigill, under det Lindesberg och Noreskoga undertecknat för sig vid sidan af andra landskaps härad.

I föregående framställning hafva vi några gånger mött uttrycken »ofvan Långheden» och »nedan Långheden», hvilka mycket ofta användas i morgongåfvobref och arfskiften eller andra legala handlingar eller i skrifvelser till och från dalallmogen på 1400-talet och 1500-talet för att därigenom skilja Dalarne och dess folk från andra landsändar och deras innebyggare. Uttrycket »ofvan Långheden» användes antingen jämte »i Dalarna» såsom en ytterligare för-

klaring, i synnerhet under den öfvergångstid, då Dalarne började få en trängre betydelse, eller ock vanligen ensamt. Alldeles tydligt är, att med dessa uttryck menas i äldre tid ett och detsamma, så att landet ofvan Långheden betecknar hela det gamla Dala hundare eller Dalarne i äldre mening. Men när Dalarne började begränsas till de öfre dalsocknarna, gick det icke längre an att jämnställa uttrycken, utan det heter då t. ex. 29 jan. 1552: »Dannemän alle, som byggie och boo udi Dalerne, Kåpperbergslagen och alle the sockner, som liggie ofvan Långheden udi Westerårs stift». Däremot kunde man fortfarande skrifva, såsom ungefär samtidigt skedde: »som bygge och bo ofvan Longhe heden och i menige Dalalagen», ty dettå var fortfarande detsamma, eftersom hela det gamla Dala hundare hade samma häradshöfding och bildade en domsaga.

Långheden uppgifves i allmänhet hos nyare författare vara en skogbevuxen ås eller till och med *berg* eller bergsrygg på gränsen mot Dalarne. Uppgifterna förskrifva sig sannolikt från Hülphers, som i sin bekanta Dagbok säger, att Långheden, som skall taga sin början vid Sand tull i Vagnsbro härad, d. v. s. ungefär vid det n. v. Salbohed, där vägen grenar sig åt Norberg och Hedemora, är en stor skog, som »följer en hög sandås och sträcker sig flere mil allt emot Hedemora» och »är sedan urminnes tider bekant». På ett annat ställe uppgifves emellertid riktigt nog, att Långheden »dock är mer eller mindre synbar». I sjelfva verket betyder ordet *hed* på medeltidssvenska aldrig något annat än slätt och så betyder det ju än i dag. *Långe heden* måste då också betyda den långa slätten, men väl är det sant, att den sträcker sig öfver trakten kring Salbo hed, ty denna långa slätten begränsar i öster och sydost med en ganska skarp öfvergång till bergsbygd det gamla Norbergs bergslag eller »Järnberget», som otvifvelaktigt låg »ofvan Långheden». Att denna hed sedan blifvit förvandlad till en ås, har antingen berott därpå, att uttrycket i senare tid kommit att arkaistiskt användas efter gamla formulär, äfven sedan Järnbergslagen blifvit afsöndrad och lagd till Västmanland, eller ock snarare därpå, att ordet blifvit i gamla handlingar tolkadt af män, som uppvuxit,

under det Dalarne hade betydelsen af den icke bergsbruksidkande delen af provinsen.

Ingenting torde i högre grad hafva bidragit till uppfattningen af Bergslagen som en särskild landsdel redan under medeltiden än isländarnes namn Járnberaland. Att bestämdt uppgifva hvad de därmed menat, är icke godt. Dalin öfversätter det rätt och slätt med Järnbergslagen, för Lagerbring är det det »nu varande Dalarne och kan hända någon del af Västmanland». Geijer anser, att det på ett ställe betecknar Österdalarne och på ett annat en del af Västmanland och en del af Dalarne, och Hans Hildebrand söker bevisa, att det låg vid nedre Dalälfven. Mig tyckes gifvet att, *försåvidt* isländarne vid ordet fäst betydelsen af ett bestämdt landområde, måste de därmed hafva menat detsamma som det gamla Dala hundare, eller med andra ord jag tror, att Lagerbring har rätt. Bernhard Osenbrügge uppgifver, att Engelbrekt var född, »in den Dalen, dar copper unde osemunt geualt», d. v. s. på 1400-talet framstod Dalarne för utländingar som det land, hvarifrån man fick koppar och järn. Men på Snorre Sturlesons tid var Kopparberget knappast ännu upptäckt och hade i alla händelser ännu ej fått någon större betydelse. För honom måste därför Dalarne hafva varit det land, hvarifrån man fick järn. Isländarne bildade i allmänhet sina namn på främmande länder genom sammansättningar med ordet *land*, som antingen tillfogades det inhemska namnet: t. ex. Galizuland, Spánland, eller sammansattes med folknamnet: Sarkland, Ungaraland, Bolgaraland, eller tillades en landets utmärkande produkt eller naturföreteelse: Vinland, Helluland, eller slutligen landets hufvudort: Jórsalaland, som betyder det heliga landet. Antingen är nu Járnberaland bildadt på detta sistnämnda sätt, d. v. s. det betecknar rätt och slätt det svenska Järnberget såsom Dalarnes hufvudort, eller är det bildadt med tanke på afkastningen eller naturbeskaffenheten. Förmodligen är ordets ursprungliga form Járnbergaland; Styffe uppgifver formen Járnberjaland. Kanske är Járnberaland blott en korrumperad eller »normaliserad» form? I hvilket fall som helst — äfven om *bera* skulle ligga i ordet — kan det ingenting bevisa med hänsyn till bergslagens förhållande till Dalarne.

Då således »Dala» eller »Valles» under hela medeltiden betecknar hela det gamla landskapet Dalarne, följer det af sig själft, att krönikornas och diariernas »Dalekarla» och »Vallenses» också beteckna detta lands innebyggare och således innefattat bergsmännen eller, om man tager ordet Dalkarlar i betydelsen af innebyggare i de n. v. Öster- och Västerdalarne, väsentligen utgjorts af bergsmän. Att så verkligen varit, framgår också af många omständigheter.

Det är numera ett obestridligt faktum, att den store folkhöfdingen Engelbrekt, som enligt en gammal krönikas ord »först utförde Dalkarlarna och fostrade dem till strider», hade sitt hem på det gamla Järnberget, ty han kallas i en samtida handling, som är försedd med hans sigill, kort före upprorets början »bergsman på Norberg». Man har till och med trott sig kunna närmare bestämma hans hemort till det n. v. Engelsberg. Det är ock mycket, som tyder på, att resningen mot Erik af Pommern hvarken hade sin grund däri, att Jösse Eriksson upphängde bönder i rök eller att han spände kvinnor för plogen, utan närmast däri, att han vågat behandla bergsmän som bönder, d. v. s. lägga dem i skatt som bönder. Frågan om skattefrihet för järnbergsmännens landtbönder hade redan på Albrekts tid varit brännande, sedan hade Norbergs bergsmän tillika med öfriga järnbergsmän i Dalarne, som åtnjutit dess privilegier, hos Erik yrkat deras bekräftelse, men han hade gifvit afböjande svar och säkerligen äfven utkräft skatten.

Om 1464 års resning berättar Olaus Petri, att strax Karl Knutson kom hem från Danzig, kom till honom »Hans Djekn, som alltid var höfvidsman för Dalarne». Denne Hans Djekn, som säkert var fogde i Dalarne under de följande åren 1466 och 1467 och bevistade ett rådsmöte i Stockholm 1471, säges hafva varit boende på Jönshyttan och fader till Stig Hansson, således en Silfbergsman. Men möjligen förhåller det sig med denna tradition som med berättelsen om Engelbrekt och Kopparberget. I allt fall omtalas en Hans Djekn som faste i Norberg 1462. Under dessa och följande årens strider besegrade Nils Sture i spetsen för Kopparbergsmännen Erik Karlsson och Ivar Gren vid Uppsala 1467, Sten Sture slog i spetsen för de i hast samlade Kopparbergsmännen samme Erik Karlsson 10 jan.

1470 två mil från Falun och tillintetgjorde hans här i grund vid Uppbo i Skedvi socken efter att hafva förenat sig med den öfriga dalahären. Jag har icke sett närmare angifvet, hvarifrån Nils Sture fick sin dalahär 1471, men Sten Sture samlade 1497 folk från »alla Dalarne», och det är säkerligen icke blott en händelse, att Norbergs privilegier äro af konung Hans bekräftade samma dag som Sten Stures afsägelse. Denna bekräftelse var således ett villkor. Några år därefter, då Stockholm i dec. 1501 belägrades, skref Hemming Gad till Svante Nilsson: »vi få i dessa dagar af Dalene 1400 skytter». Enligt Stockholmsbrödernas diarium belägrade Sten Sture Stockholm nämnda år »cum militibus et militaribus ac montanis», således väl sina egna värfvade soldater, annat krigsfolk och *bergsmän*. År 1502 i slutet af april skref Sten Sture till Svante, att han ville begifva sig till Dalarne att hämta folk. Han kom redan i början af maj till Stockholm och kan således icke gärna hafva varit långt upp i Dalarne, men staden hade då redan fallit och dalkarlarne fingo hemtåga i juni. Dessförinnan ingingo de den 5 juni vid Näs' kyrka i Upland en förening med Sveriges herrar och män att aldrig tåla något utländskt herradöme och tyckas äfven hafva framtvungit ärkebiskopens förlikning med Sten Sture. Därom skrifver Hemming Gad några år därefter till Svantes hustru, fru Märta, från Kalmar: »Jach ville, the vore nu her, som voro medh Jon Jonsson och Stig Hansson medh flere godhemen af Dalana vidh Næss kyrkio i Her Stens Stures tidh, Gud hans siel nadhe, sidhan vij hafdhe vunnith Stockholm. Dænen, Juthen, Tysken och djækelen rædes alla Dalasocken». Stig Hansson var fogde på Silfberget, som var hans hemort, och äfven bergsman på Kopparberget samt förvaltade under många år häradshöfdingedömet i Dalarne. Jon Jonssons verksamhet var väl nära knuten till Dalarne, hvars fogde han var, men han hörde ej ursprungligen hemma i denna provins, ehuru han — troligen genom giftermål — förvärfvat gods i södra Dalarne.

Under Svante Nilssons oroliga herradöme hölls i trots af pest och nöd, som alldeles utblottade bergen på arbetskrafter, det ena landstinget efter det andra för att få

hjälp till kriget. 1506 i dec. lofvade Tuna landsting, där i allmänhet ombud samlades från Dalarnes alla socknar — »menige Dalakärlane» såsom Svante uttrycker sig i ett bref om detta möte — att understödja riksföreståndaren »med all den största makt vi åstadkomma kunne». Ett år därefter i jan. 1508 höll han å nyo landsting på samma ställe. Därom berättar han: »Och hafva gjort mich eth skönt tall folk af berghen, alle till hest ganske vel utreddhe». I maj månad samma år hölls ett nytt möte i Tuna, hvarifrån skrifvelse uppsattes till Stockholms stad med löfte att vid uppfordran komma till undsättning »med alla dem, som äro 15 år gamla och kunna göra värn». Då dalkarlarne 1510 åter pressades på krigsfolk, sökte de undandraga sig, enär de åter hemsökts af pesten — 2000 människor uppgifvas detta år hafva blifvit bortryckta i Tuna ensamt — och det är mycket betecknande, att de i vederlag erbjödo »en summa penningar af Silfberget och Kopparberget». I febr. 1511 skref fru Märta till sin man, att han borde på landstinget i Dalarne utverka mesta möjliga folk, för att han »med det manghactughe folk» kunde förfölja fienden, som hon trodde vara slagen.

Sten Sture den yngre, som efter faderns död skyndade till Dalarne, höll äfven själf eller genom ombud flera landsting, för att få hjälp till kriget mot Danmark och stöd mot herrarna och fick rikligen bägge delarne. 1517 i april beslöt »all allmoge i Tuna att gå man ur huse, om så kunde behof göras», sedan beviljades på allmänt landsting vid Kopparberget den af Sten äskade hjälpen. De dalkarlar, som 1518 understödde Sten Sture vid Stockholm och deltogo i slaget vid Brännkyrka, kallas i en samtida, af en tysk deltagare i dessa händelser uppsatt berättelse »de berskerl», d. v. s. bergsmän, och att de voro ett betydande antal framgår af hans berättelse, att bergsmännen efter slaget vid Brännkyrka fingo hemlof utom 200, som inkvarterades hos Stockholms borgare. Under de följande årens strider omtalas bergsmännen uttryckligen i slaget vid Badelunds ås 1520 och det olyckliga långfredagsslaget vid Uppsala samma år, och kriget afslutas med Olof Valrams olyckliga försök att försvara bergslagen.

Den 6 och 25 jan. 1521 var det Kristierns ombud Henrik v. Mehlen, som höll landsting i Tuna och tog ed till konungen, hvarföre Gustaf Vasa, då han den 10 februari uppträdde vid Kopparberget, rönte motstånd liksom säkerligen ock vid Silfberget. Bergsmännens fogdar blefvo emellertid som »förrädare» fångade eller dödade — sannolikt är det i denna första sammanstötning Stig Hansson förlorade lifvet vid försvaret för den af Kristiern utskrifna gärden, som vid denna tid upptogs. Det berättas i allt fall, att Gustaf vid detta första besök lät upptaga Kopparbergs afrad och »skatten i Tuna och däromkring», och man vet af säkra källor, att Stig Hansson vid samma tid blifvit bragt om lifvet som förrädare, det vill väl säga därför att han *icke* var förrädare mot den konung, till hvilken han ett par veckor förut aflagt trohetsed, och hvars ämbete han förvaltade. Gustaf kunde nu i sin ordning hålla landsting i mars med »menige Dala». Från den tiden träda bergsmännen åter i spetsen. Det var en bergsman, Peder Svensson i Vibberboda, under hvars ledning slaget vanns vid Brunbäcks färja. Sedan nämndes väl hofmän till höfvidsmän för hären, men bland de fyra »lifaktare», hvarmed Gustaf omgafs på folkhärens enträgna begäran, voro två, Måns Nilsson på Aspeboda och Anders Persson på Rankhyttan, bergsmän och de två andra förmodligen icke från Dalarne, i alla händelser inga »Dalkarlar».

Rörande sammansättningen och beskaffenheten af den dalahär, med hvilken Gustaf Vasa anryckte mot Västerås, finnes en berättelse af Jacob Ziegler, skrifven före 1531 och säkerligen grundad på uppgifter af bröderna Magni, som han personligen kände: »Denne samlade en här af Dalkarlar, det mest krigiska folket i hela Sverige. De bebo nämligen bergen i den trakt, där Sverige förenas med Norge, och hos dem finnas äfven silfver och koppargrufvor. Härdade under arbetet i grufvorna och hyttorna, utbildas de till en öfverlägsen styrka: hvilket slutligen förskaffat dem deras namn Dalkarlar. *Dale* betyder nämligen 'mellan bergen', *karli* återigen män och med tonvikt, sådana, som utmärka sig för stor sinnesnärvaro. Man tillskrifver ock Dalkarlarne en mycket stolt ande, hvilken

de ock äga i hög grad, och de äro äfven framför alla lättretliga att afvärja oförrätt. Med denna här, o. s. v.»[1]

Denna ypperliga skildring, vid hvilken föga är att tillfoga och intet att borttaga, torde i det närmaste gälla alla medeltidens dalahärar.

Klockupprorets historia och den napoleonska slughet och hänsynslöshet, med hvilken konungen sökte vinna, snärja och förkrossa bergsmännen, då han ville göra slut på Dalarnes politiska betydelse, visar tydligt, hvar han för sin del ansåg tyngdpunkten ligga. Han säger ju ock uttryckligen i ett bref af den 21 maj 1532 till Dalarne, att han visste de goda män af Kopparberget »hafva högsta rösten i eder landsända». Och mycket ådagalägger, att Sturarne hade samma uppfattning. Söker man efter dombrefven och andra samtida handlingar bestämma, hvar Sturarne vistats under sina besök i Dalarne, visar det sig, att Nils Sture, som under sin långa förvaltningstid besökte Dalarne åtminstone 13 gånger och därunder uppehöll sig längre och kortare tid i de nedre dalsocknarna, blott en gång — 1484 — anträffas i öfre Dalarne, nämligen Mora. Gamle herr Sten har jag funnit 5 gånger i det nedre Dalarne och äfven honom en gång — aug. 1501 — i Mora. Svante Nilsson var 8 gånger i Dalarne och gjorde en gång — sommaren 1508 — en rundresa genom de öfre socknarna, Mora, Lexan, Rättvik, Gagnef. Västerdalarne synes ingen af Sturarne någonsin hafva besökt. Sten Sture den yngre var tre eller fyra gånger i Dalarne, både i början och slutet af år 1513 träffas han i Bergslagen, men ingen gång i öfre Dalarne. Härtill kommer, att Sturarne nästan årligen i egen person eller genom ombud hade öfverläggningar med bergsmännen vid mormässan i Västerås den 8 sept.

---

[1] Is militem legit ex Dalekarlis bellicosissima totius Sueciæ gente. Montes enim habitant, qua Suecia ad Norvegiam collimat, apud quos et fodinæ sunt argenti et æris. Itaque sub officinis metalli fodiendi conflandique exerciti, indurantur ad præcipuum robur: quod denique peperit ipsis nomen, ut Dalekarli vocentur. *Dali* enim Vallem dicit, *Karli* autem viros, cum emphasi, eos qui præsenti animi vigore præstent. Addunt Dalekarlis præterea ingentes spiritus opes, quas plurimas habent: suntque ad injuriam propulsandam supra omnes irritabiles. Hoc milite usus Gustavus aggreditur præsidium Danorum, quod Arosiæ civitati impositum erat atque deturbat.»

Man kan se ett tecken till de öfre dalsocknarnas växande betydelse däruti, att Svante Nilsson i början af sitt riksföreståndareskap gjorde sin hängifne anhängare, lärare och vän, den märklige Arvid Siggeson till kyrkoherde i Mora. Men ändamålet härmed synes äfven hafva varit att genom förbindelse med Norge utsträcka frihetskriget äfven till detta rike och dymedelst skapa svårigheter för Danmark, hvilket också till en del lyckades.

Allra mest belysande för den öfre dalallmogens och bergsmännens inbördes ställning under medeltiden och särskildt under Dalarnes jämt hundraåriga storhetstid (1434—1533) är den omständigheten, att, om man icke räknar prästerna, hvilka stundom, särskildt under Gustaf Vasa, spelade rolen af folktribuner, men i allmänhet synas hafva varit regeringens verktyg att vinna allmogen eller hålla den i styr, det icke finnes en enda ledare, som veterligen varit född i det öfre Dalarne eller där haft sitt hem.

Hvad voro de häradshöfdingar, hvilkas hem och verksamhet kan bestämmas: Efreka Efrekoson. Jöns Gerekoson, Peder Jönsson skrifvare, Stig Hansson och Knut i Gylle, Erik Nilsson i Aspeboda, Ingemar Johansson, Otto Nilsson? Bergsmän. Eller de ordinarie häradshöfdingar ur den egentliga stormansklassen, som helt eller delvis skötte tjänsten: Jösse Finnsson, Matts Jönsson, Ingel Jönson och Nils Sture? Äfven de hade gods och grufdelar i bergslagen. Hvad voro de fogdar och de höfvidsmän öfver dalahären, som hörde hemma i Dalarne: Olof Torkilsson, Jösse Finnsson, Engelbrekt Engelbrektsson, Erik Bengtsson, Per Crasso, Hans Djekn, Stig Hansson, Jon Jönsson, Bengt Brunsson, Peder Svensson, Ingel Hansson, Jöns Persson i Vibberboda, Olof Roll? Antingen tillhörde de genom födsel bergsmannaklassen eller ock voro de genom giften nära befryndade med denna klass. I den grad har bergsmännens hufvudmannaskap legat Dalamännen i blodet, att de ännu på den stora »daldansens» tid 1743 kommo dragande till Stockholm under ledning af — en bruksbokhållare.

Gustaf Vasa skref en gång till Dalarne: »Icke kan thet hafva lagh, att I som bo i Tuna och flerom stadom, ther som god tillfälle är medh åker och äng, hafva skots-

mål in till the stackarla, som bo uppe i Dalana, the dock inthet hafva till efventhyrs att bärja sig medh annat än thet går först igenom edhra hender». Om bergsmännen och de nedre Dalsocknarnas innebyggare verkligen i fråga om skatter och förpliktelser krupit bakom de fattiga dalkarlarna i de öfre socknarna, så har historien öfvat vedergällning genom att i sin ordning skjuta dem in under dessa Dalkarlar. Men anklagelsen har ingen allmängiltighet. Tvärtom är det väl knappt någon landsända, som i gärder, tullar, skatter, dagsverken, utskrifningar offrat så mycket till fäderneslandet som just bergslagen.

Om man med Vallenses eller Dalakarlarne förstår de öfre socknarnes jämförelsevis fåtaliga och fattiga innebyggare, så blir Sveriges historia under den senare medeltiden rent af obegriplig. Men om man beaktar de faktiska förhållandena, nämligen att provinsen Dalarne under medeltiden både var en af de största, genom sina berg rikaste och i vissa delar, såsom Tuna och Kopparberget, tätast befolkade af Sveriges provinser, och att i denna provins fanns en sammanhållning och duglig ledning som ingenstädes i det öfriga Sverige, så blir allt naturligt och lätt att förstå. Kanske bör Dalarnes folk och historia i denna mening blifva bekant för hvarje svensk.

Strödda meddelanden och aktstycken.

J. G. Hallmans sorgespel »Erik och Valdemar».

Kyrkoherden i Stockholm J. G. Hallman (1701—1757) är i vår litterära historia känd hufvudsakligen genom sin skrift om Olaus och Laurentius Petri och visan om Stolts Elisif, hvilken länge gällde såsom en svensk folkvisa, men numera får anses som prof på hans egen skaldegåfva. Det åtminstone till vidden betydligaste alstret af denna är hans sorgespel Erik och Valdemar, hvilket i prydlig renskrift förvaras på Kgl. Biblioteket, och som jämte Hallmans mindre dikter utgifvits af Hanselli 1875.

Dramats ämne är, såsom titeln antyder, Nyköpings gästabud 1317, hvilken tilldragelse Hallman jämväl skildrar i en vidlyftig historisk inledning med bifogande af åtskilliga moraliskt-politiska reflexioner. I första akten bevittnar läsaren förberedelserna till dådet, öfverläggningarna mellan drottning Märta, som framstår såsom den egentliga anstifterskan, och »hofmarskalken» Brunke samt ett försök af kaniken Carl att hålla konungen tillbaka. Akten afslutas med en bal af »hela hofvet samt åtskilligt förnämt främmande». Andra akten visar, huru hertigarne anlända till Nyköping och där mottagas på bästa sätt, medan i den tredje och sista anslaget sättes i verket, i det att härtigarne öfverfallas och fängslas. Efter en sträng straffpredikan af kaniken Carl gripes drottningen af samvetskval, och skådespelet afslutas med en skildring af hennes till vansinne gränsande ångest och förtviflan.

Hallman har i det hela iakttagit de af den härskande smaken förestafvade reglerna om tidens och rummets enhet och äfven begagnat det vanliga versmåttet, alexandrinen, men däremot indelat sitt drama i blott tre akter i stället för fem. Om man frånser den genomgående bristen på dramatisk koncentrering, hvilken särskildt framträder i de uttänjda politiska samtalen i de första akterna och det likaledes långdragna slutet, så får man tillerkänna Hallman vissa förtjänster såsom dramatisk författare, nämligen en enkel och klar plan, en jämnt om ock skäligen trögt framskridande handling och en ganska ledig, från öfverdrifter fri dialog. I detalj skulle man kunna anmärka, att förf. flera gånger i scenanvisningarna helt naivt berättar saker, som tilldraga sig utom scenen, samt att versen

stundom är något vårdslös. Hanselli har funnit skäl loforda förf:s patriotism, emedan han gjort samtliga medhjälparne i dådet till danskar. Med mera rätt framhåller han Hallmans väl funna grepp att under måltiden, kort före öfverfallet, låta spela och sjunga »sådana stycken, som angå gammal svensk ära och tro», hvilket ju vid ett uppförande kunde åstadkomma en god kontrastverkan.

Efter Hallmans framställning är tvisten mellan konungaparet och hertigarne icke föranledd af de senares maktlystnad; kampen står i själfva verket mellan konungamakten och rådet, för hvars rättigheter märkligt nog hertigarne uppträda såsom försvarare. Denna besynnerliga uppfattning är emellertid beroende af, att Hallman endast härigenom kunde få fram, hvad han i grund och botten afsåg att i sitt drama framställa. Saken är nämligen den, att han hvarken åsyftat att åstadkomma ett dramatiskt konstverk eller en historisk tidsbild; utan helt enkelt valt denna form och detta stoff för att skrifva *ett politiskt paskill.*

I ett bref till Warmholtz af den 11 okt. 1757 berättar Gjörwell efter att hafva omnämnt Hallmans död, att denne kort förut »på vackra svenska vers författat en tragedi Erik och Valdemar», och att i inledningen »är en trait mot H. von Dalin (ty i förtroende sagdt, så är hela pjesen skrifven i en viss gusto och mot vissa — — —), som är ganska bitande och består mest uti en citation utur hans rikshistoria». Gjörwell tillägger, att han läst större delen, och undrar, om sterbhusets ställning kunde tillåta manuskriptets tryckning. Vi hade emellertid knappast behöft denna fingervisning, ty dramats mening kan, så snart man ägnar en tanke åt de samtida politiska förhållandena, icke misstydas.

Den stolta, härsklystna Lovisa Ulrika kunde blott med svårighet finna sig i att vara underkastad rådets förmynderskap, och genom en revolution ville hon befria sig och sin make därifrån samt skaffa konungamakten vidgade rättigheter. Men tiden var ej mogen härför; drottningen visade sig ej heller i besittning af de för en dylik plans utförande nödiga egenskaperna, och försöket att omstörta de politiska maktförhållandena misslyckades, i det att de förnämsta redskapen häktades midsommarafton 1756. Stor var hattarnes glädje häröfver, men lika våldsamt ock deras hat mot henne, som varit själen i företaget, men stod för högt för att nås af lagens arm. Och detta hat är det, som satt pennan i Hallmans hand.[1]

Redan dramats första replik upptager temat, i det att drottningen yttrar:

Med en så inskränkt makt, hvad är det väl bevändt?

---

[1] H. yttrar visserligen i en dedikation, att han skrifvit stycket »för flera år tillbakars, men för kort tid sedan det samma höfsat och städat», men då vi härmed sammanställa Gjörwells uppgift, att dramat är författadt kort före H:s död 1757, kan väl H:s yttrande ej fattas annorlunda än som en nödlögn, den han begagnat för att i någon mån öfverskyla sin afsikt. Af samma skäl har kanske dramat ej uppkallats efter den egentliga hufvudpersonen, drottning Märta.

och förklarar, att hon ej kan uthärda i dessa trånga förhållanden, utan ämnar begifva sig till »sin store bror». Härmed väckes redan våra misstankar, att Hallman vid skildringen af drottning Märta haft till modell en annan person, i hvars mun dessa ord passa långt bättre, nämligen ingen annan än Lovisa Ulrika. Med den »store brodern» åsyftas då naturligtvis Fredrik II i Preussen. Detta antagande, att vi här hafva att göra med ett »nyckeldrama», bekräftar sig, ju längre vi läsa.

Hallman begagnar alla sig erbjudande tillfällen att framhålla fördärfligheten af en oinskränkt konungamakt och vikten af rådets inflytande. T. ex. (II: 4):

Ett ärligt riksens råd, som ingen sanning spar,
Han (kungen) för sin bästa vän uti sin rådsal har.
— — — — — — — — — — — — —
Han vet, den konung kan omöjligt lycklig bli
mot rikets säkerhet, som skaffar sig parti.

Hertigarne och deras (d. v. s. rådets) anhängare skildras af Hallman såsom alldeles skuldlösa, i allo förträffliga personer, på det att kungaparets nedrighet och falskhet må framstå desto bjärtare. Valdemar är mera godtrogen, under det att Erik icke låter dåra sig af det vänliga mottagandet och de fredliga försäkringarna. Då den förre (II: 6) yttrar:

Ej duger hvad som vardt om eneväldet sagdt.
Kanske han mente blott en liten större makt.

så invänder den senare:

En liten större makt! Hvad vill det väl betyda?
— — — — — — — — — — — — —
Att de det svåra ord envälde må undvika,
på något större makt man hör smekungar skrika.
Men enväldet är ju af ett och samma slag,
som aldra minsta makt att göra emot lag.

Hallmans förnämsta mål är att med de svartaste färger utmåla drottningen och hennes brottsliga sträfvanden. Hon är skildrad på ett sådant sätt, att man mycket lätt igenkänner vissa af Lovisa Ulrikas mest framträdande egenskaper, om ock öfverdrifna och förvrängda. Drottning Märta behärskas af en enda känsla, begäret efter hämnd för alla de förödmjukelser, som hon och hennes gemål lidit af motståndarne. Hon är drifkraften i det hela; hon eldar upp konungen, då denne synes tveka, och till henne sätter omgifningen sin lit i det afgörande ögonblicket. Men hennes våldsamma sinnelag har ytterst svårt att dölja sig under den mask af vänlighet,

som anslagets utförande erfordrar, och flera gånger är hon nära att fördärfva alltsammans genom sin lösmynthet och brist på besinning, så att konungen och Brunke hafva ett kinkigt göra med att åter ställa allt till rätta.

Knappt en enda ljus punkt finnes uti skildringen af Märta utom den ömhet, hon vid ett tillfälle (II: 3) visar mot konungen; för öfrigt behandlar hon äfven honom öfvermodigt och snäsigt. En tydlig anspelning på Adolf Fredriks och Lovisa Ulrikas förhållande till hvarandra finnes i andra aktens tredje scen, där det gäller att värfva anhängare. Birger yttrar där:

När jag uti mitt råd mig hjälp- och rådlös ser,
jag i min garde-robe har råd och hjälp hos er.
Nu kommer därpå an...

(hostar och kommer af sig)

Dr. Märta.

Jag tala vill allena.
Hvem kan af Birgers hack få veta, hvad vi mena.[1]

Sitt och hela hattpartiets hat mot drottningen har Hallman sammanfattat i det straffttal, hvilket han mot skådespelets slut låter Carl kanik hålla, och hvars början lyder:

Hör drottning, jag i dag med största ängslan sport
du är den stygga lem, som detta onda gjort,
du spunnit detta opp, dig skall väl himlen finna,
du skall till afgrundsbrunn, du etterfulla kvinna,
du ondskans sammelplats, du grymma vilddjurs klo.

o. s. v.

För att släta öfver med hartassen efter att sålunda hafva lättat sitt hjärta, låter Hallman Carl kanik slå sig på att profetera:

Athulphir Friede-rik skall denne prinsen heta,
och ondskan till sin skräck om samme konung veta,
hans stora menlöshet, hans fromma hjärtelag.
Hans oskuld och hans dygd är himlen så till lag,
att af hans dyra ätt sku kungliga personer
till tidsens sensta kväll bekläda svenska troner.

Samvetskval förvirra slutligen drottningens förstånd. Ångest griper henne, hon önskar sig döden, och sorgespelet slutar med följande repliker:

[1] En berättelse var i svang, att drottningen skulle uti starka uttryck förebrått konungen hans rädsla. Hon själf förnekade bestämdt detta. Se Fersens Skrifter II: 264.

Dr. Märta.

Ack, kunde jag mig själf som sjuka hundar fräta!
Ack, låt mig rasa fritt, låt mig på himlen träta!
Hör, Gud!

Brunke.

Hon yrar starkt.

Dr. Märta.

Jag vet ej hvad jag vill.
Hvem skall jag träta på? Månn någon Gud är till?
Hvad Gud, hvad evighet, hvad samvete? Ack fläder,
ett kärnlöst prästeskrik, en dikt, ett noll, ett väder!
Du hårda öde kom, skär af min lefnads trå,
Min lindring väntar jag att i din grymhet få!
Låt med en skyndsam död mig nu ur slottet vika,
se'n skall mitt spöke här i alla vinklar skrika.
Kung, krona, son och lif jag mer ej bryr mig om,
förbannad var' den stund, då jag till världen kom!

(*Springer ut med faselig bäfvan och hela sällskapet efter.*)

Hallman har sålunda begagnat tillfället att till afsked mot drottningen utslunga jämväl en beskyllning för irreligiositet.

Äfven i enskilda yttranden kan man finna anspelningar på samtida politiska förhållanden, såsom då det heter (I: 2):

För Gardarikets makt stå vi i daglig fara.

eller då drottningen (II: 3) yttrar:

Nej, Brunke, detta blir väl aldrig tanken min!
Ack, skull' ett riksens råd in på min borggård rida?

hvilket senare syftar på den en tid så celebra »vagnsaken», då riksråden Höpkens och Scheffers vagnar i december 1754 hindrats att köra in på det nya slottets borggård.

Det låge nära till hands att tro, att Hallman i skildringen af bifigurerna jämväl tecknat personer ur samtidens politiska lif, men så vidt jag kunnat finna, är detta ej förhållandet. Möjligen kan man i riksdrotsen Knut Blå, som talar för en försoning med hertigarne, igenkänna C. G. Tessin. Då Brunke (I: 8) erinrar drottningen om

drotsens vane
att bringa i ert hof så mycken lust å bane

svarar hon »spotskt»:

Jo, åt Knut Jonsson man sig ofta roa fått,
men sent omsider jag hans slughet har förstått.
När jag i stora värf mig något vågat röra,
jag kunnat dessa ord utur hans upptåg höra:
»Hör, drottning, roa dig med lek och lapperi,
riksstyrslen bör du ej få blanda dig uti.»
Jo, jag förstår hans knep, jag intet mig bedrager.

Såsom redan är nämndt, har Hallman försett sitt stycke med en historisk inledning, hvari han upprepar sina angrepp på konungen för att lyda »ett nesligt kvinnovälde» och på drottningen för hennes förrädiska stämplingar. Hon fick, heter det, »såsom en styggelse för alla människor hela 20 åren (efter sonen Magnus' halshuggning) tillbringa sina kvillrande dagar. Hennes eget samvete var hennes farligaste bödel, det utgjutna blodet ropade öfver henne himmelens strängaste dom». Dalin får ock, såsom konungaparets trogne medhjälpare, hugg, i det Hallman framdrager ett ställe ur hans historia, där han säger det vara undersåtarnes skyldighet att försvara sig, om öfverheten icke arbetar på folkets välfärd utan på dess fördärf, och på ett annat ställe, där det talas om »ohyra, som samlas vid hof», citerar Hallman ett yttrande af Dalin (II: 344) om »den vid alla hof vanliga ohyran».[1]

Slutorden i denna inledning uppenbara tämligen ohöljdt Hallmans mening med sitt stycke: »Om detta faseliga stället i svenska historien kan lända andra trolösa öfverhetspersoner, orättfärdige ämbetsmän, förföriske smekungar, lögnaktige hofskvallrare och smickrande örontasslare till varning och rättelse, så har mitt, på följande bladen uppförda sorgespel vunnit sitt ändamål.»

Att detta drama, i sin helhet ett hätskt angrepp på särskildt Lovisa Ulrika, ej blef tryckt omedelbart, förundrar oss icke, men väl må det väcka förvåning, att Hallman hade panna att tillägna kronprinsen Gustaf detsamma och till på köpet därvid uttrycka en förmodan, att han vid läsningen skulle »likasom känna en munterhet i sin hand, att själf underskrifva dösdomarne», väl att märka öfver »de otäcka smekungar».

Det resultat, hvartill vi kommit, bidrager att bestyrka Bergströms förmodan,[2] att det understuckna bref från ärkebiskop Laurentius Petri till Erik XIV, hvilket Hallman meddelat i sin bok om bröderna Petri, af utgifvaren själf författats med underförstådd adress till kung Fredrik I. Möjligen ligger någon dylik mening dold äfven i visan om Stolts Elisif, ehuru någon särskild samtida händelse, som här kunnat åsyftas, ej är mig bekant. Detta sätt att förtäckt yttra

[1] Detta citat, som Hanselli vid tryckningen utelämnat, är väl den »trait» mot Dalin, som Gjörwell i sitt ofvan anförda bref åsyftar.

[2] I anmärkningarna till Elisifsvisan uti hans upplaga af Geijers och Afzelius' folkvisor s. 387 f.

sig om samtidens politiska förhållanden var icke något, som Hallman var ensam om; nyligen har ju Vasenius uppvisat, att Mörks Adalrik är en »nyckel-roman», och i frihetstidens hela litteratur, både på vers och prosa, har politiken haft en betydande roll.

O. S.

Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv.

II.[1]

Biskoparnes i Strengnäs och Västerås hemliga protestation mot reformationsverket af den 10 augusti 1531.

Det är bekant, att konung Gustaf den 6 juli 1531 inbjöd de valde biskoparne i Skara, Vexiö och Linköping att infinna sig vid hans förestående bröllop, som han då ansåg skola kunna äga rum i midten af augusti. I skrifvelsen af nämnda dag ålades biskoparne äfven att redan den 13 vara tillstädes i Stockholm för att erhålla vigning samt att medtaga de »bästa och förståndigaste» af sina kapitel »för några märkliga saker skull, som på den tiden skulle förhandlas». Såsom E. Hildebrand i Svenska Riksdagsakter I s. 170 o. f. uppvisat, var antagligen meningen att vid den beramade sammankomsten i Stockholm ärkebiskopsval skulle företagas. Man äger grundade skäl att betvifla, att biskoparnes och kapitelmedlemmarnes sammanträde ägt rum vid den bestämda tiden. Anförde forskare har nämligen framdragit bevis för att den utvalde biskopen af Skara ännu den 23 augusti icke erhållit vigning till sitt ämbete och af ett aktstycke, som nedan meddelas (Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv, III), är uppenbart, att ännu den 27 i samma månad hvarken den nämnde stiftschefen eller Johannes i Vexiö blifvit vigda. Det är emellertid tydligt, att det var särskildt med tanke på den förestående sammankomsten, som biskoparne Petrus Magni i Västerås och Magnus Sommar i Strengnäs, trots deras deltagande i Västeråsriksdagens skickelsedigra beslut, afgåfvo sin mot reformationsverket i det hela och bl. a. äfven mot vigningen af de nya biskoparne riktade protestation af den 10 aug. 1531. Denna protestation är väl förut känd genom några på svenska affattade äldre afskrifter. Den finnes sålunda efter en afskrift i riksarkivet

---

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1894, sid. 256.

tryckt, bäst i kon. Gustaf I:s Registratur VII s. 543 men äfven hos P. E. Thyselius, Handlingar till Sveriges Reformations- och Kyrkohistoria under konung Gustaf I, II s. 21 ff. och i S. P. Bexells, A. Ahlquists och A. Lignells Bidrag till sv. kyrkans och riksdagarnes historia ur prestesståndets archiv, III s. 58, 59. Särskildt i det sistnämnda arbetet synes dock en bristfällig och ofullständig afskrift blifvit följd. Fullt korrekt finnes det märkliga aktstycket ingenstädes återgifvet. Så har uttrycket »in contemptum vel præjudicium Romanæ Sedis» fått denna öfversättning: »thet ganske Romerske *stått* till föracht och nedertryckelse», Petrus Galle skall vid sitt namn hafva tecknat följande besynnerliga titel: »Sacræ Theologiæ *trinitatis* Professor», då det näst sista ordet bör vara *humilis* o. s. v. Protestationen återgifves här nedan efter det på latin affattade originalet, som väl bibehållet och med ännu delvis kvarsittande sigill sommaren 1894 af mig påträffades i Strengnäs Domkapitels arkiv.

In nomine domini Amen. Illustrissimi domini nostri ac serenissimi principis domini Gostavi, regni Svecie regis, honore et reverentia semper salvis, Nos Magnus Sommer Strengnensis et Petrus Arosiensis, Dei gratia Episcopi, Considerantes meserabilem statum omnium ecclesiarum in hoc regno, quomodo in prejudicium, derogationem et injuriam fidei Romane sedis, eius obedientie et tocius ecclesie Svecane libertatis multa mala indies consurgunt ex dampnabili ac dampnata heresi et pestifera doctrina Lutheranorum heudolor tam ad scandalum et detrimentum regni quam etiam periculum animarum, quibus omnibus malis non possumus obviare nec resistere, prout ex officio nostro tenemur et debemus; Propterea confugimus ad juris remedium per viam appellationis et protestationis, que oppressos et opprimendos consuevit relevare, et protestamur coram vobis venerandis viris et dominis, doctore Petro Galle et Torgaro Gudlachi prebendato, publice et expresse, nos non tamquam ausu aliquo temerario vel levitatis animo ducti directe vel indirecte doctrinis aut factionibus Lutheranorum consensisse, nec favorem dedisse, neque ipsis electis vel eligendis, intrusis vel intrudendis in ecclesias Suecanas in contemptum vel prejudicium Romane sedis, et licet artamur procedere ad consecrationes episcoporum vi et metu, que possunt cadere in constantem virum, ducti, super quibus etiam protestamur. Preterea similibus abusionibus de missis celebrandis in lingua vulgari, de sacramentis ministrandis ac aliis innumeris scandalosis erroribus non valemus nos murum opponere pro domo Dei, prout libenter vellemus et tenemur, de quibus omnibus et singulis etiam et protestamur; insuper de litteris nostris datis seu dandis sigillatis vel sigillandis de et super taxatione cleri, ordinatione archiepiscopi vel episcoporum intrusorum seu intrudendorum in ecclesiis svecanis dicimus et protestamur nullum jus, robur aut auctoritatem habere seu tribuere velle vel intendisse, sed omnia et singula qualitercunque facta per nos supradictos Magnum et Petrum episcopos in materiis Lutheranis vi et metu

scripta, dicta atque gesta seu gerenda in prejudicium Romane sedis, status vel preeminentie cuiuscunque, ea omnia irrita, cassa et vana et pro non factis, dictis vel scriptis penitus habere volumus atque voluisse. Ea propter nos et nostra omnia bona, mobilia et immobilia, submittimus Romane ecclesie, tamquam matri et magistre universali, et quia usus notariorum non est in hoc regno, qui redigere possint nostram protestationem seu appellationem in publicam formam instrumenti, ideo rogamus venerabiles viros et dominos doctorem Petrum Galle et Torgarum Gudlachi in testimonium unacum sigillis nostris ac vestris ac subscriptione manuum vestrarum in testimonium et robur omnium premissorum. Acta sunt hec Strengis decimo die mensis augusti anno domini MDXXXI

Ego Magnus qui supra manu propria subscripsi et sigillavi
Ego Petrus qui supra manu propria subscripsi et sigillavi

L. S. L. S.

Ego Petrus Galle, Sacre Theologie humilis professor, qui supra, præsens fui, dum hec agerentur et fierent. Ideo manu propria subscripsi et sigillavi.

Ego Torgarus, qui supra, presens fui, dum hec agerentur, manu mea propria hec scripsi, subscripsi et sigillavi.

L. S. L. S.

III.

En episkopal reservation af den 27 augusti 1531.

Var det nyss meddelade aktstyckets innehåll redan förut väsentligen kändt, så är detta däremot icke förhållandet i fråga om en annan märklig protestskrifvelse af den 27 augusti 1531, som efter af mig likaledes i Strengnäs Domkapitels arkiv påträffadt original här nedan återgifves. Aktstycket är af värde såsom ett förstlingsbidrag till kännedomen om de mellan 24 aug.—27 sept. nämda år timade tilldragelser af allmänt intresse, om hvilka man på grund af en lucka i riksregistraturet för detta år hittills saknat alla uppgifter.

Ifrågavarande urkund lämnar oss upplysningen, att ännu den 27 augusti 1531 de valda biskoparne i Skara och Vexiö icke erhållit sin vigning. Den utgör vidare ett ytterligare vittnesbörd om den starka motvilja, biskoparne Magnus Sommar och Petrus Magni hyste mot den af konungen enständigt fordrade vigningen af de nya biskoparne. Strengnäsbiskopen och hans ämbetsbroder i Västerås finna väl nödigt underkasta sig konungens bestämda vilja och verkställa vigningen, men motivet för underkastelsen är ingalunda någon tillgifvenhet för reformationens sak utan, enligt deras egen förklaring, feghet eller, såsom det förskönande heter: »*metus, qui cadere possit in constantem virum*». Tydligen för att tillförsäkra sig skydd mot

möjligen stundande efterräkning från romerska kurians sida affordra de dock före vigningen de valda biskoparne i Skara och Vexiö en ed, innebärande icke blott lydnadsförpliktelse till påfven i Rom utan ock löfte att vid lägligt tillfälle söka påflig bekräftelse på deras respektive episkopat. Anmärkningsvärdt är, att en man, sådan som biskop Sven Jacobi i Skara, hvilken hittills räknats till en af reformationens trogne anhängare,[1] så pass sent som 1531 velat vara med härom och jämte en så afgjord motståndare till reformationen som Petrus Galle tecknat sitt namn nnder en skrift af den beskaffenhet som den föreliggande.

Det erbjuder ett föga tilltalande skådespel att se, huru åtskilliga kyrkans målsmän vid denna tid, ehuru offentligen anslutande sig till reformationsrörelsen, genom den ena hemliga reservationen efter den andra sökte värna sig mot de påföljder, som deras officiella handlingssätt af lätt insedda skäl måste medföra vid en eventuel romersk reaktion. Man vänder sig gerna bort från dessa halfhetens män för att låta blicken hvila vid reformationstidehvarfvets helgjutna, verkligt etiska personligheter.

Anno domini 1531 vigesima septima mensis augusti in domo sedis episcopalis apud ecclesiam Strengenensem nos Magnus Strengenensis et Petrus Arosiensis episcopi personaliter constituti coram reverendis paternitatibus v[estris] verbo et scripto protestamur, quod non ex levitate aut contemptu sedis apostolice, decretorum universalis ecclesie neque pretextu fovende aut suscitandi scismatis, sed metu, qui cadere possit in constantem virum, ducti, videlicet captivacione, jactura rerum nostrarum ac ecclesiarum nostrarum, consecracionis munus non audemus vobis denegare, recepto a vobis prius, reverendis patribus, debito et solito juramento de confirmacione et obediencia apud Romanum pontificem faciendis, dum tempus et occasio fuerint oportuna. Idcirco hanc nostram protestacionem interpositam volumus ac petimus per manus vestras subscribi in testimonium omnium premissorum. Lecta anno et loco quibus supra.

Ego Sveno electus Scharensis presens fui et subscripsi

Ego Joannes electus Vexionensis presens fui et subscripsi

Ego Petrus Galle scolasticus Upsaliensis presens fui et subscripsi

Ego Magnus archidiaconus Scarensis presens fui et subscripsi

Ego Jonas Andree canonicus Scarensis presens fui et subscripsi

Ego Nicolaus Bångh canonicus Strengnensis hujusmodi protestacioni interfui, immo manu propria subscripsi

Ego Gudmundus Laurentii protestor manu propria quod hujusmodi protestacioni interfui et subscripsi.

H. Lundström.

---

[1] A. O. Rhyzelius försäkrar t. o. m., att »han wardt af K. Gustavo I mycket älskad» i främsta rummet »för thes flit och nit wid then Euangeliska lärones utspridande och stadgande i landet», Episcoposcop Suio-Goth. s. 183.

Relation om Gotlands tillstånd 1712.

Den nyutnämnde landshöfdingen på Gotland frih. Nils Posse afgaf vid sitt öfvertagande af ämbetet till K. Maj:t följande relation, som, ehuru dén är affattad på ett väl knaggligt knektespråk, dock meddelar ett och annat drag belysande öns tillstånd vid ifrågavarande tidpunkt (konc. och afskr. i den s. k. Ingaruds saml. i Riksark.)

Sedan jag efter mit senare af den $\frac{18}{28}$ sistl. jan. under Secreter Stiernhöks addresse på Wien E. K. M. allerund. berättat så väl om det för detta mig i nåder anförtrodde regementz vederbörlige och richtige öfverlefvererande till herr öfversten Burenskiöld, som och derjämte H. Exc. gref Wellings mäddelte betygande om mitt förhållande vidh Wismars commendantskap, har jag öfver vinteren måst förblifva uti Lybeck, till dess jag ändteligen på egen kåstnad och risico bekommet en lybisk farkåst, hvarmed den 3 juni, Gudilof, lyckeligen hitkommen och detta mig i nåder anförtrodde landshöfdingedöme af öfverstelieutenanten och vice landshöfdingen välborne Coijet emottaget, hvilken det under dess commando låfligen och väl förestått, alt sedan herr generalmajoren och landshöfdingen Sparfelt det uthi sistledne october öfverlefvererat, doch utan något arbetes fortsättiande vidh de påbegynte fortificationsvärken, hvilka uti samma stånd sig befinna, som herr öfverstelieuten. Coijet därom sin utförliga berättelse giort till E. K. M. uthi sistledne november. Orsaken, at allt således stannat är, att till bemelte kåstsamme fästningsvärks fortsättiande inga medel eller behörige ordres [äro] till dato ankomne, fast åtskillige ansökningar och påminnelser derom finnas afgångne, och at tvinga allmogen af landet utan ordres och betalning [till] en så svår pålaga, voro emot E. K. M. nåd. och hälsosamma påbudh af år 1696 för högt vågat, hälst bonden omögeligen sådant, förutan dess ordinarie skatt och utlagor, förmår uthärda, som räkenskaperne nogsamt visa, hvad stor rest och ballance den uti herr landshöfdingens Sparfelts tid detta begynte arbete förorsakat och landet alldeles till fullkommelig undergång skulle föra, der sådant arbete icke på utlagorna och restantierne eller för contant betalning skedde. Och der jag oförgripeligen mit und. betänkiande öfver de tränne påbegynte fortifikationsvärk, neml. Wisby stad, Klinte och Slite hamnar, med E. K. M. nåd. behag får yttra, så kan jag ej annars af min plicht och edh finna, än vid närvarande tider och de beskaffenheter, som denna ös situation medgifver, der mångfaldige stora och smärre hamnar kring hela landet finnes, förutan att landsättning af en fiende mera än på 100:de stellen, ja fast öfver allt ske kan, så att der bemelte 3:ne påster efter långlig tidh och några tunnor gulds kostnad vore uti behörig defension brachte och mäd allt nödigt tillbehör försedde, en fiende, som voro rådande i siön, dermedh ingalunda

kunde hindras äller afhållas sin örlogs-flotta för ankar conservera, så väl under Carlsöijerne som på redderna äller öpna siön utan för hamnerna, der ankergrund nogsamt finnes, och mindre sin macht till landz afsättia, varandes och åltidh en fiende, som är mestare af landet, och så af de benembde hamnarne, som ifrån landet kunna med 1-pundige stycken beskiutas och bombarderas. Att ett verk voro vidh Slite, som nu kallas Carlssvärd, och en redute vidh Klinte, som kallas Stålhatt, äro så vida nyttige i närvarande krigstider, där några capare här blefvo förordnade (hvarom är ansökning giordt och till K. M:tz tiänst, om dätsamma ansökes, måtte skie) och creutzare emot Finska cousterna kunde hafva där sin retirade för storm, eller deras priser upbringa och salvera, som de äro en på hvar sida af landet belägne.

Men staden Wisby är af så stort begrep, at den fast mera skulle kåsta än Carlscrona at fortificera, och synes thet fast betänkeligit vara giordt, at det gambla slottet här i staden, som fuller varit af fienden sprängt, är af particuliere pärsoners kalkbränneris arrende för några år sedan aldeles till grund upbrändt och förödt, som elljest hade ståt lätteligen så vida at reparera, att då en endaste ort på hela ön varit, där nu ingen finnes, för borgaren eller landtmannen sig och sin ringa ägendom förvara, utan måste nu hvar man vid något fiendteliget påkommande söka sig i öpne fältet försvara och möjeligest fienden vidh stranden afhålla, dertill de sig helt frimodeligen anställa, — och de mäste med gevär och ammunition försedde, ehuruväl denna tiden för bondens bästa antidh medh tiärebrenning, och har jag ännu icke fåt dem sielf öfverse eller munstrat —, som allt fiendteliget angrep afskräckt, thet och icke häller är här att befara, sålenge Gudh välsignar E. K. M. siömakt och den som härtills fienden på begge sidor härifrån afhållit.

Antalet på den här befindtlige millicie och landtmillice visar hosföllinde förslager; de uprättade 42 prästedragoner äro till hästar och munderingar ofullkomlige, föga annorlunda än de, som af allmogen till ryttare utvalde och sig sielfva, så gådt de kunnat eller velet, utrustat, och är mig på effterfrågan underrättat och besvarat, at i förstone varit befalt här som i alla provincier upretta präste- och ståndzpersoners dragoner, då i proportion effter gårdetalet och 100:de mantal denne ö kommet at prestera 10 dragoner, men som prästerskapet sig påtaget hvar för sitt pastorat utrusta en dragon, med sådan mundering prästen sielf kunde åstad bringa, allenast desamma finge blifva här quar i landet till dess defension, och således af 42 pastorater, af hvilka somlige icke mer än 9 och 11 mantal hafva, doch skaffat sin dragon som är merendels prästens dreng, klockaren och dess häst, och äro i detta landet små pastorater, men doch de mästa med 2 och tre präster försedde, hvilket prästerskapetz förslag och underdånige ansökning, E. K. M. nåd. aggreerat och befallt af Lais d. 25 december 1700.

Hvad eljest stadens villkår och befindtlige tillstånd anbelangar, så ser den alldeles eländigt och förstörd ut, som den år ifrån år till 70 à 80 år tillbakars dageligen aftaget och utan bygnat eller repa-

ration således förfallet, att der det än så någon tidh continuerar, alldeles till ruin och stenhop öfver ända faller, som man ej utan lifsfara och för dråpp obetäckt i de mäste bo, utan någon rätt eller regulier gata och platz i hela staden, hvartill icke någon lägenhet är, utan husen stå här och där effter bergetz situation upbygde långs öpne och flacka stora siön, därest af ållder en hamn utbygd, der icke mer än 10 à 12 fot diupt inlopp, som i stor storm ej utan farkåsternas störste hazard kan beseglas, den och framdeles af sand, som siön inkastar, upfylles, där den i tidh icke med stort arbete och kostnad förekommas och ränsas.

Denne stadz borgerskap befinnes till et ringe antal, emot 250, de mäste arme och eländige, som ej äga mera än det de pracka den ena af den andra ur handen i munnen, de andra till en stor del subsistera mäst af den inrotade gambla skuld fordran och borgningen hos bonden i landet år effter annat, den jag vid mitt tillträde märkeligen i så måtto begynt hindra och utrota, i det tiäran och andra persedler, som bonden tillverkar och är den endaste tillgång till hans utlagors clarerande, blifver allmänt till det här så kallade kiöpmans gille emot contante penningar handlat och betalt, som fougderne strax i afräkning på innevarande års skatt quitera bonden och i ränteriet lefverera, hvarigenom fuller mången bonde således förfaller uthi fallit och banquerott till borgarens gambla credit, men deremot hoppas de härtills faselige stora upvuxne årlige balancer hos allmogen, som ja nästan till hälften af upbördzsumman år ifrån år innestår och ballanceras, häreffter skall finna ändring och richtigare utgå, då härvid en noga upsicht hålles och en sådan skadelig praxin med borgarens credit hos bonden småningom effter handen förfaller och hindras. De öfrige få äro till 10 à 12 högst at considerera, som någon handel och credit utom landz i nästa häromkring liggiande siöstäder hafve, hvilka någen anseulig handel kunna drifva i fredelige tider, doch mäst med främmande skiep och farkåster, thet närvarande krieg och siöfartens osäkerhet för fiendtlige capare och creutzare fast alldeles hindrar, så att, där siön hålles för slike ren, pläger till denna tiden, några 100:de farkåster vara i hamnerne ankomne, der nu icke mera än 70 små fartyg ifrån Femeren och Rostok någen kalk och sten afhämtat, som tullinkomsten stort afslag förorsakar och hos borgaren sin lifsnäring merendels afskiär, det landtmannen och svårligen trycker, som af kalksten, bräder, tiära och träverkes utförsel hafver sin mäste och endaste tillgång sin skatt i penger at afbörda, som af detta och förbemelta orsaker uti räkenskaperne stora restantier finnas ballancerade, dät jag effter noga igenomseende finner till 1711 års begynnelse resten vara 111,212 dal. 18 öre sölfrmt, och således differerar af d. 1 nov. sistledne till E. K. M. öfversände ballance af summa 79602 dal. 11 öre sölfrmt 31610 dal. 7 öre sölfrmt, error calculi, af det landzcammereraren nu uti sine summariske räkningar till mig uppgifvet; och så snart han hinner medh förledet 1711 års landzboks slut, skall detsamma års ballance, som icke ringe upföres, E. K. M. und. berättas, hvaraf E. K. M. nådigst täcktes förnimma,

att restantierne således år ifrån år växa, bonden och den arma landtmannen så svåra, att han finner alldeles ogiörligheten till nånsin kunna det afbörda, betienterna fordra och exeqvera, det ena året efter det andra, till dess bonden blifver alldeles desperat och oförmögen och lemnar hemmanen öde, som många allaredan således jemte farsoten, den Gud bättre ännu på södre landet uti få socknar continuerar, till ödesmål brakt; fördrister alltså und. härmed E. K. M. om nåd. tillgifft på resten föredraga till landetz lisa och rädning något runneligare än af K. Senaten terminerat, nembl. allenast 1707 års inclusive restantier, att det måtte effter E. K. M. allernåd. och alldrig tillfyllest nogsamt berömlige påbud och Kongl. höga nåde och försårg för dess trogne och utarmade undersåtares vällfärd och conservation efftärlåtas och uttydas till dess dat. af år 1711 exclusive, hvilket lika som itt nytt lif hos den af skullder belastade bonden hierteligen hungna och frögde skulle, som ännu i föllie af bemelte tillgifftz placat icke den ringaste pennings efftergifft kommet at niuta, emedan den terminerade 1707 års rest mästedelen, innan benådningsplacatet förledet år hitkommet, finnes betalt och utsökt, hvarom är till den K. Senaten och K. Cammercollegium skrefvet och förestält, men ingen resolution eller svar till dato ankommit.

En general skattelägning har väl varit för några år sedan här befalt, och dermed en begynnelse allenast uti en socken neml. Fårön värkställt, hvareffter räntan härtills årligen richtigt utgåt, men sedan den stannade, är dervid på hela landet intet åtgiordt, som dock så för E. K. M. inkomster att hafva ett vist till anordningar, de nu år ifrån år till hvarjehanda stater och assignationer altidh till stor brist och obetalte återkomma, som bondens och landetz vidmachthållande, att till det, som drägeliget pröfvas, en richtig och skiälig skattlägning blefve ju förr ju heller beordrat och företagen, högnödigt och nyttigt, emedan somlige för högt och somblige för ringa finnas skattlagde, derom på vederbörande ort af mig skall ochså ansökning giöras.

Vid detta mitt tillträde är här uti Räntecammarcassan allenast befunnet 16 dal. sölf:rmt contant, nu kom för några dagar ifrån K. Ammiralitetzestatscontoiret en advisjacht och capiten Paulin, som hafver till en 40000 dal. sölf:rmts invisning och assignationer, them jag framdeles efter högsta giörligheten skall sökia förnöja, som någerlunda kunde skie, der proviantz pärsedlar blefvo i afräkning antagne, som doch kanskie för högre pris till flåttans provision torde annorstädes negotieras och anskaffas, derom K. Ammiralitets collegio tillskrifvet, men tviflar sådant project blifver aggreerat, effter tillförende härifrån derom blefvet remonstrerat.

Eljest kan jag i und:et berätta E. K. M. at vidh Slite är en capital och den bästa hamn här på ön finnes, mer än för 100:de skiep och af det projecterade Carlsvärdz castell af 5 stora bastioner betäckt och defenderat, som uti sal. glorvyrd. H. K. M. K. Carl Gustafs tidh påbegynt och mäd grafvar och alla hufvudlinierna i hårda kalkberget upkastat väll till tre aln. högd kring alla fem bastionerna, och synes likt, som gambla veta berätta, att en särdeles dessein dermed måst

varit till en stadz fundation där på landet, hvartill alla lägenheter så väl af landet som särdeles seglation och den härlige hamnen, i alt beqvämligare och bättre än häruti Visby är; det endaste som kunnet föregifvas deremot, är, att icke vatten så ömnigt och så nära som i Visby finnes, der springkällor allastädes utur bärgen falla gienom staden, men deremot så ligger en stor frisk siö, icke vidare än itt musqvet skått ifrån Slite belägen, som ifrån salta siön af naturen med en smal högd eller backe ungefär af 20 al:r bred är afskild, denna backa har nästintilliggiande byar af långlig tid grafvet sin diken, dem de kalla 7 strömmar, derutur flödar salta vattnet ibland in uthi denna friska siön och ger ett mycket lustigt och ymnigt fiske, i synnerhet af idar, deraf K. M. rättighet årligen är 6 dal. sölf:rmt. När en stad skulle tillåtas vid Slite hamn funderas, kan desse små diken med ringa kåstnad igienfyllas, då hela den siön blifver härliget friskt vatten, som därifrån lätteligen till staden ledas kan, ehuruväl brunner äro till de, som der nu bo, och flere altidh kan giöras, som gått vatten nog hålla hela året, så att jag är förvissat om E. K. M. i nåder behagar till en stad vid Slite gifva 8 à 10 års friheter och nådige favorable privilegier till handel och vandels progress, att det innom kårt skulle blifva en vacker stad, och i allt mer florisant än denna, som jag tror näppeligen står att upbringa och alldrig så läglig till handel och skiepzfart som Slite, hvilken af ett litet värk på berget eller högden, som där är beläget, på landsidan kunde försvaras och af castellet inlåppet och hela siösidan med hamnen betäckas. Jag fruktar allaredan mig för vidlöftigt härom utlåtit, när Gud nådigst förhielper E. K. M. uti dess rike närmare, det jag mäd alla trogne undersåtare af hiertat innerligen önskar och förlängtar, om detta med mera för mig om denna ortz och landetz beskaffenheter genom landets omkringresande och allmogens mönstrande, som med första skie skall, kunnigt giöra, hos E. K. M. vidare och omständeligare i underdånighet föredraga; imedlertid skall med underdånigste plicht uti allt E. K. M. gagn och nytta redeligen uti akt taga och befrämja, efter min yttersta förmåga, som jag intill min dödh framhärdar etc.

N. Posse.

Dat. Visby d.
28 Juni 1712.

Underrättelser.

— F. d. kaptenen Julius Mankell afled d. 23 febr. något mer än 68 1/2 år gammal. Efter aflagd studentexamen inträdde han i arméen och avancerade 1868 till kapten vid Värmlands regemente men tog redan 1874 afsked från krigstjänsten och lefde sedan som privatman, delande sin tid mellan politisk verksamhet och historiskt, militäriskt och politiskt skriftställeri. Som historisk författare hade han redan tidigt framträdt och vann rykte som krigshistoriker; han var, såsom man har sagt, den, som på detta den svenska historiens fält »först bröt bygd». Snart gjorde han dock åtskilliga sidoutflykter från det rent krigshistoriska området utan att dock alldeles lämna detsamma, och nu fingo hans politiska åsikter makt med honom för att på ett sällsamt sätt förändra hans syn. Han, som själf gällde som liberal af rent vatten, blef i sina omdömen ej litet fördomsfull och doktrinär. Det var nu, som han sökte göra Erik XIV till en stor härförare, angrep Gustaf II Adolf och vis-à-vis honom kuriöst nog ställde sig på ultramontanernas ståndpunkt, åberopande deras källor och nära nog förhärligande Ferdinand II på den svenske konungens bekostnad. Han ställde sig vid sidan af Gfrörer och Onno Klopp, och de ha ej dömt den store svenske konungen ensidigare än Mankell gjorde. Det var nu, som han slutligen skildrade fälttåget i Norge 1814, på ett sätt, som visserligen icke vittnade om fördomsfrihet och opartiskhet. Naturligtvis uteblefvo ej motangreppen. Den ene och andre uppträdde emot honom, och han dömde under de senare åren bittert och hårdt men visserligen ganska orättvist om det svenska »historieskrifvarskrået». Det var i själfva verket mera opartiskt och fördomsfritt än han och skall ej heller vid grafven vägra hans förtjänster sitt erkännande. På sista tiden ägnade han sig åter mera uteslutande åt krigshistoriskt författarskap. — Vi anföra i det följande hans viktigaste historiska arbeten: *Studier öfver svenska skärgårdsflottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar* (anom. 1855); *Berättelser om sv. krigshistoriens märkvärdigaste fältslag* (text till atlas, 1857—59); *Arkiv till upplysn. om sv. krigens och krigsinrättningarnes historia* II, III (anom. 1860, 61); *Uppgifter rörande sv. krigsmaktens styrka, sammansättning och fördeln. sedan slutet af 1500-talet* etc. (1865); *Anteckningar rör. finska arméens och Finlands krigshistoria, särsk. med afs. på krigen emellan Sverige och Ryssland 1788—1809* I, II (1870—75); *Erik XIV:s fall* (1876); *Handl. rör. sommarfälttåget i Brandenburg 1675* samt *Om orsakerna till Gust. II Adolfs deltagande i 30-år. kriget* (båda i Hist. Bibl.); *Stockholm förr och nu* (1877); *Om Gustaf II Adolfs politik* (1881); *Fälttåget i Norge 1814* (1887); *Öfversigt af sv. krigsinrättningarnes historia I, II* (1890—93). Dessutom småskrifter och tidskriftsupp-

satser i mängd. Under sista året lär kapten M. varit sysselsatt med en studie öfver *slaget vid Klissow*.

— Till hedersledamot af *K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien* har invalts justitierådet C. G. Hammarskjöld, som den 2 febr. detta år tog sitt inträde i akademien,

— Af anslaget till läroböckers och lärda verks utgifvande m. m. har K. Maj:t bl. a. tilldelat professor Södervall 1200 kr. för fortsatt utgifvande af »Ordbok öfver svenska medeltidsspråket»; professor Hjärne 900 kr. till inlösen af 150 exemplar af »Medeltidens statsskick omkring 800—1350»; adjunkten J. Nordlander 300 kr. som understöd för utgifvande af »Norrländska samlingar» samt *publicistklubben* 1000 kr. såsom understöd för utgifvandet af bibliografien öfver »Sveriges periodiska litteratur» (30 exemplar af hela verket öfverlämnas till ecklesiastikdepartementet).

— Af Riksarkivets publikationer har nyligen utkommit *Svenska riksrådets protokoll*, redigerade af Severin Bergh, åttonde delens förra häfte, omfattande år 1640. Som bilagor meddelas 1) en af estländske sekreteraren Casper Meijer författad relation öfver estländska adelns deputerades konferenser med svenska riksrådet; 2) protokoll öfver en konferens mellan sekreteraren Gyldenklou och de holländska legaterna d. 29 aug. 1640; 3) konferensprotokoll ang. den grekiska religionen i Ingermanland. — Af publikationen *Svenska riksdagsakter* torde andra bandet under årets lopp blifva fullbordadt. Det omfattar slutet af Johan III:s regering, och utgifningen har fördröjts genom de rätt stora svårigheter, som redigerandet af de sista mötena under denna period beredt.

— Senaste häfte (I, n. 8) af *Revue Internationale des Archives, des Bibliothèques et des Musées* innehåller äfven en *Notice sur les Archives de Suède*, författad af amanuensen dr Severin Bergh.

— Af *Rikskansleren Axel Oxenstiernas Skrifter och Brefvexling* ha återigen två stora volymer utkommit, frukterna närmast af 1896 års arbeten. Den ena, redigerad af f. d. bibliotekarien C. G. Styffe, som fortfarande leder det hela, utgör förra afdelningens andra band och innehåller *bref af Axel Oxenstierna* för åren 1606—1624, under hvilken rubrik äfven innefattas ämbetsmemorial, diplomatiska aktstycken, för så vidt de kunna anses uppsatta af rikskansleren själf, m. m. Samlingen öppnas med bref af 1606 från den då 23-årige ädlingen till Karl IX med anledning af den förres första diplomatiska uppdrag — till Meklenburg. Adressaterna äro i öfrigt en mångfald, från konungahusets och riksrådets medlemmar, diplomater och officerare, ända ned till kronofogdar och lagläsare. I en utförlig inledning redogör den grånade forskarenutgifvaren med sedvanlig noggrannhet för grundsatserna vid urvalet, för den Oxenstiernska brefsamlingens öden och handskriftmaterialets närvarande beskaffenhet, för de diplomatiska konferenser rikskan-

sleren ledde samt för de in- och utländska arkiv, ur hvilka bidrag hämtats. Ur de senare anses en skörd af öfver 1700 skrifvelser vara att få. Utgifvaren påpekar vidare de förluster af bref från rikskansleren, som äfven under senare tider ägt rum, från och med de ryktbara tre banden bref till Gustaf Adolf, som inköptes af franska ministern Campredon i Stockholm år 1707 för franska kronans räkning, afsändes med skeppet Constance och spårlöst försvunnit, ända till de nära 300 bref till riksdrotsen Gabriel Gustafsson Oxenstierna, som 1772 skulle funnits på Tyresö, och af hvilka numera endast 70 finnas kvar. Till förlorade handskrifter af rikskansleren måste äfven räknas ett egenhändigt uppsatt protokoll öfver fredsförhandlingen vid Brömsebro, som ännu på 1700-talet lär ha funnits i Riksarkivet. — Det andra bandet, den senare afdelningens åttonde band, redigeradt af dr P. Sondén, innehåller fortsättningen på brefven till rikskansleren från krigare, nämligen Gustaf Horn, Lennart Torstensson och Karl Gustaf Vrangel. — Sedan förlidet år arbetar, som bekant, äfven docenten Sam Clason med understöd af Vitterhets Hist. och Antikv-Akademien på den Oxenstiernska publikationen; han är sysselsatt med fortsättningen på Axel Oxenstiernas egna bref, hvilken naturligtvis med stort intresse motses.

— Med anledning af nyutnämnde professorn i straffrätt m. m. Thyréns installation har rektorn vid universitetet i Lund utgifvit en inbjudning, hvilken åtföljes af *Per Brahe d. ä:s fortsättning af Peder Svarts krönika*, senare afdelningen, utgifven, liksom den förra, af professor O. Ahnfelt. Denna afdelning omfattar åren 1542—60. Den upptages till mer än hälften af en skildring utaf Dackefejden, i hvars skiften Per Brahe deltog, slutligen som högste befälhafvare. Han har också många intressanta detaljer att meddela om densamma. De öfriga anteckningarna äro till omfånget mycket ojämna, stundom ganska intressanta; för några år saknas de alldeles. Utförligast behandlas det ryska kriget. Äfven för det sista året, angående förhållandet mellan Gustaf Vasa och hertig Erik, äro anteckningarna jämförelsevis rätt talrika, ehuru dess värre ej fullt rediga. Karakteristiskt för denna art af historieskrifning är däremot, att om riksdagen 1560 och konungens afskedstal till ständerna ingenting nämnes. Texten ledsagas af en undersökning om källorna till Per Brahes krönika samt af en bilaga, innehållande de tillägg Per Brahe för de första åren gjort till Peder Svarts krönika. Det hela är en intressant publikation för hvilken vi ha att tacka professor Ahnfelts intresse för 1500-talets historiska litteratur. Skada blott, att den ej kunnat utgifvas i samma format som Peder Svart. Till verket i sin helhet återkomma vi måhända vid ett senare tillfälle.

— Herr C. M. Kjellberg har i *Upplands Fornminnesförenings Tidskrift* meddelat resultaten af de gräfningar han med understöd af K. Vitterhets Hist. och Antikvitetsakademien företagit vid *Gamla Uppsala kyrka*. Något samband med det forna hednatemplet är obevisligt. Den nuvarande kyrkan utgör blott en mindre

del af den ursprungliga, som utgjorts af ett treskeppigt långhus, den s. k. fyrkanten, som uppbär tornet, korkvadraten med en rund korafslutning samt tvenne korsarmar med hvar sin runda afslutning. Långhuset är nu borta, likaså korsarmarna, återstoden utgör den nuvarande kyrkan med det tillbygda vapenhuset. Byggnadsmaterialet har varit gråsten och murbruk, långhusets skepp ha varit täckta af ett platt trätak — ett förhållande, hvilket jämte det bristfälliga materialet förklarar den lätthet, hvarmed kyrkan blifvit förstörd. Byggnadsstilen har varit den engelska och påminner om S:t Pers i Sigtuna, hvilken kyrka dock är yngre. Kyrkan torde fullbordats af Erik den helige och blifvit grundlagd af hans företrädare, dock tidigast under Inge d. äldres senare regeringstid. En plankarta åskådliggör kyrkans ursprungliga form och förhållande till den nu befintliga. Resultaten af gräfningarna äro sålunda både vackra och intressanta.

— I *Jämtlandsposten* för 1896 har lektor S. Kardell tryckt 44 *Bref från excellensen Georg Adlersparre till öfverste Karl af Forsell* från åren 1823—32. Brefven hafva genom grefve Rudolf Adlersparre öfverlämnats till »Jämtlands bibliotek». De beröra dels familjeförhållanden, dels dagens händelser och äro affattade på Adlersparres vanliga lifliga och originella språk.

— Docenten lektor J. F. Nyström har utgifvit en *Öfversikt af Handelns historia i sammanträngd framställning* (96 s.). Gamla tiden behandlas på omkr. 5 sid., Medeltiden på 15, Nyare tiden på 70 sidor, och det är sålunda den sistnämnda eller hvad som för en modern läsare äger det aktuellaste intresset, som skildras utförligast. Uti »inledningar» till hvarje period lämnas en allmän öfversikt af handelns gång och de ekonomiska idéerna, hvarefter de särskilda landen behandlas. Den tredje perioden är själf delad i två underafdelningar: 1) Från de stora geografiska upptäckterna till merkantilsystemets förfall samt 2) Från merkantilsystemets förfall till våra dagar. Sveriges handelspolitik behandlas naturligtvis med en viss utförlighet. Författaren har, som bekant, med afseende på partier af densamma gjort självständiga studier.

— Af den danska arkivpublikationen *Kancelliets brevböger vedrörende Danmarks indre forhold i uddrag* har ett nytt, digert band (746 sid.) utkommit under redigering af arkivassistenten L. Laursen, omfattande åren 1566—1570. Redaktionen är gjord efter grundsatser, som af oss förut mer än en gång äro omnämnda. Svenska personer och förhållanden möta här och hvar, förutom det att de forna dansk-norska provinserna naturligtvis flerestädes beröras. De inre samhällsförhållandena i Danmark äro gifvetvis föremål för en mångsidig belysning, och för så vidt analogier förefinnas mellan dessa och svenska förhållanden, erbjuder publikationen äfven i det fallet intresse för oss. Namn- och sakregister afsluta bandet (hertig Karl upptages i det förra antecipationsvis som »Konge i Sverrig»).

— Major M. Hume, hvilken för Englands riksarkiv redigerat en volym »Calendar of spanish state papers of Elizabeth», har förlidet år utgifvit ett arbete under titeln *The courtships of queen Elizabeth*, som redan utkommit i två upplagor. Boken behandlar, såsom titeln antyder, frierierna till den engelska drottningen, hvilka fortgingo, ända tills hon uppnått femtio års ålder och därutöfver. Stilen är något affekteradt orolig och själfsvåldig, framställningen populär, det hela emellertid en ganska underhållande skildring af förhandlingarna om Elisabets giftermål, som började, när hon ännu låg i vaggan, och slutade, såsom nyss nämndes, när hon ötverskridit det halfva århundradets gräns. Kandidaterna till hennes hand, mer eller mindre allvarligt föreslagna, uppgingo enligt förf. omsider till ett tal af mer än tjugu, och man finner bland dem ett par ärkehertigar, tre franska, två spanska, två svenska furstar o. s. v. Sedan Elisabet blifvit drottning, använde hon, som bekant, utsikten att vinna hennes hand som ett politiskt medel att i kinkiga situationer rädda England ur svårigheter eller främja dess intressen, i allmänhet på samma gång obenägen att pålägga sig äktenskapets band och smickrad att vara eftersökt eller att vid sina fötter se en friare. Blott ett par gånger, menar förf., voro hennes passioner nära att råda öfver förnuftet, ena gången i fråga om grefven af Leicester, andra gången i fråga om hertig Frans af Alençon. Den senares friarhistoria räckte många år, är skildrad utförligt och är rik på många lustiga och karakteristiska enskildheter; han fick af Elisabet smeknamnet »min lilla groda», och i sina kärleksbref ger den förälskade ungersvennen — han var omkring tjugu år yngre än föremålet — ofta på ett naivt-drastiskt sätt uttryck åt sina ömma känslor. — Med någon nyfikenhet letar man efter notiser om de svenska frierierna men finner ej många. Förf. omnämner i korthet de olika beskickningarna, hvilka i allmänhet ej lära behandlats alltför artigt; han berättar, att hertig Johan tog sig för att fria för egen räkning till den då ännu unga och fagra drottningen, omtalar, att det protestantiska partiet understödde Eriks sak och förmodar, att det berodde på uppmaning från detta håll, att Erik 1565 förnyade sitt frieri. Konung Gustaf i Sverige gällde, berättas det en gång, som en af de rikaste monarker i världen. Men de svenska rapporterna från England under dessa år, hvilka äro både många och innehållsrika, synas vara fullkomligt obekanta för författaren. Några notiser meddelas äfven (s. 95, 96) om det storartade mottagande, som kom prinsessan Cecilia till del vid hennes besök i England 1565: »The queen could not do too much, apparently, to honour the first royal visitor she had received since her accession». S. 319 meddelas några uppenbarligen ur luften gripna eller missförstådda nyheter om en plan att gifta Erik XIV:s fjortonåriga dotter (!) med hertigen af Alençon och att försäkra Erik (!) om Polens tron.

Karl XII och kejsaren 1707[1]

Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt

AF

ERNST CARLSON

Det fördrag, som den 22 augusti 1707 afslöts mellan Karl XII och kejsar Josef I, förtjänar sitt eget kapitel[2]. Dels visar nämligen detta fördrag på ett i ögonen fallande sätt, hvilken stark ställning Sverige ännu två år före slaget vid Poltava intog och hvad det, troget sin gamla roll såsom evangelisk stormakt, då ännu genom sitt blotta ord till trosförvanternas båtnad kunde åstadkomma. Dels är ock det sätt, hvarpå ifrågavarande fördrag tillkom, särdeles typiskt för Karl XII:s statskonst i all dess nyckfullhet och drastiska kraft, medan han ännu stod på höjden af sin bana.

Låtom oss därföre tillse, hvad autentiska källor[3] ha att förtälja om tillkomsten och beskaffenheten af nämnda fördrag, hvilket för Schlesiens protestanter kom att medföra viktiga följder.

---

[1] Föredrag hållet vid Sv. Hist. Föreningens årsmöte d. 26 febr. 1897.

[2] Ifrågavarande fördrag mellan Sverige och kejsaren har, utom i äldre arbeten, i senare tid närmare behandlats af v. Noorden, Europäische Geschichte im achtzehnten Jahrhundert I, 2, Düsseldorf 1874, Ernst Carlson, Karl XII:s vistelse i Sachsen 1706—1707 med särskild hänsyn till den spanska tronföljarstridens återverkan på det stora nordiska kriget, Stockholm 1877, och Goll, Der Vertrag von Altranstädt, Prag 1879.

[3] Den ofvan gifna framställningen är väsentligen byggd på de i svenska riksarkivet och i österrikiska statsarkivet i Wien befintliga hithörande

Därvid är af vikt, att vi först erinra oss, huru Karl XII efter afslutandet af freden i Alt-Ranstadt (den 14 september 1706)[1] med sin här, omkring 24,000 man stark, inkvarterade sig i det kursachsiska landet och där spelade herre nära ett år framåt. Genom sitt kvarstannande i Sachsen ville Karl XII först och främst aftvinga konung August ett punktligt fullgörande af de för denne motbjudande fredsvillkoren, hvilket han trots sin vanmakt i det längsta sträfvade att undgå och endast steg för steg kunde förmå sig att efterkomma. Vidare ville Karl XII under vistelsen i det rika sachsiska landet förfriska och stärka sin här för det förestående tåget mot Ryssland, hvadan värfningstrumman flitigt rördes och nytt folk i mängd samlades under de segersälla svenska fanorna. Härutöfver åsyftade konungen egentligen ingenting.

Men under det Karl XII sålunda uteslutande var upptagen af sitt eget verk, d. v. s. att frampressa fredens fullgörande och att stärka sin här, samt därvid utsög och sålunda äfven försvagade konung Augusts arfland, fruktade man rundt om i Europa, att han ryckt in på Tyska rikets område för att på ett eller annat sätt blanda sig uti den i mellersta och västra Europa då som bäst rasande spanska tronföljarstriden. Furstar och sändebud samlades därför i stort antal till Leipzig — ty närmare lät den unge segerherren i Alt-Ranstadt dem i allmänhet ej komma — för att erfara, hvad den svenske konungen egentligen hade i sinnet. Man kunde ej föreställa sig annat än att han ville begagna sin lysande militära ställning för att på ett afgörande sätt ingripa i striden mellan Ludvig XIV och dennes motståndare, de allierade makterna. Det syntes för alla uppenbart, att den af de krigförande parterna, i hvars vågskål han kastade sitt segerrika svärd, skulle få öfvervikten.

Karl XII hade utan tvifvel, om han velat, vid ifrågavarande tidpunkt med framgång kunnat uppträda såsom fredsmäklare mellan Europas fejdande stormakter. Både

---

originalhandlingarna, särskildt grefve Wratislaws depescher till kejserliga hofvet och kansliRådet Hermelins berättelser och bref, de senare delvis förvarade i Bondeska arkivet å Eriksberg (brefven till Bark).

[1] Då ej annat uttryckligen angifves, följes här nedan den 1700—1712 i våra officiella handlingar begagnade s. k. svenska stilen.

Frankrike och dess fiender giljade efter hans gunst och sände i sådant syfte ombud till svenska lägret i Sachsen. De allierades förnämsta härförare, hertigen af Marlborough, infann sig, såsom bekant, i egen hög person hos Karl XII för att, innan han drog i fält, söka förvissa sig om den svenske konungens afsikter. Då Marlborough efter erhållen audiens reste från Alt-Ranstadt i senare delen af april 1707, trodde han sig också vara på det klara med, att konung Karl endast var upptagen af sina egna affärer och att från hans sida ingen inblandning i den västeuropeiska striden var att frukta.

En så enkel politik syntes dock samtiden fast otrolig. Och så länge Karl XII med sin här stod kvar i Sachsen, verkade hans blotta närvaro där såsom ett åskmoln vid synranden, hvilket man väntade när som helst kunna urladda sig.

Emellertid var tiden att gå i fält nu inne. Marlborough hade från Sachsen ilat till belgiska krigsskådeplatsen och Ludvig XIV:s härar voro redan i rörelse. De väsentligaste tvistepunkterna mellan Karl XII och konung August i fråga om fredens verkställighet voro uppgjorda. Värfningarne af nytt folk voro afslutade, och af många tecken synes, att det i slutet af april 1707 varit konung Karls afsikt att bryta npp ur de sachsiska vinterkvarteren.[1]

Men då uppstod oförmodadt hinder för uppbrottet. Det var misshälligheter, som yppat sig med kejsaren.

Hvad som nu följer är af den art, att det näppeligen låter sig förstås, om man icke lägger märke till den förändring, som under inflytelsen af de stora framgångarna småningom försiggått i Karl XII:s karakter. Han hade i Polen lyckats genomföra en plan, som af alla hållits för outförbar och hade i Sachsen fullständigt lagt sin mångårige motståndare till sina fötter. De oaflåtliga segrarna, makternas undfallenhet för hans vilja och omgifningens smicker hade hos den 25-årige hjälten småningom alstrat

[1] »H. M:t reser på mönstringar, och tror jag sedan, att vi ej länge lära oss i Sachsen uppehålla. Om konung Stanislaus med fältmarskalken Rehnsköld går förut med en del af armén är ännu ovisst. Regementerna äro färdiga att uppbryta, när befallning gifves.» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt, 27 april 1707.

nyckfullhet och öfvermodigt förlitande på egen kraft. Han fordrade, att allt och alla utan knot skulle böja sig för honom. Äfven det minsta motstånd mot hans vilja väckte hos honom en retlighet, som ej kände några gränser.

Endast så kan förklaras, hur en tvist om småsaker — ty sådan var i självfva verket konung Karls tvist med kejsaren — var nära att framkalla ett nytt, vidtutseende krig.

Intet statsintresse söndrade Sverige från kejsaren. Ehuru denne haft skäl att känna sig förnärmad, då Karl XII utan att begära hans tillåtelse genomtågade Schlesien och ryckte in på tyska rikets område, hade han dock alltjämt visat sig artig, ja undfallande mot den fruktade nordiske härföraren. Långt ifrån att efterkomma konung Augusts och andra tyska riksständers fordran på kraftigt inskridande gent emot det uppenbara brott mot riksfreden, som det svenska infallet i Sachsen i självfva verket innebar, hade kejsar Josef I omedelbart efter detsamma till konung Karl affärdat en af sina mest betrodde underhandlare, grefve Wratislaw, för att i varsamma ordalag erbjuda kejserlig bemedling för en uppgörelse med konung August. Wratislaw måste väl den gången återvända utan att något af vikt kunnat uträtta. Men då den i Alt-Ranstadt hemligt afslutade freden en tid därefter bekantgjordes, lät kejsaren genom sitt sändebud vid svenska högkvarteret, grefve Zinzendorff, lyckönska till det utan hans åtgärd åvägabragta fredslutet.

Visserligen dröjde kejsaren, liksom sjömakterna, med att afgifva den äskade garantien för nämnda fred. Efter åtskilliga betänkligheter — man öfverlade i Wien länge om de villkor, som därvid borde uppställas — såg sig kejsaren emellertid, sedan Frankrike och Preussen redan föregått med exempel, i slutet af februari 1707 nödsakad att utan vidare erkänna Stanislaus såsom Polens konung. Detta steg var af Karl XII så mycket ifrigare åstundadt, som öfriga furstars erkännande därefter ansågs skola följa af sig själf. Grefve Zinzendorff, hvilken konungen under afvaktan på erkännandet vägrat mottaga, fick också genast

efter det han tillkännagifvit kejsarens beredvillighet i detta afseende ett längre företräde hos konung Karl, som då visade sig särdeles nådig. Han var Stanislai personlige vän och mycket känslig för allt, som rörde dennes af honom skapade polska konungavärdighet.

Oaktadt kejsar Josef ingalunda med blida blickar såg Sveriges växande makt inom Tyska riket, hade han alltså af farhåga att fördröja svenska härens vistande inom riket på allt sätt sökt undvika, hvad som kunde leda till förvecklingar med Karl XII. Men just vid den tid, då dennes uppbrott ur Sachsen syntes närma sig, uppstodo utan kejsarens förskyllan flere tvistepunkter, hvilka snart nog framkallade ett mycket spändt förhållande mellan honom och konung Karl.

Vid ett gästabud i Wien, som bevistades af svenska sändebudet därstädes, friherre v. Strahlenheim, hade en hetlefrad ungrare, den kejserlige kammarherren grefve Czobor, tillåtit sig ett yttrande, som ansågs innebära en smädlig hänsyftning på Karl XII.[1] Ett stormigt uppträde följde: Strahlenheim gaf Czobor ett par slag vid örat, och denne drog värjan mot Strahlenheim. På svenska sändebudets begäran om upprättelse blef Czobor förd fängslad till Graz, och rättegång inleddes mot honom.

Karl XII vredgades likväl. Han icke blott gillade sitt sändebuds åtgärd att taga upp saken utan förklarade äfven, att han ej ville nöja sig med mindre än att Czobor dömdes till döden. Denne blef ock sedermera beröfvad sin kammarherrenyckel och utlämnad till svenske konungen, för att denne med honom måtte förfara efter behag. Czobor fördes till Stettin och hölls där under bevakning men frigafs, sedan det spända förhållandet till kejsaren upphört. Dock skulle vid frigifvandet förehållas honom, att han gjort sig saker till döden och blott af nåd sattes på fri fot.

En dylik tvistepunkt kan synas obetydlig, men den gaf upphof till långa och retsamma förhandlingar. En annan af liknande art bestod däri, att några svenska värf-

[1] Czobor skulle hafva sagt: »Det finnes i Europa tre orostiftare: Rakoczy, Stanislaus och — ännu en», ett yttrande, som han på Strahlenheims uppmaning förtydligade och därvid gjorde ännu anstötligare.

vare i Breslau blifvit ofredade af vakten i staden. På ett värdshus hade slagsmål uppstått, hvarvid en svensk korporal dödats samt några svenska officerare tagits i arrest och, sittande på halm, förts fängslade genom staden. Under upphetsningen hade äfven opassande utlåtelser om svenskarne förekommit.

Karl XII fordrade upprättelse, och han fick den äfven. Anföraren för stadsvakten, som våldsamt inskridit mot de svenska värfvarne, afsattes från sin tjänst och utlämnades till konungen. Därjämte fick staden Breslau betala en penningesumma som skadeersättning till de förolämpade officerarne och till den dödade korporalens änka.

Under det man arbetade på biläggande af dessa små tvistigheter, uppkom emellertid en ny strid, som var af större betydenhet. Bland villkoren i freden i Alt-Ranstadt fanns nämligen en punkt (art. 12), som bestämde att de ryska soldater, som den tiden stodo i Sachsen, skulle såsom fångar öfverlämnas i svenske konungens händer. Men dessa ryssar, som utgjorde återstoden af de hjälptrupper tsaren sändt konung August, hade vid svenska härens anmarsch, tillika med Schulenburgs folk, dragit sig ur Sachsen. Med tsarens bifall togos de sedan i kejsarens och tyska rikets sold samt användes såsom garnisonstrupper i Rhentrakten. När nu konung Karl begärde, att villkoret om deras utlämnande, lika väl som andra bestämmelser i freden, skulle punktligt uppfyllas, svarade konung August, att han — såsom förhållandet var — ej längre hade någon makt öfver dem. Då fann Karl XII i stället på att af kejsaren i hög ton fordra, att han skulle utlämna de undanvikna ryssarne.[1]

Å kejserliga sidan sökte man på allt sätt komma ifrån ett sådant anspråk, som ansågs stridande mot folkrätten.

[1] »Gref Zinzendorff hade så när fått slaget i går, då man honom därom (om de moskovitiska soldaternas återlämnande) efter befallning tilltalte. Och nu uppsättes till honom ett allvarsamt memorial, som han får att öfversända till Wien. Jag ser, att H. M:t ej vill den saken eftergifva och torde ej heller gå långt bort, innan den blifver afgjord.» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt 30 mars 1707.

Men förgäfves invändes det, att fredsfördraget i Alt-Ranstadt omöjligen kunde vara bindande för kejsaren och att han icke heller kunde fritt förfoga öfver det främmande manskapet. Förgäfves erbjöd kejsaren, att han skulle afräkna det ryska manskapet på den rikskontingent, som Sverige för sina tyska provinser borde uppställa i kriget mot Frankrike, eller att manskapet skulle utbytas mot lika många svenska fångar i Ryssland. Marlborough, som vid sitt besök i Alt-Ranstadt märkte, huru uppbragt Karl XII i denna fråga var mot hofvet i Wien, gjorde allt för att ställa saken till rätta.

Men ingenting hjälpte. Konung Karl hade satt sig i sinnet att få de ifrågavarande ryssarne i sitt våld och förklarade barskt, att först därigenom blefve fredsfördraget en full värklighet. Förr än de utlämnats, tänkte han ej gå ur Sachsen. Den skrifvelse, hvari Piper å sin herres befallning framställde denna fordran, var hållen i så utmanande ordalag, att grefve Zinzendorff till en början vägrade mottaga densamma.

Kejsaren befann sig i stor förlägenhet. Å ena sidan ville han icke stöta sig med tsaren, som gjorde honom lockande anbud och som illa måste upptaga det ifrågasatta utlämnandet af hans krigsfolk. Å andra sidan manade sjömakterna, som insågo, att Karl XII:s kvardröjande i Sachsen måste blifva Frankrike till gagn, enträget till foglighet härutinnan. Man hjälpte sig då i Wien genom att låta de omtvistade ryska soldaterna i all stillhet försvinna. I små hopar drogo de, icke utan de kejserliga myndigheternas begifvande, genom Bayern och Böhmen in i Polen, och innan någon visste ordet af, voro de borta.

Själfva tvisteämnet syntes således vara undanröjdt. Men Karl XII:s vrede upplågade starkt vid ett dylikt tillvägagående. Han påstod, att kejsaren dref gäck med honom, och han fordrade upprättelse. Ställningen syntes de svenska statsmännen hotande.[1] Konungen kallade till sig Strahlenheim och hela svenska beskickningen i Wien, hvilket gränsade nära till afbrytande af de diplomatiska

[1] »Gud vet, hvart ut detta vill och hvad omsider ville följa, där det komme till vidlöftighet.» — »Gud afvände krig med kejsaren!» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt, 14 och 22 maj 1707.

förbindelserna. Gafs icke den äskade upprättelsen före härens uppbrott ur Sachsen, skulle konungen själf skaffa sig förnöjelse i kejsarens arfländer, det lät han genom Piper tillsäga den kejserlige och den engelske gesandten. Karl XII hade funnit det vara ett förträffligt medel att genomdrifva sin vilja, när han med sin här inkvarterade sig i ett land.

Under tiden trängde kejsarens fiender på från alla håll. Fransmännen återupptogo våren 1707 anfallet på Nederländerna. Och i slutet af maj inbröt Villars i spetsen för en segrande här i Baden. Han riktade sitt tåg mot det inre af Tyskland och uppmanade Karl XII att samverka med honom för att bryta kejsarens makt.

Från en annan sida hotade Rakoczy. Han hade kort förut i Siebenbürgen blifvit hyllad som furste. I Ungern var kejsar Josef afsatt, och de upproriske stodo, väl rustade, under vapen. Deras utskickade mottogos vid Europas hof och sökte äfven Karl XII:s läger. Turkiet hotade, som vanligt, från sin kant.

Den kejserliga krigsmakten befann sig därtill i ett svagt skick. Största delen däraf stod i Italien för att häfda ärkehertig Karls anspråk på spanska arfvet. Den öfriga delen behöfdes för att kväfva upproret i Ungern.

Af tvingande omständigheter manades alltså kejsaren att gifva efter för Karl XII:s fordringar. Eljes syntes krig med Sverige oundvikligt, hvadan också en del af kejsarens rådgifvare i början styrkte till rustningar. Men snart insågo de alla, att, om svenska hären inbröte i de kejserliga arfländerna, skulle man under dåvarande förhållanden ej förmå göra motstånd.

Med tvister om oviktiga ting, som uppblåstes ända till krigsanledningar, förnöttes sålunda sommaren 1707. Och därmed gick en dyrbar tid förspilld, som hellre bort användas till fälttåget mot Ryssland, hvilket härigenom på ett ödesdigert sätt försenades. Hvad betydde väl 1,500 eller, såsom de numera voro, 1,200 ryska fångar, om de ock kunnat vinnas — Sverige var redan besväradt af ett alltför stort antal krigsfångar — mot de viktiga fördelar, som ett i rätt tid utfördt anfall mot tsaren kunnat bjuda? Men tiden var en fördel, som Karl XII aldrig räknade särdeles

noga med. Han var fullt förvissad om att, när helst han visade sig i spetsen för sin segervana här, skulle han utan mycken möda krossa sin fiende. Och huru ringa den nu åsyftade fördelen var i förhållande till det stora målet, tog han alls icke i betraktande. Det var nog, att han föresatt sig att vinna ersättning för de undanvikna ryssarne, innan han gick vidare. Och då skulle detta äfven ske, kosta hvad det ville.

Oaktadt konung Stanislaus, som oroades af tsarens framfart i Polen, enträget yrkade på svenska härens snara uppbrott, förblef Karl XII dock vid sin föresats att först kräfva upprättelse af kejsaren för hvad som skett. Häri styrktes han af de vänner till Frankrike, som funnos i hans omgifning, särskildt af den inflytelserike lithauiske storskattmästaren Bengt Sapieha. Uppenbart var att den, som vann mest på konung Karls kvarstannande i Sachsen, var Frankrike, som också i sådant ändamål gjorde subsidieanbud. Å andra sidan sökte sjömakterna på allt sätt förmå kejsaren att göra svenske konungen till viljes för att sålunda beröfva honom anledning att längre dröja inom Tyska rikets gränser. Den enda makt, som i kejsarens dåvarande trångmål lofvade honom verksamt bistånd, var Ryssland. Tsaren erbjöd sig att sända en hjälphär om 50,000 man, hvilket tycktes vara ett lockande anbud. Men ett förbund med Ryssland var ännu något oförsökt, och tsarens löften stodo ej i rop för punktlig uppfyllelse. Huru skulle dessutom i bästa fall kejsaren, åt sig själf lämnad, kunna uthärda första stöten från Karl XII:s sida, innan den ryska undsättningen hann framkomma?

I en sådan sakernas ställning såg sig kejsaren därför nödsakad att på något sätt söka blidka konung Karl. Och när det österrikiska sändebudet grefve Zinzendorff icke ens kunde utverka sig företräde i Alt-Ranstadt, innan konungen fått veta, om man i Wien gått in på hans fordringar, beslöt kejsar Josef att till svenska lägret skicka en förnämligare underhandlare. Han valde härtill en af sina skickligaste diplomater, grefve Wratislaw, som redan vid Karl XII:s inbrott i Sachsen å kejsarens vägnar förhandlat med honom.

Då Wratislaw i midten af juli 1707 ankom till Leipzig, hade man redan fått bevittna ett förspel till det bebådade infallet i kejsarens arfländer. Fyra svenska regementen, som förut stått i Polen och måst draga sig undan för de där alltmer förstärkta ryska trupperna, hade öfverskridit gränsen till Schlesien och på konungens befallning tills vidare lägrat sig i detta land. Vid underrättelsen härom blef Zinzendorff naturligen bestört och inlade genast sin gensaga mot en så oerhörd, mot all folkrätt stridande åtgärd.[1] Men Piper svarade kallt, att konung Karl endast gjort, hvad han ofta förklarat sig skola göra, därest han längre fick vänta på den begärda upprättelsen, nämligen att gå in i kejsarens arfländer och dröja där, tills man efterkom hans begäran. Händelsen väckte stor uppståndelse bland de allierade. Man fruktade ett fredsbrott mellan Sverige och kejsaren, hvilket skulle vållat en rubbning i alla uppgjorda planer.[2]

Sedan tvistefrågorna rörande Czobors sak och uppträdet i Breslau kort före Wratislaws ankomst blifvit på ett tillfredställande sätt ordnade — detta uppställdes såsom ett oeftergifligt villkor för att en kejserlig minister skulle få infinna sig i svenska lägret — omfattade dennes uppdrag egentligen endast att urskulda händelsen med de undanvikna ryssarne och erbjuda godtgörelse därför från kejsarens sida. Likväl kunde icke heller Wratislaw, trots sin höga värdighet af kejsarens utomordentliga sändebud, till en början vinna företräde hos konung Karl. Denne var nämligen i hög grad uppretad öfver den senfärdighet hofvet i Wien visat att uppfylla hans, såsom honom själf syntes, mycket billiga och lätt verkställbara fordringar i detta afseende.

För att förhandlingarna med kejsaren skulle komma i gång erbjödo sjömakternas sändebud, Robinson och Cranen-

[1] »Gref Zinzendorff kom nu klockan 11 om natten till mig, blek och allarmerad öfver dessa regementens försporde marsch.» Cederhjelm till Palmqvist, Alt-Ranstadt, 13 juli 1707 p. s.

[2] »De främmande ministrar hafva svärmat om oss i dag som getingar utaf ett nyss uppstucket bo. — Det kan ej annat vara, säga de, än att H. M:t nu hafver ondt i sinnet, och de allierade nödgas taga andra mått till att befästa sitt verk, hvilket af detta inbrottet skulle kastas öfver ända, där kejsaren hemkallar sitt folk och gifver fransosen luft att repa sig.» Hermelin till Bark, Alt-Ranstadt 16 juli 1707.

burg, sin bemedling. Karl XII antog den. Härpå följde, hvad som i det svenska högkvarteret var så ytterst sällsynt, en verklig underhandling, hvilken dock fördes på ett för Karl XII karakteristiskt sätt. Han kräfde nämligen en reel upprättelse för den genom ryssarnes afvikande lidna skadan, men han öfverlät helt och hållet åt kejsaren att föreslå, hvad denne i sådant afseende ville gifva.

Efter föregående öfverläggning med Wratislaw sökte medlarne framleta, hvad som kunde vara den svenske konungen behagligt. I konferenser med Piper (16 och 18 juli) erbjödo medlarne å kejsarens vägnar först fria kvarter och fritt genomtåg för svenska hären genom Schlesien, såsom Wratislaws instruktion lydde. Men Piper svarade strax, att detta betydde ganska litet, enär svenska hären själf medförde förråder. Därpå föreslogo medlarne, att kejsaren skulle betala konungen värdet af en truppstyrka, lika stor som den bortgångna ryska, om hvars undanvikande kejsaren ej haft någon kunskap. Härtill genmälde Piper, att mera än själfva skadan betydde sättet, hvarpå man i Wien velat föra konungen bakom ljuset. Om kejsaren vetat af saken eller ej, var konungen likgiltigt, sedan skadan en gång skett. Piper dolde icke sin ledsnad, att hans herre sannolikt skulle komma att afslå sådana framställningar.

Detta bekräftade sig ock. Karl XII lät svara, att hans här förde med sig hvad den behöfde, och penningar kunde han ej taga.[1] Ej heller ville konungen framställa något förslag om ersättningen, hvari den borde bestå. Detta väntade han skulle komma från kejsarens sida (20 juli).

Ett sådant sätt att gå till väga förklarade visserligen medlarne strida mot allt vedertaget bruk. De framställde icke desto mindre ett alldeles nytt anbud. Det gick ut därpå, att kejsaren skulle till huset Holstein-Gottorps förmån afgöra frågan om biskopsstiftet Lübeck-Eutin samt uppgifva sin fordran på de svensk-tyska provinsernas truppkontingent i kriget mot Frankrike.[2]

[1] Det var under öfverläggningen med Piper och Hermelin om ersättning för de förrymda ryssarne som Karl XII, tillbakavisande kejsarens anbud af en skälig penningesumma, skall ha yttrat de bekanta orden: »Memini me Alexandrum, non mercatorem». Nordberg, Anmärkningar vid högstsalig i åminnelse konung Karl XII:s historia, s. 26.

[2] Dessutom föreslogo medlarne, att åt svenska konungen skulle uppdragas förvaltningen af Handeln, en landsträcka vid nedre Elbe, som kejsaren sekve-

Detta anbud fann verkligen nåd inför Karl XII:s ögon och antogs af hans ombud, Piper och Hermelin, i en följande konferens (23 juli). Men de svenska underhandlarne tillade, att deras herre önskade ännu en sak, nämligen att kejsaren, innan svenskarne ryckte in i Schlesien, måtte utfärda en förklaring, hvarigenom åt protestanterna i detta land tillförsäkrades alla de rättigheter, som enligt westfaliska freden tillkomme dem. Medlarne, hvilka själfva voro ombud för protestantiska makter, borde ej hafva något att invända häremot, hoppades man.

Religionsfrågan, förut icke alls på tal, hade sålunda med ens ryckt fram i förgrunden. Karl XII, själf en ifrig protestant, tyckte om att, då tillfälle gafs, spela Gustaf II Adolfs roll såsom de betryckta trosförvanternas beskyddare både i Polen och Tyskland. Därom vittna tydligt nog åtskilliga bestämmelser i frederna i Warschau och i Alt-Ranstadt äfvensom förhandlingarna med Preussen och Hannover om en evangelisk trippelallians. Nu fann han lämpligt att såsom ersättning för en del undanrymda ryska soldater af kejsaren kräfva, att denne bättre än dittills skulle tillvaratagа vissa af sina undersåtars religiösa rättigheter.

Sättet var onekligen något ovanligt. Men den, som trädde i underhandling med Karl XII, fick vara beredd på öfverraskande fordringar. Och tillfället syntes gynnsamt; kejsaren var i ett sådant läge, att han måste gå in nästan på hvad som helst. Samma dag framställningen i religionsfrågan gjordes skref också Hermelin, som förut sett sakerna mörkt, till de| hemmavarande: »Vi äre om alla punkter in generalibus enige» och »god utsikt är till förlikning».

Men fyra dagar senare skrifver han: »Nu måste jag berätta, att all underhandling nästan är afbruten. Orsaken är, att så väl medlarne som de kejserlige visserligen vilja fuller utfästa, att kejsaren skall rätta det, som uti religionsväsendet i Schlesien emot den westfaliska freden är förelupet. Men de vilja ingalunda, att det skall inflyta

strerat. Denna fråga lät dock Karl XII snart falla, då Hannover därvid gjorde svårigheter. Hermelins berättelse om de bortrymda ryssarne, Acta historica i Sv. riksarkivet.

uti *denna* underhandlingen och ej heller, att det skall hetas vara gjordt *ex obligatione foederis Westphalici.* Därför begära de så mycken tid, att kejsaren kan det efterkomma och göra sådant, likasom *ex gratia* och utaf sig själf. Därpå vill H. M:t ingalunda ingå utan påstår, att därom *nu strax* skall handlas och att det skriftligen försäkras.»

Ostridigt var väl, att österrikiska regeringen i Schlesien, där jesuiterna drifvit en stark katolsk propaganda, i flere stycken brutit mot westfaliska fredens bestämmelser. De lutherska kyrkorna hade i många fall blifvit ändrade till katolska, och lutheranernas skolor hade blifvit stängda. Icke heller var kejsaren alldeles oförberedd på den framställning, som nu gjordes från svenska sidan. Karl XII hade, då han året förut på väg till Sachsen tågade genom Schlesien, lofvat sitt skydd åt landets betryckta protestanter, som ifrigt anropade honom om hjälp. Svenska härens genomtåg hade framkallat en stark rörelse i Schlesien. Skaror af frivilliga strömmade därifrån till konung Karls fanor, och de andlige i konungens omgifning sökte med ifver styrka honom i föresatsen att taga sig an den religiösa frågan. Vid kejserliga hofvet lät äfven Karl XII göra framställningar till schlesiernas förmån.

För att förekomma främmande inblandning hade därför kejsaren till Wien inkallat ombud för de schlesiska protestanterna till öfverläggning och ämnade utfärda en förklaring till deras förmån. Men att på en gång vändå om från den länge beträdda vägen hade sig icke så lätt, och den afsedda förklaringen var ännu icke kommen till stånd, då Karl XII plötsligen grep in i frågan.

Vid en så oväntad vändning af underhandlingen funno emellertid medlarne saken för sig alltför svår och grannlaga, då den kommit att röra förhållandet mellan kejsaren och hans undersåtar. Anseende tidpunkten att upptaga religionsfrågan vara alldeles olämplig, ursäktade de sig med bristen på instruktioner och begärde tid att skrifva hem till sina regeringar efter sådana. Härtill svarade genast konung Karl, som fann saken brådskande, att han tackade dem för deras besvär. Hädanefter ville han omedelbart hålla sig till grefve Wratislaw. Denne åter ämnade, förbittrad öfver de nya fordringar, som alltjämt från svenska sidan

framställdes, utan att han ännu ens lyckats få företräde hos konungen, i förstone vända tillbaka till Wien. Men vid närmare besinnande fann han säkrare att svälja förtreten, tillsvidare fortsätta underhandlingen och begära tid att inhämta ny fullmakt i religionsfrågan, hvilken kejsaren ej kunnat förutse nu skola bringas å bane.

Efter medlarnes tillbakaträdande och innan den nya fullmakten hunnit anlända, befann sig Wratislaw i största oro.[1] Ett nytt krig syntes stå för dörren. »Kommer det nu till fredsbrott med Sverige», yttrade kejsarens förste minister, »så äro Böhmen, Mähren och Österrike norr om Donau förlorade.»

Den hotande brytningen mellan Sverige och Österrike befarades jämväl — sådan var denna tid Sveriges militära betydelse — skola medföra genomgripande följder för hela den europeiska maktställningen. Karl XII, en gång i krig med kejsaren, skulle af sakernas inre nödvändighet drifvas till förbund med Frankrike, och därmed vore Ludvig XIV:s öfvervikt gifven. Å andra sidan skulle tsaren, om konung Karls kraft riktades åt annat håll, fortfarande få fria händer att befästa sitt välde i Polen och vid kusten af Östersjön. Icke underligt alltså, om kejsarens bundsförvanter med spänd uppmärksamhet aktade på utgången af hans tvist med Karl XII. Marlborough tillstyrkte på det bestämdaste, att kejsaren åtminstone för tillfället skulle falla undan för de svenska fordringarna, dessa måtte synas huru besynnerliga som helst. I hemlighet skref dock samme hertig till den holländske rådspensionären, att sjömakterna, om intet annat hjälpte, måste göra allt, hvad de kunde, för att bistå Österrike.

För ett ögonblick samlades sålunda hela Europas politiska intresse kring underhandlingen mellan Karl XII och kejsaren. Å ömse sidor voro bekymren stora. Wratislaw, som närmast uppbar ansvaret för de faror, som hotade österrikiska monarkien, gjorde i Alt-Ranstadt allt, hvad

[1] Wratislaw skref från Leipzig den 30 juli 1707 till de kejserliga sändebuden i Haag och London: «Je ne vous scaurais assez faire comprendre les difficultés qui se rencontrent dans ma commission. Car les flatteries infinies, et qui sont allées au dela de tout ce qu'on se peut imaginer, ont tellement gâté l'esprit de ce jeune Roy et une grande partie de sa cour qu'ils ne se connoissent pour ainsi dire eux-mêmes et qu'il ne savent point où s'arrêter, ou à quoi se resoudre». Goll, Der Vertrag von Altranstädt, s. 38.

han kunde, för att vinna lindring i de för hans herre förödmjukande villkoren; men han sökte på samma gång i starka ordalag förmå hofvet i Wien att gifva efter.[1] Piper åter, som hade att framställa de stränga fordringarna och med skicklighet gjorde dem gällande, var i sitt hjärta däremot, emedan han önskade, att ingenting måtte uppehålla Karl XII i hans företag mot Ryssland.

Så kämpade man, än utbrytande i hårda ord, än begagnande de mest förbindliga uttryck, i tre veckor med hvarandra, medan Karl XII:s orubbliga vilja behärskade det hela. Underhandlingens natur förbyttes därunder småningom från ett anspråk på upprättelse för de förrymda ryssarne till frågan om sättet att i Schlesien åstadkomma efterlefnad af westfaliska fredens bestämmelser.

Grefve Wratislaw, ehuru själf en ifrig katolik, bestred härvid ingalunda rättmätigheten af de schlesiska protestanternas påståenden. Men han vred sig i det längsta för nödvändigheten att medgifva, det kejsaren skulle efterkomma sina undersåtars fordringar på grund af ett fördrag, slutet med en främmande makt. Karl XII åter förklarade helt lugnt, att, om kejsaren vägrade bifalla hans begäran, ämnade han med sin här gå in i Schlesien och stanna där, tills westfaliska freden blefve efterlefd.

Piper, som till en början endast uppmanat de kejserlige att bjuda något, meddelade nu plötsligen (29 juli) ett utkast till fördraget, som i en mängd punkter innehöll noggrant affattade bestämmelser angående de kyrkliga förhållandena i Schlesien. Detta förslag öfversändes till hofvet i Wien. Där hade man förut umgåtts med planer att hjälpa sig ur förlägenheten genom att utfärda den länge påtänkta förklaringen till protestanternas förmån. Men nu uppsattes i stället ett kejserligt motförslag till fördrag med Sverige, som i religionsfrågan endast innehöll en allmän försäkran i motsats till det svenska förslagets detal-

[1] Särskildt med hänsyn till Karl XII:s obevekliga lynne styrkte Wratislaw till eftergift, yttrande i känslan af sin vanmakt att hos en sådan monark något kunna uträtta: »Ich habe nicht zu thun mit einem raisonnablen sondern recht mit einem wilden Menschen, um einem gesalbten Haupte nicht mehr zu sagen» och vidare »Diesem wilden Humor muss man keine Gelegenheit geben neue imbroglien anzufangen». Wratislaws egenhändiga relationer till kejsaren, 6 augusti och 1 september (n. st.) 1707. Österrikiska statsarkivet i Wien.

jerade bestämmelser. Kejsaren sökte alltså in i det sista göra motstånd, hållande hårdt på sin rätt såsom regent. Väl kunde han tillåta, att nya kyrkor byggdes åt protestanterna i Schlesien, men han ville icke tvinga katolikerna att utrymma de gamla. Ingen svensk minister skulle heller, såsom Karl XII fordrade, få öfvervaka åtgärdernas verkställighet och sålunda tränga sig emellan kejsaren och hans undersåtar. Ett sådant förslag anbefalldes Wratislaw söka genomdrifva.

Vid mottagandet af dessa befallningar blef Wratislaw förtviflad. Äfven Piper kunde icke dölja den sinnesrörelse, som bemäktigade sig honom. Han förklarade, att, om kejsaren ej ville förbinda sig att hålla westfaliska freden, skulle svenska hären ofelbart rycka in öfver österrikiska gränsen, och ingen kunde då svara för följderna. Karl XII blef också, såsom Piper förutsatt, i hög grad uppbragt öfver kejsarens motsträfvighet. Han fasthöll envist sina fordringar i religionsfrågan och begärde nu till och med, att de kyrkliga förhållandena i Schlesien skulle återställas, ej blott sådana de varit 1648, utan sådana de varit 1624, då protestanternas ställning i vissa delar af riket var ännu förmånligare. Samtidigt lät konungen i anledning af de oroande underrättelser, som ingingo från Polen, en del af sina trupper sätta sig i rörelse österut.

I ytterlig ångest sände då Wratislaw en kurir till hofvet i Wien med bref, där han ännu en gång i de mest trängande ordalag framhöll nödvändigheten att genast falla undan, om de kejserliga arfländerna skulle förskonas från den öfverhängande faran af ett svenskt inbrott.[1]

Detta verkade. Wratislaws upprepade framställningar i förening med de svenska regementernas rörelse mot schle-

[1] »Der König wirdt in 4 Tagen marchiren. Und weil ich die Restitution der abgenommenen Kirchen nicht kan versprechen, so wirdt er ohnfehlbar in E. K. M. Erbländer einbrechen. Ob man ihn nachher wirdt können herausbringen, weiss Gott der Allmächtige allein. Ich schreibe an Niemandten durch diesen Courier umb die Welt nicht zu sich berufen und ich bitte E. M. wollen alsogleich dero ministros lassen zu sich berufen und in instanti darüber deliberiren, alsodan mir gleich die Antworth schicken. Dan so geschwindt als ich E. K. M. Resolution erhalte, so fürchte ich doch, dass es wirdt zu späth seyn. Die momenta temporis sind so pretios, der Königshumor aber obstinat und die französisch gesinte ohn zahl.» Wratislaws egenhändiga relation till kejsaren, Leipzig, 20 augusti (n. st.) 1707. Österrikiska statsarkivet i Wien.

siska gränsen gjorde intryck i Wien. Kejsaren, som såg, att han oåterkalleligen stod inför valet af krig eller fred med Karl XII, måste böja sig för dennes järnvilja och gifva sin underhandlare fria händer att afsluta fördraget, endast han höll på normalåret 1648.

Därefter gick allt fort och lätt. Wratislaw kunde visa sig medgörlig i hufvudfrågan. Han fann ett stöd i konung Stanislaus, som icke utan skäl började frukta för sin polska krona, om svenska hären ytterligare fördröjdes i Sachsen och därpå hotade att bli stående i Schlesien. Karl XII, som i afvaktan på förhandlingarnas slut så länge som möjligt uppskjutit att kungöra dagen för sitt uppbrott, tillkännagaf nu, att han om några dagar ämnade marschera. Omedelbart efter mottagandet af kejsarens sista befallning hade också Wratislaw ett långt samtal med Piper och lofvade därvid underskrifva fördraget i den något ändrade form, hvari det såsom ultimatum från svenska sidan förelades honom. Köpslående in i det yttersta, lyckades dock Wratislaw att i fråga om normalåret för kyrkornas återställande och i några andra, icke oväsentliga punkter vinna bifall till kejsarens önskningar, särskildt därutinnan, att de schlesiska undersåtar, som tillhörde reformerta bekännelsen, icke uttryckligen skulle nämnas i fördraget.

Ändtligen, samma dag Karl XII själf bröt upp från Alt-Ranstadt eller den 22 augusti 1707, blef fördraget med kejsaren färdigt. Men det öfverlämnades undertecknadt till konungen, först sedan han satt sig i marsch och bekräftades af honom i byn Wolkowitz, hans närmaste nattkvarter efter Alt-Ranstadt. Wratislaw ilade därpå genast till Wien för att inhämta kejsarens bekräftelse, som inom två veckor skulle vara afgifven.

Tvisten om småsaker, särskildt angående titulaturen. hade in i sista stund vållat svårigheter. Konung Karl, som i etikettsfrågor ofta visade sig mycket ömtålig och envis, fann nämligen för godt att af kejsaren begära predikatet »majestät», hvilket denne eljes ej plägade gifva åt andra monarker, äfvensom att hans eget namn, åtminstone i den ena afskriften af fördraget, skulle nämnas före kejsarens. Men man undvek dessa formella blindskär genom att affatta fördraget i två olika akter, nämligen

dels en öfverenskommelse å kejsarens vägnar, undertecknad af Wratislaw, hvarigenom de uppställda svenska fordringarna antogos, och dels en försäkran från konung Karls sida, hvari han lofvade att, så snart öfverenskommelsen af kejsaren ratificerats, draga sin här ur Schlesien, men där han tillika förbehöll sig att, därest något bruste i verkställigheten af de utlofvade åtgärderna, åter föra hären till Schlesien.[1]

Genom det märkliga fördraget mellan Karl XII och kejsaren, där man med tystnad förbigick, hvad som närmast föranledt tvisten dem emellan, nämligen de förrymda ryssarne, tillförsäkrades anhängarne af augsburgiska bekännelsen i Schlesien, att deras kyrkliga rättigheter skulle återställas och för all framtid stadfästas på samma fot som i westfaliska freden (art. 1). I stora delar af landet, där augsburgiska religionen förr haft en erkänd ställning, skulle alla lutherska kyrkor och skolor, som sedan 1648 blifvit stängda eller öfverlåtna åt katolikerna, med tillhörande egendomar till lutheranerna återställas i samma skick de varit vid nämnda fred. I andra delar af Schlesien åter, där augsburgiska religionens offentliga utöfning af gammalt varit förbjuden, skulle dock lutheranerna enskildt få hålla sin gudstjänst ostördt, utan att kunna tvingas att bevista katolska mässan eller skicka sina barn i katolska skolor. Där lutherska konsistorier fordom funnits, skulle de återupprättas, och för öfrigt skyddades lutheranernas rätt i kyrkliga mål genom noggranna bestämmelser; de skulle ej få uteslutas från ämbeten, barn af lutherska föräldrar ej sättas under katolska förmyndare o. s. v. Svenske konungen och andra evangeliska ständer skulle äga göra framställningar till trosförvanternas förmån, äfvensom en svensk minister biträda vid verkställigheten af villkoren, som inom ett halft år skulle vara fullgjorda.

[1] «Orsaken, hvarför H. M:t ville detta författa uti tvenne skrifter och ej låta göra ett fördrag däraf efter vanligheten, var denna, att någon hade satt H. M:t i hufvudet, att ingen kung borde vika kejsaren och att man alltid gjort företrädet med honom tvistigt. Nu ehuruväl man viste utaf många så gamla som nya handlingar, fördrag, fredslut och förbund att kejsaren alltid haft företräde för alla kungar, så blef H. M:t dock uti sin mening.» Hermelins anf. berättelse.

För öfrigt ordnade fördraget den länge omtvistade frågan om biskopsstiftet Lübeck-Eutin till holstein-gottorpska husets förmån (art. 2), en fråga, för hvars lösning hertigen-administratorn och hans minister, baron v. Goertz, i svenska lägret varit lifligt verksamma. Vidare eftergaf kejsaren för Sveriges tyska provinser rikskontingenten under kriget med Frankrike (art. 3).

Fördraget skulle inom två veckor vara ratificeradt, och Karl XII skulle dessutom äga att af de makter han önskade begära garanti på fördragets verkställighet (art. 4). En sådan garanti blef också af Englands och Hollands sändebud, som på allt sätt önskade främja konung Karls aftåg, genast utlofvad och af deras regeringar sedermera i vederbörlig form afgifven.

Svenska härens anmarsch mot Schlesien gaf med ens en ovanlig fart åt wienerhofvets eljes tröga och tveksamma rörelser. På Wratislaws råd bekräftade kejsar Josef utan ringaste betänkande det för honom motbjudande fördraget. Och så fort gick det nu, att ratifikationen därå kunde genom Zinzendorff, som från Wien afsändts till svenska lägret, öfverlämnas till konung Karl den 2 september 1707 i Lauban, strax invid gränsen till österrikiska Schlesien, dit de svenska förtrupperna redan ryckt in.

Samtidigt fick öfveramtet i Schlesien kejsarens befallning om åtgärder för fördragets verkställighet. En kommission tillsattes för att ordna de åt katolikerna öfverlåtna kyrkornas återställande, och inför denna kommission blef baron v. Strahlenheim, såsom svenskt ombud, i tillfälle att genom ständiga påminnelser vaka öfver villkorens punktliga uppfyllande. För detta ändamål försågs han med en utförlig instruktion och fick mottaga upprepade befallningar från Karl XII, som noga sörjde för att intet af hvad han betingat till trosförvanternas förmån blef förgätet.

Sjömakterna, som vid fördragets afslutande uppträdt tämligen kyligt, sökte senare, då de sågo, att konung Karl mot all förmodan lyckats genomdrifva sina uppseendeväckande fordringar, förmå konungen att påyrka, det fördragets bestämmelser äfven måtte utsträckas till de reformerta i Schlesien. Så skedde likväl ej. Tvärt om bidrog den omständigheten, att Karl XII afstod från en dylik

fordran till de reformertas förmån, liksom äfven kejsarens fruktan, att de missnöjde i Ungern skulle draga nytta af tvistens förlängande, att bringa verket till snart slut.

Det slutna fördraget, som med kraft sattes i verket, blef för lutheranerna i Schlesien af största betydelse. Ej nog därmed att efter halftannat års förhandlingar genom exekutionsrecessen ett antal af 117 kyrkor af katolikerna måste återställas, och att kejsaren därvid till och med i vissa fall förmåddes gå längre i medgifvanden än han, strängt taget, förbundit sig till. Genom noggranna bestämmelser i öfrigt, hvarmed fördraget omhägnade de evangeliska församlingarnas ställning, blef katolska reaktionens makt där i landet bruten, hvilket högeligen harmade jesuiterna.[1]

Sverige hade häfdat sitt gamla anseende såsom den protestantiska sakens förnämsta banérförare. Och lutheranerna i Schlesien erkänna än i dag med tacksamhet, att deras religionsfrihet grundar sig på de beslut Karl XII till deras förmån genomdref. Detta fördrag blef i själfva verket en af de få varaktiga frukterna af Karl XII:s segrar, som eljes nedrifvit och förstört så mycket.

Kejsar Josef kände djupt den förödmjukelse han såsom rikets öfverhufvud hade lidit, då han måst medgifva en främmande monark att ingripa i förhållandet mellan kejsaren och hans undersåtar. Af påfven fick kejsaren också uppbära skarpa förbråelser för löftet om restitutionen af de katolska kyrkorna i Schlesien. Men utan tvifvel var det ett uttryck för ställningens bjudande kraf, då kejsaren till sin ursäkt åt påfliga nuntien i Wien yttrade, att »han finge vara glad, det konungen af Sverige ej begärt, att han själf (kejsaren) skulle bli lutheran, ty han visste ej, hur det då skulle ha gått».

Efter biläggande af tvistigheterna med hofvet i Wien tågade Karl XII i raska dagsmarscher genom Schlesien. Detta genomtåg blef för honom ett sannskyldigt triumftåg. Då kejsarens förordning, att de stängda lutherska kyrkorna åter skulle öppnas, genast bekantgjordes, samlades invånarne

[1] »Jesuiterna skola mycket knorra, och man varnar för deras hemliga stämplingar. Men Gud lärer hålla hand öfver sin smorda.» Cederhjelm till Palmqvist, Reichenbach, 1 september 1707.

i stora skaror på vägar och stigar, öfverallt, där konungen drog fram, för att med fröjderop, ja, ofta under knäfall, hälsa honom såsom sin befriare. Med andakt och strömmande tårar lyssnade Schlesiens protestanter till de svenska regementenas morgon- och aftonandakt, då konungen lät afsjunga psalmer på bekanta lutherska melodier.

Den genomtågande svenska härens allvarligt religiösa hållning gjorde ett starkt intryck på folkmedvetandet. Barnen i de lutherska församlingarna funno sedermera länge sin förnöjelse i att, uppställda i en krets på öppna fältet såsom svenskarne vid chorum, göra bön och afsjunga psalmer, en sed bland de unga, som genom öfverhetens hot och prästerskapets förmaningar först småningom kunde utrotas.

Både när och fjärran hade alltså de under våren och sommaren 1707 fortgående förhandlingarna mellan Karl XII och kejsaren, hvilka slutligen utmynnade i fördraget om de schlesiska protestanternas religionsfrihet, framkallat en liflig uppmärksamhet hos samtiden. Kejsaren och västmakterna hade därvid bäfvat, den förre för sina arfländers säkerhet, de senare för att Karl XII:s fördröjda vistelse i Sachsen skulle störande inverka på spanska tronföljarstridens händelser. Schlesiens protestanter, som i den svenske konungen funnit en oegennyttig och mäktig skyddsherre, jublade. Sverige hade på ett glänsande sätt häfdat sin gamla ställning såsom evangelisk stormakt.

England och Holland, som under förhandlingarna med kejsaren tveksamt dragit sig tillbaka, anseende konung Karls kraf omöjliga att genomdrifva, sökte sedan på allt sätt förmå honom att antaga sig de reformertas sak i Schlesien, liksom förut lutheranernas. De schweiziska protestanterna skickade till konungen under hans tåg genom Polen ett ombud för att begära hans bemedling hos Ludvig XIV för trosförvanter, som i Frankrike dömts till galererna. Äfven de ungerska protestanterna uppsökte honom genom en beskickning, som anlände till hans läger under tåget mot Ryssland. Öfverallt sågo de evangeliska upp till Karl XII, liksom förr till Gustaf II Adolf, såsom till sitt naturliga öfverhufvud.

Men — medaljen hade äfven sin frånsida. De svenska statsmännen knotade öfver att uppgörelsen med tsaren sköts åt sidan för tvisten med kejsaren. Därigenom hade fyra dyrbara månader (maj—augusti 1707) blifvit förspillda, ehuru allt var redo för uppbrott och de hemma i Sverige nyutskrifna rekryterna länge väntat på att blifva öfverförda till Pommern. Tiden för sommarkampanjen hade gått förbi obegagnad; tåget mot Ryssland blef framskjutet ett år. Tsar Peter hade fått ytterligare tid att sätta sig fast i Polen, att utsuga de svenska Östersjöländerna och att kufva upproren i skötet af sitt eget stora rike. Ett dyrbart, ja, för krigföringen oersättligt år hade gått förloradt, hvilket på ett ödesdigert sätt skulle återverka på Karl XII:s följande krigsföretag och på Sveriges öden.

Alltnog, syntes den vunna framgången gent emot kejsaren lysande, så var den också köpt med uppoffring af viktiga fosterländska intressen, hvilka — ty värr — hos Karl XII tyngde alltför litet i vågskålen, då han ansåg sig förnärmad eller menade sig hafva ett eller annat abstrakt rättskraf att fylla. Att begära religionsfrihet för ett annat lands undersåtar såsom ersättning för en hop förrymda ryssar, det var en splitter ny tanke, som näppeligen skulle ha uppstått i någon annan monarks hjärna än i Karl XII:s.

Fördraget med kejsaren betecknar höjdpunkten af konungens diplomatiska framgångar. Det framstår, såsom vi sett, som ett typiskt uttryck för en rent personlig politik, där obändig kraft och ädel rättskänsla på ett egendomligt sätt blanda sig med nyckfullhet och öfvermod, en politik, som en kort tid var lycklig och beundrad, men som på längden skulle visa sig djupt olycklig både för konung Karl själf och för Sverige.

Generalen grefve Gustaf Wachtmeister, hans släkt och hans fälttåg

AF

A. HAMMARSKJÖLD

11.

Grefve Nicolai Michailovitsch Kamensky.

Wachtmeister och Lagerbring hade således trefvat sig fram från Ratan till Säfvar, där de läto Kustarméen stanna i overksamhet hela dagen den 18 augusti. Detta gjorde de i förstone hufvudsakligast därför, att de redan från början ansett marschen till Umeå alltför vådlig. Men de måtte ytterligare ha blifvit stärkta i denna uppfattning af Kamenskys bägge tjänare, ehuru de borde ha kunnat misstänka dessa för att icke självmant, utan på befallning ha rymt från Umeå till svenska lägret. Att stanna vid Säfvar, som i militäriskt hänseende var den minst förmånliga ställning mellan Ratan och Umeå, har nog ej ursprungligen varit general Wachtmeisters afsikt. Att han det oaktadt kom att göra det torde väl egentligen ha berott därpå, att han icke ägde nog kraft, beslutsamhet och mod att handla på eget ansvar.

Men samtidigt med att Wachtmeister och Lagerbring ej tilltrodde sig kunna utföra Pukes ordres att rycka fram till Umeå för att bemäktiga sig denna stad, ej heller vågade på eget ansvar föra arméen tillbaka till Djäkneboda, hvilken position svenska arméen, enligt deras åsikt, aldrig bort lämna, handlade deras motståndare på ett helt annat sätt. Denne var ock en man af helt annat skaplynne och helt olika förtid med svenska arméens ledare.

Grefve Nicolai Michailovitsch Kamensky var vid denna tid i sitt 33:e år; han var nämligen född år 1776. Helt ung hade han blifvit officer vid kejserliga gardet, vid hvilket han inom kort avancerade till kapten. På grund däraf vardt han, då han förflyttades till ett linieinfanteriregemente, snart regementschef. Hans fader var den för sin ända till omänsklighet gränsande stränghet beryktade gamle general-fältmarskalken, som på ett så förfärligt sätt vardt mördad af sina underhafvande, mot hvilka han varit en den aldra hårdaste husbonde. Han hade icke heller varit någon särdeles öm fader, enär han ju, vid en mönstring, inför truppernas front handgripligen förgått sig mot sin unge son, ehuru denne då var regementschef. Denna skymfliga behandling från faderns sida blef märkvärdigt nog en orsak till sonens ytterst snabba befordran. Ty då han för kejsar Paul klagade öfver den lidna skymfen, fattade den ridderlige, ehuru ofta nog alltför despotiske och oberäknelige, kejsaren ett så stort tycke för hans personlighet och uppträdande, att han lät honom åtfölja den armé, som under Suvorovs befäl i förening med österrikarne skulle operera mot fransmännen. Därigenom kom den unge Kamensky att blifva Suvorovs lärjunge. Han tillägnade sig ock i fullaste mått sin läromästares krigföringssätt. Under dennes berömda fälttåg i Italien och Schweiz mot franska republikens härar fick Kamensky den ena gången efter den andra tillfälle att utmärka sig samt att rikta sin erfarenhet genom studier och jämförelser af vänners och fienders sätt att föra krig. Redan under italienska fälttåget blef han, ehuru endast 23 år gammal, befordrad till generalmajor. Han deltog med ännu större utmärkelse i Suvorovs hart när sagolika tåg öfver Alperna, under hvilket den ryska arméen på en gång hade att strida mot tappra och väl anförda fiender och mot en terräng, som icke blott var den oländigaste man kunde tänka sig, utan äfven full af de största farligheter och svårigheter. Suvorovs tåg gick nämligen på flera ställen öfver glaciererna is, öfver de högsta fjällbranter, längs de djupaste afgrunder eller genom pass, som dittills ansetts nästan omöjliga för en krigshär att passera. Anförda af en af republikens yppersta fältherrar, »krigets son», general Masséna och dennes högra

hand, den i bergskriget oförliknelige general Lecourbe, trängde fransmännen oupphörligt på och anföllo ryssarne. Under de många strider, som därigenom uppstodo, utmärkte sig den unge general Kamensky för djärfhet och skicklighet vid det ena tillfället efter det andra, men i synnerhet vid den så kallade Djäfvulsbryggan. För sin i detta fälttåg ådagalagda skicklighet och tapperhet vardt han dekorerad med St. Georgs orden.

Under tredje koalitionen deltog han i slaget vid Austerlitz, och under den fjärde förde han i den mördande drabbningen vid Preussisch Eylau en brigad. Samma år, eller 1807, fick han i uppdrag att undsätta det belägrade Danzig. I detta företag misslyckades han dock i följd af fransmännens alltför stora öfvermakt. Vid utbrottet af 1808 års krig mot Sverige var han generallöjtnant och i förstone utsedd till chef för 17:e divisionen. Men i hans ställe fick Gotschakoff detta befäl, ehuru han redan under förra hälften af mars öfverlämnade det åt Kamensky. Ungefär samtidigt öfvertog den sistnämnde befälet öfver den ryska belägringskåren utanför Sveaborg. Denna uppgick dock den 1 april endast till inemot 6,500 man med 59 kanoner, då fästningens garnison utgjorde omkring 7,000 man. Men som bekant var det icke genom vapenmakt, utan genom det »gyllene krutet», som denna nordens starkaste fästning föll i ryssarnes händer. Kamensky har visserligen i sin mån bidragit till fästningens öfvergång, men han spelade icke en af hufvudrollerna i detta för Sverige och Finland så ödesdigra drama, utan det gjorde ryska öfvergeneralen, grefve Buxhöwden, och chefen för dennes generalstab, general van Suchtelen. Detta hindrade likväl icke Kamensky att med sin vanliga djärfhet, skicklighet och förslagenhet utföra sin roll. Redan dagarne närmast före den 3 maj, således innan det afslutna stilleståndet gått till ända, tilllätos ryska generaler, och bland dem Kamensky, att utan ögonbindlar gå ut och in i Sveaborg, där de uppträdde, som om de redan tagit fästningen i besittning. Hos de svenska officerarne väckte dock ingen af de ryska generalerna genom sitt uppträdande en sådan harm och förtrytelse som Kamensky. Den afgörande ton, hvilken han begagnade mot både Cronstedt och de andra svenska officerarna, måste

ha känts förödmjukande genom det öfvermod och förakt, som den röjde. Han visste också till fullo, att han icke hade någon orsak att stämma ner den, enär ju fästningens fall genom Cronstedts, Jägerhorns och andras hufvudlöshet eller förräderi redan var gifvet.

Mellan den 3 och 6 maj skedde också Sveaborgs utrymmande. De sista svenska trupper, som lämnade fästningen, var Enkedrottningens lifregemente. »När det steg i land, fick det formera linie midt för de paraderande ryska trupper, honneur gjordes å ömse sidor, regementets fanor instoppades, gevären sattes för fot, bandoleren hängdes på bajonetten och blef regementet — krigsfångar. Officerskåren presenterades af öfverstelöjtnanten och riddaren herr baron Leijonhufvud för då kommenderande generalen herr grefve Kamensky. Officerarne bibehöllo sina värjor och underofficerarne sina sablar.»[1]

Det var ock general Kamensky, som på stranden mottog Sveaborgs sorgligt ryktbare kommendant, amiral C. O. Cronstedt. En man af Kamenskys skaplynne och karakter kunde väl ej göra detta utan att i sitt innersta känna det djupaste förakt för en man, hvilken så hufvudlöst som Cronstedt svikit sina plikter. Kamensky visade likväl den beklagansvärde mannen all yttre höflighet, ja, till och med artighet. Han lät nämligen »den ryska paraden göra honnör för Cronstedt med skyldra gevär och tre trumhvirflar».[1]

Sedan de ryska trupperna besatt Sveaborg, paraderade garnisonen därstädes den 8 maj och uppmarscherade till borggården, »hvarest formerades cirkel; nedanom fältmarskalken Ehrensvärds graf var altare uppsatt med alla till ceremonien af ryska nationens gudstjänst hörande saker, där fyra deras präster assisterade». Efter gudstjänsten afsjöngs Te Deum. Därefter hissades klockan half tolf under salut af 121 kanonskott den kejserliga ryska flaggan på Gustafssvärd. Närvarande vid detta för ryssarne så lyckliga och högtidliga tillfälle voro ryska arméens bägge förnämsta generaler, Buxhöwden och van Suchtelen, samt

---

[1] Sveriges krig 1808—9, utgifven af Generalstabens Krigshistoriska Afdelning. II, s. 364—365.

Om Kamenskys uppträdande mot Cronstedt och Jägerhorn, se C. J. Durietz' och J. G. Bååths relationer om Sveaborgs öfvergång, s. 22—23 och s. 55.

den unge Kamensky. Det första intryck denne fick af svenskarne måste således ha varit allt annat än fördelaktigt. Det skulle likväl icke dröja så särdeles länge, innan han fick lära känna dem på ett annat och bättre sätt, än han gjort vid Sveaborg.

Allt ifrån träffningen vid Siikajoki till och med slaget vid Lappo hade midten af ryska arméen i Finland, hvars högra flygel stod vid Kuopio och vänstra vid Åbo, drabbats af motgångar. Därigenom hade den försatts i ett kritiskt läge, som förökades genom de oförvägna fältväblarne Roths och Spofs ströftåg från de stora vattendragen norr om Tammerfors. Genom fältväblarnes djärfva och skickliga småkrig vardt Rajevski, som efter slaget vid Lappo dragit sig tillbaka till Alavo, afskuren från sina förbindelser, så att hans trupper började lida stor brist på lifsmedel. Han och hans närmaste underbefälhafvare hade därför beslutit att draga ryska hufvudarméen tillbaka till Tavastehus. Detta återtåg hade ock Rajevski den 24 juli börjat anträda, men redan vid andra rastestället träffade han på Kamensky, som Buxhöwden skickat norrut för att aflösa den förstnämnde. Kanske skulle dock icke ens Kamenskys öfvertagande af befälet ha räddat ryssarne från detta förödmjukande återtåg, om en tillräcklig truppstyrka afsändts från Sverige och landstigit på rätt ställe, samt framför allt om Klingspor och Adlercreutz något så när varit vuxna situationen. Klingspor insåg icke ens huru viktigt det var att skicka fältväbeln Roth de 200 man denne begärt.

Så kritisk var nämligen ryska hufvudarméens ställning, då Kamensky, som under sin resa norrut med knapp nöd undgått att uppsnappas af Roths och Spofs ströfkårer, öfvertog befälet. Han fann visserligen återtåg nödvändigt, men Klingspors overksamhet vållade, att Kamensky afbröt detsamma och stannade på vägen mellan Jyväskylä och Tammerfors, där han drog till sig förstärkningar och nödiga förråder. I spetsen för 11,000 man, som inom kort växte till 15,000 man, började han sitt fälttåg. Detta skulle ock, trots hans underbefälhafvares nederlag vid Alavo och Kauhajoki, blifva det för ryssarne mest lysande och afgörande under hela kriget. Men för sina framgångar hade Kamensky att tacka lika mycket Klingspors och Adler-

creutz' oförmåga att draga fördel af segern vid Alavo och Kulneffs vaksamhet och duglighet som sitt eget härförare-snille. Vid Ruona och Salmi afgjordes, som bekant, Finlands öde. Ehuru svenskarne genom Adlercreutz' och Klingspors brist på förutseende voro långt underlägsna fienden, ansåg sig Kamensky i bägge dessa drabbningar slagen och hade därför vid bägge tillfällena beslutat sig för återtåg. Vid Ruona hindrades han därifrån, emedan Kulneff med sina falkögon upptäckt, att Adlercreutz, ehuru segrare, i skymningen dragit sig tillbaka. Vid Salmi åter var det Klingspors befallning till de segrande svenskarne att draga sig tillbaka till Lappo, som vållade, att Kamensky till sin egen stora förvåning fick behålla slagfältet och slapp anträda återtåget mot Ruona. Klingspors *frivilliga* återtåg från Salmi gaf Kamensky utsikt till att genom förföljande af svenska hufvudhären öfver Lappo hindra dess inskeppning vid Vasa. Men skulle detta misslyckas, så återstod honom likväl den möjligheten att fördröja svenskarnes återtåg norrut, till dess hans högra flygel hunnit framtränga till och besätta den viktiga tvärvägen från Lintulaks till Vasa samt Gamla och Nya Karleby vid stora kustvägen, öfver hvilka ställen svenskarnes återtåg skulle gå. Döbeln sönderslet genom sin seger vid Juutas Kamenskys järnnät och möjliggjorde därigenom svenska hufvudhärens återtåg. Emellertid, när Kamensky fann, att han grundligt misstagit sig i sin beräkning att Klingspor skulle inskeppa sig vid Vasa, uppbjöd han alla sina krafter för att godtgöra sitt fel. Han skyndade nämligen i ilmarscher efter Klingspor för att upphinna denne, innan han hunnit drifva undan Vlastoffs och Kosatschkofskis kårer, som Kamensky framskickat mot Nya och Gamla Karleby. Äfven denna plan gick om intet. Svenskarne lyckades nämligen draga sig tillbaka till och intaga en stark ställning vid Oravais, där det så ryktbara fältslaget utkämpades den 14 september.

Det var likväl ej Kamenskys afsikt att denna dag låta det komma till en afgörande drabbning, emedan hans trupper voro mycket uttröttade. Men Kulneffs stridslust och öfverdåd omintetgjorde öfvergeneralens plan. Utan att ens underrätta Kamensky därom störtade sig Kulneff, som efter vanligheten kommenderade ryska hufvudarméens avantgarde,

redan på morgonen öfver de svenska förposterna, som stodo vid Lillträsket, en från Bottniska viken djupt inskjutande fjärd. Kulneff sökte bemäktiga sig bron, som ledde öfver den smalaste delen af denna vik. Detta lyckades honom äfven dock först efter sju à åtta timmars förbittrad strid mot Helsinge regemente, Uplands, Västmanlands och Karelens jägare, samt sedan general Demidoff med sina 2,000 man framkommit till de sinas hjälp. Ryssarne framträngde därefter genom skogen och längs vägen samt utbredde sig öfver en sank dalgång, som genomflöts af en liten å. Enligt Kamenskys order var det till denna å Kulneff skulle få framrycka, men icke längre. Hänförd af sin stridslust, fortsatte dock Kulneff striden och sökte gång på gång, ehuru förgäfves, att öfvergå strömmen. Däremot lyckades det honom att afslå ett anfall, som svenskarne gjorde. Klockan var då ungefär tolf. Adlercreutz, som ifrån en höjd åskådat detta de sinas anfall, märkte emellertid ungefär samtidigt, att ryssarne sökte kringgå hans vänstra flygel. Han drog därför den riktiga slutsatsen, att fienden försvagat sin midt, och beslöt för den skull att här liksom vid Siikajoki genom ett kraftigt anfall genombryta ryssarnes slagordning. Ideligen uppeldade af Adlercreutz och Vegesack, som ständigt voro främst i elden, ehuru den sistnämnde var svårt sårad, störtade svenskarne och finnarne oemotståndligt framåt genom skogen samt ner mot Lillträsket. De sumpiga ängarne därstädes erbjödo ryssarne emellertid en gynnsam terräng att åter samla sig och hålla stånd. Denna omständighet tillika med Kulneffs hjältemod, som kanske aldrig lyst i en sådan glans som på denna förfärliga dag, hejdade de segerdruckna svenskarne och finnarne. Dessa hade nämligen aflägsnat sig alltför mycket från sin starka hufvudställning, emedan Adlercreutz icke förstått att i rätt tid söka förmå dem att hålla in med sitt ursinniga anfall. Efter nio timmars strid skulle väl Adlercreutz dock till slut ha lyckats öfverväldiga Kulneff, såvida icke Kamensky själf med sin hufvudstyrka i rätta ögonblicket inträffat på slagfältet och ryckt segern ur den alltför häftigt framstormande Adlercreutz' händer. Emedan den ryska öfvergeneralen på morgonen befann sig endast på ungefär en och en half mils afstånd från slagfältet, hörde

han kanondundret från Oravais. Då detta tilltog, afbidade han ej utan oro rapport från Kulneff. Men då han ej erhöll någon sådan, lät han en del af sin hufvudstyrka bryta upp för att komma Kulneff till hjälp. Under frammarschen mötte honom stora skaror af sårade och flyende, som läto honom veta, att striden var mycket hård, och att svenskarne kämpat tapprare än någonsin. Kort därpå kommo andra flyktingar och förkunnade, att ryssarne voro i grund slagna, och att de flydde åt olika håll. Det oaktadt fortsatte likväl Kamensky sin marsch, ty som han ännu icke hört något från Kulneff, trodde han, att denne fortfarande höll stånd. Och så länge *han* gjorde det, ansåg Kamensky icke slaget förloradt. Han ökade därför marschhastigheten, under det han oafbrutet uppmuntrade och eldade sina trupper att hålla ut, lofvande dem, om de det gjorde, tsarens nåd. Sista vägsträckan, som skilde honom från Lillträsket, tillryggalade hans trupper i språngmarsch. Han upptog sina flyende skaror vid träskets södra strand och lät sina jägare sprida sig på båda sidor om bron, medan han på vägen endast behöll två kompanier. Det var hög tid, att dessa dispositioner vidtogos. Ty vid denna tidpunkt störtade de ryska skarorna, tätt förföljda af svenskarne, ned mot bron i full flykt. Öfvergången försvårades dock betydligt däraf, att kanonerna först skulle forslas öfver bron. Därtill kom, att det var i detta ögonblick, som de segervissa svenskarne framstormade längs hela linien. Men plötsligt smattrade från det motsatta skogsbrynet en förfärlig salva dem till mötes. Ryssarnes kulregn var förödande och förfärande. Panik höll på att gripa svenskarne, men Adlercreutz lyckades genom att uppbjuda alla sina krafter få åtminstone vissa delar af sina trupper att åter hålla stånd. Å ömse sidor drogo de stridande till sig förstärkningar, men svenskarne fingo endast obetydliga sådana, medan friska trupper i starka afdelningar oafbrutet framkommo till ryssarnes hjälp. Ungefär klockan fem eftermiddagen lät Kamensky massor af sina trupper i stormmarsch rycka fram mot bron, som beströks af svenska artilleriets eld. Utan att akta därpå ställde sig Kamensky själf i spetsen för ett kompani af sina soldater, åt hvilka han ropade: »Framåt mot bron! Följen mig, barn! Fäll

bajonett!» Eldade af sin unge lysande fältherres ord och föredöme, störtade de ryska anfallskolonnerna därefter oemotståndligt framåt. Stridens vågor rullade snart därefter tillbaka mot Oravais. Svenskarne och finnarne bortsköto under detta återtåg sina sista patroner. Då de kommit tillbaka till sin första ställning vid Oravais, voro deras bataljoner nästan fullkomligt upplösta utom helsingebataljonerna, som senare på dagen utgjorde reserven. Dessa jämte svenska artilleriets eld hejdade den påträngande fienden och gaf Adlercreutz rådrum att nödtorftigt ordna sina trupper till återtåg. Kamensky befallde dock sin vänstra flygel att med storm intaga den höjd, hvarifrån de svenska kanonerna underhöllo en väl riktad eld mot hans trupper. Men hans anfallskolonner mottogos så kraftigt, att de afstodo från alla vidare försök åt detta håll. Likväl varade striden ännu i tre timmar; först senare på aftonen, då klockan gick på elfva, gjorde mörkret slut på den långvariga striden.

Kort efter stilleståndet i Olkijoki, den 19 november 1808, reste Kamensky till Petersburg för att vårda sin af fälttågets strapatser och vedermödor skadade hälsa. Då han tog afsked af arméen yttrade han: »Vi ha eröfrat Finland; — bibehållen det.» I slutet af juli 1809 återvände han dock till krigsteatern. Han skickades då till Västerbotten för att aflösa generallöjnanten grefve Schuvaloff. Denne hade nämligen för sin sjuklighets skull måst nedlägga befälet öfver de i nordligaste Finland och Sverige stående trupperna, som bildade 1:a arméкåren, eller den så kallade Uleåborgska kåren. Den utgjorde den mest framskjutna afdelningen af den stora i Finland stående ryska arméen, hvars öfverbefälhafvare var general Barclay de Tolly.

Att Kamensky kom att aflösa Schuvaloff innebar väl, att kejsaren insåg nödvändigheten af att gripa till en kraftig offensiv i det egentliga Sverige för att tvinga svenska regeringen att sluta fred. Till att utföra detta uppdrag fanns näppeligen en lämpligare general än Kamensky att tillgå. Han hade ju i de drabbningar han levererat och de segrar han vunnit under 1808 års lysande fälttåg lagt i dagen en sådan kraft, beslutsamhet och fältherreskicklighet, att han däri öfverglänst alla andra ryska generaler. Om han än också icke i egentlig mening kunde

kallas Sveaborgs betvingare, var han dock ovedersägligen de Klingsporska härarnes besegrare och Finlands eröfrare.

Kamensky hade under sitt finska fälttåg äfven på visst sätt besegrat själfva naturen. Han kringgick ju nämligen vid flera tillfällen fienden på ställen, »hvilka dittills ansetts otillgängliga», och hvilka »ingen mänsklig fot sedan världens skapelse» före hans trupper beträdt. Därvid hade han dock beständigt måst kämpa mot brist på lifsförnödenheter samt eröfra hvarje fotsbredd mark med bajonetten eller genom manövrer. Han var därunder personligen utsatt för de största faror, enär han vid vågsamma öfverfarter plägade vara den främste i kolonnerna. Han delade äfven soldatens knappa föda och andra umbäranden samt syntes mest nöjd, när han kunde förskaffa trupperna tillräckligt med sund och god föda. Han var vänlig mot soldaterna, men han tillät dock aldrig någon afvikelse från tjänsten, utan var i den sträng, i synnerhet mot generalerna, hvilka han ständigt höll på behörigt afstånd. Med undantag af det korta stilleståndet i september 1808 hade hans trupper tre månader kamperat under bar himmel i sommarens brännande hetta, under den regniga hösten och den stränga vintern. Oaktadt striden med elementerna och bristen på bröd hade dock hans soldater varit friska, muntra och vid godt mod. Detta hade sin grund i det gränslösa förtroende de hyste för sin fältherre; under *hans* befäl ansågo de sig för oöfvervinneliga. *Han* hade ju ock fört dem från seger till seger och höljt sig själf och dem med odödlig ära.[1]

Hvad Kamenskys personlighet för öfrigt beträffar, var den sammansatt af flera motsatta egenskaper, ty han var på en gång »stolt, superbe och spotsk», förslagen, hänsynslös, högsint och ridderlig. Om hans intelligens, skaplynne och karakter får man en klar föreställning genom ett par samtidas utlåtande. »Insiktsfull, bildad, härsklysten, självkär, hatare af råd — sådan var Kamensky» enligt sin landsman Michailofsky-Danilefskys utsago. En af hans svenska samtida, som under fälttåget i Västerbotten var Döbelns adjutant, Gustaf Montgomery, kallar honom för »ryssarnes Döbeln». Enligt Montgomery kunde nog intet större

[1] Michailofsky-Danilefsky, s. 132.

beröm gifvas. De bägge generalerna voro ju ock hvarandra lika genom sin beslutsamhet, sin oförlikneliga glöd och ingifvelse i bataljerna, ehuru Döbeln aldrig ens tillnärmevis kom i tillfälle att så få använda sina stora gåfvor som Kamensky.

Montgomery ger vidare af den sistnämnde följande sympatiska skildring: »Grefve Kamensky var ingen vanlig anförare; hans djärfhet var jämförlig med hans förslagenhet, ungdom och verksamhet. Han älskade kriget för dess egen skull och såg i hvarje tillfälle fördel, i hvarje framgång för ögonblicket anledningar nog att offra menniskolif, att försöka sin lycka på stridsfältet, att där utveckla sina kunskaper och sitt snilles ingifvelser, lik Napoleon drömmande, tänkande, njutande blott af vapenbragdernas och ärans hänförelser». Därtill kom, att han, såsom Döbeln mycket riktigt framhöll i krigsrådet i Härnösand, var en sannskyldig lärjunge af Suvorov, hvadan han var »öfverdrifvet tilltagsen och alldeles okunnig om hvad det ville säga att spara blod, blott ändamålet vunnes».

Likväl var Kamensky långt ifrån att vara en hård människa. Hos Västerbottens befolkning har han nämligen lämnat efter sig ett ovanligt aktadt minne. Ty ehuru han var mån om sina trupper och för deras underhåll måste pålägga Västerbottens fattiga befolkning flera dryga kontributioner, höll han likväl sträng manstukt inom sin här och sökte, så mycket han förmådde, skydda landets befolkning för soldaternas öfvervåld. I dessa afseenden torde han ha stått betydligt öfver sin företrädare i befälet.

Sådan var den unge, lysande fältherre, som skulle operera mot Gustaf Wachtmeister. Den svenske generalen var visserligen endast 52 år gammal, men såväl i afseende på sin teoretiska uppfattning af krigföringssättet som i praktisk erfarenhet var han i högsta grad ålderdomlig eller oerfaren i jämförelse med den 33-årige Kamensky. Sedan år 1790 hade ju Wachtmeister ej luktat krut annat än på Södermanlands regementes mötesplats eller på Ladugårdsgärdet. Hvilken oerhörd revolution i krigföringssättet hade dock icke försiggått under den tiderymd, som låg mellan slaget vid Valkiala, där Wachtmeister skar sina största lagrar, och slaget vid Säfvar, som skulle kosta

honom hans rykte såsom general. — Om den nya taktik, som franska revolutionen och Napoleon uppfunnit, tyckes Gustaf Wachtmeister, lika litet som hans närmaste man Lagerbring, knappast haft någon kännedom. Däremot var det under Rysslands krig mot Frankrike, som Kamensky fått elddopet och lärt sig krigskonsten. Ensamt denna omständighet skulle ha gjort honom till en för Wachtmeister farlig motståndare. Men till den stora olikheten i krigserfarenheten mellan den svenska och ryska generalen kom en annan och kanske ännu större olikhet, nämligen den, som låg i deras skaplynne och karakter. I själfva verket var det endast i ett afseende, som Gustaf Wachtmeister var en fullt värdig motståndare till den lysande Kamensky, nämligen i det personliga mod han visade i kulregnet. Däremot fanns den största olikhet mellan de bägge generalerna i deras förmåga att uppfatta, hvad situationen kräfde, samt framför allt i beslutsamhet, företagsamhet och handlingskraft.

12.

Kamenskys öfvertagande af befälet. Hans dispositioner. Ryska och svenska arméernas styrka vid Öre älf. Kamenskys återtåg. Nordenskjölds anfall på Umeå.

Om tidpunkten för Kamenskys öfvertagande af befälet öfver 1:a armékåren, eller såsom den vanligen kallas den Uleåborgska, äro uppgifterna olika. Som denna omständighet icke saknar sin betydelse, är en utredning däraf icke ur vägen. Denna göres ock lämpligast genom en öfversikt af de underhandlingar, hvilka såsom förut är omtaladt, under juli och början af augusti ägde rum mellan de mot hvarandra kommenderande generalerna, och som ur hittills obegagnade källor kunna fullständigas.[1]

Redan i juni månad hade general Schuvaloff för sin sjuklighets skull öfverlämnat befälet till generalmajoren

[1] Se Wredes och Sandels bref i Bil. VI; Wredeska familjearkivet; Michailofski-Danilefskis arbete.

Alexejeff. Schuvaloff stannade dock kvar i Västerbotten för att hafva liksom ett slags öfverseende öfver den sistnämnde. Ehuru Alexejeff var svenskarne mångdubbelt öfverlägsen, ansåg han likväl sin ställning ganska betänklig, emedan han led brist på proviant och icke ägde några krigsfartyg till sitt förfogande, hvarigenom förbindelserna med Finland sjöledes kunde upprätthållas. I ett bref till krigsministern befarade han till och med, att han snart torde blifva nödsakad att utrymma Västerbotten. Kejsaren lät på grund af detta bref Alexejeff veta, att »han borde bibehålla sig i Umeå ända till sista man, samt att han skulle ställas för krigsrätt, i händelse han, utan öfverbefälhafvarens befallning, öfvergaf Umeå».

Efter Kosatschkovskis seger vid Hörnefors den 5 juli, hvarigenom Sandels nödgades vika tillbaka på andra sidan Öre älf, vardt svenskarnes ställning i Ångermanland ganska farlig, allra helst som norrmännen ungefär vid denna tidpunkt inryckte i Jämtland. Ryssarne framsköto ock den 9 juli 24:e och 26:e Jägareregementena till Öre älf. I följd af dessa omständigheter begärde Sandels två dagar därefter ett möte med Alexejeff, hvilken dock icke själf begaf sig till Sandels, utan i sitt ställe skickade öfversten baron de Thuyll. Denne råkade i svenska lägret general Wrede, som föreslog ett stillestånd. Från rysk sida svarades, att man utan öfverbefälhafvarens, general Barclay de Tollys, bifall icke kunde ingå på något sådant, men att rapport om förslaget skulle tillsändas honom. Under afbidan på detta svar öfverenskommo emellertid de Thuyll och Wrede om stillestånd på följande villkor: de svenska och ryska kårerna skulle kvarstanna i sina positioner; om krigsoperationernas återupptagande skulle den ena parten underrätta den andra tre veckor förut; ifrån Umeå till Vasa skulle dragas en linie öfver Bottniska viken, norr om hvilken svenska och söder om hvilken ryska krigsskepp icke skulle få gå före krigsoperationernas förnyande; sedan svar från ryska öfverbefälhafvaren erhållits, skulle Sandels därom ofördröjligen underrättas. Det skulle förstås af sig självt, att ryska och svenska fartyg, som befunno sig söder om den från Vasa till Umeå dragna linien, ej skulle anses inbegripna i denna öfverenskommelse.

Som Barclay de Tolly ej hade rättighet att afsluta en dylik öfverenskommelse, hänskötos dessa stilleståndsvillkor till kejsarens afgörande. Denne biföll dem äfven, dock med två förändringar. Om krigsoperationernas förnyande skulle nämligen den ena motståndaren underrätta den andra icke tre veckor, utan endast fyra dagar förut; seglationen skulle för ryssarne vara fri icke endast norr om ofvannämnda linie, utan äfven i södra delen af Bottniska viken längs Finlands kuster.[1] Dock var det icke åt Alexejeff, som kejsaren gaf fullmakt att afsluta stillestånd på dessa villkor, utan åt Kamensky, som likväl skulle göra det i general Barclay de Tollys namn.

Den 26 juli hade Schuvaloff till Wrede skrifvit ett mycket artigt bref.[2] På samma gång han däri uttryckte sin ledsnad öfver att han ej fått göra Wredes personliga bekantskap, underrättade han denne om, att han stod i begrepp att afresa till Finland. Detta bref förde öfverste de Thuyll med sig, då han den 27 juli ankom till Sandels' högkvarter i Olofsfors för att öfverlämna ofvannämnda ändringsförslag. Tillika begärde de Thuyll å Schuvaloffs vägnar, att Sandels skulle af Wrede utverka pass åt Schuvaloff samt åt dennes suite och betjäning, som utgjorde nio à tio personer, så att de obehindrade skulle kunna resa sjöledes till Vasa. Schuvaloffs ohälsa tillät honom nämligen icke att resa norr om Bottniska viken. Att Kamensky redan ankommit till Umeå, fick Sandels äfvenledes veta denna dag antingen af de Thuyll eller genom en af sina många hemliga vänner i Umeå.

Kamensky kan således knappast senare än den 26 juli ha framkommit till sistnämnda stad. När Schuvaloff afreste, kan ej uppges, men den 30 juli skrifver Wrede till Sandels: »Jag tillåter gärna, att herr generalen utfärdar pass för grefve Schuvaloff med betjäning att gå obehindrad till Vasa. Han är sjuk, och dylika egarer böra vi ha mot hvarandra.»

Vid sitt besök hos Sandels öfverlämnade de Thuyll, utom konceptet till ändringsförslaget[3] och brefvet från

[1] Bil. VI: 8 b.
[2] Wredeska familjearkivet.
[3] Bil. VI: 8 a, 8 b.

Schuvaloff, äfven en annan skrifvelse, som dock icke var från Kamensky, utan från Alexejeff. I förslaget till konventionen står det visserligen, att denna skulle afslutas i Barclay de Tollys namn af befälhafvaren för 1:a armékåren, men namnet på hvem det var, som kommenderade denna armékår uppges icke. Däremot får man en klar uppfattning om denna sak genom Sandels' och de Thuylls underhandling den 3 augusti[1], under hvilken de Thuyll begärde kategoriskt svar på det stilleståndsförslag, som han den 27 juli aflämnat. Sedan Sandels, i enlighet med de befallningar han mottagit, tillkännagifvit, att Wrede icke kunde antaga detta förslag, förklarade de Thuyll, att det provisoriska stillestånd, som, alltsedan underhandlingarna börjats, var öfverenskommet med 24 timmars ömsesidig uppsägning, nu skulle komma att upphöra, samt att general Kamensky efter sistnämnda tids utgång ämnade anfalla svenska arméen. Sandels lyckades likväl, såsom redan berättadt är, få stilleståndet förlängdt till den 9 augusti klockan 11 på aftonen. De Thuyll gaf en skriftlig försäkran[2] därom, som dock endast skulle gälla, såvida Kamensky gillade densamma. Den sistnämnde har dock aldrig formligen bekräftat denna öfverenskommelse, men lät den de facto vara gällande. Han hade nämligen ännu icke hunnit verkställa de dispositioner, som han beslutit i afseende på tryggandet af sina förbindelser norrut samt för sitt tåg nedåt Ångermanland.

Af ofvannämnda framställning framgår det således tydligt, att Kamensky redan före den 4 augusti öfvertagit kommandot. Sandels hade äfven, såsom redan omtaladt är, fått veta, att Kamensky på aftonen den 3 augusti, eller samma dag, som ofvannämnda öfverenskommelse afslutits, varit vid Håknäs såg och Långed, samt att han den dagen skulle ha flyttat sitt högkvarter till Hörnefors bruk.

Kamensky tyckes emellertid ej ansett stilleståndet tilländalupet den 9 augusti. Men för att skaffa sig klarhet i frågan rörande stilleståndet inbjöd han Sandels till ett möte i sitt högkvarter. Detta ägde rum den 12

[1] Bil. VI: 10.
[2] Bil. VI: 8 c.

augusti. Efter ett längre samtal erkände Sandels, att konungen vägrat antaga ändringsförslaget, men för att hala ut på tiden ansåg han sig böra låtsa, som om han trodde, att konungen nog genom nya enträgna föreställningar skulle förmås att ej förkasta dem. Sandels begärde därför, att fientligheterna tills vidare ej skulle återupptagas. Kamensky förklarade sig kunna bifalla detta, dock endast på det villkoret att ryska fartyg skulle få fri seglation ofvanom Kvarken, eller ock att svenskarne skulle draga sig tillbaka till Härnösand.[1] Sedan Sandels förklarat sig hvarken kunna bifalla det ena eller det andra villkoret, skall Kamensky hafva tagit af sig alla sina ordnar och bedyrat, att han skulle kasta bort dem alla, om han icke inom kort med sin armé skulle stå djupt nere i Ångermanland. Det var på grund af detta möte med Kamensky Sandels samma dag till Wrede skref den rapport[2], som anlände till Härnösand den 13 augusti och kom att utöfva ett så afgörande inflytande på Pukes val af landstigningsort, att han i stället för Skellefteå bestämde sig för Ratan.

För att förstå de följande händelserna torde det dock vara nödigt att gifva en öfversikt af de trupper och deras styrka, som Kamensky kommenderade.

Den Uleåborgska kåren, var fördelad på den 641 km. långa sträckan från Uleåborg till Umeå. Dess infanteri bestod af Nisovska, Revalska, Siäfska, Mohilevska, Permska, Asovska, Tinginska, Navaginska, Kalugska, Krementschugska och Tulska linieregementena samt 3:e, 23:e, 24:e och 26:e Jägareregementena. Hvarje regemente var deladt på 2 bataljoner, hvadan hela infanteriet utgjorde 30 bataljoner. Kavalleriet var däremot obetydligt, det bestod nämligen endast af en skvadron Mitauska dragoner samt några afdelningar kosacker. Artilleriet räknade omkring 20 kanoner. Dessutom hörde till denna kår ett kompani minörer. Regementena voro likväl långt ifrån fulltaliga, om de det hade varit, skulle hvart och ett af dem ha utgjort 3,000 man, fördelade på 3 bataljoner. Men de hade icke

[1] Michailofsky-Danilefsky.
[2] Originalet till denna rapport har egendomligt nog ingenstädes kunnat anträffas.

varit fulltaliga ens när de år 1808 inryckte i Finland. För att fylla de stora luckor, som uppstått under kriget mot fransmännen, hade visserligen utskrifningar gjorts, men icke ens därigenom hade regementena återfått sin fulla styrka. Kort före infallet i Finland hade regementena därför måst omformeras från tre till två bataljoner. Med tredje bataljonens manskap fyllde man luckorna i de bägge andra; trots denna åtgärd hade dock bataljonerna blifvit svaga. Regementenas hufvudstyrka bestod vid krigets utbrott af nyutskrifna, likväl fanns i hvarje regemente en kärna af veteraner. »Dessa gamle, erfarne, bredaxlade, solbrände och gråhårige krigare,» skrifver Michailofsky-Danilefsky, »bland hvilka funnos sådana, som varit med vid Polens delning, uti Italien och på Alperna, tjänade de yngre soldaterna till säkra lärare, emedan de voro uppfyllde af den okufliga anda, hvilken Suvorov hos dem ingjutit.» Genom kriget i Finland hade likväl de nyutskrifna utbildats till goda soldater. Sida vid sida med veteranerna hade de i kampen om detta land fått uthärda fälttågens otaliga växlingar. Och till slut hade de, »ehuru dåligt förplägade och dåligt klädda, tågat upp mot polcirkeln» samt därunder med ryssens vanliga seghet »öfver djupa snöfält och på vidsträckta hafsisar kringgått Bottenhafvet vid en tid, då kölden steg ända till 30 grader».

1:a arméekårens styrka uppgick vid Kamenskys öfvertagande af befälet till något öfver 12,000 man, af hvilka dock omkring 3,000 voro fördelade på den långa sträckan från Uleåborg till trakten af Umeå. För att icke kusten skulle vara alldeles blottad på försvar, hade nämligen Schuvaloff kvarlämnat Krementschugska regementet i Uleåborg och en bataljon af det Mohilevska i Torneå. Dessa skulle skydda trakten mellan Kemi och Kaliks. Vidare hade han förlagt en bataljon af Permska regementet i Piteå; mellan Kaliks och Skellefteå åter det Tulska regementet samt mellan sistnämnda ort och Umeå det 23:e Jägareregementet. De båda sistnämnda hade order att intaga ställning i midten af de kustområden, hvilka de skulle försvara. Dessa dispositioner lät Kamensky till att börja med vara orubbade. Dock tyckes han i förstone tilldelat Tinginska och Navaginska regementena den uppgiften att utgöra en särskild afdelning, som

vid hufvudstyrkans framryckande söderut, skulle följa denna på något afstånd för att afvärja landstigning i dess rygg.

De återstående trupperna utgjorde den styrka, med hvilken Kamensky ämnade inbryta i Ångermanland. Men kort innan han anträdde marschen mot Öre älf, eller den 14 augusti, vidtog han nya dispositioner för att skydda sin rygg samt trygga ryssarne i deras ställning vid den viktiga Ume älf. För detta ändamål fick öfverste Froloff befallning att med 23:e Jägareregementet och en bataljon af Navaginska regementet besätta trakten i närheten af Ratan. Generalmajor Jerschoff åter skulle med sin afdelning hålla själfva Umeå och stränderna däromkring besatta. Ursprungligen var det Kamenskys mening, att Jerschoff för detta ändamål skulle hafva till sitt förfogande sju bataljoner utom Froloffs tre bataljoner. Dessa sistnämnda skulle nämligen, om behofvet fordrade det, efter svenskarnes landstigning i trakten förena sig med Jerschoff i Umeå. Dessa tio bataljoners styrka utgjorde, enligt Kamenskys egen uppgift,[1] 4,000 man. Efter hand ändrade han sig likväl i detta beslut. Ty Jerschoff fick endast behålla tre bataljoner, eller Tinginska regementet och en bataljon af det Navaginska. Fyra bataljoner togos nämligen från honom och skulle under öfverste Sabanjäjeffs befäl utgöra reserven till de 5,500 man, med hvilka Kamensky ämnade anfalla Sandels och framtränga söderut.[2] Jerschoff skulle dock på sätt och vis få hjälp från annat håll eller norrifrån. Kamensky hade nämligen befallt, att de i Piteå och Torneå stående båda bataljonerna, vid första underrättelse om en fientlig landstigning, genast skulle rycka fienden till mötes och afslå de anfall, som kunde komma att företagas på Piteå samt följa efter honom, om han ginge söderut. Orsaken till att Kamensky i förstone tänkte kvarlämna omkring 4,000 man i Umeå berodde därpå, att några dunkla rykten om att svenskarne norr om Umeå ämnade företaga en landstigning på ett eller annat sätt måste ha framkommit till honom; eller ock måtte han ägt ett hart när divinatoriskt förutseende. Ty om ett sådant vittna såväl alla de dispositioner han vidtog för att trygga

[1] Krigsarkivet.
[2] Ibidem.

sin rygg som hans uppskattning af de krafter, med hvilka svenskarna skulle kunna hota densamma. Enligt Kamenskys mening skulle de svenska fartygen icke kunna landsätta mer än 5,000 man. Men äfven om de kunde landsätta 6,000, hvilket de enligt hans förmenande likväl icke kunde, såvida de ej hade minst 8,000 man ombord, vore föga att däraf befara.[1] Han ansåg för den skull ofvannämnda 4,000 man vara fullt tillräckliga för att tillbakaslå svenskarne, om de hade landstigit i trakten norr om Umeå. Med dessa trupper och de 5,500 man, som skulle operera mot Norra arméen skulle således Kamensky, enligt egna uppgifter, haft mellan Ratan och Öre omkring 9,500 man.

Ungefär samtidigt med att Kamensky vidtog ofvannämnda dispositioner skref han till krigsministern: »I en sådan ställning fruktar jag icke för någon landsättning bakom mig, så mycket mindre som jag införväntar den första eskaderns ankomst ifrån Uleåborg. Med de återstående trupperna har jag beslutat att begifva mig öfver Öre och oroa fienden, så långt jag kan göra det utan att blotta stranden. För mig är en rörelse framåt nödvändig; i det nya landskapet hoppas jag finna lifsmedel, och därigenom att jag hotar fienden med ett infall i det inre af dess land, påskyndas tilläfventyrs fredens afslutande.»[2]

Samma dag, som grefve Romantsoff och kammarherren Alopæus i Fredrikshamn började underhandla med de svenska ombuden, generalen friherre Stedingk och öfverste Sköldebrand, om fred, eller den 16 augusti tidigt på morgonen bröt Kamensky upp från Umeå med sin hufvudstyrka för att tilltvinga sig öfvergången öfver Öre älf. Sedan den 9 juli stodo dock, såsom redan är berättadt, vid denna ström 24:e och 26:e Jägareregementena. Dessa kommenderades af en general, som bar det gamla fräjdade svenska namnet Ericson. Vid finska krigets utbrott var han öfverste. För den duglighet han därunder ådagalagt hade han blifvit befordrad till generalmajor.

Kamensky har vidare angifvit följande skäl till sitt tåg söderut: »Genom att endast stå i Umeå är det svårt att hota fienden i själfva hjärtat af hans land och lika svårt

[1] Ibidem.
[2] Michailofsky-Danilefsky.

att öfva något inflytande på de invånare, hvilka befinna sig bakom den fientliga linien.» På denna rapport skref kejsar Alexander med egen hand: »Alla Kamenskys beräkningar finner jag ganska kloka. Jag fruktar endast, att de bataljoner, som af honom kvarlämnats på åtskilliga punkter mellan Uleåborg och Umeå, skola lida därvid. Men sådant beror mycket på de föreskrifter han gifvit dem och af de enskilda chefernas förmåga att fullgöra dem».[1]

Det är redan förut omtaladt, att medan krigsrådet i Härnösand pågick, Wrede från Sandels erhöll ett bref med underrättelse om att stilleståndet var uppsagdt, och att fienden den 13 augusti beredde sig till att med 6,000 man gå öfver Öre älf. Sandels farhågor skulle visserligen icke denna dag besannas, dock kan man förklara orsaken till att han hyste dem. Vid Öre älf tyckas nämligen ryssarne från den 9 juli till den 13 augusti icke haft mer än ofvannämnda bägge jägareregementen. Sistnämnda dag[2] har dock Kamensky börjat skjuta fram mera trupper åt detta håll, men, som sagdt, först den 16 augusti tidigt om morgonen bröt han själf upp från Umeå för att förena sig med förutnämnda afdelningar. De från denna stad kommande trupperna marscherade i 3 kolonner.

Hufvudstyrkan utgjordes af 1:a kolonnen. Med denna följde Kamensky i egen person, och han hade själf förbehållit sig befälet öfver densamma. Vid uppbrottet från Umeå utgjordes den dock endast af generalmajor Kosatschkovskis afdelning, af hvilken kanske en del redan den 13 blifvit framskjuten mot Öre älf. 1:a kolonnen skulle följa stora kustlandsvägen till Långed och därstädes förena sig med general Ericsons trupper.

1:a kolonnens trupper:

Kosatschkovskis afdelning:

Kalugska regementet	2 bataljoner;
Nisovska »	2 bataljoner.

[1] Michailofsky-Danilefsky.
[2] Krigsarkivet.

Ericsons afdelning:

24:e Jägareregementet . . . . 2 bataljoner;
26:e » . . . . 2 bataljoner.

Därjämte tillhörde ett minörkompani denna kolonn.

2:a kolonnen stod under generalmajor Alexejeffs befäl. Den var fördelad i två afdelningar, kommenderade af generalmajorerna Gotovtsov och Sibirsky.

Gotovtsovs afdelning:

Asovska regementet . . . . 2 bataljoner;
Permska grenadierbataljon . . . . 1 » »

Sibirskys afdelning:

Revalska regementet . . . . 2 bataljoner;
Mohilevska grenadierbataljon . . . . 1 » »

Äfven denna kolonn marscherade kustlandsvägen, dock icke längre än till Sörmjöle. Där tog den nämligen af till höger på en väg, som går öfver Häggnäs och Mullsjö ned till Torrböle. Sistnämnda by är belägen vid den väg, som går längs norra stranden af Öre älf.

3:e kolonnen utgjorde reserven. Den stod under befäl af öfverste Sabanjäjeff, hvars trupper enligt Kamenskys ursprungliga plan skulle ha tillhört generalmajor Jerschoffs afdelning och således stått kvar i närheten af Umeå. Kamensky tyckes ha afsett med Sabanjäjeffs trupper, att de skulle upprätthålla hans förbindelser med Umeå, på samma gång som de skulle utgöra reserv åt den söderut framträngande delen af ryska arméen.

3:e kolonnen:

Siäfska musketerregementet . . . . 2 bataljoner;
3:e Jägareregementet . . . . 2 bataljoner;
1 skvadron Mitauska dragoner;
1 afdelning kosacker.

En del af Sabanjäjeffs kavalleri tyckes dock ha blifvit tilldelad 1:a och 2:a kolonnens trupper.

Sabanjäjeffs afdelning, som skulle komma att spela en så vigtig roll under fälttåget i Västerbotten, torde ha utgjort omkring 1,500 man. De bägge andra kolonnerna däremot utgjorde tillsammans enligt Kamenskys egen uppgift 5,500 man. Mot denna styrka skulle Wrede först den 18 eller 19 augusti, sedan Döbelns fördelning i Nordmaling förenat sig med Sandels', kunnat ställa 3,600 man.[1] Fulltaliga skulle Norra arméens fälttrupper ha varit mellan

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz $^{19}/_{8}$.

4 à 5,000 man,[1] men det dröjde åtminstone ända till den 25 augusti, innan de återstående 8 à 900 man hade hunnit från Jämtland framkomma till Öre älf.

Wredes armées sammansättning och styrka var följande:

Norra arméen:

Öfverbefälhafvare: Generalen af Infanteriet friherre F. Wrede.

Norra fördelningen:

Chef: Generalmajoren friherre J. A. Sandels.

1:a brigaden:

Chef: Öfverste Fahlander-Edelstam.

Savolax 1:a fältbataljon	240
» 2:a »	188
Österbottens »	336
Svenska »	311
Korporaler och gemene	1,075

2:a brigaden:

Chef: Kaptenlöjtnanten grefve Gyldenstolpe.

Jämtlands regemente	522
Helsinge regementes 2:a fältbataljon	351
Korporaler och gemene	873

Kavalleri:

Honnörsvakt af Lifgardet till häst	12
Karelska dragonkåren	[2] 85

Artilleri:

Finska artilleriregementet 19:e 6 ℔ ga	68

Södra fördelningen:

Chef: Generalmajoren friherre G. C. von Döbeln.

1:a brigaden:

Chef: Öfverstelöjtnant L. Reuterskiöld.

Kalmar regemente	1,012
Dallandtvärnet	405
Korporaler och gemene	1,417

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz bref af 14/8.

[2] Närvarande voro dock endast 43 man; 40 voro bortkommenderade och 2 icke tjänstbara. I öfriga sifferuppgifter äro endast de närvarande upptagna.

2:a brigaden:

Chef: Öfveradjutanten major Brusin.

Lifgrenadierregementets 2:a rusthållsbataljon	612
Helsinge regementes 1:a fältbataljon	372
Korporaler och gemene	984

Kavalleri:

Nylands Dragonfältbataljon	103
Jämtlands reg:tes hästjägarekompani	75

Artilleri:

11:e 6 ℔ga åkande batteriet	87

Sandels' fördelning skulle sålunda nu utgjort 2,113 man under gevär. Men i verkligheten var den nog något mindre. Hans trupper utgjorde ju nämligen några dagar förut endast 1,800 man. Döbelns åter skulle ha utgjort 2,666 man, men Dallandtvärnet, Hälsinge regementes l:a bataljon och Jämtlands hästjägare förenade sig med arméen först den 25 augusti[1]. Döbelns fördelning utgjorde således, när krigsoperationerna började, i rundt tal endast omkring 1,800 man.[2]

Enligt Kamenskys operationsplan skulle hufvudkolonnen bemäktiga sig broställetvid Långed, och därstädes slå en brygga öfver älfven. Därefter skulle den tränga fram längs kustlandsvägen och drifva svenskarna tillbaka på andra sidan om Nordmalings kyrka. Alexejeffs kolonn åter hade befallning att öfvergå älfven vid Torrböle eller omkring 16 km. ofvanför flodens mynning. Därefter skulle han kringgå svenskarnas venstra flygel. Kamensky anade så litet, hvad som komma skulle, att han samma dag öfvergången skulle äga rum, eller den 17, på order bestämde, att hans högkvarter den 18 skulle vara i Nordmaling. Det kan näppeligen förefalla någon opartisk underligt, att Kamensky satt detta på orderna. Däremot är det minst sagdt egendomligt, att en svensk författare[3] kunnat kalla utfärdandet af en dylik order för öfvermodigt.

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz 14/8 eller bref 5.

[2] Till Döbelns fördelning hörde äfven detachementet i Jämtland under öfverstelöjtnant Nordenadler och detachementet i Gefle under öfverstelöjtnant Christerson samt Västernorrlands landtvärn i Härnösand; men dessa trupper voro helt obetydliga. Se vidare Wredes generalorder 11/8 1809. Bil. VI, s. 236; samt vidare samma bil. Norra Arméens styrkeförslag 31/8.

[3] Ad. Lindström, s. 17.

Spetsarna af de ryska kolonnerna stodo redan på eftermiddagen den 17 augusti vid Öre älf och tycktes vara färdiga att gå öfver floden, längs hvilken, på sträckan mellan Håknäs och Hummelholma, här och hvar, såsom t. ex. midt för Brattfors och Örsbäck, posteringar af dragoner och kosacker redan förut framskjutits. Vid Håknäs skulle en bataljon af Nisovska regementet gå öfver. Vid Långed åter skulle en bataljon af 24:e Jägareregementet vada öfver älfven och således gå i têten vid öfvergången, därefter skulle på bron 26:e Jägareregementet, den andra bataljonen af Nisovska regementet samt andra bataljonen af 24:e Jägareregementet gå öfver.

Svenskarna läto afsigtligt fienden ostörd få vidtaga alla åtgärder till anfall. Ryssarna kunde fördenskull alldeles ohindrade bedrifva sin brobyggnad vid Långed, där älfven afbryter kustlandsvägen. Sedan bryggan blifvit fullbordad, skulle den i hast kastas öfver till södra stranden. För att underlätta broslagningen hade ryssarna företagit åtskilliga rörelser mot svenskarnas venstra flygel.

Som Wrede ville draga ryssarna efter sig samt få dem att tro, det han fruktade anfall, skickade han sin tross söderut till Lögdeå, som ligger 20 km. från Öre. Han hade dock koncentrerat första fördelningens hufvudstyrka midt emot Långed under sken af att söka hindra ryssarnes öfvergång, men i själfva verket för att vara i ordning till återtåg, då fienden gjorde allvar af att gå öfver.

Kl. inemot 4 eller 5 e. m. den 17 augusti trodde svenskarna, att ryssarna hade allt i ordning vid Långed för att därifrån på natten gå öfver älfven.[1] Svenskarna fingo emellertid lyckligtvis förgäfves vänta därpå. Ryssarna fortforo visserligen hela eftermiddagen att vidtaga anstalter till öfvergång, men de voro endast låtsade. Ty det anfall, som Kamensky på eftermiddagen var fast besluten och färdig till att företaga närmast följande natt, måste han emellertid, innan kvällen inbrutit, afstå ifrån. Ty mellan kl. 4 och 5 sprängde en dammig ryttare genom de ryska truppkolonnerna, ifrigt frågande efter »hans excellens grefve Kamensky». Det var en kurir, skickad af öf-

[1] Bil. V: Wrede till Adlercreutz $^{19}/_{8}$.

verste Froloff för att till öfvergeneralen öfverbringa underrättelse om att 120 svenska fartyg kastat ankar utanför Ratan, samt vidare att en svensk armé landstigit därstädes och drifvit ryssarna tillbaka från Djäkneboda, hvarföre det vore att befara, det svenskarna skulle rycka söderut.

De dispositioner, som Kamensky vidtagit ett par dagar före sitt uppbrott från Umeå, visa ovedersägligen, att han varit beredd på en svensk landstigning i sin rygg; men han har näppeligen väntat, att denna skulle äga rum så snart eller vid denna tidpunkt. Men ehuru underrättelsen därom sålunda träffade honom såsom en öfverraskning, kom den honom likväl icke att tappa hufvudet. Med sin vanliga kallblodighet, raskhet, förtänksamhet och beslutsamhet vidtog han redan den 17 på e. m., omedelbart efter mottagandet af dessa underrättelser, nya dispositioner. Han affärdade nämligen order till sina undergeneraler på samma sätt, som Runeberg låter Adlercreutz göra det i slaget vid Siikajoki:

Hans ilbud flyga, nya sändas hvar minut,
Och skaror svänga om, som skyndat bort förut.

Han befallde Ericson att ända till nattens inbrott stå kvar vid Långed med 4 bataljoner för att dölja de 4 andras återtåg. (Se kartan afdeln. 10 af denna uppsats, H. T. 1895.)

Redan före mörkrets inbrott hade reserven, som nu utgjorde avantgardet, samt Kosatschkovski och Alexejeff börjat anträda marschen norrut.

Det är förut visadt, huru Kamensky, genom sina dispositioner af den 14 augusti, hade sökt trygga sin rygg och Umeå för en svensk landstigning. Han hade vidtagit dessa under den förutsättningen, att de svenska fartygen skulle kunna landsätta endast 5- eller högst 6000 man i denna nejd. För dess försvar hade han först bestämt 10 bataljoner, och ehuru han af denna styrka tagit Sabanjäjeffs 4 bataljoner med sig söderut, så kom Sabanjäjeffs kolonn likväl, vare sig af en händelse eller genom Kamenskys förutseende, att användas efter den ursprungliga planen, eller till Umeåtraktens försvar.

Sabanjäjeffs hade nämligen under sin marsch söderut ej kommit längre än till Norrmjöle, som ligger omkring

20 km. från Umeå. I följd däraf hade Sabanjäjeff, sedan han på kvällen den 17 fått order att skynda norrut till Umeås eller Froloffs undsättning, en jämförelsevis kort vägsträcka att tillryggalägga. Emellertid tågade han i ilmarscher norrut och anlände under natten eller tidigt på morgonen till Umeå. När han där fick veta, att Froloff ännu stod kvar vid Täfte, skyndade han till denna ort och förenade sig förmiddagen den 18 med de där stående trupperna. Ryssarna kunde således efter Sabanjäjeffs förening med Froloff vid Täfte med 7 bataljoner hejda Wachtmeisters armé, om denna försökte framtränga mot Umeå. Men svenskarna stodo overksamma kvar vid Säfvar och hade endast genom smärre rekognosceringar en svag känning af fienden. Alexejeff framkom till Umeå troligen mer än 12 timmar efter Sabanjäjeff. Af 2:a kolonnens trupper stodo på eftermiddagen den 17 augusti Revalska regementet och Mohilevska bataljonen vid Torrböle; omkring 5 km. nedanför denna by hade det Asovska regementet tagit ställning. Permska bataljonen däremot hade då ännu icke hunnit fram till vägen, som går längs stranden, än mindre till Torrböle. Därför när Alexejeff fick Kamenskys order att återvända till Umeå, tog han den genaste vägen eller den, som från Torrböle förbi Gräsmyr, Hössjö, Djäkneböle leder upp till Röbäck. Denna by ligger vid stora landsvägen ett par km. söder om Umeå. Likväl var det endast Revalska regementet, Mohilevska bataljonen och Asovska regementet, som marscherade denna väg. Permska grenadierbataljonen däremot fick återvända samma väg, som den kommit. Ehuru Alexejeffs trupper genom marschen söderut den 16 och 17 augusti blifvit mycket ansträngda, framkom likväl hufvudstyrkan till Umeå inemot kl. 7 e. m. den 18 augusti. Och dock är afståndet från Torrböle till Umeå minst 45 km. Kl. 7 e. m. började Alexejeffs trupper öfvergå flottbron vid Umeå. Hans flesta bataljoner torde nog ha hunnit öfver till norra stranden före kl. 10 e. m. Bland dessa var äfven den Permska grenadierbataljonen, ehuru den haft att tillryggalägga en längre väg än de andra. Alexejeff kvarlämnade dock på södra stranden Mohilevska grenadierbataljonen, för att den skulle bilda en skyttelinie vid broställed, samt en annan mellan de midt emot Teg och Degernäs i älfven

liggande öarna, af hvilka den större med sin öfre spets kom staden ganska nära. Vid stadens öfre ända, således till höger om bröstället, posterade han Asovska regementet, vid stadens nedre ända åter, eller midt för den mot staden vettande sidan af ön, det Revalska regementet. Nedanför detta, på samma strand stod Permska grenadierbataljonen i tre skyttelinier, som med sin eld kunde bestryka både den större och mindre ön och farvattnet dem emellan; längre ned på samma sida ända bort mot flodens mynning var den Tinginska bataljonen på samma sätt posterad.

Orsaken till dessa dispositioner var, att några svenska kanonslupar sökte tränga upp för floden. Såsom redan omtaladt är, hade Puke från Ratan afsändt sin första adjutant, kapten Nordenskjöld, för att denne skulle taga befälet öfver den del af major Sölfverarms kanonslupsbataljon, som låg utanför Ume älfs mynning. Nordenskjölds instruktion gick ut på, att han skulle försöka förstöra ryssarnas flottbro vid Umeå samt taga själfva staden, om detta läte sig göra. Endast på detta sätt ville Puke genom flottan understödja Wachtmeister i hans uppdrag att besätta Umeå och göra sig till herre öfver öfvergångarna därstädes. Nordenskjöld jämte major Ankarsvärd, hvilken senare skulle anföra landttrupperna, som voro ombord på sluparna, afseglade den 17 kl. 3 e. m. från Ratan med jakten Makrillen. För motvind hunno de likväl ej förr än följande dag kl. 5 e. m. fram till bestämdt ställe, till närheten af Ume älfs mynning, där de funno 9 kanonslupar och en karronadesping, hvilka genast sattes i rörelse. Af ryska källor ser det ut, som om Nordenskjöld från den holme, som ligger framför nordöstra sidan af den stora Obolaön, rott uppför floden. Då Nordenskjöld omkring kl. 10 e. m. kommit $^{3}/_{4}$ mil nära Umeå, öppnades från bägge stränderne en häftig jägareeld mot hans slupar. Denna fortfor under hela tiden, som han trängde framåt. Då han kom till den utanför Degernäs liggande holmen, delade sig de 6 sluparna. Tre gingo norr om denna ö och trängde längs norra flodstranden in i det sund, som bildas af denna strand och den större ön. Nordenskjöld befann sig själf på en af dessa slupar. Trots jägareelden trängde han dock fram till öns nordvästligaste

ända. Han var således nu nära invid staden; till flottbron hade han likväl öfver 1 km. Till denna kunde han dock icke framtränga eller ens komma närmare, än han nu var. Han tvangs nämligen att stanna vid ofvannämnda punkt af ön på grund af elden från ett batteri af 4 kanoner, som öfverste Argun uppkastat vid stadens kyrka, samt till följd af en allt lifligare och lifligare jägareeld, hvilken endast kunde besvaras från tre slupar. De slupar, som följt södra stranden, voro nämligen ganska långt efter de förstnämnda. Endast en af dem hade förmått tränga förbi den mindre ön och närma sig den störres nedersta ändpunkt. I följd däraf samt af farvattnets beskaffenhet, som ej tillät två slupar manövrera i bredd, nödgades Nordenskjöld befalla reträtt. Denna försiggick under nästan oafbruten jägareeld från stränderna, ända till dess kanonsluparna kl. 2 om natten ankrat utom skotthåll för fienden. Nästan alla nickorna på sluparna hade under denna strid blifvit demonterade. Af manskapet voro 3 dödskjutna, 1 officer, 3 underofficerare och 23 man sårade.[1]

Nordenskjöld synes icke ha insett vigten af att operera i förening med landthären. Han tyckes nämligen aldrig ha tänkt på att anfallet på Umeå borde ha företagits under samverkan med arméen för att kunna lyckas. Hade han på nedresan från Ratan i Säfvarfjärden hört sig för hos Wachtmeister, skulle säkerligen allt gått vida bättre. Men icke ens, sedan hans anfall misslyckats, sökte han träda i förbindelse med Kustarméen. Som ryssarna från norra stranden hade helsat honom med en liflig jägareeld, när han rodde uppför floden, hade han ju fått kunskap om att Wachtmeister ej kommit fram till Umeå. Denna omständighet åtminstone borde ha manat honom att skaffa sig underrättelser om, hvarest Kustarméen stannat. Huruvida det skulle ha tjänat till något, om han, såsom en krigshistorisk författare menar, dagen efter anfallet på Umeå hade sökt sig in i Täftefjärden, som ligger 14 km. norr om Umeå, torde vara tvifvelaktigt. Men om kanonsluparna den 18 hade kunnat göra en rekognoscering i denna fjärd, skulle svenskarna därigenom troligen kunnat skaffa

[1] Bil. VII: 6 b., Nordenskjölds och Ankarsvärds rapport. Se vidare kartan i afdeln. 10 i denna uppsats H. T. 1895.

sig ovärderliga underrättelser om fiendens trupper vid Täfte. Om Wachtmeister fått en bättre kännedom än den han ägde om ryssarnas styrka därstädes, skulle nog detta icke hafva blifvit utan inflytande på hans handlingssätt. En sådan rekognoscering hade kanske äfven kommit att företagas, om några åtgärder vidtagits af Puke, hvarigenom Wachtmeister kunnat träda i förbindelse med kanonsluparna antingen före Nordenskjölds ankomst till dem eller ock genom den sistnämnde under dennes nedresa.

Nordenskjöld torde dock kunna ursäktas, emedan expeditionens öfverbefälhafvare Puke icke haft den minsta tanke på en samverkan mellan arméen och flottan under operationerna. Puke hade bort låta en à två kanonslupsbataljoner åtfölja Kustarméen för att medföra proviant och ammunition och skydda härens vänstra flank. I förening med Sölfverarms bataljon skulle dessa utgjort en aktningsbjudande styrka. Men i stället lät öfveramiralen sina flesta skärgårdsfartyg ligga overksamma vid Ratan. De däckade kanonsluparna jämte kutterbriggen Delphin sände han dock den 18 till Kallviken, som ligger 50 km. norr om Ratan. Meningen var, att dessa skulle återtaga kuttern Kotka, som ryssarna af en slump lyckats bemäktiga sig.[1] Puke har äfven funderat på att afskicka en dylik expedition till Vasa. Detta Pukes handlingssätt visar hans oduglighet till ett så högt och kompliceradt befäl, som han förde år 1809. Större förmåga att systematiskt leda operationerna visade han ej heller utanför Norges kuster 1814.[2]

Det var väl ock i följd af denna sin oförmåga, som han ej gaf Nordenskjöld befallning att träda i förbindelse eller samverka med Wachtmeister i och för anfallet på Umeå. Att Puke i allo måtte ha gillat Nordenskjölds sätt att gå till väga vid dessa omständigheter framgår däraf, att han den 2 september föreslog konungen, att Nordenskjöld för vid detta tillfälle »ådagalagt mod och tapperhet» skulle befordras till major i örlogsflottan.

Att Nordenskjöld visade mycket mannamod vid sitt anfall på Umeå kan icke bestridas Dock kan man ej värja sig för den föreställningen, att hufvudorsaken till att han

[1] Bil. VII: Pukes rapport $^{22}/_{8}$.
[2] Björlin, Kriget mot Norge 1814, s. 75—91.

fick detta uppdrag är att söka i Pukes ifriga åstundan att skaffa *honom* ett tillfälle att utmärka sig. Endast i det fall att han haft order att meddela sig med Wachtmeister för att i samverkan med honom göra detta anfall, vore det lätt att förstå, hvarför Nordenskjöld skickades ned för att taga befälet öfver sluparna i stället för »den tappre majoren och riddaren *Sölfverarm*», som var kanonslupsbataljonens chef och en af skärgårdsflottans dugligaste och mest erfarna officerare.

Nordenskjöld låg den 19, eller samma dag som slaget vid Säfvar stod, overksam till ankars vid Bredskär, som ligger utanför Ume älfs mynning. Men den 20 augusti ha, enligt ryska uppgifter, svenska kanonslupar åter trängt upp för floden men äfven vid detta tillfälle snart nödgats retirera med oförrättadt ärende, ehuru ryssarna, som då anfördes af general Ericson, denna gång icke hade några jägarekedjor längs södra flodstranden.[1] Antagligen har Nordenskjöld äfven denna dag anfört kanonsluparna. Men icke ens för detta anfall har han sökt samverkan med landtarméen. Om Nordenskjöld haft order att sätta sig i förbindelse med Norra arméen, hvilket genom de fartyg, som voro posterade utanför Öre älfs mynning, lätteligen kunnat ske, hade han fått veta, att Wrede var i annalkande. Den 21 augusti besatte nämligen denne södra stranden af Ume älf. Egendomligt är det ock, att inga svenska källor hafva något att förmäla om Nordenskjölds andra anfall.

Vi återvända nu till ryssarna. Kamensky själf återkom till Umeå på aftonen den 18. Dock hade han lämnat hufvudkolonnens bägge afdelningar efter sig. En omflyttning af trupper tyckes emellertid ha försiggått mellan dessa. Det Kalugska regementet och 24 Jägareregementet anträdde först återtåget, såsom det tyckes, under Kosatschkovskis befäl. Generalmajor Ericson stod längst kvar vid Öre älf med Nisovska regementet, 26 Jägareregementet samt minörerna, en afdelning dragoner och kosacker.[2] Han afbröt visserligen på e. m. den 17 brobyggnaden, men låtsade likväl ända till nattens inbrott förbereda en öfvergång öfver älfven för att anfalla svenskarna. Först efter mörkrets

[1] Krigsarkivet.
[2] Krigsarkivet.

inbrott anträdde han sitt återtåg norrut, upprifvande alla broar efter sig. Ericson stannade dock vid Hörnefors och intog där den 18 augusti en stark ställning. Följande dag bröt han dock upp därifrån[1] och fortsatte sin marsch till Umeå, dit han framkom samma dag. Kosatschkovsky däremot hade anländt till Umeå redan den 18 inemot midnatt. Hans trupper hade fullbordat öfvergången öfver Ume älf ungefär vid denna tidpunkt. De fingo stanna i staden i stället för Jerschoffs tre bataljoner, hvilka Kamensky framskjutit till Täfte. Kosatschkovskis trupper, som marscherat längsta vägen, och som behöfde hvila efter tre dagars marsch, skulle enligt Kamenskys order tills vidare stanna i Umeå för att i förening med general Ericson hindra Wrede att öfvergå Ume älf. Kosatschkovskys och Ericsons afdelningar utgjorde tillsammans omkring 3000 man.[2] Kosatschkovsky hade efter Kamenskys egen utsago likväl order att, så snart som omständigheterna det tilläto, sända åtminstone en del af sina trupper till hufvudhärens förstärkning. Detta tyckes han ock ha gjort vid Ericsons ankomst till Umeå, eller den 19 augusti, således två dagar före Wredes framkomst till södra flodstranden utanför denna stad.

Till Täfte hade största delen af Alexejeffs trupper redan natten till den 19 augusti afmarscherat. I morgongryningen denna dag hade sålunda Kamensky sin hufvudstyrka eller 15 à 16 bataljoner samlade vid sistnämnda ort. Af dessa trupper hade Alexejeffs och Sabanjäjeffs afdelningar varit under marsch de tre eller två sista dagarna. Den förres trupper hade ju till och med under denna tid marscherat från Umeå till Öre och därifrån öfver Umeå till Täfte, således på tre dygn tillsammans minst 100 à 110 km. Under återmarschen från Öre hade de mera sprungit än marscherat. Detta i förening med deras dåliga eller otillräckliga föda hade vållat, att många störtat eller blifvit efterliggare. Ensamt i Ålidbacken, 2 km. norr om Umeå, lämnade de ryska trupperna efter sig ej mindre än 70 man dylika. Men det förnämsta var likväl vunnet. Hufvudstyrkan var ju samlad norr om Umeå. Runebergs stolta ord om Döbelns snabba återmarsch till Siikajoki: »I sträck-

[1] Bil. VI: Wrede till Adlercreutz $^{19}/_{8}$.
[2] Kamensky till Wrede Bil. II, s. 133—134.

tåg har han kommit framom tiden», kunna *med sanning* tillämpas på Kamensky om hans tåg från Öre. Därigenom vardt han också i stånd att redan den 19 augusti öfverraska Wachtmeister vid Säfvar och tvinga honom att därstädes leverera batalj.

Äfven Kamenskys dispositioner mot Wrede lyckades. Emedan de ryska posteringarna längs Öre älf genom sin vanliga vaksamhet höllo alla vägar afspärrade, kunde den sistnämnde ej förr än den 18 om morgonen få veta, att ryssarna anträdt återtåget norrut. En liten del af hans infanteri öfvervadade visserligen älfven den 18, men först den 19 och natten till den 20 hann äfven hans hufvudstyrka gå öfver. »Artilleriet filerade på färjor och arméen öfver vad.» Först den 19 augusti kl. 9 på kvällen[1] fick han underrättselse från Puke om Kustarméens landstigning vid Ratan.

Wrede kunde således ej börja förföljandet förr än den 20 augusti. Ehuru han hade 5½ mil till Umeå stod han redan följande dag kl. 6 e. m., således dagen efter Nordenskjölds andra anfall, på södra sidan af Ume älf. De ryska trupperna därstädes retirerade utan strid till norra stranden och svängde flottbryggan öfver till densamma. Därefter började kanonaden från de ryska batterierna, som svenskarna lifligt besvarade. De sistnämnde besatte dock efter hand högra flodstranden; detta skedde med förlust endast af en underofficer, dödskjuten, och 12 man blesserade. Norra arméen intog därefter redan samma afton kantoneringskvarter i de nära älfven belägna byarna. Den 22 verkställdes en rekognoscering på ryssarnas högra flank, hvarvid några fångar gjordes.[2]

Om Wrede under dessa båda sistnämnda dagar hade haft understöd af en bataljon kanonslupar, hade han kanske kunnat tillfoga Ericsons trupper stort afbräck. Sedan Kosatschkovsky afmarscherat till hufvudstyrkan, tyckas nämligen de ryska trupperna i Umeå knappast ha utgjorts af andra trupper än 24 och 26 Jägareregementena samt Tinginska bataljonen, minörerna och en afdelning kosacker.

[1] Bil. VI: Wrede till Adlercreutz 19/8.
[2] Bil. VI: Wredes rapport 24/8 och styrkeförslag öfvor Norra arméen 31/8.

13.

Försvar för och kritik af Wachtmeisters operationer. Lagerbrings resa till Puke. Kustarméens styrka vid Säfvar. Wachtmeisters dispositioner den 18 augusti.

Ur ofvanstående framställning af Kamenskys dispositioner från den 14 till natten mellan den 18 och 19 augusti torde det framgå, att Gustaf Wachtmeisters handlingssätt i några afseenden, om också ej i alla, låter försvara sig eller kan urskuldas. En och hvar, som strängt bedömer honom, må nämligen först och främst komma ihåg, att han hvarken vid affärden från Härnösand eller vid ankomsten till Ratan med säkerhet kunde veta, hvarest Kamensky med sin hufvudstyrka befann sig. Af Sandels' rapport af den 12 augusti, som den 13 anlände till Härnösand, kunde visserligen Puke och Wachtmeister ha skäl till den förmodan, att Kamensky under någon af de allra närmaste dagarna efter den 12 skulle ha gått öfver Öre älf, men veta det kunde de svenska befälhafvarna icke. Ty de hade ju icke erhållit några underrättelser, som kunde bekräfta deras förmodan om motståndarens företag. Puke tyckes likväl ha tagit det för alldeles afgjordt, att Kamensky redan före den 16 tågat söderut. Hade icke Puke varit öfvertygad därom, skulle han väl näppeligen ha gifvit Wachtmeister så godt som kategorisk befallning att på det skyndsammaste marschera på Umeå och besätta denna stad.

Men äfven om Wachtmeister och Lagerbring omedelbart efter landstigningen fått veta, att Kamensky samma dag, som de anlände till Ratan, brutit upp från Umeå, skulle denna underrättelse näppeligen ha gjort dem synnerligen hågade att verkställa Pukes order. De hade ju helst stannat vid Djäkneboda för att i den starka ställningen därstädes gifva den anryckande Kamensky batalj. De lära ju till och med ha låtit Puke veta, att positionen vid Djäkneboda mycket hastigt skulle kunna göras till »ett

litet Gibraltar».[1] I följd af Pukes ovillkorliga order måste de likväl tåga söderut. Den 18 på morgonen hade de likväl afbrutit sin marsch och stannat vid Säfvar, villrådiga öfver hvad de borde göra, sedan de genom ett par af Kamenskys förlupna tjänare fått höra, att ryssarna koncentrerade 7- à 10,000 man omkring Umeå. Denna uppgift var icke alldeles gripen ur luften, ty en dylik koncentrering af ryska arméen gjordes ju under loppet af sistnämnda dag.

Är det stränga tadlet mot Wachtmeister för det att han vid Säfvar afbröt sin marsch på Umeå fullt rättvist? Först och främst må man komma ihåg, att vid Säfvar sammanstötte tvenne vägar ifrån Umeå, af hvilka den västra, som gick öfver Tväråmark, var den kortare. Den var »visserligen dålig, men dock framkomlig för alla vapenslag». Ett vidare framryckande skulle gifvetvis ha nödgat Wachtmeister att sända någon del af sina trupper utefter sistnämnda väg. Men därigenom skulle han ock med försvagad styrka nödgats upptaga striden med Kamensky, såvida han före framkomsten till Umeå stött på dennes armé, hvilket ju på grund af de underrättelser han vid Säfvar mottagit kunde förmodas komma att ske.

Men äfven om Wachtmeister, utan att fästa sig vid de uppgifter, som Kamenskys tjänare meddelat honom, efter Pukes order skulle ha fortsatt sin marsch söderut, så skulle han redan vid Täfte ha stött på fienden. Hade Wachtmeister då endast haft att göra med Froloffs tre svaga bataljoner, skulle han utan vidare hinder kunnat fortsätta sin marsch. Men om han icke hunnit till Täfte före Sabanjäjeffs ankomst, skulle han vid denna ort ha stött på 7 ryska bataljoner. Genom att låtsas vilja inlåta sig i strid eller genom andra manövrer hade nog Sabanjäjeff förmått att där hejda svenskarna, emedan de ju under detta krig den ena gången efter den andra brukade öfverskatta sina motståndares styrka. Men äfven antaget, att Wachtmeister, såsom en militärförfattare[2] påstår, kunnat vara framme i Umeå vid middagstiden den 18, hvad hade väl därmed varit vunnet? Näppeligen besättandet af Umeå och be-

[1] Per Sparres ofvan citerade arbete s. 70.
[2] Ad. Lindström, s. 42.

stämdt icke förstörandet af flottbron därstädes. Ty vid Umeå skulle då ha stått samlade Froloffs, Sabanjäjeffs och Jerschoffs trupper, eller 10 bataljoner, hvilkas sammanlagda styrka enligt Kamenskys rapport till krigsministern af den 14 augusti skulle ha utgjort omkring 4,000 man.[1] Men äfven om denna styrka varit något mindre, till exempel endast 3,000 man, skulle nog dessa trupper med tillhjälp af de befästningar, som ryssarna uppkastat vid Umeå, kunnat bibehålla sig på norra älfstranden mot Wachtmeisters af marschen uttröttade och icke fullt 5,000 man starka armé till klockan 7 eftermiddagen, då de fått hjälp af Alexejeffs trupper. Efter denna timme skulle således Wachtmeister haft att göra med 16 bataljoner. Själf skulle han däremot icke kunnat ha fått den minsta förstärkning förr än klockan 10 eftermiddagen, då Nordenskjölds kanonslupar rodde upp för floden. Men af dessa skulle han vid denna tidpunkt knappast ha haft någon större hjälp. Det väsentligaste gagn han kunnat få af dem skulle väl ha varit, att de kunnat samverka med honom, om han, hvilket väl är troligt, efter sitt misslyckade anfall på Umeå dragit sig tillbaka till Täfte och där stannat för att gifva sina utmattade trupper hvila. Men om Wachtmeister där tagit ställning skulle vägen från Umeå öfver Tväråmark till Säfvar varit öppen för Kamensky. Och om han fått denna väg i sina händer, skulle det nog ha blifvit svårt för svenskarna att hindra honom från att göra sin reträtt norrut. Man må nämligen komma ihåg, att Kosatschkovskis trupper inträffade i Umeå redan på natten mellan den 18 och 19 augusti och Ericsons trupper sistnämnda dag; däremot hann inte Wrede fram till Umeå förr än den 21 på aftonen. Wachtmeister skulle således från kvällen den 18 ända till klockan 6 eftermiddagen den 21 ensam fått sysselsätta nästan hela Kamenskys här. Vidare må man komma ihåg, att Wachtmeisters trupper på marschen söderut förde med sig endast 60 patroner per man, och att reservammunitionen forslades landvägen af soldater, i stället för att den borde ha förts af kanonslupar. Men Puke hade ju aldrig insett nyttan eller nödvändigheten af att låta en del af sina

[1] Krigsarkivet. Senare uppgifter af Kamensky visa likväl, att han den 14 augusti något öfverskattat denna och kanske hela sin styrka.

många skärgårdsfartyg för detta ändamål längs kusten åtfölja arméen.

Man torde därför ha varit alltför sträng och orättvis i sitt klander mot Wachtmeister därför, att han ej från Säfvar fortsatte sin marsch till Umeå. Men äfven om man erkänner detta, följer likväl icke däraf, att man måste gilla, att han stod kvar vid Säfvar ännu den 19 på morgonen. Säfvar var ju den olämpligaste position mellan Ratan och Umeå, som han kunnat välja till en så lång rast. Det har nog heller icke ursprungligen varit hans mening att, så länge som han gjorde, i overksamhet stå kvar vid Säfvar. Han gjorde detta, emedan han därtill var så godt som nödd och tvungen. Wachtmeister är visserligen icke alldeles utan skuld i afseende på detta dröjsmål, men hufvudansvaret för detsamma och dess följder bär likväl icke han, utan hans närmaste man generaladjutanten öfverste Lagerbring.

Denne man var född den 31 maj 1769. Vid två års ålder inskrefs han som fanjunkare vid husarerna, blef i sitt 9:e år kornett och i sitt 16:e löjtnant vid Adelsfanan. År 1785 fick han transport till Upplands regemente, med hvilket han deltog i ryska kriget 1788—90 både till lands och sjöss. Han var bland annat med i de bägge blodiga sjöslagen vid Svensksund. För det mod och den tapperhet han ådagalade i det första af dessa slag fick han medaljen för tapperhet i fält; i det andra slaget vid Svensksund den 9 och 10 juli 1790 utmärkte han sig så, att Gustaf III därför belönade honom både med Svärdsorden och Svensksundsmedaljen samt befordrade honom till stabskapten vid Upplands regemente. Redan 1796 blef han major, tre år därefter öfverstelöjtnant i arméen och 1800 generaladjutant af flygeln.

Vid krigets utbrott år 1808 skickades han såsom konungens öfveradjutant till Västra arméen och kom därigenom att deltaga i kriget mot norrmännen. Han utmärkte sig därunder vid flera tillfällen bland annat vid Blakiers skans, dock kallades han redan samma år från Västra armeén till Åland, där han anställdes i konungens generalstab. Efter Lantingshausens landstigning i södra Finland anförde Lagerbring avantgardet, då svenskarna trängde fram

till Lokalaks kapell, samt arrièregardet vid återtåget därifrån. Kort därpå fick han befälet öfver Södra finska arméens norra fördelning och landsteg med denna den 22 september vid Hälsinge, »framryckte till Järvenperä samt tvingade fienden under två dagars strid att draga sig undan till Viais. På grund af frimodigheten i ett handbref från Lagerbring vardt konungen så missnöjd med honom, att han klockan tolf på natten mellan den 27 och 28 september befalldes lämna sitt befäl till öfversten friherre G. Boije». Denne angrep den fientliga hufvudstyrkan i fronten, medan Lagerbring med en detascherad kår af 600 man skulle kringgå ryssarnas högra flank. Striden blef snart mycket häftig, emedan ryssarna voro svenskarna mycket öfverlägsna, dock var icke fienden, såsom krigsfångar sade, 12,000 man stark. Svenskarna tillbakaslogo flera gånger fiendens häftiga anfall. Till slut blef dock Lagerbrings kår kringgången, och sedan den gjort flera lysande bajonettanfall omsider äfven tvungen att draga sig tillbaka. Af densamma återstodo endast 230 man, då Boije med hufvudkåren nödgades retirera till fartygen. Lagerbring anförde vid detta återtåg arrièregardet med stor skicklighet och kallblodighet. Detta framgår bland annat af följande ordalag ur Boijes rapport: »Öfveradjutanten, öfverstelöjtnant Lagerbrings utmärkta rådighet och dristiga förhållande att såväl uti första ställningen som sedan med arrièregardet uppehålla en mångdubbel fiende öppnade möjligheten för hufvudcorpsen att återkomma till embarqueringsstället».[1]

För sitt välförhållande under dessa strider i södra Finland vardt Lagerbring riddare af Svärdsordens stora kors.

Om Lagerbrings deltagande i de underhandlingar, som Döbeln inledde med general von Knorring, är förut berättadt. Att Lagerbring i dessa ådagalagt skicklighet, kallblodighet och en stor förmåga i att umgås med människor är obestridligt. Detta erkände äfven Döbeln, som därför äfven föreslog, att Lagerbring skulle befordras till öfverste, hvartill ock hertigen-riksföreståndaren den 18 mars

[1] Otto Bergström, Bil. till Upplands regementes historia.

utnämnde honom. Det framgår likväl både af ryska och svenska källor, att Lagerbring själf gifvit sig större förtjänst både af underhandlingarne i Kumlinge och Klemensby, än han i själfva verket har rätt till. I ännu högre grad gäller detta om Lagerbrings underhandlingar med generalmajor Kulneff i Grisslehamn. Om hans underhandlingar och konvention i Jomala kan åtskilligt egendomligt framdragas[1], framför allt ur ryska källor. Här må endast sägas, att det icke var Lagerbrings öfvertalningsförmåga, som vid denna tidpunkt räddade Sverige från en invasion af general Knorrings stora armé, utan helt andra och mäktigare krafter, och icke minst general Knorrings skaplynne och ytterst pessimistiska uppfattning af ett sådant företags vådlighet. Däremot måste det räknas Lagerbring till förtjänst, att han grep tillfället i flykten att föreslå sistnämnda konvention, hvarigenom den ryska generalen fick en efterlängtad förevändning att med större delen af sin stora här återvända till Finland.

Efter återkomsten från sin beskickning till kejsar Alexander utnämndes Lagerbring den 29 juli till generaladjutant samt chef för Kustarméens 3:e brigad. Kort därpå fick han order att från Uppsala med Kalmar regemente afmarschera till Jämtland för att förstärka Döbelns fördelning. Som han emellertid, sedan norrmännen slutit stillestånd, ej där behöfdes, fick han, redan innan han dit anländt, order att i stället tåga till Ångermanland.

Kort före sin afresa från Stockholmstrakten hade Wachtmeister begärt att återfå Lagerbring. Detta beviljades, ehuru hans formliga utnämning ej skedde förr än tre veckor därefter. Likväl åtföljde han från Härnösand Kustarmèen såsom dess generaladjutant för yttre ärendena, det vill säga på sätt och vis såsom generalstabschef.

Lagerbring hade alltså vid denna tidpunkt att blicka tillbaka på en ganska förtjänstfull militärbana. Huruvida han ägt någon större militärisk begåfning är likväl svårt att afgöra, emedan han ju aldrig haft tillfälle att visa hvad han i större förhållanden dugde till. Den största militära situation han intill denna tid befunnit sig i var

[1] Jfr aktstyckena rörande dessa underhandlingar — Bil. I — och Lagerbrings anteckningar Bil. II.

just fälttåget i Västerbotten, men under detta har han icke lagt i dagen någon större skicklighet som militär. Det förhöll sig nog med honom som med Gustaf Wachtmeister, att han, hvad krigföringen angår, stod långt efter sin tid. Detta gjorde ju i allmänhet hans samtida i Sverige, om man undantager Sandels, Döbeln, Vegesack och Tibell. Förhållandena i Sverige under denna tid voro heller icke gynnsamma hvarken för intelligensens eller karakterens utveckling i högre mening. Den frimodighet Lagerbring visat mot Gustaf IV Adolf hade kanske också lärt honom, att denna egenskap icke var ägnad att främja sin ägares framtid. Antingen var det i följd af denna erfarenhet eller af sin naturell, som Lagerbring från denna tid började lägga i dagen egenskaper, som under frihetstidens dagar yppigt frodats bland vårt folk, just därför att de ofta varit medel till framgång i lifvet. Dessa egenskaper voro en ganska stor slughet och en viss skicklighet i intriger. Dessa karaktersdrag hos honom framlysa ur hans egna skrifter och lågo tydligt i dagen för många af hans samtida. En dansk diplomat ger 1812 af Lagerbring följande skildring, som näppeligen vederlägges, om man jämför Lagerbrings egna skriftliga uttalanden med fullt autentiska aktstycken från 1809. Grefve von Dernaths karakteristik af honom är följande:

»Öfverste Lagerbring, chef för Upplands regemente, är på god väg att spela en roll. Sedan ett år tjänstgörande som generaladjutant, står han kronprinsen nära. Inställsam hofman, som han är, samt därtill oförsynt smickrare, begåfvad med en smidig, förslagen karakter och alltid vaken för sina egna intressen, har han stora utsikter att göra lycka. Herr Lagerbring är en släkting till herr Adlercreutz och till den Lagerbring — landtmarskalk vid nästa riksdag —, som står i släktförhållande till krigsministern. I ett krig, som föres med ränker, kommer öfverste Lagerbring att blifva en farlig fiende, och han blir det så mycket mer, som han förstår att intala och behärska sin herre.»[1]

Att Wachtmeister och Lagerbring velat stanna vid Djäkneboda[2] är förut berättadt, men på grund af Pukes uttryckliga order hade de måst fortsätta marschen. Orsaken hvarför de stannade vid Säfvar är förut angifven.

---

[1] C. J. Anker — F. U. Wrangel, Ur danska diplomaters meddelanden från Stockholm, 1807—1813, s. 134.
[2] Bil. II.

Det ser likväl ut, som om Wachtmeister i det längsta velat fortsätta marschen söderut, men att Lagerbring förmått honom att afbryta densamma. Detta framgår bland annat af öfverstelöjtnant Hederstiernas ofvan anförda samtal med Wachtmeister, sedan den förstnämnde efter sin marsch från Pålböle öfver Gunnismark omkring klockan 9 förmiddagen vid Säfvar återförenat sig med hufvudstyrkan. Hederstierna begärde ju nämligen då af Wachtmeister, att hans regemente, som marscherat 16 km., medan den öfriga delen af arméen endast marscherat 3, skulle få hvila 3 à 4 timmar vid Säfvar för att få ordentlig föda och åtnjuta sömn. Detta hade det ju icke fått på mer än ett dygn, dock lofvade Hederstierna, att Kronobergs regemente innan klockan 5 eftermiddagen vid Umeå skulle återförena sig med arméen.

Till sin förvåning afbröts härvid Hederstierna — »*af hvem*» ville han icke säga — med denna invändning: »Det är icke Ni ensamma, som behöfva hvila; ty alla trupperna äro utmattade efter sitt långa vistande ombord». Hederstierna svarade denne »*hvem*» häftigt, men vände sig därefter till Wachtmeister och framhöll för honom nödvändigheten af att han så snart som möjligt borde göra sig till mästare öfver Umeå, ty endast genom besittningen af denna säkra position kunde reträtten totalt afskäras för Kamensky. Efter detta yttrande teg Wachtmeister en stund men sade därefter: »Ni kan hafva rätt, min gamle vän, tyvärr ser det likväl ut, som skulle jag nödgas låta hela arméen stanna kvar härstädes, *åtminstone till aftonen* i afvaktan på hur omständigheterna utveckla sig».

Af detta samtal framgår det ju tydligt, att Wachtmeister först efter åtskillig tvekan bestämt sig för att göra halt vid Säfvar, men det framgår också af Wachtmeisters ord, att han icke tänkt dröja därstädes längre än på sin höjd »*till aftonen*». Wachtmeister måtte således ha blifvit öfvertalad af någon! Denne *någon* måste ha varit samma person, hvars namn Hederstierna icke ville uppgifva. Och denne person kan icke ha varit någon annan än Lagerbring, enär ju han enligt allas samstämmiga vittnesbörd af det högre befälet var den mest myndige i sitt uppträdande samt på sätt och vis den mest aktive vid olika tillfällen under dessa dagar. Generaladjutanten för de inre ärenderna

öfverste Schulzenheim synes nämligen ha varit en mycket passiv personlighet. Och hvad de tre brigadcheferna angår, ha de hållits eller hållit sig på afstånd från generalen. De ha icke besvärat Wachtmeister med några råd eller förslag.

Det synes således hufvudsakligen ha varit Lagerbring, som öfvertalat Wachtmeister att stanna vid Säfvar. De skäl, genom hvilka han lyckades öfvertyga Wachtmeister om nödvändigheten af detta steg, ha väl varit de oroande underrättelser, som kommit från Umeå, samt att två vägar från Säfvar leda till Umeå. Det är förut visadt, att i dessa skäl låg mycket, som kunde ingifva Wachtmeister stora farhågor för marschens fortsättning; därtill kom ju, att såväl han som Lagerbring ansett, att svenska arméen aldrig bort lämna den starka positionen vid Djäkneboda. Men om Wachtmeister ansett marschens fortsättande till Umeå vara ett vådligt företag, emedan han trodde Kamensky omkring denna ort ha koncentrerat en styrka, som var betydligt öfverlägsen eller kanske dubbelt så stor som hans egen, så borde han äfven ha insett vådan af att i en dylik öfvermakts närhet stå kvar i en sådan ställning som den vid Säfvar. Wachtmeister har nog heller icke varit blind för denna fara. Men i stället för att under dessa omständigheter på eget ansvar redan på förmiddagen den 18 anträda återtåget till Djäkneboda för att därstädes invänta fienden, vågade han icke utan Pukes tillstånd företaga denna återgående rörelse. Och det var för att åt honom utverka denna tillåtelse, som Lagerbring åtog sig att resa till Puke. Att Wachtmeister, medan Lagerbring uträttade sitt uppdrag, ansåg sig utan fara kunna stå kvar vid Säfvar, bör icke förefalla så underligt. Han hade ju fullkomlig rätt att vänta, att Lagerbring icke skulle behöfva använda mer än på sin höjd 5 eller 6 timmar för uträttandet af sitt uppdrag. Om hans bortovaro icke räckte längre, så kunde ju arméen ha tillräcklig tid antingen för sitt återtåg till Djäkneboda eller, om Puke vägrat sitt bifall därtill, åtminstone för att besätta Täfte.

Timman för Lagerbrings afresa kan ej med säkerhet angifvas. Enligt grefve Per Sparres uppgift tyckes Lagerbring icke senare än klockan 10 f. m. den 18 ha kunnat begifva sig af från Säfvar. Om han åkte, hade han till

Ratan 34 km., red han däremot, hade han endast 26. Från Ratan ut till chefsskeppet var omkring 3 km. Den längsta vägen han således hade att tillryggalägga var 37 km.; den kortare åter 29. Dagen därpå behöfde af två adjutanter, som Wachtmeister skickade till Puke, den ena 4½ och den andra 2¾ timme för att hinna fram till flaggskeppet.[1] Om Lagerbring gifvit sig af klockan 10 förmiddagen, eller om han ock icke gjort det förr än klockan 12 förmiddagen, så borde han väl, såsom Wachtmeister väntade, kunnat vara tillbaka till Säfvar *»åtminstone före aftonen»*.

Emellertid inträffade på eftermiddagen den 18 generalintendenten Klingstedt i Säfvar. Orsaken till denna hans ankomst var, att Wachtmeister dagen förut vid sin affärd från Ratan allvarligen lagt Klingstedt på hjärtat att laga, att den proviant,[2] som enligt generalorderna var bestämd för arméen, följande dag land- eller sjövägen vore framskaffad till Umeå. Till följd däraf hade Klingstedt genast fogat anstalt om anskaffande af hästar. I trakten af Djäkneboda visade sig likväl detta vara nästan ogörligt. I byarna vid vägen funnos nämligen inga att tillgå, emedan bönderna för fienden med hästar och boskap flyktat till skogs; från de öfriga ställena åter hade ryssarna tagit de hästar, som de öfverkommo och fört dem med sig söderut. I följd däraf kunde Klingstedt ej få till sitt förfogande mer än 35 hästar, ehuru det till transporten skulle ha behöfts 90. Klingstedt ansåg det därför vara bäst att för den egentliga provianttransporten försöka reda sig utan hästar. Därigenom kunde han lämna 30 till artilleribefälhafvaren för fortskaffande af reservammunition, som ock under nödig eskort afsändes. Klingstedt behöll endast 5 hästar för att kunna skicka brännvin till extra förplägning åt arméen. Provianten däremot lät han under natten till den 18 inlasta på tvenne fartyg.[3] Klockan 3 på morgonen

[1] Bil. VII: Pukes rapport 21/8.
[2] Bil. VIII: Klingstedts ordres 17/8.
[3] Bil. VIII: Klingstedt till kapten Virgin 18/8.
I en af sina broschyrer samt i sin i tidningen Synglaset införda uppsats om expeditionen till Ratan, således några årtionden efter dessa händelser, uppger Klingstedt, att provianten var inlastad på *ett* 16 lästers fartyg. Men som han i sina ordres 17/8 till magasinsförvaltaren uppger att provianten var afsedd för 6,500 man har, det väl, såsom han i sin promemoria till Virgin uppger, varit två fartyg, som han afsände till Säfvaråns mynning.

den 18 var inlastningen slutad. Enligt den ursprungliga meningen skulle detta fartyg under skydd af ett par kanonslupar, kommenderade af kapten Virgin, afgå till Umeå; men sedan Klingstedt, som ämnade landvägen begifva sig till denna stad, såsom sagdt på eftermiddagen hade mött Lagerbring och af honom fått veta, att arméen stannat vid Säfvar, skickade han order till kapten Virgin, att denne med sina fartyg skulle kasta ankar vid Säfvaråns utlopp. Han skulle därefter låta ro sig den 5/4 mil långa sträckan upp till Säfvars bruk för att skaffa sig underrättelser om arméen.

Klingstedt hade emellertid fortsatt sin resa landvägen till Säfvar. Vid sin ankomst dit klockan 8 om aftonen uppsökte han genast general Wachtmeister, som tagit sitt högkvarter på Säfvars herrgård. Generalen förklarade Klingstedt sitt välbehag öfver hans dispositioner att beordra befälhafvaren för provianttransporten att stanna vid Säfvaråns utlopp för att inhämta vidare order.

Därefter inlät sig Wachtmeister i ett längre samtal med Klingstedt om den militära situationen. Emedan Wachtmeister visste, att Klingstedt såväl under kriget som genom många resor till och från Stockholm noga kände Västerbotten, frågade han honom, hvad han tänkte om den position, som arméen nu innehade vid Säfvar. Klingstedt svarade, att han fann den i högsta måtto äfventyrlig. Fienden, kommande ifrån Umeå, skulle passera en närbelägen hög backe, hvarifrån de kunde nedskjuta så väl arméen som högkvarteret. Han föreslog därför ett skyndsamt framryckande till det 9 km. från Säfvar belägna Täfte. Denna by var nämligen omgifven på ena sidan af Saltsjön och på den andra af en ogenomtränglig skog, hvaremot själfva byn, hvarigenom landsvägen framgår, utgjorde en stor slätt, »där 20,000 man kunde bekvämligen manövrera». Sedan Klingstedt yttrat detta, lät generalen genast tillkalla generaladjutanten för inre ärendena, *öfverste Schulzenheim*, för att rådgöra med denne om Klingstedts förslag. Schulzenheim afstyrkte dock mycket ifrigt detsamma, menande, att man borde invänta Lagerbrings återkomst, innan man företoge sig ett sådant steg.

Som Klingstedt under kriget »lärt känna ryssarnes marsche-takt», ansåg han sig kunna försäkra, att med dagens inbrott en attack vore att förvänta. Denna försäkran vann emellertid icke tilltro hvarken hos Schulzenheim eller Wachtmeister. Sedan Schulzenheim gått, fortfor dock Klingstedt att göra generalen de lifligaste föreställningar om nödvändigheten af att bränna bron. Vidare uppmanade han Wachtmeister att på den norra sidan af bron under nödig kanonbetäckning placera sitt grofva artilleri, emedan denna sida betydligt höjde sig öfver den södra. Vidare borde de öfriga trupperna användas till »att betäcka stranden åt norra sidan om ån, som öfver allt kunde öfvervadas.»

»På denna föreställning svarade generalen, att han först måste invänta öfverste Lagerbrings återkomst. Då tillstyrkte och besvor jag honom», säger Klingstedt, »att åtminstone låta nedföra brännbara ämnen på bron. Härpå svarade generalen, att *jag* skulle gifva ordres därom. Men då i detsamma betjänten kom in och tillkännagaf, att supéen var serverad, afbröt generalen samtalet, och någon vidare fråga om arméens ställningar och skyddande för öfverrumpling och anfall förekom icke.»[1]

Af denna Klingstedts framställning framgår både Wachtmeisters oro öfver sitt läge och att han ansåg sig vid Säfvar befinna sig i en kritisk situation. Likväl tyckes han icke ha fruktat, att ett anfall följande morgon var förestående. Största bekymret synes dock Lagerbrings långa bortovaro ha ingifvit honom. Man tillägger Wachtmeister till och med detta yttrande: »Är icke Lagerbring ännu återkommen? Puke har väl aldrig vågat arrestera honom!»[2] Wachtmeister hade också skäl att tro Puke vara missnöjd. Tvärtemot dennes uttryckliga order hade ju Wachtmeister afbrutit sin marsch på Umeå. Men ännu större skäl hade han att oroas öfver Lagerbrings långa dröjsmål. Detta kunde ju inte annat än fylla honom med ovisshetens alla kval. Detsamma vållade, att han hvarken vågade gå framåt eller tillbaka. Men det var tillåtelsen till reträtt, som han så ifrigt längtade efter, ty därigenom sattes han ju i stånd att intaga den förmånliga positionen

[1] Klingstedts ofvan citerade i tidningen Synglaset införda berättelse.
[2] Per Sparre, anf. arb. s. 56.

vid Djäkneboda. Till detta ställe vågade han emellertid icke återvända utan ytterligare ordres.»[1]

Hvad Lagerbring beträffar, hade Klingstedt ju mött honom på eftermiddagen. Tyvärr uppgifver dock icke Klingstedt i sin skrift, hvarest han hade mött honom eller vid hvilken timma. Visserligen omtalar Klingstedt, att han själf ankom till Säfvar klockan 8 om aftonen, men däraf kan ingen säker slutsats dragas angående stället och tiden, hvar och när han mötte Lagerbring. På grund af sina förrättningar som generalintendent kunde ju Klingstedt flera gånger under sin resa ha blifvit uppehållen. När Lagerbring anlände till Ratan, kan heller icke uppgifvas. Däremot vet man af en rapport[2] från Puke, att Lagerbring klockan half 2 på natten till den 19 ankom till flaggskeppet. Vid fallrepstrappan, säger Sparre, vardt Lagerbring »reglementariskt mottagen af sjöofficerarne, hvilka, nyfikna att få förnimma, hvad underrättelser en så utmärkt budbärare medförde, följde efter på något afstånd, då han gick fram emot öfveramiralen». Innehållet af den rapport, han aflade, kunde de icke uppfatta, men sågo, huru blodet därvid steg upp i ansiktet på Puke, som slutligen svarade med så hög röst, att det hördes rundt omkring: »Jag trodde mig hafva fullgjort det ansvarsfulla uppdrag jag fått, då trupperna blifvit lyckligt satta i land och jag sagt hvart de skulle gå. Befälhafvande generalen tillhör att hvisa dem vägen till äran!»[3]

Därefter gingo Puke och Lagerbring ned i kajutan. Hvad som där mellan fyra ögon afhandlades fick ingen af sjöofficerarne veta. Icke heller Puke redogör därför i sin skrifvelse till konungen, ehuru han där gör en kort sammanfattning af innehållet i den rapport, som Lagerbring till honom medförde från Wachtmeister.

Sistnämnda rapport,[4] som ger en ganska klar uppfattning af hvad Wachtmeister och Lagerbring trodde, att situationen kräfde, har följande lydelse:

— — »Fienden har oupphörligen efter något motstånd med en styrka af 600 man och 2 kanoner lämnat det ena starka passet

[1] Bil. II, s. 129.
[2] Bil. VII: Puke till konungen 21 s.
[3] Anteckningar rörande expeditionen till Västerbotten år 1809, s. 56.
[4] Krigsarkivet.

efter det andra, utan att bränna broar; detta sätt att retirera, högst ovanligt af ryska trupper, har väckt min uppmärksamhet. Jag har nu med Arméen framträngt till Säfvar, 2 1/4 mil nära Umeå, och sökt under min marsch rekognoscera alla bivägar åt Umeåsidan tillgängliga för infanteriet, hvilket retarderat ganska ansenligen mitt framträngande, hvartill äfven truppernas fatigue bidrager. Som några timmars hvila var oundviklig, har jag fattat posto framom Säfvar, där jag förlagt mitt Högqvarter och ämnar här qvarblifva, intill dess Herr Baron och Öfver Amiralen m. m. annorlunda befaller, i anseende till de underrättelser jag erhållit från fiendens sida af innehåll att Arméens debarquering vid Ratan gjort mycket uppseende i Umeå, att ansenligt, dock odetermineradt, antal trupper blifvit dit beordrade från södra sidan eller Öre och öfrige försvarsanstalter vidtagne.

Fiendens härvarande styrka uppgifves ganska olika, från 7 till 10,000 man, hvilka nu troligen redan äro till större delen concentrerade vid Umeå, emedan några hundra man med starka batterier lätteligen därstädes kunna förhindra allt verksamt biträde för det närvarande af Grefve Wredes armée, i händelse den ock dit skulle framtränga.

I dessa sakernas ställning, och då icke Umeå kunnat med surprice intagas, eller fienden framträngt åt södra sidan mot Grefve Wredes armée, utan tvärtom concentrerat sig på denna sidan Umeå älf, har jag icke trott mig böra våga ett anfall på denna stad, innan jag inhemtat Herr Baron och Öfver-Amiralens m. m. bestämda ordres härtill, hälst ändamålet troligen kan vinnas, nämligen landets utrymmande af fienden, om Herr Baron och Öfver-Amiralen så för godt finner att med honom därom dagtinga, på den grund att Svenska flottan samfält med båda arméerna afskurit dess retraite, då däremot ett misslyckadt anfall å vår sida skulle för fäderneslandet medföra de mest vådliga följder; allt detta får jag äran underställa Herr Baron och Öfver-Amiralens m. m. bepröfvande, och affärdas General-Adjutanten m. m. Lagerbring för att muntligen inrapportera, hvad som möjligen kan lända till ytterligare upplysning samt inhemta vidare ordres. Jag bör ej lemna oanmält, att provianten är slut med morgondagen, en del af ammunitionen uppskjuten, och ett obetydligt antal reservammunition ankommit, samt att inga hästar kunnat erhållas.

Högqvarteret Säfvar den 18 Augusti 1809.

G. Wachtmeister.

C. Th. Schulzenheim.

Denna rapport framstår i en klarare belysning genom en skrift af Lagerbrings egen hand. Sedan han i denna redogjort för ändamålet med sin beskickning, skrifver han följande:

»Emellertid beordrades öfverste Lagerbring att till flottan återvända för att hos herr öfveramiralen munteligen detaljera de orsaker, hvilka hindrade Arméens vidare framryckande, samt att hemställa, om icke nu vore tid börja negociera med general Kamensky om Wästerbottens evakuerande. Framkommen till flottan, blef det (för Lagerbring) ej svårt öfvertyga herr öfveramiralen, att i sakernas dåvarande ställning intet blindvis framryckande, utan all möjlig försigtighet erfordrades. Ordres uppsattes i anledning däraf till general Wachtmeister, enligt hvilka honom tilläts börja negociera med general Kamensky, hvarvid dock troddes, att hårda villkor kunde föreskrifvas, såsom aflämnandet af dess artilleri m. m.»[1]

Ehuru Lagerbring själf erkänt, att Säfvar var en dålig, men att Djäkneboda däremot var en stark position, så framgår det likväl af ofvanstående ord, att tillåtelsen till reträtten från Säfvar till Djäkneboda hvarken för Lagerbring eller Wachtmeister varit det viktigaste, utan erhållandet af Pukes tillstånd till att börja *negociera* med Kamensky. Lagerbring var ju åtminstone i sin egen föreställning en utmärkt och lycklig underhandlare. Den föreställningen torde därför ha föresväfvat honom, att det skulle vara lika lätt för honom att förmå Kamensky till att ingå på en konvention, som det åtminstone efter hans förmenande hade varit i Jomala att bringa general von Knorring till afslutandet af en sådan. Lagerbring och, som det tyckes, äfven Wachtmeister ha nog haft den öfvertygelsen, att Kamensky lika ifrigt som de själfva önskat undvika att låta sakerna afgöras — genom en drabbning. Således har nog Lagerbring ej tänkt sig möjligheten af att Kamensky kunde taga för sig det orådet att vid Säfvar anfalla svenskarne. Har Lagerbring trott detta, så har man ock lösningen af gåtan till hans långa bortovaro. Enligt Lagerbrings tanke kunde det för den skull icke innebära någon fara för arméen, att han tog sig god tid både för resan till Puke och för återfärden till Säfvar.

I det föregående är det omtaladt, att Lagerbring anlände till flaggskeppet klockan half 2 om morgonen. Enligt Sparres utsago har hans vistelse därstädes varit kort. Själf säger Lagerbring härom: »Expedierad från öfveramiralen, återvände Lagerbring med all möjlig skyndsamhet; men framkom ej till Säfvar förr än den 19 klockan

[1] Bil. II, s. 129.

10 förmiddagen.» Har han lämnat chefsskeppet klockan half 3 eller half 4, har han således behöft i förra fallet 7½ i det senare 6½ timme för att tillryggalägga den längre vägen, eller 37 km. Ty Lagerbring har sannolikt färdats i vagn och icke till häst. Att han rest med all möjlig skyndsamhet låter väl knappast därför säga sig. Men har hans återresa i början gått långsamt, har den nog vid slutet gått så mycket hastigare. Ty om icke förr, så åtminstone mellan klockan 8—9, när han nalkades Säfvar, fick han höra kanondunder. Och ju närmare han kom detta ställe, ju mer växte kanonernas dån; mellan detsamma kunde han höra icke endast enstaka muskötskott utan hela generalsalfvor. Dessa betydelsefulla ljud ha nog haft kraft att sätta fart i Lagerbring. Genom dem vardt det väl klart för honom, att Kamensky skridit till anfall, samt att det var batalj och batalj längs hela linien. Han såg nu sin fina diplomatiska väfnad brusten liksom en såpbubbla. Ehuru Lagerbring noga bemödat sig om att dölja orsakerna till sin ödesdigra långa bortovaro från Säfvar, kan han, som ovedersägligen var både en hederlig och fosterlandsälskande man, dock omöjligt ha för sig själf sökt dölja, att det i synnerhet varit genom hans förvållande, som den afgörande striden kom att utkämpas vid Säfvar i stället för vid Djäkneboda. Eller har det kanske varit hans mening att från Säfvar börja negociera med Kamensky. Det är därför icke underligt om hans vanliga kallblodighet öfvergaf honom, redan innan han framkom till slagfältet. Hvad han såg, när han där inträffade klockan 10 förmiddagen, var sannerligen icke ägnadt att återgifva honom sinnets jämnvikt. På svenska sidan rådde nämligen då nästan öfverallt den största förvirring.

Det torde nu vara lämpligt visa hur stor den styrka var, som Wachtmeister hade vid Säfvar. Upplands regemente hade icke åtföljt arméen. Det hade ju under befäl af öfverstelöjtnanten friherre Sture blifvit skickadt norr om Ratan till Bygdeå för att möta 2,000 man ryssar, som sades vara på väg norrifrån söderut. Detta rykte visade sig emellertid vara ogrundadt. De kring Piteå stående ryska trupperna kände nog icke vid denna tidpunkt till tt svenskarne landstigit vid Ratan. Militärer ha klandrat

Wachtmeister för denna detaschering till Bygdeå. Upplands regemente utgjorde visserligen 840 man. Af dessa stodo dock endast 500[1] man vid Bygdeå, de öfriga torde dock ha stannat vid flottan eller tagits i anspråk för andra ändamål. Regementets jägare eller 50 man hade dock åtföljt arméen till Säfvar.

Kustarméen var, såsom förut är angifvet, fördelad på trenne brigader. Hvar och en af dessa hade en jägarebataljon, som i allmänhet var uttagen ur brigadens samtliga trupper. Dessa tre jägarebataljoners styrka utgjorde tillsammans 764 man. Ur lifgrenadiererna voro dock inga jägare uttagna, men till 3:e brigadens jägarebataljoner voro 50 man oberidne ur Lifgardet till häst afdelade såsom skarpskyttar.

De olika brigaderna voro sammansatta af följande trupper:

1:a brigaden:

Chef: Öfversten, friherre Fletwood.

Södermanlands regemente	2	bataljoner
Jönköpings regemente	3	»
Västmanlands regemente	1	»
	6	bataljoner

2:a brigaden:

Chef: Öfversten, friherre G. Boije.

Svea lifgarde	1	bataljon
Kronobergs regemente	2	»
Drottningens lifregemente	1	»
v. Engelbrechtenska regementet	1	»
	6	bataljoner

3:e brigaden:

Chef: Öfversten, grefve G. Löwenhielm.

Lifgrenadierregementets rothållsdivision	2	bataljoner
Lifgrenadierregementets rusthållsdivision	2	»
(Upplands regemente	2	»)
	(6) 4	bataljoner

Af brigadcheferna var väl öfversten friherre Boije den dugligaste och mest krigserfarne. Han hade åtföljt de trupper, som gjort landstigningar i södra Finland, och hade

[1] Bil. VIII: Klingstedts ordres 17/8.

utmärkt sig i de strider, som under sommaren 1808 därstädes föreföllo. Detsamma var händelsen med öfverste Fleetwood. Dock känner man föga annat om denne, än att han var en tapper officer.

Den mest lysande, ehuru visst icke i militäriskt afseende den mest utmärkte, af brigadcheferna var grefve Gustaf Löwenhielm, son till en af de tre gracerna. Det är om honom som skalden Malmström sjunger:

Ack, Gustaf Löwenhielm sist bland gustavianer,
med lifvet först ditt mod, din eld du släcka lät.
Som gosse re'n i strid du förde veteraner,
och vid din sena graf Behagens moder grät.

Gustaf Löwenhielm var såväl till sina fel som förtjänster en gustavian. Man kan hvarken frånkänna honom esprit eller intelligens. Gustaf IV Adolf hade år 1808 gjort honom till Klingspors generaladjutant. Genom sitt lättsinne och öfverdåd hade han dock redan i april sistnämnda år råkat i rysk fångenskap, ur hvilken han på sommaren 1809 utväxlades mot general Bulatoff. I Petersburg tyckes han ha fört en angenäm tillvaro. Under resan upp till Västerbotten berättade han gärna för sina officerare pikanta interiörer ur det ryska societetslifvet. Bland annat hade han åtskilligt att berätta om grefve Kamensky och dennes brutna förlofning med furstinnan Orloff.

Under fälttåget till Västerbotten spelade han emellertid lika litet som de andra brigadcheferna någon större roll. Och det är icke för mycket sagdt, att han var fullkomligt olämplig att innehafva ett högre befäl i detta krigsföretag.

En utländsk samtida grefve von Dernath[1] ger 1812 följande maliciösa skildring af honom:

»Öfversten grefve Gustaf Löwenhielm, chef för Lifgardet till häst, betraktas af garnisonen i Stockholm såväl som i stadens salonger som en högst framstående militär. Han har endast sitt prat att tacka för detta rykte, som hans handlingar hafva motsagt. I Löwenburg väckte han de preussiska officerarnes förvåning genom de anordningar han vidtog för det af honom kommenderade kavalleriet, och i Finland var han oskicklig nog att låta taga sig till fånga i en af de första sammandrabbningarna, under det hans regemente icke förlorade en enda man med undantag af honom. Genom

[1] C. J. Anker—F. U. Wrangel, anf. arb. s. 131.

sitt skryt förvrider han hufvudet på alla fruntimmer och injagar fruktan hos alla män. Hans fåfänga och hans utsväfningar inverka menligt på den intelligens, man icke kan frånräkna honom. Inom tjänsten torde han komma att intaga en framskjuten ställning, men konungen af Sverige skall i denne man, som sannolikt kommer att få befälet öfver kavalleriet, på sin höjd få en käck men i krigskonsten föga insiktsfull officer.»

Löwenhielm vardt sedan general af kavalleriet, En af Rikets Herrar samt sändebud i Paris. Han afled i Stockholm år 1856.[1]

Hvad Kustarméens styrka angår, så skulle Wachtmeister, om Upplands regemente, som också hörde till 3:e brigaden, hade varit med vid Säfvar, därstädes ha haft 17 bataljoner, eller om man medräknar de ur dessa bataljoner uttagna trenne jägarebataljonerna 20. Han hade därför nu endast 15 vanliga bataljoner eller med jägarebataljonerna 18. Med Upplands regemente och de vid Ratan och på flottan kvarlämnade, skulle Wachtmeister, enligt Lagerbring, ha haft 6,434 man.[2] I stället utgjorde den effektiva styrkan vid Säfvar endast 4,944 man[2] utom kavalleri och artilleri.

Det är förut omtaladt, att Klingstedt på kvällen den 18 förgäfves uppmanat Wachtmeister att rycka fram till Täfte. Af de extra generalorder, som Wachtmeister före Klingstedts ankomst utfärdat, ser man emellertid, att meningen varit, att arméen skulle sättas i marsch samma dag klockan 8 på aftonen. De trenne jägarebataljonerna skulle utgöra avantgardet, efter dem skulle andra brigaden följa, därefter den tredje. Den första åter skulle utgöra reserven.

Senare på dagen utfärdades emellertid en ny order: »Arméen håller sig färdig att vid första allert kunna i morgon vid gryningen uppbryta».

— — — — — — — — — — — — — —

Den första generalordern har tydligen inneburit att marschen söderut skulle fortsättas. Däremot är det ej fullt säkert, hvad man med den senare generalordern åsyftat.

[1] Hans efterlämnade papper äro deponerade i Riksarkivet, men få ej öppnas förr än år 1906. De torde bland annat komma att innehålla viktiga upplysningar om expeditionen till Västerbotten.

[2] Bil. II, s. 127. Jfr dock bilagorna i Ad. Lindströms ofvan citerade arbete; Kustarméens styrkeförslag bil. I samt Klingstedts ordres 17/8 bil. VIII.

Ty med denna och 1:a brigadens marschordning tyckes man snarare ha afsett ett återtåg till Djäkneboda än en marsch söderut.

Men på aftonen samma dag vidtog dock Wachtmeister åtgärder, hvilka tyckas innebära, att det varit hans mening att åtminstone tills vidare stanna vid Säfvar samt där sätta sig i nödtorftigt försvarstillstånd. Han utfärdade nämligen då order, enligt hvilka följande dispositioner gjordes.

1:a bataljonen af Jönköpings regemente detascherades med regementets båda jägaredivisioner till Tväråmark för att hindra fiendens framträngande på denna väg från Umeå.

2:a bataljonen af samma regemente under kaptenen Johan Fredrik de Maré ställdes vid vägkorset nordväst om Säfvar på vägen till Tväråmark och Gunnismark och skulle understödja 1:a bataljonen samt bevaka trakten nedåt Oxbäcken.

1:a bataljonen af Södermanlands regemente under öfverste Hercules stod på en höjd vid namn Krutbrånet med bevakningsområde från Oxbäcken väster och söder om Krutbrånet till Säfvarån. I denna bevakningskedja ingingo äfven Södermanlands och Västmanlands regementens jägaredivisioner.

2:a bataljonen af Södermanlands regemente under major von Engelbrechten var uppställd vid landsvägen invid Oxbäcken för att i händelse af behof understödja regementets 1:a bataljon.

3:e bataljonen af Jönköpings regemente under kapten Karl Ludvig de Maré, Västmanlands regementes bataljon under major Cronhielm och två kanoner af löjtnant Petrés batteri under löjtnant Leijonhufvud stodo vid gästgifvaregården.

Hela 1:a brigaden stod således på åns västra sida.

Af 2:a brigaden åter beordrades den 18 på aftonen Drottningens lifregementes bataljon att framrycka på vägen till Ytterboda till vänster om Säfvar by att hålla fältvakt. Ytterboda utgjorde yttersta ändpunkten af svenskarnes vänstra flygel.

Till vadet därstädes hade tidigare framskjutits 2 underofficerare och 25 man af sistnämnda regemente under befäl af löjtnanten grefve von Thun. Detta var en alltför »ringa styrka vid denna aflägsna och genom vadet ofvanför Säfvarberg för ett flankstöd farliga punkt, hvarest äfven händelserna sedan fingo en för hela företaget högst olycklig vändning». Grefve von Thun hade med sig en vägvisare samt för hastig rapportföring en lifgardist till häst. »Hans order innehålla att afmarschera till färjan vid Ytterboda för att observera, om fienden ämnade där öfvergå och dymedelst taga arméen i dess vänstra flank och rygg.» Därjämte skulle han »utsätta poster längs strömmen på alla

ställen, där vad funnos» samt bemäktiga sig färjan och alla båtar.[1]

Genom de order Wachtmeister utfärdat på kvällen den 18 hade han således vidtagit nödtorftiga åtgärder för att skydda såväl sin högra flank åt Tväråmarkssidan som sin vänstra vid Ytterboda. Orsaken härtill är väl att söka däri, att Lagerbring ej återkommit. Dessutom har väl äfven den oro, af hvilken generalen plågades, gjort sitt till att han utfärdade dessa order. Att Wachtmeister tillbragt en orolig natt mellan den 18 och 19 augusti framgår oförtydbart af Klingstedts berättelse därom.

Klingstedt hade nämligen den 19 klockan 3 om morgonen erhållit rapport om att endast 12 båtar kunnat anskaffas för proviantens transporterande från fartygen uppför Säfvarån till arméen. Sedan Klingstedt fått denna underrättelse, gick han till öfverste Cedergren och föreslog denne att följa honom in till Wachtmeister för att utverka arméens framryckande till Täfte, ty som landsvägen därstädes gick fram i närheten af hafsviken, kunde arméen lätteligen få tillförsel från sjösidan. Efter ett långt samtal angående denna sak yttrade Cedergren, att det vore för tidigt att störa generalen. Men omsider »efter en ännu långsammare toilette» följde han därpå Klingstedt in till Wachtmeister. Förskräckt öfver deras ankomst, reste sig generalen upp i sängen och frågade efter anledningen till deras tidiga besök. Sedan han därom blifvit underrättad, anmodade han Klingstedt att gå och hämta öfverste Schulzenheim. Missnöjd öfver att ha blifvit störd så tidigt, kallade Schulzenhielm Klingstedts förslag för fjäsk, men steg likväl upp för att kläda sig. Klockan half 5 inträdde han i generalens rum.

Wachtmeister var redan då uppstigen. Efter Schulzenheims inträde framtogs kartan, och efter en lång deliberation blef framryckandet till Täfte by, hvilket Klingstedt aftonen förut föreslagit, omsider beslutadt. Men innan order därom hann utskrifvas till befälhafvaren för avantgardet, öfverste Fleetwood, ankom en lifgardist i fullt sporrstreck med rapport från Fleetwood, att han var attac-

[1] Ad. Lindström, s. 59—60.

kerad af ryssarne och hans förposter repousserade.[1] Nu utfärdades order, att ställning skulle slås. Schulzenheim hade aftonen förut velat slå vad med Klingstedt om, att ingen fiende påföljande dag skulle visa sig, men äfven nu, sedan ryssarna attackerat, påstod han helt tvärsäkert, att hvad som föregick endast var en rekognoscering. Klingstedt bad honom då gå ut på trappan, hvarifrån striden redan syntes, och hvarest man kunde höra de fjärran dånande generalsalvorna.

Det var således icke endast Lagerbring, utan äfven Schulzenheim, som invaggat sig i säkerhet för ett anfall af ryssarne. Trots de order Wachtmeister senast utfärdade den 18 augusti och trots hans oro öfver sin ställning, så har näppeligen icke heller han väntat att den 19 blifva anfallen. Kort före klockan 6 om morgonen anfölls den under grefve von Thuns befäl stående lilla svenska förposten vid Ytterbodavadet och klockan 6,25 Fleetwoods förposter, som utgjordes af posteringar söder och väster om den höjd, som kallas Krutbrånet. Hade Wachtmeister varit beredd på batalj, hade han väl uppgjort en ordentlig plan för denna händelse. Och om en sådan funnits, skulle väl posterna småningom vikit tillbaka på stridsställningen samt trupperna uppmarscherat till sina förut bestämda platser. Men ingen sådan plan var uppgjord. Därför kan man näppeligen frikänna Wachtmeister ifrån att han har låtit öfverraska sig vid Säfvar.

Efter och *under* så många fatala omständigheter måste han leverera slaget vid Säfvar.

---

[1] Af denna Klingstedts framställning kan man tydligt förstå, att det är osanning hvad som G. Svederus i sitt arbete *Expeditionen till Västerbotten 1809* s. 35, n. påstår, nämligen att Wachtmeister efter en orolig natt på morgonsidan skulle ha insomnat, och att man icke förr än ett par timmar efter stridens början velat väcka honom.

Klingstedts tre skrifter om Expeditionen till Västerbotten böra visserligen begagnas med varsamhet; ty dels strida de i vissa uppgifter emot hans egna bref, dels emot hvarandra, dels synes han ha varit fylld af bitterhet och galla. Detta röjer sig i synnerhet i hans i tidningen Synglaset tryckta berättelser om *Expeditionen till Ratan*. Som han i denna mot Wachtmeister utslungat de gemenaste insinuationer, så är det väl icke att antaga, att just han, som var inne hos Wachtmeister, när slaget började, skulle ha sagt, att denne var vaken, om han icke hade varit det.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Smärre kritiska och historiska utflykter.[1]

13.

Böneskriften i Reval 1589 och rikets stängande för konung Johan.

På sommaren 1589 hade Johan III, fylld af de stoltaste förhoppningar, begifvit sig öfver till Reval, där en stor krigsstyrka skulle sammandragas. Ingenting mindre väntades än att ryssarne skulle falla till föga och sluta en definitiv fred. En möjlighet var visserligen, att konungen kunde nödgas att dröja öfver vintern i Estland. Men expeditionen hade äfven ett annat ändamål, för Johan säkert ännu viktigare än den ryska freden. Han skulle sammanträffa med sin högt älskade son, konungen i Polen, från hvilken han två år förut haft så svårt att slita sig, och han skulle måhända kunna föra denne med sig hem till Sverige. Några veckor därefter vände han tillbaka, och af de stolta förhoppningarna återstodo endast svikna illusioner. Långt ifrån att komma åter med freden i hand, hade han att motse ett förnyande af krigsrörelserna under för svenskarne mycket ogynnsamma förhållanden. Långt ifrån att ha Sigismund med sig hem, hade han med sorg måst skilja sig från honom. Vistelsen i Reval hade varit åtföljd af alla slags obehag. Från alla håll, från riksråd och frälse, från krigsbefäl och menige man, hade han nödgats mottaga de skarpaste föreställningar, och myteriet hade stått för dörren. Ryktet hade gjort sakerna ännu värre, än de verkligen voro. Det talades om hemliga möten i kyrkorna och förfalskade kungabref, om fanornas nedläggande inför slottsporten och hinder för konungens återresa. Själf hade konungen fört ett högt språk om sin afsikt att regera absolute för att till sist nära nog smyga sig ur sitt slott ned till sina skepp och segla hem.

Förbittringen behöfde en afledare, och rikets råd, som visserligen gjort sitt till att förhindra konungens planer, gjordes till »rikets

[1] Jfr Hist. Tidskr. 1896, sid. 279.

oråd» och skulle tagas för hufvudet, d. v. s. ett visst antal ibland detsamma, och beskyllningar framletades från alla håll, från närvarande och flydda tider ända till tjugu och trettio år tillbaka. »Oråden» anklagades inför ständerna på riksdagen i Stockholm 1590; det artade sig till en uppseendeväckande statsprocess. De afsatta rådspersonerna kallades än till Stockholm, än förvisades de till sina gods, de bevakades och utspionerades; anklagelseskrifter och försvarsskrifter korsade hvarandra, böneskrifter föllo tätt öfver konungahusets alla medlemmar, och Sveriges hela politiska värld var i tvenne års tid uti jäsning, tills konung Johan omsider kort före sin död återskänkte de anklagade sin nåd och därefter en försoning kom till stånd äfven mellan hertig Karl och riksråden, hvilka ej utan skäl kunde anse sig gå segrande ur konflikten.

På nyssnämnda riksdag i Stockholm framställdes bland annat och betonades särskildt en viss beskyllning mot de i onåd fallna riksråden. I sin ryktbara böneskrift af d. 5 september 1589 i Reval skulle de äfven hotat därmed, att om de båda konungarne, Johan och Sigismund, följdes åt till Sverige, rikets innevånare torde blifva »kallsinniga» och *stänga riket* för dem och deras följe: ett onekligen djärft och närgånget språk. I sitt tal till ständerna vid riksdagens öppnande yttrade Johan III bland annat: »sände de till mig en böneskrift,[1] som de den kallade, uti hvilken de begärde, att min son, konungen i Polen, skulle icke komma tillbaka igen till Sverige, förty, hvar det skedde, skulle väl ske, att de i Sverige skola stänga porten igen för mig, som är deras rätta herre och konung.» »Jag har älskat eder i alla mina dagar», fortsatte konungen bevekande, »och har haft stor omsorg, omhuga och bekymmer om eder välfärd.» Hade fördenskull aldrig förmodat något ondt af dem eller att de skulle stänga porten för honom. Uti ständernas förklaring d. 7 mars om de anklagade rådsherrarne erkändes ock det anförda hotet vara »hvar ärlig svensk man, andlig och världslig, adel och oadel, högre och nidrigare, förnär sagdt»; de visste sig ej haft sådant i sinnet eller någonsin tänkt annat än att alltid hålla riket öppet och till trogen hand för konungen och konungens afföda. Visste de andre något annat, måtte de nämna den ut, som de menat. »Vi veta oss däruti alldeles frie och oskyldige.»

Särskildt tycktes hertig Karl taga sig saken nära. Man kunde icke med de anstötliga orden syftat på någon annan än honom. »De hafva ock visserligen haft den mening», heter det i några af hertigen uppsatta besvärspunkter, »att vi skulle vara den, som ville stänga riket till för k. Maj:t, om h. k. Maj:t hade haft sin son konungen i Polen in i riket med sig från Refle.» Ändock de icke uttryckligen hade angifvit hertigen, så efter man icke visste, hvem det eljes göra skulle, alldenstund han vore där i riket näst h. Maj:t den förnämste, vore det ju intet tvifvelsmål, att de hade ment honom därmed, hvilket dock aldrig med någon sanning befinnas eller be-

[1] Böneskriften öfverlämnades, som bekant, till Sigismund.

visas skulle, utan det, liksom allt annat, vore en falsk upptänkt mening och diktad lögn.

Omständligast utvecklades och motiverades denna uppfattning i ett uti konung Johans namn uppsatt gensvar på 5 september-skriften, som synes hafva tillkommit före riksdagen 1590.[1] »Dock spör man dem först till, hvilken de ment hafva, som det våga torde, att stänga riket igen för konungen själf och rikets närmaste arffurste.» Sade de då, att samtliga undersåtarne torde det göra, vore det en »oförskämd hufvudlögn». Hade det funnits en så galen människa, som haft den förrädiska meningen och otrogna viljan, så funnes det, Gudi lof, många tusen ärliga och redliga svenske män, som skulle förhindrat förräderiet. Ville de ock beskylla några ständer enskilt, vore det lika lögnaktigt, hvarpå de särskilda stånden, hvart för sig, genomgås, allmogen, borgerskapet och köpstadsmännen, prästerskapet, krigsfolket, ridderskapet och adeln samt riksråden, som varit kvar i Sverige. Hvarken grefve Per, herr Nils Gyllenstierna eller herr Knut Posse kunde ens fattat något sådant i tankarne, än mindre torts stänga riket för konungen. »Hafva de nu ment herr Hogenskild Bielke, som hufvudbefästningen i riket hade uti befallning, och således haft med honom något rådslag därom, det må han och de själfve veta.» Men hade än Stockholms slott kunnat stängas på en tid, hade ej riket fördenskull varit igenstängdt; k. Maj:t hade ock sådana nycklar med sig, att han kunde öppna fästningarna. — Dock, såge man närmare till, kunde de ej menat någon annan än hertig Karl, fast de icke dristat sätta ut namnet, emedan de visste, att det ej skulle vara konungarne till behag; de bekräftade därigenom endast hvad de i alla tider vinnlagt sig om, nämligen att komma osämja åstad mellan konungen och hans broder.

Hyste än hertig Karl den tron, att han vore den åsyftade personen, så utpekades likväl i det anförda gensvaret äfven en annan, på hvilken misstankarne kunde falla — Hogenskild Bielke, och något senare frampå året (1590) vände man sig direkt mot honom. I april skickades riksrådet Benkt Ribbing och sekreteraren Per Rasmusson till Hogenskild och Ture Bielke för att bland annat affordra den förre en förklaring, huruvida han »ville bestå sin broder» och flere i dennes sällskap de ord, som förekommit i deras smädeskrift om undersåtarnes kallsinnighet och rikets stängande; det kunde ej på någon annan förstås än på herr Hogenskild, som hade högsta befallningen i konungens stad öfver Uppland, Vestmanland och Norrland. Hvarom icke, borde herr Hogenskild och Ture Bielke säga, hvem de hade menat därmed, eftersom alla rikets ständer på herredagen ursäktat sig, att de aldrig haft slikt förräderi i sinnet. Det är ej kändt, hvad Hog. Bielke svarade på saken.

Ständigt upprepad, återljöd denna anklagelse allt framgent mot de olycklige rådsherrarne. Claes Fleming intygade (april 1590) i ett bref till Gustaf Banér, Claes Bielke och Jöran Boije, att de öfver-

[1] Jfr Werving, K. Sigism. och k. Carl IX:s hist. II, Bil. s. 69.

klagade uttrycken förekommit i böneskriften, när den frambars till honom för att få hans underskrift: »sådant kunde väl gifva orsak till misstanke.» I juli samma år yrkade konungens utskickade till Erik Sparre »flux» på några ord, som skulle förekommit i det revalska rådslaget, nämligen att rikets innebyggare ville stänga riket för konungen, och önskade veta, hvem som därmed menats. Under förhöret med riksråden i juni 1591 på »Ryssesalen» drogs det också fram om »rikets stängande». Ja, ännu 1592 förelades Erik Sparre och hans olycksbröder ett förslag till förskrifning eller syndabekännelse, där det äfvenledes hette: »jag hafver ock storligen förtagit mig på h. k. Maj:ts höghet, uti det att jag med andra tordes undsäga h. Maj:t därmed, att undersåtarne här uti Sverige torde stänga porten för deras k. M:ter, hvilket var mången ärlig svensk ... för när sagdt, att de skulle vilja understå sig att företaga ett sådant förrädarestycke.»

Lika envist som beskyllningen upprepades, lika enständigt bestreds den af de anklagade. De misshagliga uttrycken hade aldrig förekommit i böneskriften. Erik Sparre tillsporde en gång en af aktens undertecknare öppet, hvarföre både han och flere icke ville minnas, huru det gått till i Reval och om de orden »stänga riket» förekommo i rådslaget; han hade ju själf varit med om att underskrifva detsamma. Den senare — det var Erik Abrahamsson Leijonhufvud — sade sig ej veta det, men han »ville se efter.» Det borde han gjort förut, menade Sparre, innan han och andra gifvit bref och sigill därpå. Vid ett tidigare tillfälle sökte Sparre bevisa sitt påstående »med en rätt och sannfärdig copia». Det är bevisligt, hette det en annan gång, »att samma ord finnas där intet, eftersom själfva originalet, hvilket h. k. Maj:t i Polen utaf oss i Refle blef öfverantvardadt, klarligen nog utvisar.»[1] Där vi än fast hade satt samma orden, ändock det med sanning icke skall kunna bevisas», hette det i samma akt under ett försök att försvara uttrycket, *ifall* det hade förekommit. Om den anförda försäkringsskriften anmärktes, att den näppeligen innehöll en enda sannfärdig punkt.

Hvem hade nu rätt?

Att de anstötliga uttrycken en gång förekommit, därom råder ej tvifvel. De möta jämte ett par andra i samtidiga afskrifter och motsvaras i den med många underskrifter försedda akt, hvilken gemenligen ansetts vara originalet, af öfverstrykningar, där orden med tillhjälp af afskrifterna kunna skönjas.[2] För öfrigt ha rådsherrarne själfva erkänt förhållandet.[3] I ett utkast till försvarsskrift, gjordt af Erik Sparre, heter det nämligen bland annat om de nämnda orden: »kan vell skie att de med ded förste hafve varid

[1] Äfven på latin: »Ut autem rex regno intercluderetur, ne verbum quidem ullum hoc in scripto extat.»

[2] De använda uttrycken voro, att undersåtarne torde blifva »fast kallsinnige och ändock, som värre är till att befrukta, att de samtligen töra taga sig något före och stänga riket för oss alla.»

[3] Jfr äfven Claes Flemings ofvan anförda ord.

insatte, men så äre de seden blefne uteslutne, såsom med sådane handlinger ske plegar, att de ofte öfverses och förandres.» Karakteristiskt nog är emellertid detta medgifvande uteslutet ur en renskrift af samma aktstycke.

Frågan blir då, när förändringen gjordes, före eller efter öfverlämnandet till konung Sigismund? Har det skett efteråt, måste visserligen rådsherrarne anses ha gjort sig-skyldiga till en förfalskning, en åtgärd; hvilken, äfven om den kunde anses förklarlig under förevarande omständigheter, likväl måste kasta en skugga öfver deras karakter och uppträdande. Ahlqvist, den ende, som underkastat saken en vetenskaplig pröfning,[1] lutar emellertid åt den åsikten, att en förfalskning verkligen ägt rum. Föreligga skäl, som göra det nödvändigt att antaga denna uppfattning?

Den 5 september-akten bestod af två delar. Den ena hade ursprungligen haft formen af ett rådslag i egentlig mening, rörde Sveriges angelägenheter och skulle enligt riksrådens påstående icke kommit till någons kännedom utom deras egen krets. Den andra afdelningen utgjordes af den egentliga böneskriften, uppsatt i rådets och krigsbefälets namn, att Sigismund skulle få återvända till Polen. Af den senare föreligger bland Handl. ang. mötet i Reval i Riksarkivet ett exemplar, försedt med en mängd originalunderskrifter af rådet, adeln och krigsbefälet — den ofvan omnämnda med utstrykningarna. Är det verkligen detta, som öfverlämnats åt Sigismund, ser saken onekligen sjuk ut. Det är mindre sannolikt, att man tillställt konungen ett dokument med dylika korrigeringar (äfven andra förekomma). Nu finnes emellertid åtskilligt, som talar emot, att detta aktstycke skulle vara själfva originalet, det framräckta. Det är skrifvet med en stil, som synes vara Sten Banérs, i hvarje fall mera styft till skriftdragen och otympligt till ordformerna, än sekreterarnes uppsatser brukade vara,[2] och det är, utom de omtalade utstrykningarna, försedt med andra ändringar, gjorda af Erik Sparre: det hela har mera karakteren af ett koncept, fast det blifvit försedt med underskrifter.

Det finns ännu ett skäl för antagandet, att ett annat exemplar än det s. k. originalet öfverlämnats till den polske konungen. Underskrifterna förekomma i tre kopior af det ändrade rådslaget samt dessutom i en särskild längd med påteckning af Hog. Bielke. Ett par af de i »originalet» förekommande namnen äro, antagligen genom förbiseende, uteslutna i två af afskrifterna, men hos alla förekomma sju namn på knektehöfvitsmän, hvilka alldeles saknas i »originalet»; uti en handskrift äro deras bomärken till och med omsorgsfullt afritade. Man lärer ej ha rätt att antaga, att dessa namn blifvit af de anklagade riksråden tilldiktade: förekomsten af bomärkena talar särskildt däremot. Man synes sålunda ej sakna grund för

[1] Geijer antager utan vidare den hos Werving tryckta texten, där uttrycken äro ändrade.
[2] Afskrifterna äro flerestädes i språkligt hänseende förbättrade.

antagandet, att det exemplar, som Sigismund fått i sina händer, varit ett annat än det hittills vanligen som original betraktade. Det senare åter med sina autografer har i så fall antagligen behållits för säkerhets skull, för att vid behof kunna lämna bevis på, hvilka som verkligen tecknat under.[1] Om nu så förhåller sig, föreligger naturligtvis i och för sig intet hinder för, att i det framlämnade exemplaret ändringarna varit iakttagna.

Finns det nu någon anledning att antaga, att sådana ändringar verkligen blifvit gjorda i Reval före framlämnandet? I sina anteckningar om mötet i Reval berättar Erik Sparre bland annat, att några ombud skickades till Claes Fleming för att få dennes underskrift. Han hade därvid gjort åtskilliga invändningar, men till sist lofvat att skrifva under, — hvilket dock aldrig skedde — särskildt om några otjänliga uttryck ändrades. Det säges ej *uttryckligen* att uttrycken blifvit ändrade, men då vederbörande måste varit angelägna om att äfven få Claes Flemings namn, ligger häri uppenbarligen ett skäl för antagandet, att så skett.

Huru har i sådant fall den ursprungliga redaktionen kommit i konung Johans händer, då riksråden visserligen borde låtit sig angeläget vara att ej släppa ut densamma, då de måste antagas ha behållit det första utkastet för sig själfva? Under förhandlingarna med Erik Sparre 1590 just angående det Revalska rådslaget och stängandet af riket kröp det en gång fram ur konungens utskickade, att de hade bekommit sin afskrift ur *hertigens* kansli. Huru hade han kunnat komma öfver ett sådant aktstycke? Äfven därom finns en upplysning. Under rättegången med rådsherrarne beskylldes de äfven för att ha tillsändt hertig Karl en afskrift af rådslaget. De svarade därpå mer än en gång och utan att vederläggas, att ingen af dem (de anklagade) hade gjort det, utan Kristiern Gabrielsson Oxenstierna, en af de i Reval närvarande, hade på egen hand skickat detsamma till sin broder, Benkt, hvilken senare hade delgifvit det åt hertigen. I sina almanacksanteckningar för 1589 berättar ock hertig Karl för den 2 nov.: »Kåm Bengkt Gabrielsån till migh och berättede migh hvad såm rådet hade i Reffle fört til sinne kungen i Pålen och min her bror.» En afskrift, uppenbarligen i hast gjord, af det oförändrade rådslaget bland Handl. ang. mötet i Reval har också en anteckning om, att det d. 3 nov. af Benkt Gabrielsson lämnats för att ytterligare kopieras.

Förloppet kan sålunda tänkas ha varit följande. Böneskriften uppsattes utaf en bland riksråden och försågs med talrika underskrifter — krigsbefälet befann sig, som bekant, i ett tillstånd af liflig jäsning och oro. Man skickade — förut eller efteråt — till Claes Fleming för att äfven få hans underskrift, men han gjorde

---

[1] Erik Sparre begagnade sig ock däraf vid ett tillfälle 1590, då på en af de i Reval närvarandes förklaring, att han »föga visste af det Revalska rådslag», han sade sig hafva alla deras namn, som skrifvit under, då den andre förstummades.

invändningar och påpekade några olämpliga uttryck. De ändrades, en utskrift togs af det ändrade manuskriptet och undertecknades måhända å nyo, då äfven de sju knektehöfvitsmännens namn tillskrefvos af någon sekreterare och de själfve tillsatte bomärkena, hvarpå exemplaret öfverlämnades till Sigismund. Dessförinnan hade emellertid Kristiern Gabrielsson tagit en afskrift och tillsändt den sin broder Benkt. På detta sätt kom den ursprungliga texten till hertigens kännedom, genom honom till konungens; denne fann här en välkommen anklagelsepunkt mot rådsherrarne, och deras uttryck blef af rikets ständer fördömdt. En sällsam kedja af tillfälligheter!

Om åter ändringen blifvit gjord sedermera, huru skall man då tänka sig förloppet? Det var först på våren 1590 — antagligen först efter riksdagen — som de i onåd fallne rådsherrarne fingo veta, att till anklagelsepunkterna mot dem äfven hörde deras hot om rikets stängande. De skulle då — d. v. s. förmodligen Erik Sparre — tagit fram dokumentet och strukit ut det farliga uttrycket samt därefter tagit afskrifter af det ändrade aktstycket. Men hvarför då göra sig besvär att ändra äfven andra uttryck, hvilka aldrig blifvit föremål för anmärkning, uttryck, som stundom kunde förefalla något hårda[1], men som stundom voro af den oskyldigaste art? Det finnes ingen »diplomatisk» anledning att antaga, att ändringarna gjorts på olika tider. Ett af de senare fallen, såsom i någon mån upplysande, må anföras. Det hette på ett ställe i den ursprungliga texten, att ingen af de skrifvande varit underrättad om konung Sigismunds *första utresa* (till Polen). Så ha ock afskrifterna af densamma. Det är emellertid i originalkonceptet ändradt till »e. k. M. förste *val dersammastedes*», såsom afskrifterna med den ändrade redaktionen också ha det. Ändringen är, såsom synes, af rent formell art. Hade uttrycket jämte de andra stått i det till Sigismund öfverlämnade exemplaret, får det väl anses mindre sannolikt att Erik Sparre, när han i skräcken öfver anklagelsen ändrade frasen om rikets stängande, äfven skulle gjort sig besvär att ändra detta och andra uttryck af samma art.

Ett par spörsmål återstå dock. Huru kom sig, om Kristiern Gabrielsson afsände sin olycksbringande afskrift till brodern innan ändringen, att denne först den 2 nov. kunde gifva hertig Karl del däraf? Huru kom det sig, om afsändandet dröjde i Reval, att ej utbyte skedde med det rätta exemplaret? Huru kom det sig, när tal vardt om saken, att ej någon förklaring af vederbörande gjordes? Benkt Oxenstierna dog först d. 12 april 1591, Krister Oxenstierna d. 20 febr. 1592. På dessa frågor ha vi för närvarande ej något svar.

En åtminstone ex analogia besvärande omständighet för riksråden bör till sist icke fördöljas. Den 27 aug. 1589 hade krigs-

[1] Ett af de ändrade uttrycken var, att k. Johan var »fast underlig och sällsynt», ett annat, att man borde »gjort sig vänner af den orättfärdige Mammon» och låtit ärkehertig Maximilian blifva konung.

befälet i Narva med Axel Lewenhaupt och Claes Bielke såsom förgångsmän till Johan III riktat en skrifvelse, i hvilken de på det bevekligaste bådo konungen afstå från den olycksbringande planen att föra sin son hem med sig till Sverige. På samma gång afsände krigsfolket ett par deputerade till konung Johan med några skarpt formulerade fordringar, för den händelse det fortfarande skulle göra tjänst — ett villkor var, att Sigismund ej skulle resa till Sverige. Den senare framställningen lärer kommit konungen till handa den 1 oktober. Den förra skrifvelsen torde däremot icke genast blifvit framlämnad, utan blef först senare af konungen känd. Det vardt emellertid snart nog tal äfven om krigsfolkets »otillbörliga» och »oförnuftiga» skrifvelse, och de båda upphofsmännen till krigsbefälets bref blefvo för sin del ängsliga. Axel Lewenhaupt redogjorde vid något tillfälle för detsammas tillkomst; då Claes Bielke, som ej undertecknat skrifvelsen, i början sökte draga sig ur spelet, riktade han till denne d. 13 febr. 1591 en allvarsam skriftlig föreställning. Enligt denna skulle originalet för tillfället hafva kommit ur vägen. »Men vill du rätt komma dig ihåg, hvad du med bästa fog och dig själf till största nytta därutinnan skall göra», skrifver grefve Axel, »så skall du låta kopian komma fram och icke själfva brefvet, för orsaker: kopian har du själf bekänt hafva händer mellan, men brefvet har du sagt icke veta med hvem det är blifvit åstad sändt och hvart det kommet vore.»[1] Efter några andra skäl att icke vidare låtsa om originalet utan nöja sig med en afskrift fortsätter grefve Axel ytterligare med följande spetsfundiga motivering: »till tet tridie kan tu i copien radere och utstryke, der något kunne vare der insat af obetänksamhet, som h. k. M. skulle kunne stöte sig opå, hvilket man intet i brefvet kan göre, och när du lefrerer copien, så kan man intet videre kräfve eller fordre, för orsaker du hafver sagt intet vette, hvart det (originalet) är kommet eller hvem det framfört hafver . . .»

Hvad grefve Axel sålunda kunde tillråda, det kunde måhända icke behöfva anses varit alldeles främmande för de andra rådsherrarne. Men Axel Lewenhaupt var ju känd för sin häftighet och oberäknelighet. Hans karakter framstår ej som den allra bästa, och man torde böra dröja med att tillskrifva en man af Erik Sparres art ett tillvägagående, som både kan betecknas såsom oärligt och fegt. Rådsherrarne eller Erik Sparre i deras namn djärfdes ju åberopa själfva det till Sigismund öfverlämnade originalet. Det borde ha varit lätt att beslå dem med falska uppgifter, ifall Sigismund behållit sitt exemplar. Äfven om denne ej längre haft det kvar, borde ett uttryck, sådant som det öfverklagade, hafva fäst sig i minnet. Det synes ju genast stött Fleming. Sigismund delgaf fadern böneskriften, Johan yttrade sig om densamma till rådsherrarne,

[1] Det ser ut, som om grefven misstänkte Claes Bielke att hafva själfva originalet i sin ägo. Enligt öfverenskommelsen i Narva hade också Bielke verkligen åtagit sig att bära fram det.

men om rikets stängande yttrade han i Reval icke ett ord i sitt delvis ganska hetsiga meningsbyte med de senare, för så vidt man får tro de bevarade akternas vittnesbörd. Och själfve ha riksråden in i det sista, såsom redan är nämndt, förnekat riktigheten af beskyllningen, äfven när de erbjödos att genom ett medgifvande återköpa den kungliga ynnesten. Då man emellertid faktiskt icke känner beskaffenheten af det exemplar, som Sigismund fick i sin hand, är man åtminstone till någon del nödsakad att grunda sin uppfattning på psykologiska motiv. Oss synas tillräckliga skäl ej föreligga att mot deras nekande antaga, att rådsherrarne, för att rentvå sig åtminstone i denna punkt, tillåtit sig ändringen efteråt.

E. Hildebrand.

Ett par ord om kammararkivet.

Kammararkivets utomordentliga betydelse för Sveriges inre historia har under årens lopp blifvit allt tydligare. För enstaka forskare var naturligtvis dess värde sedan lång tid tillbaka kändt. Den yngre historiska skolan fick sina ögon öppna för dess skatter genom Forssells banbrytande arbeten på 1860-talet, men det är ej många, som trädt i hans spår, åtminstone för så vidt det varit fråga om utförligare specialarbeten, och dock förvarar arkivet för äldre tider ett material till den inre historien, hvartill intet nordiskt land kan förete någon motsvarighet. Orsaker till detta förhållande vid sidan af de kameral-historiska forskningarnas besvärlighet och skenbara torrhet — ha varit och är det oordnade skick, hvari arkivet till en del befinner sig, samt de dåliga lokaler, i hvilka det är inrymdt. Det äger visserligen sedan kollegiets senaste organisation en arkivarie på stat, men denne tjänsteman har utsetts med hänsyn till kammarkollegiala, icke till arkivmeriter, och hans tid lärer till icke ringa del upptagits af officiela eller privata utredningar i kamerala ämnen samt däraf föranledda utlåtanden. Åtskilliga forskare torde mer än en gång hafva erfarit hela hopplösheten af att komma till rätta uti kammararkivet, t. ex. när det gällde återfinnandet af aktstycken, utaf äldre forskare begagnade, men icke hörande till någon af de stora serierna. »Rari nantes in gurgite vasto», voro de ofta hänvisade till en lycklig slump för att kunna gå i land eller till en tillfällig, men aldrig säkert påräknelig handräckning af någon tjänande broder i vaktmästares skepnad.[1] Ett

[1] Jfr J. Johanssons yttrande i andra kammaren den 13 mars 1897.

eller annat sakkunnigt biträde har visserligen på sista åren varit förordnadt, men tiden har för dessa naturligtvis varit alldeles otillräcklig för att åstadkomma något större resultat. Man har också fått den upplysningen, att kammararkivet ännu helt nyligen innehöll *öfver 2000 bundtar med fullkomligt oordnade handlingar*. Hvilka fyndorter för en forskare, om han blott för med sig den rätta slagrutan! Hvilket fält för en arkivmans ordnande verksamhet!

Lokalernas dåliga beskaffenhet är af alla forskare känd. Trånga och mörka arbetsrum, trånga och kalla förvaringsrum för aktstyckena och banden. Handlingarna spridda från vinden i Kammarkollegii hus — otillgänglig af köld på vintern, af andra anledningar om sommaren — till jordvåningens bottnar i huset midt emot. Om det ryktbara tornet, i hvilket en del handlingar förvaras, hade frih. Klinckowström hårresande saker från sin ungdom att berätta för första kammaren den 13 sistlidne mars. Ännu för några år sedan trampade man där i söndersmulade handlingar och det sedan årtionden samlade dammet var så tjockt och intensivt, att den besökandes händer snart icke kunde jämföras med annat än sotarens — och hans kläder sedan! Från de två tornrummen har emellertid under de senaste åren ett stort antal volymer öfverflyttats till riksarkivet och sålunda litet luft beredts.

Kammararkivet har haft en vårdare, som fått sitt namn nära förknippadt med detsamma, och som, i likhet med Palmsköldarne, Erik och Elias, förvärfvat odödlighet i forskare- och samlarevärlden — kamrer Carl Sandberg. Vid riksdagen 1856—58 väcktes i bondeståndet motion om beviljande af ett anslag å 5,000 kr. till inlösen af den af kamrer Sandberg bildade samlingen af afskrifter och utdrag ur handlingar rörande Sveriges kamerala och finansiella förhållanden sedan äldsta tider med skyldighet för S. att fortfarande rikta samlingen, hvarjämte motionären hemställde om ett årligt anslag af 1,000 kr. åt S. såsom vedergällning för detta arbete. Riksdagen beslöt att anslå 5,000 kr. att af K. M:t i mån af behof användas till inlösen af Sandbergs samlingar och nedsatte det årliga arvodet till 500 kr.

På detta sätt öfvergingo de Sandbergska samlingarna i statens ägo och bilda nu ett antal af 147 volymer i dubbel alfabetisk serie, omfattande icke mindre än 143,309 blad.

För så vidt det var fråga endast om utdrag och afskrifter, är om den beslutna åtgärden och om det understöd, den förtjänte mannen sålunda fick, intet annat än godt att säga. En dylik samling med uppslagsord i alfabetisk ordning utgör i synnerhet i ett oordnadt arkiv en ganska bra vägledning för forskare. Kamrer Sandberg lärer emellertid ha stått i ett nog patriarkaliskt förhållande till det arkiv han vårdade. Faktiskt är, att de samlingar han bildade, omfatta en hel mängd originalakter af alla slag, och så till vida tyckes svenska staten ha inlöst ett stort antal aktstycken, som ursprungligen onekligt tillhört staten. Afskrifter och utdrag äger naturligtvis hvar och en rätt att ordna efter godtfinnande.

Tillämpad på originalhandlingar står den Sandbergska metoden i opposition till hvarje rationell plan för ett offentligt arkivs ordnande. För så vidt det är fråga om staten, sluta sig urkunder och aktstycken till statskroppens olika organ såsom de i skrift bevarade yttringarne af dessas verksamhet. Arkivordnaren måste, så vidt möjligt, söka för sig uppställa ett schema för denna organiska verksamhet, växlande efter olika tider, och efter detsamma söka ordna handlingarna. Endast då, när eftervärlden helt förlorat tråden och kontinuiteten, kan en annan metod tillämpas. Den alfabetiska metoden är särskildt för originalakter förkastlig och leder till mera besvär än gagn. Det beror alltför mycket på ordnarens godtycke, under hvilket namn han skall rubricera innehållet i en akt, som dessutom kan beröra mer än ett ämne; forskaren ser sig nödsakad att för säkerhets skull genomgå alla möjliga uppslagsord, under hvilka en akt möjligen kunnat förstickas, och går kanske ändå till det sjunde och sista förbi just hvad han behöfde. Faktiskt är, att den Sandbergska samlingen i detta hänseende bereder forskaren öfverraskningar, besvär och äfven förtret. Det är som om man i riksarkivet skulle taga ett kungabref här, ett koncept där, ett protokoll från ett håll, en inkommen skrifvelse från ett annat, och slå ihop dem till en grupp, därför att de händelsevis beröra en och samma sak. Metoden har verkligen där till någon del i forna tider blifvit tillämpad. Nutiden har löst upp och fördelat dessa samlingar — ett öde, som kanske en gång i framtiden förestår äfven de Sandbergska.

Af denna art har det största, i hvarje fall det mest kända organisationsarbetet på senare tider inom kammararkivets rika samlingar varit — välmenande, vittnande om kunskaper, flit och intresse, men irrationellt och förklarligt endast af den vanvård, hvari arkivet befann sig, omöjligheten för dess vårdare att ensam åstadkomma ett systematiskt ordnadt helt och måhända äfven frånvaron af arkivtekniska förutsättningar för denna uppgift.

Vid senaste riksdag väckte ledamoten af riksdagens andra kammare herr J. Johansson i Noraskog, understödd af herrar Odhner, Ernst Carlson och Boethius, en motion om anvisande af 15,000 kr. till ordnande och förtecknande af kammararkivet, fördelade på tre år, en tid, som enligt motionärens förmenande för detta ändamål borde vara tillräcklig. Statsutskottet afstyrkte, dock med en välvillig motivering, och önskade till en början en utredning af kammarkollegium med afseende på kostnaden m. m. Första kammaren biföll utskottets förslag; i den andra framställdes under debatten af motionären och bifölls ett förslag om anvisande af 5,000 kr. för 1898 och genom gemensam votering (250 mot 108) anvisade riksdagen 5,000 kr. på extra stat för 1898 att ställas till disposition af kammarkollegium mot den redovisning och kontroll, K. M:t kan finna lämpligt föreskrifva.

Den för historisk forskning intresserade svenska allmänheten har allt skäl att vara herr Johansson tacksam för hans motion och

för det resultat denna bragt till stånd. Statsmakternas uppmärksamhet har åter blifvit fäst på kammararkivet och nödvändigheten att göra något för detsamma. Men arbetet behöfver, om det ej skall förfelas, en sakkunnig ledning. Det uppgifves, att under årets lopp en förändring skall ske med kammararkivarieplatsen, i det dess nuvarande innehafvare, hvars tid och verksamhet tagits i anspråk af de rent kollegiala uppgifterna med kamerala utredningar och utlåtanden, uppnått pensionsåldern. Det är klart, att arkivarien i kammararkivet borde vara självskrifven att öfvertaga ledningen för det ordnande och förtecknande af arkivets handlingar, som nu synes vara förestående. Han är den, hvilken ansvaret för arkivet närmast åligger; han är den, som närmast bör bedöma arkivets behof af utrymme; han är den, som en gång skall öfvertaga vården om det nyordnade arkivet och svara för ordningens bibehållande. Skulle det icke vara tänkbart att platsen besattes med en person, som vore i besittning af de nödiga historiska och arkivtekniska förutsättningarna? Det lärer icke längre vara möjligt att utan sådana tillfredsställa de kraf, som den moderna forskningen ställer. Kammararkivet har under detta århundrade varit utsatt för eller hotats af afsöndringar, som stundom varit ägnade att väcka farhågor. Det kräfves för att bedöma lämpligheten och möjligheten af sådana en person med historisk blick och kännedom om svenska arkivförhållhållanden i allmänhet. Må man komma ihåg att det är fråga om Sveriges näst viktigaste, i vissa fall om dess viktigaste offentliga arkiv. Det är ej hvem som helst gifvet att leda ordnandet af så vidtomfattande samlingar som dem kammararkivet innehåller. De kollegiala uppgifter, som kammararkivarien hittills haft att fylla, torde måhända utan större svårigheter kunna öfverlåtas på andra tjänstemän, i hvarje fall kunna ordnas så, att de ej lade hinder i vägen för arkivariens hufvuduppgift. Det skulle säkert leda till många olägenheter, om de, hvilka närmast finge ordnandet om hand, vid sin sida eller öfver sig skulle få en arkivarie, främmande för arkivets samlingar, utan blick för deras betydelse och obekant med modernt arkivarbete. Tillfället synes just nu vara gynnsamt att svara på det intresse riksdagen visat genom att i spetsen för kammararkivet och dess omdaning ställa en fullt kvalificerad person — allt under förutsättning, att ofvan anförda uppgift är riktig. Man har så mycket större skäl att hoppas det bästa, som vid kollegiets bord både den svenska historieforskningen och kännedomen om kammararkivets värde äro synnerligt väl representerade.

Ehd.

Underrättelser.

— Såsom ständiga medlemmar i Sv. Hist. Föreningen ha inträdt fil. kand. S. Ambrosiani, Uppsala, konsul K. Bohman, Stockholm, grosshandlaren A. W. Levgren, Göteborg och v. häradshöfdingen K. Tillberg, Stockholm.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia*, som enligt sina nya stadgar får räkna högst 100 medlemmar, men vid årets början endast ägde 70, har till ledamöter invalt öfverstlöjtnant C. Bratt, major G. Stedt, kapten O. Mannerfelt, professorerna H. Schück, L. Stavenow och K. Warburg, docenterna S. Clason och E. Meijer, lektor F. Ödberg samt borgmästar J. Wahlund. Vid K. Samfundets ordinarie sammanträde den 29 mars å Riksarkivet förevisade dess sekreterare lektor Hildebrand den s. k. Kalmare stadga af 1587 samt rådets och adelns böneskrift i Reval den 5 sept. 1589 och anknöt därtill ett kortare föredrag. Vid samma tillfälle beslöt K. Samfundet, att nästa del af dess handlingar (del XVI) skulle inrymma utom *Vadstena klosters jordebok*, redigerad af C. Silfverstolpe, hvarom beslut tidigare fattats, äfven engelska agenten kapten *Jeffreys bref från Bender 1709—12 och från Stralsund 1715*, redigerade af professor E. Carlson.

— Biblioteksamanuensen d:r K. H. Karlsson har till Vitterhets- Historie- och Antikvitetsakademien afgifvit berättelse om sina arbeten i Vatikanska arkivet 1895—96, under hvilken tid han samverkat dels med professor G. Storm från Norge, dels med kand. M. Mackeprang från Danmark. De ha därvid genomgått *Regesta Vaticana* under Eugenius IV (1431—47), *Regesta Laterana* från Innocentius VII till Nicolaus V (1404—47), *Supplicationes* under Martinus V (1417—31) samt *Brevia* från Martinus V till Calixtus III; vidare *Regesta Avenionensia* för Clemens VI:s första åtta år; hela serien *Obligationes* (viktig för biskopshistorien); *Introitus et Exitus* samt *Collectoriæ* för 1300-talet (påbörjade), äfvensom under 1700-talet upprättade *Indices*. Serien Obligationes kompletteras af de i italienska statsarkivet numera förvarade från den påfliga datarian härstammande *Qvietanzie*, *Annate* m. fl. räkenskapsserier. Resultatet för detta arbetsår uppgifver d:r Karlsson till 545 nummer afskrifter eller excerpter. (Jfr Hist. Tidskr. 1895, s. 347.)

— *Akademiska afhandlingar.* I Uppsala ha under maj månad ventilerats afhandlingar af S. Lönborg, *Adam af Bremen och hans skildringar af Nordeuropas länder och folk* (V + 181 sid.), C. Hallendorff, *Bidrag till det stora nordiska krigets förhistoria* (X + 175 sid.), K. Hagman, *Om den svenska statsre-*

visionens sammansättning och verksamhetsformer under tiden 1809—1866 (152 sid.) och af H. Rosman, *Rasmus Ludvigsson som genealog* (XII + 155 sid. + 5 bil.); i Lund af N. Wimarson, *Sveriges krig i Tyskland 1675—1679. I.* (XI + 328 sid. + 5 kartor och planer). Af de nämnda författarne har d:r Lönborg nämnts till docent i geografi och d:r Hallendorff i historia.

— Af riksantikvarien H. Hildebrands stora arbete *Sveriges Medeltid* har andra delens femte häfte nyligen utkommit. Det innehåller slutet på afdelningen *Heraldik* (tredje boken) samt början på fjärde boken, *Krigsväsendet*, nämligen kap. 1 *Krigsfolket och dess beväpning* samt kap. 2 (början) *Försvarsverk.* Särskildt intresse på sistnämnda område äga undersökningarna om forntida borgar, kyrkorna som försvarsverk samt de utförliga skildringarna af Visby ringmur, Stockholms befästningar och Helsingborgs kärna. Häftet är som vanligt synnerligt rikt och intressant illustreradt.

— Första bandet af *Svenska Adelns Ättartaflor från år 1857* utgifna af F. U. Wrangel och O. Bergström har afslutats med elfte häftet. Det omfattar till och med *Mörner af Tuna* och motsvarar sålunda de två första banden af det Anrepska hufvudverket.

— Af *Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar* utarbetade af P. G. Vidstrand och M. Seth har förra delens tredje häfte utkommit, omfattande åren 1789—1828 samt numren 1267—1633 af nationens medlemmar.

— *Upplands Fornminnesförening* har med adertonde häftet afslutat tredje bandet af sin tidskrift. Innehållet är som vanligt omväxlande och intressant. Man finner där topografisk-historiska uppsatser af C. Kjellberg om Gamla Uppsala kyrka, E. Lewenhaupt om Uppsala och dess omgifningar 1660, E. v. Ehrenheim om Grönsö under 1600-talet samt om Gröneborg, O. Janse om Läby kyrka och dess arkiv, Th. Lindblom om Salstaborg, dessutom arkeologiska uppsatser af B. Sahlin och R. Arpi m. m. Med häftet följer en plansch föreställande »Skokloster med dess kyrka på 1670-talet». Enligt årsberättelsen ägde föreningen 1896 217 årsbetalande och 74 ständiga medlemmar. Ordförande i styrelsen är grefve Eugène Lewenhaupt, sekreterare amanuensen R. Arpi.

— *Vestergötlands fornminnesförening* har genom lektor F. Ödberg åter utgifvit ett prydligt häfte af sin Tidskrift. Man finner där till en början en redogörelse för föreningens verksamhet under åren 1889—96. Ledamöternas antal utgjorde enligt densamma vid slutet af denna tid 323. Häftet innehåller vidare ett föredrag af docenten R. Kjellén om *Stat och samhälle i det gamla Vestergötland*, hållet vid föreningens årsmöte d. 17 okt. 1896. A. Rudberg har meddelat en kortare uppsats om *Bredsäters offerkyrka*, där räkenskaper under flera år förts öfver de offer, som erlades för

erhållande af förböner. Därefter följa ett par sidor »*Om skräck och vidskepelse i Vestergötland under äldre tider.*» Häftets hufvudafhandling är författad af lektor F. Ödberg under titeln *Om magister Sven Jacobi, den förste protestantiske biskopen i Skara stift.* Det är med denne märklige statsman och kyrkofurste från Gustaf Vasas dagar som med så många andra från den tiden. Man skönjer, att de spelat en stor roll i stat och kyrka, men man känner bra litet om deras verksamhet i sammanhang. Hr Ödberg har nu från skilda håll samlat en stor mängd notiser om biskop Sven, och har det icke lyckats honom att lämna en fullt lefvande bild af hvad denne man velat och varit — hvilket torde vara omöjligt — har han fått ihop ett så pass fullständigt biografiskt material, att många väsentliga tillägg ej hädanefter torde vara att vänta. En liten samling bref till biskopen har bevarats till våra dagar, och sju sådana meddelas som bilagor. De belysa biskopen både som mecenat och humanist. En annan bilaga utgöres af »Bouppteckningen efter biskop Sven», ett kulturhistoriskt dokument. Därefter följa *Äldre handlingar rörande Vestergötland* (n. 87—116), till god del meddelade af bibliotekarien Styffe. De börja med ett antal handlingar rörande den en gång berömda västgötasläkten Gylta, hämtade ur det Kantzowska familjearkivet på Hjulstad och gående tillbaka ända till 1450. Handlingarna föregås också af en kortare uppsats *Om släkten Gylta*, åtföljd af en stamtafla, för hvilken Tidskriften lär ha att tacka nyssnämnde vän och gynnare.

— Grefve R. Adlersparre har till *Jämtlands bibliotek* skänkt en samling bref från och till excellensen Georg Adlersparre, bland hvilka särskildt angifvas bref från konungarne Karl Johan och Oskar samt från Magnus Brahe, bref från Karl August Adlersparre under en utrikes resa 1837 och 1838 m. m. Det ser sålunda ut, som om Georg Adlersparres helt säkert intressanta korrespondens skulle samlas i det uppväxande arkivet på Frösön.

— Löjtnant Gunnar Hyltén-Cavallius har nyligen utgifvit en samling *Biografiska anteckningar om Kongl. Kronobergs regementes officerskår 1623—1896.* Det utgör enligt författarens anspråkslösa uttryck endast ett bidrag till regementets ännu oskrifna historia. Utgångspunkten är tagen vid den tidpunkt, då Smålandsknektarne för första gången delades på tre regementen och fältmarskalken Herman Wrangel tog befälet öfver det regemente, som på 1700-talet erhöll namnet Kronobergs. Biografierna börja följaktligen med nyssnämnde Herman Wrangel. Anmärkningsvärdt är det stora antalet officerare af engelsk eller skotsk börd, som förekommer under de första tiderna (5 Muschamp, 4 Monipenny o. s. v.) Det gamla småfrälset i Småland finner man, naturligt nog, i början talrikt representeradt med släkterna Stråle (7 stycken), Drake (3), Bröms, Silfversparre (8), Kåre, Ulfsax (10) o. s. v. Från äldsta tid och fram till våra dagar möter släkten Påhlman (13). Talrikt

representerade från något senare tid äro familjerna Hedenstierna och Hederstierna, v. Liewen (9), Rappe (11) samt, talrikast af alla näst Nilssönerna, familjen Gyllensvärd (15). Familjerna Cavallius, Cavalli, Hyltén-Cavallius ha riktat regementet med tolf personer. Arbetets intresse förhöjes genom ett stort antal autografer i facsimile.

— Sedan norske kammarherren C. J. Anker i danska utrikesministeriets arkiv gjort utdrag ur danska ministerdepescher från Stockholm åren 1807—1813 har han lyckats få dem utgifna i Sverige uti svensk öfversättning af F. U. Wrangel, under titeln *Utdrag ur danska diplomaters meddelanden från 1807—1808, 1810 och 1812—1813* (Norstedt & Söners förlag). Systemet att publicera excerpter har sina betänkliga sidor, ty man är helt och hållet beroende af den excerperandes omdöme, och det är bekant att hvad en forskare kan förbigå såsom värdelöst, för en annan kan innehålla lösningen till någon viktig gåta. Systemet att öfversätta är också farligt nog, ty dåliga öfversättare finnas, och den i förordet åberopade publikationen af Scævola tillropar i det fallet ett varnande gif akt! Emellertid måste medgifvas, att det är lättare att göra urvalet ur moderna ministerdepescher än ur äldre historiska aktstycken och grefve F. U. Wrangels öfversättning kan man i förevarande fall helt säkert mottaga med förtroende.

Nu meddelade danska depescher äro af något växlande värde. I början är innehållet skäligen obetydligt, men de vinna onekligen i intresse. Detta stiger genom Moltkes depescher från 1808 och v. Dernaths något partiskt färglagda från 1810 och 1812 (en lucka tyckes förefinnas för 1811) till Baudissins 1813. v. Dernath verkade, så godt han kunde, för danske konungens val 1810 och var ej belåten med att Bernadotte trängde honom undan; 1812 beröres den stundande brytningen med Frankrike — så synnerligt väl underrättad synes dock ej ministern ha varit. Han har därjämte, trogen diplomatiska sedvänjor, lämnat en karakteristik af de mest framstående statsmännen och krigarne, hvilken, liksom alla dylika, får tagas med försiktighet. Baudissins depescher få sitt intresse genom det ljus de kasta öfver planerna på en förening med Norge, Karl Johans uppfattning af saken, försöken att förmå Danmark i godo sluta sig till Sverige och Ryssland, förslag att bereda Danmark ersättning för Norge, tankar på en giftermålsförbindelse med det danska konungahuset m. m. — med ett ord ett slags skandinavism in nuce, som i den danska ministern synes haft en varm förespråkare. Han hade uppenbarligen tagit ett djupt intryck af kronprinsen Karl Johans personlighet. Samlingen inledes med ett förord, hvari bl. a. uppräknas ett antal nyare publikationer angående unionens tillkomst. Man saknar bland dem Alins viktiga arbeten rörande denna fråga.

— Med en tredje afdelning (åren 1834—1895) har major Gustaf Nerman afslutat sin vidlyftiga *Göta kanals historia*. Denna del behandlar i skilda kapitel tiden 1834—1844 eller tiden

till och med Trollhätte kanals fullbordan; tiden 1845—1862 eller tiden till och med västra stambanans fullbordan samt tiden 1863 —1895 eller fram till våra dagar. Flera stycken äro ägnade åt frågan om Motala verkstad. Delen innehåller äfven ett stort antal bilagor upplysande om bolagets ekonomiska ställning vid olika tidpunkter, de ursprungliga aktietecknarne, bolagets direktörer och andra tjänstemän. Författarens arbete är en historia om de gäckade illusionerna i afseende på ett stort nationalföretag; hans framställning af verkets båda drifvande krafter, Platen och Santesson, förtjänar all uppmärksamhet. Själf anser han att kanalen byggdes tjugu år för tidigt.

— År 1888 utgaf d:r Josef Seligmann en liten skrift ägnad åt minnet af juden *Aron Isak*, hvilken det under Gustaf III:s tid lyckades att grundlägga den första judiska församlingen i Stockholm, hvars hufvudman han en tid var, förvärfva åt sina trosförvandter en legaliserad ställning, för öfrigt känd som en skicklig affärsman och stensnidare samt befryndad med sedermera högt ansedda judiska familjer i Sverige. Lefnadsteckningen stödde sig väsentligen på en självbiografi af Aron Isak, skrifven med hebreiska bokstäfver på den bekanta brutna jude-tyskan. Denna självbiografi, som äges af en ättling på kvinnolinien af Aron Isak, brukspatron Michaelson på Skebo, har nu utgifvits af det Israelitiska Litteratursällskapet (»Aron Isaks självbiografi», IV + 121 sid.) genom d:r Seligmann. Det är ett ganska egendomligt kulturhistoriskt dokument från ett tidehvarf af social förnedring för judarne och början de förbättring i deras ställning. Hos Aron Isak framträdde flera af rasens utmärkande egenskaper, förvärfsförmåga, sparsamhet och affärsskicklighet, smidighet och seghet, försiktighet och djärfhet, förenade, särskildt hvad honom angår, med stor redbarhet i handel och vandel. Hans resa öfver till Sverige, detta land där den tiden ingen jude fick vara bofast, vittnade om mod, och hans till sist med framgång krönta bemödanden att bereda sig och sina landsmän en något så när trygg ställning i Sverige om stor förslagenhet och ihärdighet. Han skildrar dessa bemödanden med en viss naiv humor, som äfven på andra ställen framträder. Flera sidor af lefnadsteckningen upptager skildringen af hans verksamhet som arméleverantör under finska kriget, hans befattning med »Fahnehjelmarne» och beröring med grefve Munk. Det var under detta krig, som Gustaf III en gång ville gifva honom assessorstitel och som han afböjde densamma med det skälet, att det skulle låta galet, om någon komme in i hans slaktarbod — han levererade kött till armén — och bad: bäste herr assessor, låt mig få köpa 10 pund kött. Men också kostade titeln betydligt både i lösen och kontribution. Han nöjde sig med den anspråkslösare titeln hofleverantör — enligt hans egen utsago den förste, som erhöll denna titel. Liksom så många andra den tiden kom han i öfrigt till korta i sina affärer med kronan och fick ej sina förluster ersatta. Utgifvaren har bifogat en del

upplysande anmärkningar. Med »justitiekanslern Jeorius» (s. 88) åsyftas möjligen assessorn i Åbo hofrätt Georgii; någon justitiekansler med snarlikt namn fanns ej. »Åkeson» (s. 79), som ej förklaras, lärer väl åsyfta den bekante lagman Håkansson.

— Under rubriken *I vår tids lifsfrågor* har en serie småskrifter under redaktion af Sydney Alrutz börjat utgifvas. Som medarbetare uppräknas äfven åtskilliga språkmän, arkeologer och historici. Af prospekten finner man ock, att seriens uppgift äfven skall blifva »att i en eller annan punkt söka klargöra språkvetenskapens och den historiska forskningens inflytande på uppfattningen af våra förnämsta religiösa urkunder».

— Ett vetenskapligt arbete, hvilket tillägnades professor Oscar Alin den 22 december 1896, då han fyllde 50 år, var en af docenten i Uppsala Vilh. Lundström verkställd svensk tolkning af *Tacitus' Agricola.* Denna lilla skrift af den store romerske historieskrifvaren utgör, som bekant, en teckning af hans svärfader Julius Agricolas lif och verksamhet. Den torde närmast böra uppfattas såsom en «laudatio funebris», hvilken Tacitus till åtlydnad både af sed och — såsom i detta fall uppenbart är — af sitt eget hjärtas röst ägnade sin aflidne anförvandts minne. Denna omständighet, om den också manar till en viss försiktighet vid användandet af skriften såsom historisk källa, hindrar dock ej, att den äger ett icke ringa historiskt värde; ty intet skäl finnes att antaga, att författaren medvetet sökt upphöja föremålet för minnesteckningen på sanningens bekostnad. Kejsar Domitiani despotiska, mot hvarje framstående förtjänst misstänksamma styrelse utgör den mörka bakgrund, emot hvilken författaren tecknar den ljusa bilden af en man, som redligt sträfvar att göra sin plikt mot fäderneslandet utan att vare sig smickra härskaren eller mot honom göra en gagnlös opposition. Skriftens hufvudintresse knyter sig dock till skildringen af förhållandena i Britannien och af romarnes eröfringskrig därstädes. De egenskaper, som utgöra Tacitus' storhet som historieskrifvare, framträda, om också icke fullt utbildade, redan i detta hans historiska förstlingsarbete, men å andra sidan framträder äfven en viss brist på klarhet särskildt i skildringen af krigsoperationer — »der unmilitärischste aller Schriftsteller» kallas han ju, säkerligen med stor öfverdrift, af Mommsen. Den egendomliga historiska stil, i hvilken Tacitus uppnådde sådan virtuositet, är uti »Agricola» uppenbarligen ännu så att säga i görningen.

Herr Lundströms öfversättning är synnerligen ledig och lättläst, på samma gång den, så vidt vi kunnat finna, troget återger originalets både innehåll och anda. Med afseende på gestaltningen af den text, hvilken herr L. lagt till grund för sin öfversättning, intager han en konservativ ståndpunkt. Hans mål har varit att visa, att flertalet ställen, hvilkas lösning ansetts tvifvelaktig, väl låta förklara sig utan våldsamma textändringar, och han synes i de flesta fall hafva lyckats härutinnan. (*S. D.*)

— Danske arkivarien d:r C. F. Bricka, har nyligen lämnat sin befattning som sekreterare i Danska historiska föreningen och ledamot af dess styrelse. Såsom föreningens sekreterare har d:r Bricka i 19 år utgifvit Dansk Historisk Tidsskrift. Hans göromål ha delats mellan universitetsbibliotekarien d:r J. A. Fridericia och professor Kr. Erslev, af hvilka den förre åtagit sig de litterära, sålunda tidskriftens redigerande. För vår del ha vi endast att till d:r Bricka uttala vårt tack för ett odeladt godt samarbete, när den svenska historiska föreningen haft anledning att träda i förbindelse med sin äldre broder, den danska.

— Arkivarien i det danska provinsarkivet i Köpenhamn jur. d:r V. A. Secher har lämnat arkivtjänsten och blifvit »herredsfoged» (häradshöfding) på Låland.

— Stadsarkivarien i Reval Gotthard v. Hansen har utgifvit (1896) en särdeles detaljerad och innehållsrik *Katalog des Revaler Stadtarchivs* (V + 398 sid.) Arkivet i Reval är det rikaste at de baltiska stadsarkiven, men befann sig länge i ett mycket vanvårdadt skick. Först 1843 började dess ordnande genom dåvarande borgmästaren Fr. v. Bunge, men ännu på 1850-talet mötte det ganska stora svårigheter för främmande forskare att i arkivet få se hvad de behöfde. Också återupptogs Bunges arbete först 1883, då Theodor Schiemann anställdes som arkivarie. 1887 efterträddes denne af den nuvarande, v. Hansen. I några få hufvudafdelningar samt ett stort antal underafdelningar redogöres, naturligtvis i största allmänhet och vanligen med angifvande blott af en hufvudrubrik samt årtal, för innehållet, hvilket — det säger sig själft — måste vara af stort intresse för svensk historieskrifning, särskildt för medeltiden och nyare tidens början, då våra samlingar, hvad förhållandet till utlandet angår, äro mycket bristfälliga. Uti sista hufvudafdelningen redogöres i korthet för innehållet af 1245 urkunder från 1233—1772, hvilka särskildt förvaras och bland hvilka icke så få äro af intresse för oss. Utgifvaren har därjämte, när anledning därtill gifvits, meddelat bibliografiska notiser, om nämligen någon urkundsgrupp blifvit i tryck tillgänglig eller af någon historisk (närmast baltisk) författare bearbetad. Han har därigenom ytterligare ökat anspråken på forskarnes tacksamhet.

— Herr Peter Stsjukin, rik rysk samlare och privat museiägare i Moskva, har i en liten upplaga om 200 exemplar under titeln *Recueil de lettres et documents manuscrits anciens de la collection de Pierre Stschoukine à Moscou* (första delen) återgifvit några af sina autografer, bland dem flere svenska, börjande med ett bref af drottning Kristina. Såsom vanligt med dylika autografarkiv, företer flertalet af bref från innehållets synpunkt föga af intresse. Ett undantag bland de svenska utgör ett långt på franska skrifvet bref från Goertz till J. H. v. Kochen, dateradt Löfö d. 8 aug. 1718 och redogörande för brefskrifvarens planer och syn på

politiken. Här, såsom i andra uttalanden af den djärfve holsteinske statsmannen, skymtar som ett mål »un embrasement général de l'Europe»; en sådan krigarkonung, som den Sverige nu hade, får det aldrig, man borde begagna sig af tillfället och med Rysslands hjälp skaffa möjligast största ersättning för förlusterna i öster.

— Professor Franz Rühl i Königsberg har i början af innevarande år utgifvit en »*Chronologie des Mittelalters und der Neuzeit*» (Berlin, Rether und Richard, 312 sid. inb. pris 7,50 Mark). Förf. vänder sig i sitt förord till den »början de historikern, till astronomen, juristen, filologen och teologen», och förklarar sin afsikt med bokens utgifvande vara att för dem eller öfverhufvud för hvarje vetenskapligt bildad underlätta förståendet af kronologiska begrepp och system samt äfven påpeka kronologiens utveckling. Uppställningen förefaller att vara redig och framställningen är klar, hvarför boken synes kunna vara till gagn.

Nationalekonomisk historieskrifning.

AF

KARL HILDEBRAND.

I.

I Tyskland pågår för närvarande en strid mellan olika målsmän för de historiska vetenskaperna om det lämpliga i att ägna större uppmärksamhet åt sociala och ekonomiska faktorers inflytande på folkens utveckling. Professor Lamprecht och hans anhängare betona, att man hvarken kan förklara en gången generations tänkesätt eller handlingar utan att noggrant studera de enskilda folkklassernas lefnadsvillkor och behof, emedan man först härigenom får blick för de önskemål, som de söka få uppfyllda, eller de institutioner och företeelser, som de söka komma ifrån såsom enligt deras mening fördärfliga. Motståndarne anse ett sådant betraktelsesätt materialistiskt och förkastligt och söka uppleta allahanda detaljfel i Lamprechts och andras arbeten för att kunna stämpla deras metod som ytlig. Å båda håll går man till ytterligheter. Frågan gäller från början, om nya synpunkter böra göra sig gällande jämte de gamla, nedärfda, men striden rör sig redan om olika forskares världsuppfattning, om Rankes idealism och Lamprechts materialism och allahanda andra ting — allt framställdt med tysk grundlighet i långa perioder, som vimla af filosofiska termer och djupa, men för en vanlig läsare svårfattliga deduktioner.

Här i Sverige torde frågan kunna diskuteras i allt lugn. Historiens uppgift är väl att förklara sambandet

mellan olika tilldragelser och på grund däraf gifva en framställning af utvecklingens gång. Men hvarje viktigare tilldragelse är i allmänhet beroende af flera personers tankar och handlingar, och hvar och en af dessa betingas af nedärfda föreställningar och förvärfvade betraktelsesätt, som taga sig uttryck under påverkan af yttre omständigheter. Hvarje uttalande om en persons karakter eller om orsakerna till en tilldragelse kan därför blott göra anspråk på relativ riktighet. Ingen historisk skola kan med fog påstå, att dess betraktelsesätt är tillfyllestgörande; dess högsta berömmelse är att upptaga verkligen viktiga faktorer vid sina slutsatser med erkännande af deras otillräcklighet. Vidare är det klart, att en historikers individuella uppfattning är normerande för valet af detaljuppgifter liksom för slutsatserna vid hvarje framställning, så att materialisten förbiser de andliga krafternas betydelse och idealisten missaktar värdet af rent ekonomiska undersökningar i jämförelse med andra, mer ideella; men fullkomligt obefogadt torde det vara att påstå, att alla, som följa Lamprecht i spåren och upptaga mer eller mindre af hans arbetsmetod, äro materialister i sin världsuppfattning, eller att åter alla hans vedersakare äro idealister. Med fullt berättigande fordrar också Lamprecht, att spörsmålet om metoder bör skiljas från det andra om den allmänna uppfattningen och diskuteras för sig.

Hvad fordras emellertid för att en tilldragelse skall anses förklarad eller till sina orsaker och sin innebörd utredd? På denna fråga kan icke gifvas något svar, som gäller för alla tider. En historiker behöfver till viss grad hafva ögonen öppna för samtida händelser, emedan det stundom låter sig göra att studera, hur en viss företeelse framgår ur vissa gifna förutsättningar. Ett iakttagande häraf skärper blicken för sambandet mellan orsak och verkan, men ett betraktande af den lefvande utvecklingen måste också skärpa känslan för mångfalden af samverkande faktorer och sålunda för hvarje omdömes blott relativa giltighet. Medvetet eller omedvetet vänjer sig emellertid forskaren att på ett visst sätt ordna sina undersökningar rörande en förgången tid och att ur vissa för honom giltiga och ofta tillräckliga synpunkter spana efter de drif-

vande krafterna.[1] Enligt min åsikt är en historikers sätt att betrakta samtiden och det djup, hvarmed han kan följa dess utveckling, i många fall bestämmande för hans uppfattning af förflutna tidehvarf och framför allt för valet af synpunkter. Utvecklingen går i stort sedt i en våglinie, hvarvid i tiden skilda perioder likna hvarandra i fråga om förhärskande åsikter och bestämmande tankeriktningar; det uppstår så att säga parallella utvecklingsserier. En historiker sysselsätter sig gärna med en tid, som liknar hans egen, just för att lättare kunna använda de lärdomar han dragit ur de händelser, som han själf åskådat. Hvad som väl mest utmärker vår tid, är de sociala frågornas framträngande i förgrunden med omhvälfning af äldre ståndsförhållanden och ekonomiska lifsvillkor. Det är därför helt naturligt att en riktning har uppstått inom historieforskningen, som söker ägna sin uppmärksamhet åt sociala företeelser af olika slag, till grundkarakter eller lifsyttringar liknande vår tids. Den Lamprechtska skolan står därför ej som en underlig utväxt på den tyska historieskrifningen, utan har framgått helt naturligt af lätt skönjbara orsaker, liksom den äfven har motsvarigheter i England och Frankrike, i Spanien och andra länder. *Att* denna nya historiska riktning drager fram hittills obeaktade sidor af folkens lif, synes mig fullt berättigadt, och förståendet af gångna tider kan blott främjas däraf; men mycket beror på *huru* det sker. Om någon i förtjusningen öfver det nya, vill betona detta ensamt med undanskjutande af alla andra synpunkter, så måste detta anses felaktigt, enär den politiska historien måste skapa den stomme, kring hvilken allt annat får gruppera sig. Dessutom kräfves det både historisk och nationalekonomisk skolning för att kunna uträtta något af beståndande värde inom den nya riktningen af historieskrifning, och strängt vetenskapliga metoder måste tillämpas.

Det bästa sättet att klargöra innebörden af det nya, som bjudes, torde vara att lämna referat af några utkomna

[1] Detta kan naturligtvis äfven ske genom direkt studium af en förgången tid, i det att forskaren arbetar sig in i densamma och liksom lefver med. Det torde dock i detta fall vara svårt att få öppen blick för hvarje företeelses framträdande genom en mångfald af samverkande faktorer, något som den lefvande utvecklingen rundt omkring oss måste bevisa.

arbeten, och jag anför här titlarna på några undersökningar rörande 1500-talets ekonomiska lif, hvilka jag vill skärskåda i föreliggande uppsats.

Zur Geschichte der Preisrevolution des XVI und XVII Jahrhunderts von Dr GEORG WIEBE. Leipzig, Duncker und Humblot 1895 (Staats- und socialwissenschaftliche Beiträge, herausgeg. v. A. v. Miaskowski II, 2) 419 sid.

Spaniens Niedergang während der Preisrevolution des 16 Jahrhunderts. Ein induktiver Versuch zur Geschichte der Quantitätstheorie von Dr MORITZ JULIUS BONN. Stuttgart 1896, J. G. Cotta'schen Buchhandlung Nachfolger (Münchener Volkswirthschaftliche Studien, herausgeg. v. Lujo Brentano und Walther Lotz, 12) 199 sid.

Das Zeitalter der Fugger. Geldkapital und Creditverkehr im 16 Jahrhundert. I. Die Geldmächte des 16 Jahrhunderts. II. Die Weltbörsen und Finanzkrisen des 16 Jahrhunderts von Dr RICHARD EHRENBERG. Jena, G. Fischer 1896. 420 + 367 sid.

Die Geschichte der Fuggerschen Handlung in Spanien von KONRAD HÄBLER, Kustos an der königl. Bibliotek in Dresden. Weimar 1897, E. Felber. (Zeitschrift für Social- und Wirthschaftsgeschichte, I Ergänzungsheft). 237 sid.

Utom antydningar om det rika innehållet i dessa arbeten, vill jag särskildt nämna ett och annat om författarnes forsknings- och arbetsmetoder; det framträder lätt att enbart nationalekonomisk utbildning (såsom hos Bonn) eller enbart historisk (såsom Häbler) ej är tillfyllest, men att författare, som på samma gång äro historiker och nationalekonomer (Wiebe och Ehrenberg) kunna framlägga utmärkta resultat af sina djupgående forskningar. — Vid annat tillfälle vore det min mening att referera hithörande engelsk och fransk litteratur och att i samband med den förra granska *Studier öfver lönsystemets historia i England I* af G. F. Steffen, utgörande n:o 11 af Lorénska stiftelsens skrifter.

* *
*

Af de arbeten, som här blifva föremål för en granskning, är Wiebes utan jämförelse det förnämsta. Det är icke lättläst, utan man bör antingen nöja sig med att taga kännedom om undersökningens resultat på bokens sista sidor eller också söka arbeta sig in i författarens tankegång och metod. Det senare alternativet kräfver tid och

arbete, i all synnerhet för en icke nationalekonomiskt skolad läsare, men det är mycket lönande. Boken är rik på beaktansvärda tankar och goda uppslag; man ser eller anar bättre sambandet mellan skilda historiska företeelser och drifves osökt till jämförelser med utvecklingen i vårt eget hemland.

Förf. gör sitt bästa att underlätta studiet af arbetet, så att svårigheterna snarare böra sökas i ämnets beskaffenhet än i hans metod eller stil. Han skrifver lugnt och klart och förlägger allt för speciella undersökningar till noter eller exkurser vid kapitlens slut. Tabeller, som bifogas, äro redigt och lättfattligt uppställda, och här och hvar meddelas i texten sammanfattningar af undersökningens nyvunna resultat. I fråga om den typografiska utstyrseln må endast anmärkas, att marginalrubriker skulle ha underlättat öfversiktligheten, samt att diagram med prisrörelser o. d. framställda åskådligt genom kurvor, skulle hafva underlättat sammanställningen af olika tabeller.[1] Förf. går så vidt möjligt förutsättningslöst till sitt arbete. Påståenden, som varit gängse i ett par hundra år, tager han upp för att kritisera, och äfven där han ej behöfver tillbakavisa dem såsom oriktiga, får han dock någon ny vändning på dem eller rikligare belysning på deras innebörd. Han har vidare för princip att ej släppa en fråga förrän den är slutbehandlad, för att sålunda få säker grund för arbetets fortsättande. Han låter dock ej sina resultat framstå som motsägelselösa sanningar, utan påvisar själf allahanda felkällor vid beräkningarna och tillmäter sina påståenden endast relativ riktighet. Denna metod att ej söka undvika någon svårlöst eller olösbar fråga och denna ärlighet att säga ifrån, när gränsen mellan vetandets och hypotesernas område är uppnådd, höjer betydligt tilltron till hvad förf. själf anser som tillnärmelsevis säkra fakta.

I två afseenden är Wiebes arbete betydelsefullt: å ena sidan kompletterar eller ändrar det gängse uppfattningar och gifver därigenom en sannare och fylligare bild af två århundradens prisrörelser; å den andra är det af stort metodologiskt värde genom att kritisera förr använda under-

[1] Sådana diagram finnas t. ex. i Steffens bok.

sökningsmetoder och uppställa fasta principer för frågornas formulering lika väl som för deras besvarande. Här vill jag först granska förf:s *arbetsmetod.*

Det var en allmänt observerad företeelse under 1500-talet att varupriserna hastigt stego, så att det uppstod ett alldeles nytt bytesförhållande mellan penningemetallerna och varorna; det blef hvad man kan kalla en fullständig prisrevolution. Om man närmare skärskådar samtida uppgifter, finner man emellertid, att vissa varor behöllo sina gamla låga priser eller endast långsamt stego, medan andra hastigt sprungo upp eller voro underkastade snabba växlingar. Det gäller därför först vid en undersökning att konstatera om prisförhållandena verkligen ändrats, samt till hvilken grad och på hvad sätt sådant skett. När sedan en förskjutning af värdeförhållandet mellan penningar och varor är ådagalagd, återstår att angifva hufvudorsaken därtill. Tre möjligheter gifvas. Antingen har penningemängden varit jämförelsevis stabil, men varumängden aftagit, eller också har en tilltagande befolkning behöft mer nödvändighetsartiklar, utan att ökad efterfrågan motsvarats af stegrad tillförsel; i båda fallen blefve följden *varornas fördyrande.* Eller också har varumängden ej nämnvärdt rubbats eller varit i jämn tillväxt med folkökningen, men däremot penningemassan hastigt tillväxt, så att ett *sjunkande af penningens bytesvärde* (»Geldverbilligung») inträdt. Den sista möjligheten är att det samtidigt blifvit brist på varor och minskad köpkraft hos penningen, så att det ej finnes blott en hufvudorsak till prisrevolutionen.

Arbetets disposition är uppgjord härefter. I första afdelningen granskas förefintliga prisuppgifter; i den andra påvisas innehållet af uppgjorda tabeller, som meddelas sist i boken, och påvisas med deras hjälp tillvaron af en omfattande prisrevolution; och i den tredje utredas dennas orsaker.

Förf:s granskning och sofring af materialet är mycket intressant. Han underkastar redan uppgjorda pristabeller en skarp kritik och kompletterar dem med en ny för Münster-landet, där han själf insamlat primäruppgifterna. Lokala förhållanden inverkade naturligtvis mera på prisbildningen under 1500-talet än i våra dagar på grund af

de outvecklade kommunikationerna; man får därför endast sammanställa uppgifter från likartade och jämförliga områden och framför allt ej föra tillsammans städernas torgpris och aflägsna landsorters varuvärden. Det Münsterområde, där förf. hämtat sina uppgifter, är i detta fall lämpligt; de återfinnas i klosterräkenskaper, stadsböcker o. d., men klostren gjorde sina inköp i närmaste stad, så att det enligt regel blott blir fråga om stadspriser. Detta är en fördel, enär torghandeln inverkade utjämnande. Spridda notiser äro vidare af föga värde, utan man bör söka få fortlöpande serier; förf. har lyckats få sådana för perioden 1467—1560. Om en varas pris blott återkommer en gång om året eller i alla händelser sparsamt, blir siffran för dess medelpris för år mindre betydande, emedan tillfälliga omständigheter kunnat påverka priset. Ju fler gånger en vara kan påträffas, dess tillförlitligare blir medelprissiffran. Det är också en fördel, när uppgifterna äro daterade, i det att vissa varor, t. ex. säd, betinga helt olika pris vid olika årstider. Där man finner t. ex. odaterade spannmålsinköp, som antagligen gjorts spridda öfver hela året, blir 10 års medelpris tillförlitligare än ett års, såsom mer utjämnande allt för höga eller låga pris. Vid vissa varor — öl, vin, ost och smör m. fl. — måste vidare skiljas mellan detalj- och partipris, och vid andra — t. ex. hästar, tyger etc. — mellan nödvändighets- och lyxvaror. Ofta är det omöjligt att närmare bestämma en varas beskaffenhet, och redanaf ofvanstående anmärkningar framgår, att felkällor finnas i mängd redan vid bestämmandet af de första uppgifterna.

Sedan råmaterialet är anskaffadt, återstår ett nytt tidsödande arbete — att nämligen reducera alla spridda fakta till ett och samma mått-, vikt- och myntsystem. Först skola åberopade mått och vikter jämföras med hvarandra och en utredning göras af deras inbördes förhållande, och sedan böra de öfverflyttas till något modernt system, helst gram- och litersystemet, så att man lättast kan anställa jämförelser mellan uppgifter från olika länder och tider. Sedan kommer myntreduktionen, som blir svår på grund af de invecklade penningeförhållandena. Stundom härskade enkel myntfot, antingen baserad på guld eller

silfver, men detta oftare på grund af faktiska omsättningsförhållanden än af lagbud. Saken kanske rättast preciseras så, att det vanligen funnos två jämnlöpande, så att säga parallella myntsorter (»Parallelwährung») i samma land, så att i kontrakt och andra penningeaftal alltid borde bestämmas om likvid i bestämdt mynt, så att ej någondera parten skulle blifva lidande vid ett utbyte af myntslag. Det normerande för penningens värde under tider med outveckladt kreditväsende är den mängd guld eller silfver den innehåller. Den bästa reduktionsmetoden synes därför vara, att uträkna den vikt rent guld eller silfver, som i medeltal finnes i hvarje mynt af visst slag, och att sedan lägga en viktenhet till grund för beräkningarna. Om man på detta sätt känner, huru en vara af viss storlek förhåller sig till ett gram fint guld under olika tider eller orter, så framgår direkt ur en jämförelse af de olika relationerna skiljaktigheterna i värdeförhållande. Man kan dock icke direkt draga någon slutsats om vare sig penningevärdets eller varuprisets fluktuationer; jämförelsen säger ingenting om orsakerna till olikheterna, utan konstaterar blott, att dylika finnas — helt enkelt därför att hvarken fint guld eller en vara till viss storlek är en fast värdemätare för alla tider och länder. Men just ett sådant konstaterande af fakta är undersökningens första mål. Men härvid möta nya svårigheter. Reduktioner till silfver äro blott direkt jämförliga sinsemellan och detsamma gäller om dylika till guld; för att kunna ställa tillsammans båda slagen, måste man känna relationen mellan de två metallerna vid tiden och orten för hvarje uppgift. Dessutom är det ju klart, att ädelmetallhalten ej undersökes vid hvarje penningebetalning; om en måttlig myntförsämring vidtagits vid präglingen, så är det antagligt, att dess verkningar ej genast skola framträda, utan först, sedan allmänheten blifvit uppmärksamgjord på förändringen. Reduktionen till gram ädel metall ger sålunda till en början för högt värde åt densamma. Men här gäller åter, att medeltal för ett stort antal pris och år gifva säkrare uppgifter än enstaka värden, samt att alla slutsatserna blott kunna göra anspråk på relativ giltighet.

I alla händelser gäller det att undersöka olika mynts finhet. Detta kan ske genom direkt undersökning af bevarade mynt eller också genom myntförordningar, växelbestämmelser o. d. Mynten förlora oftast betydligt i vikt under cirkulationen, och under förflutna tider var skiljaktigheten mellan olika mynt af samma sort större än nu; en undersökning af dem måste därför omfatta ett större antal af samma slag; legeringen kan man på detta sätt få klar, men totalmängden ädelmetall är svår att fastställa, då man ej känner myntens ursprungliga vikt eller slitningens storlek. Endast iakttagelser på mynten äro sålunda icke till fyllest. Det andra sättet är att utgå från instruktioner för myntmästarne, från myntfördrag och andra mynturkunder och att sedan beräkna medelmängden ädelmetall i hvarje mynt. Men om t. ex. ett myntfördrag mellan några tyska städer innehåller bestämmelsen om att af ett pund fint guld eller silfver skall myntas så och så många mynt; att viss mängd annan metall skall tillsättas och myntens vikt sålunda vara bestämd, liksom deras finhet, så vet man icke på grund häraf, om bestämmelserna verkligen iakttagits. Allt för ofta förekom det, att man tog mer legeringsmetall och sålunda af pundet guld eller silfver slog för stort antal mynt. Påbud om kursförhållandet mellan olika mynt kunna väl härvid vara af stor betydelse, men en förordning kunde ha utgått från begäret att fastsätta tvångskurs till förmån för viss myntsort, så att äfven härigenom saken ej blir klar. Den enda utvägen är att sammansmälta båda metoderna och kontrollera den ena med den andra.

Wiebe erkänner betydelsen af undersökningar af själfva mynten, men har icke gjort sådana, utan förklarar, att man för Münsterlandet är fullständigt hänvisad till mynturkunderna. Han måste sålunda förutsätta, att alla förordningar och fördrag samvetsgrant utförts, hvilket ger en viss svaghet åt hans egna myntreduktioner.

Det gäller i alla händelser att reducera hvarje mynt till visst antal gram guld eller silfver. Det förefaller lämpligast att behålla samma uttryckssätt i tabeller o. d., emedan reduktion till modernt mynt visserligen underlättar uppfattningen för den läsare, som är van att umgås med

nämnda myntslag, men uppgifterna blifva lättare användbara för längre tid och i olika länder, om en viktenhet tages till måttstock.

Vid djupgående och vidtomfattande undersökningar måste man reducera alla värden till antingen guld eller silfver. Wiebe anser silfver lämpligast för nu ifrågavarande period, men reducerar det oaktadt till guld, emedan han anser omöjligt på grund af källornas beskaffenhet att för hvarje år fastställa silfvermyntens finhet (jämför sid. 51—52). Annat resultat borde han dock kunnat uppnå, om han utsträckt sina undersökningar till själfva mynten.

Såsom bilagor meddelas på nära 100 sidor öfver 500 större och smärre tabeller jämte förklarande anmärkningar. Förf. har nedlagt stor möda på deras rationella uppställning och synes ha fått dem fullt mönstergilla. Allt för ofta finner man eljest ofullständiga eller oklara tabeller, hvarför jag ej kan underlåta att meddela ett kort utdrag af varupristabellen för Münster såsom prof:

Perioder	Råg	Antal pris och år	Hvete	Antal pris och år	Korn	Antal pris och år	Hafre	Antal pris och år
	per 100 liter		per 100 liter		per 100 liter		per 100 liter	
	Pris i gram guld.							
1467—1500 . . .	1,305	300/30	1,768	291/28	1,183	394/26	0,613	244/30
1501—1510 . . .	1,035	49/10	1,492	32/7	1,089	60/9	0,612	54/10
1511—1520 . . .	1,310	152/8	1,691	67/10	1,284	291/10	0,652	112/10
1521—1530 . . .	1,943	55/8	1,858	24/6	1,471	51/8	0,761	169/10
1531—1540 . . .	2,070	171/10	2,384	74/9	1,751	266/10	1,078	203/10
1541—1550 . . .	2,036	126/9	2,635	66/9	1,811	350/10	1,072	190/10
1551—1660 . . .	2,624	131/10	3,058	64/10	2,234	304/10	1,170	135/10

Det må särskildt påpekas, att efter kolumn med medelpris följer en ny kolumn med två tal, af hvilka det första anger antalet värden, hvarur medeltalet är hämtadt, och det andra anger antalet år, på hvilka de förra äro spridda. Tabellens första uppgift blir sålunda, att 100 liter råg under tiden 1467—1500 i medeltal kostat 1,305 gram guld; samt vidare att detta medeltal tagits ur 300 specialuppgifter,

fördelade på 30 år. — Man kan på tabellen lätt följa sädesprisens stegring.

Förf. har naturligtvis icke nöjt sig med material från Münsterlandet ensamt, utan har sökt tillgodogöra sig allahanda tryckt material. Endast undantagsvis finner man emellertid själfva råmaterialet tryckt, i det utgifvarne vanligen bearbetat det. Användbarheten beror då på deras metoder därvid, framför allt på reduktionssättet. På sid. 1—39 kritiserar förf. förefintliga pristabeller, hvarvid han ser sig tvungen att utmönstra de flesta från sitt undersökningsmaterial. På sid. 99 uppräknar han alla, som han kunnat lägga till grund för sina undersökningar, och förteckningen må här meddelas:

1. Hvetepristabell från Paris 1520—1630, första gången utgifven af LEVASSEUR i Journal des économistes 1856.

2. Pristabeller från Sachsen 1455—1599, utgifna af FALKE i Jahrbücher für Nationalekonomie und Statistik 1869—1870. Wiebe har dock sett sig tvungen att göra om reduktionerna efter bättre principer.

3. Sädespris från Leipzig för tiden efter 1592—93, utgifna af DITTMANN i Mittheilungen des statist. Amtes der Stadt Leipzig. 1891.

4. Pristabeller från Elsass 1451—1700 efter HANAUER, Études économiques sur l'Alsace ancienne et moderne II 1878.

5. Pristabeller från Orléans 1451—1700 efter MANTELLIER, i Mémoires de la Société Archéologique de l'Orléans V. 1862.

6. Uppgifter rörande Frankrike, meddelade i ett par arbeten af Vicomte D'AVENEL. Wiebe har endast hunnit taga kännedom om dem genom ett referat af LEVASSEUR i Séances et travaux de l'Académie des sciences 1892.

7. Pristabeller från England 1451—1702 efter ROGERS, A history of agriculture and prices in England etc. III—VI. 1882—87.

8. Pristabeller från Portogruaro i Italien 1500—1599 efter BARTOLINI i Annali di statistica 1878.

9. Pristabeller från Milano 1500—1599 efter MAGOLDI E FABRI i Annali di statistica 1878.

10. Hvete- och majspriser i Udine i Italien 1600—1699 i Annali di statistica 1886.

11. Pristabellerna från Münsterlandet.

Detta material synes vara tillräckligt att i stora drag utreda prisrevolutionen i Tyskland, Frankrike och England samt, om också mindre säkert, i norra Italien. Några fortlöpande tabeller från Spanien hafva icke stått förf. till buds, utan endast spridda notiser. Detta blir naturligtvis

alltid en brist, liksom äfven, att ej liknande företeelser i Nederländerna hunnit närmare studeras; det var ju just öfver Spanien och de nederländska städerna, som den amerikanska handeln till en början gick, och att den varit af genomgripande betydelse för prisförändringarna har länge antagits. Ett ingående på skandinaviska och östeuropeiska förhållanden är däremot af sekundär betydelse för en allmän framställning.

Jag vill härmed öfvergå till tabellernas innehåll och de slutsatser, som kunna dragas ur dem. Men äfven vid deras användning är skolning af nöden och allt framgent kommer jag därför att beröra förf:s historiska metod.

Tabellerna äro af olika omfång, i det att några sträcka sig öfver långa perioder och innesluta uppgifter om en mångfald varor, andra åter äro mindre omfattande, så till tid som innehåll. Lokala inflytanden, numera okända, kunna ha spelat in, och alla reduktioner gifva siffrorna blott karakteren af ungefärliga värden. Förf. förklarar därför själf, att man ur tabellerna icke kan få någon fullkomligt säker bild af prisutvecklingen. Lönar det sig då att göra några vidare undersökningar? Svaret är beroende af hvad man vill vinna, och förf. preciserar tabellernas uppgift på följande sätt. »De skola lämna material att utforska, om den allmänna stora prisstegring, som 1500-talets historiska källor med beklagande omtala, verkligen ägt rum, när den börjat och när den nått sitt slut; hur stor ökningen varit, hvilka varupriser, som företrädesvis drabbats af densamma, eller om alla undergått förändringar; om lönerna stigit på samma sätt som varupriserna, och vidare om prisrevolutionen ägt rum i hela mellersta och västra Europa. Sedan dessa frågor fått tillfredsställande svar, böra tabellerna bidraga till att finna lösningen på frågan om den stora prisstegringens orsaker. Slutligen skall ett försök göras att af prisökningens storlek vid olika varor och af den samtidiga lönerörelsen antyda några sannolika påföljder af prisrevolutionen i ekonomiskt och socialt afseende», (sid. 101—102). Hvarje tabell sträcker sig öfver flera decennier och angifver blott medeltid. Prisrörelsen kan därför ej följas i detalj, utan endast iakttagelser i stort låta sig göra; utvecklingens allmänna riktning bör stå klar, och detta är

tillräcklig vinst af äfven mycket noggranna undersökningar. Men förvisso bör man hafva uppgiftens omfattning och innebörd klar för sig, liksom äfven svårigheterna, innan man skärskådar resultaten.

För att kunna anställa jämförelse mellan olika tiders varupriser måste man hafva en bestämd utgångsperiod, belägen före prisrörelsens början, om möjligt med tämligen stillastående ekonomiska förhållanden. Medeltidens prishistoria synes gestalta sig så, att en prisstegring med sjunkande af penningevärdet kan iakttagas från 700-talet till midten af 1300-talet; sedan vidtager en motsatt rörelse, sålunda med stegring af penningvärdet och med sjunkande varupriser, som fortgår med obetydliga fluktuationer till medeltidens slut; dess höjdpunkt är att söka vid början af 1500-talet. Mot 1400-talets slut visar sig öfvergående någon stegring af spannmålspriset, antagligen beroende på dåliga skördar. Perioden 1451—1500 synes emellertid lämplig såsom utgångsperiod; efter dess slut sjunka priserna under några år. hvarefter den långvariga prisstegringen begynner. Af särskild betydelse är utgångspunkten vid upprättande af tabeller med »*index numbers*», proportionstal, som endast förtydliga växlingarna inom en fortlöpande serie. Man betecknar hvarje varas pris under utgångsperioden med 100 och angifver prisen för de följande perioderna med proportionstal, allt efter växlingarna. Härofvan är t. ex. sädesslagens utveckling i Münsterlandet angifven i gram guld. Om siffrorna utbytas mot »index numbers», får man följande tabell:

Perioder.	Råg	Hvete	Korn	Hafre
1467—1500	100	100	100	100
1501—1510	79	84	92	100
1511—1520	100	96	108,5	106
1521—1530	149	105	124	124
1531—1540	159	135	148	176
1541—1550	156	149	153	175
1551—1560	201	173	189	191

Uppgifterna gå här icke tillbaka så långt som till 1451, hvarför begynnelseperioden måst blifva något förkortad. I ofvanstående tabell kan man fortast läsa sädessla-

gens prisväxlingar; huru de stått lågt under perioden 1501—1510, men sedan stigit, tills de stå bortåt dubbelt så högt i pris 1551—1560 som vid utgångsperioden. Detta system med »index numbers» kan med fördel utbildas ytterligare, såsom jag sedan skall påvisa.

På sid. 109—180 granskas tabellerna och hufvudresultatet är ungefär följande. I förhållande till utgångsperiodens priser stå varorna i allmänhet lågt vid 1500-talets början, men nå upp till sin förra höjd omkring år 1520. Före detta år ha specerivarorna betydligt stigit, hvilket väckte uppseende och ovilja, men var af mindre social betydelse. Under 1520-talet börja spannmål och landtbruksprodukter i allmänhet att stiga, mera i Sachsen än i Münster och England. På 1530—1540-talen fortfar stigningen i Tyskland och börjar nu omfatta flera varor, som dittills haft stillastående priser, hvaremot i England skönjes ett stillastående och äfven ett (möjligen blott nominellt) sjunkande; i Paris och Orléans afstannade likaledes prishöjningen, men i Frankrike i sin helhet synes den ha fortfarit; i Italien är utvecklingen snarlik den i England. På 1540-talet förändra sig spannmålspriserna föga, men öfriga varor ryckas med, så att man i allmänhet kan säga att prisnivån höjes. År 1550 var dock prisstegringen ej allmän i Tyskland eller i andra länder; så hade tyger, papper, spik, järn och bly, tegel, kalk, träd, träkol, vax och vaxljus, flera fisksorter, sydfrukter icke stigit, utan tvärt om i vissa fall sjunkit något. I Münster och Elsass stodo fortfarande fågel och ägg lågt, liksom smör i Elsass och England. Kraftig prisstegring visar sig hos spannmål, boskap och kött, ull, honung, specerivaror m. m. Måttlig stegring hos vin, sill, salt, tenn, öl, skodon. Egendomligt är, att det sålunda är skillnad mellan olika varor, men i det stora hela öfverensstämmelse mellan skilda länder. Prisnivåns allmänna höjande märkes i Münster, Sachsen och Elsass, mest i Sachsen, minst i Elsass, däremot ej i England och ojämnt i Frankrike. Under åren 1551—1570 ryckas så godt som alla varor med i stigningen, sist en del fabriksvaror. Spannmål m. m. stiger allt fortfarande, så att 1500-talets sista fjärdedel är tidpunkten för de största och viktigaste prisstegringarna. I Elsass t. ex. höjdes pris-

nivån under århundradets senare hälft bortåt 90 % och i England med ungefär lika mycket. Under 1600-talet synes spannmålspriset ej vidare ha stigit i Elsass, Sachsen och större delen af Frankrike. Öfriga varupris höjdes ännu ett stycke in på det nya århundradet i Tyskland och Frankrike; i England fortfor den allmänna prisstegringen till omkring år 1650 och uppgick under det sista halfseklet till 50—60 %.

Såsom allmän slutsats kan sättas, att jordbruksprodukter. som direkt eller indirekt tjäna till människoföda, mest stigit i pris. Närmast på stigningsskalan komma trävaror, salt, metaller, byggnadsmateriel och lägst stå de flesta textilvaror, arbetade metaller, sydfrukter och (utom i början) specerier. Detta gäller egentligen Tyskland, Frankrike och England, ehuru visserligen prisrörelsens begynnelser och intensitet äro olikartade i skilda länder. I Italien synes stegringen vara af öfvergående betydelse, och i Spanien tycks den ha börjat tidigt och hastigt antagit stor omfattning; före 1560 torde den där ha varit kraftigast, men sedan aftagit, så att den slutliga prishöjningen är mindre än t. ex. i England.

Sedan det blifvit konstateradt, att varuprisen stigit, återstår att utreda, hur man bäst skall kunna finna en formel för stigningens storlek i allmänhet inom hvarje land, så att jämförelse sedan lättare kunna anställas. Äldre forskare ha uteslutande fäst sig vid spannmålsprisen, men därigenom helt naturligt fått en oriktig och framför allt öfverdrifven uppfattning af stigningens storlek. Det må för öfrigt anmärkas, att spannmål ej spelar samma roll i olika folks hushållning, och att kommunikationernas tillstånd mycket inverkar liksom skördarnas beskaffenhet, hvarför tydligen spannmål såsom värdemätare på penningarnas köpkraft är ytterst olämplig. I England har man först sökt tillämpa en annan metod, som går ut på att uppställa tabeller med index-tal för olika varor och sedan draga medeltal ur alla tabellerna; sådana *hufvud-index-tal* (»total-index-numbers») angifva sålunda medelprisrörelsen för en mångfald varor, och borde därför bättre antyda den allmänna prisrörelsen än index-tal blott för en enda vara. En del författare synas ha allt för mekaniskt betjänat sig af

denna metod och därför gjort fel, som kunnat undvikas. Klart är ju t. ex., att peppar och råg ej haft samma betydelse, och att därför deras index-tal böra på olika sätt inverka på hufvud-index-talen; eljest skulle några obetydliga varor med hastigt växlande pris kunna vrida de senare fullständigt på sned. Man måste sålunda taga hänsyn till varornas olika betydelse. Det ideella vore att kunna beräkna hvarje varas totalkonsumtion och att likaledes kunna medtaga alla varor; men då detta är omöjligt, får man nöja sig med att först förena kända varor i grupper med särskilda medeltal och sedan sammanfatta dem. Om man t. ex. har index-tal för 4 spannmålsslag och 12 sorters kryddor, så skulle ju de senare alldeles bestämma medeltalen vid direkt sammanräkning; om man därför sammanfattar kryddornas tal till en enda medeltalstabell och behåller de 4 spannmålstabellerna samt sedan tager medeltalen ur de återstående 5 tabellerna, kommer helt säkert denna hufvudtabell att närmare ansluta sig till verkligheten än om alla 16 specialtabellerna direkt lagts till grund för medeltalen.

På tabellerna 529—531 har Wiebe sammanfört mindre viktiga varor till grupper, men behållit andra såsom självständiga enheter; medeltalen komma härigenom att hämtas ur 30—31 olika talvärden. På tabellerna 526—528 åter äro samtliga varor sammanförda till grupper, så att endast 15—16 tal ligga till grund för medeltalen. I båda fallen äro beräkningarna gjorda för Münster, Elsass och England. För att belysa resultatet af olika beräkningssätt, har jag hämtat följande uppgifter ur olika tabeller (526 och 529):

Varupris i Münster:

	1501—20	1521—50	1551—60
Åkerbruksprodukter	94,5	131	179
Salt	101	123	125
Fisk	101	111	115
Textilvaror	92	96	101
Medeltal ur 31 varugrupper	*97*	*123*	*148*
Medeltal ur 16 d:o	*100*	*119*	*131*

Af dessa siffror finner man lätt, huru hastigt spannmål stigit i värde, under det att t. ex. textilvaror föga

ändrats. Allt efter olika metoder blifva medeltalen skiljaktiga, men *att* en prisstegring af betydelse ägt rum, står fast; att exakt mäta dess storlek är tills vidare omöjligt.

Ofvan angifna siffror röra blott *varuprisnivån* och kunna ej säga något om penningens sjunkande värde i allmänhet, därför att pris för fastigheter och arbetslöner m. m. icke medtagits. Hur man skall kunna beräkna *den allmänna prisutvecklingen* för att därefter kunna draga slutsatser om den verkliga förskjutningen i penningvärdet, är ännu en olöst fråga; måhända är den också olösbar. Allt beror på, om man kan teoretiskt uttänka en värdemätare, som är så pass fast, att penningevärdet kan mätas därefter. En författare (Soetbeer) vill vinna den genom medelvärdet för en familjs samtliga årsutgifter inom olika samhällsklasser; en annan (Hanauer) vill inskränka undersökningen till arbetare och medelklassen, och en tredje (Lamprecht) tror sig finna en värdemätare i daglönarens aflöning. Intetdera sättet synes tillfredsställande. För äldre tider är det omöjligt att få kännedom om totalutgifterna för en familj, och det är ju först på allra sista tiden, som metodiska undersökningar börjat bedrifvas både i Sverige och annorstädes om något slags typisk familjebudget. Lamprechts teori vore måhända realiserbar, men den grundar sig till viss grad på en uppfattning, att en vanlig arbetares lön ungefär sammanfaller med existensminimum, en sats, som väl är öfvergifven i den moderna nationalekonomien. Wiebe anser emellertid, att någon bättre värdemätare icke finnes, och att arbetslönen i alla händelser är att föredraga framför spannmålspriset och måhända äfven framför medeltal ur varupriser. Det må dock påpekas, att dagaflöningen sällan utbetaltes enbart i penningar, men när naturatillägg äro kända, kunna de vanligen omräknas i penningar, utom möjligen bostaden.

Det framgår genast af bifogade tabeller, att arbetslönerna stigit mycket långsammare än varuprisen. Löneuppgifterna ensamma gifva lätt en skef bild, emedan de angifva en stigning; jämför man dem med varupriserna och söker utleta deras relativa värde, deras köpkraft, finner man, att penninglöner i Münster på 1550-talet nedsatts till $^3/_4$ af sitt förra belopp, och att de i Elsass vid 1500-talets

slut i vissa fall nedgått till 35—42 % af motsvarande relativa värden 100 år tidigare.

Denna iakttagelse kan gifva anledning till olika slutsatser, beroende på skilda förutsättningar. Om man anser, att daglönerna närma sig existensminimum, ehuru de visserligen beskrifva en kurva omkring detsamma, så måste man draga den slutsatsen, att varuprisstegringen vida skiljer sig från den allmänna prisrörelsen; att sålunda för oss okända faktorer göra den senare mindre, och att följaktligen penningvärdet sjunkit betydligt mindre än varuprisen antyda. Om man däremot tillmäter arbetslönerna mindre betydelse och lägger större vikt vid varupriserna, blir penningvärdets växlingar starkare och samtidigt arbetarnes ställning betydligt försämrad, liksom i allmänhet alla löntagares; lönerna vid 1400-talets slut skulle då vara ovanligt förmånliga och därför olämpliga att tjäna som mätare på senares tiders vid uppgörande af index-talstabeller.

Wiebes behandling af denna fråga synes mig icke vara så klart genomtänkt som hans framställning i öfrigt. Å ena sidan synes han betrakta arbetslönen som en osäker, men dock användbar värdemätare, hvilket innebär att han anser den någorlunda sammanfalla med existensminimum, men i annat sammanhang uppvisar han, att arbetslönernas sjunkande orsakat förändring i konsumtionen, minskad köttförtäring o. d., hvilket jämte andra uttalanden antyder, att han i hufvudsak dock bortser från lönerna såsom värdemätare.

Prisstegringens storlek låter sig därför tills vidare icke beräknas. Bodin sätter den så högt som till 1,000 %, men senare förf. ha oafbrutet prutat af på denna procentsumma. Wiebe antager en allmän stigning af varor och prestationer tillsammanräknade till 100 % i Elsass och Frankrike, 150 % i England. Penningvärdet skulle sålunda relativt ha sjunkit till hälften och därunder.

* * *

Härmed är undersökningen ännu icke afslutad. Bevisadt är, att en förskjutning inträdt mellan varupris och

penningvärde, och ett försök har gjorts att tillnärmelsevis beräkna dess storlek. Men om *prisrörelsens orsaker* är ingenting sagdt.

Samtida sågo de verkande orsakerna i köpmännens ockrande och monopolväsende, i öfverhandtagande lyx eller i befolkningens tillväxt, i krig eller i klostrens upphäfvande. År 1560 uttalade Jean Bodin, att dyrheten i Frankrike därjämte orsakades af öfverflöd på guld och silfver, och denna uppfattning har småningom blifvit rådande, tills på sista tiden en del forskare — Rogers m. fl. — åter skjuta fram folkökningen och annat som hufvudorsak. En möjlighet är emellertid, att alla dessa antagna orsaker ha samverkat, och Wiebe undersöker dem en efter en. Först kunna de delas i två grupper, allt eftersom det skulle vara brist på varor som drifvit upp priserna eller öfverflöd på penningar. Till den förra gruppens faktorer höra krig och missväxt, lyx och spekulationer, folkökning o. d., medan egentligen blott ökad metallproduktion hör till den senare.

Penningen började mot medeltidens slut spela en större roll än någonsin förut; de stora geografiska upptäckterna banade nya stråkvägar för världshandeln, där det kräfdes mera rörelsekapital än förr, och där risken var stor, men den möjliga vinsten oerhörd. Äfven andra omständigheter bidrogo till hastig penningomsättning, till bildande af aktiesällskap och ringar, till spekulationer i stort och till faktiskt eller någon gång rättsligt monopol. För sådana varor som specerier o. d., men äfven för säd, boskap m. m., kan man med allt skäl antaga konstlad prisstegring, men endast för någon kortare tid. Det är däremot alldeles otänkbart, att orsaken kan sökas här till en 100-årig prisstegring.[1]

Vidgade handelsförbindelser ökade antalet mellanhänder mellan producenter och konsumenter, och öfverallt, äfven i Sverige, klagas öfver det skadliga *förköpet* utanför stadsportarna af månglare, som sedan bestämde varuprisen för högt. I någon mån kan ju äfven detta ha bidragit till prisstegringen, väl mest genom att verka utjämnande på producenternas pris.

[1] Förf. har en ytterst intressant undersökning härom på sid. 200—214.

Krigen bidrogo till prishöjningen, men de voro i allmänhet strängt lokaliserade, så att de ej kunnat föranleda en allmän europeisk prisrörelse. Af större betydelse är först det 30-åriga kriget. Viktigare äro *skördeförhållandena*, som synbarligen åstadkommit många plötsliga växlingar i sädesprisen; så synas goda skördar ha sänkt dem vid 1500-talets början, liksom afstannandet af prisstegringen på 1540-talet torde haft sin grund i riklig årsväxt. — I England lades stora områden till fårbete för ullindustriens höjande, hvilket naturligtvis påverkade spannmålsproduktionen. Prisstegrande verkade nog äfven *lyxen*, ehuru i mindre grad.

Man har äfven sökt prisstegringens hufvudgrund i *stark folkökning.* Vi hafva visserligen ingen statistik till vår hjälp, men af starka skäl kan man antaga en tillväxt af befolkningen i Tyskland under hela 1500-talet, i Frankrike under större delen af samma tid och i England från århundradets slut. Ökad folkmängd åstadkommer stegrad tillgång till arbetskrafter, hvarigenom arbetslönerna nedpressas, om ej produktionens utveckling behöfver alla nya krafter. Arbetslönerna stiga ytterst långsamt, och detta beror helt säkert på folkökningen, men de stiga dock, hvilket gör att denna ej kan vara grund till den allmänna prisrevolutionen. Det oaktadt är den af stor betydelse, emedan den förklarar skillnaden i stigning mellan olika varor. Folkökningen måste genast inverka på lifsmedelskonsumtionen och där verka fördyrande samt på arbetslönerna, men på dem i nedsatt, i minskande riktning. Arbetarne tvingas att koncentrera sina behof på det nödvändigaste, hvarigenom af alla använda förnödenheter verkliga nödvändighetsvaror stiga mest i pris, men andra varor, som kunna undvaras, mindre. Det visar sig också att spannmålsprisen växa hastigare än köttprisen, tydligen emedan många arbetarehushåll tvingas att öfvergifva köttföda. — Den ökade tillgången på arbetskrafter med däraf följande relativ sänkning af lönerna minskade produktionskostnaderna och orsakade större stadga i fabriksvarors pris (väfnader, järnarbeten etc.). Folkökningen kräfde väl större produktion äfven här, men det var lättare att öka tillverkningen just på grund af stegradt anbud af

arbetskrafter, så att prisstegringen här blef jämförelsevis låg. Det är sålunda en och samma faktor — folkökningen — som drifvit upp spannmålsprisen till oerhörd höjd, stegrat öfriga lifsmedels pris och hållit fabriksalstren relativt lågt. Men den djupast verkande kraften till rörelsen i sin helhet är dock icke denna faktor; den endast förklarar vissa egendomligheter i dess förlopp.

Det återstår endast att undersöka *penningeökningen*, d. v. s. se till, om en sådan verkligen ägt rum och i så fall hvilka dess orsaker och följder varit. Från de nyupptäckta länderna på andra sidan Atlantiska oceanen infördes guld och silfver, och produktionens storlek kan ungefärligen beräknas åtminstone vid de viktigaste fyndorterna. Äfven i Europa finnas motsvarande uppgifter från 1490-talet, men betydelsen af ädelmetallernas ökning ligger ej klar i dessa siffror. Måhända utfördes mycket till Indien och Ostasien i allmänhet; en möjlighet vore också att ändrade ekonomiska förhållanden tillät större myntmängd cirkulera utan inverkan på priserna. En omständighet af största vikt är också mängden af förefintligt guld och silfver, emedan årsproduktionens betydelse på det närmaste sammanhänger med dess storleksförhållande till ädelmetallförrådet. Om detta är stort, absorberas de nyvunna skatterna bättre och få sålunda minskadt inflytande på prissättningen. Att exakt bestämma ädelmetallförrådet omkring år 1500 är naturligtvis omöjligt, men frågans vikt har drifvit flera forskare till gissningar, som äro alldeles godtyckliga, äfven om de skenbart hvila på noggranna beräkningar. Slutsatserna växla också, så att en författare beräknar den i frågavarande metallmängden till 480 millioner marks värde, medan en annan uppgifver blott det i mynt använda förrådet till 10,640 millioner. I anslutning till Lexis[1] beräknar Wiebe silfverförrådet till 7 millioner

[1] I Conrads *Handwörterbuch der Staatswissenschaften* har Lexis gjort några hithörande beräkningar (art. »Gold und Goldwährung», «Silber und Silberwährung.») Årsproduktionen af guld beräknar han för tiden 600 f. Kr.—Kr. f. till 20 millioner marks värde; en nötning af 25 % kan beräknas för 100 år, så att guldförrådet vid periodens slut skulle blifva 5,750 mill. mark. Detta skulle motsvara 100 mark för hvarje person och sålunda vara jämförligt med nuvarande tillståndet i Tyskland, men är dubbelt mot förhållandet i Europa år 1800. Beräkningen torde därför snarare vara för hög än för låg. — På liknande sätt beräknar Lexis silfver-

kg. eller 1,260 millioner marks värde och guldförrådet till 550,000 kg. eller 1,064 millioner mark.[1]

Hafva dessa beräkningar det minsta värde? Wiebe själf säger att »behofvet att i siffror uttrycka mängden ädelmetaller omkring år 1500 är så stort, att man måste operera med dithörande beräkningar trots alla betänkligheter däremot» (sid. 256). Förut har användandet af ungefärliga värden blott refererats eller uttryckligen godkänts, men här är det ej ens fråga om dylika utan om rena hypoteser; därtill kommer, att dessa uppgjorts på grund af författarnes kännedom om senare tiders metallförråd, på grund af analogislut med hänsyn taget till skilda ekonomiska förhållanden; men beräkningarnas uppgift är just att läggas till grund för beräkningar framåt i tiden, hvarför det hela blir en oerhörd cirkel. Det förefaller som om undersökningen härvidlag kunnat anordnas på annat sätt, så att ej utgångspunkten varit så i ögonen fallande svag.[2] I alla händelser innehåller äfven detta sista kapitel i Wiebes arbete mycket af intresse, och frånsedt en del sifferuppgifter torde resultaten hafva bestående värde.

Mot slutet af 1400-talet tilltog silfverproduktionen betydligt i Europa, framför allt i Sachsen, Tyrolen, Böhmen — där *Joachimsthaler*-bergverken började bearbetas 1516 — m. fl. orter. Guld fick man i allmänhet blott som biprodukt, utom i Siebenbürgen, Salzburg m. fl. ställen; men från Afrika kom en tämligen riklig tillförsel. Under åren 1450—1560 äger detta uppsving inom ädelmetallproduktionen rum i Europa.

En ny och rikligare metallström kom från Amerika, ehuru man förr öfverdrifvit dess storlek. Under de första

förrådet vid Kr. f. till 4½—5 milliarder mark, och i båda fallen fortsättas beräkningarna fram till medeltidens slut.

Man står något skeptisk inför dessa uppgifter. Man känner ju ej några samtida beräkningar af årsproduktionen och känner ej ens namnen på alla fyndorter rundt Medelhafvet; invånareantalet är okändt och slitningen är svår att beräkna — men dock tro sig många nationalekonomer kunna draga bestämda slutsatser! För närvarande torde dessa undersökningar vara så godt som värdelösa.

[1] Lexis egna uppgifter om guldförrådet växla mellan 1,900 och 1,000 millioner mark. Wiebes redogörelse för sin beräkning (sid. 257) är synnerligen oklar.

[2] Man bör kunna få en ungefärlig bild af prisrevolutionen utan dessa beräkningar, och på grund däraf vore det måhända möjligt att draga vissa slutsatser om årsproduktionens förhållande till ädelmetallförrådet.

20—30 åren efter Kolumbus' upptäcktsresa har synbarligen ganska obetydligt förts till Europa, och af universal betydelse blir den amerikanska tillförseln först sedan grufvorna vid *Potosi* upptäckts 1545 och vid Guanaxuato 1558. Soetbeer och Lexis hafva gjort ungefärliga beräkningar öfver den europeiska och amerikanska årsproduktionens storlek, och Wiebe bygger på dem några tabeller, ur hvilka jag vill anföra några siffror, med påpekande af, att dessa måste tillmätas långt större värde än gissningarna rörande det i Europa förefintliga guld- och silfverförrådet.

Bredvidstående tabell (s. 194) återfinnes på sid. 272—73, ehuru med flera kolumner och sålunda rikare innehåll, och ger en god bild af ädelmetallproduktionen.[1] Man kan nästan direkt se af densamma, huru de europeiska silfverbergverken öfverflyglas af de amerikanska, och då silfret samtidigt sjönk i pris, måste en del af de förra nedläggas. Ända till 1545 utgör emellertid den europeisk-afrikanska produktionen öfver ²/₃ af totalmängden för år, hvilket ådagalägger, att det amerikanska silfret kunnat vara af djupt ingripande betydelse först efteråt, utom för Spanien. Hvad man vann ur Europas grufvor under åren 1493—1520 var emellertid så pass mycket större i årsmedeltal än tidigare på 1400-talet, att det väl kunnat inverka på varuprisen. Den växande metallimporten från Amerika under 1500-talets senare hälft var tydligen af sådan omfattning, att den måste verka omstörtande på prisförhållandena och kan endast jämföras med produktionshöjningen efter 1840-talet.

Beräkningarna kunna emellertid icke vara fullt tillförlitliga, emedan först och främst siffrorna blott äro ungefärliga värden, ehuru vunna genom noggranna undersökningar, och dessutom åtskilliga oberäkneliga faktorer tillkomma. Hur inverkade t. ex. den asiatiska handeln? Det är möjligt, att guld och silfver måste utföras till Indien för att inlösa kryddor och andra varor, men samtidigt strömmade samma metaller till Europa från Japan. Om nu dessa olika flöden uppvägde hvarandra är ovisst; på andra vägar synes Europas handelsbalans österut varit

[1] En olikhet med originalet är kursiveringen af högsta siffran i hvar kolumn för att underlätta öfverskådligheten.

Årsproduktion i 1,000 mark:

Perioder:	1 kg. guld räknad i mark:	Guld: Europa —Afrika	Guld: Amerika	Silfver: Europa	Silfver: Amerika	Värde af allt guld och silfver:	Andel i hela årsproduktionen: Europa och Afrika	Andel i hela årsproduktionen: Amerika	Andel i hela årsproduktionen: Europa och Afrika i %	Andel i hela årsproduktionen: Amerika i %
1493—1520 . . .	1,935	**9,868**	1,935	8,118	—	19,921	17,986	1,935	**90,3**	9,7
1521—1544 . . .	2,025	7,999	6,156	10,980	2,394	27,529	**18,979**	8,550	68,9	31,3
1545—1560 . . .	2,034	6,204	7,505	**11,646**	35,856	61,211	17,850	43,361	29,2	70,8
1561—1580 . . .	2,070	6,314	7,638	9,000	38,682	61,634	15,314	46,320	24,8	75,2
1581—1600 . . .	2,124	6,478	7,604	7,434	54,918	76,434	13,912	62,522	18,2	81,8
1601—1620 . . .	2,205	6,725	10,628	5,292	**59,076**	81,721	12,017	69,704	14,7	85,3
1621—1640 . . .	2,520	7,686	12,146	4,320	58,563	**82,715**	12,006	**70,709**	14,5	**85,5**
1641—1660 . . .	2,610	7,961	12,580	4,320	56,448	81,309	12,281	69,028	15,1	84,9
1661—1580 . . .	2,700	8,235	13,014	4,680	49,662	75,591	12,915	62,676	17,1	82,9
1681—1700 . . .	2,700	8,235	**14,958**	5,400	49,086	77,679	13,635	64,044	17,6	82,4

passiv, hvarför Wiebe som slutresultat antager, att guld och silfver lämnat Europa genom handeln på Asien. Det må också påpekas, att de stigande siffrorna t. ex. i kolumnen för silfverproduktionen i Amerika ej i samma grad antyda

en höjning af produktionens värde, uträknadt för hvarje period i något slags värdemätare, emedan helt naturligt det hastigt hopade silfret undergräfde sitt eget pris på världsmarknaden.

Man måste i alla händelser anse det fallet konstateradt, att den ökade tillgången på guld och silfver utgör den egentliga orsaken till prisrevolutionen. Denna slutsats bestyrkes af rörelsens olika förlopp i skilda länder, hvarom Wiebe har en ytterst intressant undersökning (sid. 283 ff.). men om hvilken jag endast kan gifva några antydningar.

Spanien hade under medeltiden ringa produktion af guld och silfver, men kunde omedelbart efter Mexikos eröfring upphöra med att importera dessa metaller från det öfriga Europa. På 1540-talet blef framför allt silfverimporten från Amerika oerhördt stor, hvilket påskyndade en prisstegring, som af flera orsaker begynt förut. Följden blef uppdrifna tillverkningskostnader för fabriksvaror och äfven brist på lifsförnödenheter, enär mycket måste utskeppas till kolonierna. Införsel kräfdes i växande storlek från andra länder (Frankrike, Flandern, Italien m. fl.), hvilken underlättades af lägre pris och sålunda billigare produktion därstädes. På detta sätt strömmade silfret ut öfver Europa. Men för en kort tid uppblomstrade äfven den spanska industrien, hvarför handeln ensam ej förklarar ädelmetallutförseln ur Spanien. Man må då besinna följderna af Karl V:s och Filip II:s utrikespolitik, som orsakade, att stora summor måste användas i allehanda krig, diplomatiska företag och hofhållningar utom Spanien. Väl var penningutförsel enligt lag förbjuden, men den fanns i alla händelser. Spanien är sålunda en af centralpunkterna för prisrevolutionen.

Tyskland är den andra. Dess grufvor hade lämnat ädla metaller under medeltiden, hvilka spredos till andra länder genom handeln eller, såsom till Rom, genom bestämda afgifter. Vid 1500-talets början gingo hufvudströmmarna till Lissabon och Antwerpen i stället för såsom förr till norra Italien på grund af kryddhandelns ändrade vägar, och genom reformationen minskades afgifterna till påfvestolen. Den inhemska produktionen ökades, och vid Karl V:s kejsareval och senare kom mycket pengar in i landet.

Under 1500-talets senare hälft infördes det amerikanska silfret, men småningom blef Tyskland liksom Spanien blott ett genomgångsland för den växande penningeströmmen, emedan det kom i industrielt beroende af västmakterna, något som fastslogs genom det 30-åriga kriget.

Vid medeltidens slut stod *Italien* längst framom öfriga länder i välstånd. Industri och handel stodo högt och förde silfver och guld in i landet, ehuru införseln äfven bestod af råmaterial och lifsmedel. Under hela medeltiden synas penningvärdet här varit lägre än annorstädes och varuprisen högre. Då förlamades handeln med orienten, och de kyrkliga tillflödena minskades. En tid bortåt ersattes förlusterna genom en inkomstbringande handel med Spanien, men småningom förintades all företagsamhet genom politiska strider, utflyttningar och andra länders uppblomstring.

Frankrike var under 1500-talet stadt i stark uppblomstring, så att importen från Tyskland och Italien kunde minskas och en lönande export begynna först på Spanien, sedan på andra länder. Därigenom stannade en del af det amerikanska silfret inom detta land.

England måste af gammalt tillbyta sig ädla metaller, men ärfde från medeltiden en kraftig textilindustri, som under 1500-talet undanträngde Flanderns och blef af betydelse för världshandeln. Handelsbalansen blef gynnsam, utom under 1540- och 1550-talen, då inre oroligheter och en oklok myntpolitik dref det bättre myntet ur landet. Detta ändrades under Elisabets tid, då en period af oerhördt ekonomiskt uppsving begynte. Andra länder kommo till viss grad i ekonomiskt beroende af den engelska industrien, så att ädelmetaller i mängd kunde införas.

Wiebe drager till sist ihop undersökningens olika trådar och sammanställer dessa kända ekonomiska företeelser med pristabellernas innehåll, och hans slutsatser kunna i korthet uttryckas på följande sätt.

Mot medeltidens slut gjorde penningehushållningen framsteg äfven på landsbygden; varuomsättning med hjälp af pengar blef vanligare; furstarna behöfde stora skatter för sina arméer och sina krig, liksom äfven för ändrade förvaltningsformer på grund af ökad centralisation. Ädel-

metallproduktionen kunde omkring år 1500 icke hålla jämna steg med penningebehofvet, hvarigenom penningebrist uppstod med *låga* varupris. Detta sporrade till ökad metallproduktion, som möjliggjordes genom upptäckande af nya grufvor och förbättrade brytningsmetoder; den växande penningtörsten äggade till äfven de äfventyrligaste företag, som ledde till Amerikas upptäckt. I *Sachsen* och *Spanien* koncentrerades först det nya metallförrådet, och där märkes tidigast en stark varuprisstegring.

Ädelmetallströmmen utbreder sig suksessivt till *Münster Elsass*, *Italien* och *Frankrike* samt slutligen till *England*, öfverallt stegrande priserna. Olika faktorer samverka till prisrevolutionens aftagande i Tyskland och Spanien och dess fortlefvande längst i England. Öfverallt inverka folkökning, skördeförhållanden o. d. modererande eller ökande på prisrörelsen, gifvande den olika former i skilda länder. Ökad penningtillgång är sålunda rörelsens hufvudorsak, men öfverallt äro äfven andra omständigheter af stor betydelse.

* * *

Wiebe anser sitt material rörande Spaniens ekonomiska lif under 1500-talet såsom alltför obetydligt för att kunna draga annat än allmänna slutsatser. Då Bonn därför ägnat ett specialarbete åt Spaniens tillbakagång under samma tid, borde man där kunna finna det material och äfven de detaljundersökningar, som Wiebe måst afstå ifrån. Men detta antagande är felaktigt, och Bonns arbete visar närmast, hur man *icke* skall skrifva en historisk-ekonomisk monografi. Det är dock intaget i en framstående skriftserie och har sålunda anspråk på att bedömas som fullt vetenskapligt; dess ämne står i närmaste sammanhang med Wiebes, och jag vill därför helt kort skärskåda detsamma. Stilen är abrupt utan att vara klar och i hög grad affekterad med användande af spanska termer utan tillräcklig förklaring af deras betydelse. Förf:s sätt att citera är en smula besynnerligt; så säger han t. ex. sid 85, att Filip II uttänjde cortes' sammanträden i det oändliga; såsåsom källa åberopas ett arbete af Philippson, men på den angifna sidan står blott att Filip inkallade cortes mycket

ofta. För öfrigt användas sällan citationstecken äfven vid ordagranna citat, och förf:s egna resonemang inblandas i dylika, så att man stundom ej rätt vet, om ett uttalande är ett uttryck för förf:s egen uppfattning eller möjligen är någon annans bevisföring, som sedan skall anfallas. Författare som Wiebe och Häbler omnämnas med stor öfverlägsenhet, i synnerhet den senare, och förf. stöder sin framställning företrädesvis på äldre och nyare spanska arbeten. I allmänhet synes han använda för liten kritik, så att han icke bestämmer sina källors värde, utan lika gerna citerar Calderons dramer eller Don Quijote och Gil Blas som officiella urkunder. Af dessa har han åter en något felaktig uppfattning. Så vill han t. ex. med siffror uttrycka prisstegringen på spannmål, och använder då endast af regeringen utfärdade pristaxor; han antager visserligen att de blott angifva minimalpris, såsom tillkomna till konsumenternas nytta, men lägger dem dock till grund för serier med index-tal. Men hela materialet är alldeles för svagt till dylikt användande; den första taxan är från 1503, nästa från 1539 och den därnäst från 1558. Hvem kan säga, att regeringens prissättningspolitik var oafbrutet densamma, och att sålunda de stadgade prisernas relation till de verkligen betalade är lika stor vid olika tillfällen? Den ena gången kan taxan dikteras af välvilja mot producenterna, den andra gången vara till förmån för konsumenterna. Om något skulle byggas på dessa siffror, borde en undersökning först ha ägt rum om de omständigheter, som föranledt taxornas utfärdande i hvarje fall

Materialet är sålunda för litet sofradt, men äfven vid dess användande som underlag för slutsatser är förf:s metod bristfällig. Han kan behandla en fråga tämligen utförligt, men sluta med, att ett afgörande mellan olika, förut citerade åsikter, ej är på sin plats (t. ex. sid. 108). Hvad skall då det föregående tjäna till? Källorna tala om spanjorernas lättja och förf. finner detta riktigt; så har han ett nytt citat, som säger att »ingen, hvarken ung eller gammal, hvarken man eller kvinna gick sysslolös»; han tycker väl, att detta är en smula öfverdrifvet, men har föga att invända (sid. 120—121). Cortes klagar öfver penningbrist, och förf. anser genast bevisadt, att dylik finns; för samma

tid talar en annan källa om penningeöfverflöd, och förf. tror äfven därpå, utan att närmare utreda saken.

Dock finnas äfven här intressanta uppgifter och tilltalande synpunkter, som kunna gifva anledning till kommande forskningar. Förf:s slutresultat är, att en stark varuexport till Amerika och jordbrukets försämrade ställning genom betesmarkernas utvidgning och inrättande af nya majorat föranledt varubrist, som var den viktigaste orsaken till prisstegringen, så att penningeökningen är af blott sekundär betydelse. Slutsatsen är motsatt Wiebes, och jag kan ej finna att Bonns bevisföring är öfvertygande. Det felas sålunda ännu en noggrann framställning af Spaniens ekonomiska utveckling under denna tid.

Det är tämligen klart, att den socialekonomiska historieforskningen arbetar på nya områden, som gifva ett rikt, men olika värdefullt material; det är också helt naturligt, att undersökningsmetoder ej ännu hunnit fast utdanas och vinna allmänt erkännande. Man får därför ej blifva öfverraskad, att ett arbete som Bonns framträder med stora anspråk, men det måste just därför betonas, att hithörande undersökningar nödvändigt måste bedrifvas fullt systematiskt, med stark kritik och bestämd uppfattning af frågornas formulering och källmaterialets större eller mindre värde för deras besvarande. Just därför att behandlingssättet är tämligen nytt, måste stilen vara klar och lättfattlig, så att ej onödiga hinder möta läsaren. I fråga om allt detta kan Bonns arbete gifva nyttiga lärdomar.[1]

* * *

Doktor Richard Ehrenberg i Hamburg synes vara en mycket produktiv författare. För ett par år sedan utkom af hans hand ett större arbete om »*Hamburg und England im Zeitalter der Königin Elisabeth*» och 1896 utgafs »*Das Zeitalter der Fugger*» i två digra band. Men förf. synes under många år ha bedrifvit sina förstudier, och hans

[1] Häbler har recenserat Bonns arbete i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896—97, Monatsblätter sid. 236—237 på ett för Bonn förmånligt sätt. En förklaring till de milda omdömena ligger måhända däri, att Häbler själf blifvit af Bonn tämligen omildt bedömd, hvarför han ej ville ådraga sig ens en misstanke för att söka hämnas.

framställning bär icke ytlighetens prägel. Tvärtom är det material — tryckta och otryckta, primära och sekundära källor — som han användt, oerhördt stort och hämtadt ur flera länders bok- och arkivskatter. Den viktigaste källan synes det Fuggerska familjearkivet i Augsburg ha varit, hvars brefsamlingar och öfriga urkunder lämnat en stomme af fakta, som sedan tillökats från andra håll: familjearkiv och stadsarkiv, Brüssels statsarkiv, departementalarkivet i Lille m. m. Förf. synes använda sitt material med nödig kritisk skärpa, utmönstrande mycket som odugligt eller partiskt och vägande olika omdömen mot hvarandra. Smärre undersökningar äro förlagda till noter eller särskilda exkurser, och kapitlen äro öfverskådligt uppdelade med underrubriker. Stilen är klar, och äfven där ämnet är svårbehandladt och en mångfald af termer måste användas, visar förf. stor förmåga att klargöra, hvad han vill hålla fram. Endast i ett afseende röjer sig arbetets allt för hastiga affattande, och det är i ämnesdispositionen. Det är förf:s afsikt att gifva en skildring af finansväsendets utveckling under 1500-talet, sålunda af uppkomsten af efter medeltidsmått oerhörda förmögenheter, af bolagsbildning, af marknadernas omdaning till varu- och penningebörser, och de stora affärernas internationalitet; vidare af statsfinansernas organisation och statsskuldsväsendet med spekulation i statspapper, af statsbankrutter och deras verkningar. Det är framför allt uppkomsten och utdaningen af kreditväsendet i dess olika former som bildar enheten i framställningen. Ämnet är mångskiftande och naturligtvis mycket svårt att disponera. Förf. har gifvit sin första del undertiteln *Die Geldmächte des 16 Jahrhunderts* och skildrar där de stora penninghusens historia; men bandet mellan de olika kapitlen blir en smula lösligt, och hela delen innehåller egentligen en serie skäligen fristående monografier. Den andra delen bär titeln: *Die Weltbörsen und Finanzkrisen des 16 Jahrhunderts* och innehåller först två kapitel om Antwerpens och Lyons börser, men sedan följer en mera sammanfattande skildring (från sid. 108) i kronologisk följd, omfattande kapitlen: *Die Kapitalverkehr an den Weltbörsen* (fram till 1550-talet), *Die Zeit der ersten Krisen (1557—1566)*, *Religionswirren und Finanzkrisen* (1566—

1577), *Die Genuesen und Frankfurter Messen* samt *Vom Zeitalter der Fugger zur Gegenwart.* Det blir en nödvändig följd af denna uppställning, att mycket måste upprepas flera gånger, hvilket ger framställningen en stundom tröttande bredd. Om de första afdelningarna kunnat inarbetas i den sammanfattande delen, skulle arbetet lättare kunnat studeras och gifvit ett enhetligare intryck; i bilagor borde sedan notiser om de skilda bankhusen kunnat sammanföras.

Men denna brist på koncentration bör icke afskräcka från att studera arbetet, emedan det för en historiker är af ytterligt stort intresse, med påpekande af eljest förbisedda fakta och angifvande af tänkvärda slutsatser och uppslag. Man följer förf. med ökadt förtroende, emedan han länge varit praktisk köpman, innan han började studera; han förenar därför i hög grad vetenskapsmannens förmåga af kritik med den praktiska affärsmannens vakna blick.

Ett referat af arbetet, som verkligen skulle gifva en klar uppfattning af dess innehåll, är så godt som omöjligt att gifva på några få sidor. Jag vill därför endast fästa mig vid några särskildt intressanta detaljer.

Förf. upptager först till besvarande frågan, hvarför det vid 1500-talets början behöfdes så mycket större kapital än förr, och hans svar blir, att världshandeln måste på de nya farvägarna öfver hafven skötas på helt annan sätt än förut, med utrustande af stora flottor till långfärder och med stor risk, att de ej välbehållna skulle återkomma. Furstarne fingo därjämte ökade utgifter, enär det öfverallt visar sig en tendens att centralisera förvaltningen, som nödvändiggör skapande af en fast ämbetsmannakår; renässansbildningen dref till storartade byggnadsföretag, och inom de större staterna visade sig en oerhörd utvidgningslust, som tog sig uttryck i storpolitik och krig, men krigsväsendet var annorlunda ordnadt än förr genom utvecklingen af legosoldatsystemet. »Vapentjänsten», säger Ehrenberg (I, sid. 11), »som genom länsväsendet blifvit ett lefnadskall, öfvergick under 12- och 1300-talen genom soldsystemet till ett handtverk och slutligen under 13- och 1400-talen genom musköter och kanoner till en storindustri, som kräfde mycket skicklig

ledning och betydande kapital.» Furstarne hade ej tillräckligt med penningar själfva, emedan skatterna till stor del ingingo i naturaprodukter; man kan säga, att statsfinanserna mångenstädes voro grundade på naturahushållning i fråga om inkomsterna, men på penningehushållning rörande utgifterna. Redan detta beredde svårigheter och gjorde beräkningar nästan omöjliga. Med köpmännens hjälp måste de inflytande gärderna omsättas i mynt, men sådant behöfdes kanske oftast i förväg, och därför nödvändiggjordes stora lån eller betalningar i förskott. Vanligen fingo långifvarne vissa bestämda inkomster sig anvisade, hvilket intrasslade statens affärer ytterligare. Kredit behöfdes oafvisligt, men den var ej lätt att anskaffa. Man hade ingen klar uppfattning, att staten vore någon evig personlighet, oberoende af regentombyten, utan det var fursten personligen som disponerade öfver statsinkomsterna och ingick låneöfverenskommelser. Vid hans död var det icke alls säkert, att efterträdaren honorerade förbindelserna. Den stora risken dref därför upp den af långifvarne begärda räntan. Men nu fördömdes allt räntetagande af den katolska kyrkan, liksom äfven af reformatorerna. Om en furste ej kunde eller ej ville betala, var det honom en lätt sak att få ett gynnsamt uttalande af några teologer och sedan vägra betalning, skyllande på samvetsbetänkligheter. En statsbankrutt var som oftast en mycket populär tilldragelse för den stora mängden, som ej kunde se dess ödesdigra följder. Penningmännen sökte därför vanligen få borgen af förnäma rådsherrar eller rika städer; ofta fingo finansämbetsmän i eget namn upptaga lån, emedan deras kredit var större än deras herrars.

Den nya handeln var väl underkastad stor risk, men inbragte också stor vinst, så att det egentligen var köpmännen, som hade kapital att utlåna. Under första hälften af 1500-talet var huset *Fugger* i Augsburg det rikaste och inflytelserikaste, som vid flera tillfällen ingrep bestämmande på de stora politiska tilldragelserna. Så t. ex. vid kejsarvalet 1519. Kejsar Maximilian lämnade blott skulder efter sig, och Karl hade föga att genast disponera öfver, men efter långa underhandlingar lyckades han få Jakob Fuggers kredit till hjälp, ty pengar kräfdes för att köpa kurfurstar

och andra maktägande. Valet kostade 850,000 floriner, hvaraf huset Fugger direkt lämnade 543,000, huset Welser 143,000 etc. Räkenskaperna finnas ännu kvar i köpmansarkiven, med uppgift om mutornas storlek till olika furstar. Härigenom voro huset Habsburgs intressen på det närmaste förbundna med huset Fuggers. Jag vill öfvergå de närmaste decennierna och stanna vid året 1552. Moritz af Sachsen reste sig mot kejsar Karl och fick hjälp af Frankrike. Karl befann sig i Innsbruck utan pengar och trupper. Han hade redan stora skulder, och det föreföll ovisst, om han skulle kunna betala dem; hans kredit var alldeles uttömd. Han kallade då till sig Anton Fugger, som då var husets chef, och ehuru Moritz ryckte fram, så att kejsaren måste vika tillbaka till Villach, och ehuru köpmännen i södra Tyskland stodo bland kejsarens fiender, skaffade Anton 400,000 dukater, och denna försträckning räddade Karl. — Liksom fadern, anlitade Filip II af Spanien huset Fuggers hjälp, hvars förbindelser med Habsburgarne sträcker sig in öfver 30-åriga krigets tid.

Det västeuropiska affärslifvet centraliserades i Antverpen och Lyon på grund af en lång tids utveckling, som kan anses afslutad omkring år 1540. Från början funnos marknader på bestämda tider med utbyten af varor; skiljemynt fanns vanligen i ringa mängd, hvarför olika köpmäns fordringar jämfördes på den sista marknadsdagen och endast penningar erfordrades till mellanafgifter. När varuomsättningen tilltog, började man med en del varor nöja sig med att uppvisa prof utan att hafva hela varumängden till hands, hvilket gaf upphof till varubörserna. Växlar började inlösas vid marknaderna, och statslån upptogos för det mesta vid dem, emedan lämpliga långifvare då voro tillstädes, hvilket åter gaf anledning till uppkomsten af penningebörser med kursnoteringar.

I Lyon samlades fransmän, florentinare och sydtyskar, hvaremot Antverpen företrädesvis besöktes af spanjorer, portugiser, engelsmän, nederländare och äfven sydtyskar. I den stora striden mellan husen Habsburg och Valois, fick det förra penningar i Antverpen, det senare i Lyon.

På statslånen förtjänades ofta mer än på den mödosamma varuhandeln, hvaraf följden blef, att allt flera affärs-

hus slogo sig i öfvervägande grad på rena penningeaffärer. Det blef lätt för furstarne att upptaga lån, som ej stodo i något rimligt förhållande till deras betalningsförmåga; detta ledde till en farlig kris år 1557 midt under det spansk-franska kriget. Filip af Spanien utfärdade i juni ett dekret, som indrog alla förpantade statsinkomster och genom ett enda penndrag konsoliderade den sväfvande spanska statsskulden i samband med stor räntenedsättning. I stället för skuldebref med anvisning på bestämda inkomster för räntegodtgörelse (10 % eller mera) eller amortering, samt enligt sin innebörd ämnade att inlösas efter kort tid lämnades nu *juros*, d. v. s. femprocentiga räntebref, som voro oinlösliga. Fordringsägarnes rätt träddes för nära icke blott genom räntenedsättningen, utan äfven genom svårigheten att frigöra själfva kapitalet, i det att »juros» visserligen kunde säljas, men blott till oskäligt lågt pris, på grund af den minskade tilltron till Spaniens betalningsförmåga. Hela åtgärden är ett slags statsbankrutt, som åtföljdes af långa underhandlingar med fordringsägarne, hvilka sökte skaffa sig bättre vilkor. Huset Fugger hade mer än 2 millioner dukater att fordra, och hela skuldsumman synes ha uppgått till 7 millioner, hvartill kommo 8 millioner för Nederländerna. I Spanien sökte man hjälpa sig fram med godsförsäljningar o. d., men i sept. 1560 kunde man det oaktadt beräkna tillgängliga årsinkomster till 1 1/3 million dukater och säkra utgifter till 3 millioner, oberäknadt räntorna på juros.

Penningmännen underkastade sig och mottogo juros utom huset Fugger, som sökte tillkämpa sig företräden, men misslyckades och slutligen för att rädda något måste ingå på regeringens vilkor.

Äfven i Frankrike och Portugal måste regeringarna inställa sina räntebetalningar och gripa till tvångsåtgärder, och öfverallt i västra Europa utbredde sig penningkrisen till småstater och städer liksom till större och mindre affärshus.[1] England skiljer sig fördelaktigt från öfriga stater genom att redan äga ett välordnadt finansväsen och

[1] Ehrenberg beräknar, att affärsmän voro invecklade i Spaniens, Frankrikes och Portugals statsbankrutter med ungefär 20 millioner dukater eller 200 millioner mark enligt nuvarande myntvärde.

god kredit tack vare de ansträngningar som dess ombud i Antverpen, Thomas Gresham, gjort. Klokt nog började engelska regeringen söka hålla statslånen inom landet, hvarigenom hela landets finansiella bärkraft tack vare en uppblomstrande industri endast ökades. Att detta återverkade på dess politiska betydelse är naturligt.

Religionskrigen i Frankrike och Nederländerna tryggade naturligtvis icke affärslifvet, och börserna i Antverpen och Lyon förföllo alldeles på 1570-talet. År 1575 skedde en ny statsbankrutt i Spanien med 37 millioner dukaters passiva. Under den följande tiden blefvo Frankfurt am Main och framför allt Genua finanslifvets hufvudcentra. Nya låneformer uppstodo och en betydande förändring skedde därutinnan, att de stora affärsmännen numera hufvudsakligen blott förmedlade statslånen utan att som förr behöfva själfva disponera öfver stora summor. Det var genuesarnes stora konst att skaffa oerhörda penningesummor, men vältra risken öfver på andra. Bankväsendets teknik utvecklades oafbrutet.

Härmed hafva några antydningar gjorts om det rika innehållet i Ehrenbergs arbete, och det bör framgå af det korta referatet, att man här kan inhämta mycket som är af vikt för att förstå 1500-talets politiska tilldragelser.

* * *

Om Häblens arbete vill jag fatta mig kort, icke emedan det är ovärdigt en ingående kritik, utan emedan förevarande uppsats hotar att få en tröttande längd. Förf. är en gammal kännare af spanska förhållanden under 1500-talet och skrifver klart och öfverskådligt; man finner stundom klander öfver hans arbeten, på den grund, att han icke drifvit några nationalekonomiska studier, hvilket skulle orsaka missförstånd eller otydlighet. Härutinnan ligger nog något berättigadt, och jag skulle vilja tillägga, att han allt för uteslutande fäster sig vid spanska förhållanden, ehuru jämförelser med andra länder skulle göra hans framställning djupare och säkrare.

Förf:s uppgift är icke att stanna vid huset Fuggers direkta penningaffärer med Spanien, utan han fäster sig

förnämligast vid dess arrenderande af *maëstrazgos* eller kronans andel af ordensdomänerna samt särskildt vid dess befattning med Spaniens grufvor. Bokens måhända intressantaste kapitel handlar om Almadens kvicksilfvergrufvor, hvilkas innehåll behöfdes i Amerika för tillämpningen af nya metoder vid silfverbrytningen. Huset Fugger arrenderade grufvorna från 1524, men hade svåra konkurrenter vid uppgörelsen i ärkehertig Ferdinand af Österrike och genuesiska penningemän. Tyska arbetsförmän och arbetare inkallades och grufdriften sköttes rationellare än förut. Stora svårigheter bereddes genom bristen på trä för byggnadsarbeten och nödvändigheten att reglera vattenståndet. Med grufvorna följde monopol i Spanien på kvicksilfverhandeln, hvarigenom inkomsterna kunde stiga till stora summor. Vid brytningen anordnades vanligen så, att stora förråd funnos liggande i reserv, så att ökad efterfrågan skulle kunna tillgodoses, äfven om grufvan någon tid skulle gifva mindre utbyte. År 1550 måste brytningen afstanna på grund af en förhärjande brand nere i grufvorna, och långvariga processer fördes, om reparationerna skulle åligga kronan eller tyskarne. Kvarliggande förråd räckte dock för handelsbehofvet, och år 1553 öfvertog handelshuset i arrende ett större antal grufvor, men oviljan mot utländingarne orsakade kontraktets upphäfvande några år senare. Almaden skulle skötas för statskassans räkning, men gick blott med förlust, så att huset Fugger åter fick öfvertaga dessa grufvor mot förbindelse att leverera viss mängd kvicksilfver årligen till fastställdt pris. Brytningen uppdrefs betydligt, så att oafbrutet ökade behof för silfvergrufvorna i Amerika kunde tillfredsställas. Priset steg och äfven afverkningens storlek, så att inkomsterna mångdubblades, åtminstone på papperet. Genom betalningens uppskjutande från tid till annan och genom svårigheten att utföra penningar ur Spanien blef den verkliga vinsten lägre än den nominella. Den spanska kronan kom emellertid i ett visst beroende af Fuggrarne, hvilket var orsaken att de undantogos från verkningarna af statsbankrutten 1575. Efter en ny grufbrand 1639 råkade Almadens grufvor i förfall, och år 1647 öfvergingo Maëstragos i sin helhet till ett genuesiskt konsortium. — Genom dessa grufarrenden o. d.

främjades äfven huset Fuggers penningeaffärer i Spanien men dess finansiella betydelse öfverskattas emellertid af Häbler, som ej tillräckligt fäster uppmärksamhet vid genuesarnes maktställning på penningmarknaden mot 1500-talets slut.

I alla händelser är Häblers arbete synnerligen instruktivt och läsvärdt.

* * *

Af dessa referat torde bättre framgå, hvad den nationalekonomiska historieskrifningens målsmän hafva för syften, än af långa teoretiska utredningar. De vilja icke stanna vid den politiska historien och vid biografiska framställningar, utan söka få en bild af de olika folkklassernas lefnadsvilkor och af de faktorer, som bestämma dessa. De inse, att en mängd omständigheter tillhopa kunna inverka bestämmande på hela folks, liksom äfven på de enstaka individernas utveckling, utan att samtiden kan skönja sammanhanget därmed. De erkänna sålunda, att det inom det sociala lifvet finnas följder af vissa gifna förutsättningar, hvilka verka med naturlagars nödvändighet, och de söka upptäcka orsakerna och ur dem förklara de följande företeelserna. Så har Wiebe sökt behandla 1500-talets prisrörelse. Andra söka klargöra formerna för en viss tids ekonomiska och sociala sammanlefnad och beröra därvid en utveckling, som är i högre grad beroende af enskilda individers ingripande, äfven om hufvudriktningen ej af dem kan bestämmas. Hit höra Ehrenbergs framställningar. — Äfven inom denna skola kan man hafva ögonen öppna för individens betydelse; som bevis behöfver jag blott hänvisa till Ehrenbergs framställning af Anton Fuggers förhållande till Karl V eller af Thomas Greshams inflytande i England. Det är icke häller något som hindrar dess målsmän att hafva en idealistisk grunduppfattning, äfven om man måste konstatera, att många äro ensidiga materialister.

Äfven i Sverige hafva vi målsmän för detta slag af historieskrifning. Då Forssell utgaf andra delen af »Sveriges inre historia från Gustaf den förste», kom den att innefatta två själfständiga monografier, men det hade varit hans afsikt att lägga dem till grund för en framställning

af tidens handels- och näringslif (jmf. förordet). Först behandlas handeln och städernas förhållanden, och sedan följa »anteckningar om mynt, vikt, mått och varupris», där förf. förklarar att »jämförelser mellan varupriser i 16:de seklet med varupriser under följande århundraden», äro »inom den ekonomiska historien af största betydelse.» Det är skada, att de utgifna undersökningarna icke kunnat utsträckas till en varuprishistoria för 1500-talet, motsvarande en del af Wiebes framställning, men man äger dock i mynt- och måttundersökningen liksom i numismatiska studier på andra håll goda förarbeten till en dylik. I »varuhusräkenskaperna» i riksarkivet torde man också hafva ett godt undersökningsmaterial, emedan man kan erhålla längre serier med pris på några få orter, framför allt Stockholm.

För öfrigt må påpekas, att Hans Hildebrand i första delen af »Sveriges medeltid» (sid. 770 ff.) behandlat medeltidens myntväsende ocb meddelat ett och annat om dess ekonomiska förhållanden, och att Forssell utom ofvan anförda arbete äfven utgifvit »Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet» och annat mera. Att uppräkna den äldre svenska litteratur, som berör detta ämne, skulle föra oss för långt.

Bidrag till Mosskonventionens historia

Af

OSCAR ALIN

Yngvar Nielsen, Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14:de August 1814. Videnskabsselskabets Skrifter II. Historisk-filosofiske Klasse 1894. No. 4. Christiania 1894.

I företalet till sin skrift »*Fra Kiel til Moss. En historisk Undersögelse af Mossekonventionen, dens Forudsætninger og politiske Betydning*» yttrar utgifvaren af föreliggande arbete: »Man torde möjligen i denna bok sakna en större apparat af källor. Men denna kan först om någon tid offentliggöras i en särskild samling af nya aktstycken, som belysa samma ämne. Denna förskrifver sig från många olika arkiv, af hvilka här kunna nämnas H. M. Konungens arkiv», (svenska) »Utrikesdepartementets arkiv, Kungl. Biblioteket i Stockholm, grefve Björnstjernas familjehandlingar, danska riksarkivet, preussiska, österrikiska och möjligen engelska arkiv, Stortingets arkiv och» (norska) »Riksarkivet.» Det är denna samling som här föreligger. Den innehåller bortåt hundra aktstycken, naturligtvis icke alla »nya», då det varit utgifvarens afsikt att med detta arbete lämna »en samling af de olika aktstycken, som angå konventionen och de förhandlingar, ur hvilka denna medelbart och omedelbart framgick»; men öfver femtio torde dock här för första gången vara publicerade, och det är vackert så, äfven om ej alla kunna äga samma vikt eller stå ämnet lika nära. Af dessa förskrifva sig några från danska riksarkivet, ett par, tre,

af underordnad vikt från ett österrikiskt arkiv, men de allra flesta, såsom naturligt är, från norska och svenska arkiv, förnämligast de ofvannämnda. Med tacksamt erkännande nämner utgifvaren särskildt en bland samlingarna i norska riksarkivet såsom den, hvarpå hans arbete »i stor utsträckning» hvilar. Det är den samling, som åvägabragts af den i fjor aflidne riksarkivarien M. Birkeland, hvilken själf en tid ämnade skrifva Mosskonventionens historia. Frukten af mångårigt arbete af denne lärde, skarpsinnige, lugnt och sundt dömande forskare, måste denna samling för utgifvaren hafva varit till ovärderlig nytta. Där finnas bl. a. de afskrifter, som Birkeland med egen hand gjort af de för Mosskonventionens historia viktiga dokument, hvilka tillhöra generalkonsuln grefve C. M. G. Björnstjerna, sonson till den svenske underhandlaren i Moss. Bland öfriga källsamlingar nämner utgifvaren i sitt företal särskildt H. M. Konungens familjearkiv, hvarifrån han erhållit »några af de intressantaste dokument», som hans bok innehåller. Stor skada för arbetet är det emellertid, att utgifvaren icke varit i tillfälle att personligen undersöka dessa dokument, som förnämligast utgöras af odaterade koncept och kopior. Med större framgång skulle han då kunnat bedöma, från hvilken tidpunkt och från hvilken person de förskrifva sig, än det varit honom möjligt då han, såsom nu är förhållandet, tagit kännedom om dem endast genom afskrifter, som blifvit honom tillsända.

Bland de förut tryckta handlingar, som arbetet innehåller, är det ett par som äro af den beskaffenhet, att man ej kan annat än förvåna sig öfver att utgifvaren velat gifva dem äran af att inrangeras bland hans »aktstycken». Den ena är *ett utdrag ur åttonde delen af Schinkelska minnena*, intaget såsom aktstycke V, 1, den andra ett *utdrag ur Wieselgrens biografi öfver general Skjöldebrand* i 14:de delen af Biografiskt lexikon, intaget såsom aktstycke VII, 2. Den brist på kritik, hvarmed de arbeten, ur hvilka dessa utdrag hemtats, äro författade, gör dem emellertid särskildt otjänliga såsom källor för skapandet af »aktstycken», ett omdöme som ej minst gäller den afdelning af de Schinkelska minnena, till hvilken åttonde delen hör. Vi betona detta sistnämnda förhållande, emedan Dr Nielsen, så vidt

man får döma af hans yttrande sid 172, att det nu ifrågavarande utdraget bevisar, hvilka åsikter »man» i en viss fråga hyste »på den tid då de Schinkelska minnena blefvo affattade», synes anse, att dessa åsikter skulle kunna tillmätas någon större auktoritet än den, som tillkommer dem såsom uttalade af »minnenas» författare (och möjligen deras samlare). Hvad åter angår utdraget ur den af domprosten Wieselgren författade biografien öfver Skjöldebrand, så hade dess meddelande såsom »aktstycke» naturligtvis alldeles icke kommit i fråga, såvida det varit utgifvaren bekant, att i H. M. Konungens arkiv finnes så väl en utskrift af som originalkonceptet till den berättelse om Skjöldebrands underhandling i Moss, som skulle innehållas i det meddelade utdraget ur biografien. Den meddelas efter konceptet såsom bilaga till denna uppsats.

Utgifvaren har ordnat sina aktstycken i åtta afdelningar, som åtföljas af en delvis kritisk »efterskrift», innehållande en öfversikt af underhandlingarna i Moss enligt de meddelade aktstyckena.

Den första afdelningen utgöres af fyra bref från prins Christian Fredrik till prins Fredrik af Hessen af 4 sept. 1813 och 5 mars, 20 juni och 4 december 1814. Såsom utgifvaren själf yttrar och såsom äfven kan synas af deras data, »angår intet af dem omedelbart själfva konventionen», men utgifvaren har dock medtagit dem, »emedan de äro förtroliga uttalanden till en vän, som oförbehållsamt visa Christian Fredriks stämningar och känslor under hans vistelse i Norge». Nå, man får vara tacksam för hvad man får af »nya» aktstycken, men nog torde det finnas åtskilliga handlingar, som på lika goda eller bättre skäl bort vara medtagna i samlingen, men hvilka där saknas.

I andra afdelningen meddelas 19 aktstycken angående »stormakternas kommission», hvarmed utgifvaren menar de kommissarier, som de med Sverige allierade makterna på svenska regeringens begäran hade afsändt till Danmark och Norge för att meddela makternas vilja i fråga om Kielfredens verkställande. Dessa aktstycken hafva alla förut varit tryckta, somliga mer än en gång, de flesta af utgifvaren på originalspråket i hans arbete »Bidrag til Norges Historie i 1814», II, men de meddelas ändock här för att,

såsom utgifvaren yttrar, »fasthålla hvad som är hufvudpunkten i de med kommissarierna förda förhandlingarna och i de senare underhandlingarna.» Vi hafva icke samma åsikt som utgifvaren angående det intima sammanhanget mellan kommissariernas förhandlingar och konventionen i Moss och finna därför ej lika nödvändigt som han, att dessa förut tryckta handlingar här åter blifvit aftryckta. I följd af den uppfattning af kommissariernas uppträdande och betydelse, som utgifvaren söker göra gällande, kan det emellertid för läsaren vara nyttigt att hafva den möjlighet till kontroll, som ligger i själfva urkunderna, så nära till hands som möjligt. Frågan om kommissionens betydelse är det för öfrigt icke vår afsikt att här upptaga. Vi kunna dock ej underlåta att göra en liten anmärkning vid den framställning, hvarmed utgifvaren inleder meddelandet af dessa handlingar.

Utgifvaren framhåller här såsom på flere andra ställen, att kommissarierna vid sin ankomst till Norge förefunno en »ny situation», som »förelåg såsom ett fullbordadt faktum, sedan riksförsamlingen på Eidsvold hade gifvit Norge en författning och en konung, och till på köpet en konung som tillhörde en af Europas äldsta dynastier». Denna situation hade utvecklat sig, sedan svenska hofkanslern den 23 april afgifvit den framställning till de allierade makterna, som föranledt kommissariernas afsändande. Svenska regeringen hade bort låta kommissarierna »instrueres paa ny» om denna situation, men detta hade hon så försummat, att kommissarierna »havde paa sin Reise ingen direkte eller indirekte Forbindelse med den svenske Kronprinds eller med det svenske Udenrigsministerium; ialfald vides det ikke, at der fra den Kant er tilstillet dem nogen Meddelelse eller Instruktion. I den Henseende synes de kun at have havt Wetterstedts Fremstilling af 23de April at holde sig til, der imidlertid var udarbeidet med helt andre Forhold för Öie end de, som Kommissarierne forefandt ved sin Ankomst til Norge» (sid. 15).

Nu är det emellertid först och främst att märka, att prins Christians val till konung, d. v. s. själfva hufvudpunkten i »den nya situationen» *uttryckligen förutsättes* i Wetterstedts ifrågavarande not[1]. Vidare finnes mer än en

[1] Se Alin, Den svensk-norska unionen I, Bilagan n:r 44, sid. 96.

omständighet, som vittnar om att svenska regeringen icke lät kommissarierna anlända till Norge alldeles så okunniga om ställningen därstädes, som utgifvaren synes föreställa sig. De upplysningar, som de under sin vistelse i Köpenhamn erhöllo genom svenske ministern friherre Tawast, [1] voro naturligtvis att betrakta såsom officiella, och säkerligen var svenska regeringen icke heller främmande för att kommissarierna på sin resa genom Sverige besökte båda de svenska guvernörerna öfver Norge, så väl grefve Axel Rosen i Göteborg, som grefve H. H. von Essen i Wenersborg. [2] Från deras besök hos den sistnämnde (de kommo den 26 och reste den 28 juni) meddelar Dr Nielsen själf i sina »Bidrag til Norges Historie i 1814», II, s. 245, att en af kommissarierna skrifvit till sin regering, att Essen »var förberedd på att bearbeta dem i kronprinsens anda» och »hade användt en hel dag på detta arbete». Denna uppgift kompletteras af Essens bref till kronprinsen af den 28 juni (Schinkel, VIII, Bil. n:r 41) och till Wirsén af den 2 juli. Då det sistnämnda icke är tryckt, meddela vi här den del däraf, som berör denna sak.

»Jag vore rätt nyfiken», skrifver Essen där, »att veta, om min sednaste und. skrifvelse till kronprinsen blifvit Herr Statssecreteraren meddelt. Jag meddelade hvad som i discretionsvägen förefallit emellan de fyra till Norge sända commissarier och mig. Jag bjöd till att utröna deras enskilta tankesätt och deras instructioner, och jag har fullkommelig orsak tro, att vi kunna och böra vara nöjda så i det ena som andra fallet. Jag är glad att vid detta tillfället hafva kunnat vara nyttig och att jag fått tillfälle upplysa i synnerhet Foster och Orloff om så mångfaldigt, som de omöjeligen kunde känna. Och mina upgifter voro dessutom af den natur, att de till större delen hade en slags authenticité, som ej tålte motsägelse. Jag gjorde de båda nyss nämde commissarier reda för herr Moriers conduite alt ifrån den stund han hade satt foten i Norrige, och jag målade hans tvetydiga betagande (ɔ: beteende) med så varma och lifliga färger, att till och med Foster desapprouverade hans uppförande. Alla fyra desse herrar pretenderade, att deras mission ej kunde blifva lång; de ämnade ej inlåta sig uti vidlyftiga pour parléer, prins Cristjan skulle lemna bestående svar, han skulle inom

[1] Jfr meddelandena ur Tawasts depescher under maj och juni i C. J. Ankers arbete »Uddrag af diplomatiske indberetninger om unionens forberedelse og tilblivelse 1814».

[2] Kommissariernas besök hos Essen skedde på Tawasts råd (Anker, anf. arb. s. 73).

14 dagar öfvergifva Norrige, och då skulle han personligen avantageras i mer än ett hänseende; i annat fall, om prinsen opiniatrerade sig, hade commissarierna krigsförklaringen mot Norrige i fickan, 40 à 50,000 man hjälptrupper hade kronprinsen redan till sin disposition (Bennigsens armée), och mera, om det behöfdes, kunde. han få. Prins Chrétien erkändes aldrig af de allierade som tronföljare till Danska kronan etc. etc. Desse commissarier förmodade, at vi under negotiationstiden ej attaquerade Norrmännen, hvarpå jag svarade, att ehuru det vore min önskan, hade jag dertill ännu ej fått befallning, alt vore emellertid i beredskap, och jag väntade orderne med hvarje ögonblick. Detta ansågo de ej såsom bidragande till ändamålets vinnande och fant deras mission öfverflödig, om man ej afbidade resultatet af deras beskickning. Häremot invände jag, att herr Morier begärt sammankallandet af en riksdag, at denna arrangement troligen blifvit upgjord emellan honom och general Haxthausen, hos hvilken han par parenthes bor, att denna riksdag skulle först i septbr. kunna samlas, at således man redan vunnit så mycket, at ingen campagne för i år kunde äga rum, och så vidare. Jag trodde således för min del, at kronprinsen ej borde vara dupe af dessa nog påtagelige ränker, utan att han snarast med vapen i händerna gjorde slut på altsammans. Jag kände visserligen, at kronprinsen önskade framför alt at kunna se saken i godo arrangerad, och jag förmodade äfven, at om prins Cristjan vore klok nog för att inse sitt och Norriges väl, kunde han undvika mycket ondt, om han genast cederade några gränsfästningar till Sverige såsom en garanti för dess (c: prins Christians) ärlighet, medan constitution etc. etc. upgjordes. Detta projeckt tycktes allmänt gouteras, och ville commissarierne arbeta i den akt och mening. — »Jag itererade», fortsätter Essen, »minst 20 gånger under dessa conversationer, at alt hvad jag yttrade borde anses som min enskilte tanka, att jag ej vore instruerad, at, då jag nu sednast i Örebro sett kronprinsen, det blott varit fråga om militairiska anstalter, at jag ingalunda melerade mig i politique, diplomatie etc. etc., och det af en ganska god raison, att jag ingenting förstog, och så vidare. Jag kan nu med hvarje dag vänta tidningar från commissarierne — — —»[1]

Af svenske generalguvernören öfver Norge fingo kommissarierna således alla meddelanden angående ställningen därstädes, som han kunde lämna, och de gåfvos således med stöd af all nödig auktoritet. Hvad angår Essens yttranden för öfrigt, så kunde den ifver, hvarmed han framhöll att de blott uttryckte hans enskilda mening, hos kommissarierna lätt väcka den föreställningen, att de i själfva ver-

[1] Ur Essens egenhändiga bref i Wirsénska samlingen i Riksarkivet. Jfr Martens' bref till Essen d. 7 juli 1814 (Schinkel, Bihang III, n:o 188).

ket angåfvo regeringens åsikter. Och att så i verkligheten skett, vill synas af Martens' bref till Essen den 7 juli, däri han yttrar, att kommissarierna »omfattat förslaget att afsluta en vapenhvila, grundad på ännu förmånligare vilkor än dem, som E. E. värdigats delgifva dem såsom antagliga».

Tredje afdelningen af boken innehåller fyra handlingar angående en affär, som man förr å norsk sida ansett hafva föranledt Carl Johan att öppna de underhandlingar, hvilka ledde till konventionen i Moss, men som genom Björlins arbete, »Kriget i Norge 1814» ådagalagts så mycket mindre kunnat hafva denna betydelse, som den icke var för Carl Johan bekant, då han affärdade sin emissarie, ett förhållande som också utgifvaren klart och bestämdt erkänner, — det är affären vid Matrand. De handlingar, som angående denna här meddelas, äro också ej flera än norska befälhafvarens rapport af den 8 aug., svenska befälhafvarens af den 6 och tvenne bref från landshöfdingen i Stora Kopparbergs län till utrikes statsministern angående länets beväringsmanskaps afgång till förstärkande af general Gahns corps, det ena af 14, det andra af 18 augusti. I följd af något förbiseende är P. S. till det senare af dessa bref utelämnadt och meddelas därför här för fullständighetens skull, oaktadt det icke har större betydelse för underhandlingarna om konventionen i Moss, än det bref, hvartill det hör. Det lyder så:

»Just nu får jag rapport ifrån Leksand, at det der samlade compagniet af beväringen med hög ande emottagit ordern til afmarche. Samma beredvillighet väntar jag af de öfrige, ehuru verkeligen det för beväringsmanskapet ifrån denna ort, mera än från de flesta andra, är kännbart att nu lämna egna hemmansdelar m. m.»

Följa så i fjerde afdelningen åtta handlingar, meddelade, såsom utgifvaren yttrar, »alldenstund tiden nu torde vara kommen, då man kan skrida äfven till offentliggörande af sådana aktstycken, som visa, hurudan den militära ställningen verkligen var». De handlingar, som egentligen afses med detta yttrande, äro väl norska commissariats-commissionens rapporter angående arméns förråd af den 9 och 17 augusti, då de rapporter om arméns ställning af den 8, 10 och 13 augusti, som här meddelas, alla äro förut kända, i det tvenne äro så godt som helt och hållet aftryckta i

skriften »Fra Kiel til Moss» och en refererad i Björlins bok: »Kriget i Norge 1814» (sid. 278 f.). Alla meddelas nu här fullständigt tryckta efter originalen och lämna genom sitt innehåll ständig anledning till respekt för den uthållighet, hvarmed norrmännen, trots den förtviflade belägenhet hvari deras armé befann sig, skötte de underhandlingar som ledde till konventionen.

Dessa underhandlingars historia finner man i de aktstycken, som meddelas i afdelningarna V, VI och VII och utgöra bokens viktigaste innehåll. Deras första del angår norrmannen Carsten Tanks mission till norska högkvarteret (7—9 augusti). Till de aktstycken rörande denna beskickning, som här meddelas, skulle utgifvaren lätt nog hafva kunnat foga ett och annat. Dit hör kronprinsens order den 3 aug. till general Vegesack att anmoda Tank att följande dag infinna sig i svenska högkvarteret, en handling hvars tillvaro är känd genom Björlins bok, sid. 157; äfvensom Carl Johans bref till konungen af den 5 aug., hvari han meddelar, att han den dagen haft samtal med Tank och anförtrott honom »des propositions à faire» (Björlin, s. 157, not. 3), Däremot har tydligen Tanks bref till Carl Johan af den 7 augusti, som, i likhet med nyssnämnda båda handlingar, meddelas bland bilagorna till denna uppsats, icke varit utgifvaren bekant. Detsamma är förhållandet med en handling af särskildt intresse, som vi få tillfälle att beröra, då vi nu öfvergå till en granskning af vissa bland de aktstycken, som utgifvaren meddelat i ifrågavarande afdelning.

En hufvudfråga rörande Tanks mission är denna: hvilka propositioner hade Carl Johans emissarie i uppdrag att framställa? —

Bland de handlingar, hvilka af norska statsrådet den 16 nov. 1814 öfverlämnades till den komité, som storthinget tillsatt för att genomgå statsrådets protokoll angående förhandlingarna om konventionen i Moss, var en, som angafs vara »Sverrigs Kronprinds' ved Carsten Tank fremsendte Forslag til Vilkaarene for en Vaabenstilstand».[1] Detta för-

[1] Se Statssecreteriatets Copibog (i norska riksarkivet) för nämnda dag. Af här föreliggande arbete framgår ej klart, att den skrifvelse af statsrådet, som åtföljde ofvan berörda handlingar, varit dess utgifvare bekant. Det

slag har således blifvit öfverlämnadt *skriftligen* uppsatt, och frågan blir då den, hvar man skall finna den handling, där det innehålles. Dr Nielsen tror sig hafva funnit det i ett par i H. M. Konungens familjearkiv befintliga koncept, af hvilka han erhållit afskrifter med uppgift, att »de lågo bredvid hvarandra, äro skrifna på samma slags papper, af samma hand och äro utan tvifvel alldeles samtida.» Om dessa handlingar yttrar han nämligen i skriften »Fra Kiel till Moss» sid. 54: »Detta är de mycket omtalade, men hittills icke till sin ordalydelse kända förslag, som öfverlämnades af statsrådet Tank. De äro två historiska aktstycken af hög rang.» I nu föreliggande skrift meddelas dessa handlingar (signerade V, 3, a, V, 3, b) på originalspråket och — med anledning af invändningar, som recensenter af »Fra Kiel til Moss» riktat mot den kategoriska förklaringen rörande deras betydelse — åtföljda af en redogörelse för de skäl, som föranledt utgifvaren att hänföra dem till Tanks sändning. Denna redogörelse afslutas med följande ord: »Dessa båda utkast kunna således icke gerna hänföras till någon annan tid än tidpunkten för Carsten Tanks afresa, och de 'maa' betraktas såsom innehållande de 'grundlinier', hvarefter denne var bemyndigad att förhandla med Christian Fredrik». Uttalandet i »Fra Kiel til Moss» är således modifieradt, och utgifvaren torde i sin reduktion lugnt hafva kunnat gå ännu ett stycke längre. Ty hvad angår det utkast, som är signeradt *3, a*, så finner man redan vid ett flyktigt genomögnande däraf, att det går in i detaljer rörande vapenhvilan, hvilka svårligen kunna tillhöra ett förslag, som var afsedt att tjena till *uppslag* för en underhandling; och en närmare granskning af uttryckssättet i denna handling lämnar ytterligare anledning att antaga, att den tillhör ett vida senare stadium i underhandlingarna än Tanks första sändning. Den öfverenstämmer nämligen i flera fall mera med konventionens slutliga lydelse än något annat af de förslag, hvaraf denna föregicks. Handlingens yttre beskaffenhet gifver också stöd åt detta antagande. Den börjar

enda, som syftar därpå, är de besynnerligt oklara yttrandena sid. 174 om det dokument, som han i sin bok signerat V, 2 och om hvilket det dels heter, att det »senere i samme Aar har været tillagt Betydning», dels att »det maa have været bekjendt for det norske Statsraad».

nämligen med de öfverkorsade orden: »Si le Prince est de bonne foi» och anger därmed, att den härstammar från ett ögonblick, då Carl Johan hade att *gifva svar* på en framställning, som syntes honom stå i strid med föregående meddelanden[1]. — Hvad åter angår det koncept, som är signeradt *3*, *b*[2], så skulle nog den, som endast känner de aktstycken, hvilka af Dr Nielsen här meddelas, kunna finna det antagligt, att en därmed öfverenstämmande promemoria blifvit lämnad Tank till ledning vid hans samtal med prins Christian, men innehållet i dessa aktstycken utesluter dock alldeles icke möjligheten, att detta koncept endast utgör ett förarbete till de aktstycken, som medfördes af den beskickning, som den 10 augusti afgick från Carl Johans läger, nämligen kronprinsens deklaration till norska nationen af nämda dag (VI, 2), hvilken under vissa förutsättningar skulle öfverlämnas af general Björnstjerna, och förslaget till prins Christians eventuella proklamation (V, 4), hvilket skulle öfverlämnas af Tank[3]. Utgifvaren stödjer hela sin argumentation (sid. 172 f.) för detta koncepts identitet med de propositioner, som den 7 augusti aflämnades af Tank, på det antagandet, att bland de handlingar, som denne då medförde, var äfven detta sistnämnda förslag (V, 4), och anför såsom afgörande bevis därför, att Björnstjerna i sitt bref till kronprinsen af den 11 (ɔ: 12) aug. (sid. 94 f.) säger, att det blifvit prins Christian tillstäldt *genom herr Tank*; men ingenting hindrar, att detta, såsom Björlin (sid. 267) uppgifver, kan hafva skett, då Tank *andra* gången (10 aug.) infann sig hos prins Christian, och den omständigheten, att det enligt utgifvarens upplysning (sid. 74, not. 1) ligger bland »Dokumenterne til Statsraadets Protokol» för den *13* augusti, talar härför.[4]

[1] Rörande denna handling kunna vi för öfrigt upplysa, att den till och med de ord — *S. M. le Roi de Suède* — hvarmed det 3:dje stycket börjar, — är hastigt skrifven med De Camps' hand, men sedan — från och med orden *promet oubli* — med Ulrichs.

[2] Detta koncept är helt och hållet — hastigt och ganska vårdslöst — skrifvet med De Camps' hand.

[3] Se Björlin, Kriget i Norge 1814, s. 267.

[4] I skriften »Fra Kiel til Moss» (sid. 64) hänför också Dr Nielsen detta dokument till tiden för Björnstjernas beskickning, ehuru han angifver denne, ej Tank, såsom dess öfverlämnare. Besynnerligt är, att han i det nu föreliggande verket icke nämner ett ord om att Tank medföljde Björnstjerna, då denne den 10 aug. begaf sig till prins Christian.

Jämte öfversättningen af de båda nu ifrågavarande koncepten meddelar emellertid Dr Nielsen i skriften »Fra Kiel til Moss» öfversättningen af en tredje handling, om hvilken han mera i förbigående yttrar (sid. 54): »I norska arkiv finnes en annan redaktion, som synes tillhöra samma förslag.» I nu förevarande arbete (s. 173 f.) inlåter han sig något utförligare på frågan om denna handlings[1] betydelse, men ehuru han är i tillfälle att upplysa 1:o) att den »är det enda utkast i *norska* arkiv» — där en handling af denna art naturligtvis i första rummet bör sökas —, »som kan vara att hänföra till Tanks mission», 2:o) att den »senare under samma år» (1814) »har tillagts betydelse» och 3:o) att den 1814 »torde hafva varit känd af norska statsrådet», så kan han ej förmå sig att släppa föreställningen om den eminenta rang, som i den Tankska missionens historia skulle tillkomma koncepten *3*, *a* och *3*, *b*. Och dock talar allt för att det är i *denna* handling (V, 2) man först och främst har att söka det förslag, hvarom nu är fråga: så dess frändskap i innehåll och uttryckssätt med svenska regeringens förslag af den 26 juli (sid. 38), särskildt hvad angår de satser som börja med orden »Liberté» och »Égalité»; och vidare den ordagranna eller nästan ordagranna öfverenstämmelsen i vissa uttryck och satser med prins Christians svar på de mottagna förslagen af den 8 augusti (n:r 7, a och framför allt n:r 7, b) och med det koncept, som finnes meddeladt såsom n:r 8 (sid. 81), — en öfverensstämmelse, som är långt mera påtaglig än motsvarande förhållande mellan koncepten 3, a, 3, b och prins Christians svarsskrifvelser med dithörande koncept. Då slutligen härtill kommer att, enligt hvad utgifvaren upplyser, det är i stortingets arkiv denna handling finnes, d. v. s. i samma arkiv, där öfriga i statsrådets ofvannämnda skrifvelse af den 16 nov. 1814 uppräknade handlingar rörande Mosskonventionen äro förvarade, så kan svårligen vara rum för något tvifvel, att *denna* handling är

[1] Han meddelar den här på originalspråket, signerad V, 2. En i H. M. Konungens familjearkiv förvarad redaktion af något skiljaktig lydelse meddelas bland bilagorna till denna uppsats (n:r 4, *A*).

den, som i nämnda skrifvelse omtalas såsom »Svenska kronprinsens genom Carsten Tank öfversända förslag rörande vilkoren för ett vapenstillestånd»; och 1814 års norska statsråd bör i denna sak få anses äga vitsord.[1]

Dessa äro de slutsatser, hvartill man kommer vid en granskning af de dokument, som af Dr Nielsen meddelas signerade V, 2, V, 3, a, 3 b, såvida man nöjer sig med de materialier till deras bedömande, som stått honom till buds. De bekräftas af ett aktstycke, som förvaras i H. M. Konungens familjearkiv och meddelas såsom bilaga 6 till denna uppsats. Det är ett memorandum af Tank, som, tydligen uppsatt efter dennes konferenser med prins Christian, synes gifvit anledning till affattandet af det koncept, som Dr Nielsen meddelat såsom V, *3*, *b*, och till de tvenne handlingar — Carl Johans deklaration af den 10 augusti och det däremot svarande förslaget till prins Christians eventuela proklamation — som därur utbrutits för att öfverlämnas till prins Christian, den förra eventuelt af general Björnstjerna, det senare af Carsten Tank, då de den 10 aug. infunno sig i det norska högkvarteret. Hade detta aktstycke varit Dr Nielsen bekant, så skulle det förmodligen icke hafva kommit i fråga att beteckna konceptet *3*, *b* såsom det förslag, som Tank vid sin första mission hade att från Carl Johan öfverlämna åt prins Christian.

Vi påpekade i fråga om de handlingar, som röra denna Tanks mission, att det bref, hvarmed han meddelar kronprinsen sin ankomst till prins Christians högkvarter, saknas i samlingen, säkerligen på grund däraf att dess tillvaro varit utgifvaren obekant. Bland de urkunder, som angå Björnstjernas beskickning, saknar man åter en handling, som anger tidpunkten för generalens afresa till det norska högkvarteret och som dock genom Björlins förut citerade arbete (sid. 267) bör vara utgifvaren bekant. Det är kron-

[1] Sedan ofvanstående var skrifvet, har recensenten haft tillfälle att i stortingets arkiv granska den handling, hvarom nu är fråga, och har han därvid funnit: 1:o *att den är skrifven med Carsten Tanks hand;* 2:o att den bär följande påskrift i original: »Fremlagt i Odelsthinget d. 22de Novbr. 1814. *Weidemann.*» Dessa båda fakta torde få anses till fullo styrka, hvad här ofvan är sagdt.

prinsens bref till konungen af den 12 augusti.[1] Då olika uppgifter lämnas angående tiden för Björnstjernas ankomst till Moss och för början af hans underhandling, är det naturligtvis af intresse att hafva en bestämd uppgift angående tiden för hans afresa och därmed en föreställning om, vid hvilken tid han *kunnat* vara framme. Denna uppgift har man i nämnda bref af den 12: »un moment après l'embarquement de V. M.», skrifver nämligen kronprinsen, »le général Björnstjerna se mit en route». Konungens embarkering åter skedde, enligt Björlin, »på förmiddagen», — antagligen ej så långt före middagen. Då Björnstjerna med sitt följe hade omkring 4 svenska mil att tillryggalägga, så är det väl ej troligt att han kan hafva varit framme så tidigt, att några egentliga underhandlingar den dagen kunnat föras. I den officiela norska berättelsen om konventionen, som är daterad den 15 aug. och finnes intagen i tidningen *Tiden* för den 16:de (VII, 17) uppgifves också, att Björnstjerna ankom först *den 11.* Denna uppgift vill utgifvaren visserligen förklara felaktig på den grund, att prins Christian i sitt den 11:te daterade bref till Björnstjerna uttryckligen säger, att han föregående afton, alltså den 10, hade förhandlat med generalen, men han har därvid förbisett, att denne i sitt den 12 aug. skrifna bref till kronprinsen (VI, 11) lika uttryckligt säger, att han mottagit brefvet *samma eftermiddag* (»cet après diner»), en uppgift, som ger anledning att tro, att prinsen i sitt upprörda tillstånd vid dateringen af sitt bref skrifvit miste och satt 11 i stället för 12.[2]

Är det nu så, att Björnstjernas underhandlingar med prinsen börjat först den 11, så blir det så mycket mera oantagligt, att de den 12:te på aftonen skulle hafva hunnit till den punkt, som angifves genom de handlingar som signerats VI, 6 och VI, 8. Detta utgifvarens antagande är så mycket mera besynnerligt, som det står i direkt strid

---

[1] Detta bref aftryckes bland bilagorna till denna uppsats och därjämte öfriga bref af kronprinsen, som äro af beskaffenhet att lämna någon upplysning om förhandlingarna rörande konventionen. För fullständighetens skull hafva äfven fem förut tryckta bref medtagits, däribland fyra, som äro tryckta i Dr Nielsens här föreliggande samling.

[2] Och därigenom möjligen bidragit till att Björnstjerna vid dateringen af sitt bref begått samma fel?

med de under n:r VII, 1 meddelade statsrådsprotokollen för den 13:de aug. Håller man sig till dessa protokoll, sammanställda med de utkast till konvention som af utgifvaren meddelas, så finner man, att de handlingar, som vid det första statsrådssammanträdet framlades af prins Christian och af honom angåfvos innehålla de förslag, som framställts af Björnstjerna, voro — utom Carl Johans förklaring af den 10 aug. (VI, 2) — »utkastet till politisk och militärisk konvention» (convention d'armistice) och till »separata artiklar» (articles séparès) — n:r VI, 4, VI, 5 —. Vid dessa båda förslag gjorde statsrådet sina anmärkningar, hvarpå statsråden Collett och Aall på prinsens uppdrag fortsatte underhandlingarna med den svenske generalen. Resultaten af deras underhandlingar framlades vid statsrådets sammanträde på eftermiddagen och framträdde till det yttre däri, att det förslag till konvention, som framgått ur prinsens förhandlingar med Björnstjerna, nu blifvit deladt i två, ett till politisk konvention (traité) och ett till militärisk (convention d'armistice) — n:r VI, 6 och VI, 8 —.[1] Mot riktigheten af denna protokollens framställning har utgifvaren, så vidt vi kunna finna, icke anfört något hållbart skäl. Möjligen härleder sig hans antagande från ett misstag vid bestämmandet af en handling, som vi här nedan skola beröra.

Mot Dr Nielsens redogörelse för underhandlingarnas gång hafva vi ännu en anmärkning af vikt att här framställa. I det svenska förslaget rörande formen för Norges styrelse under tiden mellan konventionens afslutande och stortingets sammanträde ingick, att statsrådet skulle föra regeringen i »Konungens af Sverige och Norge namn», ett uttryck som emellertid på grund af motstånd från prins Christians sida ändrades så, att statsrådet skulle underteckna utgående handlingar »paa aller höieste Befaling». Om denna ändring säger utgifvaren (sid. 179), att den utan vidare — *»straks» »hurtig»*, — medgafs af Björnstjerna. På samma gång förfäktar han emellertid den åsikten, att den *mezzo termino*, som

[1] I norska statsrådets förut citerade skrifvelse till stortingets granskningskomité den 16 nov. 1814 betecknas de båda sistnämnda handlingarna på följande sätt: »Statsraaderne Collett og Aalls Udkast til Conventionen og Vaabenstilstanden; hvorved bemærkes at dette Udkast er forfattet i Forening med den Kongelige Svenske Commissair Generalmajor Biörnstierna» (Statssecreteriatets Copibog 1814, n:o 1817).

den svenska underhandlaren säger sig hafva föreslagit och och fått accepterad, hufvudsakligen var sistnämnda formel (jfr sid. 179 och sid. 192 f.). Utan att nu inlåta oss på frågan om riktigheten af denna åsikt vilja vi fråga, huru han, *om* den skulle vara riktig, vill förena sina uppgifter om Björnstjernas skyndsamma eftergift med dennes egen förklaring i brefvet till kronprinsen den 12 aug. (sid. 93), att han, efter att i den fråga, som blef föremålet för hans medlingsförslag, icke på något sätt hafva kunnat förmå prins Christian till eftergift, hade ansett underhandlingen afbruten och varit på väg att resa, då han fick idén till sin mezzo termino. —

Af de elfva handlingar hvilka ingå i den afdelning, som bär siffran VI, äro tre förut tryckta i öfversättning, en därjämte på originalspråket. De återstående sju äro till största delen hämtade från norska riksarkivets afskrifter ur Björnstiernska arkivet eller från stortingets arkiv[1]; alla äro handlingar af vikt.

Sjunde afdelningen (»Forhandlingerne i Moss 13de og 14de August 1814») börjar med statsrådsprotokollet af den 13 augusti. Af denna handling finnas tvenne redaktioner. Den ena kallas af Jacob Aall »den originale Protokollation», förskrifver sig direkt från statsrådssammanträdet och är undertecknad af Haxthausen, Rosenkrantz, Jonas Collett, Aall, Diriks och C. M. Falsen[2]. Den andra, som af Jacob Aall kallas »Statsraadsprotokollet», lär vara med ledning af den förra skrifven af statssekreteraren,[3] och är undertecknad af Rosenkrantz, Sommerhielm, Jonas Collett och Aall samt kontrasignerad af v. Holten. Den öfverenstämmer för öfrigt i allt väsentligt med den förra med undantag af att den i slutet af första protokollet har följande sats, som alldeles saknas i »den originale Protokollation»: »efter at der endnu en Gang paa det kraftigste blev

[1] Någon gång stannar man i tvekan, om utgifvaren alltid jämfört afskriften i riksarkivet med originalet i storthingets arkiv. Har han det gjort, så är det underligt, att han kunnat förse aktstycket VI,'8 med ett namn (Aars), som för denna handling icke har annan betydelse än den, att det tillhört en person, som en tid efter Mosskonventionens afslutande för ett praktiskt ändamål numrerat dit hörande handlingar.

[2] Denna redaktion förvaras i norska riksarkivet.

[3] Jfr N. Aalls berättelse om konventionens afslutande, sid. 109.

indstillet til Hans Majestæt, om Armeen ikke kunde gaa offensive til Verks». Det är denna senare redaktion, som utgifvaren har följt, och därom är ju intet att säga; men nog förefaller det besynnerligt att, då det är fråga om en så viktig handling som denna, han ej med ett enda ord nämner, att det finnes en annan redaktion, som förskrifver sig från själfva ögonblicket för de händelser, hvarom protokollet talar.[1]

Man har så mycket större skäl att förvåna sig öfver att utgifvaren alldeles uraktlåtit att påpeka det sätt, hvarpå affattningen af dessa protokoll kommit till stånd, som, enligt hvad vi ofvan påpekat, hans framställning af underhandlingarnas gång den 11—13 aug. i väsentlig mån grundar sig på underkännandet af dessa protokolls tillförlitlighet. Detta åter står tydligen i sammanhang med den uppfattning han fått af en handling, som han i afskrift fått sig meddelad från H. M. Konungens familjearkiv och som han meddelar signerad VII, 6 och med rubrik: »*Det Udkast til Konventionen, som blev antaget af Carl Johan*» (sid. 111 f.). Denna handling skulle enligt utgifvarens uppfattning vara det svar från Carl Johan, som Skjöldebrand medförde med anledning af det förslag till politisk konvention, som Björnstjerna skulle hafva sändt honom den 12 och som den 13 skulle hafva blifvit godkändt af norska statsrådet och Christian Fredrik (VI, 6). Jämför man nu dessa båda handlingar (VI, 6 och VII, 6), så finner man, att de äro *sins emellan ordagrant öfverensstämmande*, men däremot *i många fall olika konventionen.* Enligt utgifvarens uppfattning skulle således a) Carl Johan hafva utan ett enda ords ändring godkänt det förslag, som sändes honom genom Björnstjerna den 12 aug., b) ett förslag, hvarom Carl Johan, prins Christian och norska statsrådet voro fullt eniga, dock hafva blifvit definitivt faststäldt först efter åtskilliga ändringar, af hvilka flera ej blott rörde redaktionen! — Osannolikheten häraf är så stor, att utgifvaren ej kunnat afsluta sin bok utan att märka den (se sid. 183 f.), men hans betänkligheter äro dock ej starkare, än att han kan aflägsna dem med det resonnementet att, då han »ännu icke varit

[1] Utgifvaren uppgifver ej, hvar den redaktion, som han följt, är att finna, men antagligen är det i norska riksarkivet.

i tillfälle att företaga en undersökning af originalet, så blir det tills vidare nödvändigt att hålla sig till mottagna upplysningar och gällande tradition (?) och utgå ifrån att detta aktstycke är det utkast till konvention, som blef antaget af Carl Johan». För den som är i besittning af det material till bedömande af underhandlingarnas gång, som utgifvaren i 6:te afdelningen af sin bok meddelat, borde det dock icke vara svårt att inse, att denna handling icke är och icke kan vara annat än *en kopia af det förslag till politisk konvention, som den 13 aug. godkändes i norska statsrådet*, en kopia, som det bör vara lika litet oväntadt att anträffa i det Kungl. familjearkivet, som den därstädes äfven befintliga kopian af det förslag till militärisk konvention, som vid samma statsrådsmöte godkändes.

Då Dr Nielsen skref sin bok »Fra Kiel til Moss», synes han ej hafva närmare granskat innehållet i, vare sig den nu ifrågavarande handlingen, eller det nu nämda förslaget till militärisk konvention. Hade han det gjort, så hade det väl varit honom omöjligt att yttra något sådant, som att man den 14 aug., d. v. s. den enda dag som Skjöldebrand deltog i underhandlingarna, icke synes hafva förhandlat vare sig om vapenhvilan eller om traktaten (sid. 76). I nu förevarande arbete synes han vilja delvis urskulda detta yttrande med att hänvisa till Skjöldebrands bref till Carl Johan den 14 aug., i det han yttrar: »Enligt den rapport, som Skjöldebrand kort efter sin ankomst tillställde Carl Johan (s. 113, VII, 8), fann han i det väsentliga alla svårigheter för den politiska öfverenskommelsen aflägsnade». Därvid är dock att märka, att Skjöldebrand (i hvars bref för öfrigt icke talas blott om den politiska konventionen) icke ens nöjde sig med att säga att svårigheterna i det »väsentliga» vore aflägsnade, utan begagnade uttrycket: »i det *väsentligaste*» (pour la partie la plus essentielle), — en inskränkning, som den redogörelse utgifvaren här (sid. 185 f.) lämnar för resultatet af denna dags underhandlingar visar vara väl befogad.

För så vidt detta resultat innebar ändring i hvad Björnstjerna och prins Christian samt norska statsrådet förut enat sig om, ligger det närmast att antaga, att det hade sin grund i de instruktioner Skjöldebrand medförde. Detta

kan dock icke i allt vara förhållandet, och det skulle särskildt af denna anledning vara af stort intresse att känna innehållet af dessa instruktioner. Något bidrag till kunskapen därom finner sig utgifvaren — om man ser bort från den ofvan berörda urkunden n:r VII, 6 — icke kunna lämna. Han synes emellertid, och utan tvifvel med rätta, vara benägen (sid. 185) att antaga, att bland dem ingått den redaktion af tredje punkten i de separata artiklarna, som finnas i den handling, hvilken är signerad VII, 10 (sid. 115), äfvensom utbytet af ordet *traitera* mot *communiquera* i den politiska konventionens art. 2. För vår del tro vi, att man kan komma något längre på vägen till frågans lösning.

Skiljaktigheterna mellan å ena sidan lydelsen af den politiska konventionen och af den därur utbrutna additionela artikeln och å den andra lydelsen af de redaktioner, som förelågo, då underhandlingarna morgonen den 14 augusti togo sin början, visa sig af följande sammanställning:

(Definitiva lydelsen):	(Ur förslaget till konvention af den 13 augusti):
Convention	**Traité**
entre S. A. R. le Prince Royal de Suède, au nom de S. M. le Roi de Suède, d'un côté, et le Gouvernement Norvégien, de l'autre, conclue, sauf *ratification*, par *les soussignés*, à Moss, le 14 d'Août 1814.	entre S. A. R. le Prince Royal de Suède, au nom de S. M. le Roi de Suède d'un côté, et le Gouvernement Norvégien de l'autre, conclu à Moss le d'Août 1814, par *intermission des soussignés*, et sauf *les ratifications nécessaires*.
Art. 1°. S. A. R. le Prince Chrétien convoquera *aussitôt, dans le mode prescrit par* la constitution existante, les états généraux du Royaume de Norvège. *La diète s'ouvrira le dernier* de Septembre, ou, *s'il n'est pas possible, dans les premiers huit jours d'Octobre.*	1mo. S. A. R. le prince Chrétien convoquera *de suite* les états généraux du Royaume de Norvège, *en conformité de* la constitution existante, *le terme de la réunion sera fixé pour la fin du mois* de Septembre, ou *plus tôt. si faire se peut.*
2°. S. M. le Roi de Suède *communiquera* avec la diète directement par un ou plusieurs commissaires, *qu'Il désignera.*	3io. S. M. le Roi de Suède *traitera* directement avec la diète *Norvégienne* par un ou plusieurs commissaires. S. M. promet d'ac-

3°. S. M. le Roi de Suède promet d'accepter la constitution *rédigée par les députés de la diète d'Eidsvold. S. M. ne proposera d'autres changemens que ceux nécessaires* à l'union des deux royaumes, et s'engage de n'*en* faire[1] que de concert avec la diète.

cepter la constitution *telle que la nation se l'est donnée, sauf les articles, qui la mettent en opposition* à l'union des deux royaumes, et s'engage de ne faire *aucun changement* que de concert avec la diète.

4°. Les promesses faites par S. M. le Roi de Suède au peuple Norvégien, ainsi que celles que S. A. R. le Prince Royal a faites, au nom du Roi, seront scrupuleusement remplies et *confirmées* par *S. M.* à la diète Norvégienne.

4to. Les promesses faites par S. M. le Roi de Suède au peuple Norvégien ainsi que celles qui S. A. R. le Prince Ryoal a faites au nom de *S. M.* le Roi, seront scrupuleusement remplies, et *manifestées* par *Elle* à la diète Norvégienne.

5°. La diète sera réunie à Christiania.

5to. La diète sera réunie à Christiania.

(Ur Carl Johans deklaration af den 10 augusti:)

6°. S. M. le Roi de Suède *déclare*, que personne ne sera poursuivie, ni directement, ni indirectement, pour les opinions contraires à l'union des deux royaumes *qu'il aurait pu émettre jusqu'à présent.* Les fonctionnaires civils et militaires norvégiens ou ètrangers à ce pays seront traités avec les égards et la bienveillance que leur doit l'autorité supérieure. Aucun d'eux ne pourra être recherché pour ses opinions. Ceux qui ne continueroient pas leurs services, seront pensionnés d'après les lois *du pays.*

2°. Que S. M. le Roi de Suède et de Norvège *promet oubli du passé en faveur de toutes les personnes, de quel rang et condition qu'elles puissent être, qui auraient manifesté* des opinions contraires à l'union des deux royaumes et que personne ne sera poursuivi directement ni indirectement pour ces opinions.

3°. Les fonctionnaires civils et militaires, soit Norvégiens ou étrangers au pays, seront traités avec les égards et la bienveillance que leur doit l'autorité supérieure. Aucun d'eux ne pourra être recherché pour ses opinions. Ceux qui ne continueraient pas leur service, seront pensionnés d'après les lois *de l'état.*

(Ur förslaget till konvention af den 13 augusti:)

7°. S. M. le Roi de Suède emploiera Ses bons offices auprès

6to. S. M. le Roi de Suède emploiera Ses bons offices auprès de

[1] I det svenska exemplaret följer här ordet *d'autres*.

de S. M. le Roi de Danmarc pour faire revoquer les ordonnances ou édits, promulgués depuis le 14 de Janvier 1814, contre les fonctionnaires publics aussi bien que contre le royaume de Norvège en général.

Article additionel.

S. A. R. le prince Chrétien *déclare et s'engage* solennellement de remettre le pouvoir exécutif dont il est revêtu entre les main- de la *nation* sans réservation quels conque *et que c'est pour remplir cette formalité qu'il convoque la diète.*

Du moment qu'elle sera assemblée il renouvellera cette déclaration et la fera publier dans tout le royaume; et ensuite il quittera la Norvège *quand même la diète voudroit l'engager à prolonger son séjour dans ce pays. En foi de quoi S. A. R. le prince Chrétien* fera remettre cette promesse *par écrit* rédigée en due forme et munie de son seing et de son sceau à S. M. le Roi de Suède *aussitôt que faire se pourra. Cet article ne sera publié que huit jours après l'ouverture de la diète.*

Cet article additionel aura même force et valeur que s'il était inserré mot pour mot dans la convention du quatorze d'Août 1814.

S. M. le Roi de Danmarc pour faire revoquer les ordonnances ou édits, promulgués depuis le 14 de Janvier 1814, contre les fonctionnaires publics aussi bien que contre le royaume de Norvège en général.

2°. S. A. R. le Prince Chrétien *promet* solennellement *par la présente* de remettre le pouvoir exécutif dont il est revêtu, sans réservation quelconque, entre les mains de la *diète aussitôt qu'elle sera réunie, après quoi* il quittera la Norvège, *pour sûreté ultérieure il* fera remettre cette promesse rédigée en due forme et munie de son seign et de son sceau *sans delai* aucun à S. M. le Roi de Suède.

Bland förändringarna i förslaget till konventionen vet man, såsom också utgifvaren påpekar, att den som rörde tiden för stortingets sammanträde tillkommit på yrkande från norsk sida, och möjligen är det på samma grund som art. 2 och 3 i Carl Johans deklaration af den 10 augusti blifvit insatta i konventionen.

Af de öfriga ändringarna voro vissa uteslutande af redaktionell art, men i alla fall väl behöfliga, såsom också

naturligt var, då underhandlarne först på negociationens sista stadium fått en diplomat — D'Ohsson — till sin hjälp; andra gåfvo tillika uttryck åt en annan uppfattning än den, som låg eller kunde synas ligga till grund för de uttryck, hvilka ändrades. Så insättandet i art. 1 af uttrycket: *dans le mode prescrit par la constitution* i stället för: *en conformité de la constitution*, och i art. 3 af orden: *rédigée par les députés de la diète d'Eidsvold* i stället för: *telle que la nation se l'est donnée*: båda dessa ändringar afsågo tydligen att undanrödja hvarje anledning till den tolkningen, att grundlagen, som konungen *lofvade* att med vissa förändringar antaga, skulle vara af honom åberopad eller nämnd såsom redan gällande; — så utbytet i art. 2 af ordet *traitera* mot *communiquera* och i rubriken af ordet *traité* mot *convention*, hvilka ändringar påtagligen skedde för att aflägsna uttryck, som betecknade konungen såsom *underhandlande* med undersåtar; — vidare tillfogandet af orden: *qu'il désignera* i art. 2, och slutligen omredigeringen af 3:dje artikelns 2:dra punkt, i hvars lydelse Carl Johan under de följande förhandlingarna med storthinget ville finna ett hinder för att detta upptoge till öfverläggning andra förslag till ändring af grundlagen än dem, som framställdes af konungen.[1] — Var denna Carl Johans tydning riktig, så vittnar denna sistnämnda förändring ej mindre än de öfriga nu påpekade genom sitt innehåll om svenskt ursprung.

Det finnes för öfrigt en handling, som i den saken ger besked. Det är en af de förut berörda urkunder, som Dr Nielsen, i den föreställningen att de tillhöra Tanks första mission, meddelar i femte afdelningen af sitt arbete, och som där är signerad *3, a* (sid. 72). Den lyder i de punkter, som motsvara bestämmelserna i den politiska konventionen, på följande sätt:

[1] Vous observerez aux membres du Storthing et même, s'il le faut, Vous leur donnerez une déclaration, par écrit, portant, que le Roi, ayant accepté la constitution d'Eidsvold et déclaré qu'il ne proposerait point d'autres changemens que ceux, qui seraient indispensables pour la réunion des deux Royaumes, Sa Majesté entend, que le Storthing ne discute que sur les changemens proposés par ses Commissaires et qu'Elle exige, que les membres du Storthing respectent la constitution, comme le Roi la respecte lui-même (Apostille till Carl Johans bref till konungens kommissarier vid stortinget den 30 oktober 1814: tryckt af Yngvar Nielsen, Det förste overord. Storth. s. 123).

Les représentans de la nation seront convoqués à Christiania ou à Drammen; Le Roi de Suède *communiquera* avec la diète, soit directement soit par le commandant en chef de l'armée ou par des commissaires *qu'il désignera;* l'union des deux royaumes étant décidée par la garantie donnée à la Suède par les puissances, toute hostilité cesse entre deux peuples qui ne doivent avoir désormais qu'un même intérêt.

S. M. le Roi de Suède promet d'accepter la constitution *rédigée par les députés à la diète d'Eiswold. S. M. ne proposera de changemens* à cette constitution *que ceux nécessaires* aux intérêts des deux peuples et indispensables à l'union des deux royaumes.

S. M. le Roi de Suède promet oubli du passé en faveur de toutes les personnes, de quel rang ou condition qu'elles puissent être, et déclare qu'elles ne pourront être poursuivies, ni directement ni indirectement, pour les opinions qu'elles auraient pu émettre, contraires à l'union des deux royaumes.

Vi hafva kursiverat de uttryck i detta koncept, som öfverensstämma med dem, hvilka den 14 augusti insattes i konventionens 2:dra och 3:dje artiklar. Något vidare bevis för att dessa ändringar, och de med dem sammanhängande, föranledts af yrkanden, som framställts af en svensk underhandlare, torde icke behöfvas. Och då de alla uppbäras af den grundtanke, som vid konventionens utförande karakteriserade Carl Johans uppfattning af dess bestämmelser, så kan man väl vara berättigad att antaga, att Skjöldebrand genom sin instruktion var ålagd att genomdrifva dem.

Beträffande den additionela artikeln, som har sin motsvarighet i art. 2 i förslaget till politisk konvention af den 13 augusti, så har man väl all anledning att antaga, att de skärpta bestämmelser, som där insattes, hade sin grund i order af Carl Johan, och man vet genom Skjöldebrands relation om underhandlingen den 14:de (Bilaga n:r 17), att denne genom sin instruktion var ålagd att yrka på insättandet af den bestämmelsen, att prins Christian skulle lofva att lämna Norge, äfven om storthinget skulle vilja förmå honom att förlänga sin vistelse i detta land.

Hvad vidare angår den militära konventionen, så var dess viktigaste punkt bestämmelsen om demarkationslinien. Utgifvaren antager, att Skjöldebrand i fråga om denna medförde mera bestämda instruktioner än Björnstjerna, och däri har han rätt. Deras innehåll angifves af en för ut-

gifvaren okänd handling i H. M. Konungens familjearkiv (Bilaga n:r 16), som bär rubriken: *Nouvelle ligne de démarcation* och delvis är skrifven med D'Ohssons hand. Man finner där förslagen till de bestämmelser, som den 14 augusti intogos i konventionens 4:e och 10:e artiklar.

Slutligen kan man vara viss om, att i Skjöldebrands instruktioner ingick ett bestämdt afvisande af prins Christians i brefvet till Björnstjerna den 12 aug. »uttryckligen» vidhållna fordran på de allierade makternas garanti för alla öfverenskommelserna mellan Sveriges konung och Norge.

Konventionen meddelas af utgifvaren efter det norska exemplaret och naturligtvis på originalspråket. Det skulle dock hafva varit af intresse, om han bifogat den officiela öfversättning, som åtföljde originalet vid dess publikation i Norge. Man skulle däraf finna t. ex., att ordet *communiquera* som, enligt hvad här ofvan är påpekadt, på svenskt yrkande insattes i art. 2 af den politiska konventionen i stället för det föreslagna ordet *traitera*, är öfversatt med uttrycket: »*skal staa i Underhandling*» — alldeles som om någon ändring af det från norsk sida önskade uttrycket *traitera* icke hade egt rum.

Viktigare är dock den anmärkning, som kan riktas mot utgifvaren därför, att han icke brytt sig om att påpeka skiljaktigheterna mellan det norska exemplaret och det svenska. Det kan naturligtvis icke vara honom obekant, att en af dessa skiljaktigheter har föranledt skiljaktiga tolkningar. Det är den, som förekommer i 2:dra punkten af den viktiga 3:dje artikeln. Denna punkt lyder i det norska exemplaret: »Sa Majesté ne proposera d'autres changemens que ceux nécessaires à l'union des deux royaumes, et s'engage *de n'en faire* que de concert avec la diète», medan i det svenska exemplaret den sista satsen har följande lydelse: »et s'engage *de n'en faire d'autres* que de concert avec la diète». Naturligtvis blefvo också de officiela öfversättningarna af denna punkt olika — till och med mera än behöfligt. Medan det i den norska heter: »Hans Majestæt vil ikke foreslaae andre Forandringer end de, der ere nödvendige för begge Rigers Forening, og forbinder sig til *ikke at gjöre det* (!) uden efter Aftale med Storthinget»; så lyder

nämligen den svenska: »Hans Majestät föreslår icke däruti andra ändringar än de, som äro nödiga för begge rikenas förening, och lofvar att *icke göra flera* utan gemensamt med ständerna».

De handlingar, som af utgifvaren meddelas såsom utgörande konventionen i Moss i dess helhet äro: 1:o den egentligen så kallade konventionen, 2:o den additionela artikeln, 3:o den separata och sekreta artikeln, 4:o prins Christians förbindelse att abdikera, och 5:o stilleståndsfördraget. Däremot har han icke bland dessa handlingar intagit Carl Johans deklaration af den 10 augusti. Den är i stället meddelad tillsammans med de urkunder, som angå Björnstjernas beskickning, och där torde den kanske också hafva sin rätta plats, då den icke utfärdades i sammanhang med konventionen.[1]

Men det är en annan handling, som rör konventionen synnerligen nära, efter hvilken man fåfängt spanar bland de bortåt hundrade handlingar, som utgifvarens arbete innehåller. Det är den urkund, som innehåller konungens af Sverige bekräftelse af konventionen, och som bär rubriken: *Kongl. Maj:ts Nådiga Förklaring, hvarigenom de af Hans Kongl. Höghet KronPrinsen åt Norska Nationen gifna försäkringar än ytterligare bekräftas; gifven Uddevalla den 30 augusti 1814.* Det torde hafva anförts tillräckligt bindande bevis för att denna handling *reelt* är en bekräftelse af konventionen och att den ur *formel* synpunkt så betraktades af Carl Johan

[1] Utgifvaren anmärker (sid. 150), att recensenten i sitt arbete *Den Svensk-Norska Unionen*, Bilagor, sid. 135, meddelat det förslag till prins Christians proklamation, som den 10 eller 11 augusti framlämnades af Tank, bland de dokument, som innehålla konventionen, utan att anmärka, att det aldrig blef mer än ett förslag. Möjligen skulle rec. kunna våga att för sin räkning göra anspråk på någon liten del af den ursäkt för handlingens offentliggörande, som utgifvaren skänker Carl Johan (sid. 151), då rec. å sid. 126 i sitt arbete ganska ordentligt aftryckt det missiv, hvari Carl Johan betecknar den såsom ett *Projet*. Men då förslaget i recensentens arbete finnes tillsammans med handlingar, hvilkas gemensamma rubrik är »*Konventionen i Moss*», så medgifver han, att förhållandet hade bort särskildt påpekas. Däremot kan han icke medgifva, att handlingens offentliggörande bland Mosskonventionens dokumenter vare sig 1889 eller 1814 kunnat, såsom utgifvaren anser, vara egentligen egnadt att förvilla uppfattningen af konventionen. Sedan orden »au nom de S. M. le Roi de Suède et de Norvège» tagits bort, var dess innehåll icke sådant, och prins Christian hade ju också förklarat sig villig att efter denna ändring underteckna den. Se Björnstjernas bref till Carl Johan af den 11 (ɔ: 12) augusti 1814.

ej mindre än af svenska statsrådet och Sveriges konung.[1] Den blef också den 21 sept. 1814 af K. Maj:ts kommissarie i Christiania officielt öfverlämnad till norska regeringen[2] och därefter genom hans försorg offentliggjord (se n:r 29 bland bilagorna till denna uppsats). Men hvilken betydelse utgifvaren än må tillmäta denna handling, så lärer väl vara obestridligt, ej blott att den är Mosskonventionen »vedkommende», utan ock att den står densamma så nära, att den icke *kan* saknas i en samling aktstycken rörande denna konvention, som vill vara *något så när* fullständig; och det vill ju utgifvarens samling vara?

Det skulle hafva för utgifvaren varit så mycket större skäl att intaga denna handling, som han därigenom hade beredt sig ett tillfälle att vederlägga det bevis den lämnar för att svenska regeringen ännu den 30 aug. vidhöll det uppfattningssätt af händelserna i Norge efter freden i Kiel, som hon i proklamationen den 10 juli hade uttalat, men som utgifvaren anser att hon genom konventionen hade öfvergifvit; och man har därför äfven af denna anledning svårt att förklara aktstyckets uteslutande. På glömska kan det väl ej hafva berott, ehuru man skulle kunna vara benägen att föreställa sig något sådant, då man finner, att äfven andra handlingar saknas, som stå Mosskonventionen mycket nära och som utgifvaren svårligen kunnat undgå att under sina forskningar anträffa. Dit hör norska statsrådets protokoll af den 18 aug. i hvad det rör åtgärder för konventionens offentliggörande, en handling hvars intagande, i förbigående sagdt, kanske hade kommit att bespara utgifvaren den felaktiga uppgiften (sid. 150) att själfva konventionen i Sverige offentliggjordes först den 17 okt. Dit hör också ett bidrag till kännedomen om »Christian

[1] Se Alin, Den Svensk-Norska Unionen I, s. 47 f. Jfr Bil. 30 till denna uppsats. I sin »Efterskrift» till »Fra Kiel til Moss», anmärker Dr Nielsen (sid. 12, noten), att då förf. till detta arbete å sid. 48 har sagt, att man icke kan uppvisa någon annan bekräftelse af konventionen än den, som innehålles i Kongl. Maj:ts förklaring af den 30 aug., så skulle han hafva förbisett, att konventionen är ratificerad af Carl Johan. Denna anmärkning ådagalägger, att den, som framställt den, icke gjort klart för sig hvad på det ifrågavarande stället är fråga om. Författarens ord innebära, såsom af både hans föregående och efterföljande framställning torde klart framgå, att någon annan bekräftelse af konventionen, gifven af *Sveriges Konung*, icke kan uppvisas.

[2] Se Alin, Den Svensk-Norska Unionen I, Bilagor, s. 152.

Fredriks Stemninger og Fölelser under hans Ophold i Norge», som i detta sammanhang har ett alldeles särskildt intresse, nämligen ett utlåtande af statsrådet Sommerhielm, hvaraf framgår bland annat, att prinsen haft i tanke att i strid med konventionens bestämmelser lämna Norge före stortingets sammanträde i afsigt att genom vädjan till de europeiska makterna bereda sig åtminstone någon ersättning för hvad han med Norge förlorat, t. ex. Pommern.[1] På utrymmesskäl kan åtminstone dessa handlingars uteslutande icke bero; man finner t. ex., att utgifvaren sid. 136 f. beredt plats för en handling blott »af hänsyn till de upplysningar, som däri meddelas om formen för Carl XIII:s val till Norges konung»; och att han sid. 143 medtagit ett aktstycke, som icke lärer hafva något annat anspråk på plats i denna samling, än att det kommit utgifvaren till handa jämte afskrifter af handlingar, som angå Mosskonventionen.

Vi hafva i det föregående påpekat, att Dr Nielsen funnit sig föranlåten att i detta arbete korrigera eller modifiera ett och annat af sina uttalanden i skriften »Fra Kiel til Moss». I hufvudsak vidhåller han emellertid den ståndpunkt, som han där intagit, ej mindre i fråga om det fantasifoster, som han kallar »det europeiske Mandat af 1814», än i fråga om påståendena, att svenska regeringen genom Mosskonventionen erkänt Eidsvoldskonstitutionens laglighet och uppgifvit Kieltraktaten. Såsom vi förut nämnt, meddelar han till belysning af »mandats»-frågan icke en enda handling utöfver dem, som han och andra förut tryckt. Det kunde dock väl behöfvas att lämna bevis för riktigheten af så väl uppfattningen af frågan i dess helhet, som exempelvis det påståendet, att kommissarierna »i sina suveräners namn» (sid. 15) framställt förslag, som de själfva angifvit innebära ett öfverskridande af deras instruktioner; eller af en sådan uppgift som den, att, medan »de särskilda bestämmelserna i Kieltraktaten kunde vara kommissarierna likgiltiga», var det för dem ett hufvudsyfte att »kunna upprätthålla norska författningen och skaffa denna erkännande af Sverige» (sid. 15 f.).

[1] En afskrift af denna handling finnes i norska riksarkivet bland »de Birkelandske Papirer».

Vi hafva tagit dessa exempel ur högen. Ett tredje må läggas därtill. Kärnpunkten i Dr Nielsens »mandats»-teori är hans antagande, att de hemvändande kommissariernas relationer skulle förändra den ställning, som de allierade makterna dittills intagit i fråga om Sveriges på Kieltraktaten grundade anspråk på Norge. Man kan ej undgå att önska, att han varit i tillfälle att meddela något ur samtida akter hemtadt stöd för detta antagande, då man t. ex. finner, att kejsar Alexander den 14 aug. lät uppsätta följande order till befälhafvaren öfver ryska armén i Holstein, general Bennigsen: — »De rapporter, som senast kommit mig tillhanda från general Orloff, hafva bevisat, att inga försök hos prins Christian att ordna den norska affären på vänskapligt sätt hafva krönts med framgång. I följd häraf hafva fiendtligheterna börjat, och kronprinsen har inträngt i Norge. Genom de traktater, som bestå mellan Ryssland och Sverige, har jag förbundit mig att bistå detta rike med en armécorps af 35,000 man. Då emellertid det syfte, hvarför dessa trupper skulle användas, för närvarande icke kräfver en så betydlig styrka, har kronprinsen icke begärt mer än 6,000 man». Dessa åläggas generalen att öfversända till Sverige. — Sedan underrättelsen om konventionens afslutande ingått, återkallades denna order, men med följande förklaring, meddelad genom grefve Nesselrode: »I händelse mot all förmodan kriget åter skulle upplåga och af någon anledning, som kan vara svår att förutse, de öfverenskommelser, som afslutits mellan svenska regeringen och norska myndigheterna, skulle brytas, så önskar kejsaren, att ni sänder kronprinsen den bestämda truppstyrkan genast då han fordrar den. Det är på utvecklingen af denna affär som det beror, huru länge den armé, som står under E. E:s befäl, kommer att förblifva i Holstein».[1]

Man kan ock med anledning af Dr Nielsens många och breda påståenden om Eidsvoldskonstitutionens »erkännande» och Kieltraktatens »uppgifvande» med fullt skäl rikta till honom den frågan, hvar de urkunder finnas, som

[1] Ur officiela copior i Kongl. Utr.-departementet. — Sedan ofvanstående var uppsatt, har första delen (tryckt 1896) af ett nytt arbete af Dr Nielsen, kalladt *Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814* kommit recensenten till handa. Granskningen däraf nödgas han uppskjuta till ett annat tillfälle.

bevisa dessa påståendens sanning. I hans nu föreliggande arbete finnas de icke. Svenske konungen, som redan den 8 februari 1814 försäkrat norrmännen om en fri författning, lofvade genom Mosskonventionen, att denna författning skulle få blifva den, som uppsatts vid riksförsamlingen i Eidsvold, med förbehåll af de förändringar, som föreningen med Sverige gjorde nödvändiga, och skulle dessa förändringar bestämmas enligt helt andra regler än denna författning stadgade i fråga cm sin ändring: detta är hvad handlingarna i detta fall intyga. Och medan i fråga om Kieltraktatens »uppgifvande» urkunderna vittna, att man under förhandlingarna om konventionens lydelse å svenska sidan i särskilda fall afstod från termer, som i prins Christians mun skulle hafva inneburit ett formligt erkännande af denna traktat, så intyga de ock, att man på samma gång noga iakttog, att i konventionen inga uttryck nyttjades, som kunde synas innebära något uppgifvande af den rätt till Norge, som Sveriges konung genom Kieltraktaten erhållit. Likasom handlingarna rörande Mosskonventionen således, långt ifrån att bevisa, att Kieltraktaten genom denna konvention blifvit af svenska regeringen uppgifven, tydligt ådagalägga, att hon vid afslutandet af konventionen intog samma rättsliga ståndpunkt i förhållande till Norge, som hon med afslutandet af freden i Kiel intagit, så bekräftas också detta faktum af mångfaldiga urkunder efter konventionens afslutande.

Vi ega ej nu tid och tillfälle att lämna en sammanställning af Dr Nielsens skrift »Fra Kiel til Moss» och de urkunder han publicerat rörande Mosskonventionen. Om denna granskning lämnat något bidrag till bedömandet af den urkundspublikation, som varit dess föremål, så torde den dock ega någon betydelse äfven i fråga om det värde som bör tillmätes den historiska framställning, som är bygd på de urkunder, hvilka innehållas i denna publikation.

Bilagor.

1.

Order till generallöjtnanten friherre von Vegesack att anmoda f. d. statsrådet Carsten Tank att inställa sig hos kronprinsen Carl Johan, dat. Svinesund den 3 augusti 1814.

Högqv. Svinesund d. 3:dje Aug. 1814.

H. K. H. Kronprinsen har i nåder befalt, att Tit. säger Herr *Tanck*, som bor på sin ägendom nära Fredrikshald, at i morgon f. m. kl. 8 sig hos H. K. H. här i Svinesund inställa.

P. N. B.
SPARRE.

Ulfsparre.

Gen. Lieut. m. m. Friherre Vegesack.

(Koncept i Krigsarkivet: Kriget 1813—14: Norge; Högkvarteret, N:r 20, b.)

2.

Pass för f. d. statsrådet Carsten Tank att fritt passera svenska förposterna, dat. Svinesund d. 4 aug. 1814.

Högqvarteret Svinesund den 4:de Augusti 1814.

H. K. H. Kr. Pr. vill härmedelst i nåder hafva befallt att N. N. med dess familie fritt och obehindrad får passera alla vakter och förposter för att begifva sig ditåt han tror sig säkrast. —

Detta pass påtecknas af cheferne för de Svenska posteringarne hvarest N. N. passerar. —

P. N. B.
SPARRE.

Ulfsparre.

Hr Andreas Stang, Carsten Tanck, Wiliam Hansen, Fru Hansen.

(Koncept i Krigsarkivet: Kriget 1813/14; Norge; Högqvarteret, N:r 20. b.)

3.

Kronprinsen till Konungen, dat. Westgaard den 5 aug. 1814.

Au moment de me rendre à Frédricsstadt et de là auprès de V. M., un homme très considérable dans le pays, que j'avais chargé d'aller près du commandant de Fredrikshall, est venu me rendre compte qu'il-y-avait des probabilités pour la remise immédiate de la forteresse. Je l'ai chargé des propositions à faire. La journée étant à peu près épuisée, je partirai demain pour Frédericsstadt et je me rendrai à bord de V. M.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

4, *A* och *B*.

A.

Förslag till grunder för vapenhvila, af kronprinsen Carl Johan den 5 augusti sändt prins Christian Fredrik med f. d. statsrådet Carsten Tank.

Remise de L'autorité Executive en faveur de la Nation Norwegienne.

Le Conseil D'Etat administrera le Pays jusqu'à la réunion de L'assemblée Nationale.

La Constitution pourra être acceptée par le Roi de Suède, sauf les modifications que l'assemblée Nationale jugera à propos d'y faire mais qui devront être soumises à la sanction de Sa Majesté.

Dans le cas que l'assemblée Nationale jugeât necessaire de proposer de nouvelles Loix fondamentales, elles devront toujours être subordonnées aux Principes suivants,

1°. Liberté individuelle.
Le Norwegien n'est justiciable que des tribunaux etablis en vertu de la loi.

2°. Egalité des droits.
Les Norwegiens[1] peuvent parvenir à toutes les places et distinctions sociales en raison de leur fortune et de leurs talens.

3°. Propriété.
La Nation fixe L'impôt par ses representans.
Les terres et les immeubles ne sont susceptibles d'autres charges que de celles que la loi leur impose.

Une fois La Constitution acceptée par le Roi de Suède Les droits de la Nation sont irrévocables.

La Constitution etant acceptée par le Roi, il reglera les forces militaires qui doivent rester dans le Pays et Sa Majesté se fera un

[1] Härpå följa de öfverkorsade orden: »sont appeler».

plaisir de prouver aux Norvegiens sa confiance en leur loyauté, il leur fera toutes les concessions qu'ils pourront désirer. En attendant que la constitution soit acceptée par le Roi, les forteresses frontières seront gardées par des troupes moitié Suédoises et moitié Norwegiennes et la garnison réduite au nombre indispensable.

Les officiers[1] de l'armée Norvegienne conserveront lèur rang, leurs appointemens et leurs prérogatives.

Les officiers de L'armée Norvegienne, y compris la marine et tous les autres employés Militaires sous quelque dénomination qu'ils soyent, qui ne voudront point continuer de servir seront pensionnés d'après les loix existantes dans le Pays.

A l'exception du Gouverneur général, le Roi a l'intention de ne point envoyer des fonctionnaires en Norvege, ils seront choisir parmi les indigènes à moins que la necessité n'en exige autrement.

(Handling prydligt skrifven med De Camps' stil i ett häfte med påskrift »Armistice de la Norwège et papiers relatifs à cet objet», i hvilket ligger samtida afskrift af konventionshandlingarna, i Kungl. familjearkivet.)

B.

Remise de l'Autorité executif en faveur de la Nation.

Le Conseil d'Etat administrera le pays, jusqu'à la reunion de l'Assemblée nationale.

La Constitution pourra etre acceptée par le Roi de Suede, sauf les modifications, que l'Assemblée nationale jugera de faire & qui seront soumises en tous les cas à l'acceptation du Roi.

Dans le cas que l'Assemblée nationale jugeat apropos de proposer des nouvelles loix fondamentalles, elles ne devroient jamais s'eloigner des principes suivans. —

1° Liberté individuelle aux norwegiens ne peut etre justiciable que de la loi.

2° Egalite de droits, c'est à dire, que les norwegiens sont aptes à parvenir à toutes les distinctions socialles en raison de leurs fortunes, leurs talens &ca &ca.

Proprieté.

La Nation fixe l'impot par ses representans, les terres & les immeubles ne sont susceptibles des autres charges que celles que la loi a sanctionnées. —

Une fois la constitution acceptée par le Roi la Nation a des droits irrevoquables. —

La Constitution etant acceptée par le Roi, il reglera les forces militaires qui doivent rester dans le pays & le Roi se fera un plaisir de prouver aux norvegiens sa confiance en leur loyauté, il leur fera aussi toutes les concessions qu'ils pourront desirer, en attendant les fortresses frontieres pourront etre gardées par moitié suedois & moitié norwegiens, & la garnison reduite au nombre indispensable.

[1] Härpå följa de öfverkorsade orden: »qui servent dans».

Les officiers qui servent à l'armée norwegienne conserveront leurs rangs, leurs appointemens & leurs prerogatives. Les officiers de l'armée norwegienne & tous les autres employés militaires sous quelle denomination qu'ils soient, y compris la marine, qui ne desirent point de servir, seront pensionnés d'apres les loix existantes dans le pays.

——————————— A l'exceptation du Gouverneur General Le Roi a l'intention de ne point envoyer des fonctionnaires en Norwege que des norwegiens & sa Majesté pour donner une preuve de sa sollicitude pour ce pays nommera les autres fonctionnaires parmi les indigents, a moins que la necessité n'en exige autrement.

På denna handling är antecknadt:

Fremlagt i Odelsthinget d. 22de Novbr 1814.

Weidemann.

(Handling, skrifven med Carsten Tanks stil, i Storthingets arkiv. — Förut — enligt hvad det vill synas, efter en af Birkeland gjord afskrift — tryckt bland Dr Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss».)

5.

F. d. statsrådet Carsten Tank till kronprinsen Carl Johan den 7 augusti 1814.

Faute de trouver des chevaux sur notre route Monsr Hount & moi, nous ne sommes venus auprès de S. A. R. Prince Christian que ce matin, mais puisqu'il est disposé d'entrer dans les propositions que je viens de lui faire, je l'ai cru de mon devoir d'en informer V. A. R., ainsi que de ce, que je pense pouvoir me rendre auprès de V. A. R. dans la journée de demain avec une reponse satisfaisante, et je prends la liberté de proposer à V. A. R. de vouloir gracieusement ordonner cession d'armes et des marches des troupes jusqu'à des nouveaux ordres, afin d'eviter de verser du sang inutilement, et on en fera de même de ce côté, sitôt que les avantpostes seront instruites par parlementaire du consentement de V. A. R. — Monsieur le prêtre Hount se rende d'avec la presente à Votre Quartier General.

J'ai l'honneur d'etre très respectueusement de V. A. R. son
très humble et très obeisant
Serviteur
C. Tank.

Ce 7 d'Août 1814.

A Son Altesse Royale de Suède
Carl Johan p. p.
à
Son Quartier general.

(Orig. i H. M. Konungens familjearkiv.)

6.

Memorandum af f. d. statsrådet Carsten Tank i frågan om vapenhvila, antagligen öfverlämnadt till kronprinsen Carl Johan den 8 eller 9[1] *augusti 1814.*

Il s'agit de ce que le Prince Christian remette l'autorité executif de suite entre les mains du Conseil d'etat qui administrera le pays pour le Roi de Suede jusqu'à la reunion de l'Assemblée nationale, que le dit Conseil d'Etat convoquera incessament une Diète à etre tenue à Christiania, en attendant il faut pour que tout s'arrange à l'amiable relativement à l'union de la Norwege à la Suede, que le Prince Christian fasse connoitre par une publication à la Nation norwegienne que son but n'ayant eté que de la rendre heureuse autant qu'il dependeroit de lui, il le croit de son devoir d'y faire tout sacrifice personel, et comme il y a a present moyen pour lui de sauver la Norwege des suites funestes d'une guerre desastreuse soutenue par les forces d'armes des puissances alliées si besoin en seroit, en remettant l'autorité executif en faveur de la Nation entre les mains du conseil d'etat, mais afin que cela se fasse d'une maniere qui ne seroit point deshonorante pour lui, il paroit juste de mettre Le Prince Christian à même de pouvoir dire à la nation norwegienne: Avant de me decider à vous quitter, j'ai du tacher de vous prouver que votre situation comme etât sera sous le Roi de Suede la même que vous ayez desiré vous même par votre constitution, et aucunes tracasseries ne seront faites à personnes, et pour les points plus particuliers, je vais avoir une conference avec S. A. R. de Suede tendant au bonheur du Peuple scandinave.

Je prends la liberté de proposer, qu'on voudroit envoyer d'avec moi des personnes de confiance qui pourroient etre Porteurs

1° d'une declaration formelle de sa Majesté le Roi de Suede et de Norwege, par la quelle sa Majesté accepte la constitution que la Norwege s'est donnée le — — — (: sauf les modifications que l'Assemblée nationale jugera de faire et qui seront soumises en tous les câs à l'acceptation du Roi:) et que la Norwege sera gouverné d'après cette Constitution par le gouvernement Suedois excepté pour ce qui en contredit l'union des deux royaumes;[2]

2° L'Assurance de sa Majesté, que tout le passé de quelle denomination que ce soit de la part ou des Danois ou des Norwegiens sera entierement oublié, et qu'aucunes tracasseries en auront lieu contre qui que ce soit, de même que les fonctionnaires militaires et civiles seront traités honorablement à tous egards et en câs

[1] I förra fallet antagligen genom prosten Hount.

[2] Orden: »excepté — — — royaumes» hafva inskrifvits, sedan det nästföljande stycket börjat skrifvas.

de ne vouloir servir ils seront pensionnés d'après les loix existantes du pays.

3° La Déclaration du Roi de Suede et de Norwege par une Lettre[1] que le Prince Christian jouira de tous les honneurs etca dus au Prince de Danmark, et que de plus le Roi de Suede et de Norwege veut lui regarder comme son ami, et en cette qualité employera ses bonnes offices pour[2] applanir toutes difficultés pour lui en Danmarc.

Que ça pourroit etre remis aux personnes de confiance de la part du Prince Christian sitôt qu'il aura consenti aux propositions, ainsi que les hostilités cessent tout de suite de part et d'autres, de même que l'entrevue de S. A. R. de Suede et de Norw.[3] et le Prince Christian soit determinée ou et quand.

(Handling i H. M. Konungens familjearkiv, skrifven med Tanks stil.)

7.

Förslag till proklamation af kronprinsen Carl Johan till norska folket, uppsatt af f. d. statsrådet Carsten Tank i aug. 1814.

Peuple Norvegien!

Il fait honneur à une nation de vouloir proteger ses droits legitimes, et c'est pourquoi je Vous engage à faire faire par vos representans à la diète qui va se tenir à Christiania le 7 d'Octobre franchement les propositions ulterieures (: outre ce que contient la Constitution :) qui pourroient etre utiles au Royaume de Norvege, et recevez en attendant par celle ci mes assurances, que tout ce que dicte l'equité et la justice vous sera accordé, car le vrai bonheur du Royaume de Norvege sera toujours mon but principal, mais il n'y que la confiance reciproque entre le Gouvernement et le Peuple qui puisse rendre heureux l'un et l'autre, ainsi banisez tout prejugé qui saurait s'y opposer, en laissant à l'avenir de Vous prouver que le Peuple norvegien n'aura point attendu envain de voir proteger les droits de l'homme et la liberté personnelle par son union d'avec le Royaume de Suede.

Le Royaume de Norvege ne sera point par cette union ni regardé comme une Province du Royaume de Suede ni le peuple norvegien comme un Peuple suedois, non, l'un et l'autre sera dorenavant norvegien sous Gouvernement suedois comme auparavant norvegien sous Gouvernement danois, mais avec cette grande différence: qu'alors c'était sous un Gouvernement souverain, et à l'avenir ce sera sous un Gouvernement constitutionel comme un peuple libre, qui ait lui

[1] Orden: »par une Lettre» äro skrifna ofvan raden.
[2] Orden: »employera ses bonnes offices pour» äro skrifna ofvan raden.
[3] Orden: »de Suede et de Norw.» äro tillskrifna, sedan stycket för öfrigt var färdigskrifvet.

même determiné sa Constitution, d'après la quelle il désire d'être gouverné, et pour l'accomplissement le plus conscientieux de cela, le Roi de Suede et de Norvege vous a deja donné ainsi qu'il Vous donnera sa promesse la plus sacrée tant pour lui que pour ses successeurs au trône.

Afin de vous prouver de plus, que les deux Royaumes seront regardés comme egaux, le Roi veut se nommer, dans toutes les ordonnances qui regarderont le Royaume de Norvege, Roi de Norvege et de Suede et dans celles qui regarderont le Royaume de Suede, Roi de Suede et de Norvege.

A l'exception du Gouverneur General, le Roi nomme les fonctionnaires en Norvege conformement à la Constitution. Aucun des fonctionnaires actuels en Norvege ne sauront etre demis de leurs fonctions, à moins de s'etre rendus coupables par une conduite future, dont les recherches seront mises devant les representans de la nation norvegienne, pour qu'ils en puissent avoir la conviction, que le Gouvernement ne sait que les loix de la justice.

Toutes les loix et les ordonnances existantes en Norvege seront respectées.

L'Armée norvegienne sera tout à fait separée de l'armée suedoise et on ne se servira de toutes deux emsemble, qu'ou il s'agit de defendre les interêts communs des deux royaumes de Norvege et de Suede.

Le but de l'armistice proposée n'est que pour essayer d'operer l'union du Royaume de Norvege avec le Royaume de Suede à l'amiable. Votre gouvernement actuel qui vous aime certainement au plus haut degré vieut de declarer par sa publication du   , qu'il veut faire le plus grand sacrifice personel possible pour tant eviter de faire verser du sang inutilement que d'attirer les malheurs incalculables de la guerre sur les royaume de Norvege et les habitans braves, dont la valeur reconnue seroit pourtant employée envain contre une force superieure, consistante non seulement en celle que peut fournir le Royaume de Suede, mais aussi des troupes auxiliaires que les puissances alliées se sont obligées de lui fournir pour l'accomplissement de l'uuion, la quelle tellement executée contre mon desir, ne laisseroit que le desastre de ce pays, que je desire sincerement de voir aussi heureux que possible, et à quel fin il faut surtout un commerce et une navigation libre.

Je vous engage ainsi Peuple norvegien brave en ami, à cooperer avec de la sagesse et de la tranquilité à l'union du Royaume de Norvege avec le Royaume de Suede pour leur salut future, et je crois devoir y ajouter: que je respecterai toujours toute marque de reconnaissance des braves norvegiens envers chacun qui aura fait des efforts pour leur rendre heureux, rien ne pouvant etre plus satisfaisant pour les sentimens de mon coeur, et j'espere de vous avoir prouvé par la presente, qu'il ne depende que de vous de profiter de la plus parfaite confiance que je mets au peuple norvegien, tandis que vous n'aurez qu'à vous blâmer vous même des suites

funestes qui pourroient resulter de toute conduite qui metteroit de l'opposition à l'union amicalle des Royaumes de Norvege et de Suede.

(Denna i Kongl. familjearkivet förvarade handling är skrifven med C. Tanks hand. Att den blifvit uppsatt innan konventionen afslöts, synes af uttrycket »l'armistice proposé», men uppgiften, att stortinget skall sammanträda »le 7 d'Octobre», anger, att den förskrifver sig från en något senare tidpunkt än näst förestående handling. Då Tank från aftonen den 10 till den 14 aug. befann sig i norska högkvarteret, så torde förslaget därifrån blifvit sändt till Carl Johan. Huru än härmed må vara, så synes denne ej hafva funnit skäl att begagna sig däraf. — Handlingen är likasom de öfriga af Tanks hand här aftryckt med alla sina fel.)

8.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 8 aug. 1814.

Je croyais que rien ne pourrait empêcher la réalisation de mon projet d'aller aujourd'hui présenter mes respects à V. M.; mes les opérations contre l'ile de Tunöe, de la prise de laquelle j'attends la nouvelle dans la journée; les ouvertures qui viennent de m'être faites par le Prince Chrétien; et finalement le vent fort et le mauvais tems qu'il fait à présent, me forcent à remettre à demain la satisfaction que mon cœur se promettait auprès de V. M. L'ile de Tunöe est nécessaire à nos progrès: sa possession nous assure celle de Glommen, depuis le lac Öjeren jusqu'à Frédricstad; les G^x^ Vegesack, Cederström et Boye étant à la poursuite de l'ennemi et le jetant de l'autre côté de Önstasund, cela dégage le Gal Gahn et lui donne la possibilité d'entreprendre quelque chose contre Fossen et même contre Kongswinger. Le Prince Chrétien m'a envoyé des députés pour savoir les dernières conditions que V. M. voudrait accorder, et il parait qu'il va souscrire à celles que je lui ai fait connaître de la part de V. M. et qui portent en substance ce qui suit: Remise de son pouvoir entre les mains de la nation. Le Conseil d'état administrera le Royaume au nom de V. M. jusqu'à ce que l'assemblée nationale ait présenté à V. M. le projet de constitution. Le Prince Chrétien partira du Royaume de suite après son abdication.

Quant au tems, il est depuis quelques jours si mauvais que les santés les plus robustes n'y tiennent pas. Celle de V. M. m'est trop chère à Moi, et trop précieuse pour la patrie, pour que je ne regarde pas comme de mon devoir de conjurer V. M. de ne plus l'exposer par un séjour prolongé à bord. Je vais réitérer l'expression de mes sollicitudes à cet égard, quand j'aurai l'honneur demain dans la matinée de faire ma cour à V. M.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende konventionen i Moss 14de August 1814».)

9.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Fredrikstad den 9 aug. 1814.

Au moment où je me disposais à partir pour aller voir le Roi, j'ai été prévenu que S. M. arrivait en ville. Elle y restera jusqu'à demain. Je L'accompagnerai à bord et après demain j'irai m'établir à Hafslund afin d'être plus près pour recevoir les rapports des mouvemens qui s'opèrent sur les points d'Önstasund et de Trögstad.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

10.

Kronprinsen till öfverståthållaren grefve C. Mörner, dat. Fredrikstad den 9 augusti 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

Le Prince Chrétien m'a fait assurer que son intention était abdiquer et m'a fait demander une armistice. Ses partisans sont plus qu'ébranlés et il [est] probable que tout ceci se termine bien avant peu.

— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

11.

Kronprinsen till prins Christian Fredrik, dat. Fredrikstad den 10 augusti 1814.

Je ne veux perdre un instant de Vous exprimer la satisfaction que m'ont donnée les deux lettres de V. A. R. que Mr Tank m'a apportées. La résolution qu'Elle a prise va lui acquérir des droits à l'intérêt général. Je renouvelle à V. A. R. les assurances solennelles de tout ce que le Roi veut faire, de tout ce que S. M. fera pour la liberté, le bien-être et le voeu du peuple, au bonheur duquel Vous ne Vous opposez plus. Fils adoptif de mon Roi, héritier de son trône, j'ai des devoirs à remplir envers ce Monarque et envers la nation qui m'a adopté en même temps que lui. V. A. R. reconnaitra elle-même, que, malgré mon désir personnel, je ne puis pas avoir d'entrevue avec Elle, avant qu'elle n'ait remis le pouvoir exécutif à la nation Norvégienne. Cette démarche faite par V. A. R., c'est moi qui souhaiterai vivement de la voir et de lui parler. Je me rendrai de bien bon cœur où V. A. R. le désirera et je lui

prouverai que les sentiments qu'Elle m'inspire depuis que j'ai recu ses deux lettres, sont ceux de l'affection d'un sincère et véritable ami.

(Ur kronprinsen Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Förut tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814».)

12.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 12 aug. 1814.

Un moment après l'embarquement de V. M. le Gal Björnstjerna se mit en route, muni d'une déclaration portant oubli du passé au nom de V. M. Cette déclaration devait étre échangée contre l'acte d'abdication du Prince et la remise du pouvoir à la nation. Le Gal Björnstjerna devait être déjà revenu. Je l'attends à chaque instant: il ne peut pas tarder d'arriver. 30 mortiers sont déjà en batterie et prêts à faire feu sur la forteresse de Fredrikssteen, si la réponse qu'apportera le Gal Björnstjerna n'est pas satisfaisante. — — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

13.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 12 aug. 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

J'attends le retour du Gal Björnstjerna qui s'est rendu auprès du Prince Chrétien avec Mr Tank. S. M. était instruite, avant son départ, du motif du voyage de Mr Tank et du prêtre Hount.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

14.

Kronprinsen till general Suremain, dat. Fredrikstad den 13 aug. 1814.

Mr Tank, en partant, ayant promis d'envoyer dans la journée d'hier un ordre du Pr. Chrétien au Commandant de la forteresse de Fredrikssteen de la remettre, cet ordre n'étant pas arrivé et les négociations se prolongeant de manière à faire croire qu'elles ne présenteront aucun résultat favorable avant d'avoir employé la voye des armes, Vous ferez commencer le bombardement de la forteresse aussi-tôt la présente reçue. —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Förut tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14 August 1814».)

15.

Kronprinsen till general Björnstjerna, dat. Fredrikstad den 13 augusti 1814.

J'ai recu Votre lettre et les pièces y jointes. J'en ai fait faire lecture en présence de S. E. le baron de Cederhjelm, de S. E. l'Amiral Général, du Gal Adlercreutz et des autres officiers Généraux ici présens. L'on s'est décidé à faire une nouvelle rédaction des conditions proposées, en conservant en quelque manière les mêmes bases, le génie de notre langue rendant ce changement nécessaire. Dites au Prince Chrétien que malgré tout mon désir de voir la reunion de la Norvège se terminer promptement et sans effusion de sang, ce que je dois à la dignité du Roi, à l'honneur de la Nation, à la gloire des G[aux], officiers et soldats, ne me permet pas d'accepter d'autres conditions que celles que le Gal Skjöldebrand apporte avec lui: répétez au Prince que personne ne peut avoir de meilleures intentions pour lui que moi. Expliquez lui que la ligne de démarcation que je demande pour nos troupes ne nous donne pas plus de pays, que les mouvemens déjà ordonnés nous assurent au bout de deux ou trois jours.

Le bombardement de Fredrikshall est commencé. Il aurait déjà pu l'être hier, si je n'avais pas attendu les résultats de Votre mission. Je ne doute pas que nous n'ayons la place demain. Au reste Vous pouvez donner connaissance au Prince Chrétien de la disposition de la garnison et de la demande qu'elle a faite de clous pour enclouer les canons.

(Ur kronprinsen Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet. Tryckt bland Dr Yngvar Nielsens »Aktstykker vedkommende Konventionen i Moss 14de August 1814».)

16.

Kronprinsens ultimatum i fråga om konventionens bestämmelser rörande demarkationslinien.

Nouvelle ligne de démarcation.

1° Garnison à Christiania moitié Suédoise moitié norvégienne.

2° La ligne passant de là à la pointe nordouest du lac Evern près du village de Staberg à l'embouchure de Nitteelf. Cette ligne pourra n'être occupée que par de petits détachemens ou avant postes.

3° Le gros de la ligne Suédoise appuiera entre Droback et Sönner; passera par Håbe, Onstadssund, remontera le lac Gora et suivra le Glommen jusque aux environs de Kongsvinger vis à vis Ström à Krakerud. Les troupes du côté d'Eda Skants ne pourront pas dépasser Acklangen.

En dernier lieu, s'il y avait trop de difficultés à obtenir Stolsberg et garnison à Christiania, l'on se relâcherait sur les deux points, pourvû que la place d'Aggershus soit gardée par les bourgeois de Christiania et que les troupes du Prince Chrétien s'éloignent de cette ville à égale distance des troupes Suédoises, afin d'assurer la liberté des déliberations de la Diète.

La ligne de démarcation s'étendra de Blakier à Dammen et de là à Magnor ou à Tuss.

Si les conditions n'étoient pas acceptées tirer une ligne, qui commencant entre Sooner et Drobek iroit à Næs, de là remonteroit le Lac Öjeren jusqu'a Fedt, passeroit par Kjöllsund et joindroit la grande route de Kongsvinger à Eda.

(Handling i Kungl. familjearkivet. Den senare delen (En dernier — Eda) är skrifven med D'Ohssons stil; den förra af en hand, som återfinnes i flera handlingar från Carl Johans kansli.)

17.

General Skjöldebrands relation angående underhandlingarna i Moss den 14 augusti 1814.

Le Prince Royal envoya le Général de Sköldebrand à Moss (12[1] Août) afin de terminer les négociations que le Général Björnstjerna avait dejà entamées avec le Prince Chrétien. En entrant dans la ville à 4 heures du matin Mr de Sköldebrand trouva Mr Tank,[2] qui allait retourner de Moss au quartier général du Prince Royal de Suède pour rendre compte de sa négociation provisoire et secrète. Mr Tank qui possède une très belle habitation tout près de Fredrikshall, dont le bombardement venait de commencer, était naturellement intéressé à la cessation des hostilités. Mr Sköldebrand apprit de lui que le Pr. Chr. s'était montré disposé à céder quelque chose de plus que le Gén. n'était chargé d'exiger, sur quoi il fit une nouvelle copie de son instruction, en ajoutant ce qu'il savait pouvoir obtenir au delà de ce qui était d'abord préscrit.

Le Général se rendit de suite au quartier du Prince Chrétien.

Introduit dans le salon extérieur de ce Prince, le Général y trouva un état-major, plus nombreux, qu'il n'avait vu chez Napoléon, lorsqu'il fut conduit en sa présence comme prisonnier, et plus loin un appartement, rempli de généraux et d'officiers supérieurs. Tout avait un air d'importance, et tout cet appareil était sans doute calculé pour imposer, comme si l'on eut été chez un prince très guerrier et puissant. Entré dans le cabinet du prince, le Général lui dit »qu'il était chargé de lui faire des propositions, qui pour

[1] Skall vara 13.
[2] Urspr. har stått: — »Mrs Tank et Hount retournant — — — pour rendre compte de leur entrevue avec le prince Chretien».

le fond, approchaient tant de ce que S. A. R. paraissait désirer elle-même, qu'il supposait qu'il ne serait pas difficile de parvenir à une conclusion».

Le Général avait à peine prononcé ces paroles qu'on entendit des coups de canon du coté de Fredricstadt, mais à plusieurs lieux de distance. C'était l'affaire de Kölbergsbro. Malgré cet éloignement, le Prince ne pouvait pas maîtriser l'impression que lui fit éprouver le bruit du canon. Il s'adressa avec embarras à Mr Sköldebrand: »Mais, Général, est-il juste d'attaquer pendant la négociation?» Le Général: »Il n'y a rien de contraire aux usages établis. La guerre va son train; les négociations vônt le leur. Les alliés n'ont livré de plus sanglans combats que durant les négociations de Chatillon. Demain nous ne ferons pas les propositions que j'apporte aujourd'hui.»

Le bruit de l'artillerie continuant de se faire entendre de tems en tems, le Prince, visiblement troublé, continua: »Mais, comment voulez vous que je puisse parler d'affaires? — je n'ai pas ma tête — je ne suis pas sûr dans mon quartier général»?

Le Général: Peutêtre que V. A. R. ne veut pas entrer en négociation? Dans ce cas je m'en retourne sur le champ; et notre armée me portera sur les bras; elle est bien loin de désirer un armistice; mais c'est notre Prince Royal qui veut épargner le sang d'une nation qu'en tout cas il va bientôt gouverner.» Après une petite pause et quelques coups de canon, entendus du même côté qu'auparavant, le Prince dit: »Avez vous quelque chose par écrit?» Sur quoi le Général lui présenta l'instruction qu'il venait de refaire. Le premier article portait: que le Prince devait convoquer d'abord les députés de la nation à Christiania. Le 2me, qu'au moment de conclusion de la trève il cessait de regner; et que, quand même la diète assemblée voudrait l'obliger de reprendre la couronne de Norvège, il s'engageait de la manière la plus solennelle à y renoncer pour toujours.» Ayant lu ces deux points, il dit avec une certaine emphase: »Voulez vous qu'il y ait une insurrection dans le nord du »pays, une anarchie, un massacre?» Le Général: »Il ne s'agit pas de cela; c'est notre affaire. La question est, si Vous acceptez ces deux articles ou non.» Quelques coups de canon vinrent encore appuyer le discours du Général; et le Prince dit enfin, d'une voix plaintive: »Non, je n'ai pas ma tête; je vous donnerai deux Conseillers d'État pour traiter avec vous.»

Pendant cet entretien, un aide de camp entra chez le Prince, pour lui demander quelques ordres, et ayant observé que le Général l'appelait Altesse Royale, il tourna son discours de manière à répéter plusieurs fois Votre Majesté; sur quoi le Général, sans faire semblant de rien, répéta aussi l'Altesse Royale, vrai titre de ce Prince par sa naissance.

Le Général S. retourna au logement du Général Björnstjerna ou ils furent bientôt joints par deux Conseillers d'Etat, Mrs Aal et Collet, et on entra en matière. Nous avons rendu compte des deux

principaux articles. Le reste concernait le licenciement de l'armée nationale, c'est à dire des troupes nourries par le pays, aussitôt que la trêve serait conclue (Les troupes soldées, de 2 ou 3000 hommes, pouvaient rester sur pied au delà d'une ligne de démarcation); la levée du blocus des ports norvégiens par la flotte Anglaise; le renvoi des prisonniers des deux côtés &c. &c.

Pendant la négociation, un aide de camp vint prier le Général S. de se rendre chez le Prince qui désirait lui parler. Le Général repondit qu'on était sur le point de terminer un article important, mais que, cet article fini, il ne manquerait pas de venir. Mais les Conseillers norvégiens entamèrent tout de suite un autre article. Bientôt il vint un nouveau message de la part du Pr. Le Général, ne voulant pas manquer d'égards envers un Prince malheureux dans ce moment (quoique il eut bien merité son malheur), dit alors à ces Mrs: »Maintenant il serait impoli de ne pas aller.» — »Cela ne fait rien», dirent ils, »le tems presse, et il peut être mieux employé ici.» — »Eh bien Mrs, je m'en rapporte à Vous», dit le Général, et renvoya le message avec la même reponse qu'auparavant. Ceci prouve le peu de cas que les serviteurs de ce Prince faisaient de leur soidisant Roi. Peutêtre aussi, que connaissant sa faiblesse, ils ne voulaient pas encore l'exposer à un entretien particulier avec le Général avant que tout ne fut terminé. En tout cas, rien ne dépendait de lui.

Enfin, après beaucoup de discussions et de tenacité de la part de ces Mrs tous les articles furent acceptés, hors celui de la ligne de démarcation qu'on voulait fixer deux milles plus en avant. Le Gen. S. qui était bien aise de pouvoir laisser une porte ouverte, en cas que le Pr. Royal voulut rompre la négociation et poursuivre ses avantages, dit qu'il ne cédait pas un pouce de ce qu'il avait stipulé, mais qu'on pouvait laisser cet article à être décidé par les hautes parties contractantes au moment de la ratification, et il signa avec une réservation qui annullait tout le traité en cas qu'il ne fut pas approuvé par le Pr. R.

Cela fait, le Gén. alla chez le Pr. Chr. qui lui marqua sa joye de la conclusion. (Cependant il y perdait sa couronne, mais il gagnait l'avantage de ne plus entendre des coups de canon). Le Gén. répondit que rien n'était que provisoirement conclu, puisqu'on n'avait pas souscrit à une des conditions, et qu'il espérait que la guerre allait continuer. Cependant, le Général eut presque lieu de se repentir de l'avoir dit; car le Pr., ayant demandé de quoi il s'agissait, était sur le point de céder. Mais Mr Aal s'étant approché, demanda à lui parler à part, et le fit changer d'avis. Le Pr. dit alors au Gén. qu'il enverrait avec lui un officier pour échanger les ratifications en cas que le Prince Royal approuvat la convention, et il est probable aussi, que cet officier avait le pouvoir d'accepter la ligne de démarcation, objet peu important en verité, mais sur le quel le Gén. avait insisté par la raison qu'on vient de voir.

C'était à huit heures du soir; et la voiture du Pr. Chr. était restée devant son quartier général, attelée, depuis le matin, à 6 heures, les chevaux tournés vers le nord.

Chemin faisant pour retourner au camp Suédois, le Gén. rencontra les 10,000 hommes qu'il avait vus à Carlshus, en retraite très précipitée, ayant laissé en cet endroit un détachement, pour cacher ce mouvement.[1] Il n'y avaient contre eux de notre côté que 3000 hommes qui avaient passé la dernière branche du Glomen; et si les Norvégiens eussent attaqué pendant la nuit, ils auraient pu nous faire beaucoup de mal, avant que les troupes du Général Sandels pussent arriver sur leur flanc gauche. Outre ces 10 mille hommes, il y avait d'autres troupes plus près de Moss et dans la ville. Et nos troupes, accoutumées, pendant toute la campagne, à l'inactivité des Norvégiens, reposaient avec la plus grande sécurité à moins d'un mille de distance d'un ennemi plus de trois fois plus fort en nombre, et sans le moindre obstacle entre eux.

A son retour à Fredricstad, le Général reçut la triste nouvelle que son fils ainé, qui avait dejà realisé de belles espérances, et qui était colonel d'un des régimens de grenadiers d'Ostrogothie, avait eu une jambe cassée par un coup de feu, à l'affaire de Kölberg.

Les troupes Suédoises étaient séparées de l'ennemi par la dernière branche du Glomen. Ce régiment eut ordre de passer le fleuve sur des bateaux et de commencer l'attaque. Le colonel passa le premier avec 75 chasseurs, et s'arréta sur le rivage pour attendre le reste de son régiment; mais quelque confusion retarda le passage. En attendant, un aide de camp vint de la part du général qui commandait sur les lieux (et qui apparemment croyait tout le régiment passé) demander au colonel pourquoi il n'attaquait pas. On ne fait pas deux fois cette question à un officier Suédois. Le jeune colonel marcha en silence avec ses 75 chasseurs vers la hauteur qui était couronnée de quelques cents hommes de troupes rangées et soutenues à quelque distance par d'autres corps. Ayant franchi une partie de la hauteur, il attaqua au pas de charge, avec le cri de guerre usité, culbuta ces troupes et les mit en fuite. Le régiment et le reste des troupes Suédoises arrivant successivement, on poursuivit l'ennemi; et ce fut pendant la poursuite que le colonel reçut cette funeste blessure, dont les suites causèrent sa mort, deux ans après.

Le Général rendit compte de la négociation au Prince Royal, qui approuva tout, et consentit à l'article disputé, en disant: j'en fais présent à l'honneur des troupes Norvégiennes.

Ainsi finit cette campagne.

(Egenhändigt koncept i Kungl. familjearkivet.)

[1] On prétend que la cause de cette retraite précipitée fut une chaloupe canonnière, qui avait paru dans un golfe sur les derrières du corps de Carlshus.

18.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Fredrikstad den 14 aug. 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

J'envoyai hier le Gal Skjöldebrand à Moss au Qu[r] Gal du Prince Chrétien avec de nouvelles propositions. Il n'est pas encore de retour. Je n'espère aucun resultat favorable de sa mission; le Prince Chrétien parait vouloir seulement gagner du tems. Je Vous dirai ce qui aura resulté de son voyage. Je l'attends aujourd'hui.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

19.

Kronprinsen till öfverståthållaren grefve Mörner, dat. Fredrikstad den 14 aug. 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

J'ai envoyé les G[x] Skjöldebrand et Björnstjerna près du Pr. Chrétien avec de nouvelles propositions. Si la réponse n'est pas favorable j'ordonnerai un mouvement général pour porter toute l'armée sur la rive droite du Glommen. Déjà le Cte Mörner l'a passé à matin à Kjölbergsbro. La résistance n'a pas été grande et j'espère qu'elle ne le sera pas davantage sur les autres points, car il parait que la défection est parmi les Norvégiens. Le colonel Skjöldebrand a été blessé dans cette affaire et nous avons à regretter la perte de Lt Colonel Silfverstolpe tué hier au bombardement de Fredrikshall.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

20.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Fredrikstad den 15 aug. 1814.

Ce matin les G[x] Skjöldebrand et Björnstjerna sont revenus de Moss avec les propositions du Pr. Chrétien. J'ai assemblé les G[x] qui se trouvent ici. Je leur ai fait un exposé succint, tant de l'état général de l'Europe que de celui de la patrie. Tous ont été de l'avis de convention. Ma conviction et mon expérience m'ont dit d'accepter. Cependant la confiance que je Vous ai accordée à tant de titres, l'influence que Vous donnent Votre caractère, Vos services et Votre état, me portent à ne pas signer avant de Vous avoir vu.

Ainsi je désire, qu'aussitôt après avoir reçu ma lettre Vous Vous mettrez en voiture pour venir me voir.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

21.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 15 aug. 1814.

Je m'empresse de prévenir V. M. que les Gx de Skjöldebrand et de Björnstjerna que j'avais chargé de porter la réponse aux conditions proposées par le Pr. Chrétien, sont de retour de Moss. D'après les pleins-pouvoirs que V. M. a eu la bonté de me donner je vais signer la convention. Elle est honorable pour l'armée et utile pour les deux Royaumes. J'aurai l'honneur dans la journée de porter à la connaissance de V. M. les articles de la convention et de l'armistice.

Fredrikshall a été bombardé 48 heures. Cette place se rendra aujourd'hui.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

22.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 15 aug. 1814.

Je viens d'écrire au Roi pour prévenir S. M. que les Gx Skjöldebrand et Björnstjerna que j'avais chargé de porter la réponse aux conditions proposées par le Pr. Chrétien sont de retour de Moss et qu'en vertu des pleins-pouvoirs dont il a plu à S. M. de me munir je vais signer la convention. Elle est honorable pour l'armée et utile aux deux Royaumes. Je désire que Vous fassiez connaître à la Régence que le Pr. Chrétien remet son pouvoir et que les hostilités cessent, ce que Vous ferez aussi insérer dans la gazette de Gothembourg. Faites connaître à tous nos agens diplomatiques cet evènement important, et donnez en de suite la nouvelle à Mr de Rehausen en ajoutant, que quand 30 mortiers avaient joué contre Fredrikssteen, et au moment où tout était prêt pour monter à l'assaut, l'ordre est venu de capituler.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

23.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 16 aug. 1814.

J'envoye au Comte d'Engeström les pièces originales des conventions qui ont été signées entre les membres du Gouvernement

Norvégien, le Prince Chrétien et Moi. Il aura l'honneur de les mettre sous les yeux de V. M.

Je prends la liberté de solliciter une marque de Sa bienveillance en faveur de M[r] D'Ohsson. Les services qu'il a rendus à l'état l'en rendent digne et c'est à ce titre que j'ose supplier V. M. de vouloir bien lui accorder la decoration de l'ordre de l'étoile polaire.

Le Cte d'Engeström aura l'honneur de remettre à V. M. le journal des operations de l'armée jusqu'au 15 inclusivement.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

24.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 16 augusti 1814.

Monsieur le Comte d'Engeström; Mons:r D'Ohsson ayant assisté avec les Généraux Skjöldebrand et Björnstjerna aux négociations qui ont eu lieu avec le Prince Chrétien et les membres du Gouvernement Norvègien, j'ai jugé à propos de le charger de Vous porter les pièces originales qui y sont relatives; Elles sont au nombre de sept, savoir:

1° Convention d'armistice.

2° Convention relative à la convocation de la diète et à l'acceptation de la constitution.

3° Articles additionels portant promesse d'abdication à l'ouverture de la diète, signés des plénipotentiaires.

4° Articles séparés et secrets portant remise du pouvoir exécutif entre les mains du conseil d'état.

5° Déclaration du Prince Chrétien contenant son abdication, signée par lui.

6° Déclaration du Prince Royal portant acceptation de la constitution.

7° Projet de proclamation du Prince Chrétien à la suite de la quelle sera écrite la déclaration du Prince Royal.

En tout sept pièces que je Vous prie de mettre sous les yeux du Roi.

— — — — — — — — — — — — — —

Votre bien affectionné
Charles Jean.

à mon Quartier-Général de
Fredrikstad le 16 Août 1814.

(Ur originalet i Kungl. utrikesdepartementet. Förut tryckt bland bilagorna till Alins arbete »Den svensk-norska unionen, I».)

25.

Kronprinsen till öfverståthållaren grefve Carl Mörner, dat. Fredrikstad den 16 aug. 1814.

Je me hâte de Vous informer des evènemens remarquables qui viennent d'avoir lieux et de Vous donner les détails des circonstances qui les ont précedé.

J'avais fait, pour attaquer et envelopper les forces du Pr. Chrétien en deçà de Moss, les dispositions suivantes. Huit mille hommes allaient se porter sur Fedt pour y passer le Glommen, tourner le lac Öjeren et marcher sur Christiania. Un petit corps volant soutenue par des pièces de gros calibre devait faire le simulacre de passage à Önstasund et Grönsund. Un corps de 5 m. h^s^ sous le Gal Gahn devait arriver par Foss et Blakier. Nos derrières ainsi couvertes j'attaquerais en front avec 25 m. h^s^ tandis que la flotte remontait jusqu'à Dröbak pour opérer des debarquemens partiels, effrayer l'ennemi et jeter la confusion dans ses rangs. Nos succès ne pouvaient être douteux, mais ils auraient été achetés au prix du sang des deux peuples destinés à être amis, et le Pr. Chrétien ayant fait des propositions compatibles avec l'honneur de l'armée et les intérêts de la Suède, je les acceptai au nom du Roi: Le Prince Chrétien abdique; la diète va être convoquée à Christiania. Après avoir remis le pouvoir exécutif à l'assemblée nationale le Pr. Chrétien quitte le pays.

Fredriksten était bombardé depuis 48 heures. Au moment où nous allions tenter l'escalade, un aide-de-camp du Pr. Chrétien arriva portant l'ordre au commandant de rendre cette forteresse. Elle est occupée par nos troupes depuis hier au soir.

Comme j'ai beaucoup trop de forces ici, je donne l'ordre que tous les soldats du beväring rentront dans leurs foyers. Je renvoye de même, jusqu'à nouvel ordre, les régimens des provinces frontières.

Je désire, Monsieur le Comte, que Vous communiquiez ma lettre à la Régence avant que d'en faire connaître le contenu au public.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.

26.

Legationssekreteraren D'Ohsson till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 16 aug. 1814.

S. A. R. envoye directement à V. E. les actes originaux des conventions, qui viennent d'être conclues avec le prince Chrétien.

Elle m'ordonne de Lui mander que copies de ces pièces doivent être expédiées immediatement par couriers extraordinaires aux missions du roi à Londres, Berlin et Vienne, pour les communiquer à les cours alliées. S. A. R. se propose d'expédier Elle-même à Petersbourg.

Le Prince Royal désire que V. E. adresse des copies de ces actes aux autres missions du roi, avec ordre de les communiquer également aux cours auprès desquelles elles sont accréditées, et de faire insérer dans les journaux les deux conventions. Les autres pièces, telles que l'article additionel, les trois articles séparés et secrets et la declaration du prince Chrétien, devant encore rester secrètes, ne seront pas publiées, non plus que sa proclamation aux Norvégiens, attendu qu'il ne l'a pas encore émise.

Rien n'empêche cependant qu'à la suite des deux conventions il ne soit mis dans les Journaux, en guise d'observation: »que l'on »présume qu'il existe en outre des articles secrèts, par les quels le »prince Chrétien s'est engagé à se demettre de son autorité entre »les mains des Etats Généraux, qui vont être convoqués à Christiania »et à quitter ensuite la Norvège».

S. A. R. prie Votre Excellence d'annoncer officiellement aux Cours étrangères la levée du blocus des ports Norvégiens.

Les pièces secrètes de la Convention leur seront communiquées confidentiellement.

(Ur icke undertecknadt orig. i Kungl. utr. departementet.)

27.

Kronprinsen till Konungen, dat. Fredrikstad den 19 aug. 1814.

J'ai expedié M^r D'Ohsson pour porter à V. M. les pièces originales des conventions passées entre le Gouv^t Norvégien, le Pr. Chrétien et moi. Depuis lors j'ai envoyé le Gal Björnstjerna à Christiania pour y séjourner en qualité de Commissaire de V. M. chargé de surveiller l'exécution des conventions. J'ai reçu l'avis de son arrivée à Moss et j'attends celui de sa reception à Christiania. Aussi-tôt que j'en aurai les détails, je me rendrai près de V. M. pour avoir l'honneur de l'informer de tout ce qui me sera parvenu. — — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

28.

Kronprinsen till grefve Engeström, dat. Fredrikstad den 19 aug. 1814.

Je vous envoye copie de l. l. que j'ai écrite à S. M. l'Empereur Alexandre et je désire que Vous la mettiez sous les yeux du Roi.

Je viens de recevoir Votre dépêche du 17. En cas que Vous n'ayez pas envoyé de courier à Paris avec la nouvelle de la convention faite avec le Gouv[t] Norvégien, envoyez de suite un courier extraordinaire qui porte à Mr Signeul, avec l'ordre de les faire insérer au plutôt dans les papiers publics, les bulletins des évènemens qui ont eu lieu depuis l'entrée de l'armée en Norvège, la proclamation du Roi et mes proclamations, au peuple Norvégien, aux soldats de l'armée Suédoise et aux soldats Norvégiens. Enjoignez au Mr Signeul d'employer sa plus grande activité pour cet objet et qu'au cas qu'on fit naitre des retards ou des obstacles, il demande officiellement que toutes les pièces susmentionnées soyent publiées.

— — — — — — — — — — — — — —

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

29.

Kongelige Majestæts allernaadigste Kundgjørelse, hvorigjennem de af Hans Kongelige Høihed Kronprindsen til den Norske Nation givne Forsikkringer end ydermere bekræftes. — Given i Uddevalla den 30 August 1814.

Vi Carl, af Guds Naade Konge til Sverrig og Norge, de Goethers og Venders &c., Hertug til Slesvig, Holsten &c., tilbyde Vore Undersaattere, Norges Indbyggere, Vor synderlige Yndest, naadige Bevaagenhed og gunstige Villie med Gud den Almægtige.

Betænkte paa at sætte Grændse for den Modstand, der mødte Vore utrættelige Bestræbelser for Skandinaviens Ro og Lyksalighed, saae Vi os nødte til at give Vor retmæssige og uforanderlige Beslutning Kraft til at gjenbringe Lydigheden, og befrie Eder fra en med Selvstændighede omhyllet, hiin truende Undergang. Da Vi anfortroede Vor elskelige kjære Son, Sverrigs Kronprins, i Spidsen for en samlet Krigsstyrke at tage Kongeriget Norge i Besiddelse, samt paa Vore Vegne, og gjennem alle de Midler, Vor i hans Hænder overdragne Magt kunde tilbyde ham, at paaskynde begge Rigers Foreening, vare Vi fuldkommen forvissede om, at Hans Kongl. Høihed, der paa det nøieste kjendte Vore velgjørende Hensigter, selv bedst baade vilde fremme og tolke dem. Det er ogsaa i Overensstemmelse dermed, at Hans Kongl. Høihed Kronprindsen, under 10de f. M.[1] udi Vort Navn har antaget, med Vilkaar af fornødne Forandringer, den af den Norske Rigsforsamling paa Eidsvold oprettede Constitution, lovet at glemme det Forbigangne, samt forsikret de Norske Embedsmænd om en mild og kjærlig Behandling.

Hvad Hans Kongl. Høihed saalunde har erklæret, have Vi derfor villet herigjennem i alle Dele antage, stadfæste og bekræfte;

[1] Jfr Alin, Den svensk-norska unionen, I, texten s. 46 not. 3, och bilagorna s. 146 not. 1 och 2.

ifølge hvoraf Kongeriget Norge skal, uden at ansees som et erobret og underlagt Land, for Fremtiden udgjøre en fri, og med Sverrig uafhængig Stat, samt forhverve den nu værende Norske Statsforfattning, efter at de for begge Rigers Foreening uomgjængelige Modificationer og Rettelser derudi havde faaet Sted, lovlig Beskyttelse.

Norges Indvaanere! I bør være overtydede om, at Vor Sag netop er Eders egen. Vi foretrække altid Ædelmodigheds Seiervindinger for Sværdets. Vi ønske at tilvinde Os frie Undersaattere, men ikke Slaver. Beskyttede af dem, som I troede vare Eders Fiender, have I med Forundring seet Eders Dale uforstyrrede, Eders Havne aabnede, og Levnetsmidler Eder tilførte. Meer og meer vende I tilbage til forladte Boliger og Pligter. Gjennem Vor Forsorg afsende Eders Svenske Medundersaattere og andet Landes Indbyggere Kornladninger til Eders Kyster, ikke blot for at tilfredsstille Nutids Trang, men ogsaa for at række Eder Middler til Fremtids Høst. Vorder Vor Kongl. Naade værdige, og benytter Eder af den! Besaaer atter Eders for Krigens Ødelæggelser forskaanede Jord! Fortsætter uden Bekymring Eders lovlige Arbejder! og, for Eders eget Vels Skyld, befuldmægtiger til den Rigsforsamling, hvor det ydermere skal befæstes, kloge, fredelige og oplyste Mænd! — Frie for alle ensidige Hensigter skulle disse Mænd opfylde Deres Skyldighed imod Eder, i det de erkjende, at Øieblikket er forhaanden, da begge Nationers Forening bør befæstes gjennem deres Borgersind, gjennem Samdrægtighed og Fred.

Vi befale Eder Alle i Almindelighed og Enhver i Særdeleshed Gud den Almægtige naadeligen!

Uddevalla den 30te August 1814.

CARL.

J. D. Valerius.

(Ur tidningen Christiania Intelligentssedler för den 23 sept. 1814.)

30.

Kronprinsen till grefve Essen, dat. Uddevalla den 5 september 1814.

— — — — — — — — — — — — — —

Le Roi a fait une adresse aux Norvégiens pour sanctionner les traités et les promesses que j'avais faites en vertu des pouvoirs dont S. M. m'avait revêtu. Le Cte d'Engeström la fait passer aux Commisss à Christiania pour qu'ils en fassent officiellement la remise au Gouvt Norvégien et qu'ils en demandent la publication dans le Royaume. Vous en recevrez pareillement une copie: je desire que Vous la fassiez imprimer et qu'elle soit repandue avec profusion dans toutes les parties de la Norvège.

(Ur Carl Johans brefkopiebok i Kungl. familjearkivet.)

Strödda meddelanden och aktstycken.

Bidrag till svenska kyrkans historia ur inrikes arkiv.

IV.

Strengnäs stifts prästers särskilda protestskrifvelser af år 1587 mot liturgien.

Det är på ett betydelsefullt moment i den liturgistiska striden under Johan III:s tid, som vår öfverskrift häntyder. Enligt den häfdvunna framställningen af nämnda strid sände hertig Karl den 22 febr. 1587 sin hofpredikant Mattias Marci till Strengnäs för att med domkapitlet därstädes öfverlägga angående stiftets ställning till frågan om ett allmänt kyrkomöte. »Man beslöt att gifva hela stiftets prästerskap tillfälle att uttala sin mening i det viktiga ärendet. För detta ändamål borde de samlas i Strengnäs på Filippi och Jakobi dag (1 maj) s. å. Förslaget vann hertigens bifall. På utsatt tid var prästerskapet talrikt församladt och började genast behandlingen af liturgien på så sätt, att hvarje präst skriftligen uppsatte sina tankar. Härtill användes 8 dagar, hvarefter flertalet af prästerna fingo resa åter till sina församlingar. De lärdaste och förnämste dröjde kvar i Strengnäs omkring en månad och underhöllos af hertigen. Under denna tid skrefvo somliga hvar för sig. Så var t. ex. fallet med Henrik Gadolenus och Gudmund Petri. Andra, såsom Olaus Martini och Mattias Marci, arbetade tillsammans.» De sistnämndes vederläggningsskrift, som skall hafva varit »det utförligaste och grundligaste» af de afgifna utlåtandena, lades till grund för Strengnäs stifts klerkeris gemensamma »Confession» eller »bekännelse om liturgien».[1]

Sistnämnda vederläggningsskrift, som hade stor betydelse för fortsättningen af liturgiststriden och genast spreds i mångfaldiga afskrifter såväl inom som utom hertigdömet, är känd icke blott genom flera till våra dagar (exempelvis i Riksarkivet, Uppsala universitets bibliotek och Linköpings gymnasii-bibl.) förvarade afskrifter utan äfven genom

[1] L. A. Anjou, Sv. kyrkoreformationens historia III, s. 209 f. K. Henning, Strengnäs stift under den liturgiska striden till Upsala möte 1593, s. 37.

det af Baazius i sitt Inventarium Suio. Goth. (s. 466) lämnade, ganska fullständiga referatet af densamma. Däremot har man icke känt de särskilda skrifter, genom hvilka hvarje präst för sig vid stiftssynoden »uppsatte sina tankar». I Strengnäs domkapitels arkiv har jag emellertid påträffat ett betydande antal sådana specialskrifter mot liturgien. Dessa protestationer erbjuda ett så mycket större intresse, som de, ehuru naturligen öfverensstämmande i hufvudtendensen, dock sinsemellan förete icke oväsentliga skiljaktigheter och ingalunda följa ett visst gemensamt, förut uppsatt formulär, såsom man på förhand kunde vara böjd att antaga. Olikheterna äro tydligen betingade af de olika författarnes individuella ståndpunkt och skilda bildningsgrad. Den gemensamma oviljan mot den förhatliga liturgien afspeglas än i starkare än i svagare uttryck. Somliga nöja sig med att i några få ord motivera sitt »rejicio» eller »improbo», andra äro omständligare, en eller annan såsom t. ex. kyrkoherden i Strengnäs Reinholdus Ragvaldi har rent af åstadkommit en liten teologisk specialafhandling. Det af Mattias Marci och Olaus Martini undertecknade utlåtandet hör till de kortaste, och uppenbarligen kan det icke hafva varit detta nu föreliggande, som blifvit följdt vid den gemensamma vederläggningsskriftens affattande.

Anmärkningsvärdt är, att flere präster (icke mindre än 16) *bekänna sig till Augsburgiska bekännelsen* och att icke så få af dessa *uttryckligen förklara sig redan genom sin aflagda prästed vara förpliktade till denna vår kyrkas hufvudsymbol.* Så säger t. ex. kyrkoherden i Näshulta Paulus Magni, sedan han förut anfört skäl för sin obenägenhet mot liturgien, bl. a.: »vidhersakar jagh henne (liturgiam) och håller migh intill *Augustanam Confessionem*, som jagh migh tillsvorit hafver then tidh, Gudh gaf migh thenne befalningena, att jagh skulle troligen föda Christi hiordh». Petrus Pauli i Floda, som skall hafva tillträdt detta pastorat redan 1562, skrifver om liturgien: »Ther til medh komber hon ecke öfver ens med *Augustana Confessione*, såsom iagh tilförene bådhe medh handh, mun och insegle bekent och stadfest hafver».[1] — Det skall hafva varit i den af hertigdömets prästerskap den 1 april 1588 till konungen från Örebro utfärdade skrifvelsen, som Augsburgiska bekännelsen framhållits »för första gången efter reformationen såsom en för svenska kyrkan, åtminstone inom furstendömet förbindande symbolisk bok».[2] Af de nu funna protestationerna är klart, att denna bekännelseskrift redan före 1587 varit förbindande för dem, som inom Strengnäs stift inträdt i prästämbetet. Huru långt förut har ty värr icke varit mig möjligt att med tillgängliga hjälpmedel bestämma. Då emellertid bland dem, som åberopa sin i prästeden aflagda bekännelse till Confessio Augustana, finnas åtminstone några kyrkoherdar, äger man stöd för den förmodan, att det varit *åtskil-*

[1] Naturligen är det sista citatet icke anfördt såsom ett säkert exempel på ett åberopande af förpliktelsen i *prästeden*, men det har af andra skäl synts förtjäna anföras.

[2] Henning a. a. s. 43.

liga år före 1587, som en förpliktelse till Augsburgiska bekännelsen inrycktes i den Strengnensiska prästeden.

Antalet påträffade protestsedlar utgör 86. Då tvenne af dessa äro underskrifna af två mötesdeltagare hvardera, är hela antalet protesterande präster 88, således nära dubbelt så många, som enligt den vanliga uppgiften underskrifvit den gemensamma vederläggningsskriften (46).[1] Att de protesterande kunna hafva varit ännu flera än 88, är för öfrigt af lätt insedda skäl tydligt.

De flesta af ifrågavarande protestationer äro affattade på svenska, nämligen icke mindre än 60, de öfriga på latin, hvartill kommer, att en prästman protesterat på båda språken. Den tidigaste protestsedeln är daterad den 6 maj, ett större antal (42) den 10 och 11 i samma månad, en den 12, en den 13, en den 16, en den 24 och en den 30 samt många (19) den 29 maj, hvarjämte ett tjugutal saknar dato. En enda skrift är daterad i Tuna, öfriga daterade äro uttryckligen skrifna i Strengnäs. Tydligen få de åtta dagar, räknade fr. 1 maj, som prästmötet uppgifves ha varit samladt i Strengnäs, icke tagas alltför strängt efter orden. Ännu den 29 maj befann sig ett betydligt antal i stiftsstaden, och det icke blott sådana, som hörde till »de lärdaste och förnämste».

Vi meddela här en förteckning på de präster, hvilkas protestsedlar återfunnits. Till tjänst för Strengnäs stifts herdaminne hafva vi vid hvarje namn anfört den titel, hvar och en af författarne själf angifvit.

Efter nämnda förteckning meddelas in extenso några protestationer.

1. Esbernus Petri, pastor Orebroensium.
2. Petrus Joannis, v. d. m. in Ripsa.
3. Martinus Laurentii, v. d. m.
4. Johannes Olai, minister ecclesiæ in Wingaker.
5. Sueno Gwnari, vicarius pastori in Malm.
6. Paulus Olai, v. d. m. i Wålinge.
7. Magnus Matthiæ.
8. Petrus Pauli, v. d. m. in Flodha.
9. Nicolaus Suenonis, v. d. m. in Sköllinge.
10. Germundus Georgi, pastor i Husseby.
11. Ericus Olaui Lerböensis.
12. Olaus Andreæ Enhörnensis.
13. Petrus Laurentii, v. d. m. in Åker.
14. Ericus Joneæ, v. d. m. in Jädher.
15. Olaus Nicolai, cappellan i Trosa.
16. Johannes Jonæ, v. d. m. i Meddellösa.
17. Olaus Jonæ, kyrkoherde i Valby.
18. Laurentius Johannis, v. d. m. i Kiula.
19. Jonas Olai, v. d. m. in Runtuna.

[1] A. a. s. 41.

20. {Matthias Marci, principis Caroli concionator aulicus.
21. {Olaus Martini, Scholæ Nycopensis Rector.
22. Ericus Johannis in Lunda.
23. Magnus Petri i Stigetomptha.
24. Johannes Sigfridi, v. d. m. i Ludhguda.
25. Salomon Laurentii, v. d. m. in Tårsen.
26. Jonas Petri W., v. d. m. apud eccles. Årdula.
27. Ericus Johannis, v. d. m. in Lunda.
28. Magnus Petri, v. d. m. in Stigetompta.
29. Ericus Nicolai, v. d. m. in Torsilia.
30. {Petrus Petri,minister ecclesiæ Husby Recanorum.
31. {Enoc Andreæ, v. d. m. i Fors.
32. Kanutus Jonæ, v. d. m. i Biorlunda.
33. Joannes Siluasti.
34. Michael Clementis, (Vesterliungz) kyrkioherde.
35. Andreas Jonæ, v. d. m. i Tälia.
36. Laurentius, cumblensis pastor.
37. Henricus Andreæ i Schöllersta.
38. Nicolaus Laurentij, v. d. m. i Edzbergh.
39. Birgerus Nicolai, v. d. m. i Knistad.
40. Vilhelmus Erici, v. d. m. i Gilberga.
41. Matthias Philippi, v. d. m. i Gärna.
42. Erich Birgeri, kyrkoh. i Öffuersela.
43. Thomas Laurentij, v. d. m. i Frustuna.
44. Petrus Jonæ, v. d. m. i Råby.
45. Reinholdus Ragualdi, Ecclesiæ Strengnensis pastor.
46. Johannes Haquini, v. d. m. i Gryt.
47. Johannes Nicolai, v. d. m. in Medelösa.
48. Christopher Jonæ, fordom kyrkioherde i Nyköpingh och nu tillförordnat pastor och præpositus i Tuna.
49. Johannes Olai, pastor animarum ecclesiæ Vintrosa.
50. Andreas Jonæ, v. d. m. apud Hardemoenses.
51. Jacobus Nicolai, v. d. m. in Viby.
52. Birgerus Johannis, v. d. m. in Mosiö.
53. Petrus Erici, v. d. m. in Krecklinge.
54. Siggo Christophori, kappellan i Jäder.
55. Ericus Petri Helsingus, cappellan i Torsilia.
56. Jonas Petri Helsingus, sacellanus in Rödzvijk.
57. Henricus Olai, cappellan i Medelösa.
58. Laurentius Johannis, pastor i Biörkeuik.
59. Nicolaus Petri, cappellan i Blaxta.
60. Andreas Birgeri, v. d. m. i Ekeby.
61. Johannes Laurentii, pastor i Halla.
62. Andreas Andreæ, v. d. m. i Kiill.
63. Laurentius Andreæ, sacellanus i Viby.
64. Olaus Magni, sacellanus i Kumbla.
65. Euardus Gu[d]mundi, v. d. m. i Axbärg.
66. Jonaz Machni (sic!), v. d. m. i Nerike.

67. Nicolaus Laurentii, cappellan i Biörkeuik.
68. Petrus Erici, v. d. m. i Mörkö.
69. Cornelius Dominici, minister et coadjutor in officio ecclesiastico in Juleta.
70. Andreas Beck, verbi Dei minister in Juleta.
71. Henricus Nicolai Gadolænus, præpositus Strengnensis et pastor Belingo-tistabergicus.[1]
72. Jonas Martini, pauperum oeconomus apud Örebroenses.
73. Olaus Ragualdi, kaplan i Flodha.
74. Ragualdus Erici, sacellanus apud Tunenses.
75. Henricus Henrici (troligen kyrkoh. i Askersund).
76. Nicolaus Johannis, kappellan i Tälie.
77. Nicolaus Balck, v. d. m. in Blaxsta.
78. Johannes Botuidi, pastor i Duncker.
79. Olaus Erici, pastor i Heligstad.
80. Petrus Laurentii, pastor i Åker.
81. Petrus Olai, v. d. m. in Österåker.
82. Jonas Erici, kappellan i Kiula, »bekännes» — — »att hafva varit i thett convent, som var i Strängenäs anno 87 then 29 Maij och hört then store och grofve vilfarelse, som äre förfata uthi then nye liturgia».
83. Petrus Benedicti, sacellanus in Fruhtuna.
84. Paulus Magni, kyrkioherde i Neshulta.
85. Olaus Petri, sacellanus i Strengenäs.
86. Ragvaldus Caroli, Capellanus i Fogdö.
87. Daniel Salomonis, pastor uthi Aspöö.
88. Tilelmannus Laurentii, oeconomus ecclesiæ et pauperum Strengis et pastor in Hæredt.

1.

Liturgiam anno 76 Holmiæ editam, ego Matthias Marci, illustrissimi principis Caroli Ducis Sudermanniæ etc. concionator aulicus, et ego Olaus Martini, Scholæ Nycopensis Rector libere rejicio. Eam enim, ut præfatio testatur, detestandum religionis reformatæ odium, perversusque hypocriticæ pietatis in ceremoniis sitæ amor peperit, idololatria missatici sacrificii construxit multaque mala consecuta sunt. Hanc confessionem nostra subscriptione confirmamus. Strengnesiæ 11 Maji anno domini 1587.

Matthias Marci *Olaus Martini*

2.

Ego Henricus Nicolai Gadolænus, præpositus Strenguensis et pastor Belingo-tistabergicus,[1] hoc meo chyrographo testatum facio me ita

[1] Således har **Baazius** alldeles rätt, då han låter Gadolænus vid tiden för prästmötet vara pastor i Bälinge (hvarmed Tystberga är förenadt) och Hennings förkastande af denna uppgift är obefogadt. **Henning** a. a. s. 41.

jam Holmiacum illum libellum anno 1575 conscriptum et etiam liturgicum illum anno sequenti editum; sicut et antea meis scriptis ad illustrissimam Principem Elisabetham etc. anno Christi 1578 et ad illust.:m Dominum Principem Carolum etc. anno 1586 evulgatis detestari et abominari, nec in ecclesia Dei introducendum et recipiendum censeri. Proprio sub sigillo Actum in conventu Cleri Strengis habito in Majo Anno 1587. (*L. S.*)

3.

Ego Esbernus Petri, pastor Orebroensium, coram Deo et ecclesia mente et manu protestor me hunc libellum liturgicum superstitionis plenum ideoque alienum a fraterna dilectione, genuina Dei confessione et vera Christiana libertate præbentem scandala, cœnæ dominicæ institutionis verba deformantem et immutantem, horribileque pontificiorum sacrificium missæ, quod est horrenda blasphemia et contumelia in verum et unicum filii Dei sacrificium, semel in ara crucis pro nostris peccatis peractum et consumatum, spirantem, non posse salva conscientia recipere et subscribere, sed potius abnegare et rejicere. Itaque juro et statuo me, auxiliante Deo, in vera religione, propheticis et apostolicis scriptis per spiritum sanctum revelata, in simbolis apostolorum et Niceni, Athanasii confirmata adeoque Augustana confessione approbata, constanter usque ad extremum vitæ spiritum permanere in majorem confirmationem proprio sub sigillo. Strengnesiæ 6 Maji anni etc. 87. (*L. S.*)

4.

Bekennes jagh migh Michael Clementis (Vesterliungz), overdigh kyrkioherde, at neka Liturgiam för then stora sielavådena och farlighett, som hon förfatar uti blomande tall i sielena. Ty jagh vil heller lida medh Christo och apostlarna förfölielse i thetta lifvet än blifva Christi afsagda fiande och blifva så til evigh tidh medh dieflomen och alt hans anhang förkastatt. Therföre kan jagh henne ingalunda undergå eller samtyckia medh gott samvett. Vnder mit signett. Strengnes then 11 Maji Anno 87. (*L. S.*)

5.

Jagh Johannes Olai, pastor animarum ecclesiæ Vintrosa, kan icke medh ith godt samvet gilla eller samptyckia thenna nygiorda liturgiam, effterty hon medh sigh hafver både förargelse och vilfarelse, uthan igenom then helga andas tilhjælp så hær effter som hær til vil stadigt blifva vidh then form och sætt, som i våra församblingar intill thenna dagh hafva brukade och gillade varit. Ath så i sanningh ær under mitt signet. Datæ Strengis Anno Domini MDLXXXVII die 29 maji. (*L. S.*)

Herman Lundström.

Underrättelser.

Carl Gustaf Malmström.

F. d. riksarkivarien C. G. Malmström inträdde den 2 nov. i sitt sjuttisjette lefnadsår. Det är nu snart femtio år sedan han år 1848 utgaf sitt första själfständiga bidrag till vår historiska litteratur: »Ad historiam ecclesiæ Suecanæ temporibus a concilio Upsal. proximis annotata» och därmed började en författareverksamhet, som han ännu fortsätter. Det är bekant, att han snart lämnade kyrkohistorien för att ägna sig åt Sveriges politiska historia under det femtioårsskede, som kallas frihetstiden. År 1855 utkom första bandet af »Sveriges politiska historia från kon. Karl XII:s död till statshvälfningen 1772», ett arbete, som omkring 20 år senare år 1877 fullbordades med den sjette delen. Vi behöfva icke här vidlyftigt utbreda oss öfver detta verks förtjänster. Hela den historiskt bildade världen vet, att riksarkivarien Malmström framställt en bild af detta märkvärdiga tidehvarfs politiska lif, som blifvit bestående och till hvilken den senare forskningen endast kunnat lägga en rikare utveckling af enskilda detaljer. Genom herraväldet öfver materialet, ett ofantligt rikt material som man vet, genom följdriktig begränsning af ämnet, genom kritisk pröfning, genom noggrant anförande af källor och genom moget och oväldigt omdöme har »Frihetstidens historia» blifvit ett föredöme för vår historieskrifning och ett verk, där man aldrig förgäfves söker efter upplysning.

Det är öfver en lång och lycklig verksamhet riksarkivarien Malmström kan blicka tillbaka, när han inträder i det fjärde tjugofemårsskedet af sitt lif. Han har haft lyckan att med få afbrott kunna ägna femtio år, de egentliga verksamhetsåren af detsamma, åt den historiska vetenskapen, vare sig såsom författare, universitetslärare eller chef för Sveriges riksarkiv, och han fortsätter denna verksamhet ännu på ålderdomen under sysselsättning med den nya upplagan af Frihetstidens historia. Alla vänner af vår historiska vetenskap önska honom den tillfredsställelsen att få föra detta arbete till slut, och hvar och en, som ser hans ännu till det yttre kraftfulla gestalt, hyser goda förhoppningar om att så skall ske. Till de lyckönskningar, som med anledning af den betydelsefulla dagen kommit riksarkivarien Malmström till del, har den Historiska föreningen, i hvars styrelse han många år varit ordförande, i och med dessa antydningar om hans förnämsta lifsgärning äfven velat lägga sin.

När C. G. Malmström först framträdde som historisk författare, voro arbetarne på den svenska historieforskningens fält lätt räknade. I den förträffliga »Tidskrift för litteratur», som i början på 1850-talet fyllde behofven både af en litterär och en historisk tidskrift,

är det på sistnämnda område hufvudsakligen två namn man möter — C. G. Malmströms och hans i den historiska forskningen likaledes fräjdade kusins, C. G. Styffes. Förhållandena ha under de gångna årtiondena väsentligen ändrats. Det finns nu, vid århundradets slut, en hel flock af raska arbetare på vår historias mer och mindre obrutna marker. Somliga, som haft förmånen att vara personliga lärjungar till herr Malmström under hans läraretid i Uppsala, börja redan själfva att åldras. Andra, de yngre, ha endast i hans skrifter haft en föresyn, som de kunnat bilda sig efter. De två *festskrifter* till riksarkivarien Malmströms ära, som anordnats och som snart komma att till honom öfverlämnas, kunna i sin mån vittna om den historiska forskningens ståndpunkt i Sverige uti våra dagar. Den ena utgifves af förlagsfirman P. A. Norstedt & Söner och skall innehålla följande bidrag: professor O. Alin, Hofkansleren frih. G. Lagerbjelkes berättelse om Sveriges förhållande till främmande makter 13 mars—6 juni 1809; amanuensen S. Bergh, Handels- och manufakturdeputationens uppkomst och sammansättning; professor E. Carlson, Slaget vid Poltava och dess krigshistoriska förutsättningar enligt samtida källor; docent C. Hallendorff, De hemliga förbindelserna mellan Danmark och konung August maj—september 1699; lektor E. Hildebrand, Kalmare-stadgar eller det latinska brefvet 1587; riksantikvarie H. Hildebrand, Ett bidrag till Sveriges historia på 900-talet; fil. lic. K. Hildebrand, Sveriges ställning till Antonio Possevinos fredsmedling mellan Polen och Ryssland 1581—82; professor H. Hjärne, Ett svenskt vittnesbörd om holsteinska partistämplingar i Ryssland; professor O. Montelius, Sveriges förbindelse med utlandet i förhistorisk tid; riksarkivarie C. T. Odhner, Razumovskij's not d. 18 juni 1788; professor L. Stavenow, De politiska doktrinernas uppkomst och första utveckling under frihetstiden; docent O. Varenius, Högförräderimålet mot M. G. De la Gardie 1675; samt professor M. Weibull, Det nordiska förbundet i Lund 1679 och dess upplösning.

Den andra festskriften utgifves af det *Historiska seminariet* i Uppsala under ledning af professor Hjärne och meddelar 15 bidrag till Sveriges medeltidshistoria af historiskt eller diplomatiskt innehåll, författade af lika många deltagare i seminariets öfningar och vackra prof på de historiska studiernas art i Uppsala.

Flere af våra historiska författare hade önskat deltaga i dessa festskrifter, fastän tillfälliga omständigheter hindrat dem att förverkliga sina önskningar. Ehuru icke representerade genom egna bidrag, deltaga de alla i den vetenskapliga hyllning, som vår historiska forskningsvärld den 2 nov. 1897 bringat riksarkivarien C. G. Malmström — för ögonblicket visserligen endast i löftets form, men båda skrifterna ha så långt framskridit, att det ej kan dröja länge, innan löftena blifva verklighet.

* * *
*

— Arkivarien i riksarkivet Emanuel Vilhelm Bergman afled helt oförmodadt den 30 sistl. september 61 år gammal. Inskrifven 1866 i nyssnämnda verk, befordrades han där 1874 till amanuens och 1885 till arkivarie på den historiska afdelningen. Sin tjänst skötte han med nit och plikttrohet; på mödernet af finsk börd intresserade han sig efter hand mer och mer för arkivets finska afdelning och blef en outtröttlig och oersättlig rådgifvare för finska forskare. Hans förtjänster om Finland i detta hänseende vunno ock flerfaldigt erkännande; senast blef han i år kallad till hedersdoktor af Helsingfors' universitet. Hans djupaste intressen drogo honom åt det religiösa området, där hans spekulation med viss förkärlek rörde sig inom mystiken, men hans arkivarbeten väckte äfven hågen för historisk forskning. I »Meddelanden från Svenska Riksarkivet» redigerade han sålunda förteckningarna öfver samlingen »Rådslag». I Hist. Bibliotek (bd II) utgaf han »Handlingar rörande söndringen mellan hertig Karl och rådsherrarne 1594—1600». I Hist. Tidskrift har han utom recensioner och strödda meddelanden infört »Strödda bidrag till Västerbottens äldre kulturhistoria» (1890); »Anteckningar om Lappmarken särskildt med hänseende till kristendomens införande därstädes» (1891) samt »Västerbotten och ryssarne 1714—21» (1892). I Svenska litteratursällskapets i Finland förhandlingar och uppsatser 1894 införde han »Några blad ur Karleborgs grefskaps historia». Särskildt har han utgifvit »Strödda bidrag till svenska kyrkans historia under förra århundradet» (1873) äfvensom 1881 »Rikskansleren grefve M. G. De la Gardies fullmakter och donationer» (ej i bokhandeln).

— Den 9 april 1897 dog i Wiesbaden, där han bott sedan 1879, en gammal forskningens veteran, Friedrich Georg von Bunge, 95 år gammal. Han var en af grundläggarne till våra dagars historiska forskning i de ryska östersjöprovinserna. Som professor i Dorpat och sedermera borgmästare i Reval utvecklade han en stor litterär verksamhet. 1842 började han utgifva *Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Kurlands* och ledde denna publikation till 1854; 1852 började han utgifva *Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch* (6 volymer 1853—73). Jämte R. v. Toll utgaf han 1856—57 »Est- und livländische Brieflade» och har i öfrigt bl. a. författat »Das Herzogthum Esthland unter den Königen von Dänemark» (1877), »Die Stadt Riga im 13 und 14 Jahrhundert» (1878).

— Den 21 april 1897 dog i Berlin professor Hermann Weiss, direktör för tyghuset därstädes 1877—95, 75 år gammal. Han är särskildt känd genom sin *Kostümkunde* (3 band 1881—83).

— Grundläggaren af den bekanta »Zeitschrift für bildende Kunst» professorn vid den högre byggnadsskolan i Wien Carl von Lützow har aflidit d. 22 april detta år.

— Professorn vid universitetet i Basel Jacob Burckhardt har den 8 aug. aflidit vid 79 års ålder. Det var en synnerligt framstående kännare af den italienska renässansen samt en lärd och spirituell skildrare. 1855 utgaf han »Cicerone, eine Einleitung zur Genuss der Kunstwerke Italiens»; 1860 följde det i hög grad intressanta, både om djupa studier och psykologisk blick vittnande arbetet »Die Kultur der Renaissance in Italien»; 1867 »Geschichte der Renaissance in Italien». Redan 1853 hade han utgifvit en annan berömd kulturhistorisk tidsskildring: »Die Zeit Konstantins des grossen». Det uppgifves äfven, att han lämnat efter sig ett antal afhandlingar, färdiga att tryckas, så t. ex. »Zur Geschichte der italienischen Renaissance», »Erinnerungen zu Rubens», »Über den hellenischen Menschen in seiner zeitl. Entwickelung».

— Direktorn för det österrikiska hus-, hof- och statsarkivet Alfred v. Arneth afled d. 30 juli 78 år gammal. Han förvärfvade europeisk ryktbarhet genom sina publikationer öfver prins Eugens, Maria Teresias och Marie Antoinettes historia, af hvilka Maria Teresias historia fullbordades med det tionde bandet 1879. Såsom chef för arkivet genomdref han dess öppnande för historisk forskning. I öfrigt deltog han äfven lifligt i det politiska lifvet.

— Professorn Wilhelm Wattenbach (f. 1819) afled d. 20 sistlidne september. Sedan 1873 var han anställd vid Berlins universitet; här var han nära förbunden bl. a. med den aflidne kejsar Fredrik. Hans författareverksamhet rörde sig hufvudsakligen på det paleografiska och källkritiska området. Så utgaf han *Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des dreizehnten Jahrhunderts* (5 uppl. 1886); *Anleitung zur griechischen Paläographie;* en förträfflig *Anleitung zur lateinischen Paläographie* (4 uppl. 1886) samt *Das Schriftwesen im Mittelalter* (3 uppl. 1896).

— Danske riksarkivarien Adolf Ditlev Jörgensen afled efter någon tids sjukdom den 5 sistl. oktober. Han tillhörde Danmarks märkligare personligheter under senare hälften af detta århundrade. Född 1840 i provinsen Slesvig och tillhörande släkter, som lifligt arbetat för danskhetens sak därstädes, aflade han studentexamen och var anställd som lärare i Flensburg, då kriget utbröt och 1864 beröfvade honom hans plats. Han fann en fristad i Köpenhamn och växte där under sorgen öfver landets olycka upp till en af Danmarks främste forskare, som till historiens studium medförde en brinnande fosterlandskärlek. Han anställdes i Gehejmearkivet och gjorde där en ovanligt snabb karrier, efterträdde 1884 Wegener som gehejmearkivarie och blef vid arkivets omorganisation 1889 riksarkivarie. I sin ställning som arkivchef arbetade han energiskt och framgångsrikt på arkivets förvandling från »geheime» till en modern institution för historisk forskning och ledde, biträdd af skickliga medhjälpare, arbetena på akternas omordnande efter ett rationellt historiskt system. Genom lagen af 1889 ställdes riksarkivarien i spetsen

för hela det danska arkivväsendet, som genom inrättandet af provinsarkiv fick en ny organisation. Han utöfvade därjämte ett omfattande historiskt författarskap. Bland hans många skrifter må nämnas »Bidrag til Nordens historie i Middelalderen» (1871), »Den nordiske kirkes grundlæggelse og förste udvikling» (1874—78), »Bidrag til oplysning af Middelalderens love og samfundsforhold» (1872—76), »De historiske folkeviser og Niels Ebbesen» (1891), »Fortællinger af fædrelandets historie» (1889), »Peder Schumacher Griffenfeld» (1893, 94). Dessutom ledde han publikationen af riksarkivets årsberättelser med deras bilagor, författade »De danske rigsarkivers historie» (1884) samt utgaf ett par urkundspublikationer. Senast var han sysselsatt med författandet af Danmarks historia efter 1814 i den under utgifning varande »Danmarks riges historie». Man fann hos honom såsom historisk författare den sällsynta föreningen af historisk kritik med en rik fantasi, en varm och lefvande känsla.

— Till v. Arneths efterträdare som *direktör för det kejserliga hus-, hof- och statsarkivet* i Wien har utnämnts hofrådet jur. doktor F. Winter, hvilken sedan 1871 varit fästad vid arkivet. Hans utnämning anses vara en borgen för, att arkivet allt framgent skall hållas tillgängligt efter de frisinnade grundsatser, som första gången tillämpades utaf företrädaren.

— Till *riksarkivarie i Danmark* har utnämnts arkivarien d:r C. F. Bricka.

— *Akademisk afhandling.* Teol. kand. K. V. Lundqvist försvarade den 9 okt. inför teologiska fakulteten i Uppsala en akademisk afhandling under titeln: *Bidrag till kännedomen om de svenska domkapitlen under medeltiden jämförda med motsvarande institutioner i utlandet* (XII + 255 sid.).

— Äfven vid detta årets *sommarkurser i Uppsala* har historien spelat en stor roll, hvilket ju också af flera skäl är naturligt. Anordnarne låta hvarje serie föreläsningar åtföljas af »grundlinjer», upptagande så att säga skelettet till det bredare muntliga föredraget, en åtgärd, som för åhörarne tvifvels utan är mycket tacknämlig, då de genom dessa grundlinjer kunna uppfriska minnet af det hörda. Äfven för andra historiskt intresserade kunna dessa sammandrag, om de icke äro alltför knapphändiga, vara af intresse, då de liksom koncentrera den moderna vetenskapliga uppfattningen af den ena eller andra frågan. Af denna sommars grundlinjer inom det historiska facket ha följande kommit till vår kännedom: *Ur Medeltidens latinska poesi* af Johan Bergman; *Medeltidens uppfostrings- och undervisningsväsen* af Reinhold Geijer; *Stockholms historia under medeltiden* af Karl Hildebrand, byggd på samme författares utförligare skildring af nämnda ämne i det stora samlingsverket »Stockholm»; *Skandinaviska unioner under medeltiden* af H. Hjärne, med anförande af alla unionsdokument och resonnemang om de viktigare; *Polens undergång* af samme författare, med in-

tressanta reflexioner och data, samt *Sverige och dess grannar* af E. Svensén, med spirituella betraktelser om samfärdssträternas till lands och vatten betydelse för statsbildningarna.

— Geheimearkivrådet Ed. Jacobs i Wernigerode har i »Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde» publicerat en längre afhandling under titeln *Die Wiederherstellung des evangelischen Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg und im Hochstift Halberstadt durch König Gustav Adolf von Schweden im Jahre 1632.* Knappt hade svenskarne efter slaget vid Breitenfeld blifvit herrar i Magdeburg och Halberstadt, förrän där en svensk regering anordnades under furst Ludvig af Anhalt, och det dröjde ej länge, förrän konungen grep sig an med den evangeliska kyrkans återupprättande därstädes. Till verkställare häraf utsågs konungens förre hofpredikant, utnämnde biskopen i Linköping Johannes Botvidi, hvilken under samverkan med lämpliga personer utarbetade både gudstjänstordning, kyrkoordning och skolordning för stiften. De blefvo dock icke stadfästade förrän 1634 af Axel Oxenstierna i egenskap af kunglig legat, till större delen åter omintetgjorda genom följderna af slaget vid Nördlingen och freden i Prag. Handlingarna rörande denna angelägenhet, hvilken i sin mån vittnade om de svenska statsmännens organisationsförmåga och kulturintressen, förefinnas delvis i svenska riksarkivet, i Linköpings stiftsbibliotek samt i Uppsala universitetsbibliotek, där bland annat Botvidis egenhändiga legationsberättelse förvaras. Af dessa i Sverige bevarade aktstycken har förf. fått afskrifter, och han har meddelat dem jämte andra ur tyska arkiv hämtade såsom bilagor till sin undersökning.

— Af den nya *Danmarks Riges Historie* ha till dato 20 häften kommit oss till handa. Af fjärde delen, tiden 1588—1699, författad af d:r J. A. Fridericia, ha fyra häften utkommit, behandlande början af Kristian VI:s regering, förmyndaretiden, samhällsklasserna samt inre förhållanden. — Af femte delen, tiden 1699—1814, författad af professor E. Holm, ha utkommit häftena 1—6; de behandla Fredrik IV:s regering (liksom början på Kristian VI:s) alltså äfven hela det nordiska kriget, detta senare, så vidt vi kunnat finna, med stor opartiskhet. — Af sjette delen, tiden 1814—1864, författad af riksarkivarien Jörgensen, ha utkommit tio häften och med dem första boken af herr Jörgensens afdelning eller perioden 1814—38. De utkomna häftena bjuda i öfrigt på en rikedom af porträtt och andra intressanta illustrationer.

— Den danske kulturhistorikern arkitekten R. Mejborg har börjat utgifvandet af ett nytt arbete under titeln *Danmarks Bøndergaarde, særlig bondestandens liv og færd i det XVI:e, XVII:e og XVIII:e aarhundrede.* Tack vare understöd af staten, Carlsbergfonden, Hjelmstjerne-Rosencroneske stiftelsen och Reiersenska fonden — Danmark är lyckligt lottadt med dessa för litterära ändamål användbara fonder — kan verket utgifvas rikt illustreradt, en

eller flera bilder så godt som på hvar sida. Arbetet är fördeladt på tre afdelningar: 1) Om skogar och skogsbruk; 2) Om åker och äng; 3) Om bostäderna. Det kommer sålunda äfven att handla om bondens verksamhet och lif. För slutet af den andra afdelningen utlofvas bl. a. en skildring af förhållandena uti gränsskogarna mellan Sverige och Danmark, i hvilka fredlösa från båda rikena höllo till. Författaren har under mångåriga vandringar eller resor på ort och ställe studerat sitt ämne och har därjämte ur arkiv, bibliotek och enskilda samlingar eller uppteckningar tillhopafört ett stort skriftligt material för sin skildring. Då äfven de danska bondgårdarna i våra dagar mångenstädes försvinna, då äfven där ur städerna den moderna odlingen tränger ut öfver landsbygden, är ett sådant arbete af så mycket större intresse, och det äfven för svenska läsare, då förhållandena här och där ju i mycket voro lika. Det ansluter sig i öfrigt till ett tidigare af hr Mejborg utgifvet verk om »Slesvigske böndergaarde». Illustrationerna i det häfte, som kommit oss till handa, äro alla mycket vackra.

— *Svenska litteratursällskapet i Finland* har som fortsättning på de tidigare i Finsk tidskrift publicerade årskatalogerna öfver svensk litteratur i Finland beslutat utgifva *femårs-kataloger* öfver densamma. Den första, omfattande åren 1886—90, utkom 1892. Den andra, för åren 1891—96, har utgifvits i år. Bibliografien består af två afdelningar, en alfabetiskt ordnad med fullständiga bibliografiska notiser, den andra systematiskt uppställd, angifvande endast författarenamn och boktitel. Det blomstrande sällskapet har härigenom gjort alla den svenska litteraturens vänner en väsentlig tjänst. För historikern, liksom för alla andra fackmän, är det synnerligen välkommet att på detta sätt få en öfverblick af den litterära produktionen på sitt område. Man skulle endast önskat, att de i Finsk tidskrift förekommande själfständiga uppsatserna i historia äfven blifvit medtagna. — Bland litteratursällskapets kommande publikationer märkes en ny samling bref från H. G. Porthan, flertalet ställda till ärkebiskop C. F. Mennander. Tilläggas må, att sällskapet från och med 1897 (tills vidare för fem år) åtnjuter ett årligt statsunderstöd af 8,000 mark. Sällskapets fonder uppgingo förlidet år till öfver 170,000 mark.

— *Finsk historisk litteratur.* Såsom akademiskt specimen har fil. kand. T. S. Dillner utgifvit en afhandling, benämnd »Studier öfver Finlands handel under tidrymden 1570—1622. I. Utrikeshandelns beskattning 1570—1605». Med minutiös noggrannhet har han däri underkastat de under nämnda tid utkomna mera eller mindre invecklade handelsförordningarna en utförlig analys, hvarvid han ständigt sökt att, så vidt möjligt varit, ställa dunkla punkter i belysningen af de uppgifter, han hämtat ur tullräkenskaperna angående Finland. Efter att ha klargjort de merkantila grundsatserna, såsom de afspegla sig i författningarna, ärnar förf. öfvergå till en redogörelse för Finlands inre och utrikes handel, hvars allmänna till-

stånd han redan tidigare belyst genom ett i Historiallinen Arkisto tom. XIII offentliggjordt statistiskt material.

Finska historiska samfundet har utgifvit senare delen af 14:e tomen af *Hist. Arkisto.* Förutom samfundets protokoll för 1894—95, en kort undersökning af K. O. Lindeqvist om de pålagor, fredskongressen på Åland medförde, samt ett antal handlingar rörande Messenierna, meddelade af K. G. Leinberg, upptager häftet en 400 sidor omfattande, på ytterst detaljerad forskning grundad undersökning af K. R. Melander om skatterna i Finland och Kexholms län åren 1617—1634, en fortsättning på förf:s år 1887 publicerade akademiska afhandling om Finlands inre tillstånd efter freden i Stolbova.

Svenska litteratursällskapet i Finland, hvars lifliga verksamhet vi ofta varit i tillfälle att beröra, har utsändt tvenne historiska arbeten: »Raseborgs slotts historia», författad af fil. mag: Torsten Hartman, samt »Naturalhistorien vid Åbo akademi», författad af arkiater Otto Hjelt. Det förra arbetet, som tillkommit på initiativ af nyländska studentafdelningen, skildrar på ett ledigt och underhållande sätt samt med den fullständighet, det ofta nog mycket karga materialet medgifvit, borgens öden från dess första omnämnande i historien i senare hälften af 14:e seklet. Enligt förf:s åsikt grundlagdt af sjöröfvare till skydd för den i medeltidsurkunder någon gång nämnda lilla köpingen Snappertuna, kom slottet först i Bo Jonssons och därefter i kronans ägo samt tjänstgjorde intill reformationstiden under olika befallningshafvande, bland hvilka märkas rikets mäktigaste stormän, såsom Västra Nylands administrativa centrum och säte för dess krigsstyrka. Under befrielsekriget mot danskarne 1521—23 råkade borgen på förfall, blef aldrig ordentligt restaurerad och lämnades slutligen år 1553 helt och hållet i ödesmål.

»Naturalhistoriens studium», som bildar sjette delen af serien »Åbo universitets lärdomshistoria», utgör afslutningen af ett ungdomsarbete, som förf. påbörjade för ett halft sekel sedan och hvaraf tidigare resultat framträdt i ett par afhandlingar. Efter att i korthet (s. 1—48) ha redogjort för den »metafysiska perioden», som sträcker sig från akademiens grundläggning till början af frihetstiden och betecknas af naturvetenskapernas osjälfständiga ställning, skildrar förf. med stor utförlighet (s. 49—321) den därpå följande »ekonomiska perioden», som han utsträcker inemot seklets sista årtionden. Denna period har förf. behandlat con amore. Den omfattar $^2/_3$ af bokens innehåll samt grundar sig icke endast på den tryckta litteraturen, utan jämväl på arkivaliskt material, särskildt brefsamlingar, ur hvilka talrika för tidens förhållanden karakteristiska utdrag meddelas. Speciellt uppehåller sig förf. vid professorerna Kalms och Gadds lefnad samt deras för Finlands ekonomiska utveckling betydelsefulla ekonomiska verksamhet. Mindre utförligt behandlas (s. 322—412) den sista eller »den deskriptiva perioden», hvarpå följer en systematisk öfversikt af Finlands naturalhistoriska litteratur 1640—1827.

Förutom nämnda arbeten har litteratursällskapet under året utgifvit 10:e tomen af sina »Förhandlingar och uppsatser». Af häri ingående uppsatser af historiskt innehåll må framhållas »Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet» af G. Cygnaeus, »Finska studerande vid utrikes universiteter före 1640» af K. G. Leinberg samt »Ur Wetterhoffska papperen» af C. G. Estlander.

Litteraturhistorikern Eliel Aspelin har i en intressant biografi skildrat den numera halft bortglömde forskaren och konstnären från Karlarnes tid, assessorn i antikvitetskollegiet Elias Brenner. Med ledning af tryckta och otryckta källor redogör förf. utförligt för Brenners barna- och ungdomsår i sin österbottniska hembygd, hans hemlif i Sverige, hans antikvariska resor och öfriga offentliga verksamhet. I olika kapitel behandlas B. såsom miniatyrmålare, som numismatiker, som kopparstickare och som fornforskare. Särskild uppmärksamhet ägnas bl. a. de båda upplagorna af »Thesaurus», deras tillkomst, plan och betydelse. Arbetet, som framträder i en synnerligen vårdad typografisk utstyrsel, illustreras af talrika afbildningar af B:s miniatyrer samt åtföljes af förteckningar öfver porträtt och kopparstick, som kunnat tillskrifvas Brenner.

Pastor A. Neovius har utgifvit »Anteckningar rörande Borgå stads historia» I. Dessa kronologiskt ordnade excerpt från äldsta tid till anno 1897 skola utan tvifvel tjäna som god vägledning för den historiker, hvilken kommer att öfvertaga författandet af Borgå stads historia, ett uppdrag, som, enligt stadsfullmäktiges i nämnda stad nyligen fattade beslut, skall honoreras med 8,000 mark.

Af den svenska öfversättningen af prof. J. R. Danielsons tidigare omnämnda, för svenska som finska läsare lika intressanta arbete »Finska kriget och Finlands krigare 1808—1809» ha under årets lopp redan 8 häften utkommit, och de följande torde blifva färdiga till jul. I förhållande till den finska erbjuder denna svenska upplaga fördelen af att upptaga de i arbetet mycket talrikt förekommande citaten ur de i kriget deltagande personernas korrespondens på originalspråket.

»Biografisk handbok» har avancerat till fjärde häftet.

(*C. v. B.*)

— I England förberedes under ledning af lord Acton och under titeln *The Cambridge Modern History* ett samlingsverk för den nyare tidens allmänna historia. Det är beräknadt på tolf band, hvart och ett omfattande vid pass 700 sidor och författadt af en för uppgiften kvalificerad fackman. Första bandet skall behandla renässansen och utkomma 1899. Sedan är det meningen, att årligen två band skola utgifvas.

— För den historiska litteratur, som utkommit med anledning af *konung Oskars regeringsjubileum*, kunna vi först i nästa häfte lämna redogörelse.

— Vår litterära och vetenskapliga värld har satts i rörelse genom det angrepp, som en ung, om Sveriges historia väl förtjänt

tysk forskare, doktor Fritz Arnheim, nyss riktat mot en nyligen af kammarherre O. G. v. Heidenstam utgifven bok med titeln: *Une sœur du grand Frédéric Louise-Ulrique, reine de Suède.* Vi hinna ej denna gång inlåta oss på någon närmare granskning af nämnda arbete. Hvad vi kunna konstatera är, att herr v. H. på ett inom historiska kretsar lyckligtvis sällsynt sätt missbrukat det tillmötesgående, som doktor Arnheim visat genom att till hans förfogande ställa sina excerpter ur olika arkiv, framför allt ur Berlins statsarkiv, dock med förbehåll, att han icke finge aftrycka de meddelade ur akterna gjorda utdragen. Utan att så mycket som med ett ord omnämna detta förhållande — en oförlåtlig uraktlåtenhet — har herr v. H. helt enkelt tillägnat sig frukterna af herr Arnheims forskningar och anför upprepade gånger »Berlins statsarkiv», hvilket enligt ingångna upplysningar från arkivets styrelse aldrig begagnats af någon forskare med v. H:s namn. Tvetydigt ställer sig vidare herr v. H:s förhållande till de ur den Gustavianska samlingen i Uppsala univ. bibliotek hämtade excerpten. Lika oklar är hans ställning till de broschyrer af doktor Arnheim och en annan tysk forskare, hvilka behandla partier af Lovisa Ulrikas lif och stått till hans förfogande, men icke med ett ord anföras. Man motser med nyfikenhet herr v. H:s egen förklaring, och det är att hoppas, att han skall gifva den förfördelade forskaren all den upprättelse honom tillkommer.

Karl XII:s sista fälttåg

AF

J. A. LAGERMARK

I.

Fälttåget i Norge 1718 var af kort varaktighet, men Karl XII:s plötsliga död, det olyckliga återtåget och de strax därpå följande omhvälfningar så i Sveriges yttre som inre förhållanden — allt detta har gjort, att fälttåget, huru kort det än var, ådragit sig stor uppmärksamhet. Det är författarens afsikt att lämna några bidrag till dess historia. De svenska källorna äro dock ty värr mycket torftiga.[1] Konungen själf synes ej hafva meddelat sin omgifning något synnerligt om sina planer och förhoppningar. En och annan tilldragelse ville man icke skrifva något om, sedan det visat sig, att bref, som sändts till officerare vid hären, befunnits brutna vid deras framkomst.[2] Dessa omständigheter försvåra i hög grad framställningen af detta fälttåg.

Genom öfverrumpling hade Karl XII 1716 sökt eröfra Norge. Detta försök misslyckades, men det märktes snart, att han ej uppgifvit sina planer. Det dröjde nämligen ej länge, förrän han vidtog sådana åtgärder, att det tydligt visade sig, att hans eröfringsplaner voro riktade åt samma håll, men i afseende på sättet att utföra dem finner man en väsentlig olikhet. 1716 års krig hade han börjat utan att gifva sig tid att sammandraga något större antal trupper

---

[1] Då det ej uppgifves, hvar de åberopade handlingarna finnas, tillhöra de riksarkivet.

[2] Öfverstlöjtn. Du Brocard till »Monseigneur» (Görtz) från Holmedal 27/8. Strödda handl. hörande till Görtz' mål.

eller skaffa några synnerliga förråd af lifsmedel och annat, som kunde vara af nöden. För hans sista fälttåg åter gjordes stora förberedelser under 1717 och 1718. För dessa förberedelser, liksom för fiendernas försök att vid Västkusten hindra dem, har jag förut i tvenne arbeten redogjort.[1] Likaså har jag förut särskildt skildrat generallöjtnant Karl Gustaf Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718.[2] Ehuru dennes kår gjorde en viktig diversion under 1718 års fälttåg, har jag dock ansett mig kunna särskildt redogöra därför, utan att öfversikten af 1718 års fälttåg skall i någon väsentlig mån däraf lida. I det följande hänvisar jag därför till dessa arbeten och upprepar däraf endast hvad som kan vara alldeles nödvändigt för en riktig uppfattning af händelsernas gång.

Af åtskilliga yttranden af samtida personer framgår, att man ej förbisett, att stora svårigheter skulle möta vid försöket att eröfra Norge. Man framhöll, att det lättaste sättet att eröfra detta land vore, om svenska flottan kunde spela herre i Nordsjön.[3] Om Karl XII hyst några förhoppningar i detta afseende, är omöjligt att veta, men det bör dock påpekas, att han redan våren och sommaren 1716 sökte öfvertala borgerskapet i Göteborg att, mot erhållande af bättre privilegier, utrusta 3 större krigsskepp, hvartdera »af två däck med några och 60 stycken, det nedersta laget af 24-pundige och det öfre af 18-pundige». Borgarne kunde dock ej förmås härtill. De åberopade sin stora fattigdom och oförmåga att utrusta de begärda skeppen såsom skäl för sin vägran.[4] Samma år gaf konungen geheimerådet G. H. von Görtz i uppdrag att utomlands söka anskaffa så väl krigsskepp som båtsmän och sända dem till Göteborg. Sedermera uppmanas denne att på allt sätt skynda därmed. Också lyckades Görtz sluta ackord med en baron Hogguer om att denne skulle sända 3, möjligen 4 krigsskepp och ett

[1] Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 263—316. — Striderna vid Västkusten 1717 och 1718. Uppsala 1887.

[2] Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718. Sv. hist. tidskr. 1889, s. 323—362.

[3] Ett odat. och anonymt betänkande ang. »Norska Exped.» bland Handl. rör. Sveriges krigshist. 1709—1718. Nord. Saml. Uppsala bibl.

[4] Generalg. Mörner till Karl XII juni 1716 (datum är ej angifvet). S. Wieselgren, Ur Göteborgs häfder, s. 27. Privilegierna finnas tryckta i J. A. Nordbergs hist. II, s. 569—574.

tillräckligt antal matroser till Göteborg,[1] men Görtz' fängslande strax därpå hade till följd, att det ej blef något resultat af denna öfverenskommelse.

Försöket att förstärka göteborgska eskadern med större örlogsskepp misslyckades sålunda, men konungens bemödande att förstärka galereskadern hade däremot så stor framgång, att denna trots olyckan i Dynekilen 1716 kunde under 1717 och 1718 skydda de svenska transportskepp, som afgingo inomskärs till Strömstad och Dynekilen från Göteborg, Uddevalla och andra orter.[2]

Hvad flottorna i Karlskrona och Stockholm angår, så voro de knappast i stånd att försvara kusterna vid Östersjön, hvarför han ej kunde räkna på någon medverkan af dem i Västerhafvet. Ett försök att framtränga genom Öresund hade sannolikt invecklat den svenska flottan i strid med den engelska. Åtminstone förklarade amiral Norris i en konferens, som hölls i Köpenhamn den 16 maj 1718 mellan generalamiral Gyldenlöwe, amiral Norris, mylord Polworth och baron Bottmar, att den engelske konungen sändt sin flotta till Östersjön för att bidraga till Danmarks försvar, hindra svenskarnes transporter och landstigningsförsök äfvensom för att hindra den svenska flottan att gå genom Öresund.[3]

Flottans verksamhet i Östersjön var obetydlig 1718, liksom förhållandet var 1717. Väl klargjordes så väl örlogsflottan i Karlskrona som eskadern i Stockholm båda åren, men för att spara provianten utsändes blott några få skepp därifrån för att kryssa. Likaså skulle af samma anledning ej flera båtsmän uppbådas än hvad som kunde behöfvas till det allra nödvändigaste arbetet.[4] Till amiral Karl Hans Wachtmeister, som skulle föra kommando öfver den från Karlskrona utgående eskadern, skref konungen den 7 maj

[1] Karl XII till Görtz $^{23}/_{10}$ 1716. *Danske Samlinger.* 2 R. 1 Bind, s. 291 o. f. — Jfr Karl XII till Görtz $^{30}/_{5}$ 1716. *Handl. rör. Skand. hist. X*, s. 396.

[2] Förf:s anförda afh., Striderna vid Västkusten 1717 och 1718.

[3] Gehejmeprotokoll. Danska riksark.

[4] Förf:s anförda afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg, s. 277, och Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 15. — Hvad eskadern i Stockholm angår, hade vice amiral J. Fr. Örnfelt $^{23}/_{4}$ underrättat konungen, att den var färdig att gå till sjös. Därpå svarades $^{3}/_{5}$, att inga fartyg skulle gå ut, innan vidare order utfärdats.

1718, att hans afsikt med eskaderns utsändande vore att befordra sjöfarten på Sverige, hindra handeln på de förbudna hamnarna och, när tillfälle gåfves, göra fienden skada och afbräck, dock borde man ej gå till sjös med alla fartygen, utan blott med en del, men man måste städse söka inbilla fienden, att man var sinnad att med alla fartygen gå till sjös, så att den ingen dag kunde göra sig säker. Skeppsbesättningen på de skepp, som ej voro ute i sjön, kunde under tiden till besparande af sjöprovianten arbeta på dockan.[1] Genom en mindre eskader, som på våren utlopp, tryggades till en början handeln på de svenska hamnarna, men sedan måste denna söka skydd i Karlskrona hamn till följd af danskarnes öfverlägsenhet till sjös och engelska flottans ankomst i Östersjön. Äfven den holländska flottan visade sig i sjön. Den 27 juni fick Wachtmeister order att kryssa mellan Gotland och preussiska vallen. Detta kunde dock på en tid ej verkställas, emedan de fientliga flottorna först lågo vid Hanö och sedan vid Bornholm, hvarigenom den svenska eskadern var så godt som inspärrad. De fartyg, som i augusti lågo i Karlskrona och voro färdiga att utlöpa vid lämpligt tillfälle, utgjorde 13 örlogsskepp, 4 fregatter och några smärre fartyg, dock behöfdes mera folk till besättning, ifall de verkligen skulle löpa ut.[2] Då tiden för norska fälttåget nalkades, gaf konungen order, att skeppen skulle uppläggas, hvarjämte han förklarade, att »vi i nåder äre väl förnöjde med det kommando, som I (Wachtmeister) detta år vid eskadern fört.»[3]

---

[1] Karl XII till Wachtmeister. E. Carlson, Konung Karl XII:s egenhändiga bref, s. 428.

[2] Redan i slutet af mars och början af april voro flera fartyg på kryssning. Den 1/5 voro 8 örlogsskepp, 3 freg. och 1 brig. till sjös. Ett par dagar därefter skulle 1 örlogsskepp och 1 freg. likaledes löpa ut, hvarjämte 4 örlogsskepp inom kort skulle klargöras. Emellertid hade 13 danska örlogssk. och 5 freg. utgått från Köpenhamn, hvarför Wachtmeister, som var alltför underlägsen, redan 4/5 måste återvända med eskadern till Karlskrona, särskildt som den engelska flottan samtidigt visade sig i Östersjön, men så väl i juli som augusti låg eskadern på redden i Karlskrona, bevakad af de danska och engelska skeppen, som lågo vid Hanö. Amiralit. till Karl XII 7/4, 17/4, 1/5, 5/5. — v. Müllern till Görtz 2/6. — G. F. v. Rosen till Görtz 3/4, 8/6, 7/7, 14/7, 12/8. — H. H. v. Liewen till Görtz i aug. 1718. Handl. rör. Görtz.

[3] Karl XII till Wachtmeister 15/9. Svar på Wachtmeisters bref 8/9, hvari han underrättar, att han, som varit på kryssning, återkommit till Karlskrona.

Då den svenska flottan ej kunde spela herre i Nordsjön, fanns det ej någon annan utväg än att företaga anfallet till lands. Därtill fordrades dock upprättandet af betydande magasiner vid norska gränsen. I ett odateradt och anonymt betänkande från denna tid framhålles detta såsom ogörligt; författaren till detsamma påstår till och med, att det skulle blifva ytterligt svårt att transportera lifsmedel efter hären in i Norge, äfven om man kunde anskaffa tillräckliga förråd vid gränsen. Man hade väl funnit under 1716 års fälttåg, att de norska bönderna ej vågade angripa reguliert tågande trupper, men de skulle dock kunna göra de svenska transporterna stor skada.[1] Hvad anskaffandet af magasiner vid gränsen angår, visade det sig också, att trots alla ansträngningar det ej lyckats att vid fälttågets början sätta dem i det stånd, som önskligt varit. Ganska stora förråd voro dock samlade, och mycket höll man på att föra till gränsen.[2]

För att skydda dessa förråd och för att någorlunda ostördt kunna göra sina förberedelser för fälttåget tillkallades flera regementen, hvilka dels användes till besättning och arbete på de befästningsverk, som anlades, dels till bevakning af gränsen. Om man undantager Västerbottens regemente, voro alla de öfriga extraordinarie regementen, dock tillkallades vid behof de närmast befintliga ständiga regementena. Så voro följande reg:n kommenderade till Göteborg och Bohuslän: Grenadierbat., Smålands tremänningsreg., Smålands femmänningsreg., Västerbottens reg. och Sachsiska reg. Till förstärkning och aflösning af dessa tillkallades tidtals följande regementen: Västgöta-Dals (1717 och början af 1718), Hallands (1717), Östra skånska (1718), Elfsborgs (1718) och Skaraborgs (1718), hvarjämte Änkedrottningens lifreg. 1717 fick order att hålla sig i beredskap att bryta upp, så snart nödigt vore. Därtill komma något artilleri och en del båtsmän.[3] I Dalsland voro 1

[1] Jfr s. 276 not 3.

[2] Förf:s afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg.

[3] Förf:s anf. afh., Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 11, 19, 22, 23, 25, 28, 37, 42. Karl XII till generalg. Mörner 18/3 1718. Bland trupperna, som voro kommenderade, rådde ofta stor sjuklighet. Så voro af Västgöta-Dals reg. 1/4 1718 ej mindre än 952 sjuka och blott 73 friska. Förslag af B. Fr. Rosentahl. Västgöta-Dals reg. Öfverstars bref.

skvadron (= halfva reg.) af Upplands tremännings kavalleri och Bohusläns Gröna dragoner inkvarterade. Dessa trupper tillsammans med de af öfverste Gabr. Brinck upprättade frikompanierna användes rätt mycket att oroa fienderna vid gränsen.[1] I Värmland lågo Upplands ståndsdragoner, hvarjämte vissa tider manskap af Nerke—Värmlands indelta regemente och Nerke—Värmlands tremänningar var kommenderadt till bevakning af gränsen och till arbete på Eda och Hajums skansar.[2]

Samtliga trupperna stodo under generalen (sedermera fältmarskalken) och generalguvernören K. G. Mörners öfverkommando. Under honom fördes befälet i Bohuslän och Dalsland af generallöjtnant M. J. De la Gardie från hösten 1716 till början af juni 1717, då han för en tid aflöstes af generalmajor J. Hjerta. I början af januari 1718 återkom De la Gardie såsom generalkrigskommissarie, hvarjämte befälet öfver trupperna lämnades åt honom. Detta befäl gafs sedan den 12 april åt general K. G. Dücher, som dock först i början af juni ankom till Strömstad.[3] Härvid bör dock anmärkas, att under en stor del af 1718 stodo samtliga trupperna i Dalsland äfvensom de där upprättade frikompanierna under befäl af öfverste Brinck.[4] I Värmland fördes befälet 1717 af öfverstlöjtnanten och kommendanten på Eda skans, Anton von Didron.[5] Under år 1718 skulle general Erik Sparre hafva högsta kommando därstädes, men han förhindrades därifrån genom sjukdom[6],

---

[1] Många bref från öfverste T. G. Bjelke och major J. H. Hamilton till öfverste K. G. Bjelke 1717 och 1718. Bergshammars arkiv.

[2] Handl. rör. Upplands ståndsdr. Krigsark.

[3] Striderna vid Västkusten, s. 18, 36. Karl XII till generalm. J. Hjerta $^{3}/_{1}$ 1718. De la Gardie fick ämbetet af generalkrigskommisariatet vid krigsmakten på bohuslänska sidan $^{17}/_{12}$ 1717 med order att genast begifva sig till Strömstad. Under De la Gardies mönstringsresor sköttes kommissariatet af generalm. Gabr. Ribbing. Karl XII till Ribbing $^{15}/_{3}$ 1718.

[4] Karl XII till Brinck $^{7}/_{5}$ 1718.

[5] Karl XII till Didron $^{12}/_{7}$ 1718.

[6] Redan i bref $^{18}/_{3}$ och $^{21}/_{3}$ hade Sparre underrättat arfprinsen om sin »indisposition» och likaså $^{25}/_{6}$, att han fått recidiv. Sparre hade den senare gången varit på väg till Värmland, men den gamla opassligheten hade tillstött, så att han ej kunnat resa längre än till Örebro, hvarför han anhöll hos konungen att få resa hem för att sköta sin hälsa, hvilket bifölls liksom hans begäran att längre fram få komma till konungen, sedan han först underrättat sig om ett och annat i Värmland. Vid den tid, då fälttåget skulle börja, begaf sig Sparre på väg till gränsen, men kom ej då längre än till Karlstad, hvarifrån han på grund af sin opasslighet åter anhöll, att

hvarför det innehades af generalmajor Karl Bildstein och Didron. Frampå sommaren finner man, att generallöjtnant Henrik Otto d'Albedyll samt generalmajorerna Johan Carlsson Strömfelt och Karl Leutrum haft sin verksamhet därstädes.[1] Förråden i Eda skans och på andra ställen i Värmland stodo under Bildsteins vård, men i hans frånvaro under Didrons. Vid tiden för fälttågets början fick Leutrum order att aflösa Bildstein, som då kallades till hufvudarméen. Leutrum uppgifver, att anledningen härtill var, att konungen var missnöjd med det sätt, hvarpå komissariatet sköttes.[2]

Lämpligaste årstiden för ett fälttåg i Norge ansågs vintern vara. Under denna årstid, då sjöar, floder och kärr vanligen äro tillfrusna, kan man både lättare inrycka och framtränga i landet än annars, särskildt ansågs vintern lämplig för ett angrepp på Fredrikstad — den viktigaste punkten i hela Norge. — Samma åsikt synes äfven norrmännen hyst. Mot vintertiden började de nämligen med mera omsorg bevaka passen mot Sverige, utsända flera

---

konungen ej måtte rikta några order till honom. Brefvet adresserades till sekreteraren S. Åkerhjelm, och denne säger i sitt svar 28/10, att han fått det för tvänne dagar sedan, men som konungen rest bort tvänne timmar före brefvets ankomst, hade han ej kunnat föredraga det. Sparre tyckes hafva varit orolig för att konungen skulle upptaga hans begäran illa. Åkerhjelm skrifver nämligen, att konungen alltid uttryckt sig nådigt, då han talat om Sparre, hvarför han ej behöfde hysa någon fruktan i detta afseende. Arfpr. till Sparre 29/8, 15/7. Karl XII till Sparre 5/7, Sparres brefväxling. Uppsala bibl. Konungen hade ej heller väntat, att Sparre skulle blifva i stånd att deltaga i fälttåget. Denne sistnämnde skrifver nämligen till sin fru, att han under resan träffat i Örebro generallöjtnant H. H. v. Lieven, »som skrek som en galning, när han fick se mig, sägande, att konungen ej väntade mig och att, om jag vore klok, jag skulle återvända med detsamma till Sundby.» När han sedermera i Karlstad fick höra att värmländska afdelningen blott bestod af 3 reg., skref han: »Så godt som alla trupper, som voro här på gränsen, ha tågat åt detta håll, så att nu befinner sig, att den hederliga arméen, som man mig hade destinerat, består nu allenast af 3 regimenten. Dem skall generallöjtnant Alfendahl (Albedyll) af hjärtat gärna få anföra. Tänk dig, jag ber, om efter mina första ordres, jag hade begifvit mig hit förliden vinter för att här croquer le marmot under 10 månader och sedan sluta med denna sköna expedition.» Sparre till sin fru 11/10, 4/11 1718. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 255 och 256.

[1] Öfverstl. O. V. Lydinghjelm underrättar E. Sparre 11/8 1718, att d'Albedyll kom till Eda skans i förgårs och hade kommando. Generalm. Leutrum och Bildstein voro där också. Ambassadören E. Sparres brefväxling. Uppsala bibl. d'Albedyll hade 10/7 fått order att begifva sig dit. Öfverstarnes bref. Jönköpings reg.

[2] Einige Papire aus der Verlassenschaft des Generals Carl Frhrn von Leutrum. Stats-Anzeigen von A. A. Schlözer. Göttingen 1784, s. 464.

kunskapare och förse gränsfästningarna med större garnisoner.[1]

Med afseende på sättet att föra krig i Norge framhölls, att det icke vore rådligt att tåga mot Kristiania och belägra därvarande fästning Akershus — såsom svenskarne gjorde 1716 — innan man intagit Fredrikstad. Fredrikshall med fästningen Fredriksten kunde man gärna gå förbi. Genom belägring af Fredrikstad vore med detsamma fästningen Fredriksten blockerad; bevakades den med en mindre kår, måste den förr eller senare kapitulera af brist på proviant. Genom formlig attack vore den för öfrigt svår att intaga.[2]

Redan tidigt har konungen bestämt antalet af de trupper, han ville använda för fälttåget, och fördelat dem i tre särskilda kårer, nämligen den bohuslänska, värmländska och jämtländska. Visserligen finnes förteckning på trupperna i riksregistraturet först upptagen för den 4 maj 1718, men det finnes förslag på magasinspersedlar, som voro behöfliga vid hvarje kår, och dessa förslag, som äro uppsatta på grund af öfverläggningar mellan Görtz och ombudsrådet Kasten Feif, äro daterade den 1 februari,[3] och man finner, att de särskilda kårernas styrka beräknats ungefär i likhet med hvad som uppgifves på förteckningen den 4 maj. Redan i slutet af 1717 hade general E. Sparre utsetts till befälhafvare för den värmländska kåren och generallöjtnant K. G. Armfeldt för den jämtländska.[4]

Då stora svårigheter, ja större än man sannolikt föreställt sig, mötte vid anskaffandet af proviant, beklädnad och skjuts, var konungen en tid betänkt på att dels utbyta de regementen, hvilkas utrustning var dålig, mot andra,

[1] En uppsats »Om Norrige. Författad 1718.» Handl. till Sveriges politiska hist. 1714—1718. Uppsala bibl. Jfr förf:s afh., Karl XII:s krig i Norge 1716. Uppsala universitets årsskrift 1883, s. 14—16. Striderna vid Västkusten, s. 4 och 33. — När Görtz efter konungens död anklagades för sitt förhållande, anförde han till sitt försvar bland annat: »Eljest beropade han (Görtz) sig på General Düchers vittnesbörd, att han på allt sätt sökt afråda Hans Maj:t att föra så mycket kavalleri med sig i Norge: och har hans mening varit, att Hans Maj:t om sommaren skulle gå därin.» P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih., s. 201.

[2] Maigret till »Monsieur» (Görtz). Strömstad $^{20}/_{5}$ 1718. Strödda handl. hör. till Görtz mål. Jfr P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih., s. 79.

[3] Memorial (koncept) $^{1}/_{2}$ 1718. Handl. rör. Görtz.

[4] Riksreg. $^{17}/_{12}$ 1717.

som voro bättre utrustade, dels af de båda kårer, som bestämts till inryckning i södra Norge, bilda en enda, under det att man dock gjorde min af att anfalla med tvänne.[1]

Vid fälttågets början finner man dock, att konungen gifvit order till regementscheferna att vid marschen mot Norge äfven medtaga det sjuka och dismunderade manskapet.[2] Däremot drogos de flesta trupper, som samlats eller bort samlas i Värmland, till Västra Ed och Strömstad.[3]

I mars 1718 lämnade konungen Lund, där han vistats en längre tid, och begaf sig till Kristinehamn, hvarest han den 21 i samma månad sammanträffade med sin syster, Ulrika Eleonora, hennes gemål, arfprinsen af Hessen-Kassel, och hertigen af Holstein-Gottorp. Här stannade han till den 2 april, då han begaf sig på väg till norska gränsen för att bättre kunna öfvervaka förberedelserna till fälttåget.

Han for då utmed gränsen till Strömstad, dit han ankom den 24. Endast en gång begaf han sig åter till Lund, där han uppehöll sig 17 maj—11 juni. Under vistelsen vid gränsen for han fram och tillbaka mellan Strömstad, Västra Ed, Holmedal och Eda skans.[4] Han hade ock önskat begifva sig till Järpe skans i Jämtland, men från denna resa afstod han, emedan han fruktade, att de allmänna ärendena

---

[1] v. Kochen till Görtz. Haga vid Eda skans $^{31}/_{7}$ 1718. Handl. rör. Görtz.

[2] Karl XII till öfverste H. M. Buddenbrock $^{23}/_{9}$ 1718. Förf:s afh., Rustningarna till Karl XII:s sista fälttåg. Sv. hist. tidskr. 1886, s. 276.

[3] Till värmländska afdelningen skulle följande trupper höra: artillerimanskap, lifreg. till häst, 4 komp. af adelsfanan, Upplands ståndsdrag., lifgardet till fots, Upplands reg., Södermanlands, Dalreg., Västmanlands, Nerke—Värmlands indelta reg. och Nerke—Värmlands tremänningar. »Fältstat (odat.) för år 1718» bland handl. rör. Görtz. Jfr »notification», dat. $^{13}/_{6}$ 1718, bland handl. rör. Sveriges krigshist. Nord. saml. Upps. bibl.

[4] Nordberg II, s. 664—666. Angående dessa färder utmed gränsen skref T. G. Bjelke till sin bror K. G. Bjelke $^{1}/_{5}$: — — — »vous parlez à votre aise étant à Stockholm, pendant que nous sommes à courir par les forêts et montagnes: je vous assure, que je ne suis pas assez esclave de la gloire pour avoir souhaité cette promenade qui a été belle, puisque l'on le veut; entre nous je suis pourtant bien aise d'en être quitte.» Bergshammars arkiv. — Biskop Rhyzelius berättar i sin dagbok (Nyt Historisk Tidsskrift 3 R. Kjöbenh. 1867—1869) s. 485, att konungen hade, då han kom till Lund, »inom ett dygn ifrån kl. 4 om morgonen till kl. 3 den andra dagens morgon ridit öfver 30 mil ifrån Vänersborg igenom Göteborg, hvilket mångom förekommer otroligt.» — Sekret. J. H. von Kochen skref till Görtz $^{19}/_{5}$, att konungen rest från Vänersborg till Lund på ett dygn, näml. 33 mil från kl. 2 på morgonen till kl. 11 på kvällen. Handl. rör. Görtz.

skulle lida, om han vore frånvarande så lång tid, som fordrades därför.[1]

Angående tidpunkten för truppernas inryckande i södra Norge iakttog konungen länge fullkomlig tystnad. Görtz hade ej reda på, när han ämnade börja fälttåget, såsom man finner af bref till ombudsrådet von Müllern den 21 maj. Däri säger han sig nämligen hoppas, att konungen icke låter trupperna marschera före slutet af juni månad, på det att fienderna ännu någon tid måtte vara i okunnighet, mot hvilken af dem, han ville vända sig. Görtz ansåg utan tvifvel, att underhandlingarna med Ryssland därigenom skulle hafva bättre framgång. Icke ens när detta bref föredrogs för konungen, behagade denne lämna någon upplysning, när han ville börja fälttåget.[2] Såsom bevis på, huru okunnig man var, kan nämnas, att äfven en sådan man som general Stanislaus Poniatowski kunde den 28 juli skrifva från Eda skans till Görtz, att man där smickrade sig med att inom kort börja fälttåget,[3] och dock dröjde det därmed 3 månader. Först den 9 september skref konungen till arfprinsen af Hessen-Kassel, att han sände honom bref om de regementens uppbrott, som funnos i trakten af Stockholm, samt att han samma dag afsände uppbrottsorder till öfriga regementen. Marschdagarne voro dock icke fullständigt angifna, utan regementena skulle få vidare order, när de hunnit till de orter, som stodo upptagna på de lämnade marschrutorna. Han underrättade arfprinsen likaledes, att det vore tids nog, om han komme till Strömstad i oktober, ty först i slutet af denna månad eller i början af november skulle regementena komma dit.[4]

Under 1716 års fälttåg hade man pröfvat besvärligheterna af ett krig i Norge, och det högre befälet synes ej hafva varit gynnsamt stämdt för ett nytt fälttåg därstädes. Åtminstone framhåller öfverste T. G. Bjelke, som var kom-

[1] S. 283 not 1.

[2] Görtz till v. Müllern 21/5 samt v. Müllern till Görtz 2/6 1718. I ett senare bref, dat. 28/6, till v. Müllern påpekar Görtz, att man i Strömstad måste hafva förråd i beredskap för någon tid, på det man ej måtte råka i samma nöd som för 2 år sedan.

[3] Handl. rör. Görtz.

[4] E. Carlson, Konung Karl XII:s egenhändiga bref, s. 357. Landsh. i Skaraborgs län underrättades 8/9, att durchmarscherna i länet skulle börja 4/10. Karl till landsh. Kungl. bibl.

menderad med sitt regemente, Bohusläns Gröna dragoner, till bevakning vid norska gränsen, att trots alla de stora förberedelserna mycket fattades, hvarför han ock förespådde, att fälttåget skulle sluta olyckligt.[1] En och annan torde dock hafva varit för ett infall i Norge. Möjligen har det varit förhållandet med generalguvernören Mörner, som vid denna tid utnämndes till fältmarskalk. Jag erinrar om hans förslag 1712 att anfalla Norge och om hans verksamhet under krigsföretagen 1716 och 1717. Det berättades, att han alltid, äfven under de farligaste omständigheterna, rådde till krigets fortsättande.[2] Hvad Görtz angår, yttrade han efter konungens död, att hans åsikt var, att Norge lättast skulle kunna eröfras genom anfall från Holstein, men på återvägen från sin resa till Holland skref han i Warszawa den 14 oktober 1717 ett bref till grefve von Dernath, och i detta skref han, att det vore bäst att vända sina vapen mot Norge.[3] Efter sin ankomst till Sverige sände han konungen den 14 november från Uppsala ett förslag på, huru den svenska hären under instundande vinter skulle kunna underhållas i Norge. Han tog nämligen för afgjordt, att Karl XII redan då ämnade inrycka därstädes. Vid samma tillfälle omnämnde han också, att en dansk officer gifvit honom förslag på, huru Norge lättast skulle kunna eröfras.[4]

Enligt Filip Bogislaus von Schwerin, som tjänstgjorde som generalmajor under 1718 års fälttåg, har konungen yttrat, att han icke ville eröfra Norge för att beständigt behålla det, utan att hans afsikt var att efter landets eröfring förlika sig med konungen af Danmark, draga honom från den fientliga alliansen och efter skedd restitution af fästningen Stralsund, ön Rügen och hertigdömet Schleswig framflytta gränsen till Glommen, som bildade liksom en

---

[1] T. G. Bjelke till K. G. Bjelke 2/2, 26/6, 18/8, 8/10 och 12/10. I det sistnämnda brefvet heter det: — — — »pour des nouvelles je nay rien à te dire, si non que les chemins sont fort manvais et tout le reste à proportion, nous entrons tous en assez mauvais état en campagne, mais je crains, que sera encore pire en sortant; tigh min mun, så skall du få såcker! Die zeit wirdt alles belehren» — — —. Bergshammars arkiv.

[2] Die Europäische Fama 1717, s. 971.

[3] Görtz till Karl XII 15/7 1718. P. G. Cederschjöld, Riksdagen 1719. Bih., s. 145.

[4] Handl. rör. Görtz.

naturlig gräns mellan Sverige och Norge.[1] Denna uppgift får ett visst stöd af hvad konungen den 30 april 1717 skref till kungl. rådet och generalguvernören M. Vellingk angående den honom uppdragna underhandlingen med konungen af England, som äfven var kurfurste af Hannover.[2]

Möjligen skulle man ock såsom skäl för denna åsikt kunna åberopa hvad konungen skref den 20 november till generalm. J. Hjerta, nämligen att det vore bäst, att alla prästerna flyttades bort öfver Glommen (d. v. s. på västra sidan af floden).[3] Konungens biktfader, sedermera biskop A. Rhyzelius berättar, att konungen mött honom och Hjerta vid Tistedals skans, då »han hälsade på något hvar. Red ock till mig, frågade, om jag frös, huru jag mådde och sade: Magistern skall bli biskop i detta land, ty alla danska präster skola ut».[4] Detta yttrande kan ej anses strida mot hvad ofvan nämnts, ty konungen kan hafva menat med *detta land* just den trakt, där han då var, och detta synes så mycket mera sannolikt, då man vet, att prästerna i Trondhjems län fingo stanna kvar i sina hem, om de blefvo lydiga och ej gåfvo någon misstanke om korrespondens med fienden.[5] Uttrycket *dansk* betydde ofta bland svenskar så väl en dansk som en norrman.

I en berättelse, kallad »Facta till revolutionshistorien under Karl XII:s regering», säger den okände författaren däremot, att konungen ämnat spränga i luften de fästningar, som lågo mot Sverige, så snart han intagit dem. Akershus och Kristiansands län skulle strax tagas i besittning och organiseras som svenska höfdingadömen, såsom Karl X gjorde med Skåne, Halland och Blekinge. »Kunde man ej komma fort med Bergenhus län och fjällbygden samt Nordanfjälls, låt man det fattiga folket vara; behofvet af säd, salt och mera vore väl snart bringande det till undergifvenhet, när enligt konventionen med Ryssland en svensk och rysk flotta skulle tillspärra hela den skärgården.[6]

[1] Sv. hist. tidskr. 1895, s. 341 och 342.
[2] Karl XII till kungl. rådet och generalguvernören Mauritz Vellingk 30/4 1717. E. Carlson, Konung Karl XII:s egenhändiga bref, s. 419—422. Dock må anmärkas, att konungen i detta bref yrkade på att äfven erhålla Bornholm.
[3] Sv. hist. tidskr. 1895, s. 340.
[4] Nyt Hist. Tidsskr. Kjöbenh. 1867—1869, 3 R., s. 489.
[5] Armfeldts tåg mot Trondhjem 1718. Sv. hist. tidskr. 1889, s. 337.
[6] Någon dylik konvention hade ej blifvit afslutad.

Framför allt skulle man, immerfort som landet intogs, utdrifva alla infödda danskar eller danskt sinnade, tillsätta ämbetsmän af svenskar och norskar (norrmän), likaså låta norrmän komma till svenska ämbeten, emedan gemensamma lagar blefvo för båda rikena och gemensamma rättigheter för hvarje individ, hvar efter sitt stånd och sedvänjor.»[1]

Jag kan ej heller underlåta att omnämna ett utkast till en proklamation i Norge. Det är odateradt och anonymt, men handstilen är Görtz. Först skulle man enligt detta utkast framställa orättvisan af det krig, konungen i Danmark börjat. Därpå borde man framhålla, att invånarne i Norge alltid äro utsatta för olägenheterna af krig, så länge det är skildt från Sverige. Vore det åter förenadt med detta land, hade det intet att frukta. Ytterligare måste man påpeka, att det norska folket hade samma härkomst, religion och seder. Vidare borde man lofva att minska skatterna, att inrätta en ständerförsamling, bestående af präster, borgare och bönder, att bekläda de civila och ecklesiastika ämbetena endast med norrmän. En ståthållare skulle tillsättas på så sätt, att ständerna skulle uppsätta på förslag tre personer, af hvilka konungen valde en. Den förnämste biskopen skulle alltid hafva säte i konseljen. Konungen förbehölle sig endast, att landet för framtiden underhölle samma antal trupper, som då funnos. Slutligen skulle konungen afstå från de afgifter, godsägarne voro skyldiga att betala.[2]

Sannolikt har väl ej någon proklamation af dylikt innehåll utfärdats, men jag har velat påpeka detta utkast för att visa, att dylika åsikter icke varit främmande för Karl XII:s samtida.

För att hindra svenskarnes inbrott och framträngande i Norge vidtogos åtskilliga försvarsanstalter, om hvilka jag i det följande skall söka lämna några upplysningar. Strax efter sin ankomst till Norge i början af 1717 visade general Erhard von Wedel mycken ifver för försvarets stärkande. Synnerligen viktiga beslut fattades i en krigskonselj, som hölls den 10 maj sistnämnda år. Man beslöt då bland annat

[1] Handl. rör. Skand:s hist., VII, s. 24 och 242.
[2] Bil. 1.

att anlägga befästningsverk vid Svinesund och Tistedalsbro, hvarjämte större posteringar skulle utsättas vid Skodsberg, Örjebro och Ganerö. Vid Skjeberg skulle man bilda en kår af 5 bataljoner infanteri och 1,200 hästar, för att man så väl härifrån som genom några trupper från Fredrikshall skulle kunna efter behof understödja en och annan post. Vid detta tillfälle framhölls ock, att det hade varit svårt att under vintern 1716—1717 besätta alla posteringar, på grund däraf att sjukligheten varit stor och att 1 bataljon fallit i svenskarnes händer.[1] Nu skulle ställningen blifva än sämre, ty order hade ankommit, att alla danska trupper utom tvänne regementen skulle sändas tillbaka till Danmark. Man ansåg, att först och främst behöfdes, att alla danska trupper stannade kvar samt att ytterligare andra uppsändes från Danmark. Det vore nämligen nödigt att bilda en reservkår i Tune och Fet socknar samt vid Blakjer, så att de trupper, som stodo i posteringarna, kunde, om det behöfdes, draga sig dit tillbaka. Kunde man ej få några trupper från Danmark, borde man öfvergifva allt öster om Glommen, dock så att posteringarna för syns skull besattes med landdragoner och bönder, så att svenskarne ej skulle få anledning att besätta de 17 socknarna öster om denna flod eller oroa dem med partier. Det vore ock önskligt, att det längs floden på Tune och Rolfsön uppförda retranchementet kunde genom bönder sättas i stånd. Vidare borde ett »fort» anläggas väster om Glommen vid Onstasund, hvarjämte äfven Blakjer skans skulle förbättras, så att en armékår kunde draga sig dit tillbaka och där hafva sitt magasin. Till skydd för Oplandene borde förskansningar anläggas vid Næs kyrka.[2]

På grund af dessa beslut anlades förskansningar utmed gränsen från Svinesund ända upp till Basmo, nämligen vid Svinesund (i bergen från vattnet allt intill slätten), Tistedalen, Skodsberg, Strömfossen och Örjebro, och emellan dessa ställen utsattes vakt på flera orter, såsom vid Skoningsfossen, Ganerö, Strömfossen och Makallen. Dessutom

---

[1] Förf. afh., Karl XII:s krig i Norge 1716, s. 86.

[2] Betänkandet är dock först dateradt $^{19}/_{5}$. Krigs-Kancelliets Dispositioner. N. riksark.

arbetades alltjämt på förbättrandet af fästningen Fredriksten.[1]

Såsom förut är nämndt, hade man ansett det vara nödigt att sammandraga en kår vid Skjeberg. Härmed uppsköts dock, tills underrättelse ankom om Tordenskjolds misslyckade anfall på Strömstad den 8 juli 1717, då en kår sammandrogs på »Skjeberg heide», hvilken bestod af 2 kavalleriregementen, 8 infanteribataljoner och några dragonkompanier. Samtliga trupperna utom dragonerna voro från Danmark, och af dessa hade 6 bataljoner den 1 augusti uppkommit till Norge. Hvar åttonde dag aflöstes härifrån posteringen vid Svinesund. Denna kår stannade där till långt fram i december, nämligen så länge det var möjligt för folk och hästar att kampera på öppna fältet. Sedermera förlades trupperna i trånga kvarter i närheten. Af detta folk aflöstes äfven sedermera hvar månad under återstående delen af året och i början af 1718 posteringen vid Svinesund med 300 man, oberäknadt att 50 man samtidigt utkommenderades att hålla vakt. Till förstärkning af posteringen kommenderades desutom 120 man af Dronningens lifr., hvarjämte 50 man af Bergenhus reg. utsändes på partier och till bevakning.[2]

Ett förslag att under våren 1718 anfalla Sverige uppgjordes 1717 af kammarherre Kristian Karl von Gabel. Det är dateradt den 29 augusti, och den 15 september afgafs med anledning däraf ett gemensamt betänkande af honom och generallöjtnant Georg Vilhelm Hedeviger von Sponneck, och man finner däraf, att äfven den sistnämnde vunnits för planen. Gabel yttrar i sitt förslag, att man måste på allt sätt söka hindra svenskarne att få någon tillförsel samt att man i Norge måste anskaffa förråd för en krigshär för

---

[1] Öfverste Hartvig Huitfeldt till Wedel 11/6, 21/6 1717. Dagligen arbetade 330 man af hans reg. vid Svinesund. Likaså arbetade hans manskap vid Tistedalsbro samt på flera andra ställen. Documenter vedk. det Bergenhusiske regiment. Öfverstl. Jakob Kristoffer Schilling till Wedel 14/5 1717. Documenter vedk. det Smaal. regiment. N. riksark.

[1] Öfverstlöjtnant *Hans Elias von der Weydes* själfbiografi, utgifven af H. W. Harbou. Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 1: H. 4 (1892), s. 223. — Redan den 19/8 gaf Wedel order, att 6 bat. inf. och 11 skvadr. kav. skulle sammandragas vid Skjeberg. — Dronningens lifreg. var danskt. Det är ej inräknadt bland de danska trupper, som lågo vid Skjeberg.

ett års tid. Vidare borde man samla så stora förråd i Ålborg och Fladstrand (Fredrikshavn), att de kunde räcka till underhåll för en armé af 30,000 man och 10,000 hästar under 6 månader. För en tid af två månader skulle ytterligare förråd anskaffas för 30,000 man på ön Koster, hvarest flottan skulle ligga under vintern och under tiden indrifva furage och proviant på de svenska öarna. På våren 1718 skulle man föra förråden från Ålborg och Fladstrand till ön Orust. Denna ö jämte staden Uddevalla borde intagas redan 1717 eller i början af 1718. Sedan detta skett, kunde man angripa Bohuslän så väl till lands som sjös och därefter bedrifva saken efter omständigheterna. Äfven föreslås att anlägga försvarsverk mellan Uddevalla och Vänern samt att föra pråmar och dubbelslupar till denna sjö, hvarpå man skulle kunna ruinera så godt som hela Sverige. Ifrån Vänern åter kunde man framtränga till Mälaren och dela landet i två hälfter. Men innan man sökte realisera företaget, vore det nödigt att veta, om man kunde vara försäkrad att ej blifva anfallen i Holstein, om man kunde anse sig vara herre i sjön och om man skulle kunna anskaffa de behöfliga penningemedlen. Detta senare syntes ej omöjligt. Trupperna måste ändå underhållas, och det skulle kosta föga mera att anfalla Sverige, i synnerhet om förslaget raskt utfördes. Man finner, att detta förslag varit underkastadt kritik af generalerna von Scholten och Dewitz, generalamiralen Gyldenlöwe och gehejmerådet Wibe, hvilka fått befallning af Fredrik IV att yttra sig däröfver. Af dessa yttrade sig åtminstone von Scholten afgjordt mot förslaget, och detta torde hafva haft till följd, att det föreslagna anfallet uteblef.[1]

Under hösten 1717 gjordes några viktiga förändringar bland det högre befälet. Så sändes von Sponneck, som en längre tid vistats i Danmark, åter till Norge för att tjänstgöra där.[2] Generalmajor Fredrik Kristoffer Cicignon utnämndes till kommendant i Fredrikstad i stället för generalmajor Vincents Budde, som sedermera i mars 1718 sändes till Trondhjem såsom högste befälhafvare öfver trupperna

---

[1] General v. Scholtens koncepter. Danske Kongers Historie 249. D. riksark.

[2] Fredrik IV till Wedel 8/10 1717. Kungl. ordres. N. riksark.

i nordanfjällska Norge.[1] Till kommendant i Fredrikstens fästning utnämndes öfverstlöjtnant Barthold Nicolai von Landsberg[2] i stället för Hans Jakob Brun, som var kommendant, när svenskarne midsommarafton 1716 förgäfves sökte intaga henne. Brun hade råkat i fientligt förhållande till borgerskapet i Fredrikshall, i synnerhet till den mäktige Peder Colbjörnsen, särskildt med anledning af fördelningen af bytet vid Enningdalsbro 1716. Man gjorde häftiga beskyllningar mot Brun. En kommission tillsattes för att undersöka saken. Denna kom ej till något resultat, men föreslog, att han, vare sig han var skyldig eller icke, måtte få någon annan plats, på det att den bittra striden skulle upphöra.[3]

Snart nog vidtogos än större förändringar, i det att generalmajor Ove Vind blef kommendant i Fredrikstad och Cicignon deputerad i »Land-Etats-General Commissariat».[4] Ej långt därefter begärde äfven högste befälhafvaren general Wedel afsked, hvilket han ock erhöll den 19 maj 1718. Det berättas, att han begärt afsked af missnöje öfver att hans sträfvan att förbättra det norska försvarsväsendet motarbetats.[5] I stället blef generallöjtnant Barthold Henrik von Lützow åter högste befälhafvare och von Sponneck hans närmaste man. Lützows makt blef dock mycket kringskuren, ty enligt order af den 14 juli fingo generalmajorerna von Cicignon och Hans Jakob Arnoldt såsom deputerade i »Landt-Etats-General Commissariat» i uppdrag att undersöka arméens och kassans tillstånd och sätta allt på en god och beständig fot samt att med Lützow konferera om en och annan sak.[6]

Innan Wedel lämnade Norge, hölls en ny krigskonselj om den sunnanfjällska styrkans fördelning, hvarvid manskap beräknades till besättning på fästningar, på flottan och till bevakning af de magasin, som upprättats eller skulle

[1] Fredrik IV till Wedel 16/11 1717. Kongl. ordres. N. riksark.
[2] Fredrik IV till Wedel 13/12 1717. Kongl. ordres. N. riksark.
[3] B. Moe, Actstykker til den norske Krigshistorie under Kong Frederik den Fjerde (Kristiania 1838—40), s. 63. A. Faye, Carl XII i Norge, s. 93 och 94.
[4] Fr. IV till Wedel 10/3 1718. Kongl. ordres. N. riksark. Budde får samma dag befälet öfver de nordanfjällska trupperna.
[5] A. Faye, Carl XII i Norge, s. 106.
[6] Fr. IV till Lützow 14/7 1718. Kongl. ordres. N. riksark.

upprättas vid Bragernes, Tönsberg, Næs, Blakjer, Moss och Onstasund. De trupper, som återstodo att bruka i fält, utgjorde 15 skvadroner och 50 hästar samt 17 bataljoner. Dessa fördelades på 3 kantoner (distrikt), nämligen den Smaalenska, Hölandska och Vingerska. Vid förefallande behof borde de tre kårerna understödja hvarandra. Man beslöt att till det yttersta försvara ställningarna vid Svinesund och Tistedalen, så länge svenskarne ej trängt in vid Vinger, i Höland eller vid Örjebro, Strömfossen och Skodsberg, ja till och med om de trängt fram på dessa ställen, borde man ej vika undan, förrän de med öfverlägsen styrka nödgade Smaalenska kåren att draga sig undan för att betäcka fästningen Fredrikstad, då man äfven nödvändigt måste öfvergifva Svinesund och Tistedalen. Samtidigt härmed skref Wedel till Lützow, att order voro gifna angående befästningarna vid Sponvik, Svinesund och Tistedal. Vidare nämner han, att det är nödigt att anlägga några fältskansar och retranchement vid Onstasund, Grönsund, Opsund och Sannesund. Krigskonseljen hade ansett, att Fredrikstad vore en hufvudpunkt, hvarpå Lützow framför allt borde gifva akt. Generalkrigskommissarien Georg von Bertouch hade beordrats att se till, att proviant och furage anskaffades i Moss för 10,000 man infanteri och 2,500 hästar.[1]

Den 12 och 13 augusti hölls åter krigskonselj, då man beslöt att endast låta 200 man af Smaalenenes regemente arbeta på Fredrikstads befästande. Det vore nämligen ej rådligt att uppbåda mera folk från rotarna, ty trupperna måste skonas. Manskapet vid posteringarna beslöt man att inskränka till det minsta möjliga. Förslag hade ock väckts att göra infall i Sverige, men ett dylikt infall skulle uppskjutas till läglig tid. — Vid denna tid gjordes stora rubbningar i alla militära förhållanden, därigenom att de gamla regementena delades så, att af ett af de gamla bildades två nya. I konseljen framkastade Lützow frågan, om det vore skäl att forstsätta med delningen, då fienderna hotade landet. Han ansåg delningen under sådana förhållanden

[1] Wedel till Lützow 16/5 1718. Extract des Bedenckens der in Krieges Conseil versammelt gewesenen Generalitet 7/5 1718. Differente Breve. N. riksark.

skadlig. Därpå gafs intet egentligt svar, men det ser ut, som om man beslutat att fortsätta med densamma.[1]

Fastän underrättelser om svenskarnes rustningar oupphörligen inkommo, trodde åtskilliga ej på att svenskarne skulle anfalla hösten 1718, i synnerhet voro Cicignon och Arnoldt tveksamma, till och med sedan de fått underrättelse, att Armfeldt infallit i Trondhjems län. Till general von Scholten, som ville veta, om det verkligen var svenskarnes afsikt att denna sommar angripa Norge, skrefvo de den 13 september, att från Smaalenska kantonen vore alltid mycket skrik, att fienderna ämnade anfalla. Man hade velat hafva ut allt manskap, som ännu var på rotarna, men då de ej voro förvissade om ett förestående anfall, hade de satt sig däremot, emedan detta skulle vara besvärligt både för land och kassa. Skulle svensken infalla, måste han göra det, innan den kalla årstiden infölle, ty i december måste han inställa alla krigsrörelser. Samma åsikt uttalade de till Lützow ett par dagar senare. Svenskarne ville sannolikt genom sina fartyg i Iddefjorden endast beröfva Fredrikshall kommunikationen till sjös. Af svaret på Lützows bref framgår, att han föreslagit dels att infalla i södra Sverige och sålunda göra en diversion, enär Armfeldt inryckt i Trondhjems län, dels att uppbåda allmogen. De uttalade sina sympatier för en diversion, men afrådde uppbådandet af allmogen. Af en medföljande fördelning af trupperna finner man, att de ansågo, att 12,600 man kunde användas på öppna fältet i det sunnanfjällska Norge.[2]

Snart nog inlupo underrättelser, som tydligt gåfvo vid handen, att ett anfall förestod. En ny krigskonselj hölls därför den 25 september. De trupper, som man då hade att tillgå, voro: 8 skvadroner kyrassierer, 20 kompanier

[1] Krigs-Kancelliets Dispositioner. N. riksark. Af v. ståthållare Fr. Kraghs bref till »Obersecreter» 8/11 ser det ut, som om äfven han varit emot förändringarna. Ref. Sager 1718. D. riksark.

[2] Cicignon och Arnoldt till kammarherre Gabel 16/8, till Lützow 8/9 och 15/9, till v. Scholten 13/9. »Den i Norge commanderede Generals og det norske Krigs-Direktoriums Copiböger og uindförte Concepter.» Packen 897. N. riksark. Denna samling anföres framdeles under titeln: Krigs-Direktoriums Copiböger. Regementena, som funnos i Norge hösten 1718, finnas angifna af kapten C. O. Munthe i Norsk Mil. Tidsskr. B. 58, H. 11, s. 603. Munthe beräknar styrkan i sunnanfjällska Norge till omkring 25,800 man med »prima plana» (d. v. s. alla öfver- och underoffic. samt sjuka inräknade). Artillerimanskapet är ej inräknadt.

dragoner, 34 bataljoner infanteri (3 bat. voro dock landdragoner) samt 234 skidlöpare. Sedan det manskap fråndragits, som ansågs behöfligt till besättning på fästningarna och till flottans bemanning, återstodo endast 8 skvadroner kyrassierer, 13 kompanier dragoner och 18 bataljoner infanteri, som ej kunde beräknas till högre än 2,600 hästar, 400 oberidna dragoner och 9,000 man infanteri eller tillhopa 12,000 man. Dessa borde fördelas i två kårer, en i Smaalenene och en i Oplandene. De dittills varande starka posteringarna skulle upphöra och i stället blott små vakter utsättas för att gifva akt på fiendens företagande, dock borde tämligen stora utsättas vid Sponvik, Svinesund, Tistedal och Snarrebroe. Hvardera kåren skulle utgöra ungefär 5,000 man, som ständigt skulle vara tillsammans för att bjuda fienden spetsen, om han försökte att inrycka i Norge. Dessa båda kårer skulle vid behof kunna understödja hvarandra inom en tid af 5 eller högst 6 dagar. De långt förut föreslagna skansarbetena vid Sannesund, Grönsund, Onstasund, Opsund, Vormesund och Ausund borde genast företagas och göras färdiga. Vidare borde pråmar och båtar hopsamlas vid alla sund och färjställen, vägarna norr och väster om Glommen repareras, erforderliga vagnar och hospital m. m. anskaffas. Lützows förslag att antingen sända förstärkningar till Budde eller ock genom ett infall i Sverige från sunnanfjällska Norge göra en diversion till hans hjälp ansågs ej rådligt för närvarande. De 2 bataljoner infanteri och 3 kompanier dragoner, som redan voro på väg till honom, borde kontramanderas, dock så att de jämte allmoge bevakade passen till sunnanfjällska Norge. Ett fjärde dragonkompani, som man ock ämnat sända Budde, kunde gå i kvarteren. Till sjös måste kommunikationen med Trondhjem upprätthållas. Lützows förslag att förstöra svenskarnes fartyg i Iddefjorden gillades enhälligt, och det beslöts, att detta borde ske ju förr ju hellre.[1]

I bref till Lützow den 10 november gillade konung Fredrik IV i hufvudsak dessa åsikter. För att man skulle

[1] Krigs-Kancelliets Dispositioner. Om krigskonseljen, som hölls i Fredrikstad, yttrade sig Cic. och Arn. i bref till v. Scholten $^{27}/_{9}$: »Da aber hievon kein Schluss gemacht worden, so stehet zu erwarten wass hierinne H:r General Lieut. Lützau verfügen wird». Krigs-Directoriums Copiböger 897. Jfr förf:s afh., Striderna vid Västkusten 1717 och 1718, s. 44.

kunna använda så mycket folk som möjligt i fält, borde Fredrikstads och Akershus fästningar endast besättas med ordinär garnison, enär dessa fästningar kunde undsättas både till lands och sjös. Hvad Fredriksten angår, borde man tillse, att besättningen ej blefve starkare, än att provianten räckte åtminstone 6 månader. Norges invånare öster om Glommen måste tillsägas att med boskap, foder och annat draga sig öfver floden bakom arméen, att fienderna ej måtte finna någon proviant eller något furage. Den meningen, att den ena kantonens trupper skulle vid behof förenas med den andras, gillades icke, ty då blottades den ena kantonen på trupper, och fienderna fingo då tillfälle att intränga i denna. Det vore för öfrigt på grund af svenskarnes öfverlägsenhet ej att förmoda, att de endast angrepe en kanton. Hvarje kår borde agera för sig själf och vid defiléer, förhuggningar och förskansningar göra sitt bästa och endast fot för fot vika undan, dock skulle man om möjligt »eine affaire general evitere». Man skulle bemöda sig att betäcka de bakom hären liggande magasinerna och inrätta återtåget så, att båda kårerna i yttersta nödfall kunde förena sig på en bekväm och dominerande ort för att med samlad makt bjuda fienden spetsen. I synnerhet borde man bemöda sig att betäcka Kristiania, Bragernes (= Drammen), Kongsberg och andra reservmagasin. Man borde ej lämna kvar några lifsmedel eller något furage mellan fienden och vår här. Om man förstörde alla lifsmedel och endast veke fot för fot, skulle man göra fiendens inträngande, om icke omöjligt, så åtminstone särdeles svårt, i synnerhet som hans öfverlägsenhet efter berättelserna bestode i kavalleri, som ej kunde agera i de många defiléerna, ännu mycket mindre subsistera.[1] Nyligen hade 4 bataljoner uppsändts från Danmark till förstärkning.[2]

Det vore ej troligt, att svenskarne skulle kunna vid nuvarande årstid och så länge flottan kunde hålla sig i sjön företaga något hufvudsakligt. Kunde ej flottan hålla sig i sjön, borde de på flottan varande 3 bataljonerna sändas

[1] »Protocoll over de Kongl. udferdigede Sager af Krigs Cantzeliet fra primo julij till ult. December anno 1718.» D. riksark.

[2] De landsattes $^{16}/_{10}$ vid Larkullen. H. E. von der Weyde, Personalhist. Tidsskr. 3 R. 1 B. H. 4 (1892), s. 233.

till Norge eller ock 3 andra, då sålunda den norska hären blefve 7 bataljoner starkare, än den varit under sommaren. Konungen vore ock sinnad att ytterligare uppsända 4 bataljoner, dock skulle Lützow ej göra räkning därpå, emedan det vid denna årstid var svårt att transportera dem till Norge, så ock därför att det var svårt att anskaffa underhåll för dessa trupper. Man hade förut haft ej ringa möda att förse de i Norge redan befintliga trupperna med det nödvändiga.[1]

Det hade äfven varit danskarnes afsikt att sända en flotta af 6 örlogsskepp upp till Norge, men detta afstyrktes af England. Under en konferens, som hölls den 28 augusti mellan geheimer. Holstein och mylord Polworth, yttrade den sistnämnde, att enligt hans mening 15 fartyg lågo i Karlskrona färdiga att gå till sjös, och då äfven tsaren vore till sjös med trupper och freden mellan Sverige och Ryssland så godt som afgjord, funnes fara i Östersjön likaväl som i Norge. Den danska flottan i Nordsjön vore för öfrigt den svenska öfverlägsen.[2]

Vid verkställandet af de beslut, man fattat, mötte stora svårigheter, så vid anläggandet af försvarsverk, uppbyggandet af magasiner, anskaffandet och framforslandet af proviant och furage. Man framkastade häftiga beskyllningar mot generalkrigskommissarien Bertouch för de dåliga anstalterna i Smaalenene. Denne besvärade sig öfver Slotsloven, som åter ansåg, att han gjorde det utan skäl. Så snart ej allt, som han rekvirerade, kunde lämnas, kastade han, påstod Slotsloven, skulden på andra.[3] Generalmajorerna Cicignon och Arnoldt anklagade honom, för att han ej lämnade riktiga extrakter öfver förråden i magasinerna. De hade måst vända sig till proviantbetjänterna för att få dylika.[4] De tadlade ock Lützow, därför att han låtit

[1] Ungefär samtidigt med svenskarnes återtåg anlände 2 bat. från Danmark. Öfverste Scheel till Lützow $^{13}/_{12}$. Differente Breve. N. riksark.

[2] Gehejmeprotokoll. D. riksark.

[3] Slotsloven till Lützow $^{5}/_{9}$. Slotslovens ordres. N. riksark. Slotsloven ansåg, att Bertouch begärde för mycken skjuts. Så hade man nyligen sett, att de begärda 15,960 hästarna hade kunnat reduceras till 5,000. En del af provianten hade kunnat sparas för vinterföret. Cic. och Arn. till amtman N. Wernschiold $^{1}/_{11}$ 1718. Krigs-Direktoriums Copiböger 897.

[4] Cic. och Arn. till von Scholten $^{28}/_{11}$ 1718. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

allt kavalleri, ja till och med landdragonerna uppbryta, och det utan att han konfererat med dem, hvilket han enligt den instruktion, de fått, bort göra. Genom truppernas marscher och kontramarscher hade de hästar användts, som varit behöfliga att föra förråd till magasinerna. Landdragonernas uttagande hade därjämte varit mycket besvärligt för bönderna.[1] Öfver dessa sistnämnda klagade man, att de voro ovillige att framföra till fästningarna hvad som behöfdes och att de för öfrigt visade sig motsträfviga.[2] De voro dock mycket, i synnerhet i Smaalenene, besvärade med hvarjehanda göromål, hvaröfver de klagade i en mängd suppliker.[3] Då amtmannen i Smaalenene, Nils Wernschiold, fått order af von Sponneck att bistå generalkvartermästare Mikael Sundt med så många bönder, han kunde anskaffa till att »oparbejde» ett retranchement vid Sannesund, uppbådade han bönder från Skjeberg, Berg och Vestby prästgäll att den 27 okt. möta vid nämnda ställe, men då han kom dit, fann han endast länsmännen och några få pojkar och flickor. Dessa berättade, att en del bönder framskaffade hö åt kavalleriet, andra åter bröd och annat åt infanteriet. Amtmannen begaf sig då till åtskilliga gårdar för att undersöka förhållandet och fann därvid, att hvad som berättats, var sant.[4] Soldaterna vid flera nationella regementen hade lidit mycket under sin tjänstgöring vid gränsen och i sjöstriderna i Iddefjorden, hvarför ock dessa klagade mycket. Så inlämnade soldaterna af Bergenhus regemente en böneskrift till Lützow, hvari de klagade, att de under den förflutna vintern och sommaren utstått många vedermödor: de hade arbetat på byggandet af skansar, varit på utposter och partier, haft dåliga kvarter under vintern, »saa mange vores Cammerater har lagt derover deris øjne til».[5]

---

[1] Cic. och Arn. till Lützow 11/10 1718. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

[2] Flera bref från amtmannen i Smaalenene. N. riksark.

[3] Krigs-Directoriums Copiböger 897.

[4] Amtm. N. Wernschiold till »Generalmajors og Deputerede» (Cic. och Arn.) 28/10 1718. »Stiftsambtmændernes og ambtmændernes Breve.» N. riksark. Cicignon och Arnoldt skrefvo till Wernschiold 1/11, att allmogen i Smaalenene skulle befrias från en del skjuts samt att den ej skulle uppbådas till arbete hvarken vid Sannesund eller annorstädes. Krigs-Directoriums Copiböger 897.

[5] Bland handl., »Fredrikstens Fæstning vedkommende 1718—1719 N:r 503». N. riksark.

Innan jag öfvergår till skildringen af svenskarnes inryckning i Norge, anser jag mig böra omnämna, att oberäknadt de mera betydande strider, som utkämpades vid Västkusten 1717 och 1718 och för hvilka jag, såsom ofvan är nämndt, förut redogjort, många smärre strider samtidigt föreföllo på norska landgränsen.

Under hösten 1716 och våren 1717 ägde endast ett par smärre sammanstötningar rum mellan svenska och norska gränsposteringar,[1] men annorlunda blef förhållandet, sedan Tordenskjold efter det misslyckade anfallet på Göteborg den 3 maj 1717 plundrat på öarna Orust och Tjörn. När underrättelse härom kom till Norge, fruktade man därstädes, att svenskarne skulle öfva repressalier, och flera mått och steg vidtogos för att skydda gränsen. Hvad man fruktade inträffade ock. Den 29 juni 1717 inföllo de i Norge och plundrade, därvid tillkännagifvande, att de gjorde det, därför att Tordenskjold plundrat i Sverige.[2] När de sedermera fingo underrättelse, att bönder från Stenbydalen i Enningedals socken plägade lämna underrättelse i Fredrikshall om svenskarnes posteringar m. m., lät öfverste Johan Clausen i denna by borttaga 2 bönder jämte en del boskap och matvaror. Detta hämnades norrmännen genom att den 1 och 2 november bortföra allt folk, alla kreatur och kläder på gårdarna Lilla Sem och Ingerud i Nössemarks socken på Dal. Med bytet drogo de sig skyndsamt tillbaka inom sina posteringar vid Skodsbergs sund. De bortröfvade kvinnorna återsändes dock snart. I Ingerud hade de kvarlämnat en skrift, hvari de förklarade, att de varit tvungna att taga ekvivalenta repressalier.[3]

För att emellertid hindra fienderna från att få några noggranna underrättelser från Sverige och för att hämnas den sista plundringen utfärdade Karl den XII den 18 november öppna order af det innehåll, att de, som bodde »i Enningedalen och däromkring på denna sidan Iddefjorden» (d. v. tydligen säga den delen af Enningedalen, som ligger väster om Enningedals älf, som rinner från sjön Norra Bullaren

[1] Sekret. v. Kochen till ombudsrådet v. Müllern 25/8 1716. Bref till ombudsr. v. Müllern. M. J. De la Gardie till Karl XII 9/10 1716. Bref från åtskilliga öfverstar äfvensom andra regementshandl. 1707—1716.

[2] Förf:s afh., Striderna vid Vestkusten, s. 13 not 4.

[3] J. Hjerta till Karl XII 8/11 1717. Acta hist.

ut i Iddefjorden), skulle tillsägas att flytta därifrån, »så att allt, hvad af de norske bebos, blifver öde lämnadt». Det svenska krigsfolket ålades att se till, att befallningen åtlyddes.[1] Samma dag, som konungen gaf befallning att ödelägga en del af Enningedalen, utfärdades också följande order: »Kongl. M:ts nådige vilje är, att så många af de norska invånare, vare sig präster eller bönder, tagas till fånga och med deras egendom och boskap bortföras, som två- eller tredubbelt är emot det, de af svenska bönder borttagit, skolandes boskapen tilldelas dem af de svenska bönderna, som något tillförene hafva mist, och folket emot de borttagne svenske böndren utbytas». Något senare, nämligen den 20 mars 1718, utfärdade han från Västra Ed liknande order till öfverste G. Brinck att med allmoge och det där stående kavalleriet göra inbrott i Norge och taga mera än dubbelt så många bönder till fånga, som norrmännen hade svenska bönder, »låtandes igenom efterlämnade öppne bref veta, att man vill byta dem sedan ut emot de svenska bönderna. De boskaps- och husgerådssaker, som vid samma tillfälle kan erhållas, skola således utdelas åt de svenska bönder här på gränsen, af hvilka fienden tillförende något tagit, (att de) få sitt och hälften mera igen, och det öfriga delas på dem, som detta partiet göra.«[2]

Följden af dessa befallningar blef, som naturligt är, att oupphörliga plundringståg företogos både af svenskar och norrmän. Än hade de förre att kräfva hämnd för något öfverfall, än de senare. Så inberättade major J. H. Hamilton den 24 maj 1718 till öfverste K. G. Bjelke, att 40 man af hans skvadron och 40 Gröna dragoner varit kommenderade att taga 11 bönder, »som oss då resterade till det antal bönder, som de norska ifrån oss tagit».[3] Utom människor bortfördes vid dylika tillfällen boskap, kläder och husgerådssaker. Stundom sönderslogos fönster och dörrar. Den egendom som togs, utdelades vanligtvis vid sockenkyrkorna. Det inträffade äfven, att hvad fienderna tagit,

---

[1] På grund af denna order ödelades också i dec. 1717 de byar i Enningedalen, hvilka lågo väster om Iddefjorden och Enningedalsälfven. Folket, som bott där, flyttade inom fiendernas egna posteringar. Hjerta till Karl XII $^{25}/_{12}$.

[2] Riksreg.

[3] Bergshammars arkiv.

strax därefter återtogs. Så berättar kapten Anders Dahlfeldt, en af de förnämste partigängarne å svenskarnes sida, att vid en utdelning af det tagna bytet »en dragonhustru med stor glädje fick igen sin egen ko, som åt Norge varit bortförd».[1]

Dessa öfverfall förorsakade de vid gränsen liggande trupperna mycket besvär. På grund af rykten, att fienderna stodo i begrepp att göra infall, sammandrogos trupperna för att vara till hands, men det visade sig då ofta, att ryktena om fiendens planer varit falska, hvarför trupperna onödigtvis ansträngts. Öfverste Ture Gabriel Bjelke, som låg vid gränsen med sitt regemente, klagade på grund af posteringarnas besvärlighet, att han fruktade, att han snart nog skulle vara öfverste utan regemente.[2]

[1] Jfr not 2 s. 298.

[2] Ryttm. J. V. v. Köhler till K. G. Bjelke 10/2, T. G. Bjelke till K. G. Bjelke 8/4, J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 18/5, A. Lungren till K. G. Bjelke 11/6 1718. Bergshammars arkiv. — Af de partier, som denna tid gjordes vid gränsen, må följande nämnas. Norrmännen plundrade den 13 dec. 1717 på några hemman i Bullaren (Hjerta till Karl XII 18/12. Acta hist.); följande året plundrade de 7/2 i Trankils, Fågelviks, Holmedals och Töksmarks socknar, 2/3 på 4 gårdar i Rölanda socken vid Västra Ed på Dal (J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 7/3, 19/3. Bergshammars arkiv), 21/7 på flera gårdar i Nafverstads socken (Dücher till Karl XII 21/7, 23/7 1718. Acta hist.), 4/9 kommo de i tre särskilda partier, och 6/9 gingo de öfver sjön Stora Lee och plundrade i Fågelviks socken. (Einige Papire aus der Verlassenschaft des Generals Carl Frhrn. von Leutrum — — —, s. 462; Sponneck till Lützow 8/9 1718. Krigs-Kancelliets Dispositioner). — Svenskarne åter gjorde flera små infall i Norge i början af år 1718 (öfv. J. Clausen till Karl XII 10/1. Grenadierb.), 28/3 (partiet, som utgick från Västra Ed under befäl af kapten A. Björkman (= Dahlfeldt), bestod af 136 ryttare, däraf dock 12 oberidna, och 180 bönder. Föga uträttades, emedan norrmännen blifvit varskodda. Hästarna hade farit mycket illa. J. H. Hamilton till K. G. Bjelke 30/3. Bergshammars arkiv), 23/4—28/4 (»Björkman röfvade med god framgång och tog fångar». Brinck till Karl XII 30/4. Västgöta-Dals allmoge), 1/5—5/5 (Björkman hade icke allenast tagit 7 norska bönder utan äfven med 37 man anfallit ett starkare parti under en kapten Lund samt tagit honom och 10 man till fånga. Brinck till Karl XII 5/5. Västgöta-Dals allmoge); 11/6 skref kommendanten Landsberg till Lützow, att svenskarne med 3 partier plundrat i Enningedalen, 23/9 begåfvo sig in åt Norge på skilda vägar ej mindre än 476 man under generalmajor Leutrums befäl. En del angrepo fienderna vid Örje, medan andra sysselsattes med plundring. En man stupade. Det tagna bytet utdelades till allmogen i Fågelviks socken, som nyss förut hemsökts af fienderna (O. K. Lydinghjelm till K. G. Bjelke. Hajums skans 29/9 1718. Bergshammars arkiv. Öfv. D. E. Zeplin till Lützow 25/9. N. riksark. Jfr v. der Weydes självbiografi i Personalhist. Tidsskrift. 3 R. 1 B. 4 H., s. 232).

(Forts.)

Sten Sture d. y. och Gustaf Trolle 1514—1517.

AF

KARL AHLENIUS.

Den bekanta tvisten mellan riksföreståndaren Sten Sture d. y. och ärkebiskopen Gustaf Trolle är egentligen endast en episod — den sista — i den stora striden mellan å ena siden det aristokratiska unionspartiet med ärkebiskop och råd i spetsen, å andra sidan den af riksföreståndarna ledda unionsfientliga, demokratiska och nationella riktningen, hvilken strid alldeles fyller det sista seklet af svenska medeltidens historia. Nämnda ärkebiskopstvist, som resulterade i Gustaf Trolles afsättning på ett svenskt riksmöte den 23 nov. 1517, bildar i viss mån förspelet till Stockholms blodbad 1520, och utgör indirekt en af de händelser som med nödvändighet skulle bidraga till den nationella politikens seger under Gustaf Vasa. En uttömmande historisk framställning af densammas uppkomst och förlopp har hittills icke blifvit gjord, och frågan kan icke heller fullständigt utredas, så länge den med all sannolikhet i påfliga arkivet i Rom befintliga skriftväxlingen rörande denna sak mellan riksföreståndaren, hans ombud i Rom, och påfven icke blifvit offentliggjord. Allens behandling af ämnet (i »De tre nordiske Riges Historie», D. II) är i åtskilliga betydelsefulla punkter ofullständig och vilseledande; jag vill därför med användande af den tryckta, hittills icke bearbetade, brefsamlingen hos Styffe, Bidrag till Skand. hist. V., (cit. Bidr. S. H., V), men framför allt med ledning af den s. k. Stureska kopieboken och andra aktstycken i Handlingar rör. Skand. historia XXIV (cit. H. S. H. XXIV) gifva en så

vidt möjligt utförlig skildring af saken i fråga. Härför ha naturligtvis äfven andra källor anlitats (Olaus Petri krönika, Hadorph, Grönblad m. fl.), i den mån dessa äro ägnade att belysa det historiska sammanhanget.

* * *

Den gamle ärkebiskopen Jakob Ulfsson, som ända sedan år 1469 varit svenska kyrkans främste man,[1] hade vid tiden för ifrågavarande händelsers början (omkr. 1514) redan länge känt sig trött och utledsen på världsliga bestyr; hans sträfvan att efter riksföreståndaren Svante Nilsons död 1512 få en medlem af unionspartiet (Erik Arvidsson Trolle) till rikets höfvitsman hade misslyckats, och han började därför att se sig om efter en yngre och kraftigare förmåga, som kunde vara lämplig att intaga hans plats på ärkebiskopsstolen och träda i hans fotspår såsom ihärdig förfäktare af kyrkans och unionens intressen. Valet föll på Erik Trolles son, Gustaf Trolle, hvars moder var herr Eriks gemål i första giftet, fru Ingeborg Tott, en dotter af Ivar Axelssons broder, Filippus Axelsson Tott. Gustaf Trolle var vid denna tid ännu en ganska ung man — hans födelseår synes ha varit 1488 eller 1489 — men han hade tillbringat lång tid med studier i utlandet och i Köln särskildt lagt sig vinn om inhämtandet af grekiska språket,[2] hvilket var något för samtiden ovanligt. Efter att utomlands ha erhållit magistergraden, begaf han sig sedermera till Rom för att där knyta förbindelser med det påfliga hofvet. Erik Trolle hade under sin sons bortvaro, på våren 1513, förgäfves sökt förskaffa denne Linköpings biskopsstol[3], men lyckades däremot bringa det därhän, att sonen i dec. s. å. utsågs till domprost i nämnda stad efter den nyutnämnde biskopen Hans Brask[4]. Gustaf Trolle förenade med stor lärdom och sällspord viljekraft äfven stolthet och äregirig-

[1] Jakob Ulfsson utsågs till ärkebiskop d. 15 dec. 1569 och invigdes i ämbetet d. 15 april 1570, jmfr. Styffe, IV, s. 16.

[2] Jmfr. Rhyzelius, Biskopskrön. s. 51.

[3] Jmfr. Bidr. S. H. V, bref n:r 419.

[4] Rhyzelius anf. arb., s. 51 har datum 12 dec. 1512, tydligen misstag i st. för 1513. Hans Brask valdes till Linköpings biskop först på våren 1513 och invigdes d. 7 aug. s. å., så att Gustaf Trolle med all säkerhet d. 12 dec. kunnat utses till domprost.

het, samt hade uppvuxit och fostrats i sin familjs afvoghet mot Sturarne och deras unionsfientliga grundsatser. Djupare än någon annan hade han också tagit intryck af den skymf, som enligt hans förmenande träffat honom och hans ätt därigenom att fadern icke kunnat blifva erkänd som riksföreståndare utan måst träda tillbaka för Sten Svanteson. Valet var sålunda från Jakob Ulfssons sida visserligen icke oklokt; han kände säkerligen mycket väl sin man.

Angående de närmare omständigheterna vid Gustaf Trolles val till ärkebiskop har man endast tvenne berättelser i behåll, båda förskrifvande sig från Sten Stures hand. Det är därför förklarligt, om dessa måhända blifvit hållna alltför mycket i riksföreståndarens intresse och efter hans sätt att se saken; och man kan därför tveka att anse dem för fullt opartiska. Den ena af nämnda berättelser är den redogörelse för valet och Gustaf Trolles uppförande därefter, hvilken riksföreståndaren lämnade de vid rådsmötet i Telge i juli 1516 närvarande herrarne; den andra är den framställning Sten Sture gaf till rikets ständer på riksmötet i Stockholm 1517.[1] Enligt de tvenne berättelserna var händelsernas gång följande.

På herredagen i Telge, aug. 1514, kom domprosten i Upsala, mäster Kristofer, den 31 aug. till Sten Sture med begäran att han skulle infinna sig hos ärkebiskopen för ett samtal.[2] Riksföreståndaren kom, och ärkebiskopen lät nu förstå, att han kände sig gammal och sjuklig och därför ville lämna Upsala domkyrka och ärkebiskopsdömet åt en annan. Och han sporde hvem riksföreståndaren därtill ansåg lämpligast. Sten Sture svarade utan betänkande, »att han icke visste någon bättre skickad till detta ämbete än ärkebiskopen själf, så länge Gud ville unna honom lifvet.» Därmed skildes de från hvarandra. Någon tid därefter — fram på hösten 1514 — kom Erik Trolle till Stockholm och bad Sten Sture om hans rekommendation för sin son, mäster Gustaf, till ärkebiskop Jakob och domkapitlet i Upsala för

[1] H. S. H. XXIV, s. 45 o. ff; s. 74 o. ff.

[2] Det finnes ingen anledning att tro att icke ärkebiskop Jakob själf varit närvarande vid mötet i Telge, men förmodligen har han för tillfället varit sjuk och sängliggande. Ärkebiskopen har under vistelsen här tillsammans med 4 biskopar, riksf. Sten Sture och 7 andra riksråd fällt en frikännande dom rörande Fru Gunnild Johansdotter Bese med arfvingar; dokum. härom är utfärdadt i Telge den 30 aug. 1514. Bidr. S. H. V. n:r 443.

erhållandet af ärkedjäknedömet därstädes, hvilken rekommendation han också erhöll. Snart därefter kom Erik Trolle åter, denna gång med en skrifvelse från ärkebiskop Jakob Ulfsson, hvaruti denne meddelar Sten Sture, att han med sitt kapitel blifvit ense att välja Gustaf Trolle till ärkebiskop, samt bad om riksföreståndarens samtycke härtill. Sten Sture svarade att han i sin förra skrifvelse icke nämnt ärkebiskopsdömet utan *ärkedjäknedömet*, men »om det var Guds vilja, att Gustaf Trolle, när Jakob Ulfsson en gång var *död*, skulle efterträda denne i hans ämbete, så ville han icke vara däremot». Detta var ovedersägligen ett undvikande svar, men ärkebiskop Jakob synes ej ha fäst sig härvid, ty enligt uppgift[1] blef Gustaf Trolle redan d. 3 oktober af Upsala domkapitel utsedd till ärkebiskop. Och i januari 1515 kom Erik Trolle tillbaka till riksföreståndare, (som då befann sig i Enköping), medförande en ny skrifvelse från Jakob Ulfsson, hvilken nu begärde, att Sten Sture efter en i brefvet »innelyckt kopia» skulle skrifva till påfven och anhålla om dennes stadfästelse af Gustaf Trolles val till ärkebiskop. Detta var af vikt, alldenstund påfven den tiden icke utnämnde någon till ärkebiskop i Sverige utan riksföreståndarens förord. Sten Sture säger i sin andra framställning (af januari 1517)[2] med hänsyftning på händelserna i början af 1515, att Jakob Ulfsson »svekligen beställde med sitt kapitel i Upsala, att herr Gustaf Trolle skulle komma till ärkebiskopsdömet i hans *lifstid*», här sålunda beskyllande ärkebiskop Jakob att ha handlat tvärtemot riksföreståndarens uttalade vilja, hvilket denne ju äfven, att döma af uttrycken i den senares ofvannämnda svarskrifvelse, obestridligen hade gjort. Sten Sture säger vidare om Jakob Ulfsson, att »han bad och begärde af mig, att jag skulle skrifva för honom om ärkebiskopsdömet till vår heligaste fader, påfven i Rom, lofvade med hand, mun, bref och insegel, att det skulle vara kyrkan, riket, mig och menige man till gagn och långligt bestånd. Desslikes lofvade ock ärkebiskop Jakob mig att när föreskrifne herr Gustaf Trolle kom hit hem till riket, då ville den gamle ärkebiskopen *icke* antvarda honom Upsala domkyrka eller Stäkets slott

[1] Rhyzelius, Biskopskrönika, s. 51.
[2] H. S. H. XXIV, anf. st.

förrän han hade varit när mig, och *tillsagt mig huldskap och troskap på Sveriges kronas vägnar.»* Det förstnämnda löftet: med hand, mun etc. förekommer icke i Sten Stures första berättelse (af juli 1516), men däremot finnes här det sista löftet, hvilket lyder så:[1] »Item wardt mig lofvadt och tillsagdt af ärkebiskop Jakob, *förrän jag skref till Rom,* att han icke ville antvarda ärkebiskop Gustaf Upsala domkyrka och biskopsdöme eller *något annat*, förrän ärkebiskop Gustaf hade *något sagt mig till på Sveriges kronas vägnar.»* Uttrycken i de båda berättelserna skilja sig — som man ser — däruti, att i stället för »*något annat*» i den första redogörelsen (juli 1516) har i den andra (jan. 1517) »*Stäkets slott*» blifvit insatt. Det finnes ingen känd uppgift enligt hvilken Sten Sture och ärkebiskop Jakob personligen skulle ha sammanträffat med hvarandra under tiden från d. 31 aug. 1514 till i jan 1515, då brefvet till Rom afsändes; det är ju möjligt att så skett, och då förklaras lätt uttrycket »lofvat med hand och mun». Å andra sidan kan det tänkas, att Jakob Ulfsson vid Sten Stures samtal med honom d. 31 aug. 1514 förslagsvis uttalat Gustaf Trolles namn och för den händelse, att denne skulle bli vald till ärkebiskop, med »hand och mun» gifvit riksföreståndaren de ofvannämnda försäkringarna, ehuru Sten Sture i sin berättelse ej nämner något därom. Är denna förmodan riktig, så förklaras härigenom — som det vill synas — å ena sidan, att Jakob Ulfsson utan afseende på de undvikande ordalagen i riksföreståndarens bref kunnat ombesörja Trolles val till ärkebiskop, å andra sidan, att Sten Sture först i den senare framställningen (jan. 1517), då det gällde att få en dom till stånd och därför alla upplysningar, som härvidlag kunde gagna honom; borde lämnas, så skarpt framhållit ärkebiskop Jakobs löften, men därigenom också omedvetet röjt, hvad han i sin första redogörelse ej velat omnämna, nämligen att han själf under vissa villkor tillåtit att Gustaf Trolle utsågs till ärkebiskop. Olaus Petri uppger likaledes, att ärkebiskop Jakob med »hand och mun» lofvat, det Gustaf Trolle skulle vara Sten Sture »en tro man», i synnerhet på den grund att de voro släktingar.[2] Dalin

[1] H. S. H. XXIV, s. 45 o. ff.
[2] Olaus Petri Sv. krön. utg. af G. Klemming, Sthm 1860, s. 306.

och andra äldre historieskrifvare framhålla, att ärkebiskop Jakob listigt bidragit Sten Sture genom att intala honom, huruledes Gustaf Trolles val skulle tillfredsställa både far och son och göra ett slut på alla gamla tvister.[1] När och hvar Jakob Ulfsson haft tillfälle att framhäfva alla de synpunkter, som möjligen kunnat inverka på riksföreståndaren till förmån för Trolles val, därom känner man, som sagdt, ingenting med bestämd visshet; men åtskilligt tyckes verkligen tyda därpå, att det just varit vid samma tillfälle då saken först kom på tal, nämligen i Telge den 31 aug. 1514.

Litande på Jakob Ulfssons ofvan angifna försäkringar fogade sig Sten Sture nu efter dennes önskan och skref till påfven om Gustaf Trolles val till ärkebiskop samt anhöll om hans bekräftelse af valet. Härtill fordrades emellertid penningar och riksföreståndaren visade sig till och med så förekommande, att han försträckte Erik Trolle dylika att sändas till sonen i Rom; han skref nämligen till sin fogde vid Sala silfvergrufva med befallning att anskaffa medel samt äfvenledes i liknande syfte till myntet i Stockholm. Sten Sture anhöll också hos tyska köpmän i hufvudstaden att de af sina vänner i Lübeck skulle upplåna 4 à 500 gyllen för Trolles behof; han ville sedermera betala igen detta — allt på det Gustaf Trolles ärende i Rom »skulle gånga fram och icke tillbaka».[2] Riksföreståndaren uppsatte äfvenledes ett bref till ärkedjäknen i Linköping, mäster Erik Svensson, som vid denna tid uppehöll sig i Rom såsom riksföreståndarens och rikets sändebud, och gaf honom i uppdrag att »efter sin yttersta makt vara mäster Gustaf och kapitelets ombud tjänstaktig i denna sak.» På detta sätt försedda med bref och penningar afreste de af domkapitlet i Upsala utvalda sändebuden, kanikerna Jon Eriksson och Henrik Sledorn, i februari 1515 från Vadstena. De togo vägen genom Danmark och trädde där, enligt Sten Stures påstående, i förbindelse med konung Kristian samt aflämnade åt honom en del af det silfver, nämligen 3½ hundrade mark, som de erhållit af riksföreståndaren.[3] Denne

[1] Ol. Dalin, Sv. hist., s. 698.
[2] H. S. H. XXIV, s. 75 o. ff.
[3] Detta enligt den andra berättelsen (af jan. 1517); i den första (juli 1516) förekommer icke någon misstanke om en vid detta tillfälle ingången förbindelse med konung Kristian. H. S. H., XXIV.

hyste äfven misstankar, att sändebuden inlåtit sig med den danske konungen på befallning af den gamle ärkebiskopen och domkapitlet i Upsala. Enligt en annan uppgift[1] medsände konung Kristian till Gustaf Trolle en gåfva af 400 mark silfver för att härigenom draga den nye ärkebiskopen öfver på sin sida.

Sten Stures sändebud i Rom, Erik Svensson, var sedan gammalt en trogen anhängare af Sturarne och hade gjort sina diplomatiska lärospån i Hemming Gadds skola. Han synes ha varit en tämligen listig och förslagen man, som därtill var mycket väl anskrifven vid det påfliga hofvet. Så hade påfven Leo X i april 1513 tilldelat honom St. Sigfrids altares prebende vid Åbo domkyrka, som blifvit ledigt genom dess förre innehafvares, mäster Hans Brasks, val till biskop i Linköping;[2] och då det af en eller annan anledning synes ha dragit ut på tiden, innan han kom i personlig besittning af nämnda prebende, fick biskopen och ärkedjäknen i Åbo i nov. 1515 genom kardinalen biskop Franciscus af Tivoli ytterligare befallning från Rom att tillstädja Erik Svensson tillgodonjutandet af sin egendom, afkastningen af prebendet.[3] Mäster Erik synes emellertid hafva gjort allt för att motarbeta Trolles utnämning och konfirmation till ärkebiskop, ehuru Sten Sture sedermera (1515) påstod, att han befallt Erik Svensson vara Trolle och sändebuden »tjänstaktig», hvilket denne — tillägger riksföreståndaren — »äfven i sanning gjorde.»[4] Gustaf Trolle skref hem till riksföreståndaren och klagade öfver att Erik Svensson hade lagt hinder i vägen för honom, hvarför han begärde att riksföreståndaren skulle tillbörligt straffa sitt sändebud. Enligt uppgift hos en dansk historieskrifvare[5] synes det äfven framgå af ett bref af d. 1 sept. 1519 från Trolles advokat i Rom, att Sten Sture varit mycket missnöjd med dennes utnämning af påfven och långt ifrån att främja, tvärtom genom sitt ombud, Erik Svensson, sökt motarbeta densamma. Detta oaktadt blef emellertid Gustaf

[1] Rhyzelius, s. 52.

[2] Grönblad, Nya källor till Finlands medeltidshist., n:r 316.

[3] Grönblad, n:r 356. Den 22 nov. 1516 afsändes en liknande påminnelse till Åbo från biskop Hieronymus af Ascoli, jmfr. n:r 369 ibid.

[4] H. S. H. XXIV, s. 47.

[5] Paludan-Müller, Danm:s Hist. und. Kong:ne av den Oldenb. Æt, s. 315.

Trolle invigd till Sveriges ärkebiskop i maj 1515. Samma dag som han konfirmerades till ärkebiskop, tillförsäkras han ock om præpositur och det præbende, som han förut innehaft i Linköping. Brefvet är dateradt d. 15 maj 1515.[1] Vid denna tid har Gustaf Trolle äfven lämnat Rom och begifvit sig i väg mot norden; i ett bref, dat. söndagen efter pingst, underrättade danska sändebudet i Rom, prosten Hans Hansen, konung Kristian om den tidpunkt, då Trolle på sin resa från Rom till Sverige skulle inträffa i Lübeck; konungen erhöll likaledes en vink, att det kunde vara nyttigt träffa något aftal med Trolle.[2] Det är ej osannolikt, att konungen tagit denna påminnelse ad notam och sökt ingifva den nyutnämnde ärkebiskopen misstro mot Sten Sture, hvilket antagligen vid detta tillfälle lyckats så mycket bättre som Trolle, redan förut afvogt stämd mot riksföreståndaren, torde varit uppfyld af harm öfver Erik Svenssons beteende mot honom i Rom. I sin senare berättelse insinuerar Sten Sture, att danskt inflytande delvis varit skuld till Trolles uppförande vid hemkomsten. Olaus Petri påpekar äfven detta,[3] men framhåller likväl, att hufvudorsaken, hvarför ärkebiskopen icke var väl tillfreds med herr Sten, var den, att »denne trängt hans fader Erik Trolle från regementet».

Sten Sture hade under tiden här hemma företagit en handling, som väl var ägnad att öka Trolles bittra stämning emot honom, nämligen indragandet af Stäkets län. Omedelbart efter ankomsten af Trolles bref med klagomålen öfver Erik Svensson (d. 22 juli) tog riksföreståndaren länet i besittning å kronans vägnar, dock sedan han härom förhandlat med allmogen på tinget. Han lät länet, som han själf säger, »stå i kvarstad och utan fogde» från midten af juli (d. 22:de) till omkring den 4 oktober. Den omständigheten, att indragandet af Stäkets län skedde omedelbart efter ankomsten af Trolles bref, kan lätt fresta till den tanken, att Sten Sture velat hålla sig skadeslös genom att skaffa sig ett slags pant på Trolles uppförande, sedan denne nu uppdagat hans sändebuds handlingssätt. Är uppgiften

[1] Hist. Handl. VIII,
[2] Allen II, s. 190; Paludan-Müller, s. 312.
[3] Olaus Petri, s. 306.

att Erik Svensson motarbetat Trolle i Rom riktig, förefaller det osannolikt, att den förstnämnde på eget bevåg och tvärt emot riksföreståndarens befallning dristat sig att lägga hinder i vägen för stadfästelsen af det gjorda valet. Närmast till hands är att tänka på en hemlig instruktion. Hvad ändamålet med indragningen af Stäkets län beträffar säger Sten Sture 1516, att han skrifvit till ärkebiskop Jakob och förklarat, att han »i ingen annan akt eller mening känts vid länet utan därför, att efter hans nåde nu hade upplåtit Upsala domkyrka och ärkebiskopsdöme, skulle ock med rätta rannsakas och åtskiljas, om föreskrifna län tillhörde kyrkan eller kronan». Icke häller — heter det — hade det skett »på det ovilja eller tvedräkt därutaf skulle följa».

I början af september 1515 anlände den nye ärkebiskopen Gustaf Trolle från Lübeck till Stockholms skär. Han skulle nu i enlighet med det löfte Jakob Ulfsson gifvit å hans vägnar ha infunnit sig hos Sten Sture samt svurit denne och Sveriges krona trohetsed, innan han tillträdde Upsala domkyrka och Stäkets slott. Gustaf Trolle, som redan förut af flera anledningar varit uppretad på riksföreståndaren, har troligen genast vid sin ankomst till Sverige mötts af underrättelsen, att Stäkets län blifvit belagdt med kvarstad och då i vrede häröfver föranledts att bryta det nyssnämnda löftet. Ej omöjligt är — som rimkrönikan berättar[1] — att där funnits »onde mäklare ibland», hvilka intalat Trolle, att riksföreståndaren lagt ut försåt för honom och att han fördenskull icke borde begifva sig till Stockholm. Äger denna uppgift någon grund, torde man kunna misstänka, att den gamle ärkebiskopen Jakob Ulfsson haft sin hand med i spelet. Denne var åtminstone en man, som icke var bortkommen, då det gällde ränker och list. Trolle lät nu sätta sig i land vid Biskopstuna i närheten af Stockholm och begaf sig därifrån till Upsala, hvarest han genast tillträdde sitt ämbete utan att Jakob Ulfsson synes hafva lagt hinder däremot. Strax därefter sände Gustaf Trolle en skrifvelse till riksföreståndaren, i hvilken han med »trugande och hårda ord» fordrade näpst på dem, som varit emot ärkebiskop Jakob, herr Arvid och

[1] Hadorph, Rimkrön. s. 581.

herr Erik Trolle samt flere af hans förfäder.[1] Sten Sture, som förberedt sig på att högtidligen mottaga den hemkommande ärkebiskopen och väntade, att denne enligt löfte skulle svärja honom trohetsed, blef förtörnad öfver Trolles beteende och öfver den trotsiga ringaktning som han visat honom. Riksföreståndaren skref likväl ganska fogligt tillbaka till Trolle, att fanns det någon, som mot dennes släkt hade handlat oredligt, vore det tillbörligt, att den eller de eller han, riksföreståndaren själf, därför straffades. Sten Sture ansåg sig likväl nu ej längre kunna betvifla ärkebiskopens afvoghet mot honom och riket och lät, alldenstund (enligt hans mening) Jakob Ulfsson och domkapitlet icke framburit något giltigt skäl för kyrkans rätt till Stäkets län,[2] därstädes insätta en fogde d. 4 okt. samt uppbar hädanefter för sig och kronan länets afgifter och utskylder. I ett bref till Sten Sture af d. 17 sept. 1516 säger Jakob Ulfsson,[3] att han tvenne gånger på hösten 1515 haft bud hos riksföreståndaren med underrättelse, att han och Trolle önskade komma till tals med honom.[4] Något sammanträffande ägde emellertid icke rum förrän i februari 1516, då riksföreståndaren själf tog första steget och begaf sig till Upsala, där han hade ett samtal med ärkebiskopen i sakristian i domkyrkan. Sten Sture tillönskade Trolle lycka och bad honom vara välkommen till hemlandet, men denne började då, för att använda Sten Stures egna ord »truga honom, lade honom osanning till, som han aldrig bevisa kunde, gaf spotskt spefulla ord, hvilket de ärlige herrar och gode män väl hörde som där när stodo».[5] De åtskildes härmed mera förbittrade på hvarandra än någonsin förut; och först nu skulle äfven den egentliga striden mellan de båda motståndarne bli af allvarsamt slag.

För att fullständigt kunna uppvisa rätta förloppet vid Trolles val till ärkebiskop och sammanhanget af närmast

[1] H. S. H. XXIV, s. 76.

[2] Sten Sture hade förut äskat ärkebiskopens och domkapitlets bref och bevis på deras rätt till länet, jämför riksf.:s redogörelse härför, juli 1516 (H. S. H. XXIV).

[3] H. S. H., ibid., s. 54.

[4] Sten Sture påstår ej. såsom Allen II s. 192, håller före, att han upprepade gånger sökte tillfälle till samtal med ärkebiskopen. Men visserligen synes af Rimkrön. (s. 581) framgå, att Sten Sture vid Trolles ankomst till Stockholmsskären sändt bud och bedt honom komma till sig.

[5] H. S. H. ibid. s. 76—77.

därpå följande händelser, därtill äro de förhandenvarande källorna alltför få och knapphändiga. Men med ledning af ofvanstående undersökning tillåter jag mig här att i största korthet föreslå följande förmodade sammanhang i tilldragelserna 1514 och 1515. Jakob Ulfsson har, dels på grund af sjukdom, dels af önskan att erhålla en medlem af Trollesläkten till ärkebiskop, troligen hemligt öfverenskommit med rådet att därtill utse Gustaf Trolle, som genom sin långa vistelse utomlands antagligen varit mindre känd här hemma. Han har ock troligen redan vid samtalet med Sten Sture d. 31 aug. 1514 öppet förslagit Trolle samt med »hand och mun» lofvat, att denne skulle bli Sten Sture en tro man. Antagligen har riksföreståndaren öfverraskats häraf, då han ej förut haft kunskap om planen, samt, då han icke heller närmare kände Gustaf Trolle, ej vidare tänkt öfver saken, utan på vissa villkor tvekande gifvit sitt samtycke. Stödjande sig på detta första löfte har Jakob Ulfsson sedermera på sin offentliga fråga ej fäst sig vid riksföreståndarens undvikande svar, utan tillsammans med domkapitlet utvalt Trolle till ärkebiskop och anhållit om Sten Stures rekommendation till påfven. Sten Sture har icke velat eller kunnat öppet motsätta sig Jakob Ulfssons (och rådets?) vilja, utan villigt gifvit rekommendationen, men samtidigt gifvit en hemlig vink åt sitt sändebud i Rom, Erik Svensson, att söka hindra påfvens stadfästelse af valet. Riksföreståndaren har äfvenledes efter underrättelsen därom, att Trolle uppdagat Erik Svenssons försök i nyssnämnda afseende, lagt kvarstad på Stäkets län för att därmed hafva en underpant på Trolles trohet emot honom. Gustaf Trolle åter, redan från början mindre försonligt stämd mot Sten Sture för faderns skull, har blifvit än mera bittert sinnad mot riksföreståndaren genom hans sändebuds uppförande; han har på hemvägen möjligen sammanträffat med Kristian II och af denne styrkts i sin fiendskap mot Sten Sture, samt vid ankomsten till Stockholm därtill erfarit indragningen af Stäkets län. I förbittring häröfver har han lydt »onde mäklares» råd och fast beslutit att på allt sätt göra riksföreståndaren motstånd; och mot detta beslut har Sten Stures, som det vill synas, allvarsamt menade försök till försoning strandat.

* * *

En hel del viktiga frågor (äfven rörande utrikes angelägenheter) skulle förekomma till behandling vid den herredag i Telge, som riksföreståndaren sammankallat till i juli 1516. På försommaren s. å befann sig emellertid Sten Sture på besök i de södra delarna af landet, och hvad som därunder förehades i norra hälften af riket beskrifver herr Sten i sin framställning 1517 på följande sätt:[1] »Om pingstedags tid, då jag var stadd ned vid Kalmar i ett rikets ärende, höll ärkebiskop Gustaf lönligen herredag på Stäket och Ekholm med några af rikets råd, bedrog och förvände dem från deras rätta fädernerike, deras egen ära, ed och redlighet. Och voro de så där öfverens, att de ville hafva konung Kristian hit in i riket, försvuro mig och ville fördärfva mig och alla de med mig på rikets vägnar hålla ville platt i grunden; därtill ville han (ärkebiskopen) taga till hjälp alla sina vänner här i riket, konung Kristian i Danmark på den andra sidan och ryssarne på den tredje, och förbjöd, att ingen af dem (de sammansvurne) skulle komma till herremötet i Telge». Sten Sture anlände dit redan den 21 juli i förhoppning att där finna alla, till hvilka kallelse utgått, samlade till öfverläggning om de trängande ärenden som förelågo: spörsmålet huruvida Stäkets län, hvilket sedan konung Kristoffers tid varit i ärkebiskopens händer, med rätta tillhörde denne eller kronan, vidare gränstvister med Ryssland och ändtligen frågan om förhållandet till Danmark. Konung Kristian hade till mötet afsändt en af sina sekreterare, Hans Andersson, med påminnelse därom, att det under föregående år (d. 29 juli 1515) i Köpenhamn ingångna (egentl. förlängda) stilleståndet nu inom kort vore tilländalupet; konungen föreslog därför, att det fredsmöte som vid samma tillfälle beslutits att hållas i Halmstad den 2 febr. 1517 i stället skulle äga rum i Ny-Varberg den 24 nästkommande augusti eller den 29 september. Allt detta påkallade gifvetvis samtliga rådsmedlemmarnes närvaro, men såväl ärkebiskopen Gustaf Trolle själf som hans far, herr Erik Trolle, och den orolige, redan från den föregående riksföreståndarens tid kände partigängaren Sten Kristersson (Oxenstjerna) uteblef från mötet. Den sistnämnde hade till herr Sten afsändt en skrifvelse af den 25 juli, i hvilken

[1] H. S. H., XXIV, s. 77.

han visserligen säger sig ha mottagit riksföreståndarens kallelse till herredagen, men hvari han äfven anger sjukdom som skäl för sitt uteblifvande.[1] Dessutom berör han en annan omständighet; han ville icke infinna sig äfven på den grund, att han hört, det riksföreståndarens svenner, när helst de sutto samman i ett dryckslag, icke talade om annat än honom och det rykte som gick, att herr Sten tänkte fråntaga honom hans förläning. Samtidigt skref Sten Sture både till ärkebiskopen och Sten Kristersson[2] samt anhöll, missnöjd med deras uteblifvande, att de snart skulle komma tillstädes, ty pest hade uppträdt i staden och mötet kunde ej längre uppskjutas; i brefvet till Gustaf Trolle tilläggande, att hvad rikets råd om Stäkets län dem emellan ville afgöra, därmed skulle han gärna låta sig nöja. För Sten Kristersson nämnde dessutom riksföreståndaren, att ett rykte gick, att denne med afsikt *ej ville* besöka mötet. Men ingen kom; Sten Kristersson svarade d. 27 juli och urskuldade sig på allehanda sätt.[3] Gustaf Trolle åter föredrog att iakttaga tystnad. Under sådana omständigheter fann riksföreståndaren klokast att afsluta mötet. Dessförinnan uppläste han den 30 juli inför de församlade herrarne en redogörelse för sitt förhållande till ärkebiskopen samt huru tvisten uppstått och fortskridit intill närvarande tidpunkt. Denna framställning är den kortare och äldre af de tvenne berättelser rörande nämnda sak, som finnas kvar af Sten Stures egen hand. Den är alltigenom hållen i en ganska foglig och lugn ton, däruti skiljande sig från den senare berättelsen, och är tydligen framkommen i afsikt att urskulda och förklara indragningen af Stäkets län, för hvilken behandling riksföreståndaren förklarade sig beredd att stå till rätta, när helst han därför anklagades. Att mötet i Telge icke aflupit alldeles fredligt kan man förstå däraf, att Sten Sture säger sig hafva lämnat förenämnda skriftliga framställning »i akt och mening, att ingen skulle förvända hans tal såsom i går i alla herrarnes närvaro».[4]

Som svar på konung Kristians hemställan afsände rådsherrarne den 31 juli från Telge till denne en skrifvelse

[1] H. S. H., ibid., s. 42.
[2] H. S. H., ibid., s. 37 o. ff.
[3] H. S. H., ibid., s. 40.
[4] H. S. H., ibid., s. 52.

med afslag på den begärda ändringen af tid och plats för nästkommande fredsmöte, alldenstund tiden syntes dem alltför kort tilltagen.[1] Samma dag skref riksföreståndaren ånyo till Sten Kristersson[2] och bad honom ej sätta tro till illvilliga rykten; hade någon fört sådant tal om Sten Kristersson som denne uppgifvit, borde han straffas. Riksföreståndaren sade sig aldrig haft i sikte någon ond plan emot honom, men önskade gärna, att han infann sig på Gäddeholm eller Hörningsholm till ett samtal. Sten Kristersson lät sig likväl häraf icke beveka, utan afböjde i sitt svar (den 2 aug.) att sammanträffa med Sten Sture.[3]

Sedan mötet i Telge i början af augusti blifvit afslutadt, och rådsherrarne begifvit sig hem hvar och en till sitt, blef riksföreståndaren, såsom han själf berättar,[4] »i god akt af några rikets och hans egne tromän hemligen undervist, att herr Sten Kristersson hade konungens skrifvare på Nyköping medan herredagen stod i Telge, och sände med honom till konung Kristian sin sven Peder Jute efter ärkebiskopens befallning, lät säga konungen, att han skulle säga dagen och freden upp som sagd var emellan rikena, och att Nyköpings slott skulle stå honom (konungen) öppet, när han med sitt folk kom därutanför». Det var sålunda först nu, efter Telgemötets slut och efter inhämtandet af nyssnämnda viktiga underrättelser, som Sten Sture fattade planen att angripa Nyköping och dess förrädiske slottshöfding.[5] »Då jag det (om Sten Kristersson) i sanning förnam», säger riksföreståndaren vidare i ofvan anförda sammanhang, »borde jag ej sitta stilla och lydigt åse, att kungen skulle få kronans slott och befästa sig där med en hop skalkar, som skulle göra skada på rikets allmoge med rof, mord och brand både till lands och vatten, som förut skedt var, utan

[1] Bidr. S. H. V., n:r 441.
[2] H. S. H. XXIV, s. 43.
[3] Bidr. S. H. V„ n:r 442.
[4] H. S. H. XXIV, s. 78.
[5] Allen (II s. 422) vill i sin framställning af dessa händelser göra troligt, att riksf. redan *före* mötet i Telge varit underrättad om en sammansvärjning mellan ärkebiskopen och en del rådsherrar. Men det var först genom angifvelser *efter* Telgemötets afslutande och den på grund af dessa angifvelser angripna och tillfångatagne Sten Kristerssons *bekännelse*, som Sten Sture fick kännedom om sammansvärjningen. Allens påstående, att Sten Sture sammankallat Telgemötet för att »möta den hotande förbindelsen», är sålunda oriktig.

drog jag strax för Nyköping med mitt folk som jag då tillstädes hade, och stormade i första angreppet så när slottet utaf». Detta var i midten af augusti månad 1516. Sten Kristersson underkastade sig och uppgaf slottet samt uppenbarade nu, antagligen för att frälsa sig själf, att ärkebiskopen Gustaf Trolle, dennes fader Erik Trolle och Nils Boson Grip voro hans medskyldige i en *komplott*, hvilken gick ut på att störta Sten Sture från regeringen och inkalla konung Kristian i riket. Riksföreståndaren öfverlämnade Nyköpings slott åt Måns Gren och förde Sten Kristersson i säkert förvar till Stockholm, nöjd med det utmärkta vapen mot Trolle och sina öfriga fiender som han erhållit genom nyssnämnda afslöjande. Från Stockholm skref Sten Kristersson bref både till Gustaf och Erik Trolle samt uppsade allt brödraskap och förbund med dem;[1] de hade vid sammanträffandet på Stäket »med falsk och svekelig tunga rådt honom att gifva sig platt ifrån sin rätte herre och höfvidsman Sten Sture och intill dem och deras medhjälpare att vara på hans skada och fördärf»; därutaf hade han blott själf haft motgång och olycka.

Sten Kristersson var sedan gammalt just ej känd för att vara synnerligen tillförlitlig hvarken i ord eller handling, men att här ett verkligt aftal — troligen vid pingsttiden då riksföreståndaren vistades i Kalmar och då ärkebiskopen skulle haft en »lönlig herredag» — ägt rum mellan Sten Kristersson och Trollarne samt varit riktadt mot Sten Sture, synes ovedersägligt, ej minst på den grund att ingen af de sammansvurne infunnit sig på herredagen i Telge. Uppgiften att Peder Jute af de missnöjde herrarne blifvit skickad som sändebud till konung Kristian förefaller likaledes ganska sannolik, ty enligt ett bref af den 22 okt. från den nyutnämnde höfvidsmannen på Nyköping Måns Gren till Sten Sture,[2] gick ett rykte, att Peder Jute vid den tiden låg i närheten af Gotland med ett följe af 400 man och hade ämnat anfalla Nyköping. Var detta rykte sant, får man väl häruti se Kristian II:s svar på Sten Kristerssons försäkran, att Nyköpings slott skulle stå

[1] H. S. H. XXIV, s. 71—74.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 453.

konungen öppet. Sten Kristersson lefde icke länge efter sitt fall; han dog på hösten 1516.

Omedelbart efter intagandet af Nyköpings slott började Erik Trolle känna sig orolig och skref den 23 aug. till riksföreståndaren med begäran att få stå till rätta för honom och rådet samt erbjöd sig under försäkring om sin trohet att utan lejd komma tillstädes.[1] Han lyckades likväl ej vinna någon tilltro hos Sten Sture utan blef en tid därefter insatt i fängsligt förvar på Stockholms slott. Däremot fick Nils Boson Grip, hvilken redan d. 17 aug. hos riksföreståndaren begärt att få urskulda sig,[2] lefva ostörd på sin gård Vinäs, antagligen till följd af allmogens och några herrars goda vittnesbörd om hans uppförande.[3] Peder Turesson Bjelke, hvilken icke gått fri från riksföreståndarens misstankar, måste afstå från Stäkeholm, som i stället lämnades åt Johan Arendsson. Det återstod nu endast för Sten Sture att göra upp räkningen med sin hufvudfiende, ärkebiskopen.

Kännedomen om hvad som händt spred sig snart öfver riket. Redan den 1 sept. skref Jakob Ulfsson till riksföreståndaren, att han förnummit, det ett vrångt tal fördes om ärkebiskop Gustaf i så måtto, att vid Stäket samfärdseln blifvit hindrad; i Stockholm och på andra ställen gick vidare ett allmänt rykte, att Stäket skulle bli belägradt. Om så sker, anmärker han, vill visserligen lång örlig och stort fördärf följa. Därför hade han i befallning af ärkebiskop Gustaf och ville äfven af eget sinne, på det sådant fördärf skulle förhindras, råda riksföreståndaren till det som rätt var. Ändock trodde han ej, att ryktet kunde hafva någon grund, men hade nämnt därom, på det Sten Sture därigenom skulle blifva i tillfälle att näpsa dem, som sådant i sinnet förehade. Vore något vrångt honom påfördt, ville han utan lejd infinna sig till svaromål, när och hvarhelst riksföreståndaren önskade, så vidt det lät sig förena med hans ålder och sjukdom. Äfven rådde Jakob Ulfsson herr Sten att hafva kyrkan och hennes prelater i tillbörlig vördnad och i synnerhet ärkebiskopen, men, fort-

[1] Bidr. S. H. V., n:r 445.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 444.
[3] Jmfr. Allen II, s. 428 o. ff.

sätter han sedan, skulle någon af dem båda något argt ske, vore det mindre skada om det föll på hans egen del än på ärkebiskopens. Han ville likväl ej tro det riksföreståndaren skulle tillstädja, att han på ålderdomen for illa.[1]

Detta Jakob Ulfssons bref gifver vid handen, att den gamle f. d. ärkebiskopen möjligen haft en känsla af det ansvar han iklädt sig för Trolles uppförande. Men å andra sidan synas Jakob Ulfssons ord, att han fattat pennan *»på ärkebiskopens befallning»*, strida mot Sten Stures påstående i sin framställning af 1517, att ärkebiskopen aldrig hvarken med bud eller skrifvelse efter det Sten Kristersson var gripen begärde komma till tals eller förlikning med honom.

Riksföreståndaren hade den 8 sept. begifvit sig till Västerås och förkunnade för den därstädes samlade allmogen hvad som i angelägenheterna med Trolle förlupit;[2] strax därefter reste han till Svartsjö, endast en mil aflägset från Stäket. Sten Sture hade från Västerås skrifvit till Jakob Ulfsson och förebrått denne »att han ej med goda råd hindrat det obestånd och fördärf, som nu hade begynt, hvilket han väl kunnat göra om han hade haft god afsikt med riket och dess innebyggare». Riksföreståndaren synes ock i sitt bref ha framkastat en insinuation mot Jakob Ulfsson, att denne genom kaniken Jöns Laurensson stått i förbindelse med Sten Kristersson, innan ännu Nyköping var intaget; vidare omtalades i skrifvelsen de stämplingar, som ärkebiskop Gustaf med Sten Kristersson och andra mot riksföreståndaren förehaft. Under sin vistelse i Västerås hade riksföreståndaren likaledes varit i samspråk med biskop Otto och anmodat denne att skrifva till ärkebiskopen om den bekännelse Sten Kristersson aflagt.

Anländ till Svartsjö erhöll Sten Sture svar från Jakob Ulfsson, dateradt den 17 sept.,[3] i hvilket denne säger sig aldrig hafva talat vid Jöns Laurensson, hvarken när Jöns for till Nyköping eller kom därifrån, och angående beskyllningen för dåliga afsikter med riket genmäler han, att därifrån skulle han rentvå sig, när en gång Gustaf och Erik Trolle kommo tillstädes. Jakob Ulfsson trodde icke, att

[1] H. S. H. XXIV, s. 56.
[2] Jmfr. Allen II, s. 427.
[3] H. S. H. XXIV, s. 52 o. ff.

Sten Kristerssons stämpling och ärkebiskopens föllo mycket samman, men höll före, att frågan bäst afgjordes, om ärkebiskopen och riksföreståndaren personligen kommo till tals med hvarandra. Gärna ville han själf bemöda sig om att få en undersökning till stånd och önskade, när riksföreståndaren bestämde tid därtill, en sammankomst med honom samt biskoparne Otto och Matthias. Han erbjöd sig att tillsammans med biskop Otto sända bud med förlikningsanbud såväl till riksföreståndaren som till ärkebiskopen, och tillägger, att hans mening alltid varit god; om något å hans sida stått tillbaka hade det skett genom oförstånd och försummelse. Detta var det andra brefvet under en kortare tid, i hvilket Jakob Ulfsson sökte ursäkta sig och, som godtgörande för hvad han möjligen felat, åstadkomma en fredsmäkling. Han tager i fråga om Sten Kristerssons beskyllningar icke ärkebiskopen fri, men vill i det längsta däri endast se lösa förmodanden.

Några dagar efter ankomsten af denna Jakob Ulfssons senare skrifvelse, ingick äfven till Sten Sture meddelande från biskop Otto i Västerås. Det var afsändt den 19 sept. och innehöll,[1] att biskopen efter riksföreståndarens anmodan skrifvit till Gustaf Trolle, hvilken likväl i sitt svar *bestridt* sanningen af Sten Kristerssons bekännelser. Biskop Otto tillstyrkte i likhet med Jakob Ulfsson, att Sten Sture skulle tala med ärkebiskopen för att få veta huru med saken förhöll sig, samt att herr Erik Trolle borde inkallas och Sten Kristersson förhöras, allt i gode mäns närvaro. Riksföreståndaren har tydligen varit ifrig att underrätta biskoparne om Trolles beteende för att förmå desse att söka inverka på ärkebiskopen; så uppger han,[2] att utom biskoparne Otto och Matthias äfven Vincent i Skara och Arvid Kurck i Åbo gifvit Trolle förmaningar i anledning af hvad denne förehade mot riket och dess höfvidsman. Sten Sture har äfven åt herrarne i de olika landskapen meddelat sakernas ställning, så t. ex. åt Erik Abrahamsson, Ture Jönsson och andra rådsmedlemmar i Västergötland. Från desse erhöll han i början af oktober uppgift,[3] att de den 4 i samma

[1] Bidr. S. H. V., n:r 447.
[2] H, S. H. XXIV, s. 80.
[3] Bidr. S. H., V., n:r 448.

månad afskickat en förmaningsskrifvelse till ärkebiskopen — i enlighet med Sten Stures önskan. I detta västgötaherrarnes bref till Gustaf Trolle säga de,[1] att de ingalunda trodde, det ärkebiskopen var i förstånd med Sten Kristersson, ehuru riksföreståndaren »detta mångeledes utfört hafver»; de tillstyrkte likväl, att Trolle ville förklara sig för Sten Sture samt för nästsammanträdande herredag och där göra sin ursäkt för riksföreståndaren, på det icke sådant »längre skulle hänga öfver Hans nåds hufvud, däraf stort obestånd kunde följa». De säga sig jämväl »hafva förnummit, att riksföreståndaren skulle vara välvilligt stämd för fred och endräkt» — hvilket också Sten Sture i sina skrifvelser tyckes ha velat framhålla, ehuru han ingenting gjorde för att tillmötesgå Jakob Ulfssons och andras förslag till försoning. Måhända har Sten Sture väntat, att sådana skulle utgå från Trolle själf, och i harmen öfver hans trotsiga tystlåtenhet icke lyssnat till andras mäklingsförsök.

Västgötaherrarne hade samtidigt äfvenledes skrifvit till biskop Matthias[2] och bedt honom att jämte biskop Otto söka bilägga tvisten mellan ärkebiskopen och Sten Sture; herrarne voro nämligen utledsna på denna sak och önskade med det snaraste ett slut därpå. Riksföreståndaren skref emellertid upprepade gånger under oktober månad till domkapitlet i Upsala[3] och uppmanade detsamma att välja mellan ärkebiskopen, som var en förrädare, och honom själf, deras fädernerike och Sveriges allmoge; han skref än hotande än bedjande, men fick aldrig något svar. Uti ett af dessa bref till Upsala domkapitel medföljde en kopia af ett bref till Gustaf Trolle från Leo X, hvilket Sten Sture hade utverkat i Rom genom Erik Svensson och hvari påfven varnade ärkebiskopen och svenska prästerskapet att sätta sig upp mot den världsliga styrelsen och förstöra freden i riket. Detta påfvebref är utfärdadt den 8 juni 1516,[4] sålunda innan Trolle ännu hade anländt till Sverige, och är väl närmast att anse som en af Sten Stures ombesörjda garantiåtgärder gent emot Gustaf Trolle. Denne behöfde ej myc-

[1] Bidr. S. H. V., n:r 449.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 450.
[3] H. S. H. XXII, s. 65 o. ff.
[4] Celses Bullarium, s. 216.

ket bekymra sig om en dylik skrifvelse, enär han en gång för alla fått påfvens absolution.

Riksföreståndaren lämnade emellertid Svartsjö den 7 okt. och skred därefter till Stäkets belägring, sedan öfriga försök att få Trolle till underkastelse hade misslyckats.[1] Erik Trolle yrkade alltjämt att få komma till rätta med Sten Kristersson,[2] möjligen har han haft något skäl att andraga till sitt försvar. Jakob Ulfsson hade likväl icke uppgifvit allt hopp; ännu en gång (den 20 okt.) skref han till Sten Sture och föreslog en sammankomst till förliknings ingående.[3] Äfven biskop Hans Brask, hvilken stod i godt anseende hos Sten Sture, hade under hösten varit till tals med riksföreståndaren på Stäkeborg ock där rådt samt högeligen förmanat, sedermera ock skrifvit till honom, att han icke skulle begynna göra någon åverkan på ärkebiskopen, utan att gode män skulle lägga sig däremellan och förlika dem båda, hvilket så mycket hellre borde lyckas som de voro närskylde.[4] Enligt Olaus Petri uppgift har Sten Sture härtill svarat, att han till ingenting vore så benägen som till frid och vänskap. Dock besannas icke Sten Stures försonliga sinnelag af andra förhandenvarande källor. I känslan af en rättvis sak har han sannolikt gått för långt i sin stolthet att söka undvika första steget till förlikning; var också denna stolthet från hans egen synpunkt fullt berättigad, politiskt klok var den icke.

På Jakob Ulfssons sista fredsuppmaning svarade riksföreståndaren kort, att han nu icke hade lägenhet att hålla möten eller sammankomster förrän herredagen i Arboga skulle sammanträda, enligt beslut i Telge på nyåret 1517. Sten Sture blef alltmer och mer missnöjd med Jakob Ulfsson och hans förmanande skrifvelser; han såg i honom den egentliga orsaken till hela fejden och styrktes af sina rådgifvare (bland dem kansleren Peder Jakobsson)[5] allt fastare i sin bitterhet och misstro mot den gamle prelaten. De sammanträffade slutligen i närvaro af flere rådsherrar i dec.

[1] Belägringen har börjat antagligen i midten eller slutet af oktober.
[2] Bidr. S. H. V., n:r 451.
[3] H. S. H. XXIV. s. 62.
[4] Ol. Petri krönika, s. 308.
[5] Troligen har denne Peder Jakobsson spelat en ganska betydande roll i ofvan framställda händelser.

på Grans prästgård i Upland,[1] hvarest troligen, ehuru utan följd, biläggning af striden med Trolle varit på tal. Här gaf Sten Sture också för första gången Jakob Ulfsson det rådet att begifva sig tillbaka till Upsala domkyrka och återtaga det ämbete, som genom hans och Gustaf Trolles stämplingar nu blifvit alldeles försummadt. Kort därefter afsände Sten Sture till honom en skarp skrifvelse — det var den 27 dec. — hvaruti riksföreståndaren säger sig hafva hört, att han ämnade sig till mötet i Arboga, och tillägger härvid »ej tvekande, att Eders nåde ju fulleligen aktar förstöra rikets gagn och menige mans långliga bestånd som Eders nåde *alltid på herredagar tillförne gjort hafver*, synnerligen som nu skedt är med ärkebiskop Gustaf och andra flere, som nu af Eders nådes stämpling skadan i händer hafva». Därför uppmanades Jakob Ulfsson nu allvarligen — för andra gången — att återvända och återtaga ärkebiskopsdömet, i hvilket fall allt skulle ställas på god fot igen; vägrade Jakob Ulfsson detta, underrättades han därom, att han icke hade tillåtelse att lämna Arnö, så vidt han icke ville se sig behandlad som en uppenbar fiende. Ett undantag gafs: om han ville besinna sig och återvända till Upsala. Men Jakob Ulfsson afslog detta erbjudande alldeles bestämdt, och efter förkunnandet af nämnda formliga arrest, afstannade också all brefväxling mellan honom och riksföreståndaren.

Gustaf Trolle har likväl icke förhållit sig alldeles tyst under denna höst. Visserligen har han icke vändt sig till riksföreståndaren, hvarpå denne troligen innerst i sitt sinne gjort anspråk, men sedan Sten Sture i sept. 1516 talat till allmogen i Västerås om Trolles stämplingar — således innan Stäket började belägras — har ärkebiskopen enligt Olaus Petri, »då han nu så utropad var för menige man i Västerås, begynt låta gå sina bref till en och annan, desslikes ock till rådet i Stockholm, gjorde sin ursäkt och sade att honom var orätt sådant påfördt, och begärde han, att rådet i Stockholm skulle vara gode mäklare mellan herr Sten och honom».[2] Är detta öfverensstämmande med verkligheten, föreligger här ytterligare ett bevis därför, att Sten Stures påstående, det Gustaf Trolle hvarken med bud eller

[1] H. S. H. XXIV.
[2] Olaus Petri krönika, s. 308.

skrifvelse begärde vara till tals eller förlika sig med honom, icke var fullständigt grundadt på sanningen.

* * *

Riksmötet i Arboga ägde rum på nyåret 1517. Såväl adel, prelater och riksråd som fullmäktige från allmogen i landskapen hade där infunnit sig. Stilleståndet med Danmark var utlupet den 2 februari, och man hade att besluta sig för antagandet eller förkastandet af de uti Malmö 1512 uppställda och sedermera förnyade fredsvillkoren. Genom Sigurd Ribbing, som på hösten 1516 blifvit sänd i beskickning till Köpenhamn, hade riksföreståndaren erhållit underrättelser om konungens planer samt att af dessa intet godt vore att förvänta.[1] Sten Sture förklarade också för det öppnade mötet, att han aldrig tänkte erkänna Kristian II:s anspråk; allmogen instämde med riksföreståndaren och rådet gjorde inga invändningar. Utom en del andra ärenden, såsom utseendet af ombud till mötet i Halmstad, förekom äfven till behandling Gustaf Trolles sak. Allen uppger,[2] att riksföreståndaren vid detta tillfälle återigen lämnat en framställning af sitt förhållande till ärkebiskopen; en sådan särskild redogörelse inför det i Arboga församlade riksmötet finnes emellertid icke i behåll. Men däremot har Sten Sture i sin framställning till ständerna i slutet af år 1517[3] inflickat en berättelse om mötet i Arboga och om sina genom »hemlig underrättelse» uppkomna misstankar, det Trolle, som begärt stillestånd med fientligheterna intill denna tid, haft för afsikt infinna sig på herredagen så starkt rustad, att om riksföreståndaren ej velat taga konung Kristian in i riket, han kunde hafva tagit den förstnämnde »vid halsen och fört honom till Danmark». Sten Sture fick i Arboga mottaga flera uppmaningar till försoning med ärkebiskopen, så af biskop Vincent i Skara, Erik Abrahamsson och andra.[4] Riksföreståndaren utfärdade till häraderna i riket kungörelse om Arbogamötets beslut,[5] att allmogen

---

[1] Grönblad, anf. arb., n:r 368.
[2] Anf. arb. II, s. 435.
[3] H. S. H. XXIV, s. 81.
[4] Bidr. S. H. V., n:r 481.
[5] Hadorph, s. 414.

försäkrat sig vilja lefva och dö i försvaret mot konung Kristian samt att de, enligt riksföreståndarens utsago, *utbedt sig af honom,* att han ingalunda skulle upphäfva belägringen af Stäket för det svek och förräderi, som ärkebiskopen öfvat mot sitt fädernerike. De i Arboga samlade biskoparne och herrarne hade likväl utverkat af riksföreståndaren, att han skulle försöka en underhandling med Gustaf Trolle; och Sten Sture tyckes äfven hafva lofvat biskop Vincent, en af de ifrigaste fredsmäklarne, att så snart han själf kommit tillbaka till lägret vid Stäket skulle Erik Trolle mot borgen få återvända till sin gård. Om förenämnda underhandling med Gustaf Trolle berättar Sten Sture följande:[1] »Jag sände efter rikets råds begäran bud med Nils Eskilsson och Måns Gren och några andra flera till ärkebiskop Gustaf på Stäket begärande vara i tal med honom som jag i Arboga lofvat hade, lät säga honom att rikets råd rådde och begärde af honom, att han skulle öfvergifva det obestånd han med Stäkets slott emot riket och mig och den menige man företagit hade och blifva vid sin domkyrka och biskopsdömet och ej draga konung Kristian in i riket med Stäkets slott, som ärkebiskop Jöns gjorde gamle konung Kristian, gamle ärkebiskop Jakob gjorde konung Hans... Därtill svarade han, att han aldrig ville uppgifva Stäkets slott eller gå därifrån så länge hjärtat är helt i buken på honom, och låssade sina bössor från slottet mot de gode män, förrän de väl kommit i skydd igen.» Af dylika ord och uppträden å ömse sidor kunde icke framgå någon försoning. Någon tid därefter fick riksföreståndaren veta — genom förhör med den tillfångatagne (ärkebiskoplige) fogden Bengt Laurensson — att ärkebiskopen mottagit bref från konung Kristian med löfte, att konungen skulle löna dem dubbelt igen som höllo med honom. Vid underrättelsen härom förstärkte Sten Sture belägringsmanskapet vid Stäket, och detta föranledde — som riksföreståndaren själf påstår — Gustaf Trolle att *självmant anhålla om ett samtal* med honom. Det var andra gången

[1] H. S. H. anf. st., s. 82. Sten Sture nämner äfven »herr electus» bland budbärarne — möjligen menas härmed Hemming Gadd, som fått behålla sin gamla titel och som äfven sedermera t. ex. i aktstycket af d. 23 nov. 1517 kallas »electus».

under den pågående striden riksföreståndaren och ärkebiskopen kommo till tals med hvarandra. Sten Sture erbjöd härvid Gustaf Trolle att med sitt folk fritt få draga ut ur slottet med säkerhet för personer och egendom, om han i godo ville öfverlämna Stäket och begifva sig till sin domkyrka och sitt ämbete. Beträffande Stäket skulle det rannsakas huruvida det hörde kyrkan eller kronan till. Har det förhållit sig som Sten Sture här uppgifver, så har denne i och med förenämnda anbud framställt ett *försonligt och billigt förslag* till förlikning, och kunde härefter med rätta anse sig ha uppfyllt hvad man fordrat af honom gent emot Trolle, men ärkebiskopen förkastade äfven detta fogliga förslag från Sten Stures sida; han erkände trotsigt att han fått bref från konung Kristian med uppmaning att hålla slottet denne till handa jämte löfte, att från Danmark skulle komma undsättning innan nästkommande första maj. Riksföreståndaren fortsatte därför med all makt belägringen, ehuru han kort därefter till följd af de inträdande krigsoroligheterna från Danmarks sida nödgades för en tid afbryta densamma.

Det i febr. utsatta fredsmötet mellan svenska och danska underhandlare hade aflupit mindre gynnsamt;[1] de svenska ombuden hade lyckats utverka endast en kortare förlängning af stilleståndet, och det artade sig mer och mer till ett verkligt fredsbrott. Riksföreståndarens fejd med ärkebiskopen hade naturligtvis kommit ytterst lägligt för konung Kristians planer; de svenske herrarne och biskoparne voro icke heller blinda härför. Flera uppmaningar till förlikning med Gustaf Trolle ställdes under våren till riksföreståndaren; så skref biskop Vincent i Skara redan den 16 febr.,[2] innan resultatet af mötet i Halmstad var kändt, till Sten Sture, påminnande denne om de samtal de förut haft tillsammans rörande en försoning med ärkebiskopen, samt erbjudande sig att själf resa upp till Stäket, om han därmed kunde uträtta något godt. Af ett bref, dateradt den 7 febr. 1517,[3] från höfvidsmannen på Laholm, Henrik

[1] Jmfr. Bidr. S. H., V., n:r 462.
[2] Bidr. S. H., V., n:r 461.
[3] Bidr. S. H., V., n:r 460.

Krummedike, till konung Kristian synes framgå, att biskoparne af Skara och Linköping på Sten Stures begäran skulle rest upp till Stäket och sökt förmå ärkebiskopen till ett samtal med riksföreståndaren, ehuru Gustaf Trolle vägrat detta. Sannolikt har denna uppgift dock endast varit ett löst rykte, ty i förenämnda bref från biskop Vincent till Sten Sture (af d. 16 febr.) nämnes ingenting om ett dylikt försök, och intet annat skäl gifver vid handen, att biskop Hans Brask någonsin varit närvarande vid Stäket. Emellertid har troligen i slutet af februari det förut omnämnda sammanträffandet mellan Sten Sture och Gustaf Trolle ägt rum, ty redan den 10 mars kunde Hans Brask underrätta riksföreståndaren, att konung Kristian lofvat ärkebiskopen på Stäket undsättning.[1] Detta borde — menade biskop Brask — förekommas genom en snar försoning med Trolle, om denne verkligen kunde förmås att blifva riket och riksföreståndaren en tro man.

Rustningar och förberedelser till det förestående fredsbrottet påbörjades emellertid både från svensk och dansk sida. Sten Sture lät redan den 29 mars utsända kungörelser till Stäkeborgs län[2] och säkerligen äfven till öfriga delar af riket om det misslyckade försöket till endräkt samt om den förestående ankomsten af en dansk här för att undsätta ärkebiskopen på Stäket. Sten Sture framhöll äfvenledes, att hans försök till förlikning med Trolle gått om intet, och erinrade om de olyckor, som föregående ärkebiskopar bragt öfver riket genom att inkalla utländska konungar. Till sist ställdes en uppmaning till alla att hålla sig färdiga till möte med fienden, när riksföreståndarens bud därom anlände. Från Västmanland och Dalarne, Helsingland, Södermanland och Närike ingingo gynnsamma underrättelser till herr Sten; i Västmanland hade fogden därstädes, Måns Jonson, hållit ting med flera härader, och där liksom öfverallt lofvade allmogen enhälligt och med »uppräckta händer» att natt och dag vara färdiga med »harnesk och värja», hvarhelst det behöfdes.[3] I Helsingland hade visserligen en präst, herr Laurens i Forsa, låtit slå

[1] Grönblad, anf. arb., n:r 373.
[2] Bidr. S. H., V., n:r 469.
[3] Bidr. S. H., V., n:r 470.

20,000 dalpilar åt Gustaf Trolle (som äfvenledes genom Erik Geting erhållit en penninghjälp från Upsala), men Sten Sture hade redan före ingåendet af dessa underrättelser fått mottaga försäkran om allmogens i Helsingland välvilliga ställning. I allmänhet iakttog allmogen öfver allt i riket samma hållning. Sten Stures förhållande till Gustaf Trolle spelade naturligtvis en icke oväsentlig roll i konung Kristians sätt att gå till väga. I maj 1517 erhöll riksföreståndaren bref från ärkebiskop Birger i Lund, som allvarsamt tillhöll honom att upphöra med Stäkets belägring och hotade med bannlysning om han fortsatte att förfölja ärkebiskopen. I slutet af samma månad afgaf Sten Sture sin protest häremot, och då ansåg sig ärkebiskop Birger, ifrigt påtryckt af konung Kristian, ej böra dröja längre med utfärdandet af *bannlysningen*, som antagligen kungjordes den 2 juli.[1] Jämte riksföreståndaren lystes äfven i bann alla, som gifvit sitt understöd till belägringen af kyrkans slott Stäket och till förföljelsen af Upsala ärkebiskop.

Redan i maj 1517 nalkades danska hären och flottan Sveriges kuster, och under denna tid ansattes ärkebiskopen alltjämt af belägringsstyrkan utanför Stäket. Då icke någon hjälp infann sig till den 1 maj, som utlofvadt var, började Gustaf Trolle tvifla på konung Kristians ordhållighet; han väntade och väntade, men tiden gick och ingen här kom. Då har han — enligt Sten Stures berättelse[2] — några dagar före midsommar sändt bud till befälhafvarne för den styrka, som låg vid Stäket, att han önskade tala med riksföreståndaren. Denne var ej närvarande utan befann sig i Stockholm, men han skref strax till ett par i närheten boende rådsherrar (Kristian Bengtsson och Bengt Arendsson m. fl.) att möta vid Stäket, samt tog med sig fullmäktige från Stockholms stads borgmästare och råd och skyndade åstad till det belägrade fästet. Där fingo emellertid riksföreståndaren och hans följeslagare vänta utanför slottsmuren två timmar i regn; ändtligen visade sig ärkebiskopens sven, Nils Skrifvare, jämte några andra från slottet. Inför dessa lät nu Sten Sture *förnya sitt förra fredliga förslag* och erbjöd Gustaf Trolle, att om han ville

[1] Jmf. Allen, II, s. 565, not 3.
[2] H. S. H. XXIV, s. 85.

afstå från förbindelsen med konung Kristian skulle han fritt få njuta och behålla allt som på Stäket fanns, hvem helst det än tillhörde, och i fred få stanna vid sin domkyrka; beträffande särskildt Stäkets slott skulle rådet afgöra, hvem det med rätta tillhörde. Men härtill svarade skrifvaren å sin herres vägnar, att med dagtingan hastade nu ej på en månad eller sex veckor; ärkebiskopen hade nämligen nyss förut fått underrättelse, att den danska flottan nu låg i Stockholmsskären och att han snart kunde vänta sig undsättning. Vredgad återvände Sten Sture från denna misslyckade underhandling; det gällde nu närmast att afvärja det förestående danska anfallet.

I början af juni anlände den fientliga flottan till östra kusten af Sverige samt anföll Stäkeholms slott och staden nya Västervik, hvilka båda härjades och till grunden nedbrändes. Därefter plundrades Åland och finska skärgården, men i början af augusti styrde flottan in bland de svenska skären och befann sig den 8 i samma månad i närheten af Stockholm.

Då ansåg sig Sten Sture å nyo — för sista gången — böra göra ett försök till förlikning med ärkebiskopen. Den 12 aug. sände han sin kansler, dekanen i Västerås, Peder Jakobsson, och Kristian Bengtsson med några andra riksråd jämte medlemmar af Stockholms stads styrelse till Stäket och erbjöd Gustaf Trolle försoning;[1] han lät säga ärkebiskopen, att svärdet var draget på båda sidor, ty konung Kristians makt låg utanför Stockholm och hade kommit dit för ärkebiskopens skull. Denne borde nu i sista stund betänka sig och eftersinna hvad han var skyldig sig själf, sin kyrka och sin egen fader samt alla medhjälpare, hvilka han borde skona från det straff de eljest skulle få lida. De skulle dock ej behöfva undgälla hvad mot riket företaget var, om ärkebiskopen ville skrifva till sin farbror Joachim Trolle (jämte Sören Norrby och Karl Knutsson anförare för den danska härstyrkan) och till konungens folk, att de icke fingo komma till Stäket, emedan ärkebiskopen nu tänkte blifva Sveriges rike och allmoge trogen och i lugn ville sitta vid sin domkyrka och sitt ämbete. Sten Sture bjöd i öfrigt samma villkor för förlikning som

[1] H. S. H. XXIV, s. 87 o. f. o. 101 o. f.

han tvenne gånger förut hade gjort. Äfven detta försök blef emellertid fruktlöst, men det visar, att riksföreståndaren nu allvarligt önskade en försoning och att han, då kriget stod för dörren, med dessa upprepade förlikningsanbud skyndat att godtgöra sin förra obenägenhet och sitt dröjsmål i fråga om åstadkommandet af fred och endräkt med ärkebiskopen.

Den danska hären blef, som bekant, ett par dagar därefter af Sten Sture slagen vid Vedla och danskarne blefvo tvungna att å nyo inskeppa sig och återvända till Danmark. Dagen efter slaget sände riksföreståndaren ett par danska fångar till Stäket, på det Gustaf Trolle måtte få höra och se hur det gått den här, som skulle kommit hans till hjälp.[1] Vid åsynen af de lemlästade fångarne gjorde slottsbesättningen på Stäket försök till myteri, förehållande ärkebiskopen, att det icke vore möjligt längre att på hans kapitels råd och tillskyndan ensam föra örlig mot riksföreståndaren och menige man i Sveriges rike; ej vore det värdt att längre sätta sin lit till hjälp och tröst af Danmarks rike, utan borde man alldeles öfvergifva det af ärkebiskopen och hans rådgifvare begynta företaget samt i vilja och vänskap förena sig med riksföreståndaren och Sveriges rike. Besättningens knot dämpades med stränghet af ärkebiskopens medhjälpare Jon Eriksson, men Gustaf Trolle begärde själf ett samtal med riksföreståndaren, och tillkännagaf sig vara villig att öfverlämna slottet, om det medgafs honom att ostördt få återvända till sin domkyrka.[2] Men detta erbjudande kom för sent; Sten Sture fordrade nu, att ärkebiskopen skulle stå till svars för sitt handlingssätt och ansåg honom ej värdig att vidare bekläda ärkebiskopsämbetet; ärkebiskopen skulle gifva sig på nåd och onåd. Det var en fordran som riksföreståndaren, efter den utveckling situationen tagit, med fullt fog kunde framställa, ehuru han måhända för framtiden skulle ha handlat klokast, om han förlikt sig med ärkebiskopen på de förra villkoren. I slutet af november 1517 sammankallade Sten Sture ett allmänt riksmöte i Stockholm, till hvilket infunno sig rikets råd, andlige och världslige, adel och friborne frälsemän, borg-

[1] H. S. H. XXIV, s. 103.
[2] Jmf. Messenius, Schondia illust. IV, s. 78.

mästare och råd i Stockholm, kopparbergsmän, silfverbergsmän, köpstadsmän och menige allmogen. Af biskoparne hade alla tillstädeskommit utom Vincent i Skara och Ingemar i Vexiö. Detta riksmöte af Sveriges ständer skulle döma Gustaf Trolle.

Vid mötets öppnande infann sig ärkebiskopen på lejd för att personligen svara på anklagelsen för de brott man tillvitade honom. Sten Sture har vid detta tillfälle lämnat den framställning till rikets ständer, som finnes intagen i den s. k. Stureska kopieboken[1] och hvilken redogör för Trolles beteende ända från hans val till ärkebiskop och till dagarna närmast före slaget vid Vedla. Alla beskyllningar mot Gustaf Trolle anföras här på ett ställe; och man kan knappast undra däröfver, att en bitter och harmsen ton går igenom hela detta aktstycke. Först framhålles skarpt Jakob Ulfssons afgifna löfte, att Trolle skulle svärja riksföreståndaren trohet — hvilket löfte aldrig uppfylldes — därefter skildras det svek och bedrägeri hvartill ärkebiskopen gjort sig skyldig, samt huruledes han gjort gemensam sak med rikets fiender. Gent emot alla dessa anklagelser framhöll Gustaf Trolle,[2] att hans ämbete var honom gifvet af påfven till kyrkans försvar; påfven allena vore hans domare och ingen annan kunde heller fråntaga honom hans värdighet. Han sade sig vidare endast hafva lydt sin laglige herre, som rikets ständer själfva hyllat, då han slutit sig till konung Kristian.[3] Enligt Sten Stures egen uppgift ha vid rannsakningen ärkebiskopens egna män vittnat emot sin herre »det han icke kunde undlägga».[4] Den 23 nov. fattade de församlade också enhälligt det beslut, att sedan de nu hört sin höfvitsmans, herr Stens »märkeliga beskrifna artiklar och tilltal till ärkebiskop Gustaf», huru denne förolämpat riksföreståndaren och indragit fienden i riket, så skulle Stäkets slott i grund nedbrytas och jämnas med jorden; likaledes försäkrade och lofvade församlingen med uppsträckta händer, att de *aldrig mera ville hafva eller anse Gustaf Trolle för ärkebiskop.* De förbundo sig ock att en

[1] H. S. H. XXIV, s. 74.
[2] Jmfr. Allen II, s. 478.
[3] Hadorph, s. 436
[4] H. S. H. anf., s. 94.

för alla och alla för en *ansvara* för det fattade beslutet, hvarefter alla satte sina sigill under dokumentet. Domen var utan tvifvel ett ingrepp i kyrkans rätt, men hvilken betydelse samma dom sedermera skulle få kunde de församlade visserligen ej ana.

Ett par dagar därefter — den 25 nov. — utfärdade Sten Sture till de olika landsorterna och städerna i riket kungörelse om den dom ständerna fällt öfver ärkebiskopen.[1] Denne återfördes till Stäket och belägringen fortsattes, men Gustaf Trolle måste dock inom kort foga sig i besättningens vilja och uppgifva slottet. Dagen då detta öfverlämnande af Stäket skett, torde icke med säkerhet kunna bestämmas, men redan den 26 nov. ha de kvarvarande rådsherrarne och ständerna på Stockholms rådstuga hållit rannsakning med besättningen på Stäket rörande ärkebiskopens stämplingar. Gustaf Trolle måste nedlägga sitt ämbete och öfverlämnade stiftet i påfvens hand. Han vistades sedermera i Västerås' kloster och på sin gård Ekholmen under bevakning och nästan som fånge. Först sedan tre år gått skulle tidsomständigheterna åter föra honom fram på skådebanan; ärkebiskopstvisten 1514—1517 lämnar den nödiga bakgrunden till framträdandet af Gustaf Trolles mörka och hämdgiriga gestalt i det historiska drama man kallat Stockholms blodbad.

[1] Hadorph, s. 436.

Strödda meddelanden och aktstycken.

Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof.

Några anteckningar ur utländska arkiv.

Om de främmande lärde, som tid efter annan vistades hos drottning Christina, har mångt och mycket blifvit skrifvet. Och dock känner man ännu hos oss rätt ofullständigt deras lefnadsomständigheter och deras betydelse för vår odling. Man äger väl, jämte några nyare uppsatser, Arckenholtz' stora verk samt O. Kolmodins »Aula Reginæ Christinæ». Men det förra är blott en samling af — i och för sig synnerligen värdefulla, men — rätt illa ordnade notiser och aktstycken, hvilka icke gifva en sammanhängande, utan snarare en oredig och ofta dessutom en oriktig bild af det lärda hofvet. Och Kolmodins disputationsserie innehåller få nya uppgifter eller synpunkter. Äfven i nyare arbeten, som beröra Sveriges historia under drottning Christina, äro de korta notiserna om utländingarne vid hennes hof dels ofullständiga, dels icke sällan mindre riktiga.

Huru ofta finner man t. ex. nämnas bland dem, som af Christina inkallats »eller också hitlockats af ryktet om hennes frikostighet», så väl Loccenius som Grotius och Freinshemius! Loccenius hade dock redan under Gustaf Adolfs regering, genom J. Skytte, kallats till Sverige; Grotius antog under Christinas minderårighet svensk tjänst och Freinshemius blef likaledes före hennes tillträde till regeringen anställd här. För denne senares inkallande torde åter Skytte väsentligen varit verksam.

I allmänhet glömmer man, vid tanken på drottningen, alltför ofta den betydelse, som de svenska statsmännen ägde för desse och andre utländingars anställande i svensk tjänst. Axel Oxenstierna nämnes dock vanligen såsom Grotii beskyddare; men Adler Salvius bör i detta afseende icke förgätas. Genom den senare inkallades sedermera Hermann Conring, af hvilken Sverige likväl hade föga glädje. Vidare må man erinra sig det intresse rikskansleren visade för Amos Comenius, hvilken Louis de Geer har äran af att hafva gjort bekant i Sverige. Axel Oxenstierna lär också gjort försök att förmå M. Z. Boxhornius, som var en bland Hollands mest ansedde

universitetslärare, att antaga svensk tjänst. Så må åter en gång Johan Skytte framhållas: hans och hans söners förbindelser med den ryktbara familjen Vossius är en bland vår lärdomshistorias intressantaste episoder. Och slutligen kan nämnas Schering Rosenhane, genom hvilken bröderna Ludolphus inkommo till Sverige.

Bland de oriktiga föreställningar man i allmänhet har om de »berömde lärde», som inkallades till Sverige under Christinas tid, må påpekas den vanliga förväxlingen af Nicolaus Heinsius, drottningens sekreterare, sedan Nederlands sändebud i Stockholm, med hans fader Daniel Heinsius, den berömde Leiden-professorn; likaså förväxlingen af Isaac och J. G. Vossius.

För några af de främmande lärde saknas ännu rätt viktiga uppgifter. När reste t. ex. Freinshemius — som stundom, men oriktigt framställts såsom professor i Strassburg — från Sverige? Och när Boeclerus?

Hvad utländska forskare funnit om dessa lärde och tid efter annan ur arkiven meddelat, förtjänade nog mera beaktas hos oss än som hittills varit fallet. Redan i de stora samlingsverken, såsom Biographisch Woordenboek, La France Protestante, Allgemeine Deutsche Biographie, finner man åtskilliga sådana uppgifter, hvilka hos oss föga uppmärksammats. Flera på senare tiden utgifna brefsamlingar innehålla också material för skildringen af 1600-talets lärdomshistoria, hvari den svenska drottningen spelade en så stor roll; påpekas må exempelvis Les Correspondants de Peiresc publ. par Ph. Tamizey de Larroque samt Lettres inédites de divers savants publ. par E. Gigas. Det kan äfven här nämnas, att man äger förhoppning om en fullständig samling af Des Cartes' arbeten och bref, hvarmed professor Adam i Dijon länge sysslat; samt att öfverbibliotekarien S. G. de Vries i Leiden likaledes länge gjort samlingar för en utgifning af Isaac Vossii korrespondens (med material från Amsterdam, Leiden, Paris etc.).

Hvad de holländske lärde beträffar, hvilka stodo i förbindelse med drottning Christina samt blefvo af betydelse för vår kulturutveckling, så har jag sökt att gifva en skildring af dem i »Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet», hvilket arbete nyligen tryckts i Lunds Universitets årsskrift. För detta arbete hafva icke blott de svenska, utan också de holländska handskriftsamlingarna blifvit begagnade, särdeles *Universitetsbiblioteket i Leiden*, *Universitets- och stadsbiblioteket i Amsterdam* (hvarest de Vossiska samlingarna, tillhöriga Remonstrantiska kyrkan, äro deponerade) samt *Kgl. biblioteket i Haag*.[1]

---

[1] Under mina forskningar i Holland fann jag för öfrigt en mängd handlingar af intresse för Sveriges politiska historia; detta framför allt i Riksarkivet i Haag, men äfven i Utrecht och i Leeuwarden (i provinsbiblioteket i Leeuwarden bl. a. en journal hållen under W. van Harens beskickning till Sverige 1671, hvilken journal förtjänade i sin helhet publiceras). Öfver de holländska provinssamlingarna föreligga till stor del tryckta kataloger.

Åtskilliga af de franske lärde, som under Christinas tid besökte Sverige, äro föremål för rätt utförliga artiklar i Eugène och Emile Haags förträffliga, redan nämnda biografiska arbete La France Protestante, hvaraf en ny upplaga påbörjats under redaktion af H. Bornier. Här finner man uppsatser om Bochart och Salmasius samt äfven om Boeclerus. Från den senare förvarar *Bibliothèque Nationale i Paris* åtskilliga bref (i coll. Boulliau); likaså från Salmasius. Nämnda bibliotek hyser också ett stort band bref till Salmasius (sign. Nouv. Acq. Fr. 3930). Dessa senare bref, som jag haft tillfälle genomgå, kasta i vissa afseenden en ny belysning öfver förhållandena vid Christinas lärda hof.

I nämnda handskriftband, som dock blott innehåller en del af Salmasii korrespondens, märkas bland svenskar endast E. Figrelius-Gripenhielm representerad med ett bref[1] och Laurent Canthersten med ett.[2] Största intresse tilldraga sig de nitton brefven från Bourdelot, det första dateradt Paris i maj 1647, det sista Helsingborg (»Elsenborgue») i juni 1653. De flesta af dessa Bourdelots bref röra hans vistelse i Sverige och förhållande till den svenska drottningen. Till henne var han just rekommenderad af Salmasius, hvars vänskap han ärft, såsom han säger i första brefvet, »à la mort de mes Oncles». Ofta beröres Salmasii bekanta obehagliga tvist med Vossius, en för den förre särdeles ömtålig punkt, hvari Bourdelot — som jämte franske ministern Chanut var hans förespråkare hos drottningen — icke kunde verka nog till hans belåtenhet. Om Naudée, Du Fresne, Bochart och Huet, som samtidigt vistades i Stockholm, meddelar Bourdelot åtskilligt af intresse. Likaså om den unge tyske lärde Mejbom. I okt. 1652 skrifver Bourdelot att han, för att göra Salmasius till viljes, hos drottningen föreslagit Mejbom till underbibliotekarie. Det famösa uppträdet, då Mejbom skulle gifvit Bourdelot en örfil, synes icke vara mycket vidrördt; i det sista brefvet yttrar den senare dock sannolikt med hänsyftning därpå: »Meybomius ma fait rechercher disant quon lavoit echaufé et quil en estoit dans le repentir». Bourdelot gör också flerstädes antydningar om sitt förhållande till hofvet och stormännen i Sverige. Vid hans afresa hade grefve Magnus [Gabriel de la Gardie] ändtligen mottagit honom och då varit mycket artig samt beklagat, att man gifvit honom falska uppgifter om Bourdelot; »allt förklarades fullständigt», tillägger den senare. »Mr le comte Errich» [Oxen-

[1] Dateradt Haag i mars (årtalet otydligt, månne 1650?) och hållet i en ytterst artig och ödmjuk ton. Figrelius, som var handledare för Gustaf Carlsson Banér och torde åtnjutit Salmasii undervisning i Leiden, befann sig sannolikt på återresan från Frankrike; med brefvet sände han Salmasius en sin skrift, sannolikt det »diagramma epicum» han låtit trycka i Paris (jmfr mitt ofvan nämnda arbete om Sverige och Holland s. 93 f.). I en efterskrift tillägger F.: »Gustave Banier vous baist très humblement les mains et vous offre ses très humbles services».

[2] Dateradt Haag i mars 1650 och handlar om Salmasii resa till Sverige. C. befann sig då på en kommersiell beskickning i Holland. Äfven han var sannolikt Salmasii lärjunge.

stierna] visade sig då också mycket älskvärd och inbjöd Bourdelot till sin fader. Det var egentligen några Bourdelots egna landsmän, som förtalat honom, »mayant décrié en France et partout»; i Chanut hade han dock städse haft en verklig vän. Drottningen åter hade visat Bourdelot stor uppmärksamhet, ja gjort honom större heder än han förtjänat. Från henne förde han med sig bref till Salmasius — väl det sista bref, som denne mottog af sin beskyddarinna; han afled nämligen redan omkring två månader därefter.

Om Bourdelots ställning i Sverige talar också Chanut i de två bref till Salmasius, hvilka finnas i mera nämnda handskriftband. De äro daterade Lübeck i januari och februari 1653. Bourdelot stod då i stor gunst hos drottningen och större delen af hofvet, men hade däremot att beklaga sig öfver några sina landsmäns kabaler. Chanut vittnar också om Bourdelots tacksamma sinnelag mot sin beskyddare Salmasius, tilläggande att han i Stockholm »sert fortement ses amis».

Vid Salmasii tvist med Vossius uppehålla sig också flere andre korrespondenter, t. ex. Alexander Morus och Samuel Bochart. Af den förre, som hade Salmasius att tacka för sin anställning i Holland (i Middelburg), bevarar manuskriptbandet i Bibliothèque Nationale femtiosex om 1600-talets lärdomsförhållanden ganska upplysande bref; i ett af dem sänder Morus till Salmasius en latinsk dikt öfver Vossius med orden: »Voici la mouche de votre visage». Mera intresse för oss äga Bocharts sex bref. Man finner af dem, att denne och Salmasius alltjämt bibehöllo en aktningsfull och höflig ton mot hvarandra, oaktadt de i flera vetenskapliga frågor voro af skarpt motsatt mening — Bochart såg sig bl. a. föranlåten för sin Geographia sacra att skrifva en särskild »defensio adversus Cl. Salmasii objectiones» — och trots Bocharts vänskapliga förhållande till Vossius. När Bochart (reformert pastor i Caen) och den unge Huet (blifvande katolsk biskop i Avranches) på våren 1652 foro till Sverige, besökte de på vägen Salmasius i Leiden och erbjödo honom sina tjänster i Sverige. Från Stockholm skref Bochart till Salmasius i juni nämnda år, medsändande hälsningar från dennes då i Sverige sig uppehållande söner, hvilka Bochart funnit äga ett utmärkt anseende därstädes.[1] Hvad honom själf beträffade, yttrade han i ett följande bref: »je trouve icy bien peu de choses qui me divertissent». Alltjämt försökte Bochart att ställa till rätta förhållandet mellan Salmasius och Vossius; den förre var dock obeveklig. Liksom dennes

[1] Det var således icke blott Salmasii tredje son Josias de Saumaise (hvilken enligt La France Protestante dog i polska kriget 1665 — skall väl vara 1655), som vistades i Stockholm under Christinas tid, utan också en »fils ainé»; denne, som var den andre i ordningen, hette Claude och lär lämnat Sverige efter Christinas abdikation († 1667). I manuskriptbandet i Bibl. Nationale finnes ett bref till fadern, som då var i Stockholm, från J. de S. dateradt Haag nov. 1650 och innehållande politiska och hof-nyheter; sonen tillägger här: »Votre Apologie Royale parle maintenant bon Anglois» — det gällde väl en engelsk öfversättning af Salmasii bekanta politiska skrift.

öfriga korrespondenter i Sverige beklagade Bochart — åtminstone säger han det i sina bref — att Salmasius icke tycktes kunna följa drottningens förnyade inbjudning hit. Salmasius å sin sida försökte få Bochart anställd såsom professor i Leiden, hvilket ju tydligt ådagalägger den aktning han hade för pastorn i Caen och dennes lärdom; Bochart afböjde dock detta förslag.[1]

Bocharts efterlämnade handskrifter finnas dels i Bibliothèque Nationale i Paris (bl. a. två rätt stora band innehållande 63 smärre skrifter), dels i *Bibliothèque Municipale i Caen* (det icke publicerade däraf utgöres mest af randglossor). Å det senare stället, där en mängd Bochart fordom tillhöriga böcker förvaras, har jag också sett det arabiska manuskript — ett verk »de mirabilibus creaturarum» — som Bochart fick i Stockholm af drottning Christina; där förvaras äfven ett rätt godt porträtt i olja af Bochart.

Staden Caen har också bevarat minnet af denne sin ryktbare medborgare, som ju var en af Europas förnämste orientalister under 1600-talet. Det hus han bebodde finnes ännu kvar, fastän något omgestaltadt. En gata i staden är äfven uppkallad efter Bochart. Och den Académie des Sciences, som stiftades i Caen 1652, och som bland sina första ledamöter räknade Bochart, har tid efter annan erinrat om honom; i dess handlingar utgafs 1833 en »Eloge» öfver honom författad af E. H. Smith. En annan biografi, af L. D. Paumier, har 1840 utgifvits i Rouen.

Hvad för öfrigt drottning Christinas förbindelser med de franske lärde beträffar, så hoppas förf. framdeles få tillfälle skildra dem i deras sammanhang; och skulle denna skildring bilda en afdelning af ett planlagdt arbete om »Sveriges litterära förbindelser med Frankrike».

Till sist några ord om ett par af de tyske lärde, som under Christinas tid uppehöllo sig i Sverige.

Efter en anvisning i Allgemeine Deutsche Biographie art. Langermann gjorde jag ett besök i *Hamburgs Stadtbibliothek*, hvarest Lucas Langermanns brefväxling skulle förvaras. Denne, som på drottning Christinas särskilda rekommendation blef canonicus i Hamburg, hade såsom amanuens fått åtfölja Nicolaus Heinsius på dennes bibliografiska resa i Italien samt kom med honom på hösten 1653 till Sverige, där Langermann dock icke torde stannat fullt ett år.[2]

Mycket riktigt fann jag i nämnda bibliotek, jämte åtskilliga andra handlingar rörande Langermann, en samling bref till honom.

---

[1] I mer omtalade band finnes också ett intressant bref från Huet dateradt Stockholm i aug. 1652; vidare åtskilliga bref från Naudée (svårläsliga); från Fr. Spanheim och Es. Spanheim; från danskarne N. Friis och W. Lange; samt från Job Ludolf (ett bref dat. Paris jan. 1649, om den tilltänkta italienska resan, hvarom J. L. också samtidigt skref till N. Heinsius; jfr författarens arbete om Sverige och Holland s. 113 not 1.

[2] Jfr »Sveriges litterära förbindelser med Holland» s. 111 och 116.

Denna samling är af stort värde särdeles för den utländska lärdomshistorien: den innehåller nämligen 16 bref från N. Heinsius, 10 från Grævius, samt 5 från resp. I. Vossius och I. Fr. Gronovius. Åtskilligt däri kan nog vara af intresse också för Sveriges kulturhistoria; men af bref från svenskar bevarar samlingen blott ett, och det är utan större märklighet.[1]

Emellertid fann jag å Hamburgs bibliotek åtskilliga andra bref — t. ex. några till Grotius — som beröra oss närmare. Framför allt vill jag däribland påpeka en flera band upptagande samling bref till Joh. Henr. Boeclerus. Denna den forne Upsalaprofessorns betydande och icke minst för vår lärda historia viktiga korrespondens synes hittills vara föga begagnad; för Boecleri biograf i Allgemeine Deutsche Biographie är den okänd, och den tyckes vara det också i Sverige.

Vid mitt korta besök i Hamburg hade jag icke tillfälle att noggrannare studera denna dyrbara samling. Jag har emellertid icke velat underlåta att genom dessa rader fästa svenske forskares uppmärksamhet på den samma, liksom i allmänhet på handskriftskatterna i Hamburgs hittills förbisedda stadsbibliotek.

Leipzig i Oktober 1897.

E. Wrangel.

Ett kungligt barndop i Danmark 1649.

Den 11 april 1649 föddes danske konungen Kristian V:s och hans gemål Sofia Amalias af Braunschweig-Lüneburg dotter Fredrika Amalia, sedermera gift med hertig Kristian Albrecht af Holstein-Gottorp och farmor till konung Adolf Fredrik i Sverige. Till fadder vid barndopet bjöds äfven drottning Kristina af Sverige, som till sitt ombud utsåg riksrådet Benkt Skytte och den 27 juli samma år instruerade honom för detta uppdrag. En af deltagarne i beskickningen har om densamma uppsatt en berättelse ställd till en okänd adressat och förvarad bland samlingen »Danica» i riksarkivet under titeln »Relation på detsamma hvadh som på H. Exc. Skyttens resa

---

[1] Det är skrifvet i Leiden 1660 af den unge Johan Scheringsson Rosenhane. Langermanns svar därå (citeradt i »Sveriges litterära förbindelser med Holland» s. 128 not 1) finnes i Upsala universitetsbibliotek (sign. E. 517). — I ett annat handskriftband å Hamburgs stadsbibliotek finnes ett bref från samme Rosenhane dateradt Wismar nov. 1691 och ställdt till den bekante ortodoxe prelaten J. Fr. Mayer (dennes korrespondens finnes annars i Greifswalds universitetsbibliotek, där jag till en del genomgått den samma).

åth Danmark, så och sielfve barsölet passerat är den 13 octobris anno 1649». Den innehåller ett och annat kulturhistoriskt drag och meddelas därför här. Handskriften har blifvit Red. delgifven af arkivarien frih. B. Taube.

* * *

Edle och välbördige herr Resident gunstige Herre och Patron.

Desse månge små resor, som jag af och till hafver måst göra, sedan jagh kom till Sverige, hafva migh all tillfälle bortnummit at bevisa min skyldighet och upvachta Eders Välb:t medh mina ödmiuke skrifvelser. Och fornämbligst när jag var i Kiöpenhambn och sågh allahanda danska complementer, blef jag uthskickat på landet at något negotiera för h. Erich Sparre, så at jag emot min villia bedrogh många i Stockholm, dem jag vidh mit dit-resande försäckrade altidh at kungöra hvadh där vidh håfvet kunde passera. Vill fördhenskull hoppas, det Eders Välb:t desse ringe och alt försent kommande relationer gunstigt uptager, och desse particularia till at contentera curiositeten igenom läser.

När H. Exc. herr Bengdt Skytte var till Jöneköping kommin, resolverade han för allahanda commoditeter skuldh at resa den vegen åth Halmstad, men her residenten Dureel, som expresse reste emot H. Exc., viste berätta, det kongens i Danmark uthskickade då allareda 3 nätter 1½ mil ungefer ifrån grentzen hade forventadt hans ankomst, väll försedde medh carosser och andra nödtorftigheter, hvarföre och H. Exc. måste forandra sin dessein och så snart han kom till Markaredh affärdade M:r Lilliecrona medh en trompetare till dhe Danske att öfvergifva dhem listan på hela föliet, såsom och säga det H. Exc. ville andra dagen möta och hälsa dhem i dheras lägre. Effter forrettat commission kom M:r Lilliecrona tilbacka och refererade hela tillståndet, derpå allting strax giordes redo och stältes i process. Hoffjunkarna till et ansenligt tal väll klädde rede for vagnen, som H. Exc., marskalk Rottkirck, residenten Dureel och herr Erich Sparre sutto uthi, bagagierne och i sin ordning. När H. Exc. kom in mot de danskes platz, som var på en hög backa vidh kyrkian Fagerhult, bläss först vår trumpeter et litet stycke, hvaropå dhe danskes 4 strax svarade, doch hade detta möttet sådant sorgeligit anseende (sic!). Så snart H. Exc. var stigin uthur vagnen, kommo herr Knutt Ulefeldt, ståthållare i Landzcrona, såsom en marskalk och dansk riddersman, medh sin broder Biörn Ulefeldt, ståthållare på Hälsingborg, Jacob Grub, Erich Kruse och önskade H. Exc. vällkommen, stodh icke heller länge på för än de convoyerade honom uthi en vagn (jag tors intet säija om det var kongens) medh 6 hästar före; de andre 5 carosser upfyltes med hoffjunkrar, droges af 4 hästar. Därifrån vidh pass 2 mil reste de till Örklunda prästegårdh till middagsmålltidh, som var väll tillredt, stugorna medh kongl. tappeter beklädde och mychin adel af landet til-

städes. Effter hållin måltidh skindade de sig till Engelholm 3 mil derifrån, är en liten stadh och i feigdetidhen af de Svänske beskanzat, hvarest och alting prächtig tilgick, såväl i mat som drick, och sielfve danske marskalken var i kiöcket, till dhes sidste rettorne inbures, de andre, som innevore, plägade och fore väl medh sig. Hvar H. Exc. kom till nattherberge eller reste på vägerna, var folket till at bese herligheten så församblat, lika som till en allmänne marknadzplaz. Om morgonen bittida gick H. Exc. medh några herrar uth at bese den skanzen, som af de Svänske är qvar till monument. När han kom tilbacka, var frukåsten til redz och marskalk Ulefeldt begiärte H. Exc. ville desse tractamenter låta sig behaga, såsom och taga till goda nattherberge på Chroneborgs slott i Hällsingör, dit de kommo om afftonen klockan 5 uthi en liten beklädh galeija. Vidh ankomsten skötz danske lössen 3 dubbelt, såsom och borgarna i gevär stälte gåfve åthskillige salvor. Tractamenterne voro läckre och logementerne magnifique, hvilka medh alla lägenheter H. Exc. strax beságh. Borgerskapet var strengeliga tilsagdt at väll fägna de Svänske, sambt låtha dhem uthan penninger få hvadh som kunde tarfvas, hvar till dhe och tedde sig helt villige och benägene. Herr Arnoldt von der Kulau, ståthållare där sammastädes, hade hela hof folket til gäst och tracterade dem på danske. H. Exc. fick sig mat allena i sin sängekammer.

Sedhan H. Exc. hade der hvilat i 2 nätter, reste han til Kiöpenhamb om middags tidh, beledhsagat af åthskillige danske herremän, borgerskapet var och i vapn; alla skiussades vi af Hälsingörs bor. Et litet stycke från Kiöpenhambn hölt herr Jochim von Gersdorf, ståthållare på Kiöpenhambs slot uth på slätten medh otalige många carosser, en herre till ansichte som hr Brunnius i Giöteborg,[1] och medh en vacker högt liudande oration gratulerade sig öf:r H. Exc. ankomst medh begäran å sins nåd. herres vägnar, det H. Exc. ville taga til tacke och lade sig logere på dett kongl. slad (!) och hus Kiovenhaffen. H. Exc. svarade därpå men intet så, at många kunde hörat. När sådant var förbi, gick H. Exc. medh ståthållaren i kongens egen vagn, medh 6 vackra häster före, som honom till kröningen af Oldenburgern voro förärte. Vagnen var kringhvärfd medh drabanter, dett är intet till att skrifva medh hvadh ceremonier allting afluppo, styckorna, så många de voro på vallerna, lösades, borgerskapet i gevär, husen och gaturna fullklängde medh folk och adelige danske qvinnor; ja väll 2 timer förluppo emillan stadzporten och slottet. H. Exc. medh Rottkircken logerades på slottet, resten kringströddes i stadhen; dette skedde om torssdagen.

Lögerdagsmorgonen hade H. Exc. audience hos H:s K. Maj:t och blef opförd af 6 af rådhet, hvilka ginge frembst medh sina silfbeslagene brisilie ståckar; sedan följde hele svärmen. H. Maj:t medh riksens råådh stodhe rät venerabundi och hörde hvadh som sades. Riks Cantzleren Christian Thomesson, en gammal herre, svarade och något vidhlyfftigt. Effter sermonen hälsade och gofvo H. Maj:t handen alla svänska herrerna; sedan gick hvar och en till sit.

[1] Superintendent i Göteborg 1647—64.

Samma dag om afftonen inhämptades Christiani qvinti sahl. enkie princessinna[1] och holländske residenten i Hälsingör medh tämmelig processer och fore på slottet. Hela residentens fölie bestodh uthi en hofmästare, som var en kiöpmansdräng, legd för pänninger (som somblige ville säija), en secreterare, ochså kiöpmansdräng, och 2:ne lacqueijer. De Danske så väll som andre fremmande hade åthskillige språck om detta hans suite, män för alt berömbdes de Svänske, som både våre många till talet, såsom och ambassadeuren af högha qvaliteter.

Om söndagen gofvos ordres af H. M:t, i det alldraförst hollendske residenten, som i Staternes nampn, och Canzleren Christian Thomesson, som i princens af Oranien, och härtogen af Sunderborg, som för sig stodh fadder, skulle föres up i riks salen, sedhan herr Bengt Schytte, som af alleman ledsagades dit up och sidst enkie-princessinnan, som barnet bar, för hvilket 20 brinnande fackler bores. H. Exc. stodh allena för bordzändan, och hade et litet stycke ifrån sig på högra sidan holländske residenten, Cantzleren och Sunderborgs hertogen; på vänster enkie-princessinnan medh några damor. Bakom H. Exc. stodhe 12 hans eghene tiänare i blå atlaske tröijer och klädesbyxor, vällprydde medh sölfvergaloner, och 10 kongens i röda atlaska tröijer och klädhes byxor, men intet så chamererade. Riksens rådh och ibland dhem först Hannibal Sehestedt höllo så i backholl. När bullret var stillat, trädde bispen fram för andre bordzändan och beginde sit tal, det föga annat var än en complement, eij heller barnsens nampnet nembdes eller födelse dagen. Då strax fick enkie-princessinnan H. Exc. barnet, hvilket i förstonne så grät, at hon måtte åther tagat till sig och tröstat, sedhan tog H. Exc. och höltet på raka armar en liten timme. Friderica Amalia heter barnet, var slät och rät klädt. Till besluth skötes frögdeskott utaf vallerna.

Såsom ordres voro om ingången, så achtades dhe och i uthgången. H. Exc. gick sidst och strax up till drotningen och der aflade sitt devoir, tillika medh skenken uthi blåt tafft, hvartill ofwanb:t von Gersdorf medh stort beröm svarade. Amman fick 200 dukater, sedhan giorde sigh alla färdiga at taga emot välplägningar och skåler till afftonen.

När klockan var 10 om afftonen, gick först måltidhen an (så som alting skedde så långsamt). H. Maij:t och drottningen voro i rikssalen först tillstädes och förväntade H. Exc. Skytten. Effter liten discours in stando ginge the tilbordz och herr Skytten i höghsättet. Näst kongen sutto hollendske residenten, Cantzleren, fursten af Sunderborg, Hannibal Sehested och von Gersdorf. Hos drotningen enkie-princessinnan medh några frökar och Hannibal Sehestedz gemål, en skön dam. Her Rotkirck, Sparren, Totten, Leijonhuffudh och de andre voro uthi een serdeles kammar hos fruentimbret tracterade och till skifftes opvachtade H. Exc. Öfver disken vankade föga notable discourser, uthan musicerades stadigt; en lutenist och harpeslagare

[1] Kristian IV:s 1647 aflidne son, hvilken såsom hyllad konung kallades Kristian V, var gift med Magdalena Sibylla af Sachsen.

sutto backom drotningen, spelte och sungo tillika. När skålarna druckkes, såsom först vår nådigste drottnings och fru modrens, lossades styckerna, såsom dhe och hela natten skuto medh 3-dubbelt stycken, planterade mit för måltidz salen.

När måltiden var ändat, dansade först H. M:t H. Exc. Skytten till och han sedhan hollendaren till, sedhan våre hofjunkrar såsom det bars till. Så gick denna natten bårt in till klockan 2, då först fyrverket, uthanför slottet anstält, itändes och perlementerade i 3 timmar, doch hade det ingen art, effter liuse dagen var förhanden.

Om måndagen dansades en balett hel väll stält. Effter baletten begiärte H. Maj:t, det her Claes Tott ville låta sin fransöske dantzemästare dantza, hvilket och skedde medh stor förundran, så at H. M:tz dansemästare i Soor intet var deremoot at likna, hvilken befaltes svara medh en dans.

Tisdagen giorde H. M:t bröllop åth tvenne unga cavallierer, som finge hans hofjungfrur til ächta. Kongen ärade den ena och herr Skytten den andra. De voro helt lustiga och så myckit af adelen tillstädz, både män- och qvinfolk, at de bekiände i många år icke hafva stadhen varit så folkrik.

De andre dagarna förlustade sigh H. Maj:t medh Hannibal Sehested, von Gersdorf och andra uthi tornering och skiutande, hvilket H. Exc. medh riksens rådh som en arbiter beságh uthi en upstält paulun. Hans M:t, som han synes, är en vacker, human och couragieux herre och giorde vackra miner, som fransosen seijer; drottningen sammaledz en deijeligh ungh människia. Summan är, at alt gick magnifiqt till och the danske syntes medh största affection upvachta H. Exc., såsom de, och jag i lurant-vis hörde, sade sigh emillan herr Kruse och Krabben, det de väll toras bekänna sigh ostraffligen och medh contentement hafva tracterat svänskingen etc.

När färdetidhen kom, delte först H. Exc. många credencer och stoper till åthskilliga, sende stora föräringar uthi kiöket och kellerna, såsom och i herberget, som var för dhem tillredt, som icke hade lust at äta på slottet. H. M:t föräring till H. Exc. var en long och 4-dubbel gullkädia, uthan tvifvel dyr, medh kongens conterfeij; Rotkircken, Sparren, hvarsin medh H. M:tz conterfeij voro medelmåtige. Totten medh conterfeij, Sparren och, såsom var i Münster, Leijonhufvudh medh secreteraren Kock tvenne sköne gulkädior men uthan conterfeij; D:r Byrius medicus medh conterfeij, Liliecrona medh conterfeij, Nat och dag uthan, Lilian uthan conterfeij; de andre finge ringar till 15 à 20 rdr värde.

Så togh då H. Exc. afskedh, sedan han i 11 dagar hade druckit barsöl, och reste medh stort prål kongs-vegen till Fredrichsborgh; inga af dhe danske mer än de, som togo emot honom på grentzen. Der lågh H. Exc. om natten och reste andre dagen sent till Helsingör och föliande dagen åth middags måltidh hos herr residenten Durelium och effter måltidhen lät ro sigh öfver till Helssingborg, derifrån till Laholm, män 1 mil på andre sidan valedicerade H. Exc. de danske och fick till valet af herr Kruse et gångare stodh till skänks. Det redh han på till Laholm och logerade på slottet. Andre

dagen till Halmstad; der drögde H. Exc. 4 dager och examinerade herr Sperlingens sack, hvilken på hans sida befans richtigh. Därifrån skickade H. Exc. migh ovärdigh föruth till Giötheborgh at bestella herberge, dett jag och giorde på stadzherberget. H. Exc. hvilade allenast 2 netter i Giötheborg; sedhan han hade besedt vallerna, skanzer och slottet i Giötheborg, skötz af skanzor och vallor, såsom och borgerskapet giorde sit till.

Därifrån seglade H. Exc. på ammiralen Thiesens jacht till Båhus 1 mil derifrån (doch bådade först sin ankomst igenom en capitain lieutenant). De Norske hedrade H. Exc. medh danske lösen först på strömmen, sedhan, när H. Exc. satte sigh på hästen, som för honom och hans fölie hölles häster till redz väll uthrustade, och herr commendanten Jule Krabbe, en af dhe beste cavallierer, som syntes i Danmark, togh emot H. Exc. medh vackert comportement; sidst skiötz, när dhe kommo på slottet. Strax var måltidhen till redz och hvar och en fick sin libertet, ty der vore inga af landet, som kunde tractera eller dricka på dhem, såsom de giorde i Kiöpenhambn. Medh många böner omsider blef H. Exc. öfvertalt till nattherberge. Ingen människia fick för vachtan, som i hvar knut var stält, bese slottet, eij heller var något at se, ty alt stodh i byghning och repareras alla dagar den skadan, som slottet togh i kriget.

Om morgonen ville H. Exc. äntelig resa uthan frukåst, män blef qvarhållen. Herr commendanten i Götheborg Pedher Ribbing, ammiral Thiesen och general quartermestaren Oloff Anderson voro där och Effter måltidhen tog H. Exc. afskedh och redh till jachten, skötz och äfven som tillförene. Ammiral Thiesen, som intet sköt, när han ankom, sköt thes mer, när han reste tedan. 22 skott sköt han medh dhe 4, som han sköt på andra sidan slottet, där H. Exc. satte sigh på hästen att rida till Venersborg. Där togh jag och mit afskedh, och H. Exc. tilsade mig all gunst. Jagh tors intet längere oppehålla Eders Välb. medh dhesse vaniteter, uthan härmedh sluter och befahler Eders Välb. uthi dhens aldrahögstes beskyd och uthi Eders Välb:ts vanlige gunstige benägenhet

Eders Välbördighetz

ödhmiuckeste tiänstskyldigste
och troplichtigste tiänare
G. Lengerke

Stockholm den 13 octob. A:o 1649

Underrättelser.

— Professor C. R. Unger i Kristiania afled d. 30 nov. vid 80 års ålder. Han var filolog och utgaf många editioner af norska och isländska fornskrifter samt deltog äfven i utgifningen af Norsk Diplomatarium. Han hade varit professor ända sedan 1851 — icke mindre än 46 år och var näst Monrad den äldste vid Kristiania universitet.

— *K. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets-Akademien* har till ledamöter i sin *historiska nämnd* för 1898 utsett de förutvarande medlemmarne, herrar Forssell, Malmström och Styffe.

— Till *arkivarie* vid den ena af Riksarkivets historiska afdelningar efter E. W. Bergman har utnämnts amanuensen i Riksarkivet d:r Teodor Westrin.

— Till *arkivarie i kammarkollegium* har utnämnts t. f. arkivarien notarien A. E. Afzelius. Den i pressen så ifrigt debatterade frågan har sålunda fått sin lösning på ett sätt, som vi hoppas skola främja ett snart och lyckligt uppnående af det mål, som alla förklarat önskvärdt, nämligen ett tidsenligt ordnande af det dyrbara kammararkivet.

— Hofpredikanten H. Afzelius har utgifvit och den 14 dec. försvarat en akademisk afhandling under titeln *Erik Benzelius d. ä. I (1632—1687)* (118 + IX sid.). Denna afdelning behandlar Benzelius' ungdom och verksamhet som universitetslärare.

— Af *Meddelanden från Svenska Riksarkivet* har häftet XXI utkommit. Af riksarkivariens årsberättelse för 1896 finner man, att den extraordinarie tillökningen af arkivets samlingar varit ovanligt ringa. Till densamma hör 8 volymer bref från k. m:t och kanslipresidenten till svenska sändebudet i Köpenhamn frih. Sprengtporten, skänkta af kammarherre G. H. Celsing, ett egenhändigt bref från Gustaf Vasa m. fl. handlingar skänkta af löjtnant A. Sjögreen, Giertas berättelse om Karl XII:s kampanjer samt general Stenflychts minnen från åren 1701—1718. Under 1896 ha i riksarkivet deponerats Svea hofrätts samling af äldre domböcker (före 1809), samt Rydboholmsarkivet (hufvudsakligen arfs-, gods- och rättegångshandlingar). Utom en af d:r T. Westrin upprättad förteckning öfver Urkunder rörande Sveriges konungahus åtföljes häftet af ett antal aktstycken belysande Riksarkivets äldre historia, bland annat frågan om dess förluster genom slottsbranden.

— Af *K. Bibliotekets Handlingar* har nittonde häftet utkommit. Det innehåller utom årsberättelsen början till en *Katalog*

öfver K. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter upprättad af d:r V. Gödel. Katalogen utmärker sig icke blott genom en noggrann handskriftsbeskrifning utan meddelar äfven under rubriken *Historia* upplysning om hvarje handskrifts öden samt under rubriken *Användning och beskrifning* upplysning om deras begagnande i litteraturen.

— *K. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia* har under året utgifvit dels första afdelningen af *Vadstena klosters jordebok*, redigerad af Carl Silfverstolpe, dels *Kapten Jefferyes bref till engelska regeringen från Bender och Adrianopel 1711—14, från Stralsund 1714—15*, redigerade af Ernst Carlson. Båda ingå i sextonde bandet af »Historiska Handlingar».

— Första häftet af *Statsvetenskaplig Tidskrift för politik, statistik, ekonomi* utgifven af C. A. Reuterskiöld, Oscar Alin, Hugo Blomberg och Pontus E. Fahlbeck har kommit oss till handa. Tidskriften skall enligt anmälan behandla »statsrättsliga och öfver hufvud statsvetenskapliga ämnen af mera aktuell och varaktig betydelse så för vetenskapsmannen som för den enskilde intresserade medborgaren». Den skall i främsta rummet behandla svenska, men äfven allmänt samhälleliga frågor af olika slag. Den skall bjuda ett fullt vetenskapligt innehåll i så vidt möjligt allmänfattlig form och den vill blifva fullt aktuell genom att meddela viktigare prejudikat ur Sveriges administrativa praxis. Den skall äfven innehålla en litteraturafdelning. Den skall till sist icke sluta sig till något visst parti, och författarne själfva svara för innehållet i sina artiklar. Tidskriften utkommer i tre häften om året om tillsammans tolf ark. Priset för årgång är sex kronor. Författare erhålla 25 separataf-drag af sina artiklar. Se där de allmänna bestämmelserna om detta nya publicistiska företag. Första häftet inledes af »Hans Järtas koncept till regeringsformen» meddeladt af O. Alin och innehåller i öfrigt bidrag af professor Fahlbeck, aktuarien Sundbärg, docenterna Reuterskiöld och Hallendorff m. fl.

— I riksarkivet har nyligen hamnat en återstod af *ett familje-arkiv*, hvars öden i det närmaste äro okända. Handlingarna hafva utan tvifvel en gång tillhört riksdrotsen *Gabriel Gustafsson Oxenstierna* (död 1640), en gång herre på Tyresö. Han finnes själf representerad genom koncept och statshandlingar. En annan del af papperen förskrifver sig från släkten *Ryning*, som eljest veterligen aldrig varit arkivbildande — riksdrotset hade i sitt andra gifte till hustru riksmarsken Axel Rynings änka. Ännu en annan del af papperen härstammar från *Ture Bielke* till Forsa, hertig Karls motståndare och ett af offren i Linköping 1600 — hans dotter var gift med Gabriel Oxenstierna i dennes första gifte. Ture Bielke hade liksom brodern Hogenskild historiska intressen, samlade afskrifter och skref själf mycket, men hans samlingar äro skingrade.

Man återfinner en del i riksarkivet; en annan del träffas i arkivet på Bergshammar. Icke få handlingar för åren 1587—1594 i den nu förvärfvade samlingen har uppenbarligen tillhört hønom; de äro delvis af stort intresse och lämna äfven ett bevis på handskrifters vanskliga öden. I riksarkivet har sedan gammalt funnits en i mer än ett afseende intressant afskrift af riksrådens bekanta böneskrift i Reval d. 5 sept. 1589, som dock saknade första bladet. Detta blad återfanns nu bland ifrågavarande papper. Senast ha dessa tillhört aflidne prosten G. W. Gumælius i Örebro. Hans arfvingar hembjödo dem till riksarkivet och på riksarkivariens framställning beviljade K. Maj:t 400 kr. till deras inlösen.

— Biblioteksamanuensen K. H. Karlsson har nyligen afgifvit redogörelse för sina forskningar i Rom under arbetsåret 1896—97. Liksom förut ha de svenska, danska och norska stipendiaterna gått hvarandra till handa i sina undersökningar. Under året ha genomgåtts *regesta vaticana* 1447—92 (Nicolaus V—Paulus II, Innocentius VIII); *regesta laterana* 1455—84 (Calixtus III—Sixtus IV); *supplicationes* 1431—58, 58—60, 64—66 (Eugenius IV—Calixtus III, Pius II, Paulus II). Därjämte ha samlingarna *Brevia* och *Introitus et exitus* afslutats. Resultatet har för Sverige blifvit 360 handlingar och anteckningar för tiderymden 1334—1521, i det d:r Karlsson äfven genomgått en del äldre registraturband. Supplikationerna ensamt ha lämnat 126 nummer, af hvilka 57 stycken för Eugenius IV. Dessutom har d:r Karlsson excerperat ett par påfliga kansli- eller kammarcodices (Liber census samt Marino de Ebulos formulärbok) och äfven haft tillfälle att forska i några bibliotek och ordensarkiv, särskildt dominikanernas generalarkiv, som lämnat en liten skörd af anteckningar. Till sist lämnar d:r Karlsson en plan för arbetena under året 1897—98. Tilläggas må, att en samling af hans afskrifter lär vara på väg till Sverige. Som ett resultat af hans forskningar må äfven anföras en i »Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung», XVIII, införd undersökning *Die Berechnungsart der Minuta-servitia*, i hvilken utredes det beräkningssätt, som tillämpades vid bestämmandet af de extra utlagor, som vid curian utnämnda prelater hade att erlägga för sin fullmakt vid sidan af den under namnet »commune servitium» kända hufvudafgiften.

— Af *Sveriges Ridderskaps och Adels riksdagsprotokoll från och med år 1719*, redigerade af C. Silfverstolpe, har femtonde delens första häfte utkommit. Det innehåller början af riksdagen 1746—47, från 22 sept. förstnämnda år in på den 10 december.

— *Läroverksprogrammen 1896—97* ledsagas af följande historiska afhandlingar: *Sundsvalls:* »Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid» af F. Westling; *Gefles:* »Piræuslejonets runristningar II» af Hj. Kempff; *Norrköpings:* »Sveriges förbund med Mecklenburg-Güstrow år 1666 och förhandlin-

garne därom» af K. G. Lundqvist, samt *Lunds:* »Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige» af C. Sprinchorn.

— I 1895 års årgång af Hist. Tidskrift anmäldes de två första banden af grefve Carl Trolle-Bondes *Anteckningar om Bondesläkten*, hvilka, rikt illustrerade, rörde sig om riksrådet och riksmarskalken grefve Carl Bonde. Fortsättningen på dessa Anteckningar ha nyligen sett dagen. Utgifvarens mening är att ägna icke mindre än fyra band åt den berömde statsmannen och vetenskapsidkaren riksrådet grefve Gustaf Bonde (1682—1764). Första bandet skall inrymma Gustaf Bondes egenhändigt skrifna lefverne samt i öfrigt behandla hans offentliga verksamhet; andra delen behandlar hans litterära och vetenskapliga verksamhet samt hans brefväxling med lärda; tredje delen skall meddela hans otryckta politiska skrifter och den fjärde behandla hans enskilda lif. Det är den andra delen, som nu utgifvits. Man finner där en utförlig redogörelse för riksrådets litterära verksamhet samt en med utförliga citat försedd bibliografi öfver hans skrifter. Af dessa senare kommer hans skildring af Partistriden vid 1738—39 års riksdag att intagas i tredje delen af denna samling. Bland korrespondenterna finner man E. J. Björner, Sven Bring, Rhyzelius, Ol. Celsius, Arckenholtz, danskarne Langebek och Gram m. fl. Gustaf Bonde lutade mycket åt »philosophia occulta» och man finner här åtskilliga bevis därpå. Intressantare för den historiska världen äro hans arkeologiska, filologiska, historiska och genealogiska funderingar, med hvilka man här kan göra närmare bekantskap. Gustaf Bonde tillhörde, som bekant, den Rudbeckska skolans epigoner, och för kännedomen om de historiska studiernas utveckling i Sverige äro dessa bidrag af intresse. Bland de meddelade småskrifterna må i öfrigt framhållas: »Mina tankar, huru min lille son Carl Bondes ungdomsår böra användas, att de med tiden blifva honom och androm nyttiga»: ett kulturhistoriskt dokument. Vår historisk-biografiska forskningsvärld har allt skäl att betyga utgifvaren grefve Trolle-Bonde sin tacksamhet för detta nya bevis på hans intresse för sin ätts historia, som så nära är inflätad uti Sveriges egen. Samma vackra utstyrsel utmärker denna del som de båda föregående.

— På Norstedt och Söners förlag har börjat utgifvas en illustrerad *Europeisk kulturhistoria*, författad af en dansk historiker Gustaf Bang och öfversatt efter författarens manuskript. Illustrationerna äro förträffliga, valda med synnerlig omsorg och delvis alldeles nya. Som en särskild förtjänst må anföras, att för hvarje bild angifves tiden för dess tillkomst. De blifva sålunda upplysande för den period, under hvilken de tillkommit, och de komma sålunda ej, såsom ofta händer, när de behandla äldre ämnen, att gifva anledning till missförstånd. Texten är mycket populär och ledigt behandlad. Det torde vara riktigast att uppskjuta ett omdöme öfver densamma, tills ett band föreligger färdigt, då man bättre kan be-

döma planen och proportionerna. På någon egentlig vetenskaplighet lärer den icke göra anspråk.

— I Kristiania universitets festskrift till konung Oskar förekommer äfven ett bidrag af professor Gustaf Storm under titeln *Afgifter fra den norske kirkeprovins til den apostoliske kammer og kardinalkollegiet 1311—1523.* Det utgör en frukt af de forskningar i det vatikanska arkivet, som under de sista åren med statsunderstöd från Norge blifvit gjorda, liksom sådana pågått äfven från Sveriges och Danmarks sida. Representanterna för de tre nordiska rikena ha därvid i sina arbeten gått hvarandra till handa och professor Storm har själf deltagit i dessa. Efter en kortare inledning om källorna meddelas en så vidt möjlig fullständig samling af bref och anteckningar om de afgifter, hvilka hufvudsakligen af biskoparne i den norska kyrkoprovinsen, erlades till den påfliga kammaren, kardinalkollegiet och dessas tjänstemän. Uti en »Efterskrift» meddelas en sammanträngd öfversikt af uppkomsten och arten af de afgifter, som erlades, samt en detaljerad redogörelse för förhållandena i detta afseende uti hvarje stift.

— *Danska riksarkivet*, hvars publikationer allt framgent utmärka sig för stor omväxling, har senast utgifvit ett band under titeln *Fonden ad usus publicos. Aktmæssige bidrag til belysning af dens virksomhed. I. 1765—1800.* Fonden, som bestod till 1842, användes särskildt för att understödja vetenskap, litteratur och konst.

— *Dansk historisk tidskrift* har börjat sin sjunde »række» under redaktion af underbibliotekarien d:r J. A. Fridericia. Den skall hädanefter utkomma med fyra häften om året. Som ett nytt drag i densamma kan anföras en afdelning: »Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland».

— Till minne af det ryktbara unionsbrefvets utfärdande i Kalmar för 500 år sedan, d. 20 juli 1397, har den danske historikern öfverste O. Vaupell utgifvit en liten festskrift under titeln »Dronning Margarete; Foreningen af de trende Riger til en Statsenhed. Mindeskrift til Kalmarunionens 500 Årsdag 20 Juli 1897». Skriften innehåller icke något nytt bidrag till frågan om Kalmarunionen, hvilket man ju icke heller behöfver fordra af en festskrift, men den representerar icke ens den vetenskapliga forskningens nuvarande ståndpunkt.

— Under titeln *Lettres inédites de Napoléon Ier* har L. Lecestre i två band utgifvit ett supplement till den stora samlingen af Napoleons bref, som utgafs på föranstaltande af Napoleon III. Tidsgränserna för supplementet äro år VIII enligt republikanska kalendern (d. v. s. från konsulatet) och 1815. Orsakerna till uteslutandet af detta betydande antal bref (1,225 stycken) angifves vara opportunitetshänsyn, och man undrar ej så mycket däröfver, då man genomögnar denna samling; så gnistrande af vrede, missnöje och

ovett, men på samma gång af snille, så våldsamma och hänsynslösa i sina förslag och sina befallningar äro dessa skrifvelser. Ingen undgår utbrotten af den napoleonska vreden, minst af alla släktingarna. Jérome och Louis, Josef och Lucien behandlas på det mest förolämpande sätt och utsättas för de mest ljungande förebråelser. Systrarna gå icke heller fria. Turen kommer sedan till marskalkar och generaler, Bernadotte t. ex. — d. v. s. bref till honom finnas icke mer än ett, men han omtalas i bref till andra — och till alla möjliga personer; madame de Staël saknas icke bland föremålen för kejserliga invektiv. Man finner här äfven de ryktbara depecherna till franske ambassadören Coulaincourt i Petersburg, som dock redan äro tryckta i Vandals arbete »Napoleon och Alexander I», och i hvilka Sveriges öde behandlas, t. ex. depechen af d. 2 febr. 1808: »Hvad Sverige angår, skulle jag utan att göra svårigheter gärna se, att Alexander bemäktigade sig detsamma, t. o. m. Stockholm. Man måste t. o. m. uppmana honom att göra det för att återställa åt Danmark dess flotta och kolonier. Aldrig får Ryssland ett sådant tillfälle att förlägga Petersburg i medelpunkten af riket och befria sig från denna geografiske fiende.»

— I nekrologen öfver danske riksarkivarien A. D. Jörgensen (s. 268, 269) ha insmugit sig ett par fel. J. aflade ej studentexamen i egentlig mening, endast »real afgångsexamen» från Flensborgs latinskola och det var från och med *1883* (ej 1884), som han inträdde i sin verksamhet såsom gehejmearkivarie. Bland hans skrifter kunde i öfrigt äfven förtjäna nämnas hans »Fortællinger af Nordens historie» (1892—93).

— Redogörelsen för 1897 års *historiska jubileumslitteratur* nödgas vi uppskjuta till nästa årgång.

Öfversikter och granskningar

Der dreiszigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs. Af ONNO KLOPP. Tredje bandet I, II. Paderborn 1895 och 1896.

Af det ultramontana Tysklands ännu verksamma författare på det historiska området torde Onno Klopp intaga främsta rummet. Liksom sin närmaste föregångare Gfrörer har han vändt sin protestantiska barnatro ryggen, och i likhet med densamme har han som hyllningsoffer på den katolska kyrkans altare nedlagt frukterna af sina undersökningar i det trettioåriga krigets historia.

År 1861 utkommo de två första banden af Klopps bekanta arbete »*Tilly im dreiszigjährigen Kriege*», hvilka 1891—1893 utgåfvos i en ny upplaga under den ändrade titeln »*Der dreiszigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs*» (två band). Det är detta verk, som med ofvanskrifna tredje band nu fått sin slutliga fullbordan. Bandet omfattar åren 1628—1632 och sönderfaller i två delar på inalles 1500 sidor stor 8:o. Som typiskt uttryck för den moderna ultramontanismens uppfattning af det trettioåriga krigets ledande idéer och personligheter förtjänar detta verk äfven från svensk sida uppmärksamhet, så mycket mera som Gustaf Adolf nästan genast framträder som hufvudpersonen.

Under sina försök att renovera häfderna i sin anda ha de tyska ultramontanerna upptagit ordet »Geschichtslügen» som benämning på sådana historiska företeelser, som ej äro dem i lag. Klopp, som uppträder med mera vetenskapliga later, använder det mera vetenskapliga uttrycket *fiktion* och låter Gustaf Adolfs ord och gärningar vimla af »fiktioner». Öfver hufvud visar sig den uppfattning af den svenske konungen, som Klopp vill genomföra, redan från början som ända till ofarlighet djärf. Medan den tendenslösa forskningen fastslagit, att reformationen och Östersjöväldet voro de båda grundförutsättningarna för det dåtida Sveriges självständighet och utvecklingsförmåga och att det var omsorgen härom, som förde Gustaf Adolf till Tyskland, betraktar Klopp allt dylikt tal som en

fiktion. För honom begränsas Sveriges intressen fullständigt af den svenska kustlinien, och att en svensk regering vågat höja sig öfver en dylik landmätaresynpunkt och sätta bastionerna för rikets säkerhet till södra Östersjökusten stämplas utan vidare som en illa maskerad eröfringspolitik. Då Gustaf Adolf ordade om kejsarens onda planer mot Östersjön och Sverige, var detta blott en fiktion; hvarken kejsaren eller hans fältherre hade hyst dylika afsikter (I: 317 f.). Och detta senare anser förf. därutaf bevisadt, att inga direkta antydningar föreligga om ett tillämnadt kejserligt angrepp på det egentliga Sverige (»das Land Schweden» I: 5 f. och 185). Då förf. hyllar en sådan uppfattning utaf gränserna för en stats yttre intressen, förvånar det mindre, när man ser honom i omedelbart samband härmed helt obesväradt anföra Wallensteins oupphörliga order till Arnim att befästa sjöhamnarna och anskaffa en flotta (I: 39) ja, t. o. m. att bränna de svenska krigsskeppen (I: 6).

Förf. söker på allt sätt reducera betydelsen af de kejserliga stormaktsplanerna, och det spansk-österrikiska försöket 1628 att med de nordtyska hansestädernas hjälp skapa en habsburgsk sjömakt sammankrymper nästan ända till omärklighet. Nu är det visserligen sant, att den habsburgska storpolitiken hvarken i plan eller utförande någonsin erhöll den systematiska och energiska gestaltning, hvari den framträder i den kejsarens biktfader Lamormain falskeligen tillskrifna broschyren, som vilseledt så många författare. Men då förf. vill bevisa, att Gustaf Adolfs farhågor ej blott varit öfverdrifna, utan därjämte fingerade, tappar han allt fotfäste. Klopp har som många utländingar före honom velat fälla slutdomen om Gustaf Adolf blott med tillhjälp af den tyska krigshistorien, men utan någon speciell kännedom om vårt lands ställning i öfrigt. Han vet sålunda icke, att Sverige allt ifrån polska krigets början varit hotadt af angrepp från Spaniens flandriska hamnar och att ett dylikt angrepp vid denna tid befarades åren 1626, 1627, 1628, 1631 och 1639. Likaså öfverflöda de offentliga handlingarna från den tiden af oförtydbara vittnesbörd om verkligheten af Gustaf Adolfs farhågor från den österrikiska sidan. Redan 1625 har han förtrott Kristian IV af Danmark sin oro för de habsburgska Östersjöplanerna; vid första ryktet om Kristians nederlag satte han sin flotta i försvarsskick, och då han hösten 1627 förnam ett rykte, att Wallenstein redan öfvergått till Fyen och att spaniorerna visat sig utanför Bohuslän, företog han kraftiga rustningar och erbjöd Danmark sitt bistånd. Om Gustaf Adolf — såsom Klopp vill göra troligt — endast *hycklat* fruktan för Östersjön, så borde detta hyckleri upphört vid läsningen af Kristian IV:s bref $^{12}/_{10}$ 1627, som meddelade ett af kejsaren gjordt förslag, att Danmark skulle till honom afstå Öresund (Cronholm V: 2: 20). — »Däraf», tillägges det här, »kan Eders k. erfara deras intent mot Sverige. Vi veta, att våra fiender vilja med fördärfliga förtröstningar förhindra Eders k. från att understödja oss.». — I sitt svar af den 21 okt. s. å. meddelar Gustaf Adolf till bekräftelse på Kristians skrifvelse, hurusom man

föreslagit honom förbund med kejsaren mot försäkran om god fred med Polen samt Danmarks krona som kejserligt län.

Det är dessa anbud, som hos Klopp (I: 4) framställas som gjorda, ej som mottagna af den svenske konungen. Denna episod är ännu ej tillfredsställande utredd; men visst är, att någon tanke på att dela Danmark med kejsaren ej kunnat uppstå hos Gustaf Adolf annat än i ett sådant ögonblick, då det gällt förebygga, att *hela* Danmarks rike skulle falla i de kejserliges och katolskes händer.

Klopp bryter sålunda afgjordt stafven öfver Gustaf Adolf, därför att han ej velat blindt lita till den gode kejsarens försäkringar, att han önskade fred och att han aldrig haft med Sverige »in Ungutem zu thun». Att kejsaren helst velat yttre fred för att i god ro få genomföra sitt restitutionsedikt är alltför troligt; men hans bedyrande, att han aldrig gett Sverige någon anledning till fiendskap, motsades t. o. m. af hans egna katolska undersåtar. På en dylik försäkran inför kurfurstedagen i Regensburg 1630 svarade nämligen kurfurstekollegiet med att påpeka hjälpsändningen till Polen, som försatt Sverige i sådan »Diffidenz», att det efter danska freden fattat de kejserliga krigsrustningarna och kustbefästningarna äfvensom upprättandet af amiralitet på Östersjön som riktade mot sig. Inför sådana vittnesbörd blifver det t. o. m. för Klopp svårt att alltid uppehålla sin mening; sid. 185 ser det t. o. m. ett ögonblick ut, som ville han medgifva, att Gustaf Adolfs farhågor rörande Östersjön varit mer än en fiktion. Men blott ett ögonblick. Dylika hastigt öfvergående distraktioner träffas äfven i andra sammanhang.

Liksom Gustaf Adolf enligt Klopp själf fingerat den fara, som från kejsarens sida hotade Sveriges frihet, så var också hans tal om den protestantiska religionens trångmål ej annat än en fiktion (I: 97—98). Både kejsaren och ligan hade alltjämt undvikit t. o. m. skenet af religionskrig (I: 5). Så sant det är, att katolikerna gärna undandolde denna sida af kriget för att förebygga en allmän sammanslutning mellan protestanterna, lika allbekant är det, att katolsk reaktion varit en grundtanke både i Ferdinands och Maximilians politik och att i det böhmisk-pfalziska krigsskedet hvarje eröfring omedelbart efterföljdes af katolisering. — För öfrigt händer det ej sällan, att papisterna glömma sig och helt okonstladt förråda sina verkliga tankar (jfr Klopp I: 18). I Rankes »Geschichte Wallensteins» yttrar kurfursten af Trier: »Wenn die Schweden geschlagen seien, so würden die Evangelischen ihr Felleisen packen müssen, denn im Reich werde man sie nicht dulden». — Men gärningar vittna mera än ord, och ett sådant för alla tider vittnande faktum föreligger i det kejserliga restitutionsediktet.

Om ultramontanerna också en gång skulle lyckas finna verkliga bevis för sitt påstående, att detta edikt varit en yttring af kejsarens goda rätt, skulle detta ej det ringaste förtaga ediktet dess eklatanta bevisningskraft rörande hans religiöst-reaktionära planer.

Hos Klopp själf finner man flera exempel därpå, att fordom förblindade härigenom fått sina ögon öppnade. Så visade sig på Leipzigkonventet vara fallet både med kurfursten af Sachsen och hans bekanta hofpredikant Hoe von Hoenegg (II: 72, 73); de protestantiska universiteten varnade enhälligt för katolikernas omvändelsenit, och Arnim, som några år förut förnekat tillvaron af ett religionskrig, förklarar nu, att restitutionsediktets genomförande måste föra till papism och att man i händelse af Tillys seger ej hade annat att vänta än religionens utrotande (II: 270 och 279). Emellertid har förblindelsen i det föregående ej heller varit så fullständig, som Klopp velat låta påskina, och han vidgår själf, att »religionskrigets fiktion» äfven användts förut. Kurfursten af Brandenburg, som enligt Klopp ej vetat af någon fara för reformationen före svenskarnes ankomst, har dock redan 1624 och 1625 skickat sändebud till Gustaf Adolf med inbjudning att komma till Tyskland för att rädda dess borgerliga och religiösa frihet. Och denne kurfurste, som enligt Klopp lefvat så trygg och belåten med sin värld, hade efter det första sändebudets (Bellins) återkomst från Stockholm en öfverläggning i sitt hemliga råd, hvarvid han om det svenska krigsprojektet yttrade: »Verket är vådligt; men vi sväfva i fara till lif, frihet och samvete, äfven om vi sitta stilla».

Så som Klopp framställt Gustaf Adolf, blir dennes hela lif och verksamhet en enda lång lögn; ty samma »fiktioner» om hans nitälskan för sitt rikes trygghet och den lutherska lärans försvar, som fylla hans meddelanden med den yttre världen, återfinnas ju oförändrade i de förtroligaste meddelandena med hans allra närmaste, främst hans förtrogne Axel Oxenstierna. Men ej nog, att hans lif på detta sätt blir en lögn; det blir också en olöslig gåta. Visserligen vill förf. förklara hans gärningar ur en osläcklig krigslystnad (II: 631), som blott bragte så mycket större elände med sig, därför att den parades med en öfverlägsen förståndsklarhet och viljekraft (I: 187). Det var ej för fosterlandets, ej för religionens skull Gustaf Adolf gick ut i tyska kriget; där fanns ingen saklig förveckling, ingen folkrättslig grund för ett krig (II: 529). Han bragte krigets förbannelser öfver milliontals människor, »nicht gezwungen, nicht zur Abwehr, sondern nach eigenem freiem Willen, um zu nehmen, was nicht sein war» (I: 597). Från sina första år, »so lange er des Denkens fähig war» (I: 441), hade han, en usurpators son och själf en usurpator, spejat efter tillfälle att ingripa i Tysklands angelägenheter, tills ändtligen Wallenstein beredde honom ett sådant (genom infallet i Mecklenburg säges det I: 4, genom anfallet på Stralsund, I: 319). Men icke blir gåtan löst härigenom. Ty näppeligen räknas det som normalt att söka fred med en dödsfiende för att kunna kasta sig öfver en främling, som ej gjort en på minsta vis för när. Enligt Klopp måste Gustaf Adolfs krigslystnad alltså varit till den grad opraktisk och oegennyttig, att den uppsökt detta onödiga och oerhördt vågsamma krig med tillbakasättandet af ett krig med Danmark, som dock så ofta retade till revanche, med

Ryssland, där lättare än annorstädes utsikt till stora eröfringar yppade sig,[1] och med Polen, ehuru denna makt så öppet hotade Sveriges religion och frihet, att äfven den blindaste måste inse det. Summan af den kloppska uppfattningen blir sålunda den, att Gustaf Adolf i sin oerhördt raffinerade hunger efter krig föredragit att offra sina och sitt lands krafter mot en fredsälskande stormakt, som hvarken ville hans rike eller hans religion något ondt, framför det fortsatta bekämpandet af en fiende, som i åratal hotat bäggedera.

För att stödja denna märkvärdiga uppfattning gäller det att taga väl fasta på alla något så när användbara, om än aldrig så lösligt framkastade yttranden af konungen. Så t. ex. framdeduceras hänsynslösheten i hans eröfringslystnad ur det under rådsförhandlingarna 1629 fällda uttrycket: »Si rex victor, illi (germani) præda erunt». Och dock ville konungen med dessa, af flere nyare författare så misstydda ord säkert ej säga något annat, än hvad som sedan vederfors hertigen af Pommern och kurfursten af Brandenburg, då dessa tveksamma furstar genom svenskarnes beslutsamma uppträdande tvungos att taga afgjordt parti mot kejsaren.

Om Klopp härvidlag gärna tager Gustaf Adolf på orden, ser han däremot i hans slutliga anförande till rådet den 3 nov. 1629[2] endast en rad af fiktioner. Detsamma gäller äfven om afskedstalet till ständerna den 19 maj 1630. Till de ord, Gustaf Adolf här uppgifves ha yttrat, att han ej drog ut till Tyskland af krigslystnad, »sondern dazu seit mehreren Jahren auffallende Ursache habe, meist darum dasz unsere unterdrückten Religionsgenossen mögen von dem päpstlichen Joche befreit werden», fogas (I: 409) detta dräpande tillägg: På samma plats yttrade 14 år senare(I: 478 säges det 1636!) Gustaf Adolfs förtrogne rikskansleren Axel Oxenstierna: Pommern och sjökusten äro som en bastion för Sveriges krona, och däri består vår säkerhet mot kejsaren. Det var den förnämsta orsaken, som bragte högtsalig H. M:t i vapen.

I Klopps källförteckning finns äfven Styffes edition af Gustaf Adolfs skrifter upptagen. Det ser alltså ut, som berodde det på något sämre än okunnighet, att Gustaf Adolfs tal så förvrängts, att den skarpa motsatsen mellan hans och Oxenstiernas ord åstadkommits. I verkligheten har konungen efter att ha förnekat all personlig krigslystnad först talat om »affronten» mot de svenska sändebuden till Lübeck samt om hjälpsändningen till Polen, sedan om främmande furstars uppmaningar och till sist om sin önskan att befria trosförvanterna. — Någon motsats mellan konungens och hans kanslers yttranden förefinnes ej. Den förre förklarar, att hans beslut ej berott på personliga, utan sakliga skäl, den senare anger, hvilket bland dessa sakliga skäl enligt hans mening bör sättas främst. Att minutiöst väga de olika sakliga skälen, de politiska och de

---

[1] II: 648 klandras Gustaf Adolf för att i likhet med nästan alla Vasakonungarne ha begått det felet att stärka Ryssland på Polens bekostnad (!)

[2] Klopp, I: 316, säger 5 nov., liksom han sid. 313 förlägger riksdagens öppnande 1629 till den 29 juni eller dagen för riksdagsbeslutets datering.

religiösa, mot hvarandra kunde ej gärna falla konungen in, allra minst i ett tal till svenskar, som likà väl som han upplefvat kriget med Polen och visste, att denna fiende på en gång hotat Sveriges religion och frihet. Och efter denna strids innebörd hade Gustaf Adolf danat sin uppfattning af striden i Tyskland och af sitt förhållande till de öfriga katolska makterna.

Om det sålunda på grund både af tidsförhållandena och konungens religiöst-heroiska naturell var otänkbart att hos honom finna någon motsättning af religiösa och politiska faktorer, så låg däremot en sådan tudelning nära till hands, när det började blifva tal om fredsbestämmelserna, och det anförda yttrandet af Oxenstierna torde vara det första i den långa raden af utlåtanden rörande orsakerna till Gustaf Adolfs ingripande i tyska kriget. För Droysen, som låter konungens beslut bestämmas af blott politisk hänsyn, men ej för Klopp, som endast ser personliga motiv, kan det vara skäl att framhålla detta Oxenstiernas betonande af den politiska faktorns betydelse; och då Klopp hoppas att medelst kanslerns tungt vägande ord kunna beslå konungen med lögn och kullkasta hans framhållande af den religiösa sidan, så misslyckas äfven denna afsikt tack vare den kommentar, Oxenstierna vid ett annat tillfälle själf fogat till sitt yttrande. Då det nämligen en gång i rådet yttrades, att Gustaf Adolf inledts i kriget af omsorg om religionens försvar, invände kansleren liksom här, att det ej varit hufvudsyftet. Men denna gång få hans ord ett utförande, som klargör hans mening. »Utan» — tillade han — »är principalis scopus, att regnum Sueciæ och consortes religionis nostræ må blifva i säkerhet och de uti sitt esse conserverade tam in statu ecclesiastico quam politico». Som man ser, har Oxenstierna ej gått därhän i sin gradering att på en del moderna historieskrifvares manér låta de båda faktorerna utesluta hvarandra. Han konstaterar, att de båda förefunnits i Gustaf Adolfs beslut — och om sedan med växlande stämningar eller yttre förhållanden den ena eller andra haft öfvervikten, om konungen för Frankrikes katoliker blott framhållit den politiska och för Tysklands protestanter blott den religiösa, så är det en helt naturlig sak.

Liksom Gustaf Adolf saknat hvarje rättslig anledning till en inblandning i Tysklands angelägenheter, så har — säger Klopp (I: 416) — icke heller någon kallat honom. Detta gäller redan om hans förhållande till Stralsund, hvilket utförligt skildras. Hans förfarande härstädes var i motsats till Wallensteins ett mästerstycke af slughet, men ock af lögn och orättrådighet, en lång rad af knep för att locka den arma staden i konungens nät (I: 97—98).

Då förf. förnekar hvarje inbjudan från Tyskland till Gustaf Adolf, måste han vara okunnig om de tidigt begynta och sedan oupphörligt fortsatta maningarna från den fördrifne Fredrik V af Pfalz och hans män (Camerarius och Rusdorf) och om kurfurstens af Brandenburg ofvan omtalade beskickningar år 1624 och 1625. Om hertigarne af Mecklenburg heter det uttryckligen I: 473,

att de ej inbjudit Gustaf Adolf. Sid. 460 i Styffes samling af konungens skrifter kunde emellertid förf. läst ett bref till hertig Adolf Fredrik af den 8 okt. 1625, hvari Gustaf Adolf meddelar sitt svar på hertigens och hans broders begäran, att han till deras och nedersachsiska kretsens hjälp »in person in Deutschland kommen möchte». Klopp meddelar själf I: 581 f., hurusom hertig Bernhard af Weimar och landgrefven Vilhelm af Hessen redan 1629 haft underhandlingar med den till Haag afskickade Didrik von Falkenberg beträffande »die Rettung des bedrängten Vaterlandes», sid. 365 omtalar han, huru administratorn Kristian Vilhelm begifvit sig till f. Gustaf Adolf »und lag diesem mit Bitten an, ihm wieder zum Besitze des Erzstiftes zu verhelfen» o. s. v.

Liksom Gustaf Adolf ej varit inbjuden till Tyskland, har han heller ingenstädes där varit välkommen. Ja, ej ens den protestantiska befolkningen har någonsin annat än af nödtvång anslutit sig till svenskarne (II: 526). Så meddelas (I: 573) ett svenskt upprop till mecklenburgarne att ansluta sig till Gustaf Adolf. Men, säger Klopp belåtet, »wie die Pommern dem fremden Könige nicht entgegen gekommen waren, so nicht die Mecklenburger. Sie thaten nichts freiwillig. Kein Mecklenburger erschien im schwedischen Lager.» — Nej, så länge kejsarens trupper innehade landet, behärskade dess pass och drogo landet rundt för indrifvandet af krigskontributioner, voro de obeväpnade mecklenburgarne nog kloka att hålla sig stilla.

I G. Winters »Geschichte des dreiszigjährigen Krieges», det nyaste objektivt vetenskapligt hållna arbetet om denna tid, heter det om föreliggande fråga: »In wirklich ehrlicher Begeisterung flogen ihm (Gustaf Adolf) vor Allem die Herzen der evangelischen Bevölkerung entgegen» (390). — »Dem Volke, das unter den katholischen Bedrückungen der letzten Jahre unendlich viel gelitten hatte, erschien er wirklich als der Retter seines Glaubens». — Vidare talas om de evangeliskes stormande »Begeisterung für den schwedischen König, die jetzt mit elementaren Gewalt zu Tage trat».

Då emellertid Klopp II: 348 afvisar denna mening som ett senare tiders påhitt och förklarar, att »nur ursprüngliche Zeugnisse eine geschichtliche Bedeutung haben», blir det nödvändigt att återgå till dylika urkällor, och man väntar då, att förf. skall böja sig för den rikedom af loford, som samtiden i sånger och flygskrifter slösade på Gustaf Adolf. Men ej heller detta hjälper, ty sedan förf. framhållit, att den bekanta skriften »Le soldat suédois» utgått från den af Gustaf Adolf besoldade professor Spanheim i Genève, så anser han sig tydligen ha skäl att ignorera alla samtida svenskvänliga flygskrifter såsom »framkallade af den mäktigares vilja» (II: 510 och 652). Om detta äfven gäller om de samtida katolska skriftställare, som enstämmigt betygat svenskarnes popularitet och krigstukt, såsom Khevenhiller, Burgus, Wassenberg och Pappus, därom har förf. ej yttrat sig, men åtminstone på den sistnämnde har Klopp själf i företalet till andra bandet slösat rikliga loford. Det var enligt Klopp ej kärlekens positiva, utan fruktans negativa makt,

som drog så mången tysk riksfurste öfver på svenskarnes sida. Härtill kom alltid en annan, ännu sämre bevekelsegrund — vinningslystnaden. Ehuru förf. anklagat Gustaf Adolf för att behålla alla sina eröfringar för egen räkning — ej ens Mecklenburg undantaget! —, tillerkänner han honom dock alltid nog gifmildhet att mätta denna de tyska »rebellernas» oädla förvärfshunger på bekostnad af de områden, han eröfrat från katolikerna. I st. f. *eröfrat* ville förf. gärna säga *stulit*. Ty det är egendomligt för den begreppsförvirring, som utmärker honom, att han gång på gång efter tio Guds bud, efter privaträttsliga grunder bedömer dessa mellanfolkliga förvecklingar.

Om svenskarnes under fälttågets första skede så beprisade krigstukt vet Klopp ingenting. Af de hos Chemnitz meddelade klagomålen och af konungens egna skarpa utlåtanden öfver skedda oordningar, hvilka i verkligheten bäst bevisa allvaret af hans disciplinära nitälskan, sluter Klopp (II: 24 o. 250 f.), att svenskarnes krigstukt kommit Wallensteins »ziemlich gleich». Då det säges så i början, kan man ana, huru det skall heta längre fram, då genom härens uppblandning med främmande, sämre element krigstuktens band verkligen begynte slappna. Så talas II: 453 om svenskarnes makalöst barbariska förfaringssätt i Mainz. Till jämförelse må meddelas några ord ur L. Frohnhäusers »Gustav Adolf und die Schweden in Mainz und am Rhein», som meddelar de nyaste forskningsresultaten å detta område. Från tiden för svenskarnes anmarsch säges om den svenska hären, att där hölls en öfver allt beröm god ordning, så att ingen människa skedde något för när; i det följande fördöljes det ej, huru den goda andan under vistelsen i Mainz alltmer försämras, men i regeln undantagas de egentliga svenskarne från de stränga vitsorden, och konungens egen oaflåtliga nitälskan för ordning och tukt framlyser ända in i det sista. Sid. 635 uppgifver Klopp, att de bajerska böndernas vilda uppresningar mot svenskarne framkallats af dessas barbariska uppträdande i Bajern. Förf. vet sålunda ej utaf Gustaf Adolfs allvarliga bemödanden att skydda äfven den bajerska landtbefolkningen, genom att förbjuda krigsfolket att med vapen ströfva omkring utan pass och genom att berättiga befolkningen att fasttaga och till vederbörande svenske ståthållare öfverlämna plundrande soldater. Men bajrarne gjorde själfva detta bemödande om intet, då deras af prästerna uppeldade trosfanatism bröt ut i de gräsligaste våldsbragder mot de kätterska främlingarna. — De blodiga scenerna vid stormningen af Frankfurt och Marienberg (II: 355) tecknas gifvetvis med kraftiga färger, och den svenska härfärden genom Tysklands bygder målas allt mörkare, tills förf. kulminerar med att karakterisera den svenske konungens krigföring såsom jämförlig med Holks och omänskligare än Wallensteins (II: 775 och 826).

Då Gustaf Adolf enligt Klopp aldrig varit med sympati omfattad af de tyska protestanterna, kan man lätt sluta till hans framställning af stämningen från katolikernas sida. Bland bilagorna till Söltls »Der Religionskrieg in Deutschland» förekommer ock en ur Camerariska samlingen i München hämtad handling, som uppgifves

vara dikterad af den svenske konungen och angifva planen och målet för hans verksamhet i Tyskland. Som medel att åstadkomma de tyska protestanternas anslutning och sammanhållning angifves här följande förfaringssätt: »Man könnte als Hauptgrund setzen: welcher Gestalt die Absichten der Katholiken und der Evangelischen so scharf einander entgegen wären, dass Der für thöricht zu halten, der nicht unzweifelhaft erkennen und bekennen müsste, dass ein Theil den anderen durch die Waffen zu Grunde richten müsste, keinen Mitteldingen aber, als der gütlichen Vergleichung getraut werden könnte». — Denna passage citeras hos Klopp vid fem olika tillfällen (I: 320, II: 331, 535, 650 och 806), men alltid i någon mån olika och alltid med förändring af originalets »als der» till »oder» eller något dylikt. På detta citat har förf. byggt sin grunduppfattning af Gustaf Adolf, och enligt denna har målet för konungens lifsgärning varit ingenting mindre än »erbarmungsloser Krieg bis zur Vernichtung» — katolicismens utrotande.

Egentligen vet hvarenda läsare nog mycket om Gustaf Adolfs beteende mot de tyska katolikerna för att ej fästa något afseende vid en dylik framställning; men då förf. lagt detta citat jämte ett annat i samma urkund (I: 319) till grund för hela sin uppfattning, må det påpekas, att nämnda citat endast angifver ett af *medlen* att förmå slösinta protestantiska makter att framför gagnlösa underhandlingar föredraga verksam handling. *Målet* för det gemensamma företaget (das letzte Ziel des Krieges) angifves uttryckligen i samma urkund vara »die Unterdrückung der Katholiken in der Art, dass die Evangelischen gegen die Nachstellungen derselben gesichert seien». Urkunden i fråga förekommer hvarken hos Styffe eller i Krigshistoriskt Arkiv, och Klopps källa, Söltl, anger ej med ett ord, till hvad sammanhang den hör. Klopp hänför yttrandet utan vidare till den tidpunkt, som bäst passar honom, nämligen till konungens förhandlingar med rådet 1629.

Det var sålunda Gustaf Adolf, som först afgjordt proklamerade religionskriget — ej till försvar för den protestantiska, utan till anfall på den katolska kyrkan — och därigenom gaf kriget »den hässlichsten Charakter» (II: 855). Att han ändå iakttog en viss måtta, tillskrifves Bärwaldefördraget, som i detta afseende band hans händer. Och för öfrigt, tillägges det, iakttog konungen endast i början af sitt uppträdande på en plats sina förpliktelser i detta fördrag. I längden fick den hycklade toleransen vika för de svåraste förföljelser (II: 654—657). De bevis, som för denna öfverraskande uppgift meddelas, ådagalägga intet annat än det, att katolikerna ej mer än protestanterna voro fritagna från de med krigets fortgång följande hemsökelserna.

* * *

En särskild uppmärksamhet har förf. ägnat åt den magdeburgska frågan. Magdeburg hade anslutit sig till Gustaf Adolf i säker förväntan på hans omedelbara ankomst; och konungen var nog

självfvisk att profitera af denna lättrogenhet, ehuru han aldrig ämnat staden till centrum, utan blott till diversionspunkt i sin krigföring och ehuru han aldrig tänkt draga den till undsättning, förrän ratio belli medgaf (I: 510, 603). Med sin vanliga inkonsekvens yttrar emellertid Klopp på andra ställen, att »ej få» i Magdeburg insågo omöjligheten af en omedelbar rojal succurs (I: 597) och att Falkenberg själf endast tillsagt magdeburgarne denna undsättning »så fort som möjligt» (I: 602); ja, han meddelar t. o. m. (II: 111) det bref från konungen till stadens råd, hvari denne yttrar: »Mittlerweile haben Wir zu Euch, als discreten und weltweisen Leuten, die gnädigste Zuversicht, Ihr werdet solche Unsere Parole (om rojal succurs) nach der Möglichkeit und nicht so schlecht aufnehmen und deuten, dass Wir wider alle Raison gleichsam hineinplatzen, und damit zugleich Uns und Euch auf einmal im Grunde ruiniren sollten».

Ingenstädes i Klopps arbete möter man en sådan rikedom af starka beskyllningar och svaga bevis som här. Så säges det II: 139, att konungen på våren 1631 blott slog mynt af stadens nöd för att för egen räkning öfva tryck på Brandenburg och Sachsen; ty han *måste* ha förutsett, att Johan Georg skulle ge nekande svar; sidan 117 hycklar konungen för Falkenberg, ty han *måste* vetat, att Tilly återvändt till Magdeburg, sidan 190 för kurfursten af Sachsen — i sin sista skrifvelse rörande undsättning åt staden —, ty han *måste* den 12 maj vetat af dess stormning den 10. II: 149 säges det, att ingenting hindrade Falkenberg från att ackordera; men — heter det II: 118 — han hade i sådant fall skäl till fruktan — att bli utlämnad (!) o. s. v.

Framställningen af det öde, som efter stormningen öfvergick Magdeburg, sammanhänger på det närmaste med frågan om Tillys krigstukt. Som bekant är denne man numera kreerad till ultramontanernas heros. Lika okristlig som Wallensteins och svenskarnes krigstukt var, lika utmärkt var Tillys (II: 537); lika gifvet som det är, att svenskarne öfvade religionsförtryck, lika säkert är, att denne milde och människovänlige fältherre aldrig för religionens skull älskat eller hatat någon (II: 382). De vackra vitsorden rubbas ej af de hemska minnena från Neu-Brandenburg och Magdeburg. Tre timmars plundring var det vanliga enligt tidens krigsbruk, och denna rätt hade Tilly hvarken rättighet eller möjlighet att neka soldaterna. I Neu-Brandenburg låter han soldaterna plundra i jämt tre timmar, och så djup är hans vördnad för detta krigsbruk, att han i Magdeburg på andra dagen för in·hären till förnyad plundring, emedan den på första dagen i följd af branden blott fått hållas i två timmar (II: 181—183). Detta om *plundringen;* för de hemska *mordscenerna* söker Klopp ock en undskyllan i tidens af Tilly så högt vördade krigsbruk. Så heter det II: 59 om Neu-Brandenburg: »Es konnte dem GM. Knyphausen nicht unbekannt sein, welches Geschick nach dem Kriegsrechte jener Zeit im Falle der Eroberung mit stürmender Hand der Stadt harrte». — Enligt Klopps framställning var det alltså naturligt och rätt, att det efter de båda städernas storm-

ning skulle gå, som det gick. Skulden för gräsligheterna drabbar sålunda de båda gensträfviga kommendanterna Knyphausen och Falkenberg — ej Tilly.

På detta sätt anser sig emellertid Klopp ha renat Tilly mot anklagelserna från Neu-Brandenburg och Magdeburg; på detta sätt finner han sig ock berättigad att vid den gamles död vitsorda: »Kein verdienter Fluch, keine Thräne belastete sein Gewissen» (II: 618). Han omfattar sin hjälte med så rörande pietet, att han t. o. m. anser sig behöfva taga honom i försvar mot den samtida bivackhistorien, att han varit skottfri, d. v. s. i förbund med satan (II: 302 f.), och säkert är det af omsorg om hans fältherreära, som slaget vid Breitenfeld så framställes, att afgörandet förlägges till vänstra flygeln, där Tilly ej var med.

Det är ganska intressant att aktgifva på de ofta förtviflade konstgrepp och ansträngningar, förf. måste tillgripa för att genomföra sin uppfattning trots en oändlig rad af protester från samtida vittnesbörd. En utväg, som härvid osökt erbjuder sig, är att helt enkelt förbigå alla för den aprioriska uppfattningen otjänliga fakta eller ock att därvid underskjuta dåliga motiv, såsom sker II: 639, då Münchens milda behandling tillskrifves egennyttiga beräkningar, och II: 743, där förf. bortresonerar den ädla sedliga indignationen i Gustaf Adolfs bekanta strafftal till det tyska befälet vid Nürnberg 1632. Liksom förf. i tvifvelaktiga fall gifvetvis väljer den för Gustaf Adolf ofördelaktigaste tolkningen (ex. II: 489 och 527), så har han ock för regel att af flera jämngoda källor blott använda den katolska (ex. II: 547). Arbetets vidlyftighet beror till stor del på förf:s metod att mindre skildra med egna ord än med aftryck af urkunderna. Det hade härvidlag blott varit att önska, att större objektivitet iakttagits både mot urkundens ordalag och i valet af källor. Här har i regeln endast den ena partens vittnesmål inhämtats.

A. Rfs.

Drottning Kristinas tafvelgalleri på Stockholms slott och i Rom, dess uppkomst och dess öden ända till våra dagar. En historisk-konstkritisk undersökning af Olof Granberg. Stockholm 1896. I, II. XLII + 180 sid. Pris 20 kr.

»Habent sua fata libelli» — lyder, som bekant någon gammal bokkännares bevingade ord, men äfven andra af människotankens och människohandens högsta produkter hafva sina mer eller mindre märkliga öden, hvilka det ur många synpunkter kan intressera att söka utforska. Icke minst gäller detta om taflor.

Herr Granberg har i föreliggande verk gjort ett stort och duktigt stycke arbete på tafvel-historikens område, där han förut visat sig hemmastadd genom sin synnerligen förtjänstfulla, för 10 år sedan utkomna katalog öfver gamla taflor i Sveriges privatsamlingar, ett standard-verk, som alltid skall behålla sitt värde. Det nya arbetet, som i en rik utstyrsel — 2 volymer i stor oktav, vackert tryck och icke mindre än 48 helsidesafbildningar i autotypi — nyligen lämnat pressen, kan icke annat än lägga en ny lager till dem förf. redan förut förvärfvat som konstforskare. Det utmärker sig nämligen för verklig grundlighet i forskningen, en metod, som är fullt modernt komplicerad, i det stoffet hämtas från alla källor, skriftliga, tryckta, muntliga, för att sedan kritiskt sållas. Slutligen röjer det det slag af fantasi, som är vetenskapsmannens: uppfinningsrikedomen, förmågan att finna uppslag och ana dolda samband mellan det skenbart åtskilda, en fantasi, som visserligen kan skena åstad och leda vilse — annars vore den ej fantasi — men som snart nog nyktrar till och låter självkritiken öfva sin tyglande makt.

Herr Granberg har i sitt sista arbete valt ett fält, som är synnerligen tacksamt just för en vetenskaplig fantasi. Den berömda tafvelsamling, som ägts af drottning Kristina och som drottningen — säkert en af alla tiders mest utpräglade estetiska naturer — troddes i sin helhet hafva medtagit vid sin afresa från fäderneslandet, hvad för taflor hade den bestått af, hvad hade det blifvit af den? Visserligen hade den efter ägarinnans död i enlighet med testamentets lydelse tillfallit drottningens universalarfvinge kardinal Azzolini, som varit hennes högt värderade vän och rådgifvare under de sista åren i Rom. Men han dog samma år som drottningen — och sedan? Hade för öfrigt verkligen Kristina kunnat föra hela sin kolossala tafvelsamling ur Sverige och, i synnerhet i betraktande af 1600-talets primitiva kommunikationer, släpa den med sig på sin långa Roma-resa?

Åt besvarandet af dessa frågor har förf. ägnat öfver ett helt decenniums studier. Om också helt naturligt icke alla dunkla punkter i saken kunnat blifva klara, har förf. dock genom sitt arbete förmått gifva en fullt tydlig föreställning om den väsentliga beskaffenheten af Kristinas galleri och de öden, som de därtill hörande taflorna undergått. De hufvud-dokument, af hvilka förf. för detta ändamål betjänat sig, äro 4 gamla inventarier:

1) upprättadt på Königsmarcks befallning 1648 i Prag öfver kejsar Rudolfs af svenskarne vid eröfringen af den s. k. »Lilla sidan» den 26 juli samma år plundrade konstkabinett (tillhör Skoklosters bibliotek men nu deponeradt i Riksarkivet);
2) upprättadt 1652 af Kristinas intendent, markis Raphaël Trichet Du Fresne öfver Kristinas dåvarande tafvelgalleri (Kongl. Biblioteket);
3) upprättadt troligen strax efter Kristinas död i Rom 1689 öfver hennes efterlämnade tafvelsamling (Archivio Palatino i Rom);

4) upprättadt i Rom 1721 öfver Kristinas forna tafvelgalleri, som samma år såldes till Frankrike (British Museum).

Af dessa inventarier äro de två första synnerligen lakoniskt affattade. Mästarenamnen uppgifvas icke, och det är ej lätt att af den i mycket allmänna och obestämda ordalag hållna beskrifningen sluta sig till ämnet för en tafla; stundom är förklaringen alldeles omöjlig, såsom då det i Praginventariet helt summariskt heter »ein schenes stük» eller »ein Vornembes stük», »eine Landschaft» eller helt enkelt »ein anders stük». Du Fresnes inventarium har emellertid, trots sin slarfvighet, en obestridlig förtjänst däruti, att det uppger, från hvilka många olika håll Kristina fått sina taflor. De båda sista i Italien upprättade inventarierna äro betydligt utförligare, med mästarenamnen utsatta och klara beskrifningar. Särskildt utförligt är det sannolikt år 1689 upprättade, af hvilket förf. haft största gagn vid uppgörandet af sin egen katalog öfver samlingen, den »Catalogue raisonné», som inleder arbetet.

Enligt Du Fresnes inventarium räknade Kristinas tafvelsamling 1652 ej mindre än 780 nummer. Hufvudstommen utgjordes af de 470 taflor, som togos i Prag 1648 vid plundringen af kejsar Rudolf II:s konstkammare. Förf. ger med stöd dels af benediktinermunken, sedermera mähriske rikshistoriegrafen Beda Dudíks framställning, dels sina egna tafvelforskningar en liflig och i kulturhistoriskt afseende synnerligen intressant skildring af denna ryktbara »Rudolphinische Kunst- und Wunderkammer», som den dålige regenten men ifrige konstsamlaren, kejsar Rudolf II sammanfört i Hradschins palats och som omfattade allehanda saker i brokig blandning, icke blott konst- och konstslöjd-alster utan äfven böcker (däribland den nu i Uppsala universitetsbibliotek förvarade Codex argenteus) samt naturhistoriska föremål, dyrbarheter och allsköns kuriositeter. Man får någon föreställning om samlingarnas rent ekonomiska värde, när man hör, att de bl. a. innefattade 3,000 *dussin* diamanter, topaser och smaragder. Stensnidaren Eusebius Miseron, som var ett slags intendent för denna »Kunst- und Wunderkammer» hade i tid före svenskarnes stormning lyckats undanskicka några af de dyrbaraste taflorna, men det mesta var kvar, när svenskarne den 26 juli 1648, sedan de aftvungit Miseron nycklarna genom hotelse om tortyr, inträngde i Hradschins Aladdins-salar. Den 6 november började transporten af de röfvade skatterna till Sverige, dit de öfver Dömitz och Wismar ankommo först i slutet af maj 1649.

Prag-rofvet utgjorde, såsom nämnts, den betydligaste delen af Kristinas konstsamlingar, men äfven i fråga om dessa gäller satsen »många bäckar små göra en stor å». Utom de från förfädernas tider stammande målningar, hvilka sannolikt funnos kvar, såsom den madonna, hvilken Jan van Scorel skickat gamle kung Gösta och de nära 100 målningar (af hvilka $^1/_3$ porträtt), hvilka, enligt ännu bevarade inventarier, i midten af 1500-talet förvarades på Gripsholm, räknade Kristinas samling några taflor tagna af hennes fader i München (12 st.) och Würzburg samt ganska många, hvilka den

konstälskande drottningen erhållit i present af olika personer, bland hvilka märkas hennes mor änkedrottningen, Magnus Gabriel de la Gardie, residenterna Spiering (Silfvercrona) i Haag (som bl. a. skickat en hel serie taflor af Gerard Dou, hvars gynnare Spiering var) och Appelbom i Amsterdam, fröken Kristina Banér, diplomaten Mathias Palbitzki, läkaren Bourdelot samt flera svenska riksråd. Bland de utländske gifvarne förekommer äfven Vossius junior, som skickat sin fars, och Hugo Grotius' änka, som sändt sin berömde makes konterfej. I denna från så många olika håll sammanförda tafvelsamling funnos kontinentens stora målarskolor så godt som alla representerade, nämligen de italienska, spanska, tyska, flamska, holländska och franska skolorna. Af svenska målningar upptages i inventarierna endast en »Abraham i begrepp att offra Isak», utförd af drottningens skyddsling Georg Waldau, som på hennes bekostnad studerat i utlandet för Joachim von Sandrart i Amsterdam och Jacob Jordaens i Antwerpen.[1] Anmälaren tror dock för sin del, att bland drottningens många porträtt af svenska personer åtskilliga varit af Ehrenstrahl, t. ex. ungdomsporträttet af Carl XI (Inventarium 1689, n:o 188).

Af dessa 780 målningar medtog Kristina vid sin afresa från Sverige nära 300, efter hvad det vill synas af den 1689 upprättade förteckningen, som omfattar 295 nummer, hvaribland några genom köp eller gåfva dock först i Rom kommit i drottningens ägo. Af resten återstäldes en serie små taflor af Gerard Dou till gifvaren Spiering, andra hade bortskänkts, slutligen andra stannade kvar på Stockholms slott i därvarande »konstkammare», som enligt en af arkitekten Jean de la Vallée 1660 utförd planritning var inrymd på slottets östra sida åt nuvarande Logården, i andra våningen och ofvanför riksarkivet i första våningen. Förf. har identifierat eller framställt mer eller mindre sannolika hypoteser om 245 af Kristinas taflor och öfver dem upprättat en »catalogue raisonné». Han har genom sina undersökningar visat, att Kristina i sin konstsmak var barn af sin kraftiga tid, i det hon samvetsgrant medtog sina härliga italienare, mytologiskt-erotiska taflor af Tizian, Correggio m. fl., och sina färgprunkande Rubenska dukar, under det hon nästan lika samvetsgrant lämnade hemma sina tyskar och nederländare, hvilkas germanska behag, gömda under ett mindre bestickande yttre, fordra för att njutas en annan resonnansbotten än den Kristinas sinne kunde erbjuda. Dock kunde det hända, att Kristina af en eller annan anledning gjorde ett undantag. Sålunda underlät hon icke att för egen räkning behålla två taflor, Adam och Eva, af Tysklands berömdaste konstnär, Albrecht Dürer, hvilka hon 1654 skickade den konstälskande Filip IV af Spanien i present. I Du Fresnes vårdslösa inventarium står angående dessa taflor blott angifvet hvad de förestälde och att de voro målade på trä, hvarjämte senare (1654) tillfogats, att de skänkts till spanske konungen.

[1] Waldau var styfson till Gustaf II Adolfs och Kristinas köksmästare och son till Kristinas amma.

Förf:s hypotes, att dessa taflor voro identiska med Dürers bekanta bilder af Adam och Eva, hvilka nu förvaras i Pradomuseet i Madrid och en gång tillhört Filip IV, har han själf nyligen haft glädjen förvandla till visshet genom fyndet af en uppgift i ett 1678 upprättadt inventarium öfver Magnus Gabriel De la Gardies konstsamlingar på Käggleholm, hvaraf framgår, att Kristinas gunstling ägde 4 kopior af de nämnda taflorna, af hvilka kopior två numera förvaras i Statens hist. museum, dit de för några år sedan öfverflyttades från Husaby kyrka, som helt säkert erhållit dem till skänks af grefve Magnus, hvilken var denna kyrkas ifrige konstmecenat.[1] En annan tafla af tysk mästare, som Kristina behöll, var Holbein d. y:s porträtt af Sir Thomas Morus. Anledningen till att denna tafla medtogs, tror jag icke förf. har rätt angifvit, då han säger, att drottningen »kanske betraktade Henrik VIII:s hofmålare mera som engelsman än tysk». Holbein betraktades väl ändå som tysk trots sin långvariga vistelse i England. Att detta porträtt medtogs af Kristina, beror, enligt min tanke, dels på mästarens världsberömda namn dels därpå, att det återgaf dragen af den store humanisten, Utopias fräjdade och själfulle författare. På tal om detta porträtt bör det äfven anmärkas, att förf. icke behöft blott *förmoda*, att det kommit från Prag. Det finnes nämligen upptaget icke blott i de båda sista inventarierna öfver Kristinas galleri utan redan i det första, i Prag upprättade under n:r 507, där visserligen ej Morus uttryckligen nämnes, men tydligt nog afses, när det i beskrifningen heter »dess Canzler auss Engellandt Konterfeht». Möjligt är det för öfrigt, att Kristina ägt ännu ett porträtt af Holbein, nämligen ett af dennes 3 porträtt af Erasmus Roterodamus. Enligt Du Fresnes inventarium (n:ris 525 och 569) ägde drottningen nämligen tvenne porträtt af den berömde humanisten, hvaraf det ena måladt på trä. I de följande inventarierna förekommer ej Erasmus' namn, men i det noggranna inventariet från år 1689 fins under n:r 174 en beskrifning på ett porträtt af en »uomo di lettere», som ganska nära passar in på det Holbein-porträtt af Erasmus, hvilket finnes i Basel. Detta senare har emellertid underskrift i stora bokstäfver både angående konstnären och den porträtterade och har för öfrigt säkert varit i Basel, alltsedan den store Basel-målarens egen tid. Men kanske något af Holbeins båda öfriga porträtt af Erasmus (i Louvre och Longford Castle) skulle kunna antagas ha varit identiskt med något af Kristinas Erasmus-porträtt? I så fall ligger det närmast till hands att tänka på det i England befintliga, enär så många af Kristinas taflor till sist hamnat i detta land.

De öden, Kristinas taflor undergått, ha, såsom herr Granberg visar, varit af ganska skiftande art. Af de i Sverige kvarlämnade har förf. återfunnit flera i Nationalmuseum[2] och ett par i Hög-

[1] Se Ny ill. Tidning 1896, n:r 36.

[2] Ännu några af Kristinas forna taflor torde kunna återfinnas i Nationalmuseum såsom t. ex. Rottenhammers Dürer-porträtt o. a. (Se G. Göthes anmälan St. Dgbld 1896, n:r 228).

skolans samling på Heleneborg. Genom sina nyaste forskningar (Ny ill. Tidning 1896, n:ris 35, 36, 37, 39) har han funnit, att några af Kristinas taflor öfvergått i Magnus Gabriel de la Gardies ägo. De taflor drottningen fört med sig till Rom jämte dem hon där genom köp eller gåfva erhållit, tillföllo vid hennes död universalarfvingen, kardinal Azzolini. Efter dennes samma år timade bortgång ärfdes de af hans brorson, markis Pompeo Azzolini. Från denne öfvergick samlingen genom köp till familjen Odescalchi, först furst Livio O., brorson till påfven Innocentius XI, sedan furst Baldassare Odescalchi-Erba, som 1721 sålde den till hertigen-regenten af Frankrike, Philippe af Orléans. Dennes sonson, den beryktade Philippe Égalité var den förste, som splittrade samlingen. Detta skedde 1792, då den furstlige intrigmakaren var i behof af penningar, hvarför han sålde de italienska och franska målningarna till en belgisk bankir och de öfriga till England. Äfven de italienska och franska målningarna hamnade inom kort undan revolutionens stormar i England, och där fullbordades splittringen genom försäljning, dels under hand, dels på en auktion i London år 1800. Samlingen, som i Frankrike försålts för 1 million 650,000 francs, betingade vid de slutliga försäljningarna i England ett pris af inalles 120,000 pund eller öfver 2 millioner kr. Ett synnerligen betydande antal af drottning Kristinas gamla målningar befinner sig följaktligen numera i England, några i National Gallery, flera i Bridgewater Gallery och andra samlingar. Men äfven till Paris, Berlin och ryska Eremitage-muséet har en och annan af Kristinas taflor förirrat sig. Somliga ha måst genomgå märkliga och t. o. m. högst vidriga öden, såsom Correggios, nu i Berlins museum befintliga Leda med svanen samt Jupiter och Io. Bilderna af den olympiske gudens båda älskarinnor, framställda i herdestundens extas, kunde icke fördragas af hertigen-regentens bigotte och svagsinte son Louis, hvilken utskar Ledas och Ios hufvuden. Då taflorna sedermera råkade i aktsammare händer, reparerades stympningen, men både Leda och Io, fingo icke mindre än 2 gånger nöjet byta om hufvud, innan de lämnades i fred för målare och restauratörer. Synnerligen belysande för smakens historia äro de ekonomiska notiser, som förf. här och där meddelar. Sålunda betaldes 1798 för en tafla af barockens en gång så firade mästare Bernini blott 10 guinéer, under det ett annat verk af samme mästare icke kunde finna någon köpare. Den en gång högt uppburne, eklektiske målaren Lanfranco's »Mariæ Bebådelse» såldes på auktionen 1800 för endast 8 guinéer. Det är så tiden obarmhärtigt omvärderar gamla värden, som blifvit befunna för lätta.

I slutet af sin bok har förf. såsom ett synnerligen lämpligt appendix till de 4 tafvel-inventarierna, aftryckt ett dokument, som är af stort intresse för Kristinas historia. Det är en beskrifning öfver exdrottningens bostad, Palazzo Riario, i Rom, gjord af Nicodemus Tessin d. y., när han 1688 besökte den eviga staden, och bevarad genom en öfversättning af öfverintendenten C. F. Freden-

heim (ms i Kongl. Bibl.); det var i sanning en praktbostad värdig den konstens och literaturens hängifna beundrarinna, som där hade sin varelse. Där fans en rikedom af antika och moderna skulpturverk i marmor och alabaster, smakfullt och sinnrikt placerade i rum prydda med »rara Colonner» af »gul Spansk Brocatello, Orientalisk Alabastre och Giallo antico». Väggarne täcktes af tunga tapeter af röd damast eller skimrande guldinvirkade väfnader, hvilka också kommit med de röfvade skatterna från Prag men ursprungligen stammade från Mantuas hertigliga palats, där de suttit ända till 1630, då Colalto plundrade staden och förde dem till Prag. När man till denna härlighet lägger ett rikt bibliotek, fyllande 3 rum och räknande bl. a. 1000 handskrifter, sju volymer med handteckningar och slutligen den stora massan målningar, som öfverallt utbredde sin lysande renässansprakt, kan man förstå, att här var en bostad för henne, som 1648, i väntan på att det rika Pragerbytet skulle anlända, skref till sin kusin Carl Gustaf dessa ord, i hvilka hela hennes artistnaturs otålighet och längtan lyser fram: Songe aussi ie vous prie, de me conserver et m'envoier la bibliotheque et les raretes qui se trouvent a Prag; vous savez que ce sont *les seules choses dont ie fais estime.* En italiensk målare G. B. Bazziggi fälde också om drottning Kristina, enligt Tessins uppgift, det entusiastiska yttrandet, »at hon aldrig haft sin like at dömma om Konsterna, och at han aldrig kommit til Henne utan at något lära».

Den svenska konstforskningen har all orsak att vara herr Granberg tacksam för att han, trots den tvifvelsutan tidsödande posten som redaktör för vår främsta illustrerade veckotidning, dock lyckats finna tillfälle att rikta densamma med ett så framstående och grundligt arbete. Måhända skulle det icke skadat, om förf. väntat med sin Catalogue raisonné till verkets andra del, då åtskilliga i denna senare förekommande rättelser och tillägg till katalogen ej behöft medtagas. Denna lilla anmärkning är emellertid, som synes, af helt och hållet formel art. Det är att hoppas, att kompetenta utländska konsthistoriker, när den projekterade franska upplagan af arbetet utkommer, skola veta värdera det efter förtjänst, såsom det händt med herr Granbergs föregående arbeten. Och kanske skall då också en och annan engelsk magnat, hvars slott prydes af en härlig Tizian eller Correggio, behaga låta sig underrättas om sin taflas stolta kejserliga och kungliga anor.

John Kruse.

Frederik Christian, Hertug af Augustenborg (1765—1814). En monografisk Skildring af Julius Clausen. 148 sid. København 1896.

Hertig Fredrik Kristian af Augustenborg var ingen särskildt framstående personlighet och har ej kommit att utöfva någon vidare

politisk verksamhet. Dynastiska förhållanden gjorde emellertid, att han kom att stå båda de nordiska hofven nära, och utsikter tycktes visa sig för honom, en gång till Danmarks krona, en annan gång till Sveriges. För Sverige har han då betydelse endast såsom kandidat till tronföljarvärdigheten efter sin broder Karl Augusts död; och för en svensk läsekrets torde egentligen endast den del af hr Clausens arbete, som rör det andra tronföljarvalet under Karl XIII, vara af direkt intresse.

Hr Clausens bok har närmast till källor Wegeners Aktenmässige Beiträge zur Geschichte Dänemarks im 19. Jahrh. och Droysen & Samwer: Die Herzogthümer Schleswig-Holstein und das Königreich Dänemark etc., hvarjämte också flera brefsamlingar rörande det danska konungahuset samt handlingar ur det augustenborgska arkivet användts; en ny källa särskildt för tronföljarvalets historia har förf. funnit i en brefsamling, hvars författare uppgifves vara overadjutant Lützen, hvilken af Fredrik VI fått i uppdrag att utspionera och öfvervaka Fredrik Kristian.

Clausens karakteristik af Fredrik Kristian visar oss hertigen som en af pliktkänsla och nästan öfverdrifven samvetsgrannhet genomträngd man, detta till en grad, att han i all sin korrekthet blir pedantisk. Han är en torr förståndsmänniska och ett barn af upplysningstidehvarfvet på samma gång. Redan som gosse visar han en omättlig vetgirighet, men också »gammelkloghed» och en något tillgjord viktighet. För ridderliga idrotter och för det militära hade han alldeles icke sinne, och han förebrådde kronprins Fredrik för dennes soldatvurm. Han själf blef en bildad och mycket beläst man, men också ganska utpräg ladt en kammarlärd med allt för teoretisk läggning.

Det hade en gång sett ut, som om Fredrik Kristian skulle vara bestämd att spela en viktig politisk roll i Danmark. Förhållandena inom det danska kungahuset omkring 1780 läto det ej synas otroligt, att Karolina Mathildas dotter Louise Augusta kunde bli den närmaste arftagerskan till kronan, och det var då, som hon förlofvades med den augustenborgske arftagaren Fredrik Kristian. Dennes utsikter förmörkades emellertid snart, då söner föddes åt arfprinsen Fredrik och kronprinsen förmälde sig; Augustenborgaren blef ingen politisk personlighet af vikt. På ett område fick han dock utöfva en ganska omfattande verksamhet; det var på det pedagogiska. Det centrala i Fredrik Kristians natur var utan tvifvel ifvern för undervisningsväsendet. Såsom patron för Köpenhamns universitet och preses i en skolkommission visade han ofantligt nit och utarbetade själf studieplaner. Hans pedagogiska idéer visa, att han hade klart begrepp om skolornas svaga punkter och god kännedom om alla skolförhållanden, men ock, att han lät sitt nit för upplysningen gå väl långt: hans anspråk på allt hvad som skulle läras äro alldeles öfverdrifna. Karakteristiskt för hans pedagogiska ifver är att han strax efter sitt bröllop inrättade en fullständig lärokurs för sin femtonåriga lefnadslustiga gemål. Hon skulle lära

»grundtrækkene af logikken, psykologien, sprogetymologien samt udvalgte stykker af Cicero i oversættelse». Hertigen skulle själf examinera henne, men beklagligtvis blef i trots häraf resultatet tarfligt. Att Fredrik Kristian verkligen inlade stora förtjänster om undervisningens reformerande i Danmark, tyckes vara klart. Tydligt är emellertid, att Fredrik VI, som var militarist från topp till tå, ej riktigt förstod sin pedagogiske svåger och således ej heller ansåg »ludimagistern», som han kallade honom, lämplig att spela en politisk roll, så mycket mindre, då hertigen kom i vägen för Fredriks egna planer.

Att Fredrik Kristian, med sin teoretiska läggning, med en svag kropp och utan någon egentlig relation till det militära, ej var rätte mannen att träda i spetsen för det Sverige, som nyss beröfvats Finland och nu hoppades på revanche eller ersättning, torde vara ganska säkert, och lika säkert är, att han för sin kandidatur hade så godt som uteslutande att tacka den omständigheten, att han var Karl Augusts broder. Med alla sina goda sidor hade emellertid hertigen det felet att vara ganska fåfäng, och ehuru han visste, att han ingen krigare var och att detta var en olägenhet för honom, ville han dock mycket gärna blifva vald. Olyckan för honom var emellertid, att han härvid kom i kollision med sin kunglige svågers intressen.

Förf. har ej upplåtit någon större del af sin bok åt framställningen af det svenska tronföljarvalet och Fredrik Kristians ställning därtill, och ehuru han användt nytt källmaterial, kan man ej säga, att något i hufvudsak lagts till hvad man förr visste. Medgifvas får, att en monografi öfver Fredrik Kristian ej torde kunna gifva någon genomgående framställning af Fredrik VI:s planer på den svenska tronföljarvärdigheten och hans försök att ernå densamma, men å andra sidan torde man ej komma riktigt in i saken, om ej de danska och de augustenborgska planerna angående Sverige skildras i ett sammanhang.

Den egendomliga dubbelhet och det vacklande, som framträder i hertigens uppträdande i tronföljarfrågan, tyckes förf. vilja förklara så, att Fredrik Kristian personligen ifrigt önskade att blifva vald och krampaktigt fasthöll hoppet därom, men på samma gång lät påverka sig af sin gemål, hvilken vida hellre ville se sin bror, Fredrik VI, än sin man på Sveriges tron. Fredrik Kristian förklarar sig då vilja falla undan för konungen, om denne själf tror sig hafva några chancer; detta var den 16 juli, och Louise Augustas inflytande skulle då hafva varit rådande. Men snart har hertigen i ganska betydlig mån ändrat ton, och den 25 juli framställer han i bref till svågern sin kritik af dennes förhoppningar att blifva vald. Förf. tror ej, att Fredrik Kristian nu *gjorde* något för att motarbeta Fredrik VI:s val, utan anser troligt, att det grundlösa ryktet om att hertigens parti ville bortföra honom på ett svenskt örlogsskepp från Als, att detta rykte var orsaken till att Fredrik VI nu vidtog sina försiktighetsåtgärder. Hertiginnan hade måhända

trott ryktet och underrättat sin bror, konungen, därom, på samma gång som hon närmare redogjorde för sin mans verkliga mening. Då förlägger Fredrik VI kanonbåtar utanför Als för att »beskydda hertigens säkerhet» och skrifver till honom, att endast hans, konungens, samtycke kan göra honom till svensk tronföljare och detta är ännu ej gifvet. Detta är brytningen. Hertigen var i en falsk ställning; då han ej öppet kunde erkänna, att han sträfvade efter att blifva vald, måste han rent af tacka för uppmärksamheten med kanonbåtarna. Det är också nu, som Lützen öfvervakar honom, samtidigt med att garnisonen på Augustenborg är förstärkt. Emellertid tror Fredrik Kristian fortfarande, att han skall blifva vald, och förf. anser, att Fredrik VI äfven trodde på hertigens goda utsikter. Egendomligt är, att Fredrik Kristian skall hafva sagt, att om han afsloge anbudet, skulle man i Sverige i förtviflan välja en fransk prins. Hertiginnan och Lützen arbetade på att få honom att uppgifva hela planen, men Fredrik Kristian var obeveklig, ehuru han till Lützen sade sig frukta, att så snart han blefve vald, skulle man i Sverige börja laga gift i ordning till honom; han ville dock uppoffra sig för det allmänna. Storhetsdrömmarna togo ett brådt slut; underrättelsen om Bernadottes val kom. Fredrik Kristian hade ej velat tro på tidningarnas berättelser om Bernadottes utsikter, och in i sista stunden hoppades han att blifva vald. Underrättelsen om utgången grep honom djupt och vållade honom äfven kroppsliga smärtor. Lützen skref hånande: »merbemeldte tidende satte sig straks i hans ene ben og derefter i maven».

Förf. har som sagdt ej gifvit någon uttömmande framställning af den augustenborgska kandidaturen 1810, utan mera en skildring af hertigens egen sinnesstämning och af hans förhoppningar om Sveriges krona. Förnämsta betydelsen af förf:s arbete torde ligga i framställningen af Fredrik Kristians verksamhet för undervisningsväsendet i Danmark; detta kapitel är, som lätt synes, ej af speciellt intresse för svenska läsare. För danska däremot torde det vara af rätt stort intresse.

För svenska såväl för som danska läsare torde det emellertid vara ett önskningsmål att få en samlad, uttömmande framställning af Fredrik VI:s försök att ernå den svenska tronföljarvärdigheten; välkommet vore, om en sådan snart gjordes.

A. S.

Swen Lagerbergs Dagbok under vistelsen hos tartar-chan Dowlet-Gherey 1710—1711. XII + 268 sid. med porträtt och karta. Göteborg 1896.

Sven Lagerberg, om hvilken C. G. Malmström fäller det vackra omdömet, att han dog »aktad och saknad som få», hörde, liksom Arvid Horn, till de karoliner, hvilka vid de stora krigens slut utbytte svärdet mot pennan eller rättare krigarens värf mot statsmannens. Han lämnar, äfven han, ett bevis på, att det icke var bristen på dugande krafter, som gjorde Karl XII:s sista strid så hopplös. Han hade till konungens fulla belåtenhet löst sina uppgifter både som soldat och underhandlare och han visade sig längre fram oumbärlig, när det gällde att efter den ekonomiska ruinen, som följde på konungens död, å nyo ordna det svenska statsverket. Så gjorde han det Lagerbergska namnet redan i andra generationen till ett af de mest berömda på sin tid och blef en af de bästa representanterna för de vackra, löftesrika och välmenande sträfvanden och idéer, som utmärkte frihetstidens början.

Det var åt den äfven i studier icke oförfarne majoren och snart öfverstlöjtnanten L., som Karl XII under loppet af 1710 två gånger gaf i uppdrag att hos tatar-kan på Krim bevaka Sveriges intressen. Den första beskickningen påstod ej länge; den andra blef däremot så mycket långvarigare. Lagerberg följde då tatarerna dels på deras vinterfälttåg mot ryssarne bort mot floden Don, dels på marschen till Prut under sommaren, där han var åsyna vittne till tsarens kringrännande och underbara räddning, samt ansågs hos kanen så ifrigt föra den svenske konungens talan, att han slutligen tvingades att lämna lägret. Till hans uppgift hörde äfven att förmå sistnämnde härskare till en »stadigvarande defensivallians» emot Ryssland samt att söka befria de svenska fångar, som kunde påträffas eller förspörjas. Det var en expedition, full af faror och äfventyr, som kunde gifva anledning till märkvärdiga iakttagelser och lämna intressanta minnen.

Under resan stod Lagerberg i brefväxling så väl med konungen som med åtskilliga personer i dennes omgifning, hofkansleren v. Müllern, kanslirådet Feif, generalen Poniatovski m. fl. Öfver sina resor förde han ett diarium, som lämnade stoff till rapporterna, och införde i detsamma äfven konceptén till sina bref. Tillsammans med de bref, som under resan mottogos, försågs denna journal med ett omslag af rödt marokin; det hela kunde på detta sätt gifva en tämligen fullständig bild af de tatariska expeditionernas och underhandlingarnas skiften. Huru den lilla volymen kommit ur familjen Lagerbergs ägo, är ej kändt, men i början på detta århundrade tillhörde den en studerande Lundholm, af hvilken den delgafs åt G. Floderus, som tryckte en del af brefven m. m. i sina

»Handlingar hörande till k. Carl XII:s historia». Volymen har sedermera tillhört generaldirektören Almquist och inköptes efter hans död på bokauktion af kammarherre Lagerberg för en betydande summa. Herr kammarherren beslöt sig att på etthundrafemtionde årsdagen af grefve Sven Lagerbergs död låta utgifva hans ofvannämnda journal och korrespondens. Det har också skett, med biträde af hr G. Brusewitz i Göteborg, uti en elegant utstyrd, mindre upplaga, som icke lärer vara afsedd för försäljning i boklådan.

* * *

Lagerbergs journal låter läsaren följa hans expeditioner, i synnerhet den senare, snart sagdt dag från dag, och ger sålunda en god föreställning om beskaffenheten af denna diversion, som Karl XII försökte åstadkomma mot sin fruktansvärda muskovitiske fiende, af detta sista allvarliga försök å Sveriges sida att träda i förbindelse med tatarerna på Krim, hvilka i århundraden då och då af den svenska politiken tagits i anspråk för att söder ifrån sysselsätta de ryska tsarerna och splittra deras krafter. Den sällsamma och halfbarbariska värld, med hvilken Lagerberg kom i beröring, framskymtar naturligtvis här och hvar mer och mindre tydligt i journalens anteckningar, ehuru hans tid ej medgaf honom att göra etnografiska eller historiska studier, äfven om intresset ej saknades. Särskildt upplysande är den långa rapport — i den tryckta texten af heterogena saker söndrad i två afdelningar — som han afgaf öfver sin första beskickning och sina då förda långa samtal med kanen, i hvilka han bland annat sökte för sin interlokutör klargöra det svenska indelningsverkets förträfflighet och äfven lämnar en mängd notiser om de politiska förhållandena i det tatariska kanatet. Utförligt skildras vidare den stora vinterkampanjen 1710—11 inåt Ryssland. Likaså meddelas många upplysningar om fälttåget till Prut våren och sommaren 1711 och det ödesdigra fredsslutet i juli månad, hvilket så grymt krossade Karl XII:s förhoppningar. Äfven om de svenska fångarne och flyktingarne lämnas notiser af intresse. Det hela belyser en af de sällsammaste episoderna i Karl XII:s underbara hjältesaga.

Om sålunda kammarherre Lagerbergs åtgärd att offentliggöra sin ättemans journal förtjänar allt erkännande, måste å andra sidan sägas att publikationen i mer än ett hänseende lämnar åtskilligt att önska. Vi tro gärna, att manuskriptet varit ytterst svårläst; det framgår redan af den tryckta texten, som ej sällan är fullkomligt obegriplig. Men då journalen uppenbarligen afsett att samla material för Lagerbergs rapporter till konungen och flera skrifvelser till denne också äro där införda, hade det måhända ej varit olämpligt att höra efter, om icke några bref af Lagerberg vore att finna i riksarkivet. Förhållandet är verkligen, att en liten samling sådana bref finnes, ehuru dess värre icke fullständig — den bär spår

af att hafva genomgått det Benderska tumultet 1713, men sådan den är, ger den mer än en gång tillfälle att fastställa konceptens svårlästa eller obegripliga text. Vi skola anföra några exempel. Sid. 12 r. 6 (brefvet $^{26}/_{3}$ 1710) förekommer det obegripliga uttrycket »hvarken personligen eller *skaffeligen;* bör enligt originalet vara »hvarken personligen eller *skrifteligen*». Längre ned i samma bref står: »så till woywoden *Ayowski Sukiawski*, som flere polniske magnater»; bör vara: »så till *woywoda Kiowski, Sieniawski*, som flere» etc. Sid. 13 r. 3 (brefvet $^{3}/_{4}$ 1710) står följande besynnerlighet: »om de fara tungt serdeles» med förklaring i noten: »emedan de fara ganska långsamt»; i verkligheten står: »om de något serdeles förnummit». Sid. 18 har ett svårläst ställe af utgifvaren återgifvits: »utan som [efter *proposition* och] contract med landet 2 [a]f *alla* bönder» o. s. v.; det står: »utan som efter *disposition* och contract med landet 2 *fulle* bönder» o. s. v. (det är fråga om indelningsverket). Sid. 40 r. 17—19 bör det heta: »Men hvad de för några vekor bland de (i mitt förre underd. af d. 30 dec.) omtalte 34 ryssar tagne cossaquer angår»; utgifvarens textförbättning är öfverflödig och störande. Sid. 42 midten är både interpunkteringen oriktig och står det: »högsta rösten» (ej »högsta röchte»). Brefvet $^{25}/_{1}$ 1711 från »öijarne i Niepern» sid 46 f., har varit mycket svårläst och är också flerstädes mindre lyckligt återgifvet. S. 47 r. 17 står t. ex. »*Coschowiernes Capten*», bör vara »*Coschowierne i Czetz*», r. 3 nedifr. står »*conjunction*», läs »*conjunctim*»; r. 1 nedifr. »Tiltul», läs »Tittul»; sid. 48 r. 2: »som han mente *tyltaget* och mehr än *wanliget* wara», läs: »som han mente *höfliget* och än mer *vänliget* vara» (utgifvarens förklarande not således obehöflig); längre ned samma sida: »hvilke *sejer* at Chanen deputerade», läs: »hvilke *strax* af Chanen depecherade»; sid. 50 midten står: »har och i dag låtit utropa att hvilken tartare som [*de*] *till hären* ..... Cossaquerne skadade» med en konjektur af utg.: »*de till hären ankomne svenskar*»; i brefvet står: »har och i dag låfvat utropa.., att hvilken tartare, som *till en hönas värde* cossaquerne ... skadade»; sid. 141 r. 2 står »*ehran* felt(herres)», läs »*cron*felt(herrens)»; sid. 142, r. 2: »hwad de haar tills wydare progresser», i brefvet står »härtills lyckelige progresser»; s. 191 r. 19: »i Caution», läs: »i Cautzian» o. s. v. Det är ej vår afsikt att meddela någon fullständig rättelselista; det anförda må vara nog för att visa, huru föga tillförlitlig texten ofta är, när några större svårigheter mött.

Utgifvarens, herr Brusewitz' redaktionsåtgärder torde icke heller alltid tåla någon strängare kritik. Redan i företalet förklarar han sig icke vara i stånd att gifva någon tolkning af de turkiska eller tatariska titlar och termer, som här och hvar förekomma. Det är ledsamt, men det torde väl i allmänhet ej ha mött oöfvervinneliga svårigheter med anlitande af något större historiskt verk eller lexikon. För de geografiska namnen har han lyckats under arbetets fortgång få en mera sakkunnig medarbetare, hvilken läsaren också har att tacka för en rätt god karta. Det måste verkligen sägas, att utgifvarens egna

geografiska konjekturer ofta äro förfelade (t. ex. Buditzin = Buda-Pest![1] o. s. v.) Sid. 8 f. och på andra ställen identifierar han utan tvekan tataren »Schirin Schantimir» med hospodaren eller vojvoden i Moldau, sedermera ryske fursten Demetrius Kantemir. Det är i och för sig osannolikt, att muhamedanen »El hadschi Ischantimir», hufvudmannen för en af Tatariets förnämsta ätter och kanens svåger,[2] skulle vara samma person som den kristne moldauisk-ryske fursten och författaren. Skulle några bevis behöfvas, se här ett par. I jan. 1711 skrifver kanen af Krim till Karl XII.... »det jag låter eder veta, *Elhadschi Tschantemir Murza*, som är uthaf Scheri Beyerne, är tillika med *13 sina bröder* och trupper bestält och sänder på den sidan hos Muhammed Gerey Sultan» o. s. v. Demetrius Cantemir hade i nov. 1710 utnämnts till ståthållare öfver Moldau och då lämnat Konstantinopel. I bref skrifna 1712 och 1713 tala ett par svenskar om »Czantimir murza», »Zantemir mursa», till och med Jantimmer mursa» och de ströftåg denne företagit inåt Ryssland. Demetrius Kantemir ingick som bekant i april 1711 ett hemligt föredrag med tsar Peter och följde efter freden vid Prut denne till Ryssland. Skulle någon tro, att *ch* i Schantimir, betecknade k-ljud, vederlägges denna förmodan af de senast anförda namnformerna.

Det vore under sådana förhållanden kanske för mycket fordradt, att utgifvaren skulle vid redaktionen iakttagit några större finesser, t. ex. att ha skilt den afdelning af journalen, som afhandlar Lagerbergs första beskickning, från den, som rör den senare. Af L:s originalbref framgår, att styckena sid. 12—18 och 22—29 äro delar af samma rapport (från våren 1710).[3] De skiljas nu i den tryckta publikationen af anteckningar och bref, som uppenbarligen härröra från den senare beskickningen. De i noter meddelade originalbrefven till Lagerberg hade tvifvelsutan, till fromma för användbarheten, hellre bort samlas i en följd på slutet. Att i texten införa utstrukna ord och meningar bidrager visserligen icke att göra densamma läsbarare eller begripligare. Någon gång anser sig utg. böra insätta ett skiljetecken för tydlighetens skull, men i andra fall underlåter han detta eller låter en uppenbarligen felaktig interpunktering kvarstå. Hans egna noter äro ofta — må han förlåta vår uppriktighet — en smula barnsliga, hans tillägg i texten ofta öfverflödiga eller störande, och slutligen skulle till en text, så oredig som Lagerbergs, ett litet namnregister varit synnerligen behöfligt.

---

[1] Buditzin (Budischtsche) är en liten stad, tre mil från Poltava, där Karl XII en tid hade sitt läger. Jfr Nordbergs historia, registret (Budissin).

[2] Genitivformen *Schantimirs*, s. 26, r. 16 har vållat utg. bryderi. I orig.-brefvet står *Schantimir* utan *s*.

[3] Utg. synes ej märkt denna skillnad. Han hänvisar sålunda sid. 22 not 2), 4) från en anteckning för d. *31 mars 1710* till instruktionen af d. *20 dec.* samma år och finner dem — naturligt nog — ej öfverensstämmande.

Det är naturligtvis ej vår mening att säga, att publikationen i sin helhet är lika bristfällig, eller att förneka den omsorg, som utgifvaren tydligen nedlagt på densamma. Tvärt om torde många sidor vara korrekt återgifna och ej behöfva några rättelser. Vi beklaga endast, att kammarherre Lagerberg, då han beslöt sig för en så dyrbar publikation, icke lyckades finna en fullt sakkunnig medhjälpare; det hade, såsom af det ofvan sagda torde framgå, visserligen icke varit omöjligt att åstadkomma en, om icke fullt, åtminstone i det närmaste pålitlig och mönstergill text, äfven där originalet varit mest otydligt eller svårläst. Lika litet hade det varit omöjligt att få en i vetenskapligt hänseende fullt tillfredsställande kommentar.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, utg. af k. Vitterhets Hist. och Antiqvitetsakademien genom H. Hildebrand. **XIII, 2, 3.** O. Montelius, Orienten och Europa (forts.).

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. **Bd 6: H. 2.** W. Berg, Staden Göteborgs vapen. — O. Kuylenstierna, Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya Varfvet.

Försvarsvännen 1896, 13—23. (G. Björlin), Slaget vid Lund den 4 Dec. 1676.

Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift. 1896, 5, 6. D. Schnitler, Blade af Norges Krigshistorie, anm. af v. d. L. — **17, 18.** Huru kom Sveaborg att anläggas? Af —e—. — **24.** Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809. 2.

Kyrklig Tidskrift, utg. af F. A. Johansson och O. Quensel. **1896, 7.** O. Quensel. När utkom första gången på svenska Luthers kleiner Katechismus? — **8—9.** F. Westling, Meddelanden om folkundervisningen i Estland 1561—1710. — H. Lundström, Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm. **1897, 1, 2.** O Ahnfelt, Filip Melanchton. — O. Quensel, Några bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet. — H. W. Tottie, Kyrkomötesförordningens legislativa karakter.

Meddelanden från föreningen för grafisk konst. Redaktör: Erik G. Folcker. **1896.** C. U. Palm, Per Gustaf Floding och hans konstnärskap.

Meddelanden från svenska slöjdföreningen. 1896. G. Upmark, Stockholms slott under Vasatiden. — E. Jacobsson, Kulturhistoriska bilder från äldre tider. — E. Jacobsson, Några biografiska anteckningar rörande familjen de La Vallée.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap. Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1896, 7.** N. Möller, Brandes Shakespeare. — Meddelanden från Nerikes Fornminnesförening 1896, anm. af Oscar Montelius. — **8.** N. Beckman, Den norska skolreformen. — G. Nordensvan, August Blanche som lustspelsförfattare. En studie. — E. Tegnér, Svenska bilder från sextonhundratalet, anteckningar ur gamla papper, anm. af A. Hammarskjöld.

Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. **D. 10.** N. F. Sander Minne af professorn Carl Fredrik von Breda.

Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift. Bd 9: H. 3. (1896). O. Montelius, Den nordiska jernålderns kronologi. 2. — E. Wigström, Två blad ur folkets dolda kunskap. — J. Nordlander, Några norrländska ortnamns etymologi. — E. Brate, De nya nordiska runverken.

Tidskrift i Militär Helsovård. 1896, 1. Sveriges krig åren 1808 och 1809. D. 2, anm. af A. Quennerstedt. — **2, 3.** A. Quennerstedt, Anteckningar om sjukvården under 1808—1809 års finska krig. — **4.** C. M. Fürst, Från krigsåret 1813. Bref till professor A. H. Flor-

man från bataljonsläkaren P. J. Bergelin och öfverfältläkaren C. F. Weltzin.

Kongl. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademiens månadsblad. 1892. Juli—September. Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens hist. museum och k. myntkabinettet. — Vestra Tomarps kyrka i Skåne. — Romerska och byzantinska guldmynt funna i svensk jord. — Tornkapellet i Mariakyrkan i Visby. — Sveriges cistercienserkyrkor. — Vapenbilderna i medeltidens sköldebref. — De föreslagna nya portöppningarna i Visby stadsmur. — **Oktober—December.** Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Statens hist. museum och k. myntkabinettet. — Promemoria ang. Visby stadsmur. — Vadstena klosterkyrka. — Näsby- och Inedalsfynden. — Kulturhist. museet i Lund. — **1893. Jan.—Mars.** Akademiens och Förvaltningsutskottets sammanträden. — Tillväxt af Statens hist. museum och k. myntkabinettet. — Sankt Birgittas reliker i Rom. — Lyxen vid 1300-talets midt. — Hvarjehanda. — Tidskrifter och lärda sällskaps skrifter. — Bihang. Riksantikvariens årsberättelse för 1893. — O. Montelius, De förhistoriska perioderna i Skandinavien.

»Værg dit Land». 1896, N:o 13. O. A. Överland, En svensk Kaper udenfor Lyngör i Mars 1714.

Militært Tidsskrift. 1896, 1. A. L. Hansen, Slaget ved Dennewitz den 6te September 1813. — **4.** A. L. Hansen, Slaget vid Dennewitz den 6te September 1813.

Vort Forsvar. 1996. 3 Maj. A. Larsen, Malmö strax efter Roskildefreden og Belejringen i Juni 1677. — **31 Maj.** A. Meyer, Kalmar Slot. — **23 August.** C. L. With, »Stora Crouan's» Undergang i Slaget ved Öland [1676]. — **20 September.** Et svensk Sagn fra den skaanske Krig [1676]. Ved Fr. M. — **4 Oktober.** S. A. Sörensen, Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring, anm. af A. Larsen. — **29 November.** V. Hansen, Vore Söhelte, anm. af Johan Meyer.

Finsk Tidskrift utgifven af F. Gustafsson och M. G. Schybergson, **1896, 12.** M. G. Schybergson, Till frågan om finska språket i vår historiska fackliteratur. — I bokhandeln. E. Tegnér, Svenska bilder från sextonhundratalet, anteckningar ur gamla papper, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto 1896. D. 14. K R. Melander, Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617—1634. — K. O. Lindeqvist, Ahvenan kongressin Suomelle tuottamista rasituksista. — Handlingar rörande Messenierne (Johan † 1636 och Arnold † 1651). Meddelade af K. G. Leinberg.

Allgemeine Militär-Zeitung. 1896, N:o 28, 29. Bernhard von Weimar und Axel Oxenstierna.

Deutsche Litteraturzeitung. 1896, 52. Regesten aus zwei Missivbüchern des XVI Jahrhunderts im Revaler Stadtarchiv, anm. af A. Bergengrün. — **1897, 1.** A. F. Pribram, Franz Paul Freiherr von Lisola 1613—1674, anm. af B. Erdmannsdörffer.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Herausgegeben von L. Quidde. **Bd 12. Supplement. — Neue Folge.** In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. 1896/97. Vierteljahresheft. 3.** T. Mommsen, Die römischen Bischöfe Liberius und Felix II. — E. Mayer, Das Herzogtum des Bischofs von Würzburg und die fränkischen Landgerichte. — R. Hassencamp, Ueber die Versuche des Pfalzgrafen Philipp Wilhelm, König Karl II von England auf den Thron zurückzuführen. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Monatsblätter 7/8.** K. Breysig, Ueber Entwicklungsgeschichte. 2. — Kritiken: (bl. a. M. G. Schybergson,

Geschichte Finnlands, anm. af L. Stavenow; Kölner Inventar Bd 1. 1531—71 bearbeitet von Konstantin Höhlbaum unter Mitwirkung von Hermann Keussen, anm. af Carl Mollwo. — Nachrichten und Notizen. — 9. F. Kurze, Behauptung oder Beweis? Eine Entgegnung. — Kritiken: (bl. a. A. v. Hedenström, Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges 1655—1660, anm. af A. Pribram). — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog.

Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland. Herausg. von Edmund Jörg und Franz Binder. **Bd 115.** (1895). **H. 3.** O. Klopp, Der Ursprung der Tilly-Sage von Magdeburg. — **6, 7.** Gustav Adolf und die Jesuiten.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXII 1.** A. Schulten, Der römische Kolonat. — D. Schäfer, Die Hinrichtung der Sachsen durch Karl den Grossen. — G. F. Knapp, Die Grundherrschaft in Nordwestdeutschland. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. G. Fagniez, Le père Joseph et Richelieu (1577—1638), anm. af M. Ritter. — Fischer v. Treuenfeld, Die Rückeroberung Freiburgs durch d. kurbaierische Reichsarmee, anm. af —r; Briefe und Aktenstücke zur Geschichte der Belagerung Brünns durch die Schweden. herausg. v. B. Bretholz, anm. af J. Kr.). — Notizen und Nachrichten.

Jahres-Bericht des historischen Vereins zu Brandenburg a. d. H. 1896. P. Pomtow, Gustav Adolf und Kurbrandenburg im dreissigjährigen Kriege.

Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins. 1896. Görlitzer, Die Dreikönigszusammenkunft in Potsdam und Berlin im Juli 1709.

Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung. 1896, N:o 118. F. Engel, Karl XII nach seinen Briefen.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1897, January.** J. Gairdner, New lights on the divorce of Henry VIII. P. 2. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the revolution. — J. H. Clapham, A royalist spy during the reign of terror. — R. S. Long, Andrew Jackson and the National bank. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. M. A. S. Hume, The courtships of queen Elizabeth, anm. af R. Poole; Lettres de Pierre de Groot à Abraham de Wicquefort. 1668—1674, anm. af G. Edmundson). — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

The Forum. 1896, October. H. Hjärne, King Oscar of Sweden and Norway.

Revue des Revues. 1896, 15 Octobre. H. Pyttersen, La première fiancée de Napoléon Ier.

Revue Historique. 1897, Janvier—Février. P. Imbart de la Tour, Les paroisses rurales dans l'ancienne France. Deuxième partie. — L. Batiffol, Le Châtelet de Paris vers 1400 (suite). — Ch. V. Langlois, L'affaire du cardinal Francesco Caetani (avril 1316). — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner. Notice biographique, accompagnée de ses mémoires relatifs à l'histoire de la Révolution française. — Cl. Perroud, Les »Mémoires inedits» de Champagneux. — Bulletin historique: France. L'enseignement supérieur et la réforme des examens, par G. Monod. Livres nouveaux, par A. Molinier et G. Monod. — Alsace (1891—1896). par Rod. Reuss. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och Granskningar.

Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. Af OTTO SYLWAN. 498 s. Lund 1896.

Sveriges periodiska litteratur, Bibliografi: I. **1645—1812.** Af BERNHARD LUNDSTEDT. 178 s. Stockholm 1895. II. **Stockholm 1813—1894.** 321 s. Stockholm 1896.

Det är åt ett föga genomforskadt och för en litteraturhistoriker delvis något afsides beläget område, som docenten O. Sylwan hittills ägnat mesta parten af sina arbeten. Visserligen hafva åtskilliga delar af vår periodiska litteratur på spridda ställen och i olika sammanhang blifvit behandlade, men en fortlöpande framställning, som spännt sig ut öfver större tidsrymder, har hittills ej förelegat. Emil Key hade för något mera än ett tiotal år sedan under händer ett *Försök till svenska tidningspressens historia*, hvilket i fem delar skulle omfatta tiden ända fram till 1867. En första del af detta verk, behandlande åren 1634—1719, utkom också 1883, men fortsättningen, till hvilken förarbeten och samlingar lära förelegat, uteblef till följd af författarens ej långt efteråt timade frånfälle. En annan period har Sylwan själf förut i en gradualafhandling utarbetat, nämligen *Sveriges periodiska litteratur under frihetstidens förra del* (till midten af 1750-talet).

Att det är ett rikt och vidlyftigt, delvis svårhandterligt material, som står forskaren på detta område till buds och som han har att bemästra, säger sig självt. Mellan Sylwans gradualafhandling och den nu föreliggande presshistorien ligger emellertid ett verk, som i hög grad underlättar alla ytterligare forskningar i publicitetens historia, nämligen Bernhard Lundstedts Bibliografi. I själfva verket är denna bibliografi också mera än hvad titelbladet kan ge vid handen, i det den ej blott meddelar en kronologiskt fortlöpande förteckning och noggrant uppger alla omständigheter i afseende på pressalstrens utgifningssätt, tryckort, prenumerationspris o. s. v., utan också meddelar uppgifter om broschyrer och följdskrifter, som angå vissa organ, samt redogör för redaktionella förhållanden, allt

i den utsträckning, att vi här redan kunna sägas äga en pressens historia i tillgänglig och tillförlitlig form. Men trots all den lättnad, som denna bibliografi bereder, blir nog en pressens historia, hvilken vill gifva något mera än detta, ett synnerligen svårt företag på grund af den heterogena beskaffenhet, som tydligen måste utmärka en mera utvecklad press. För öfverskådligheten och sammanhanget i framställningen blir grupperingen af en afgörande betydelse. Sylwan har först en inledning om tidningspressens uppkomst i Europa under 1600-talet och behandlar så motsvarande period hos oss, hvarvid Posttidningarne under Karl XI och Karl XII bilda en särskild afdelning. Efter ännu en öfversikt öfver den europeiska pressens utveckling, afhandlande 1700-talet, kommer förf. till svenska pressen under partitidehvarfvet, hvarunder den första rikare utvecklingen på detta område ägde rum. Efter deras art och innehåll söker förf. här indela pressalstren i grupper, hvilka behandlas i olika kapitel: först nyhets- och annonsbladen (Post- och Inrikestidningarne, Franska Gazetten), så moraliska och litterära tidskrifter, vidare landsortspressen, tidningar och tidskrifter af blandadt innehåll samt slutligen den politiska pressen. Detta uppställningssätt har ju mycket skäl för sig, äfven om det t. ex. kan invändas att verkliga tidningar från samma period (ex. Inrikestidningarne och Dagligt Allehanda) härigenom komma att skiljas från hvarandra af omkring 300 sidor i boken. Öfverallt redogöres för publikationernas yttre historia, hvarpå en öfverblick öfver deras innehåll följer.

Det är naturligt, att en framställning, som nödgas springa från det ena ämnet till det andra och upptaga till behandling så olika saker som utrikespolitik, växelkurser, naturvetenskaper, litterär kritik m. m., allt under hänsyn till biografiska framställningar om en mängd stundom flyktigt uppträdande personligheter, skall få ett tämligen svåröfverskådligt innehåll och i någon mån upplösa sig i smärre, fristående detaljundersökningar utan synnerligt inbördes sammanhang. Huruvida detta sätt att försöka lösa de stora svårigheterna varit det bästa eller enda möjliga känner sig anmälaren ej fullt kompetent att afgöra. I alla händelser torde det vara säkert, att olika delar af verket äro af olika värde. Främst sätter anmälaren för sin del de klara och kortfattade öfversikterna öfver den europeiska tidningspressens utveckling. Förtjänstfulla äro också framställningarna af de moraliska och litterära tidskrifterna, ett ganska enhetligt parti, i hvilket förf. får tillfälle att uppvisa dessa tidskrifters utländska förebilder, den litterära kritikens utveckling samt skildra de män, som haft epokgörande betydelse i detta afseende. Särskildt fästa vi oss vid framställningen af Gjörwell, som under en del af frihetstiden kan sägas vara det publicistiska lifvets centrala personlighet. För de enhetliga drag, som trots det kameleontiskt skiftande i alla hans olika tidningsföretag likväl finnas i hans publikationer, tyckes det anmälaren, att Sylwan kanske ej haft nog skarpt öga eller nog betoning. Att Gjörwells mera regelbundet periodiska publikationer, vare sig de voro månadsskrifter, veckoskrifter eller tidningar, likväl

innehöllo ungefär detsamma eller m. a. o. voro likartadt tänkta och i sin yttre anordning bära spår af redaktören, därom torde läsaren af Sylwans arbete ej erhålla full föreställning. *Svenska Mercurius* och *Svenska Magazinet* t. ex. behandlas nu såsom »litterära tidskrifter», *Allmänna Tidningar* såsom tidningar »af blandadt innehåll», och härför har naturligtvis författaren åtskilliga skäl. Emellertid borde det hafva skilts på hvad Allmänna Tidningar ursprungligen var och hvad den sedan blef. Den af förf. lämnade karakteristiken passar ej på större delen af denna tidnings första årgång, hvilken erbjuder väsentliga likheter i afseende på innehåll med t. ex. Mercurius och Magazinet. Så återkomma i dem tämligen regelbundet hufvudtitlarna »Politiska nyheter», »Lärda nyheter», »Förteckning på utgifna böcker» m. m. Ja, i viss mån har t. o. m. *Nya Svenska Mercurius* från 1761 rent af ett mera blandadt innehåll än Allmänna Tidningar från 1770, i det den förre under titeln »Märkvärdiga händelser» har en rikhaltigare inrikes notisafdelning än A. T. Detta inre sammanhang mellan många af de Gjörwellska publikationerna betonas också af Gjörwell själf, bland annat då han i företalet till A. T. säger, att de utgöra »till innehållet ingen ny tidning». Detta torde nog förf. ej fullt ha lyckats klargöra för läsaren, som tvärtom torde få intrycket af att A. T. från början varit ett nytt uppslag.

Det är gifvet, att det i ett så vidlyftigt verk som Sylwans, hvilket i det hela utmärker sig för mycket gedigen forskning, kan ha insmugit sig ett och annat, som är mindre korrekt eller något summariskt, hvilket naturligtvis ej i stort sedt förringar arbetets värde. Jag har redan anmärkt, att t. ex. karakteristiken af Allmänna Tidningar ej passar för dess första årgång, hvilken mera närmar sig till Gjörwells föregående publikationer. »Uppsatserna i dagens politiska spörsmål voro städse mycket talrika i A. T.», säger förf., »och utmärkte sig liksom de däri förekommande verserna för en allt mera oförbehållsamt uttryckt rojalism.» Detta passar endast in på de två sista af de tre årgångarna. Först i slutet af 1770 påträffas några uppsatser i brefform om dagens frågor, och dessa röra endast järnhandeln och växelkursen; verserna äro detta år ytterst sällsynta och tama. »De inhemska nyheterna», fortsätter förf., »inskränkte sig under första året till några notiser från hofvet och en eller annan utnämning. Denna afdelning fick under 1771 plats i ett särskildt bihang, Swea Rikes Krönika .... Med 1772 ingick denna bilaga i hufvudbladet, som nu innehöll andra nyheter, närmast utnämningar.» Detta är delvis inkorrekt, delvis ofullständigt. Förf. tyckes i fråga om de inhemska notiserna under första året endast ha tagit i betraktande hvad som meddelas under titeln »Statsnyheter»; men äfven dessa meddela mera, än förf. uppgifver, i det man finner upptagna jämte en mängd utnämningar äfven notiser om k. förordningar och kungörelser, dödsfall, diplomater i Stockholm m. m. I själfva verket ville Gjörwell ha dessa under »Statsnyheter» publicerade inrikes underrättelser betraktade såsom fortsättning på de

Swea Rikes krönikor, som förut publicerats.[1] (Detta enligt en notis i A. T. 24 januari 70.) Men vidare återfinnas de rikhaltigaste inrikesnyheterna, såsom vid Gjörwells andra publikationer är vanligt, under titeln »Lärda nyheter», där man finner mera märkliga mäns död omtalad, understundom beledsagadt af korta dödsrunor (t. ex. öfver Berch, Broocman m. fl.), vidare illustre resande i Stockholm m. m. samt så godt som regelbundna nyheter från akademierna och kyrkliga nyheter från många landsortsstäder såsom Linköping, Göteborg, Karlskrona m. fl.

De delar af Sylwans arbete, som anm. för sin del finner svåröfverskådligast, äro de sista, om den politiska litteraturen och pressen före och efter tryckfrihetsförordningen 1766, då materialets rikedom ju också är synnerligen stor. Att äfven dessa delar vid en uppmärksam genomläsning lämna behållning, bör dock rättvisligen erkännas. Hvarken här eller annorstädes förnekar sig författarens goda och sunda omdöme.

Om fullständigheten af Lundstedts katalog vittnar det synnerligen godt, att det för den period, som nu af Sylwan speciellt genomgåtts under flerårigt arbete, ej funnits att tillägga mer än två à tre rena obetydligheter, af hvilka en ej längre kan uppvisas i bibliotekens samlingar och en annan är synnerligen tvifvelaktig såsom del af periodisk publikation.

R. Steffen.

Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. Akademisk afhandling af E. R. SUNDIN. 102 sid. Upsala 1896.

I friskt minne är ännu den partiernas storm, som brast lös år 1887, då konungen beslöt att med upplösande af riksdag förordna om nya val till andra kammaren. Denna första och hittillsvarande enda användning af detta kungliga prerogativ utvisade ock, att de lagbud, som regelbinda däraf beroende statsrättsliga förhållanden, icke ägde den klarhet och fullständighet, som kunnat hindra dags-

[1] Då Gjörwell år 1765 förkunnar, att han sedan 1755 varit en årlig krönikeskrifvare för Sverige, men ingenstädes fullständiga uppgifter härom förekomma (inte ens i Gjörwells egen förteckning), må dessa hans krönikor här annoteras. För 1755—61(mars) ingå de under titeln »Statsnyheter» i *Svenska Mercurius*. För 61(april)—62 förekomma de såsom själfständiga, icke periodiska publikationer. För 63 förekomma de dels i *Den historiske och Politiske Mercurius* 1665, dels såsom septemberhäftet af *Svenska Magazinet* 1766. För 64 förekomma de såsom bihang till *Stats- och Hushålls-Journal* 1767. Sedan förefinnes, så vidt jag kan finna, ett hopp till 1770, då de, som sagdt, ingingo i A. T. för att 71 uppträda som bihanget Swea Rikes Krönika (rättare en självständig publikation), och slutligen 72 ånyo ingå i A. T.

politikens synpunkter att tränga in och färga uppfattningen af själfva rättsfrågan. Denna är emellertid af den vikt och betydenhet att väl förtjäna en med vetenskaplig objektivitet företagen undersökning, och att lämna en sådan är den tacksamma, men icke lätta uppgift, hr Sundin i ofvan nämnda afhandling satt sig före.

Sedan förf. inledningsvis redogjort för upplösningsrättens ställning i den allmänna statsrätten och den konstitutionella teorien samt angifvit hufvuddragen af dess reglering i de olika utländska författningarna, öfvergår han till skildringen af de rent svenska förhållandena. Något formligt upplösningsprerogativ i modern mening fanns visserligen icke i Sverige före 1866, och såsom skäl för antagandet af det representationsförslag, som blef vår nu gällande riksdagsordning, anfördes då för tiden bl. a. äfven det förvärf, denna nya (?) rätt medförde åt konungadömet. Men med fullt fog påvisar förf. ohållbarheten i ett dylikt resonnemang, och att nämnda befogenhet måste inrymmas åt konungen, för att han icke genom den nya representationsformen skulle blifva *sämre* stäld i berörda hänseende än förut. Då före 1866 nya val ägde rum till hvarje såväl lagtima som urtima riksdag, kunde konungen genom att efter förloppet af de 4 månader, hvarunder ständerna ägde grundlagsenlig rätt att vara samlade, hemförlofva dem och utlysa urtima möte, i det stora hela åstadkomma — så långt representationen var grundad på val — samma appell till väljarne som nu genom begagnande af upplösningsprerogativet. De bestämmelser, som reglerade konungens rätt att sammankalla och åtskilja ständerna samt dessas rätt att disponera viss tid till riksdagsarbetets utförande, bilda således de historiska förutsättningar, till hvilka 1866 års riksdagsordning i detta stycke hade att anknyta sig, och hr S. låter därför fullkomligt riktigt en historisk öfversikt af dessa bestämmelsers uppkomst och utveckling föregå behandlingen af de nu gällande.

Tiden före 1809 har i detta hänseende varit mindre gifvande, men sedan blir förhållandet annorlunda, och förf. har från denna period (1809—1866) framdragit åtskilligt, som ställer 1866 års riksdagsordning och dess organisation af konungens upplösningsrätt i ett klarare ljus. Detta gäller till en början själfva begreppet upplösning, som våra grundlagar taga i en helt annan betydelse än den, hvari ordet vanligen användes. I den allmänna statsrätten brukar man nämligen med upplösningsrätt förstå befogenheten att genom annullering af de gällande riksdagsmandaten och nya vals påbjudande vädja från de valde till väljarne. Vår riksdagsordning åter sätter riksdags början och upplösning emot hvarandra och använder sålunda detta senare ord såsom ett sammanfattande uttryck för de olika former af riksmötes åtskiljande som finnas. Hvad annars kallas upplösning beteckna åter våra grundlagar med termen »förordnande om nya val».

Hr S. är icke den förste, som i tryck påpekat denna ofta förbisedda omständighet, men han har förtjänsten af att först i tryck hafva närmare utfört denna synpunkt och från densamma analyserat

däraf berörda grundlagsbud. Häraf har ock blifvit en följd, att undersökningen fått en större omfattning än titeln, tolkad efter det vanliga språkbruket, gifver vid handen, i det förf. måst upptaga till behandling icke blott konungens rätt att annullera riksdagsmandaten utan äfven hans befogenhet att afsluta riksmöte. På så sätt befästes ytterligare sambandet mellan historiken och utredningen af de nu gällande bestämmelser, då dessa fastslå ett upplösningsbegrepp motsvarande konungens gamla rätt att hemförlofva ständerna. Hr S. har ock i sin historik uppvisat hvarifrån denna specifikt svenska terminologi leder sitt ursprung. Vid 1828—30 års riksdag yrkade konstitutionsutskottet på en skarpare skilnad mellan lagtima och urtima möte samt framlade i detta syfte ett förslag, där det bl. a. hette: »Urtima riksdag må af konungen när som helst kunna upplösas», och denna formulering går sedan igen i en rad förslag fram till 1866. Dess egendomliga och lätt vilseledande beskaffenhet undgick icke heller kritik på den riksdag, som antog vår nu gällande riksdagsordning. Den skarpsynte grefve Henning Hamilton karakteriserade sålunda denna terminologi som »en oegentlighet som icke borde få finnas i en grundlag».

Den finnes där nu i alla fall, och man måste räkna med den såsom faktor vid grundlagstolkningen. Under det man i det vanliga konstitutionella språkbruket betraktar mandatens annullering såsom det primära, hvartill nyvalen förhålla sig såsom följd, har man hos oss omvändt ordningen. Det kungliga prerogativet har knutits vid förordnandet om nya val såsom utgångspunkt,[1] och denna rätt anses utan vidare innesluta det förstnämnda momentet såsom sin teoretiska förutsättning. I och med att konungen förordnar om nya val, upphäfver han de gamla fullmakternas giltighet.

Uttrycket »upplösning» åter använda våra grundlagar undantagslöst i förbindelse med samlad riksdag för att beteckna dess åtskiljande på ena eller andra sättet,[2] antingen i samband med påbud om nya val (§ 36 mom. 1 RO.) eller genom »afslutning» (§ 36 mom. 2 RO.), d. v. s. riksdagsmännens hemförlofvande efter fullbordadt värf, under vissa i grundlagen angifna ceremonier.

Dessa distinktioner undanrödja ock vissa inskränkningar, man med stöd af §§ 5 och 36 RO. velat finna i berörda kungl. prerogativ. Dessa §§ stadga en »upplösningsrätt» »medan riksdagen är samlad», hvaraf man dragit den slutsatsen, att konungen icke skulle mellan riksdagar kunna »upplösa» (= annullera mandaten). **Men**

---

[1] Se den principiella bestämmelsen i § 3 RO. Jmfr äfven §§ 7 och 15 RO.

[2] Denna sats rubbas icke däraf, att § 23 RO. i den 1 punkten använder uttrycket »upplöser riksdag» utan att utsätta, att detta tänkes i samband med förordnande om nya val, under det sammanhanget visar att så är meningen. I det 1891 till § 23 gjorda tillägget har det fullständiga uttrycket »med upplösande af riksdag förordnat om nya val» användts och i båda fallen är det *samlad* riksdag upplösningen gäller. Jmfr. f. ö. § 109 RF., §§ 5, 36 RO. och rubriken öfver § 31 RO.

är »upplösas» liktydigt med »åtskilja», så följer däraf som självklar sak att endast samlad riksdag kan af konungen upplösas (åtskiljas). Hans rätt att förordna om nya val, utan inskränkning stadgad i § 3 RO., beröres ej häraf.

Så till vida äro vi ense med hr S. Däremot måste vi opponera oss mot honom, då han (s. 63 ff.) söker vindicera en inskränkning i omförmälda befogenhet, att konungen icke skulle få utöfva densamma efter nyval till hela kammaren vid ingången af en treårsperiod, utan måste låta lagtima riksdag först sammanträda. Något stöd i grundlagens ord kan dock härför icke hämtas. Förf. söker förgäfves ett sådant i § 3 RO. Den talar visserligen om konungens rätt att förordna om nya val, »innan den tid tilländagår» för hvilken de gamla gälla, men däraf följer ingalunda, som förf. antager, att riksdagsmännen måste hafva inträdt i utöfningen af sin befogenhet, för att rätten skall kunna komma till användning. Återstår då det skälet, att när grundlagen påbjuder, att de allmänna valen till Andra kammaren skola vara afslutade inom september månads utgång, så har detta skett för att genom beredande af tillräcklig tid till besvärs pröfning skapa garantier för att kammaren d. 15 jan. kan sammanträda fulltalig, hvilka garantier genom ett dekret om nya val under mellantiden skulle minskas.

Hvad hr S. här framhäfver är dock endast en lämplighetshänsyn, hvilken, om den godkändes, skulle hindra prerogativets användning hvilket år som helst efter 30 sept. Om dess juridiska betydelselöshet har förf. ock i ett analogt fall visat sig medveten, då han (s. 68) erkänner, »att grundlagarna icke lägga något verkligt hinder i vägen, för att konungen, sedan han medelst förordnande om nya val 'upplöst' lagtima riksdag, innan den varit 4 månader tillsammans, och dessa val ägt rum, men riksdagen ej ännu åter sammanträdt, ånyo skulle kunna påbjuda nya val». Konungen torde således, för att taga ett konkret fall, år 1887 efter höstvalens slut varit berättigad att medelst ett förnyadt begagnande af sitt prerogativ neutralisera verkningarna af det då förrättade allbekanta Stockholmsvalet.

Hr S:s afhandling väcker emellertid äfven ett annat närliggande spörsmål. Är det nu så, att grundlagen känner tvenne former af upplösning: enligt § 36: 1:o RO. (i förening med nya val, upplösning i trängre bemärkelse) och enligt § 36: 2:o RO. (afslutning), så frågas, hvad som konstituerar denna terminologiska åtskilnad. En otvetydig upplysning lämnar § 36 själf. Tillämpas dess moment 1, så föreligger en genom uppsättande af formligt riksdagsbeslut afrundad och fullfärdig riksdag. Frånvaron häraf vid förfarandet enligt § 36: 1:o gifver åter den så upplösta sessionen prägeln af något halffärdigt och oafslutadt. Hvadan då denna distinktion? Svaret vinnes genom en jämförelse med § 5 RO. Dess hufvudsyfte är att tillförsäkra lagtima riksdag nödig tid för dess verksamhet och den förbjuder därföre konungen att före 4 månader besluta upplösning (afslutning). Men då konungens rätt att förordna om nya val

ej häraf begränsas, stadgas rätt för riksdagen att, ifall inom denna tid dylikt påbud utfärdas, sammanträda inom 3 månader därefter och disponera 4 andra månader för sitt arbete. Här finner man då den reela grunden till den formella åtskilnaden i § 36 och förklaringen till, att en enligt dess mom. 1 upplöst riksdag framträder som oafslutad. Den betingar en fortsättning i ett följande sammanträde. Upplösning enligt § 36: 1:o och enligt § 36: 2:o motsvaras således i § 5 af upplösning *före* och *efter* 4 månader från lagtima riksdags början.

Hr S. åter ser bort från detta samband emellan de båda §§ och söker att, då § 36: 1:o icke omnämner någon tid, inom hvilken där berörda upplösningsrätt skall utöfvas, fastslå dess obundenhet af någon i grundlag satt tidsgräns. Konungen skulle således, om han under fortgången af en lagtima riksdag, som räckt öfver 4 månader, ville förordna om nya val, kunna använda § 36: 1:o, d. v. s. upplösa en riksdag, som hvarken finge riksdagsbeslut eller fortsättning i ett senare sammanträde. En dylik hvarje afslutning saknande riksdag är statsrättsligt sedt en anomali,[1] åt hvilken grundlagen, tolkad i sitt sammanhang icke ger hemul, och från praktisk synpunkt är teorien fullkomligt öfverflödig, då konungen genom sin rätt att efter 4 månader »afsluta» lagtima riksdag och därefter förordna om nya val vinner samma resultat som det af förf. åsyftade.

I valet mellan ny eller fortsatt riksdag ställer sig hr S. i hufvudsak på fortsättningsteoriens ståndpunkt. De modifikationer i densamma, som han förordar, äro i många stycken tilltalande och bevisföringen synes i det stora hela välgrundad. Som en ofullständighet kan anmärkas, att förf. något knapphändigt behandlar de grundlagsbud, på hvilka nyriksdagsteorien stödjer sig. Om de än, enligt rec:s mening, icke räcka till att motbevisa förf:s åsikt, förtjäna de dock en närmare analys och värdering än den, som kommit dem till del.

I *en* punkt måste vi dock inlägga en gensaga mot förf:s framställning af fortsättningsteorien. Det gäller dess inverkan på formerna för grundlagsfrågors behandling. Med fullt fog opponerar visserligen hr S. mot den åsikt, som 1887 lyckades göra sig gällande, och hvars konsekvenser äro, att den efter upplösningen sammanträdande riksdagen är berättigad att till slutlig pröfning upptaga grundlagsförslag, som å den upplösta[2] blifvit förklaradt hvilande.

---

[1] Förf. söker undgå detta genom att — i strid med det i § 36 RO. uttryckta motsatsförhållandet och på konsekvensens bekostnad — stämpla enligt § 36: 1:o »upplöst» riksdag såsom »afslutad».

[2] Det förslag (ändring i § 6 RF.), kring hvilket principstriden stod, hvilade visserligen från 1885 års riksdag och dess slutliga pröfning blef genom konungens och kamrarnas samstämmiga beslut uppskjutet till 1888 års riksdag, men detta är från rättslig synpunkt betydelselöst. De riksdagar, som föllo mellan 1884 års allmänna val och 1887 års upplösningsdekret, intogo juridiskt sedt samma ställning till grundlagsfrågors behandling. Hr S. kunde emellertid ha påpekat, att ett från 1886 hvilande grundlagsförslag (ändring i § 33 RO) verkligen blef på 1887 års majriksdag antaget.

Men hr S. söker garantien mot en så snabb ändring af grundlagarna på orätt håll, nämligen i den fordran, att de båda behandlingarna skola tillhöra olika treårsperioder för Andra kammaren, och sålunda åtskiljas af de ordinarie Andra-kammarval, som enligt § 15: 1:o RO. hvart 3. år förrättas. Stödet härför vill förf. finna i de uttalanden, som i detta stycke gjordes vid representationsförslagets framläggande 1863 och 1865, men hans historik, ehuru intressant i och för sig själf, bevisar dock icke hvad som skulle bevisas och skulle i alla händelser icke ha vitsord mot den utttryckliga lydelsen af § 64 RO. För att hr S:s tolkning skulle kunna godkännas, borde § 64 hafva stadgat, att grundlagsförslag skall hvila »till den lagtima riksdag, som, efter *enligt § 15: 1:o RO.* förrättade nya val i hela riket till Andra kammaren, först sammanträder». Men så står där nu icke. De här kursiverade uttrycken fattas, och man är då ock oberättigad att i grundlagens ord inlägga en begränsning som de icke innehålla.

Däremot förbjuder § 64 R.O. på ett annat sätt den form för grundlagsfrågors behandling, som proklamerades på 1887 års majriksdag. Om man med stöd af § 49 RF. och § 2 RO. fasthåller, att med *»lagtima riksdag»* kan endast den riksdag förstås, som *å i lag satt tid* sammanträder, och så, *följande riksdagsordningens ord i § 64*, frågar: när sammanträdde efter de val, som 1887 års upplösningsdekret medförde för Andra kammaren, riksdagen för första gången å den tid, som grundlagen för dess möten utsatt, så blir svaret: 16 jan. 1888, men *icke:* 2 maj 1887.[1] Utgår man åter från § 5 RO. och med stöd af denna § häfdar, att 1887 års majriksdag från sin upplösta föregångare »bibehållit egenskapen af lagtima», d. v. s. erhållit *samma befogenheter*, som tillkommo *denna* i dess egenskap af lagtima, så faller genast i ögonen, att 1887 års upplösta riksdag *icke* hade befogenhet att upptaga grundlagsförslaget i fråga till behandling, och att 1887 års majriksdag måste statsrättsligt sedt räkna sin samlingstid och begynnelse från 15 jan. 1887, d. v. s. från en tidpunkt *före* 1887 års distinktiva val.

Förf. har — och med fullt fog — i sin behandling af konungens rätt att »afsluta» riksdag upptagit äfven en redogörelse för de garantier, § 109: 3:o RF. innehåller för denna rätts utöfning. I allo kunna vi dock icke dela förf:s åsikter härom. Om, när riksdag afslutas, »bevillningens hela belopp är bestämdt men kamrarna icke om fördelningen däraf ense, då skola efter den faststälda bevillningssummans förhållande till den, som vid föregående riksdag blifvit fördelad, de i den sista bevillningsförordningen stadgade artiklar

[1] Att på så sätt val enligt § 15: 1:o RO. skulle kommit att försiggå mellan de båda behandlingarna, är visserligen faktiskt men från juridisk synpunkt likgiltigt. Om 1897 års lagtima riksdag, den första i treårsperioden, upplöses i samband med påbud om nya val, så är icke den efter upplösningen sammanträdande riksdagen, men väl 1898 års lagtima möte, kompetent att till slutlig pröfning upptaga grundlagsförslag, som å 1897 års upplösta riksdag antagits såsom hvilande.

jämlikt ökas eller minskas». Dessa lagens ord tyder förf. så, att det är den gamla statsregleringen, som skall fortfara, och att den bevillning, konungen har att tillgå, är endast den s. k. allmänna bevillningen. Intetdera håller streck. »Bevillningens hela belopp» erhålles genom att från utgiftsstatens slutsumma draga de ordinarie inkomsternas. Den rest, som så uppstår, utvisar det belopp, som skall fyllas genom bevillningar. Den skilnad, grundlagen här förutsätter mellan denna summa och den på föregående riksdag fördelade, förutsätter i sin tur den *nya* utgiftstatens giltighet, enär det är på denna, som olikheten tänkes bero. Den faststälda bevillningssumman (= sammanfattningen af alla bevillningarna) åter skall på så sätt afpassas efter den fördelning (på de olika bevillningarna), som å föregående riksdag blifvit gjord, att sista bevillningsförordningens artiklar jämlikt ökas eller minskas, d. v. s. förändringen skall ske på den allmänna bevillningen, under det de öfriga utgå efter de gamla grunderna.

Hr S:s behandling af materialet är noggrann och omsorgsfull, hans språkliga framställning vårdad och lättflytande: egenskaper, som i förening med ämnets vikt och den i viss mån nya belysning, förf. lyckats gifva däråt, göra hans arbete förtjänt af all uppmärksamhet.

O. V.

De Avignonske pavers forhold til Danmark. Af L. J. Moltesen. 246 sid. Köbenhavn, G. E. C. Gad. 1896.

I detta arbete har herr Moltesen lämnat en talangfull och med liflig stil skrifven skildring af de i Avignon bosatta påfvarnes förhållanden till Danmark. Då Sveriges och Danmarks historia särskildt i fråga om förbindelserna med den Romerska kurian för denna tid hafva mycket gemensamt, måste den äfven vara af stort intresse för Sverige och svenska historien.

Afhandlingen är tryckt och utgifven för erhållande af doktorsgrad samt grundar sig på 1 1/2 års utländska studier hufvudsakligen i Vatikanska arkivet. Att synnerligen stort och värdefullt arbete nedlagts å samlandet af materialet till densamma torde ingen bättre än jag kunna bedöma. Med omsorg och god urskillning har det också bearbetats, och förf. har ganska väl sett sig om i den hithörande tryckta litteraturen samt ur densamma hämtat, hvad som möjligen kunde bidraga till belysning af ämnet.

I inledningen lämnar herr M. korta, rätt träffande karakteristiker af denna tids påfvar. Han redogör äfven för de tidsriktningar, som under denna tid gjorde sig gällande, och skildrar påfvarnes förhållande till dem, samt påpekar, huru de ofta nog handlade och

vandlade mer som franska grefvar af Venaissin än som hela kristenhetens öfverhufvud. Deras politik bestämdes också till stor del af penninge-intresset. Äfvenledes främjade de furstemaktens utvidgning; Valdemar Atterdag understöddes sålunda af dem, och med deras tillhjälp sträfvade han att vinna sitt mål, en stark konungamakt stödd af en lydig kyrka.

Den egentliga afhandlingen sönderfaller i trenne skilda afdelningar: *De avignonske pavers forhold til det danske rige*, *De avignonske pavers forhold til den danske kirke* och *De avignonske pavers nuntier ok kollektorer i Danmark.* Till sist bifogas ett *Tillæg* innehållande dels en redogörelse för några afdelningar inom Vatikanska arkivet, dels äfven 56 texten belysande aktstycken.

Emot denna indelning kan visserligen invändas, att de skilda afdelningarna gå väl mycket i hvart annat, så att det är svårt att sysselsätta sig med en af dem utan att äfven komma in på hvad som egentligen hör till en annan. Denna svårighet, som betingas af själfva ämnets natur, har dock herr M. i allmänhet lyckligt undgått. Man finner därför endast jämförelsevis få omsägningar. Snarare har herr M. fallit offer för den motsatta frestelsen, nämligen att så strängt skilja mellan afdelningarna, att ingen verkar som en helhet i och för sig, och man på skilda ställen måste söka de upplysningar, som röra en och samma sak. Olägenheten häraf blir dock jämförelsevis ringa, då man genom det bifogade registret lätt sättes i tillfälle att följa de i afhandlingen nämnda personerna och genom dem äfven de historiska fakta.

Det är en för Danmarks histora betydelsefull tid, som detta arbete omfattar, konung Eriks strid med kyrkan, Danmarks sönderfallande efter hans död och dess nydaning genom Valdemar Atterdag. Stora volymer kunna och hafva härom äfven skrifvits, men herr M. har endast sysselsatt sig med hvad närmast rör Danmarks förhållande till kurian. Förbindelserna dem emellan voro också under denna tid synnerligt lifliga. Nästan ständigt funnos vid kurian nordiska präster dels som penitentiarier, dels som ombud för prästerskapet att där bevaka dess intressen. Konung Valdemar själf hade synnerligen ofta ambassader nere vid kurian, och ingen dansk regent, ej ens Margareta, har stått i så liflig förbindelse med densamma som han. Vid kurian möttes också konung Magnus' ombud, och där utkämpades nog mer än en diplomatisk strid dem emellan. Från kurian åter utsända nuntier vistades också ständigt under denna tid i Norden. Hufvudändamålet för deras färder var visserligen insamling af penningar till påfvestolen, som alltid hade behof däraf, men de gåfvo nog äfven akt på de politiska förhållandena här uppe. — För konung Valdemars ambassader redogöres i den första afdelningen och för nuntiernas och kollektorernas verksamhet i den tredje. Det rikhaltiga materialet kunde lätt gifvit anledning till alltför stor vidlyftighet, men herr M. har emotstått denna frestelse och undvikit alla större utlöpningar från det egentliga ämnet. — Mest nytt och mest intresse bjuder den del af den mellersta afdelningen, där förf.

redogör för biskoparnes *servitia commune et minuta*, de afgifter de vid sin utnämning hade att erlägga vid kurian. Först under de senare åren har nämligen den historiska forskningen med större uppmärksamhet vändt sig hitåt, och det är första gången något skrifves härom på nordiskt tungomål. Det har därför nyhetens behag. Det är dock att beklaga det ej förf. haft tillfälle att till medeltidens slut fullfölja sina forskningar häröfver, ty nu lämnas endast ett ur sitt sammanhang lösryckt brottstycke, men äfven detta betingas ju af ämnets begränsning. — Som en röd tråd går genom hela afhandlingen förf:s beundran för Valdemar Atterdag och hans politiska verksamhet. Denna beundran är ju också berättigad, men dock synes det mig, som om densamma förledt förf. att tillägga Valdemar större framsynthet, än han verkligen ägt. Ty hvarken han eller Margareta torde kunnat eller ens sökt bryta den danska kyrkans förbindelse med kurian, och en själfständig nationalkyrka låg nog utom deras tankesfär. — Det var ej genom regenterna utan genom skismen och ännu mer concilierna samt deras inverkan på sinnena, som kurians makt i norden bröts. Det intrycket har åtminstone jag fått af 1400-talets påfliga registratur.

Att fullt i detalj granska denna afhandling är synnerligen svårt för den, som icke har tillgång till herr M:s egna afskrifter, ty materialet är ju ännu till stor del otryckt. Äfven för den, som inom Vatikanska arkivet har tillträde till originalen, blir granskningen svår, då herr M. aldrig citerar de registerband, hvari handlingarna ingå, utan endast dessas data. Jag skall därför i det följande inskränka mig till att endast beröra några vissa punkter, i hvilka mina åsikter ej öfverensstämma med herr Moltesens, och därvid hufvudsakligen välja sådana, som kunna vara antingen af särskildt intresse för svenska läsare, eller ock af större allmän betydelse.

Herr Moltesen börjar sin afhandling med en redogörelse för ett bref, som konung Magnus Eriksson skall hafva skrifvit till påfven Benedictus XII och hvari han som stöd för sin ansökan om stadfästelsen å Skåne m. m. åberopat, att Danmark aldrig varit underkastadt kejsardömet, utan var »skattskyldigt» till den Romerska kyrkan (*maxime cum dictum regnum Dacie in nullo umquam fuerit subiectum imperio sed Romane ecclesie censuale*). Härom säger herr M., att en dansk konung »*har sikkert hverken villet eller kunnet bruge et udtryk som kong Magnus*». Ett skarpt klander ligger i detta herr M:s uttalande, men månne ej herr M. här vid lag dömer för strängt och oriktigt tolkar konung Magnus' ord? — Först och främst må en invändning göras emot herr M:s öfversättning af *censualis* med *skattskyldig*. I dess stamord *census* kan visserligen ligga betydelsen af *skatt*, men det kan också betyda en afgift hvilken som helst. Skatt återigen öfversättes i med. lat. vanligen med *tributum*. *Censualis* kan därför här mycket väl betyda endast erläggande afgift. Hade konung Magnus däremot velat betona

[1] Étude sur le liber censuum de l'église romaine.

Danmarks afhängighet under påfvestolen, hade han nog i stället begagnat ordet *tributarius*. — I erläggandet af denna census, Peterspenningarna, behöfver vidare ej heller ligga någon afhängighet under påfvestolen. Herr M. har själf efter Fabre framhållit, hurusom den ursprungliga grunden till deras erläggande låg i en viss kärleksfull vördnad (ærefrygt) för S. Petrus och huru de länder, som erlade dem, ansågo sig hafva rätt till större skydd af påfvestolen. Genom spetsfundig juridisk tolkning kunde visserligen denna rätt att skydda från påfvemaktens sida fattas som rätt att härska och befalla öfver den skyddade, men det var endast enstaka kraftfulla påfvar såsom Gregorius VII, hvilka vågade komma fram med en dylik tolkning. Huru svag de i självfva verket ansågo denna rätt vara, betygas bäst af den omständigheten, att de gärna på något ytterligare sätt ville binda den skyddade monarken eller staten vid sig. Erläggandet af Peterspenningarna var således i och för sig icke tillräckligt att grunda ett verkligt afhängighetsförhållande. Konung Magnus' ord kunna vidare ursäktas, om de ens behöfva någon ursäkt, genom förklaringen att han skref med svenska förhållanden för ögonen. Äfven Sverige erlade ju Peterspenningar. I påfvebref hade betonats det skydd, som detta land därför hade rätt att fordra af påfvestolen, och en af dess konungar hade i ord, mycket påminnande om konung Magnus', på grund af den afgift han erlade till påfvestolen gjort anspråk på detta skydd. Detta allt oaktadt har dock aldrig från påfvestolen gjorts anspråk på någon länshöghet öfver Sverige och detta land har aldrig betraktats som dess lydland. Från svensk synpunkt kan således begagnandet af detta ord *censualis* ej anses vara så farligt. Emot mig kan visserligen herr M. anföra Fabre's[1] tolkning af en bisats i Cencii företal till Liber censuum, men denna kan jag icke godkänna. Här är dock icke rätta stället att ingå i en vidlyftig motbevisning mot Fabre.

Herr M. påstår vidare att enligt Romarkyrkans *Liber censuum* Danmark var *de proprietate sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ et tributarium eiusdem* samt att dess författare Cencius (Honorius III) först fäst uppmärksamheten vid Alexander II:s bekanta bref till konung Sven Estridsson rörande Peterspenningarna. Båda dessa påståenden äro oriktiga. De ofvannämnda orden rörande Danmark utgöra nämligen en titelrubrik, som först förekommer i Nicolai card. Aragonie under Alexander VI skrifna parafras af Cencius, och förekomma i ingen af alla de handskrifter (alla som finnas i Rom) af *Liber censuum*, som jag haft tillfälle att granska. Jag har äfven grundad anledning förmoda, det de ej heller förekomma i någon annan. Det felaktiga aftrycket i Ny kirkehist. Saml. VI beror tydligen på en slarfvig kollationering af Munch. Jag har nämligen granskat äfven den handskrift, hvarå detta aftryck grundar sig, och kan således konstatera att dessa ord icke finnas där. Hvad åter Alexander II:s bref till Sven Estridsson beträffar, har Cencius hämtat detsamma

[1] Liber Censuum de l'église Romaine publié . . . par P. Fabre.

från den af af kard. *Deusdedit* författade *Liber pontificalis*. Då denne under Gregorius VII:s ögon upprättade denna samling till försvar för påfvestolens andliga och världsliga rättigheter, och såväl Alexander II som Gregorius VII, enligt herr M:s framställning, tyckas velat utsträcka sina rättigheter öfver Danmark, är det ej att undra på, att han däri upptagit detta bref. Denna Liber pontificalis utgör en viktig källskrift till Liber censuum. Egendomligt är emellertid att såväl i Innocentius III:s bref af år 1210 som i Honorius III:s af 1220 och 1223 Danmark säges lyda under Romarkyrkan (*ad Romanæ ecclesiæ jurisdictionem spectare*, *ad Romanam ecclesiam specialiter pertinere*). Möjligen kunna dessa ord bero på något uttryck i Sven Estridssons bref till Alexander II, men då man eljes för senare tider ser, huru nära supplik och bulla sluta sig intill hvarandra, är det ej otänkbart, att de härstamma från de suppliker, i följd hvaraf dessa bref utfärdats.

Om ock Benedictus XII afslog konung Magnus' ansökan om stadfästelse å Skåne m. m., skall enligt herr M:s framställning dock Clemens VI år 1347 villfarit en ny ansökan därom, ehuru dock densamma gjordes värdelös genom tillägget för så vidt sådant kunde göras utan motpartens hörande. Äfven härvidlag torde herr M:s framställning vara vilseledande. Konung Magnus inkom visserligen med en supplik om stadfästelsen å förvärfvet af Skåne m. m. och brefven därå, och Clemens VI resolverade, att stadfästelsebref skulle utfärdas genom kansliet, om nämligen sådant kunde ske utan motpartens inkallande (*Fiat — per cancellariam si fuerint parte non vocata confirmande*). Då emellertid i de påfliga registraturen bullor svarande emot konung Magnus' öfriga suppliker finnas i behåll, men ingen bulla rörande denna påträffas, samt det dessutom knappast är tänkbart, att om någon dylik verkligen utfärdats, den icke någon gång under striderna med Danmark skulle åberopats samt äfven bevarats i någon afskrift, torde man vara berättigad draga den slutsatsen, att något stadfästelsebref aldrig kommit till stånd. Grunden därtill har väl varit, att man i kansliet ej ansett sådant kunna utfärdas utan att konung Valdemar först hördes. I sammanmanhang härmed må påpekas att herr M:s läsart *per cancellarium* är felaktig. Supplikregistraturet har *per cancell*, och att detta bör läsas *per cancellariam* framgår af att i andra bref hänvisas till utfärdande genom kameran, *per cameram*, och icke genom kamerarien. Dessutom nämnas alltid de högre påfliga tjänstemännen med tillägg af ett *dominus* eller *cardinalis*. Noten å s. 36 saknar således berättigande.

Å s. 78, 79 vidröres ärkebiskopens i Lund primaträtt öfver Sverige, och herr M. framhåller som dennes »viktigaste primatialrettighed over Sverige» hans rätt att meddela ärkebiskopen i Uppsala pallium. Häri kan jag dock ej instämma med herr M. För mig synes konfirmationen och konsekrationen vara af vida större betydelse. Genom den förra hade ärkebiskopen rätt att pröfva Uppsalakapitlets val och vid den senare måste ärkebiskopen i Uppsala afgifva trohetsed till sin primas. Valhandlingarna angående ärkebiskop Olof äro i

detta fall belysande. Meddelandet af palliet åter var, i hvad angår förhållandet till primas, mer en tom ceremoni. Att Uppsalakapitlets opposition egentligen vändes emot denna berodde väl dels på den förhatliga formen att dess electus måste infinna sig i Lund för palliets mottagande dels på dess åsikt, att ärkebiskopen i Lund strängt taget ej hade någon rätt att fordra detta. Alexander III hade nämligen i sin bulla endast talat om konsekrationen, men ej om palliets gifvande, och reglerna för dessa bestämdes först 1198 genom Hadrianus IV, men dem ville Uppsalakapitlet aldrig anse giltiga. Såväl 1295 som 1308 hade också Uppsalakapitlet tillfälle att förbigå sin primas. Dekanen Nils, som valdes 1294, var nämligen då jämte hela Uppsalakapitlet exkommunicerad af ärkebiskopen i Lund, och han måste därför vända sig till Rom för att få sitt val stadfäst. Efterträdaren Västerås-biskopen Nicolaus måste, då han förut innehade biskoplig värdighet, äfven resa till Rom. Då de nu voro där, lyckades de också utverka sig palliet. Den senare erhöll också det uttalandet af Clemens V, att Uppsalastolen lydde direkte under påfven. Därmed kunde ju Lunds primaträtt öfver Uppsala anses afslutad, och tydligen har hans efterträdare, Olof, så tänkt, då han beslöt att personligen resa till kurian för stadfästelsen af sitt val, Genom hertig Valdemar, som under ärkebiskopsstolens ledighet belagt Uppsala stift med skatter och väl fruktade för klagomålen vid kurian, hindrades han dock därifrån. För att med auktoritet kunna försvara sitt stifts intressen måste emellertid Olof blifva vigd till ärkebiskop och hade därför ingen annan utväg än att vända sig till Lund. Konsekrationen erhöll han, och ärkebiskopen i Lund visade nu största tillmötesgående emot Uppsalakapitlet. Någon gensaga gjordes ej häller från dess sida emot att palliet meddelades genom ärkebiskopen i Lund. Några år därefter, 1320, sändes emellertid Uppsalakaniken Nils Sigvastsson ned till Rom med en stor supplikrulle, och för att understödja denna erlade han för ärkebiskopen i Uppsala 1,000 fl. i com. servitium, »såsom hans företrädare plägat göra vid palliets öfverlämnande.» Strängt taget var nog icke Olof förpliktigad därtill, ty commune servitium, om ock delvis uppkommit ur palliipengarna, betalades egentligen för konfirmationen och ej för palliet. Detta var emellertid sista gången som ärkebiskopen i Uppsala stadfästes, vigdes och erhöll pallium af ärkebiskopen i Lund. Det var dock icke, såsom herr M. säger, genom kaniken Nils Sigvastssons diplomatiska skicklighet en ändring åvägabragtes, ty ärkebiskop Olofs och Nils Sigvastssons bekanta suppliker till påfven innehålla ej ett ord om primatet, och vid valet af ärkebiskop Hemming vände sig Uppsalakapitlet först till sin primas ärkebiskopen i Lund med begäran om stadfästelse och konsekration. Hvad som hufvudsakligen bröt primatet var, att påfvarne reserverade sig rätten att besätta alla biskopsstolarna. Palliipenningar gick ej Lunds ärkebiskop, såsom herr M. påstår, därigenom miste om, ty dylika hade han aldrig haft rätt till, men väl afgiften för konfirmationen.

Å s. 60 säger herr M., att påfven i slutet af 1200-talet lät taxera alla kyrkliga beneficier öfver hela kristenheten samt å s. 125, att förteckningarna öfver taxorna funnos i det Vatikanska arkivet, samt stöder sina uttalanden på Gottlobs arbete *Aus der Camera apostolica*, men ser man efter hvad Gottlob egentligen yttrar härom, finner man, att han endast för England kan framlägga säkra bevis för en dylik officiel taxering och om de öfriga länderna nämner han endast »Wahrscheinlich ist auch für die meisten übrigen Länder der Christenheit das 13. Jahrhundert . . . die Geburtszeit der ersten Taxenbücher» . . . samt vidare »Es lässt sich annehmen dass von den aufgestellten Taxenverzeichnissen oder Taxenbüchern auch je ein Exemplar nach Rom kam». Han grundar detta sista antagande på Lonigos bekanta förteckningar öfver handskrifter, som under Paulus V öfverflyttades till det påfliga arkivet, i hvilka en mängd taxböcker nämnas. Men granskar man dessa närmare, finner man, att de till det stora flertalet utgöras af under 1400-talet skrifna taxlistor rörande biskopsstift och kloster, för hvilka commune servitium erlades, samt att inga andra benificialtaxor funnos än för provincia Rhemensis, regnum Angliæ och regnum Siciliæ citra Pharum, hvilka äfven Gottlob särskildt nämner. Hvad som hos honom således endast är ett antagande blir hos herr M. ett bestyrkt faktum. Men nu är bevisligen Gottlobs antagande, i hvad som rör norden felaktigt, ty af flere handlingar framgår, att första gången commune servitium kräfdes af ett stift, det då först upptaxerades, — och hvad de lägre benificierna beträffar, visa de i romerska statsarkivet befintliga annat-registerna, att annaterna betalades för hvarje gång efter öfverenskommelse, hvilket ej kunnat ske, om taxböcker funnits i kameran.

Som närmast ett förbiseende får man väl rubricera herr M:s utsago å s. 67, 68, att Clemens V före sin död befallde, »at alle kvitteringer for servitium secretum skulde tilintetgöres», ty den anförda källan (Ehrle i Archiv f. Litteratur u. Kirchengesch: V) har »Die Schuldscheine und alle die Einbezahlung rückständiger servitia secreta betreffende Actenstücke.» — Pater Ehrles källskrift anför äfven detsamma.

Här och hvar i Afdeln. II anför herr M. sifferuppgifter rörande biskoparnes afbetalningar å sina servitia. Men då herr M. dels ej skiljt mellan *commune* och *minuta*, dels ej häller framhållit, att i allmänhet endast kamerans kvittenser för denna tid numera finnas i behåll, hvaremot kardinalkollegiets gått förlorade, samt ej häller fäst uppmärksamheten vid, att äfven för några år alla kvittenser saknas, blifva dessa sifferuppgifter föga bevisande och någon gång till och med vilseledande. Som bevis härå må anföras uppgifterna (s. 96) om ärkebiskop Jens Nielsens penningtransaktioner med kurian, ty att han verkligen betalt mycket mer af sina servitia, än herr M. anför, framgår af efterträdarnes skuldförbindelser. Bättre hade varit, om herr M. i en vidfogad tabell upptagit de skilda summorna. — Minuternas storlek sätter herr M. till $^1/_6$ à $^1/_{10}$ af commune servitium. En något så när fast norm för deras beräkning fanns dock,

enär för denna tid, som jag på annat ställe skall ådagalägga, hvarje minutum i regel skulle motsvara en kardinals andel af commune servitium.

Äfven för de påfliga penitentiarierna för kyrkoprovinsen Dacia vid kurian redogöres (s. 148). Af visst personalhistoriskt intresse kunde det ha varit att därvid anmärka, att brodern Petrus Abo afled vid kurian som penitentiarie år 1347. Förutom med sommar- och vinterdräkter samt hopp om en biskopsstol erhöllo penitentiarierna äfven i aflöning vin, spannmål och ved.

Med skismats början anser herr M. förbindelserna mellan Danmark och de avignonska påfvarne vara slut. Det må dock här påpekas, att Clemens VII år 1384 utnämnde predikarebrodern Johannes Jagow, förut biskop i Semgallen, till biskop i Strängnäs samt året därpå gaf honom rätt att åt personer i Danmark, Norge och Sverige meddela en mängd indulgenser, hvilket tydligen ådagalägger, att påfven betraktade honom som sin nuntie i dessa länder. Våren 1389 låg dessutom Clemens VII i skriftväxling med såväl drottning Margareta som konung Albrekt. Om arten och naturen af de mellan dem växlade brefven är dock intet kändt, enär sekretregistren för detta år saknas i Vat. arkivet. — Äfvenledes må framhållas, hurusom kard. de Viviers i en relation af år 1380 anför som anhängare till Clemens VII konungen af Norge och alla af hans parti, som stredo emot hertigen af Mecklenburg för arfsrätten till Sverige och Danmark.

Med herr Moltesen (s. 204) instämmer jag gärna i omdömet att serierna *Introitus et Exitus* samt *Obligationes* äro mindre väl ordnade. Men skulden därför ligger hos 1600- och 1700-talens arkivtjänstemän, och de nuvarande anse sig just till båtnad för forskarne icke kunna företaga någon omordning, enär gamla förteckningar öfver dem i deras nuvarande ordning finnas. Till de nuvarande numren af *Obligationes* ansluta sig äfven de viktiga *Indices: Vescovi* och *Beneficii*, hvilka skulle blifva alldeles obrukbara, om obligationes omordnades. Vatikanens arkiv är dessutom ej så utan kataloger, som herr M. påstår, men då de stå i ett eljes stängdt rum, måste man särskildt begära att få tillträde till dem och äfven i allmänhet anföra, hvilken katalog man önskar. För öfrigt pågår inom Vatikanska arkivet af dess nuvarande nitiske tjänstemän en ganska vidsträckt katalogisering.

Den bifogade lilla urkundssamlingen har jag visserligen icke i detalj granskat, men vid en hastig jämförelse med mina egna anteckningar har jag fäst uppmärksamheten vid ett par vilseledande läs- eller tryckfel, nämligen i n. X, s. 213 *sigilli camere* för *sigilli camerariatus;* n. XXII, s. 220 *in flor.* för *3 (iij)flor.* och i n. XXXXII. *primario* för *penitentiario.*

En del andra detaljanmärkningar skulle visserligen kunna framställas, men då dessa ej äro af större vikt eller intresse och jag redan alltför mycket tagit tidskriftens utrymme i anspråk, må det nu vara nog. — Ofta händer det, att en gradualafhandling blir en författares både första och sista vetenskapliga arbete, men denna

afhandling är ju ej herr Moltesens första vetenskapliga verk, och jag vågar hoppas, att den ej häller blir herr M:s sista.

Karl Henrik Karlsson.

Danmarks Adels Aarbog. Af H. R. Hiort-Lorenzen og A. Thiset. 1897. Fjortende aargang. XIX + 533 sid. Kjöbenhavn.

Likasom Sverige under en längre följd af år haft en med korta mellantider utkommande Adelskalender, så har Danmark sedan år 1885 erhållit en motsvarande publikation i Danmarks Adels Aarbog. Skilnaden dem emellan är dock ganska märkelig, icke blott däruti att den senare utkommer hvarje år utan äfven i planen för själfva arbetet. Då den svenska begränsar sina uppgifter till våra ännu lefvande adelsätter, lämnar den danska icke blott en fullständig redogörelse för de släkter, som ännu fortlefva i Danmark, utan äfven för dem, som sedan längre tid tillbaka nedslagit sina bopålar i främmande land och där fortlefva. Men icke ens härtill begränsas årsbokens plan. Den omfattar äfven alla äldre redan utdöda medeltidssläkter. För dessa meddelas efter hand och i den mån arbetet fortskrider fullständiga ättelängder jämte dessa ätters i färger utförda sköldemärken, och sådana lämnas äfven för de ännu lefvande ätter, hvilka därvid vilja gå utgifvarnes arbete till mötes. Dessa vapenbilder, utom dem, som till följd af bristande kunskap om sköldfärgerna endast kunnat i svarttryck meddelas, uppgå redan till ett antal af 204. Att finna de rätta färgerna har otvifvelaktigt varit förenadt med stora svårigheter, då de egentliga källorna äro sigillaftryck utan heraldiska färgbeteckningar. Utgifvarne hafva således mången gång måst åtnöjas med anherreuppställningars och släktböckers icke sällan oklara och åtminstone hos oss ofta motsägande framställningar. Emellertid har det lyckats dem att lämna dessa äldre vapen så heraldiskt harmoniska, att de göra ett godt intryck vid jämförelse med yngre tiders ofta smaklöst och med förbiseende af heraldisk ordning sammansatta sköldemärken.

På senare åren har årsbokens plan ytterligare vidgats. Utom det porträtt af någon mera märkelig samtida, som årligen sättes framför texten och hvarvid äfven svenskar och norrmän af dansk adelig börd ihågkommits, såsom vår minister i Köpenhamn friherre *Lave Beckfriis* och grefve *Peder Wedel-Jarlsberg*, lämnas nu för de släkter, som härför visat ett lefvande och verksamt intresse, äfven afbildningar i fototypi af äldre släktmedlemmar efter de porträtter och skilderier, som blifvit bevarade. Sålunda finna vi i de redan utgifna 14 årgångarna 15 porträtter af män och kvinnor tillhörande *Bille*-släkten, 16 af de olika ätterna *Rewentlow*, 19 af

släkten *Borneman* och ej mindre än 29 från den frejdade danska *Brahe*-släkten. Då hvarje årgång af vår svenska adelskalender är ett afslutadt helt, bilda däremot de danska årsböckerna en fortlöpande serie, och hvarje särskild del, om den också, hvad de lefvande släkterna angår, är fullständig, utgör således en länk i denna kedja, som i sinom tid kommer att blifva ett fullständigt Danskt Adelslexikon. De särskilda delarna få därigenom hvar för sig på långt när icke samma betydelse, som då de alla äro samlade. Följden häraf är ock, att hvar och en, som önskar känna något mer om den danska adeln än blott dess under ett visst år lefvande medlemmar, icke gärna bryter serien, hvilken just genom det inre sambandet emellan de olika delarna blifver en synnerligt värderik urkund för icke blott det närvarande utan äfven det gamla Danmarks personal- och godshistoria. Årsbokens uppgifter äro ock så fullständiga och med så sträng kritik sofrade, att de med fullt förtroende kunna upptagas.

Ur svensk synpunkt betraktad äger denna fortlöpande adeliga personalhistoria en stor betydelse. Där vinnas tillfredsställande upplysningar om åtskilliga danska ätter och ätteläggar, hvilka dels helt och hållit blifvit svenska, dels mer eller mindre ingripit i våra förhållanden. I den mån utgifvandet fortskrider, blifver årsboken med dess rika och fullständiga anvisningar till själfva urkunderna en förträfflig vägledning särskildt för de arfs- och bördestvister emellan svenskar och danskar, som ej sällan förekommit under medeltiden, och som ur våra egna urkunder och för denna tid mer eller mindre oklara släkttaflor ej ensamt kunna redas. Där lämnas också beriktigade upplysningar om åtskilliga personers härkomst, hvarom vi förut haft felaktiga föreställningar. Sålunda visas där, för att taga ett exempel bland många, att den på sin tid hos oss såsom myndig man och stor jordägare kände *Bo Tykason Dyre* icke varit af den släkt, tillnamnet angifver, utan af *Due*-ätten samt lånat sitt släktnamn från den äldre ätten *Dyre*, till hvilken däremot herr Svante Stures gemål fru *Mätta Ivarsdotter* ostridigt hörde. Vidare lämnas upplysningar om *Abraham Broderssons* härkomst och att släktnamnet inom hans ätt, då sådant förekommit, i regeln varit *Baad*, hvarjämte vi redan erhållit mer eller mindre fullständiga och säkra ättartal för de inom vårt land i äldre tider uppträdande och stundom här bofaste medlemmarne af släkterna *Bydelsbach*, *Fleming*, *Frille*, *Ged*, *Gjedde*, *Giordsen* eller *Görtze*, *Grijs* af Halland, *Grubendal*, *Hogenskild*, *Krognos* m. fl.[1] Af

[1] Af dessa är släkten *Fleming* densamma, som hos oss ännu lefver såsom friherrlig, ehuru årsboken ej redogör för den danske riddaren Peder Flemings svenska afkomlingar, och *Frille* vår redan före riddarhusets stiftelse försvunna svensk-finska ätt, hvilken, så vidt kan ses, här fullständigt upptagits (jfr Tillägget till Del XIV.) men släkten *Ged* utan tvifvel en annan än den svenska ätten *Geth*, som — troligtvis dansk den också — förde ett annat och till släkten *Krognos* hänvisande vapen, likasom ock de danska *Gjeddernes* antagna härkomst från den svenska medeltids-

ursprungligen danska men nu endast i Sverige fortlefvande ätter finna vi släkterna *Barnekow*, *Beck-Friis*, *Bildt*, *Gyllenstierna*, *Ramel*, *Thott*, *Trolle* och *Walkendorff* samt de dels svenska, dels danska släkterna: *Blixen-Finecke*, *Rewentlow* och *Rosenkrantz*, och har bland de först nämnda tillfället att få sina ättartal fullständiga samt sina gamla sköldemärken afbildade begagnats af ätterna *Beck-Friis*, *Bildt* och *Trolle*. Man bör väl kunna hoppas, att samma omtanke skall visas af öfriga till Sverige öfverflyttade danska släkter, af hvilka åtminstone *Gyllenstiernorna* och i all synnerhet *Thottarne* i äldre tid gjort så märkliga insatser i hela Skandinaviens historia, att man bör kunna vänta en sådan pietet hos deras nutida ättlingar. Med jämförelsevis ringa kostnad torde detta kunna vinnas genom uppgörelse med utgifvarne, hvilka, då de nedlägga så mycket arbete på de helt utdöda släkternas genealogier, med fullt skäl böra i detta fall förutsätta någon medverkan från de ännu lefvande släkternas ätteläggar.

Men om nu åtskilliga danska ätter blifvit bofasta i Sverige, hvilket till en del haft sin grund däri att fordom danska områden öfvergått till svenska, så, ehuruväl många svenskar och danskar under medeltiden varit samarfva, återfinnes i de redan lämnade årsböckerna ingen svensk ätt, som fastare nedslagit sina bopålar i Danmark. Möjligt kan väl vara att vår svenska ätt *Gera* och den danske *Gere* haft samma ursprung, men det är mera sannolikt, att den gemensamma roten — om den skulle kunna uppvisas — förr bör sökas söder om den gamla riksgränsen än norr om densamma. Likaså kunna den danska släkten *Hak* och den som i Sverige af genealogerna kallats *Röde* hafva haft samma ursprung, men om ock någon sannolikhet härför kan hämtas från släktförbindelser dem emellan, så fordras dock mer än den fyrstyckade skölden för att, då våra svenska sköldemärken icke under medeltiden varit så fasta som i Danmark, däraf kunna våga några slutsatser, hälst det ej är så alldeles säkert, att de olika sköldfärgerna hos båda varit desamma. Det står således fast att medan många danskar under medeltiden och äfven sedan vandrat öfver till Sverige, svenskarne i allmänhet hvarken sökt eller funnit något fast hem i Danmark.

I följd af Norges genom århundraden fortlöpande förening med Danmark är antalet ännu lefvande norska släkter af erkänd dansk adel icke ringa. Utom de danska grefvarne *Wedel-Jarlsberg* och *Trampe* samt den helt nyss utslocknade friherrliga ätten *Hoff-Rosencrone* räknas ännu till den danska adeln de norska släkterna: *Arenfeldt*, *Anker*, *Aubert*, *Falsen*, *Galtung*, *Hvitfeldt*, *Knagen-*

släkten *Gädda* synes hvila på alltför lösa grunder, ehuru bådas vapen äro fullt öfverensstämmande. Att hvad den sistnämnda släkten angår, äldre släktböckers gissningar upphäfvas af bevarade säkra handlingar hafva utgifvarne tydligen visat, men därmed må icke förnekas, att något äldre samband emellan danska Gjeddesläkten och svenskar med tillnamnet Gädda kunnat förefinnas; ty i våra permebref möta åtskilliga personer, som fört samma tillnamn, men ej kunna inrymmas i den ridderliga Gäddaätten.

hjelm, *Krabbe*, *Kaas*, *Löwenskiöld*, *von Munthe af Morgenstjerne*, *Scheel*, *Staffeldt*, *Sundt*, *Treschow*, *Werenschiöld* och *Wibe*, för hvilkas nu lefvande medlemmar årsboken lämnar biografiska data.

För den skandinaviska personalhistorien är således den danska årsboken en god kunskapskälla, men ej mindre är dess vigt för godshistorien. De många rättelser af gamla misstag i äldre släkttaflor och i den sydsvenska godshistorien, anmälaren där hämtat, skulle blifva alltför vidlyftiga att här ens kunna antydas.

Arbetets utsträckning till uppsamlandet och återgifvandet af bevarade porträtter af äldre danska män och kvinnor ökar i väsentlig grad dess värde. Man får genom dessa en klar inblick icke blott i porträttmåleriets ståndpunkt på olika tider, utan äfven i klädedräktens och smakens växlingar. En sammanställning af t. ex. de i årsboken för år 1896 lämnade, djupt allvarliga och strängt sedesamma afbildningarna af fru Birgitta Thott, herr Ove Gøijes husfru eller af jomfrue Anna Göijes och det föga yngre mera konstnärligt utförda, men kanske alltför leende porträttet af geheimerådet Marcus Gøijes fru, Elisabeth Tompson med hennes utslagna hår, blottade, ehuru — såsom utgifvarne anmärka — af en yngre konstnär något mera täckta barm, knähund, lam, biljardmas, m. m. lämnar i detta afseende ett rikt tillfälle till jämförelser. Ur många synpunkter bör därföre »Danmarks Adels Aarbog» blifva en förträfflig urkund för hvar och en, som hyser intresse för förgångna tider, synnerligast då man härtill lägger den utomordentligt fina smak, som röjer sig i alla dess detaljer, icke blott uti de, med troget angifvande af de olika tidernas växlande heraldiska stil i hjälm- och sköldformer samt löfverk och hjälmtäcken, färglagda vapnen, och de i fototypi återgifna porträtterna, utan äfven i arbetets hela typografiska utstyrsel.

G. Djurklou.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Antiqvarisk Tidskrift för Sverige, utg. af K. Vitterhets Historie och Antiqvitets Akademien genom Hans Hildebrand. **XVI.** E. Wrangel, Tegelarkitekturen i Norra Europa och Uppsala domkyrka.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 9: H. 3. S. Bugge, Sagnet om hvorledes Sighvat Tordssön blev Skald. — E. Ljunggren, Make och maka. — E. Hellquist, Etymologiska bidrag. — A. B. Larsen, Antegnelser om substantivböiningen i middelnorsk. — T. Hjelmqvist, Några anmärkningar till ett ställe i Heilagra Manna Sogur. — F. Jónsson, Et par bemærkninger om manglen af i-omlyd i kortstavede ordstammer. — E. Ljunggren, Laurentius Petri om svensk akcent. — L. Larsson, Anmälan av »The saga of king Olaf Tryggwason, translated by J. Sephton». — F. Jónsson, Anmälan av »Ferd. Holthausen, Altisländisches lesebuch» och »B. Kahle, Altisländisches elementarbuch». — V. Dahlerup, Nekrolog över Karl Werner. — E. H. Lind, Bibliografi för år 1895. — E. H. Lind, Genmäle. — A. Kock, En slutanmärkning. — A. Kock, Små etymologiska bidrag. **Bd 9: H. 4.** S. Bugge, Fyrunga-indskriften. — A. Kock, Till frågan om omljudet och den isländska akcentueringen. — F. Detter, Zur Ragnarsdrápa. — H. Gering, Anm. af »Ordbog over det gamle norske sprog af Dr. J. Fritzner». — Hj. Falk, Nekrolog över Ivar Aasen. — T. E. Karsten, Genmäle. — Hj. Falk, Nogle modbemærkninger om den primære nominaldannelse m. m.

Kyrklig Tidskrift, utg. af F. A. Johansson och O. Quensel. **1897, 3, 4,** inneh. bl. a. Granskningar och anmärkningar (J. Paulson, Petri de Dacia vita Christinæ Stumbelensis).

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1897, 1.** O. Widman, Om de vises sten. — J. Lieblein, Den egyptiske dyredyrkelse og fetischismen. — G. De Geer, Om Skandinaviens geografiska utveckling efter istiden, anm. af Gunnar Andersson. — E. Aspelin, Elias Brenner, anm. af G. Göthe. — **2.** H. Schück, Från Urban Hiärnes ungdom. — G. Göthe, Striden om den nya konsten. — S. J. Moltesen, De avignonske pavers forhold til Danmark, anm. af Hans Olrik.

Ny Illustrerad Tidning. 1897, 2, 4—8. N. v. Jacobsson, Med Gustaf III:s syster i Italien. Hittills otryckta dagboksanteckningar. Sammanförda af Alvar Arfwidsson. — **14.** H. Wieselgren, Karl XI.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1897, 1.** W. Söderhjelm, Från Runebergs värld. — A. Vannérus,

Christopher Jakob Boström. — 2. I. Fehr, En underbar man från vår storhetstid. [Olof Rudbeck.] — 3. J. af Klercker, Kors och halfmåne på Kreta.

Svenska Autografsällskapets Tidskrift. Del 2, n:r 11 & 12. December 1896. Två hittills otryckta egenhändiga bref från konung Carl XII. Meddelade af Herr Minister C. Burenstam. H. Rosman, Genealogiska studier. I. Om den s. k. Rödeätten under Medeltiden. II. Om marsken Håkan Matsson d. ä. och Vinstorpaättens härstamning. — O. B., Ättartal. I. Ikornasköld, †. Adeliga ätten n:r 283. — E. Hildebrand, En autograf af drottning Katarina Stenbock. — Förteckning öfver autografer till salu efter anmälan hos redaktionen af Autografsällskapets tidskrift. — **Bilaga:** Rechenskap på brudednar, som äro vide i Stasskyrkian (forts.).

Af Karl XII:s egenhändiga bref är det ena dateradt Bender $^{27}/_{8}$ 1700, ställdt till generalkvartermästaren Axel Gyllenkrook och f. n. förvaradt på Svenstorp i Skåne; det andra dateradt Torpum $^{12}/_{6}$ 1716, ställdt till öfverste G. F. v. Rosen och äges af kammarherren grefve G. von Rosen. — I uppsatsen »En autograf af drottning Katarina Stenbock», sid. 343, r. 26 ha vid ombrytning orden Kristi himmelsfärdsdag och »som var then 12 maji» bytt plats. — Andra delen af Autografsällskapets tidskrift är med detta häfte afslutad så när som på ett register, hvilket enligt en notis af Red. längre fram under året kommer att utdelas.

Svenska Turistföreningens Årsskrift 1897. G. Andersson, Stora Kopparbergs grufva. — Vid Södra Stäket. Af P.

Upplands Forminnesförenings Tidskrift utg. på föreningens bekostnad af L. Arpi. XVIII (III, 3). B. Salin, Ornamentstudier till belysning af några föremål ur Vendelfynden. — C. M. Kjellberg, Gamla Uppsala kyrka. — E. Lewenhaupt, Uppsala och dess omgifningar 1660. — E. v. Ehrenheim, Grönsö under 1600-talet. — O. Janse, Om Läby kyrka och dess arkiv. — Th. Lindblom, Salstaborg. — R. Arpi, Meddelanden från Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker. — E. v. Ehrenheim, Gröneborg. — R. Arpi, Ur Upplands fornminnesförenings och dess styrelses protokoll. — R. Arpi Upplands Fornminnesförening 1894—96.

Vestergötlands Fornminnesförenings Tidskrift. Åttonde och nionde häftena. Utg. F. Ödberg. Vestergötlands fornminnesförenings bestyrelse och ledamöter — F. Nordin, Redogörelse för Vestergötlands fornminnesförenings verksamhet åren 1889—1896 — R. Kjellén, Stat och samhälle i det gamla Vestergötland. I. — A. Rudberg, Bredsäters offerkyrka. — Om skräck och vidskepelse i Vestergötland under äldre tider. — F. Ödberg, Om magister Sven Jacobi den förste protestantiske biskopen i Skara stift, med bilaga. — Om slägten Gylta. — Äldre handlingar rör. Vestergötland (forts. från 6 och 7 häftena).

K. Vitterhets och Antiqvitets Akademiens Månadsblad. Red. Hans Hildebrand. **1893. April—December.** Akademiens och förvaltningsutskottets sammanträden. — Samlingarnes tillväxt april—december. — Inventering af den engelska afdelningen af k. Myntkabinettet. — Besökande i statens Hist. Museum och k. Myntkabinettet år 1893. — **Bilaga.** Riksantiqvariens årsberättelse för 1892.

Danske Magazin, indeholdende Bidrag til den danske Histories og det danske Sprogs Oplysning. **Femte Række. Bd 3:** H. 4. O. Nielsen, Nogle Aktstykker til Oplysning om Kjöbenhavn i Midten af det 17 Aarhundrede. — L. Bobé, Resident Heinrich Carl Meinigs Indberetninger til Hansastædernes Regering om Forholdene ved det danske Hof i Aarene 1770—72. — E. Holm, En samtidig Skildring af den store

nordiske Krig. — W. Christensen, Aktstykker til Roskilde Bispestols Historie i Niels Skaves Tid. — Smaastykker. — Rettelser. — Register.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. v. Willebrand **1897, 2.** M. G. Schybergson, Robert Henrik Rehbinders korrespondenter. — A. Jensen, Herr Tadeusz af Adam Mickieviez. — E. Westermarck, Den sociala utvecklingen enligt Benjamin Kidd. — M. G. Schybergson, Geschichte Finnlands, anm af C. v. Bonsdorff. — **3.** E. Estlander, Ehrensvärds aforismer och La Rochefoucaulds maximer. — E. Aspelin, Elias Brenner, anm. af J. J. Tikkanen. — I bokhandeln: T. Hartman. Raseborgs slotts historia, anm af M. G. Schybergson — T. J. Petrelli, Hur kom Sveaborg att anläggas?, anm. af M. G. Schybergson.

Deutsche Litteraturzeitung. 1897, 4. E. Reicke, Geschichte der Reichsstadt Nürnberg, anm. af A. Reimann. — **5.** M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1. anm. af W. Naudé. — **8.** W. Stieda u. C. Mettig, Schragen der Gilden und Aemter der Stadt Riga bis 1621, anm. af J. Girgensohn.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 1. 1896/97. Vierteljahresheft: 4.** E. Brandenburg, Luther, Kursachsen und Magdeburg in den Jahren 1541 und 1542. Mit sechs ungedruckten Briefen Luthers. — G. Witkowski, Der Historische Faust. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **Monatsblätter: 10.** F. Salomon, Neue Forschungen zur englischen Geschichte im 18 Jahrhundert. — Kritiken: (bl. a. A. Huber Geschichte Oesterreichs. Bd 5, anm. af A. F. Pribram). — Nachrichten und Notizen. **11/12.** H. Geffcken, Der germanische Ehrbegriff. — Kritiken. — Nachrichten und Notizen.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1896, 2. G. Köhne, Unbefangene Betrachtung über die Entstehung des grossen Brandes bei der Eroberung Magdeburgs am Mai 1631. — K. Wittich, Aus den ungedruckten Papieren des Administrators Christian Wilhelm.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXII 2,** R. Schröder, Neuere Forschungen zur fränk. Rechtsgeschichte. 1. — O. Waltz, Zur Rettung des Geschichtschreibers Francesco Guicciardini. — H. Glagau, Achtundzwanzig Bulletins über den Wohlfahrtsauschuss. — R. Du Moulin-Eckart, Zur Geschichte der badischen Politik in den Jahren 1801 bis 1804. — Miscellen. — Literaturbericht (bl. a. F. Arnheim, Schwedische Literaturbericht, som innehåller recensioner af följande arbeten: Hollander, Svearnes förskandinaviska historia; Hedqvist, Den kristna kärleksverksamheten i Sverige under medeltiden; Dahlberg, Bidrag till sv. fattiglagstiftningens historia intill midten af adertonde århundradet; Rydberg, Sveriges traktater. D. 3; Berg, Bidrag till den inre statsförvaltningens historia under Gustaf den Förste; Ödberg, Om Anders Lorichs, konung Johans ständige legat i Polen; K. Hildebrand, Upsala möte 1593; Sundberg, Om den Svenska kyrkoreformationen och Upsala möte 1593; Lundström, Laurentius Paulinus Gothus; Appelberg, Bidrag till belysning af sättet för prästtjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:de seklet; Svenska riksrådets protokoll. Utg. af Severin Bergh. 7: 1—2; Malmström, 1. Änkedrottningen Maria Eleonora och hennes flykt till Danmark. 2. Underhandlingarna om ett giftermål mellan Kristina af Sverige och Friedrich Wilhelm af Brandenburg; Heimer, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige o. England 1633 till 1654; Clason, Till reduktionens förhistoria; Bergfalk, Om utomordentliga penningehjälper till kronan under sextonde århundradet och början af det sjut-

tonde; Fries, Erik Oxenstjerna; Crohns, Sveriges politik i förhållande till de federativa rörelserna i Tyskland 1650—54; Crohns, De förberedande underhandlingarna för Rhenalliansen 1654—57 och Sveriges förhållande till dem; Malmström, Bidrag till sv. Pommerns historia 1653—60; Lundqvist, Sveriges krig med staden Bremen; Annerstedt, Bref af Olof Rudbeck d. ä. rörande Upsala universitet utg. med inledning. 1; Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. 10—12; Petrelli, Anteckningar om svenska och finska fanor; Petrelli o. Liljedahl, Standar o. dragonfanor; Malmström, Nils Bjelke och kriget med Turkarna 1684—1687; Malmström, Nils Bjelke såsom generalguvernör i Pommern 1687—97. Die eigenhändigen Briefe König Karl's XII; Lundberg, De diplomatiska förbindelserna mellan Sverige o. Preussen från Poltavaslaget 1709 till fredsbrottet 1715.) — Notizen und Nachrichten. — 3. P. Bailleu, Der Prinzregent und die Reform der deutschen Kriegsverfassung. Ein Beitrag zur Centenarfeier. — E. Klebs, Eine französische Geschichtstheorie. — A. Luschin v. Ebengreuth, Die Anfänge der Landstände, — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten. — Berichtigung.

Literarisches Centralblatt. 1897, 1. Liv-, Est- und Kurländisches Urkundenbuch. Bd 10: 1444—1449, anm. af K.—L. — **4.** Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden. 1783—1806. Herausgegeben von d. Badischen Historischen Commission. Bd 4: 1801—1804. — **10.** E. Reicke, Geschichte der Reichstadt Nürnberg. — **12.** P. Wittmann, Abriss der schwedischen Geschichte. Auf Grund neuester Quellen und Hilfsmittel verfasst, anm. af K.—L. — **13.** Die Matrikel der Universität Rostock. 3: 1—2, anm. af —n.

Mittheilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung. Bd. 18: H. 1. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd 5—7, anm. af Dietrich Schäfer.

Neue Mitteilungen des Thüringisch-Sächsischen Vereins. 1896. Bd 19: H. 2. R. Schmidt, Ein Klageschreiben des Zörbiger Rates aus dem dreissigjährigen Kriege. [1636].

Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark. 1896. Bär, Eine gleichzeitige Mittheilung über die Eroberung Landsbergs und Frankfurts im April 1631.

Schriften des Vereins f. Sachsen Meiningische Geschichte und Landeskunde. H. 23. I. Trinks, Die Kriegsereignisse bei Saalfeld im J. 1640 nach den Aufzeichnungen des Jan Hector v. Sturnbrich.

Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. 1896. Neue Folge. **Bd 40.** G. Binder, Geschichte der bayerischen Birgitten-Klöster. Grossenteils nach archivalischen Quellen bearbeitet.

Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. 1896, 3, 4. H. Zechlin, Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie. 2.

Frank Leslie's Popular Monthly. 1895, Augusti. E. Pierce, King Charles XIV of Sweden (Jean Baptiste Jules Bernadotte).

Review of Reviews. 1895, Jan. H. Joseph, Gustavus Adolphus of Sweden.

United Service Magazine. (London). **1895, 1 April.** War-clouds in the North by the Editor of U. S. M. — **4 April.** O. Kuylenstjerna, The Norwegian crisis.

American Catholic Quarterly. 1895, July. R. Parsons, Gustavus Adolphus of Sweden.

Chautauquan. (New York). **1895, Mars.** M. Lenz, Gustavus Adolphus of Sweden.

Revue Historique. 1897, Mars—Avril. Ch. Langlois. Les travaux sur l'histoire de la société française au moyen âge, d'après les sources littéraires. — L. Batiffol. Le Châtelet de Paris vers 1400 (Suite et fin). — L. G. Pélissier, Le Cardinal Ascanio Sforza prisonnier des Vénitiens, 1500. — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner; suite: 1791. — Bulletin historique: France. Travaux sur l'antiquité romaine par C. Jullian. — Histoire moderne, par Rod. Reuss. — Histoire contemporaine, par André Lichtenberger. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Revue internationale des archives des bibliothèques & des musées. 1896, 8. S. Bergh, Notice sur les archives de Suède.

Öfversikter och granskningar.

Om prinsessan Cecilia Vasa, markgrefvinna af Baden-Rodemachern. Anteckningar af F. Ödberg. 231 sid. C. E. Fritze. 1896.

Det finnes personer, som väcka intresse, icke genom något märkbart inflytande på sin samtid och eftervärld, utan genom sin egen personlighet och sina skiftande öden. Hastiga växlingar i deras lefnad och oväntade handlingar omgifva dem lätt med ett skimmer af gåtfullhet, som tilltalar fantasien, men som skymmer deras rätta karakterer. En sådan person är Cecilia Vasa, och det är en lycka, att allehanda uppgifter om hennes lif äro samlade, så att en verklighetstrogen bild hädanefter blir möjlig att uppdraga. På samma år hafva trenne forskare — Harald Wieselgren[1], J. Kreüger[2] och Ödberg — gjort henne till föremål för biografiska skildringar, men då Ödbergs framställning är den längsta och innehållsrikaste samt den enda som utgifvits självständigt i bokform, vill jag endast upptaga den till behandling med en hänvisning framför allt till Wieselgrens spirituellt skrifna uppsats.

Ödberg är känd som en af våra flitigaste forskare, som med outtömlig ihärdighet samlar bidrag till Sveriges historia under 1500-talet; han har också riktat vår historiska litteratur med flera innehållsrika bidrag, af hvilka det förnämsta före det nu refererade arbetet är en framställning af den svenska diplomatien under Johan III:s tid, där anteckningarna samla sig kring Anders Lorichs person, efter hvilken boken i sin helhet fått sin titel.[3]

Redan där framträda förf:s både styrka och svaghet såsom historiker. Han skyr intet besvär vid insamlandet af primäruppgifterna, och det material han användt är betydande; han har en

---

[1] Om den skönaste Vasadottern. Af H. W(ieselgren). Hvad Nytt från Stockholm? 1896. N:o 1—5.

[2] Cecilia Vasa. Af J. Kreüger. Nordisk revy 1896 sid. 321—337; 401—419.

[3] Om *Anders Lorichs*, k. Johans ständige legat i Polen och hans tid (1569—1584). Bidrag till svenska diplomatiens och den katolska reaktionens historia. Skara 1893 (Läroverksprogram.)

nästan häpnadsväckande förmåga att leta fram notiser, som belysa hans ämne, ur arkivbundtar, som enligt sina rubriker röra sig om helt andra saker. Hans styrka ligger sålunda i det förberedande arbetet, hans svaghet åter i ämnesbehandlingen. Han synes sakna förmåga af koncentration, i det att hans rika samlingar fängsla hans intresse, så att han glömmer sig kvar vid utredande af frågor, som i och för sig själfva hafva stort värde, men för arbetets hufvudämne sakna egentlig betydelse. För att göra situationen vid hvarje tillfälle riktigt klar och liksom gifva tidsfärg åt sin skildring, älskar han att anföra urkundernas *verba formalia;* tanken är nog riktig, men hans kärlek till urkunderna drifver honom att gå för långt, så att hans framställning för mycket får karakter af en mosaikartad samling af längre och kortare citat. Dessa blifva stundom i och för sig allt för långa, hvilket visserligen verkar tröttande, när de ej strängt höra till ämnet, utan hälst bort bifogas i slutet som bilagor. Man möter också en mångfald af uppträdande personer, hvilket gör, att man saknar ett register; om förf. skulle vilja utarbeta ett sådant till hvarje större arbete, skulle han göra andra forskare en stor tjänst och väsentligen öka värdet af sina egna verk. — Förf:s refererande historiska metod lämnar föga utrymme åt självständiga analyser och slutsatser, hvarjämte källornas inbördes värde för litet undersökes.

Dessa allmänna omdömen vill jag nu belysa med exempel ur boken om Cecilia Vasa. Jag vill dock förutskicka den anmärkningen, att förf. själf synes vara medveten om ett och annat, som här har påpekats, han kallar nämligen sitt arbete ej för en biografi eller dylikt, utan helt blygsamt för »anteckningar»; det är tydligen hans mening att därmed öppet förklara såsom sin afsikt att lämna spridda drag ur 1500-talets kulturlif, grupperade omkring prinsessan Cecilias person. Följande resonemang må därför mera uppfattas som ett försök att klart karakterisera Ödbergs författareskap än som anmärkningar mot boken; ty det måste vara rättesnöret för en recensent att bedöma hvarje arbete för hvad det ger sig ut att vara.

Redan dispositionen af ämnet angifver, att det här icke är fråga om en biografi i vanlig bemärkelse. Första kapitlet handlar nämligen om Cecilias lefnadsöden under Gustaf Vasas tid, det andra om hennes lif under Erik XIV:s regering o. s. v. Kapitelindelningen rättar sig sålunda ej efter afgörande vändpunkter i Cecilias eget lif, utan efter regentskiften, som i hög grad bestämma den allmänna svenska kulturutvecklingen.

Någon sammanfattande karakteristik finner man icke, men väl material nog att utarbeta en sådan. I allmänhet saknar man omdömen om Cecilias handlingar, hvilka få tala för sig själfva. Detta framträder bjärtast i fråga om Cecilias förbindelse med grefve Johan af Ostfriesland, där en kritisk undersökning om hvad som bör anses vara faktiskt och hvad som bör förvisas till diktens område, väl varit på sin plats. Nu refereras för mycket mot hvar-

andra stridande uppgifter utan vägande af deras värde. På samma sätt är det med Cecilias besök i England och hennes egendomliga uppträdande efteråt hemma i Sverige, hvilket har en ful likhet med stråtröfveri. Alla hennes många penningkraf borde äfven ha gifvit anledning till mer systematiska undersökningar af deras rättsgrunder.

Den nederländske historieskrifvaren Everhard v. Reyd har framkastat smutsiga beskyllningar mot Cecilia, hvilka väckt ett visst uppseende och äfven vunnit tilltro. Vi anmärka endast att herr Ödberg i likhet med Wieselgren tillbakakastar dem på det bestämdaste.

En egendomlighet i författarens stil är användande af ålderdomliga uttryck och termer, äfven där det icke är fråga om ordagranna citat; han använder tydligen ord, som mött honom i samtida urkunder, men som ofta verka stötande; sådana ord äro t. ex.: vanälska, barskatt, silfvergeschirr, tillflya m. fl. En mängd uttryck äro rent af omöjliga att förstå utan noggrann kännedom af tidens språk; hit höra: karikant med 15 länkar, skänkeskifva, fordenskap, kantilier, passement, (på klädning) etc. I detta sammanhang kan påpekas, att myntslag såsom Joakimsthaler o. d. anföras utan minsta antydan om värdet i svenskt mynt. — Exempel på långa referat, som bort hafva sin plats i bilagor, erbjuda alla uppräkningar af Cecilias smycken och kläder, såsom då en förteckning på allt hvad hon förlorade i England upptager tre hela sidor (sid. 73—76).

En egendomlig motsägelse är det, när förf. på sid. 158 uppgifver, att Cecilia »nu» d. v. s. i maj 1576 blifvit katolik, och för den skull ifrade för den gamla klosterkyrkans restaurering i Arboga, men på sid. 170 förklarar, att Cecilia icke torde »öppet öfvergått till den katolska läran» förrän efter 1 maj 1577. — Ibland går förf. väl långt i sitt begär att kombinera spridda notiser, såsom på sid. 58—59, där det är fråga om en bönbok, tillhörig Nils Stures syster Sigrid; förf. gör följande reflexion: »Ej omöjligt är, att denna bönbok förut tillhört Nils Sture, och att det var just i denna bönbok, som han läste den 24 maj 1567, då den halft vansinnige k. Erik inrusade i hans fängelse å Uppsala slott och mördade honom». För denna sammanställning finnes icke det ringaste bevis, och förf. har strax förut själf uppgifvit, att det var i *Sigrids* bönbok, som Cecilia *före maj 1563* inskref sitt namn.

Äfven på andra håll skulle nog detaljanmärkningar kunna göras, men detta är egentligen ej att undra öfver, om man tager i betraktande den uppsjö på notiser, som man påträffar. För den intresserade historikern kan det i alla händelser vara af största vikt att taga kännedom om dessa »anteckningar», ehuru de måhända på den stora allmänheten verka en smula tröttande genom sina uppräkningar och sin detaljrikedom.

K. H—d.

Gustaf Vasa. Ett 400-årsminne. Af d:r Otto Sjögren. 560 sid. Stockholm, Froléen & Comp. 1896.

Med anledning af det förlidet år firade Gustaf Vasa-minnet har d:r Otto Sjögren utgifvit en ganska omfångsrik skildring af den store statsbyggaren. Herr Sjögrens från många föregående historiska arbeten kända egenskaper förneka sig icke heller här. Han skrifver raskt och ledigt, han berättar ofta väl, han har sinne för de målande och stämningsrika dragen och det är ej utan att man hos honom finner en och annan af de egenskaper, hvilka på sin tid utmärkte Anders Fryxell. Liksom denne ryktbare berättare äger äfven herr Sjögren förmågan att arbeta fort, liksom Fryxell röjer han en varm rättskänsla, ett lifligt sinne för vissa personer eller klasser i samhället, och liksom det gick med Fryxell, händer det väl äfven honom, att han af dessa sina sympatier någon gång förledes till orättvisa omdömen. Jag vill dock ingalunda påstå, att detta i någon mera betydande grad skett med afseende på Gustaf Vasa. Tvärt om — herr Sjögren visar sig i teckningen af sin hjälte ganska opartisk. Läser man t. ex. slutsidorna i hans bok, måste man visserligen erkänna detta, och det är ej med något missljud, som teckningen slutar. I själfva verket — Gustaf Vasa hade så många likheter — af herr Sjögren flerestädes framhållna — med den svenske storbonden, för att han icke skulle för honom hysa en viss sympati. Det hindrar naturligtvis icke, att en historiker här och hvar är af en något annan mening. Förf. älskar t. ex. att framhålla, hurusom Gustaf Vasas häftiga lynne och ofördragsamhet stötte alla dugande krafter inom riket bort, hvaraf — och icke af bristen på sådana — kom sig, att han stod ensam och saknade medhjälpare; bristen var sålunda själfförvållad. Vi äro icke af alldeles samma tanke och tro af olika anledningar icke, att vare sig Hans Brask, Johannes Magnus, icke ens Olaus Petri varit de lämpliga personerna för Gustaf Vasas nydaningsverk, att skulden för brytningen med den ene och andre sålunda icke ensamt får sökas hos konungen, utan äfven i andra orsaker, bristande förmåga hos vederbörande, oförenlighet i synpunkter m. m. d. Och när förf. af den anledningen att vid en diplomatisk konferens med ryssarne det en gång hände, att ett bland de svenska ombuden — förmodligen biskopen i Åbo — kunde både grekiska och ryska, återkommer med sitt ofta upprepade påstående, att Gustaf Vasa ingalunda led brist på dugande krafter inom sitt rikes gränser, ha vi litet svårt att följa honom. Vi frukta för, att hvarken grekiskan eller ryskan i och för sig gjorde till fyllest för en statsman. I öfrigt — låt vara att Gustaf Vasas regering är rik på förbrukade och som onyttiga bortslungade ministerämnen — så finnes det äfven

exempel på motsatsen och det lider intet tvifvel, att bristen på användbarheter var stor.

Kärnpunkten i författarens bok torde utgöras af hans skildring utaf Dackefejden; den upptager omkring 90 sidor eller vid pass en sjettedel af det hela — för en tiderymd af två år. Med intresse, värme och lif — kanske litet lokalpatriotism är med i spelet — har förf. skildrat den kraftfulle upprorsledaren och smäländingarnes kamp för hvad som varit »gammalt och fornt». De framstående egenskaper, som Dacke verkligen synes ha ägt, låter förf. visserligen komma till sin fulla rätt, och det är ej utan medkänsla, som han dröjer vid bondehöfdingens ojämna kamp mot Sveriges konung och dennes härsmakt. Dacke göres snart sagdt till »Smålands Hannibal» men — månne icke liknelsen haltar något? Om icke dag för dag, så åtminstone månad för månad följer förf. växlingarna i den väldiga kampen och han försöker, tvifvelsutan i många fall lyckligt, att förena krönikornas stundom förvirrade text med de kungliga brefven, för hvilka han flitigt begagnat Gustaf I:s registratur. Det hela är onekligen en dramatiskt liflig bild från den tidens Sverige, och herr Sjögren har sörjt för att de båda hufvudpersonerna ofördunklade framträda i hela sin kraft gent emot hvarandra.

I den historiska berättelsen ligger i öfrigt förf:s styrka. Ungdomsåren och befrielsekriget äro skildrade med full episk bredd (omkr. 100 sid.). Detsamma gäller om dalupproren och västgötaherrarnes uppror. Grefvefejden å ena sidan, det ryska kriget å den andra äro föremål för rätt breda skildringar, det senare proportionsvis kanske för en allt för bred, men källornas och de tidigare bearbetningarnas något ojämna beskaffenhet kan i det fallet förklara åtskilligt. Äfven för vissa inre förhållanden, näringarnas utveckling, byggnadsverksamheten, försvarsväsendet, meddelas ganska utförliga och upplysande redogörelser. Knapphändigare är framställningen af stats- och kyrkorättsliga förhållanden, förvaltningsväsendet o. d., men de lämpa sig också mindre väl för populär behandling. Äfven af de handlande personerna gifvas, för så vidt de vanligen knappa underrättelserna tillåta, karaktäristiker Mäster Olof kunde dock måhända, med ledning af Schücks arbeten och egna skrifter, gjorts något mera af, och sammanställningen af de tre reformatorerna Laurentius Andreæ, Olaus och Laurentius Petri med Erasmus, Luther och Melanchton är visserligen sinnrik nog, men kanske ej fullt så träffande.

Med afseende på frågan om Gustaf Vasas födelseår och födelsedag säger förf. på något ställe i början af sin bok: »Vi må gärna lämna detta tvisteämne därhän till öfningsfält åt sådan lärdom, som finner sitt behag i dylikt och har tid därtill». Vi beklaga, att vi icke kunna instämma i detta ej så litet om ett visst öfvermod vittnande omdöme. Det är af många små stenar, sanningens byggnad uppföres, och det är för visso vanskligt att utmönstra somliga som värdelösa. Undersökningen af de små spörsmålen i historien skärper, om icke annat, forskningsförmågan, det är i och för sig en direkt

vinst att äfven i afseende på dem uppnå sanningen och för öfrigt har verkligen frågan om rätta födelsetiden för en sådan man som Gustaf Vasa sitt ej så ringa intresse. Det är ej utan, att den likgiltighet för detaljen, som röjer sig i förf:ns anförda ord, hämnar sig på honom själf. Han skulle t. ex. i annat fall sannolikt ej med anledning af den unge Gustafs första beröring med »gamle herr Sten», talat om Gustaf Vasas »långa och nära förbindelse med *Sturehuset*», då som bekant de yngre Sturarne voro af ett helt annat »hus» och Svante »Sture» aldrig kallades så. Han skulle väl icke då talat om Laurentius Petris uppträdande i Strängnäs 1521 eller längre fram gjort honom till rektor vid Uppsala högskola eller förklarat ärkedjäkne med domprost eller låtit Laurentius Andreæ promoveras till magister i Rom. Han skulle väl icke heller då tillskrifvit Peder Svart det afskedstal af Gustaf Vasa, som Olof Celsius författat, eller låtit riksdagsbeslutet 1560 utfärdas i två exemplar, då åtminstone elfva varit kända. Det vore lätt att öka exemplen — det är naturligtvis endast fråga om uppgifter, som ur tryckta arbeten kunna hämtas. Må vara, att det rör sig mer och mindre om småsaker, som för den gemene läsaren ha ringa vikt, men utan tvifvel hade förf:s arbete vunnit på en större noggrannhet i detaljen. Det bidrag till Gustaf Vasas historia, som representeras af publikationen »Svenska riksdagsakter», med hvars hjälp han kunnat undvika mer än ett misstag, synes vara honom skäligen obekant, och i mer än ett fall är framställningen föråldrad. Allt detta är skada, ty herr Sjögren äger åtskilliga af förutsättningarna till en god historieskrifvare.

Arbetet är illustreradt, illustrationerna dock af något blandadt värde (jfr t. ex. bilderna s. 179 och 201, som äro föga ägnade att väcka den rätta stämningen). Äfven korrekturets behandling lämnar ett och annat att önska.

Ehd.

De ecklesiastika deputationerna under Fredrik I:s regering. Akad. afh. af Hjalmar Nordin. 137 + VIII sid. Strängnäs 1895.

Det är ett i och för sig intresseväckande ämne som i denna afhandling behandlas. En hufvudkälla för arbetet har varit 1727 års ecklesiastika deputations i riksarkivet förvarade protokoll med tillhörande handlingar och memorial, af hvilka det förnämsta, D. Silvius', finnes tryckt. Genom i afhandlingen meddelade utdrag ur dessa och andra aktstycken lämnas en värdefull inblick i under frihetstidens första riksdagar framträdande sinsemellan stridiga intressen och åskådningar särskildt rörande kyrkostyrelsen och dess

förhållande till statsmakten. En läsare af afhandlingen kan dock knappast undgå att förvånas öfver oemotsvarigheten mellan arbetets på titelbladet angifna och verkliga innehåll. Väl lämnar förf. en redogörelse för de förhandlingar vid 1720 och 1723 års riksdagar, som omsider trots prästerskapets motstånd ledde till nedsättandet af 1725 års ecklesiastika deputation, men om deputationen själf och dess verksamhet söker man förgäfves närmare upplysning i arbetet. Denna saknad är så mycket mer anmärkningsvärd, som deputationens arbete verkligen ledde till ett ganska betydelsefullt resultat, 1731 års kyrkolagsförslag. Skälet till denna något egendomliga begränsning af uppgiften har förf. icke angifvit utan endast s. 40, 41 förklarat: »Att gifva en framställning af den eckl. deputationens arbete och dess resultat har emellertid icke ingått i planen för denna undersökning».

Äfven i ett annat afseende synes förf. väl snäft hafva uppfattat sitt ämne. Förf. har icke fullföljt sin undersökning längre än till 1727, då man enligt titelbladet väntade den utsträckt åtminstone till 1751. Hufvudsyftet med den år 1727 tillsatta ecklesiastika deputationen var att bringa till verkställighet riksdagsordningens föreskrift om konsistoriernas redovisningsskyldighet inför rikets ständer. (Jfr § 1 i instruktionen för eckl. dep. med memorialen och våndens öfverläggningar angående ärendet). Förf. menar visserligen (s. 69), att »resultatet af 1727 års eckl. deputation blef — intet», att »det ursprungliga ändamålet att genom en ständernas deputation öfvervaka domkapitlens arbete sköts — åt sidan» o. s. v., men sådana påståenden bero på förbiseende af verkliga förhållandet. Enligt eckl. dep:s protokoll af den 17 juli 1727 och ridderskapets och adelns protokoll af 7 aug. s. å. var det just »det ursprungliga ändamålet», som fasthölls, och vid deputationens sammanträde nämnda dag antogs ock med vissa jämkningar ett af en bland dep:s medlemmar utarbetadt förslag till »method till consistoriernas redogiörande för theras ämbetzförrättningar». Detta 15 särskilda punkter omfattande förslag, huru de relationer borde vara uppställda, som konsistorierna skulle inlämna till riksdagarna (det återfinnes under n:r 17 bland »Eckl. Dep. mem. och voteringar» i Riksark.; jfr ock C. G. Malmströms af förf. tyvärr icke rådfrågade afh. om ämbetsmännens ställning till riksdagen under frihetstiden) afgick mot riksdagens slut från eckl. dep. till ständerna och blef åtminstone af ridderskapet och adeln bifallet. Ehuru förf. ingenting nämner därom, dog frågan om konsistoriernas redovisningsskyldighet inför ständerna för ingen del bort med 1727 års riksdag. I själfva verket insände några konsistorier till 1731 års riksmöte berättelser öfver sin ämbetsförvaltning. Och vid följande riksdag 1734 upptogs frågan å nyo och på allvar. Trots prästernas protester tillsattes då en deputation, som redan från början fick i uppdrag att granska konsistoriernas protokoll i likhet med hofrätters och kollegiers. Det var den s. k. *protokollsdeputationen*, hvars granskningsområde under den följande tiden allt mer utvidgades och som utöfvade sin verksamhet under de flesta af

frihetstidens återstående riksdagar. Onekligen hade det varit af intresse att få utredt, på hvad sätt och med hvilken framgång denna deputation utöfvade sin kontroll öfver konsistorierna och den ecklesiastika förvaltningen och sålunda i hvad mån hufvudsyftet med 1727 års eckl. deputations tillsättande verkligen uppnåddes under Fredrik I:s regering. Att 1734 års deputation bar ett annat namn än den af 1727 och hade en äfven till ämbetsverken utsträckt granskningsbefogenhet, borde så mycket mindre fritagit från en undersökning i angifven riktning, som den s. k. protokollsdeputationen i ecklesiastikt hänseende uppenbarligen är i rätt nedstigande led en arftagare till 1727 års ecklesiastika deputation.

Till den för bedömandet af den behandlade företeelsen synnerligen viktiga *politiska* situationen tages i afhandlingen knappast tillräcklig hänsyn. Det är ett af riksdagens tallösa utskott under frihetstiden, som är föremål för skildringen. Men detta utskotts uppkomst och därmed i sammanhang stående sträfvanden härledas icke från samma grundorsak, som framkallade de många andra likartade riksdagsutskotten utan så godt som uteslutande från en för statslifvet såsom sådant främmande faktor, den pietistiska rörelsen. Utan att i någon mån vilja underkänna de pietistiska intressenas betydelse, synes oss dock uppenbart, att den politiska synpunkten ingalunda får undanskjutas eller betraktas såsom någonting alldeles underordnadt. Den utgör tvärt om härvidlag hufvudsynpunkten. Som bekant var det för ingen del blott mot kyrkan som tendenser liknande de ifrågavarande vid denna tid gjorde sig gällande. Under »riksens maktägande ständers» myndighet och omedelbara uppsikt sökte man lägga icke blott hela statsförvaltningen utan t. o. m. rättskipningen. Faktiskt upptogo ju ständerna omsider till granskning snart sagdt alla enskildheter i statsförvaltningen, tillsatte sina kommissioner i stället för landets lagliga domstolar o. s. v. Det var också just såsom en konsekvens af frihetstidens i grunden republikanska statsskick, som riksdagen gent emot kyrkan gjorde samma eller i själfva verket ännu mer vidtgående anspråk gällande, än under föregående tidehvarf konungarne — och med större framgång än dessa. I tillsättandet af de ecklesiastika riksdagsdeputationerna och yrkandena på inrättandet af en af riksdagen i närmaste beroende stående kyrklig öfverstyrelse m. m. har man alltså enligt recensentens mening icke att såsom i afh. upprepade gånger, t. ex. s. 71, 105, 120, 126 o. s. v., säges — »se ett *framför allt* från den pietistiska riktningen i vårt land utgånget sträfvande», utan äfven, och det i första rummet, en yttring af ständernas sträfvan att med stöd af regeringsform (1719 R. F. § 31; 1720 R. F. § 37) och riksdagsordning (1723 R. O. § 13) under deras omedelbara uppsikt och myndighet lägga alla statsförvaltningens skilda grenar, af hvilka enligt frihetstidens betraktelsesätt äfven den ecklesiastika förvaltningen utgjorde en. Riktigheten af nu häfdade uppfattning synes oss obestridlig. Den framgår för öfrigt icke blott af det i afh. ej omnämnda C. Palmcreutz' memorial

(se »Privatorum förehafde memorial 1726—27» i Riksark.) af den 14 sept. 1726, som är den första motionen i ärendet och bildar uppslaget till dess behandling vid 1726—27 års riksdag, utan äfven af riksdagsprotokollen med hithörande handlingar.

I allmänhet äro i arbetet förekommande hänvisningar och uppgifter tillförlitliga. Understundom förmärkes dock bristande noggrannhet, exempelvis i fråga om eckl. deputationens sammansättning s. 96 jämförd med s. 25 och 40 eller med afseende å den s. 48 och 49 förekommande redogörelsen för tillkomsten af instruktionen för 1727 års eckl. deputation. Så uppgifves här, att denna först af deputationen och sedermera af ständerna antagna instruktion var hufvudsakligast uppsatt efter notarien Dubbs förslag, då deputationens protokoll upplysa, att detta förslag förkastades och att det däremot var assessor Plans, som i hufvudsak antogs. — Någon gång synes ock felläsning af handskrifter ägt rum, exempelvis s. 134, där följande omening förekommer: »Kanhända patienten har nu först nådens primum gradum poenitentie . . .» Ordet »nådens» bör utbytas mot »nått».

Men hellre än att uppehålla oss vid smärre oegentligheter eller vid den understundom och särskildt i bokens senare del framträdande bristen på öfverskådlighet må vi med nöje erkänna arbetets förtjänst, som, enligt hvad redan förut blifvit antydt, företrädesvis torde ligga i de goda inblickar, som gifvas i de med hvarandra kämpande kyrkopolitiska åskådningarna under 1700-talets förra hälft. Afhandlingen synes oss utgöra ett äfven i annat hänseende aktningsvärdt bidrag till adertonde seklets hittills oskrifna svenska kyrkohistoria, och en framtida tecknare af frihetstidehvarfvets kyrkliga utveckling kan icke undgå att taga riklig hänsyn till denna monografi.

Herman Lundström.

Den stora Engelska revolutionen i det sjuttonde århundradets midt af Ludvig Stavenow. 188 sid. Göteborg, Wettergren & Kerber, 1895.

Af 1600-talets stora revolution, »det engelska folkets mest upprörda inre brytningsepok under hela dess tillvaro», har den historiskt intresserade allmänheten länge icke haft att tillgå någon modernare framställning på vårt språk än de öfversikter, som ingå i Macaulay's och Green's till svenskan öfversatta arbeten. Den bild de gifva är trots alla dess förtjänster ej fullt korrekt och tillfredsställande. Forskningen har äfven för denna period gått framåt med

stora steg. Nya viktiga urkundspublikationer ha utkommit, och arkiven ha i långt större utsträckning och långt grundligare än förr genomforskats. Den till orättvisa gränsande ensidighet, som så ofta förspordes hos äldre engelska historieskrifvare — det gäller ej minst Macaulay —, då de skulle bedöma personer och förhållanden under parlamentets strid med kronan, har i allmänhet nu vikit för en lugn opartiskhet. Rankes Englische Geschichte uppvisade den stuartska politikens förutsättningar och sambandet mellan Englands och Europas allmänna historia under 1600-talet. Carlyle's bok om Cromwell blef banbrytande för en rättvis uppskattning af den store protektorn. Sedermera har Gardiner nedlagt resultaten af sina ytterst omfattande och noggranna detaljforskningar i en stort anlagd engelsk historia, som hittills går ifrån 1603 till 1651. Det är väsentligen Rankes och Gardiner's framställningar af själfva händelseförloppet jämte egna studier i revolutionstidens »constitutional documents» som ligga till grund för professor Stavenows nu i bokform utgifna populära föreläsningar vid Göteborgs högskola öfver »den stora Engelska Revolutionen i det sjuttonde århundradets midt».

Föreläsaren har icke velat fängsla sina åhörare genom att för dem upprulla växlande bilder från denna upprörda tid. Han har i stället valt att söka lägga i dagen de mäktiga idéer, som här möttes till en afgörande principiel konflikt; han vill klargöra, hvad den engelska revolutionen innerst betydde. De åskådliga händelseskildringar, som förekomma, tjäna att belysa idéernas utveckling och hindra framställningen från att bli allt för tung och abstrakt. En viss ojämnhet har härvid, som författaren själf medger, ej kunnat undvikas; den finner i föreläsningsformen sin naturliga förklaring. I det stora hela har det emellertid synnerligen väl lyckats prof. Stavenows lugna och behärskade framställningskonst att klart och liksom rytmiskt skildra, huru de motsatta åskådningarna framväxte från djupt nere i Englands föregående historia dolda rötter, huru de först möttes och skärptes i mindre klart medvetna strider, huru de sedan efter hand utdanades till bestämdt formulerade politisk-religiösa partiprogram samt huru de till slut väldeligen drabbade samman och tuktade hvarandra i blodig brytning, hvarur de statsformer omsider framgingo, som ännu i dag betinga det politiska lifvet hos den angelsachsiska folkgruppens båda hufvudgrenar.

»Den stora revolutionen är,» säger prof. Stavenow, »väsentligen en under århundraden mognad och för alltid afgörande politisk konflikt inom det engelska folket, hvilken kommit till utbrott, skärpts i bitterhet samt alltigenom egendomligt präglats af sin innerliga förening med en mer tillfällig och öfvergående religiös motsats inom den protestantiska kyrkan i England.»

Englands mest nationella kungasläkt, Tudorerna, hade vunnit sin starka ställning genom socialt reformarbete och kyrkans frigörelse från Rom. Huset Stuart kom med en helt annan syn på tingen. Tudorernas nationellt engelska syften fingo vika för konung Jakobs storbrittanniska unionspolitik, grundad på en mystiskt religiös

legitimitetsprincip och åsyftande de tre örikenas förening under absolut envälde och episkopal kyrkoform. Det stuartska regeringsprogrammet formulerades af den teoretiskt anlagde Jakob; Karl I satte in hela sin kraft på dess förverkligande, därvid biträdd af Buckingham, Weston, Laud och — sist, men icke minst — Thomas Wentworth, det stuartska enväldets Johan Gyllenstjerna, en verklig, öfvertygelsetrogen statsman med Tudorernas politiska ideal, men utan det folkliga sinne, som utgjort hemligheten af deras makt.

Under intryck af den katolska reaktionens framgångar på kontinenten hade puritanismen kunnat vinna insteg i Elisabeths glada England. Dess kraf på fortsatt, genomgripande reformation vunno hos konung och prelater intet gehör, men upptogos snart nog bland underhusets önskningsmål. Parlamentsoppositionen inskränker sig först till en defensiv hållning och mötte regeringens öfvergrepp med juridiska argument. Efter Karls 11-åriga parlamentslösa envåldsregering kunde den, stödd på en upprörd folkmening och den skottska insurgenthären, själf gå till anfall och föreskrifva regeringen lagar. Långa parlamentet gjorde raskt ända på det administrativa godtycket, och dess lagstiftningsarbete blef det engelska folkets bestående vinst af revolutionen. Parlamentets splittring i fraktioner inträffade, när John Pym, föregripande den kommande utvecklingen, i ett slag sökte genom lag flytta maktens tyngdpunkt från det personliga kungadömet till parlamentet. Kring Karl samlades nu till kungadömets och episkopalkyrkans försvar en stor del af nationen. Förbundet med skottarne räddade visserligen parlamentets i början af det inbördes kriget starkt hotade sak, men det åstadkom äfven medelbart den djupgående splittring inom själfva det puritanska lägret, hvilken förf. betecknar såsom den afgörande vändpunkten i hela den engelska revolutionens historia. De en tid öfvermäktiga presbyterianerna framkallade nämligen genom sin sträfva intolerans dittills ohörda kraf på den religiösa organisationens fullständiga frihet, så länge den stod på protestantisk grund. Toleranskrafvens bärare, de s. k. independenterna, utgjorde kärnan i den af Cromwell reorganiserade parlamentshären; sedan de bragt det inbördes kriget till slut, blefvo de för en tid allrådande. Mot dem samlades i en egendomlig koalition alla undertryckta element, rojalistiska katoliker och episkopaler vid sidan af presbyterianska parlamentsmän. Dock lyckades den lilla, men entusiastiska och väl disciplinerade independentminoriteten utgå som segrare ur det andra inbördes krigets hela Storbrittannien omfattande kris. Dess seger följdes af parlamentets »rensning» och republikens proklamerande; konungen själf föll offer för det misstroende hans oaflåtliga intriger mot honom uppkallat.

Till sin republikanska statsrätt, i hvilken författaren spårar den moderna demokratiska republikens rätta ursprung, hade independenterna ej kommit på den teoretiska spekulationens väg; den hade organiskt framgått ur praktiskt politiska önskemål — främst garanti för deras lifsintresse, den religiösa toleransen — och var i

själfva verket deras religiösa författningsprogram, omsatt i politisk form.

Cromwell — hvars person och betydelse förtjänstfullt tecknas — krossade allt motstånd mot den unga republiken, genomförde de tre örikenas förening till en enhetligt styrd stat och återupptog Elisabeths kraftiga, nationella utrikespolitik, men till att skapa en varaktig statsorganisation på independentisk grundval, därtill förslogo ej ens hans jättekrafter. Independenternas Commonwealth var och förblef en mindretalets tvångsregering; dess efterträdare, protektoratet, måste t. o. m. för en tid taga formen af ohöljd militärdiktatur. Genom protektorns död förlorade independentismen sin främsta sammanhållande inre auktoritet. Dess kraft förnöttes snart i nya strider mellan här och parlament, och därmed var republikens öde beseglad. Presbyterianer och moderata — de båda partier, som begynt det inbördes kriget — trädde åter i förgrunden, denna gång för att åvägabringa en fredlig utjämning, och efter sin anslutning till deras kompromiss kunde Karl II utan svårighet bestiga sin faders tron. Nya stuartska maktmissbruk framkallade emellertid en ny revolution, och därefter stadgade sig småningom genom häfd ett statsskick, som, fastän långt rikare utveckladt, dock närmast motsvarar Pym's politiska ideal. Independentismen syntes politiskt död, men dess idéer fortlefde bortom världshafvet, och de blefvo efter koloniernas skilsmässa från moderlandet normerande för den författning den stora republiken då gaf sig själf.

Dessa korta antydningar hafva endast helt flyktigt kunnat ange gången i prof. Stavenows gedigna och omsorgsfullt genomtänkta framställning. De må afslutas med några anmärkningar mot ett par detaljomdömen, hvilkas riktighet synts mig kunna ifrågasättas. Så t. ex. framhålles vid sid. 32 måhända allt för starkt det dynastiska momentet i Jakobs utrikespolitik. Medlingstanken, som här framstår förnämligast såsom ett dynastipolitikens medel, var väl dock åtminstone i teorien den som låg »the peacemaker» närmast om hjärtat. — Sid. 64—65 låter förf. redan före skeppsskattens genomförande Wentworths skriftligen uttalade åsikter vara afgörande för Englands inre styrelse. Detta yttrande kan förleda till att, såsom förr med orätt ofta skett, tillmäta Wentworth en ledande statsmans ställning och ansvar redan vid en tid, då han ännu i själfva verket stod utom de direkta rådgifvarnes krets. Laud var af honom starkt påverkad, det är sant, men Laud var utom det kyrkliga området ingalunda allrådande. Förrän i febr. 1637 — således fyra månader efter den tredje skeppsskatteförordningen — har Gardiner ej funnit Wentworth vara tillfrågad »on the larger issues of policy»[1]; Karls förtrogne rådgifvare blef han, enligt samme forskare, först vid sin ankomst till London i sept. 1639.[2] — Om Cromwell heter det sid. 162, att han »lade grunden till den nära förbindelsen mellan

[1] Gardiner, History of England 1603—42 VIII: 211.
[2] Gardiner, Anf. arb. IX; 73. Jfr äfven VIII: 222, noten.

Holland och England, som efter honom först Wilhelm III återknöt». Härvid förtjänar dock att betonas den grundläggande betydelsen af den dynastiska förbindelse husen Stuart och Oranien redan år 1641 med hvarandra ingingo, en särskildt af Seeley flerestädes med skärpa framhållen synpunkt. Holland indrogs därigenom i Englands inre strider, och dess förhållande till dem blef redan före Cromwells regeringstid så innerligt, att det t. o. m. har kunnat jämföras med Skottlands.

Verner Söderberg.

L'Island avant le christianisme par A. Geffroy. D'après le gragas et les sagas, II + 199 s. Paris 1897.

Detta arbete, af den om Skandinaviens historia högt förtjänte, 1895 afdöde franske vetenskapsmannen är till största delen författadt för mer än 30 år sedan, ehuru det först i år utgifvits i bokform. Det framträdde ursprungligen 1864 som uppsats i en fransk akademis handlingar (Acad. d. inscriptions et belles lettres, tome VI). Vid dess utgifvande nu ha åtskilliga tillägg gjorts med ledning af en uppsats af Geffroy om Nialssagan, som förekom i Revue des deux Mondes för 1875, samt med användande af hans egna anteckningar. Därjämte har utgifvaren ur hans efterlämnade papper medtagit ett par tämligen fragmentariska, men ganska intressanta utkast om straffen och rättegångsformulären i Islands äldsta lager. Det var Geffroy's afsikt, att detta arbete skulle inleda en hel serie uppsatser behandlande tillståndet på Island under hednatiden. Då han ännu hyllade den uppfattningen, att den fornisländska litteraturen utgjorde utslaget af en för hela norden gemensam kultur, så ansåg han sig härmed också ge en i det stora hela trogen framställning af tänkesätt och seder, sådana de i allmänhet voro i norden under hednatiden. Andra uppgifter kommo sedan hindrande emellan, så att han aldrig fick tillfälle att utföra denna plan i hela dess utsträckning.

I ett arbete af så tidigt datum är det ju förklarligt och helt naturligt, att man finner den allmänna uppfattningen i mångt och mycket föråldrad och många hypoteser fasthållna, hvilka af den senare forskningen utdömts. Hela den rika litteratur, som med Maurers m. fl:s arbeten under de senaste 30, 40 åren framträdt, har Geffroy ej varit i tillfälle att begagna sig af.

Jämte en beskrifning öfver Islands fysiska och klimatiska förhållanden, dess upptäckt och kolonisering går framställningen förnämligast ut på att med ledning af Nialssagan och Grágás ge en skildring af de judiciella och därmed sammanhängande politiska

institutionerna. Långa utdrag ur Nialssagan äro instuckna här och hvar. Framställningen är liflig och gjord i raska drag och man får en ganska god bild af hela statsskickets skarpt juridiska anläggning. Den förutsättning, från hvilken Geffroy utgår, är att Nialssagan och Grágás — åtminstone där den senare öfverensstämmer med Nialssagan — ge en pålitlig bild af tänkesätt, seder och sociala förhållanden på Island vid tiden för kristendomens införande. Senare tiders kritik har uppvisat Nialssagans opålitlighet som källa för Islands äldsta historia och det torde vara ganska visst, att den bild, som Geffroy ger oss, är af Island *efter* och icke *före* kristendomen. Därmed sammanhänger också, att man af Geffroy's framställning knappast kan få någon föreställning om statsskickets historiska utveckling, innan det nådde den höga ståndpunkt, som kännetecknas af Grágás. Att för öfrigt här ingå på någon närmare granskning, torde ej vara behöfligt. För fackmannen och för en svensk publik har boken föga nytt att bjuda på. I sitt hemland bör den alltid kunna väcka intresse för och sprida kännedom om den i så många hänseenden egendomliga isländska fristaten och det rättslif, som där fördes.

Det franska tryckeri, från hvilket boken utgått, tycks ha saknat typen þ. Att som här skett i dess ställe använda p (t. ex. pattr), måste betraktas som en synnerligen olycklig utväg.

G. H.

Sveriges politiska historia från konung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772 af Carl Gustaf Malmström. Andra upplagan, delvis omarbetad. *Tredje delen.* VIII + 498 sid. Sthm Norstedt & söner 1897.

Den andra omarbetade upplagan af Malmströms stora arbete öfver frihetstidens historia riktades i våras med ännu en del, den tredje, som skildrar Sveriges politiska öden från krigsutbrottet på sommaren 1741 ända till konung Fredriks död tio år därefter. Det är en upprörd tid, som vi här å nyo få göra bekantskap med. Det eländigt utförda krigsföretaget mot Ryssland, som var afsedt att återställa Sveriges förlorade stormaktsvälde, slutar i stället med förlusten af ytterligare en del finsk jord, med ett tronföljarval efter Rysslands vink och en inre jäsning, som bröt ut i formligt uppror mot den svaga partiregeringen. Så följer såsom återverkan af kriget den bittra kampen mellan Hattar och Mössor, som nådde sin höjd vid riksdagen 1746—47 för att då afgöras med seger för Hattpartiet såsom representant för Sveriges yttre frihet och själfständighet. Till sist följa efterdyningarna af stormen i det krigiska hot

och de diplomatiska förvecklingar, som föranleddes af partikampens utgång, till dess äfven dessa yttre faror dogo bort, och allt syntes lugnt och fredligt, när ändtligen den gamle konungen slöt sina ögon efter en lång, ofruktbar konungatid.

Den omarbetade skildringen häraf skiljer sig knappast väsentligt från den äldre formställningen. Blott i ett afseende har författaren spridt en vida klarare, delvis ny dager öfver händelser och personligheter, nämligen med hänsyn till Rysslands nordiska politik och dess förbindelser med Mösspartiet i Sverige. Utom Danielsons arbete: Die nordische Frage 1746—51 har författaren härför förnämligast begagnat ryska sändebudet v.. Korffs bref till sin regering, hvilka blifvit afskrifna af professor H. Hjärne i kejserliga arkivet i Moskva. Författaren har med mycken försiktighet upptagit ur dessa bref hvad som synts honom bestyrkt genom sin egen innebörd eller sammanhanget med andra kända uppgifter. Den »hejdlösa partifanatism» och de »skriande misstag», som flerstädes framträda i v. Korffs depescher, nödvändiggöra en dylik, ytterst försiktig kritik, men med en sådan lämna de också en mängd nya och värdefulla upplysningar.

Att Mösspartiet under riksdagskampen 1746—47 stod i den intimaste förbindelse med Ryssland och England var redan förut ett kändt faktum, men omfattningen af dessa förbindelser, deras karaktär i stort eller framträdande i detalj har först de ryska arkivens öppnande för forskningen blottat. Därigenom har hela partistriden vid denna märkliga riksdag fått en ny bakgrund, som skärper intrycket af stridens betydelse, förklarar flera af dess enskilda moment, men ock låter partihatets förvillelser framträda i ännu skarpare ljus. Ännu mer omarbetad än framställningen af riksdagen är dock sista kapitlet, som skildrar tiden efter riksdagens slut i dec. 1747 till konung Fredriks död. Det hotande anfallet från Ryssland och dess lyckliga afvärjande genom föreningen af en mängd lyckliga yttre förhållanden med en fast och försiktig hållning hos den svenska regeringen har fått en vida bredare och rikare framställning liksom den ryske ministerns fortfarande försök att genom förbindelser inom riket framkalla någon oro, som skulle gifva tillfälle att bryta lös. Äfven dessa förhållanden äro bekanta förut. men komma i Malmströms framställning i sin rätta ram, då de inordnas i vederbörlig proportion till ämnets vikt i den fortlöpande skildringen af Sveriges öden under frihetstiden.

Den allsidiga kännedomen af tiden samt den mogna, skolade, kritiska förmågan hos dess skildrare, riksarkivarien Malmström, ger emellertid ett särskildt intresse åt hans framställning af de svenska mösschefernas mer än tvetydiga intriger med Ryssland. Författaren har hvarken låtit förleda sig af någon sorts patriotism eller annan pietet att dölja eller försköna detta sorgliga faktum, ej heller till att okritiskt acceptera hvarje rykte och förhastadt döma. Detta framträder i synnerhet vid omdömet om Mössornas förnämste ledare Åkerhjelm, som förut prisats af många såsom den svenske Cato och

af författaren själf i den äldre upplagan tecknats med öfvervägande sympati. På samma gång författaren erkänner hans kraft, patriotism och sunda omdöme t. ex. i bankfrågan, uttalar han beträffande hans partipolitiska hållning följande totalomdöme, som synes oss med synnerlig moderation och opartiskhet innefatta hvad en verkligt objektiv historisk beviskonst med det föreliggande materialet måste antaga såsom resultat: »Att han (Åkerhjelm) med engelska och ryska sändebuden plägat öfverläggningar, som illa stodo tillsammans med hans rådsed och svensk mans plikt, att han af dem mottagit stora summor till utdelning och röstköp, att han varit en ledare inom ett parti, som sökte stöd och hjälp af främmande hof — allt detta torde icke gärna kunna förnekas. Men intet skäl finnes att tro honom före sitt afsked hafva mottagit utländska makters penningar för egen räkning. Ej heller finnes någon bestämd uppgift, att han velat draga öfver sitt fädernesland ett verkligt anfall af ryska vapen. Men svårligen kan han frikännas från att hafva manat Ryssland till hotelser och krigsrörelser och England till våldsamheter mot svenska handelsfartyg. Huruvida sådant kan öfverskylas därmed, att andra gjort sig skyldiga till liknande partiyra, låta vi vara osagdt» (s. 375). Att Åkerhjelm efter sitt fall fortfor att stå i förbindelser med de ryska och engelska ministrarne och äfven för egen räkning emottog ryska pengar (s. 441), kompletterar ytterligare totalomdömet om hans politiska karaktär.

Utom den rikare belysning, som gifvits Rysslands politik och stämplingar inom Sverige, har författaren icke haft anledning att ändra den totalbild, han redan en gång gifvit af tiden. Men visserligen hafva öfverallt nya drag anförts, som fullständiga eller i detalj rikta den äldre framställningen. Så är Englands nordiska politik något skarpare belyst genom användandet af de i Sbornik tryckta engelska sändebudens i Ryssland bref till sin regering. För Fredrik II:s hållning till det unga hofvet och till svenska politiken i allmänhet har den stora editionen af Fredrik II:s politiska korrespondens gifvit åtskillig upplysning. Den svenske konung Fredriks ståndpunkt till partipolitikens eviga skiftningar har vunnit i klarhet genom studiet af hans och hans hessiska rådgifvares i Marburg förvarade brefväxling med regeringen i Hessen. Till slut har äfven ett mer ingående studium af en del inhemska handlingar, däraf några hemliga rådsprotokoll, som ej förut varit begagnade, lämnat åtskilliga detaljer om ärendenas gång. Det finnes således en rikedom af nya detaljuppgifter, utbredd öfver det hela, hvilken, ehuru den ej ändrat totalintrycket, ytterligare ökar det intressanta och lärorika i skildringen. Det är att hoppas, att de följande delarna, hvilka torde fordra ännu mindre omarbetning, ganska snart skola följa.

L. S.

Öfversikt af Tidskrifter
och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. **Ny följd.** **Bd 9: H. 4.** S. Bugge, Fyrunga-Indskriften. — A. Kock, Till frågan om omljudet och den isländska akcentueringen. — F. Detter, Zur Ragnarsdrápa. — H. Gering, Anmälan av »Ordbog over det gamle norske sprog af Dr. Johan Fritzner». — H. Falk, Nekrolog över Ivar Aasen. — T. E. Karsten, Genmäle. — H. Falk, Nogle modbemærkninger om den primære nominaldannelse.

Kyrklig Tidskrift, utg. af F. A. Johansson och O. Quensel. **1897, 7.** O. Quensel, Bilder från Vadstena klosterlif på 1400-talet. III. — A. Lundström, Spener som predikant. Granskningar och anmälningar, bl. a. af Hacklin, Olaus Laurentius I, II och Hagström, Strängnäs' stifts herdaminne (båda af A. H. L.). — **8, 9.** F. Westling, Om det religiösa och sedliga tillståndet i Estland 1561—1710. — M. Lundborg, En nyfunnen samling af några Jesu utsagor. — O. Quensel, Ännu några ord om den första upplagan af Luthers kleiner Katechismus på svenska. — Granskningar och anmälningar, bl. a. H. Scharling, Mänsklighet och kristendom i deras hist. utveckling, samt Populärt vetenskapliga föreläsningar vid Göteborgs högskola.

Strängnäs' stifts nya Herdaminne väckte af mer än en anledning, icke minst genom den bristande noggrannheten, som icke doldes af frasrikedomen, i biskopslängden, ett visst beklagande uppseende bland vännerna af den biografiska litteraturen. Hr A. H. L. fäster uppmärksamheten på förhållandet i en granskning, hvilken är så humant skrifven, som omständigheterna medgifva.

Meddelanden af Gestriklands Fornminnesförening 1897. † Jonas Selggren. — K. Hj. K. Söderby runsten vid Gefle. — Om ryssarnes härjningar i Gefle omnejd. — Revisionsberättelse. — Ledamotsförteckning.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska Föreningen genom O. Montelius. **1897, 3.** Chr. V. Nielsen, Bauhytterne. Et studie til middelalderens kulturhistorie. — Jul. Clausen, En frihedens mand fra forrige århundrede (M. G. Birckner.) Efter Birckners skrifter og utryckte breve. — **4.** S. A. Fries, Den profetiska poesiens ursprungliga form. — Danmarks Riges Historie, anm. af Johan Ottosen.

Ny Illustrerad Tidning. **1897, 34, 36, 37.** A. Hammarskiöld, Joakim Zakris Duncker.

Ord och Bild. Illustrerad månadsskrift utgifven af Karl Wåhlin. **1897, 6.** C. Bildt, Kristina och teatern i Rom. — **7.** O. Sylwan, En jubelfest i förra århundradet.

Ymer 1897, 1. inneh. bl. a. C. Wibling, Bidrag till kännedomen om åkerbrukets ålder i vårt land.

Festskrift udgivet i anledning af Trondhjems 900 Aars Jubilæum af det Kgl. Norske Videnskabers Selskab i Trondhjem. K. Rygh, Tröndelagen i forhistorisk tid. — G. Storm, Om Aarstallet for Trondhjems Grundlæggelse. — L. Daae, En Krönike om Erkebiskopperne i Nidaros. — A. Bugge, Nidaros's Handel og Skibsfart i Middelalderen. — J. Nielsen, Kampen om Trondhjem 1657—1660. — H. J. Huitfeldt-Kaas, Om Trondhjems Byvaaben.

Samtiden 1897, Juni—Juli. J. E. Sars, Kristian Frederik og Karl Johan. 1. — **August.** J. E. Sars, Kristian Frederik og Karl Johan. 2.

Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af C. F. Bricka. **Bd 6: H. 3.** J. Jónsson, Den danske Regering og den islandske Monopolhandel, nærmest i det 18 Aarhundrede. — H. Olrik, Bidrag til Belysning af Valdemarssönnernes Tidsalder. — A. D. Jörgensen, Forliget af 11 Februar 1340. — H. Matzen, Kong Valdemars Lov eller Kong Abels og Kong Christoffers Udkast til Lov? En Replik. — H. Matzen, Om Forordning 9 Oktbr. 1276 og Worthældnævnet i Sagen mod de for Kong Erik Glippings Mord tiltalte Personer. — Litteratur og Kritik: M. Mackeprang, Fortegnelse over fremmed historisk Litteratur fra Aaret 1895 vedrörende Danmarks Historie. — Smaastykker: C. L. Lövenskiold, Kongens Livregiment til Fods' Deltagelse i Fyens Gjenerobring 1659. — Navneregister.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8: H. 1—2. J. A. L. Lesser og A. Tuxen, Auxiliærkorpset 1813. Anden Periode. 1. Ophold i Stecknitz Stillingen (13:de—30:te November). 2. Den til Invasionen i Holsten bestemte Del af ›Nordarmeen› under Kronprinsen af Sverig. 3. Davouts Tilbagegang til og Indeslutning i Hamburg (1—9 December). 4. Auxiliærkorpsets Tilbagegang til Kiel (1.—9 December). 5. Auxiliærkorpsets Tilbagegang fra Kiel til Rendsburg. (Kampen ved Sehested).

Vort Forsvar 1897, 8 Augusti. Rytterfægtningen ved Sehested 10:de December 1813.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. v. Willebrand **1897, 4.** M. G. Schybergson, Gustaf II Adolf och Richelieu i början af år 1632. — J. J. Tikkanen, Finska fornminnesföreningens utställning. — B. E., Professor Montelius' föreläsningar. — K. Warburg, Ehrensvärd och La Rochefoucauld. Med anledning af en uppsats i marshäftet. — **5.** H. Pipping, Hvilken politik bör följas af religionsfrihetens vänner i vårt land? — F. Arnheim, Ett och annat från de tyska historikernas möten i Frankfurt (1895) och i Innsbruck (1896). 1. — I bokhandeln: O. Levertin, Från Gustaf III:s dagar, anm. af R. F. v. Willebrand. — Upplands fornminnesförenings tidskrift, utgifven af Rolf Arpi, anm. af A. O. F. — **6.** F. Arnheim, Ett och annat från de tyska historikernas möten i Frankfurt (1895) och i Innsbruck (1896). 2. — **7—8.** C. Bååth-Holmberg, Svenskarnas insats i kampen mot negerslafveriet. — I bokhandeln: Vestergötlands fornminnesförenings tidskrift, anm. af A. O. F.—I. A. Heikel, Sede- och bildningsförhållanden i Finland under 17:de seklets senare hälft, anm. af M. G. S. [M. G. Schybergson].

Baltische Monatsschrift. 1897, Juni. A. Bergengrün, Baltische historische Litteratur. 1. — **August.** A. Bergengrün, Baltische historische Litteratur. **September.** F. Læstadius, Beiträge zur Kunde der Organisation des livländischen Gerichtswesens durch

Johann Skytte. Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen von P. Girgensohn.

Sitzungsberichte der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst 1896. H. Diederichs, Über drei zwischen der Stadt Reval und Herzog Gotthard Kettler 1563 gewechselte Schreiben.

Deutsche Litteraturzeitung. 1897, 22. M. Bär, Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges, anm. af W. v. Sommerfeld. — **25.** B. v. Bilbassof, Katharina II, anm. af A. Seraphim.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. Jahrg. **2. 1897/98.** Vierteljahresheft. **1.** W. Schultze, Principat, Comitat, Nobilität im 13 Kapitel der Germania des Tacitus. — R. Holtzmann, Philipp der Schöne von Frankreich und die Bulle »Ausculta fili.» — G. Wolf, Das Augsburger Interim. — H. Brunner, Kaiser Wilhelm I. Festrede zur Erinnerung an den 22 März 1797, gehalten in der Aula der Universität Berlin am 21 März 1897. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — **2.** W. Soltau, Die römischen Laudationen und ihr Einfluss auf die Annalistik. — H. Bresslau, Zur Geschichte der deutschen Königswahlen von der Mitte des 13. bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts. — O. Clemen, Ueber Leben und Schriften Johanns von Wesel. — Kleine Mitteilungen. — O. Masslow, Bibliographie zur deutschen Geschichte. — Monatsblätter: **1/2.** G. Seeliger, Forschungen über die Entstehung des Kurkollegs. — Kritiken (bl. a. P. Wittmann, Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte, anm. af E. R. Daenell). Erklärung. — Gegenerklärung. — Nachrichten und Notizen. — Nekrolog. — **3/4.** F. Ratzel, Etnographie und Geschichtswissenschaft in America. — Kritiken (bl. a. W. v. Unger, Feldmarschall Derfflinger, anm. af P. Haake). — Nachrichten und Notizen.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1897, Juni. O. Klopp, Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 3, anm. af K. Wittich.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXIII, 1.** B. Niese, Zur Würdigung Alexander's des Grossen. — W. Wittich, Die wirthschaftliche Kultur d. Deutschen zur Zeit Cäsar's. — Literaturbericht (bl. a. Kölner Inventar. Bd 1, anm. af E. Baasch). — Notizen und Nachrichten (bl. a. K. Pira, Svensk-danska förhandlingar 1593—1600). — **2.** J. Beloch, Zur griechischen Vorgeschichte. — R. Schröder, Neuere Forschungen zur fränkischen Rechtsgeschichte. 2. — M. Ritter, Die pfälzische Politik und die böhmische Königswahl 1619. — Miscellen. — Literaturbericht. — Notizen und Nachrichten (bl. a. F. Hirsch, Der Winterfeldzug in Preussen 1678—79, anm. af H. P.). — Erklärung.

Literarisches Centralblatt. 1897, 17. Hirsch, Der Winterfeldzug in Preussen 1678—1679, anm. af K.—L. — **24.** M. Philippson, Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg Th. 1640—1660, anm. af K.—L. — **28.** Petrus de Dacia, Vita Christinæ Stumbelensis, anm. af H. H. — **30.** L. J. Moltesen, De Avignonske Pavers forhold til Danmark, anm. af K.—L. — **32.** H. E. Friis, Dronning Christina af Sverrig 1626—1689.

Zeitschrift der Gesellschaft für Schleswig-Holstein-Lauenburgische Geschichte Bd 26. (1897). F. Bangert, Die vier Schleswiger Runensteine als Geschichtsquellen.

Zeitschrift des Harzvereins für Geschichte und Altertumskunde. XXX. E. Jacobs, Die Wiederherstellung des evangelischen Kirchenwesens im Erzstift Magdeburg und im Hochstift Halberstadt durch könig Gustav Adolf von Schweden im Jahre 1632.

Nuova Antologia. 1897, 1:o Settembre. A. de Gubernatis, Il giubileo del re Oscar.

The English Historical Review. Edited by S. R. Gardiner and R. L. Poole. **1897, April.** E. Jenks, Fustel de Coulanges as an historian. — R. H. C. Fitzherbert, The authorship of the »Book of Husbandry» and the »Book of Surveying». — J. Gairdner, New lights on the divorce of Henry VIII. P. 3. — A. Parnell, James Macpherson and the Nairne papers. — Notes and documents. Reviews of books (bl. a. R. Nisbet Bain, Charles XII and the collapse of the Swedish Empire, anm. af A. Hassall). — Correspondence. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — July. J. B. Bury, The Turks in the sixth century. — J. E. Morris, The archers at Crecy. — M. Sellers, York in the sixteenth and seventeenth centuries. — B. Williams, The duke of Newcastle and the election of 1734. — Notes and documents. — Reviews of books. — Notices of periodicals. — List of recent historical publications.

Bulletin de la commission royale d'histoire de Belgique. 5:e Série 6: 5. Comptes-rendus: E. Wolff, Studier rörande Göteborgs äldsta författning.

Revue politique et littéraire. Revue bleue. 1897, 28 Août. G. Depping, Sophie-Dorothée. Les lettres du marquis de Lassy. Berör Königsmarckska familjens historia.

Société de l'historie de Paris et de l'Ile-de-France. Bulletin. 1896, 6. M. Tourneux, Deux visites royales à la bibliothèque de l'abbaye de Sainte-Geneviève 1764, 1771 (la seconde par le roi de Suède Gustave III).

Revue Historique. 1897, Mai—Juin. J. J. Jusserand, Jacques I:er d'Écosse fut-il poète? — H. Pirenne, Une polémique en Allemagne. — G. Syveton, Une hypothèse sur Charles XII. — A. Lichtenberger, Un socialiste inattendu: le général Caffarelli du Falga. — E. Wertheimer, Documents inédits sur la maladie et la mort du duc de Reichstadt. — Bulletin historique: France. Moyen âge, par A. Molinier. — Époque moderne, par Ch. Bémont. — Angleterre. Moyen âge, première partie par Ch. Bémont. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Juillet-Août.** J. Guiraud, Saint Dominique et la fondation du monastère du Prouille. — H. Hauser, De l'humanisme et de la réforme en France, 1512—1552. — E. Welvert, Les conventionnels régicides après la Révolution. — Bulletin historique: France. Nécrologie: le duc d'Aumale, par G. Monod. — Publications relatives à l'histoire moderne, par A. Lichtenberg, G. Monod et Rod. Reuss. — Correspondance. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Öfversikter och granskningar.

Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling, utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitetsakademien. Förra afdelningen, andra bandet. *Bref 1606—1624.* 803 sidor stor 8:o. Stockholm, P. A. Norstedt & Söner 1896. — Senare afdelningen, åttonde bandet. *1. Gustaf Horns bref jämte bihang. 2. Lennart Torstensons bref jämte bihang. 3. Carl Gustaf Wrangels bref.* 791 sidor stor 8:o. Därsammastädes 1897.

Medan utgifvandet af den oxenstiernska samlingens andra afdelning kunnat fullföljas utan afbrott, enär de flesta dithörande urkunder förelegat samlade i svenska riksarkivet, har publikationens förra afdelning, som innehåller rikskanslerens egna skrifvelser, i hög grad fördröjts därutaf, att bidragen till densamma måst uppletas från alla tänkbara håll. Hvad detta sökande inneburit både af arbete och resultat framgår af förordet till det nu utgifna andra bandet, som upplyser, att mer än två tusen af Oxenstiernas originalbref blifvit funna utomlands. Af den hittills åstadkomna samlingen har utgifvaren tills vidare endast medtagit de bref, som äga ett allmännare intresse, hvaremot öfriga kategorier sparats till ett möjligen blifvande särskildt band. Däremot innehåller den nu föreliggande volymen en mängd skrifvelser, som äro uppsatta af rikskansleren, men undertecknade af honom tillsammans med andra, såsom kammarråden eller riksrådets och fredskommissionernas öfriga medlemmar.

Samlingen inledes med Oxenstiernas bref till Karl IX. Ehuru få till antalet och begränsade till hans beskickningsresor till Mecklenburg och Reval, äro dessa skrifvelser tillräckliga för att efterlämna en stark känsla af motsatsen mellan den gamle misantropen, som ålägger sitt sändebud att i Estland forska efter förrädare för att, om några sådana påträffades, oförsumligen sända dem öfver till Sverige, och den människovänlige efterträdaren, som af sina råd får mottaga erinringar att ej vara för eftergifven för enskilda supplikanter eller af öfverdrifven efterlåtenhet medgifva rubbande dispenser från sina egna förordningar. Om rikskanslerens personliga förhål-

lande till den unge konungen ha dessa bref ingenting att förmäla. Den officiella tonen vidhålles från början till slut, och kanslerens meddelanden gifva alltjämt det intrycket, att det ej är en person, utan en idé, som han tjänar. Denna idé är fäderneslandet, som i hans uttalanden gång på gång framträder efter fullt modernt begrepp. Emellertid är fäderneslandets välfärd i hans ögon på det närmaste förknippad med den härskande dynastiens bestånd, och det är ur denna synpunkt, som han uttrycker den lifligaste glädje öfver konungens giftermål, till hvilket han själf gifvit den bästa medverkan. Men den unga drottningen, som i en af hans skrifvelser erhållit en synnerligen sympatisk karakteristik, dröjde alltjämt att uppfylla de patriotiska förväntningarna, och säkert är det tanken härpå, som kommer rikskansleren att så lifligt beklaga Karl Filips bortgång, hvilken enligt hans yttrande varit en svår stöt för riket och en välkommen händelse för dess fiender. Omedelbart efter prinsens frånfälle skyndar han ock att meddela pfalzgrefven Johan Kasimir, att konungen med glädje hälsade hans beslut att med gemål och barn flytta öfver till Sverige.

Oafsedt det litterära intresse, som framlyser i O:s korrespondens med vissa lärda nederländare, och ett öfverraskande insinuant bref till Johan Skytte af 1613 sakna dessa skrifvelser äfven i öfrigt personliga drag, och det låter nästan som ett utbrott af dåligt lynne öfver att midt i viktiga bestyr blifva störd af en efterhängsen vän, då han en gång till svar på brodern Gabriels sedvanliga klagomål öfver hans tröga korrespondens utbrister i dessa ord: Me tenent tot ac tantæ occupationes ac tam graves ut quo me vertam, haud facile inveniam. Studia pacis, bellum, comitia, rerum necessariarum acquisitio et infinita alia, concurrentibus nunc privatorum negotiis, ut et animus labescat cum corpore, pressus negotiorum mole, et tempus mihi ad scribendum deficiat.

Denna jäktade och olikartade verksamhet, som någon gång äfven kunde afpressa en man med O:s sällsynta arbetsförmåga klagomål, förklaras ur centralförvaltningens outvecklade tillstånd, som under de första åren stundom förråder sig i all sin hjälplösa nakenhet och som tillika erbjuder den osökta förklaringsgrunden till det lifliga organisationsarbete, som denna regering tog sig an, när tid blef längre fram. Hvilka förutsättningar denna nyskapning hade att utgå ifrån, framträder bäst i den afskräckande skildring af rikets tillstånd, som i början af 1612 afgafs till änkedrottningen i riksrådets namn.

Ehuru rikets inre angelägenheter stundom beröras i denna brefsamling, fylles den dock till största delen af meddelanden rörande den diplomatiska historien. Så förekomma här hela serier af skrifvelser från de svenska ombuden till de danska vid underhandlingarna i Sjöryd 1612—1613, 1619 och 1624, hvilka tillsammans bilda en uttömmande skildring från svensk sida af det mödosamma arbetet att bilägga dessa eviga nabotvister. Äfven i de ännu mera enformiga underhandlingarna med Polen tog O. direkt andel, och

samlingen förvarar likaledes flera skrifvelser från denna sida af hans verksamhet. Härtill kommer slutligen för de sista åren en omfattande korrespondens med den nya stab af agenter med ömsom ministeriell, ömsom konsulär karakter, som under dessa år anställdes i utlandet. År 1612 hade rådet skrifvit om rikets olyckliga lägenhet, »att alle våre grannar åhre våre fijender», men att vi »hafue platt inge vänner, som vår olägenheet gåår till hiertadh». Det var ur denna känsla af politisk ödslighet, som det i nämnda åtgärd framträdande sträfvandet hade sin rot. Detta sökande efter förbindelser med de evangeliska makterna, såsom Nederländerna, Brandenburg och Hessen, yppar sig äfven tidigt i O:s diplomatiska skrifvelser, och redan i 1612 års underhandlingar med Danmark framhålles det evangeliska gemensamhetsintresset som en behjärtansvärd fredssynpunkt. Öfver hufvud vimla också dessa bref utaf drag af den svenske politikerns framsynta blick. I hans märkliga betänkande af den 23 april 1614 om den yttre politiska ställningen ger han grundritningen till de närmast följande årens utrikes politik, då han anser, att Ryssland med all makt bör drifvas till fred, medan Polen uppehålles genom stillestånd, och indirekt äfven till Karl X Gustafs och kronprinsen Karl Johans, då han talar om »Danum nostris cervicibus perpetuo incumbentem». Följande år uttalar han på tal om ryssen och de ryska fredsförhandlingarna den förmodan, »att efter som han nu myked hafver aff fremdhe med sin skadha lärdt bettre att rätta sitt regementt och krijgssaker, han oss och framdeles så myked odrägeligere eller åth minste besvärligere igenkomma skall». Samma klarsynthet uppenbarar han äfven, då han vid Wolmar von Fahrensbachs anbud att med svenskt understöd företaga ett streck mot sin egen herre, den polske konungen, uttalar ett misstroende, som alltför snart bekräftades af utgången, samt då han i sept. 1620 skrifver från Tyskland: »Man lebett hier in diesen quartieren gantz sicher, als wan das feuer in Deutschlandt nicht angezündett were oder als man sagen wolte, es würde wohl von sich selbsten erleschen. Der ausgang wirdt leider manchen die augen zutuhen undt dan vielleicht etlichen eröpfnen.»[1]

* * *

Den andra seriens nu utkomna åttonde volym, som inrymmer Horns, Torstensons och Wrangels bref till rikskansleren, ansluter sig i afseende på innehållet närmast till de tidigare publikationerna af

[1] I det ofvan resumerade bandet synes breftextens ålderdomliga form stundom ha inverkat på rubrikstilen, så att egennamnen blifvit återgifna efter brefskrifvarens nyckfulla ortografi. Brefvet n:r 5 dateras i öfverskriften den 31, i underskriften den 30 jan. N:r 60 upptager förklarande noter, som bort förekomma redan under n:r 51. Rubriken till n:r 241 har det vilseledande uttrycket »under förutsättning» i st. f. »under sken af». Hvad brefvet af den 26 april 1616 afstyrker synes ej ha varit någon plan att låta frmlingar drifva kopparköp vid grufvan, utan ett försök af änkedrottningen att göra intrång i kronans monopol.

Jakob de la Gardies, Baners och hertig Bernhards skrifvelser, och härmed fullbordas sålunda en ovärderlig samling af grundläggande urkunder till den tidens svenska krigshistoria.

Största utrymmet upptages af *Horns* bref, som begynna år 1625 och först upphöra med adressatens död. I afseende på kriget i Livland finner man dock endast strödda meddelanden jämte en kort resumé, uppsatt i senare tid, och framställningen af de tyska krigshändelserna erhåller först under året 1631 ett större omfång. Om slaget vid Breitenfeld föreligger blott ett postskriptum med förmälan om en större skrifvelse, som gått förlorad. Det tvära afbrottet i korrespondensen, som inträder i juli 1634, upphör först med Horns återkomst ur fångenskapen 1642. Mellantiden fylles genom hans bekanta relation om slaget vid Nördlingen samt trenne intressanta uppsatser om hans förhållande till Mitzlaff, om tyska kriget och om medel till hans befrielse ur fångenskapen, hvilka alla i bihang meddelas. Den försiktighet, som utmärkte Horns krigföring, framträder äfven i hans brefskrifning, och i sina uttalanden om hertig Bernhard går han aldrig så långt att han förnekar dennes förtjänster eller ens hans oumbärlighet, utan endast till protester mot hertigens önskan att blifva arméens främste man. Denna gensaga framgår dels ur patriotisk hänsyn, dels ur samma personliga självkänsla, som kommer honom att motivera en anhållan om förläning endast med det skälet, att han ej vill stå sämre än andra i eftervärldens ögon.

Från kriget i Skåne återstå endast ett par bref, men äfven här inträder bihanget supplerande genom att meddela vissa i samtida tryck utgångna relationer, som bildat uppslaget till våra »Posttidningar» och hvaraf somliga förut återgifvits i Emil Keys försök till svenska tidningspressens historia.

Som af släktförhållandet väntas kunde, innehålla Gustaf Horns bref mera privata meddelanden, än som annars är fallet i den oxenstiernska publikationen Redan år 1631 har han i ett utförligt bref ursäktat sig hos svärfadern, att han för tjänstens skull ej kunnat så, som han velat, draga vård om sin sjuka hustru, rikskanslerens dotter. Hon dog i Stettin, där hon ännu stod på bår, medan hennes sörjande make skar sina oförgängliga lagrar vid Breitenfeld. Efter danska krigets slut blifva de flesta skrifvelserna af familjenatur, och det är ett ej ringa stycke kulturhistoria, som innehålles i deras skildringar af alla de besvärliga anstalterna till bröllopet mellan Agneta Horn och herr Lars Krus. Som bekant har det unga parets kärlekshistoria nyligen berättats i d:r Ellen Fries' teckningar ur svenska adelns familjelif i äldre tider.

Vid en jämförelse mellan de tre fältmarskalkarne, sådana de framträda i denna samling, gör onekligen *Torstensons* personlighet på en svensk läsare det mest sympatiska intrycket. I någon mån beror nog detta på språket, som här mestadels är svenska, medan de båda andra i regeln låtit sina tyska fältsekreterare bestämma språkformen. I synnerhet visa Wrangels skrifvelser mästerprof på den tyska kanslistilen i all dess otympliga grumlighet, och äfven

i sina egenhändiga svenska skrifvelser förråda de båda herrarne så stark inverkan häraf, att Horn t. ex. skrifver sitt eget land *Schverje*. Ännu mer framkallas säkert detta intryck genom den oupphörligt frambrytande kontrasten mellan Torstensons fysiska bräcklighet och hans andes energi. Som bekant hade han låtit förmå sig att öfvertaga befälet endast på villkor att blifva det kvitt, så snart han bragt det tyska krigsväsendet på fötter igen. Sedan han återställt den halft upplösta hären i bättre ordning än någonsin efter Gustaf Adolfs död, påminner han också gång på gång om detta villkor, därvid ledd så väl af omsorgen om sin egen ära, den han rädes att genom sin »store lijfsolägenheet» förspilla, som af tanken på kronans bästa. Ty »här hörer sannerlig en complett meniska hos dette värcket», och ej en sjukling, som för egen svaghet ofta måste lämna de bästa tillfällen obegagnade. Hälsotillståndet betingades af väderleken, och då det fuktiga höstvädret tillstundade, hade han intet annat att vänta än ständigt sängliggande, så att han, utan möjlighet att själf se och döma, efter andras rapporter måste ställa sina order. I Mähren, där största delen af befolkningen sades lida af podager i följd af vattnets och födoämnenas kalkhaltighet, grep honom sjukdomen med sådan makt, att han ibland ej ens förmådde underskrifva brefven. Så mycket bättre visste han att »menagera occasionen», när sjukdomen någon gång släppte sitt offer. Så berodde segern vid Jankowitz i sin mån af de sköna februaridagarna 1645, som gjorde det möjligt för fältmarskalken att »sielff uthi dette torre och friske vädret föra denne action an». Endast ett par dagar efteråt återkom den fuktiga väderleken och lade honom å nyo på sjukbädden.

Wrangels bref, som omfatta åren 1641—1652, utgöra för vissa partier af det danska kriget en mycket viktig och riklig källa, men sakna däremot egentlig betydelse för den tyska krigshistorien. Att brefven under W:s tyska period äro så magra och tunnsådda undskyller brefskrifvaren själf genom hänvisning till sina rapporter till Kongl. Maj:t. Som bekant var detta tiden för rikskanslerns onåd, och tvifvelsutan fanns det för Karl Gustaf Wrangel inga moraliska betänkligheter att glömma den nedgående solen för den uppgående, den myndigblifna drottningen. Så olika Wrangels och Torstensons skrifvelser i öfrigt äro, äga de ett gemensamt drag, som säkert funnit god genklang hos mottagaren. Under det att man ingenstädes i denna samling möter några yttringar af personlig ovilja mot de katolska motståndarne, framträder däremot ett formligt hat mot danskarne eller åtminstone den danske konungen. Medan Torstenson 1643 uttalar sina känslor i följande fromma önskan: Gudh giefve, vår Herr(e) ville tagha bortt den gamble och onytighe herren, som så åfta hafver sögdt och än söcker till att hafva krigh», finner man Wrangel följande år meddela det hugnesamma ryktet, att konung Kristian lär »etwas in delirium gerathen sein». Och man skulle gärna önskat vara den katolske fienden kvitt för att kunna än eftertryckligare vedergälla den danske nabokonungen för Elfsborgs lösen.

När det blef tal om Wrangels öfvertagande af Torstensons post i det tyska kriget, finner man äfven honom göra svårigheter, men man har här svårare att tro på uppriktigheten. Till en början skulle han ock anlita sin föregångare som rådgifvare, och det var äfven enligt dennes råd, som han frångick sin först uttalade afsikt att bibehålla sig i de kejserliga arfländerna och drog sin här åt Böhmen. Om de följande krigsoperationerna lämna dessa bref inga nämnvärda upplysningar, och de flesta röra sig om donationer eller ansökningar af olika slag.

* * *

Den oxenstiernska urkundspublikationen har för vår svenska häfdaforskning ett värde, som af ingen föregående öfverträffats, men själf öfverträffar den alla föregående genom sin betydelse äfven för utlandets forskning, och den har också väckt uppmärksamhet långt utanför Sveriges gränser. Så mycket värdefullare måste det anses, att det kräfvande arbetet lämnats i värdiga händer. Den utländska fackkritiken har ock varit ense i att gifva sitt erkännande åt den minutiösa noggrannhet och trohet, det mogna vetenskapliga omdöme, som präglar detta nationalverk, och då de båda senast utgifna banden redigerats af samma män som de föregående — det förra af C. G. Styffe, det senare af P. Sondén —, är det öfverflödigt att vid detta tillfälle upprepa ett redan stadgadt omdöme.

A. Rfs.

Scriptores Latini Medii Æui Suecani ediderunt Johannes Paulson et Lars Wåhlin. I. *Petri de Dacia Vita Christinæ Stumbelensis* edidit Johannes Paulson. Fasc. II. Secundum de Vita Christinæ librum continens. Gotoburgi MDCCCXCVI.

Om Jülicher-handskriften till Petrus de Dacia af Johannes Paulson. (Göteborgsprogram 1894).

I den katolska kyrkan i Jülich förvaras i en väl tillbommad kista den viktiga handskrift, som genom prof. Paulsons försorg nu blifvit utgifven. Obekant har den visserligen ej förut varit, men den upplaga, som funnits, har dels varit mindre tillgänglig och lätthandterlig, dels äfven i textkritiskt afseende mindre nöjaktig. Redan den lärde Bollandus hade nämligen tagit en afskrift af det ifrågavarande manuskriptet, och efter denna afskrift publicerades det af hans efterträdare Papebrochius i den stora serien af helgonbiografier, som är känd under namnet Acta Sanctorum. Bollandus' kopia — nu förlorad eller åtminstone ej känd — synes dock hafva varit mycket

svårläst, och i följd däraf gjorde sig Papebrochius skyldig till åtskilliga fel, som han med anlitande af originalet kunnat undvika. Papebrochius' upplaga har emellertid hittills varit litteratur- och kyrkohistorikernas enda källa. Det var denna, som Quétif och Echard så flitigt anlitade i sitt stora arbete Scriptores ordinis predicatorum, och handskriftens värde för dominikanerordens historia röjer sig lätt genom ett studium af deras biografier; Vita Christinæ Stumbelensis är utan tvifvel en bland deras viktigaste och mest gifvande källor för ordens historia under medeltiden. Den ende svenske forskare, som före våra dagar haft något att förmäla om Petrus de Dacia, nämligen Lagerbring, har åter hämtat sitt vetande från Quétif och Echard, under det att följande svenske forskare nöjt sig med att afskrifva denne samvetsgranne forskares notiser. Den ende, som gått till själfva originalhandskriften är Wollersheim i sitt arbete »Das Leben der ekstatischen und stigmatischen Jungfrau Christina von Stommeln» (1859), men så förtjänstfullt detta i uppbyggligt syfte författade arbete än är, saknar det dock egentlig historisk betydelse. Ett mästerstycke i stilistiskt och äfven historiskt hänseende är däremot Rénans framställning i Hist. Lit. de la France (tom 28): La bienheureuse Christine de Stommeln.[1]

Då emellertid uppmärksamheten från svensk sida åter kom att riktas på detta arbete, blef det klart, att en ny och texttrogen upplaga måste utgifvas, och anmälaren kan ej anse det annat än som en lycka, att uppgiften kom att utföras af en så samvetsgrann och väl skolad filolog som prof. Paulson. Såsom blott historiker kan jag väl ej neka, att den omsorg, som utgifvaren användt på återgifvandet af handskriftens ortografiska egendomligheter och abbreviationer, synes väl stor, men å den andra sidan har prof. Paulson tydligen ej blott åsyftat att utgifva en för historiskt syfte brukbar text, utan tillika en som kan tjäna till grundlag för ett studium af medeltidens latinska språk, och i hvarje fall är det ju bättre, att en text utgifves på sådant sätt, att en ny upplaga i rent språkligt intresse icke förr eller senare blifver nödvändig. Det stora tillmötesgående, hvarmed ärkebiskopen af Köln ställt den dyrbara handskriften till utgifvarens förfogande att begagnas här i Sverige, har också gjort det lättare för honom att använda en dylik tidsödande noggrannhet på textens återgifvande, än om han nödgats begagna originalet endast i Jülich.

Tills vidare har prof. Paulson blott utgifvit en del af handskriften, den andra. Manuskriptet innehåller nämligen trenne partes. Den första, som ännu ej är publicerad,[2] har intet biografiskt intresse, utan utgöres af en teologisk kommentar till en på hexameter affattad

---

[1] Senare svenska biografier öfver Kristina och Petrus äro G. Lindström i Anteckningar om Gotlands medeltid II 281—292, och H. Schück i Svensk Litteraturhistoria I 149—153, Nord. Tidskr. 1893, 307—325, Illustr. Sv. Litteraturhist. I 78—84.

[2] Papebrochius utgaf blott ett mindre stycke såsom prof. Denna del är för öfrigt defekt i handskriften.

dikt öfver Kristina. Såsom ett exempel på den svenska mystiska teologien under 1200-talet torde dock detta arbete af Petrus de Dacia äfven äga sitt värde, och prof. Paulson handlar otvifvelaktigt rätt i att i en snar framtid göra också denna del tillgänglig för forskningen. Pars III, som ej kommer att ingå i denna upplaga, har däremot intet svenskt intresse, enär Petrus de Dacia icke är författare till denna del af Kristinas biografi, som i stället skrifvits af en bland hennes tyska vänner, magister Johannes. Viktigast är otvifvelaktigt den nu utgifna andra delen, som består dels af en af Petrus författad biografi, dels af en samling bref.

Af ett stort intresse är naturligen frågan om Jülicher-handskriftens tillkomst, och som det förefaller mig, har prof. Paulson gifvit den riktiga förklaringen. Redan tidigt bestämde sig Petrus för att skrifva sin väninnas biografi, och i det syftet affattade han en redogörelse för de iakttagelser han personligen gjort, samlade alla de bref han mottagit från henne samt kopierade dem han å sin sida sändt henne, och slutligen skaffade han sig en relation angående den period af hennes lif, som han personligen ej kände. Detta material hade han dock vid sin död 1289 blott hunnit bearbeta intill år 1282. Efter hans död öfverlämnades antagligen detta ofullbordade arbete till magister Johannes, Kristinas tyske vän, hvilken oftast tjänstgjorde såsom hennes sekreterare. Johannes tillfogade då de bref, som funnos i Stumbelen, samt en fortsättning på Petrus biografi öfver Kristina; denna fortsättning, som dock blott sträcker sig till 1288,[1] är den, som nu ingår såsom Pars III i handskriften.

Anledningen att biografien då afbröts, ehuru Kristina lefde ända till 1312, är icke känd. En nära till hands liggande förmodan är, att magister Johannes aflidit, när han fört skildringen fram till denna punkt. En annan förklaring gifves af en anonym biograf, som skref omkring 1340 — således jämförelsevis kort tid därefter. Enligt hans uppgift skulle Kristinas lidanden d. v. s. — såsom vi skulle uttrycka det — hennes hallucinationer detta år hafva upphört, i följd hvaraf biografien ej haft något att tillägga. Prof. Paulson har en tredje förklaring. 1288[2] dog Petrus de Dacia och »det synes mig — säger han— sannolikt, att det var underrättelsen om Petri död, som gjorde att dessa anteckningar, hvilka alltid skett direkt för Petri räkning, icke fortsattes.» Utan att vilja förneka sannolikheten af denna förklaring, tillåter jag mig dock att påpeka ett faktum, som möjligen talar för den gamle biografens åsikt och som kanske icke varit utan inflytande på de egendomliga sjukdomsfenomen, som i arbetet skildras. 1288 blef Kristina 45 år d. v. s. uppnådde kvinnans s. k. klimateriska ålder, och det är ej otänkbart att hennes hallucinationer upphörde såsom en följd af därmed sam-

[1] Det sista bladet i handskriften är tyvärr borta och biografien slutar nu med 1287.

[2] Såsom Lindström visat, är det riktigare att förlägga dödsåret till 1289 (februari eller mars).

manhängande fysiologiska förändringar. Egendomligt är i hvarje fall, att Birgittas hallucinationer *började* just vid samma kritiska ålder, och detta häntyder onekligen på ett samband mellan de kvinnliga sierskornas uppenbarelser och vissa rubbningar af stor betydelse i en hysterisk kvinnas lif. Detta gör mig också böjd att tillmäta den nyss citerade gamle biografens uppgift ett större värde än hvad prof. Paulson gjort. Men båda åsikterna kunna ju förenas. Tydligt är, att vi hafva att betrakta Pars III blott såsom ett af magister Johannes gjordt förarbete för Petrus de Dacias skildring — ett förarbete, som dock aldrig kom denne till handa och som därför helt enkelt fogades till dennes ej afslutade biografi. Att denna relation upphörde i anledning af den svenske minnestecknarens död — om än ej just vid den tidpunkt man i Stumbelen fick kännedom om dödsfallet — är nog ytterst antagligt, men den gamle biografens uppgift kan det oaktadt vara sann.

Det nu samlade materialet blef emellertid liggande utan att vidare uppmärksammas ända till 1339, då åtskilliga underverk inträffade, som åter bragte Kristina i erinring, och tvänne collegia stiftades till hennes ära. Hos påfven gjorde man äfven anhållan att få henne förklarad för helgon, och såsom en förberedande åtgärd härför — det är prof. Paulsons tydligen riktiga förklaring — sammanfördes allt det biografiska material, som fanns, i en enda handskrift, den som nu förvaras i Jülich, och denna bör således härröra från tiden omkring 1340, en tidpunkt, till hvilken äfven stilen hänvisar.[1] Med ledning af detta skrefs slutligen den biografi, Vita anonymi, som ofvan omtalats och hvilken antagligen skulle tjäna såsom stöd för petitionärernas begäran hos påfven. Detta förfaringssätt är åtminstone i full öfverensstämmelse med hvad som eljes var brukligt.

Det historiska värdet af den nu publicerade Pars II bör enligt min mening sättas mycket högt, särskildt af oss svenskar. De tillfällen vi eljes hafva att blicka in i medeltidens känslolif äro nästan inga. Vi hafva väl en serie af offentliga handlingar, men dessa säga oss naturligen föga, huru medeltidens människor kände och tänkte — i hvarje fall få vi icke någon omedelbar och åskådlig föreställning — och endast undantagsvis gifva de oss några inblickar i tidens privatlif. Medeltidens mera litterära skrifter äro till större delen öfversättningar, och endast Birgittas revelationer och Erikskrönikan hafva någon större, originell betydelse. Men för kännedomen om medeltidens privatlif stå de dock i värde oerhördt tillbaka för Petrus de Dacias arbete. Den bild, detta gifver oss af de

[1] De redaktionella åtgärder, magister Johannes företagit, hade antagligen blott bestått i samlandet af materialet. Från Sverige hade han först fått Pars I, som sändes, medan Petrus ännu lefde, och sedermera Pars II, som skickades efter dennes frånfälle. Jämte dessa delar förfogade han öfver sitt eget förarbete för Petrus' biografi öfver Kristina samt en samling bref. Omöjligt är icke, att denna brefsamling först 1340 fogades till Pars II och att Pars III likaledes först vid den nuvarande handskriftens utskrifvande fogades till såsom en fortsättning.

svenska munkarnes lif och åskådningssätt under 1200-talet, är väl ofta både hemsk och motbjudande, men den är slående genom sin sanning och åskådlighet — och hvar finnes väl annorstädes en så rik samling af medeltida privatbref som här?

Ej heller värdet af de direkta historiska notiserna bör underskattas. Såsom jag redan nämnt är arbetet en bland de viktigaste källorna för dominikanerordens äldre historia, och de personalnotiser, som meddelas, äro icke få.

Af ett visst intresse äro särskildt de, som lämnas om en personlighet, som inom vår kyrkohistoria numera är föga känd, men som under medeltiden tyckes hafva åtnjutit stort anseende, nämligen den heliga Ingrid. Om henne handla Ep. 38, 46 och 47 samt troligen ock 37, och tydligt är, att det sedan så berömda nunneklostret i Skeninge upprättats på hennes och Petrus' initiativ (jämf. Sv. Dipl. I n:r 885 och 886).

Det är att hoppas, att det material, som med en så sällspord omsorg här framlagts af prof. Paulson, snart måtte komma att kyrkohistoriskt bearbetas, och att detta material än ytterligare kommer att ökas antydes af publikationens öfvertitel: Scriptores latini medii æui suecani.

De arbeten, som närmast skulle följa äro Pars I af Petrus de Dacia samt magister Matthias' Copia exemplorum. Såsom ett tillägg till den nu utgifna delen utlofvar prof. Paulson ännu en, som skall innehålla ort- och personalregister samt ordbok. Önskligt vore, att utgifvaren i denna del sökte att — åtminstone approximativt — bestämma brefvens data samt möjligen ock de data i Petrus' lif, som genom brefven och biografien kunna angifvas.

H. S.

Om sättet för grundlagsändring under tiden 1809—1866. Ak. afh. af E. Arosenius. Sthlm 1895.

Det skulle helt säkert vara en fördel för den svenska historieskrifningens vänner och idkare, om all nyutkommen historisk-vetenskaplig litteratur som berör vårt land och dess historia kunde omnämnas i Hist. tidskr. Detta gäller i hög grad om den årliga skörden af gradualafhandlingar, i hvilka mycket arbete nedlägges, och hvilka alltför lätt glömmas bort. Detta kan tjäna som förklaring till att följande recension tillkommit, ehuru lång tid förflutit, sedan afhandlingen i fråga ventilerades.

Förf:s uppgift är att granska bestämmelserna om grundlagsändring före 1809 och innebörden af dem, som då och året efter inflöto i RF. och RO., samt att följa utvecklingen framåt med växlande praxis och fastställda förändringar och slutligen stanna vid de

former som voro gällande år 1866. Indelningen är gjord efter denna uppfattning, och ett innehållsregister meddelas, men en brist är det, att sidornas siffror icke där angifvas, och att texten efteråt är fortlöpande utan bestämda rubriker vid början af nya afdelningar; sidornas innehåll angifvas öfverst, men de rubriker man finner där sammanfalla icke med innehållsförteckningens. Det blir sålunda för liten öfverskådlighet.

Det är numera vanligt, att en undersökning af källmaterialet meddelas i gradualafhandlingar, liksom äfven annorstädes, hvilket är en god sak, emedan läsaren genast får en inblick i förf:s arbetssätt och en uppfattning af det nya arbetets förhållande till den förut befintliga litteraturen. Här afspisar förf. sina källor på fyra rader och hänvisar för öfrigt till noterna. Där återfinnes emellertid icke någon hänvisning till ett arbete, hvilket ingen som i Upsala studerar svensk statsrätt kan underlåta att taga kännedom om — det är prof. Alins föreläsningar öfver 1809 års RF. Det är också klart, att förf. haft dem att tillgå; de äro visserligen icke tryckta, men kunna naturligtvis i alla händelser åberopas, såsom t. ex. Reuterskiöld gjort i sitt arbete om *Svenska riksdagen*. — På sid. 2 citeras 1720 års konungaförsäkran, utan angifvande af den publikation, hvarur förf. hämtat sitt citat; i själfva verket öfverensstämmer det hvarken med ordalydelsen hos Stjernman eller i E. Hildebrands år 1891 utgifna samling af *Sveriges regeringsformer och konungaförsäkringar*, ehuru orden omgifvas med citationstecken. — På sid. 7 åberopas Naumann, *Svenska statsförfattningens hist. utveckling*, men det finns två olika arbeten med denna titel: dels utgörande band I af samme förf:s Statsförfattningsrätt, dels utgörande inledning till den stora grundlagseditionen, men äfven utgifvet separat. Utförligare titel borde naturligtvis ha meddelats. — Det må också anmärkas att vid citat ur de tryckta ståndsprotokollen sida bort angifvas och ej blott datum för öfverläggningens hållande, emedan en och samma diskussion ofta upptager ett stort antal sidor.

Rörande själfva ämnets behandling kunna för öfrigt några anmärkningar göras. Det röjer sig ibland något, som jag skulle vilja kalla falsk objektivitet. Så fort det är fråga om en rättslig undersökning böra grundlagsparagrafernas ordalag kritiskt analyseras, så att förf. får en bestämd uppfattning af deras innebörd, innan något bygges på dem. Här har förf. först på sid. 12—13 och 14 ordagrant aftryckt några paragrafer — hvilket borde ha varit onödigt — samt sedan, sid. 17 ff., blott refererat deras innehåll, om också med påpekande af några otydliga punkter. Äfven senare nöjer sig förf. alltför ofta med att referera uttalanden utan att gå dem inpå lifvet och tillse, om de äro fattade på riktiga grunder eller möjligen hvila på en missuppfattning. — Det framgår af förf:s framställning, att det ej rådde full öfverensstämmelse mellan stadgandena i RF. och RO., och att dessa till viss grad voro otydliga, men tillräcklig belysning häraf gifves icke. Dock borde mycket kunnat förklaras genom påpekande af den allmänna ställningen mellan stånden, af konstitutions-

utskottets olika sammansättning vid olika tillfällen o. d. I hela den historiska afdelningen stannar förf. alltför uteslutande vid lagtexter och vid yttranden under riksdagsdiskussionerna; personer anföras utan den minsta antydan om deras partiställning eller uppfattning i allmänhet, hvilket försvårar förståendet af deras uttalanden. Jag vill visst icke bestrida, att det bör vara skillnad mellan en statsrättslig och en historisk framställning, men så fort det gäller en utredning af en längre tids utveckling kan man med fog uppställa samma kraf på densamma som på en vanlig historik. Det är därför oriktigt att blott relatera några fakta, att blott anföra lagparagrafernas förändringar med torftiga kommentarer o. d., emedan detta blir öfvervägande annalistik, icke genetisk historieskrifning. Det kan icke med fog sägas, att ett grundlagssystem är en egen organism, så att dess utbildning är något förståeligt, skildt från annat, såsom t. ex. gäller om ett folks språk. Det förra ombildas tvärt om genom medvetna handlingar af bestämda personer eller grupper af personer, hvilkas allmänna ståndpunkt och tankeriktning inverka bestämmande. Svedelius har i *Representationsreformens historia* sökt taga hänsyn härtill, ehuru jag visst icke vill påstå att han gjort det på bästa sätt.

Den rent statsrättsliga afdelningen grundar sig på noggranna forskningar och visar, att förf. nedlagt mycken flit på sitt arbete. I en del punkter kunde en diskussion vara lämplig, men jag vill icke så pass långt efteråt begynna en dylik. Mitt slutomdöme är, att det finnes mycket godt i arbetet, ehuru jag ansett mig böra framställa en del anmärkningar. Det erfordras sådana monografier som denna för att möjliggöra en sammanfattande framställning af vår nuvarande svenska statsrätt.

K. H—d.

Une Soeur du grand Frédéric Louise-Ulrique reine de Suède. Par O.-G. DE HEIDENSTAM. Avec une introduction de M. Réné Millet ancien ministre de France à Stockholm. Portrait en héliogravure. VIII + 472 sid. Paris, E. Plon 1897.

Herr Heidenstams bok har förvärfvat en lika stor som ledsam ryktbarhet, och när den historiska kritiken går att ägna den en närmare undersökning, sker det af plikt men visserligen icke med nöje. Hela den litterära världen i Sverige känner, hvilka beskyllningar som riktats mot herr H:s sätt att begagna sig af andras forskningar. Att döma af noterna är det ett mycket betydande källmaterial, som han användt. Utom en aktningsvärd samling tryckt litteratur anföras upprepade gånger riksarkivet och k. biblioteket i Stockholm, de gustavianska papperen i Uppsala universitetsbibliotek, arkiven på Eriksberg och Sjöholm, det kungliga familjearkivet och statsarkivet i Berlin, dessutom enstaka diplomatiska aktstycken från

olika håll. Herr H. har verkligen besökt svenska riksarkivet och k. biblioteket, han har enligt egen uppgift »en gång» varit i Uppsala och han har där låtit göra »några utdrag» ur de gustavianska papperen, han lärer ha varit på Sjöholm och Eriksberg och han har själf förvärfvat några afskrifter från det kungl. preussiska familjearkivet. Enligt egen uppgift har han från originalhandlingarna kopierat anförda utdrag af handlingar i riksarkivet, k. biblioteket samt Fersenska papperen, liksom utdragen från Fredrik II:s tryckta korrespondens och Fersens skrifter. Men huru förhåller det sig i verkligheten med större delen af de källor, som anföras i hans noter?

Saken sammanhänger med frågan om hvad man kunde kalla den vetenskapliga äganderätten till historiska handlingar; herr H. har själf ställt den på denna basis. Hvad detta angår, finnes visserligen icke i och för sig, åtminstone icke i Sverige, någon sådan rätt till de handlingar, som i offentliga handskriftssamlingar äro tillgängliga. Skulle än tio forskare i rad, den ene efter den andre, vilja genomgå Lovisa Ulrikas brefväxling, lära inga hinder komma att läggas i deras väg. Men i tillämpningen lider regeln vissa undantag. Vi behöfva icke tala om det fallet, att en forskare med eller utan villkor ställer sina egna excerpter, öfver hvilka hans äganderätt är obestridlig, till en annan forskares förfogande. Det säger sig självt hvad mottagarens skyldighet i så fall är. Underlåter han att omnämna förhållandet och ändock anför det lånfångna som källa, kastar han öfver sig själf det fula skenet af ett försök att gifva sig äran af de forskningar en annan gjort. Det händer vidare, att en forskare upptäcker ett okändt eller förgätet aktstycke eller för första gången begagnar en hittills oanvänd brefsamling och bekantgör resultaten för den intresserade allmänheten. Naturligtvis *kunde* en annan ha gjort samma fynd, men det är nu en som kommit i förväg. Det gäller därvid i den historiska vetenskapen hvad som gäller t. ex. om rönen i kemien eller andra naturvetenskaper. Den, som först lyckats göra undersökningen, äger också rätt till äran af densamma, och hvar och en annan, som ger sitt arbete en vetenskaplig anstrykning, t. ex. i en historisk undersökning genom anförande af källor, är ock skyldig att erkänna detta, såsom också sed är i hela den vetenskapliga världen. Gör han det icke, kastar han öfver sig själf det fula skenet af ett försök att gifva sig äran af de undersökningar en annan gjort. Det händer slutligen, att det icke precis är fråga om en upptäckt, men att en författare tämligen uttömmande behandlat t. ex. en samling bref och därigenom gifvit andra viktiga anvisningar. En annan begagnar samma samling, med full rätt naturligtvis, men all mellanvetenskaplig takt kräfver, att han erkänner sin föregångares verk, om icke annat för att skydda sig själf mot beskyllningen för plagiat. Huru förhåller sig nu herr H. till dessa enkla och allmänt erkända regler?

Redan sid. 2 träffar man hos honom citerade »Mémoires et annotations de Louise-Ulrique reine de Suède», förvarade i k. biblio-

teket i Stockholm. Därmed åsyftas ett från Lovisa Ulrika härstammande memoarfragment, skildrande hennes ungdomsår. Det finnes anfördt i en 1811 tryckt afhandling af arkivsekreteraren O. Sundel men har återupptäckts af den bekante tyske forskaren Fritz Arnheim, som offentliggjort det i sin helhet i »Forschungen zur brandenburg. und preussischen Geschichte» band V (1892). Det är utan all fråga genom honom, som herr H. fått kännedom om detta i all sin korthet ganska intressanta bidrag till drottningens historia. Sid. 8 börja anföras Lovisa Ulrikas på k. biblioteket förvarade bref till hennes bror August Vilhelm. De äro för många år sedan begagnade och i utdrag offentliggjorda af nuvarande preussiske arkivdirektorn d:r R. Koser i »Zeitschrift für preussische Geschichte und Landeskunde». Herr H. har begagnat denna afhandling och — på sitt sätt visserligen — tillgodogjort sig äfven vissa kritiska anmärkningar, som d:r Koser där meddelat. Sid. 65 börja citaten från statsarkivet i Berlin. Det är kändt, att samtliga dessa anteckningar på vissa villkor ställts till herr H:s förfogande af d:r Arnheim. Sid. 68 börja anföras Lovisa Ulrikas bref till sin mor. Det är en samling bref för åren 1745—1748, som förvaras bland gustavianska papperen i Uppsala universitetsbibliotek. D:r Arnheim är veterligen den förste, som begagnat dem och har tryckt en mängd utdrag i »Forschungen zur brandenburg. und preuss. Geschichte» band II (1889). Genom honom ha de kommit till herr H:s kännedom. Dessa tre handskriftssamlingar äro utan fråga de förnämsta, på hvilka herr H. synes stödja sitt arbete. Det preussiska statsarkivet upphör med ens att åberopas från början af 1760-talet. Förhållandet är, att de af d:r Arnheim meddelade utdragen stannade vid denna tidpunkt. Herr H:s anföranden ur gustavianska papperen begränsas likaledes väsentligen af d:r Arnheims nyss anförda publikation och enskilda meddelanden. I öfrigt känner herr H. dem endast genom Geijers bekanta publikation om och ur de gustavianska papperen. D:r Arnheim hade lyckligtvis icke med sig den stora massan af sina utdrag ur nämnda ryktbara papper i fråga om Lovisa Ulrika, och herr H. har icke heller en rad ur denna del af samlingen. Man finner sålunda, i hvilken hög grad herr H:s handskriftsforskningar varit beroende och bestämda af hans två tyska föregångares publikationer och meddelanden. Det kan icke annat än väcka den största förvåning att i herr H:s bok icke finna ett ord härom. Namnen Koser och Arnheim söker man fåfängt blad efter blad — och dock citeras andra författare gång efter annan. Herr H., som under senare år börjat uppträda som litteratör och t. ex. i Revue des deux Mondes redogjort för svenska konst- och litteraturförhållanden, borde ha nöjt sig med denna vackra uppgift; han har i stället med ifrågavarande arbete beträdt historieskrifningens mark — och han saknar de enklaste begreppen om hvad takt och ärlighet kräfva i förhållandet författare och forskare emellan. Han har på ett uppseendeväckande sätt verkligen trädt den vetenskapliga äganderätten väl nära och han har visat en ur alla synpunkter oförklarlig otacksamhet mot den,

som frivilligt och godtroget lämnat honom viktiga bidrag till hans arbete.[1]

Det är, såsom redan medgifvits, sant, att hos oss något slags äganderätt i den meningen icke tillkommer en forskare till de af honom begagnade handskrifterna, att icke en annan skulle få begagna samma handlingar eller behandla samma ämne, och ingen har förmenat herr H. att göra självständiga studier i Lovisa Ulrikas papper. Egna studier har han också, såsom redan antydts, verkligen gjort dels i riksarkivet, särskildt i de Tessinska papperen, dels på k. biblioteket i den redan omnämnda samlingen bref från Lovisa Ulrika till brodern August Vilhelm; han har tvifvelsutan, såsom han själf upppgifver, gjort egenhändiga excerpter ur dessa samlingar. Men det är en forskning af det mest utomordentliga slag. Herr H. anför icke blott enstaka utttryck, han meddelar ur brefven vidlyftiga utdrag, omgifna af citationstecken. Så långt vi kunnat kontrollera hans citat — och vi erkänna, att vi ej gittat föra denna kontroll till slut, så oangenäma ha resultaten varit — så långt vi kontrollerat honom, har *icke ett enda citat varit riktigt*[2] Det är ej nog med att herr H. oriktigt återger enstaka uttryck, han ändrar godtyckligt drottningens ord, han inskjuter hela meningar af egen tillverkning, till hvilka icke ett spår finnes i originalen; han gör ogeneradt ett språng från början eller midten af ett bref till slutet utan minsta antydan och döljer luckan med egna fraser; han sammanslår två eller flera bref till ett enda och ger det hela ett datum, som icke passar för något. Icke får man döma ett felaktigt datum hårdt eller fördöma ett citat, som icke är ord- och bokstafsrätt troget. Allas vår ofullkomlighet i den vägen måste erkännas, Det är äfven, dess värre, sant, att en och annan historiker i hastigheten råkat sammanslå ett par bref till ett enda, ehuru det är mera sällsynt. Men de Heidenstamska vågstyckena i detta fall äro verkligen »hors concours». Ett par exempel ur högen! Sid. 90, 91, där Lovisa Ulrika skrifver till sin mor om gamle kung Fredriks kärleksäfventyr, äro två bref (i utdrag) sammanslagna till ett — under ett datum, som icke hör till någotdera. För det föregifna brefvet citeras de gustavianska papperen i Uppsala. Det bör ej förvåna, när vi upplysa, att båda utdragen återfinnas i en af Arnheims publikationer under sina verkliga data och att texten företer Heidenstamska »förbättringar». Sid. 100--101 anföres inom citationstecken ett bref från Lovisa Ulrika, naturligtvis hämtadt från de gustavianska papperen och likaledes skrifvet till hennes mor kort efter hennes äldste sons födelse — »le jour de ses relevailles» enligt herr H:s angifvande, alltså i början af 1746. Det är sammansatt af fyra bref,

[1] Hvad villkoren för begagnandet af excerpten angår, säger sig herr H. aldrig ha fattat, att några förbehåll gjordes. Det är ju möjligt, att herr H. ej gifvit akt på d:r A:s ord — det passar ej illa i stycke med det hela — men det ursäktar naturligtvis icke förtigandet af hans namn.

[2] Samma erfarenhet har en annan granskare gjort, hvilken torde komma att på annat ställe själf framlägga resultaten af sin granskning.

daterade resp. 5/2 1746, 18/2 1746, 26/12 1747 och 9/2 1748. Utdragen återfinnas alla hos d:r Arnheim. Vi ha ej själfva sett originalen men taga obetingadt för gifvet, att denne senares uppgifter äro riktiga. Vi vända bladet och finna ett nytt prof på den Heidenstamska forskningsmetoden. Det är ett bref till Tessin, daterädt Uppsala d. 6 juni 1746 och förvaradt i riksarkivet. Originalets text och den Heidenstamska må anföras sida vid sida.

Originalet.	Herr H.
Je vois par expérience que ce n'est pas dans huit jours, qu'on acquere le savoir aux universités mais je passe sur toute la mauvaise honte pour avoir la satisfaction de vous assurer de ma parfaite estime. J'ai été aujourd'hui à l'académie depuis 10 heures et demi jusqu'à 4 heures à n'entendre que du grec et du latin. Je l'avouerai, je crois qu'on peut passer son tems plus agréablement et quand tous les savants du premier ordre se revolteraient contre cet avis, j'en serai fachée, mais je ne penserai pas autrement. De quoi est-ce que je m'avise de vous faire, Monsieur, cette confidence, vous qui êtes chancelier d'Abo. Mais la sottise est faite, et je pense que vous le pardonnerez en faveur de la sincérité.	Je vois par expérience, que ce n'est pas en huit jours qu'on acquiert le savoir. On y apprend tout au plus à connaître combien on est ignorante. J'ai été aujourd'hui depuis dix heures du matin à quatre heures de relevée à entendre du grec et du latin. J'avoue que je crois qu'on peut passer plus agréablement son temps, et quand même tous les savants de cette docte ville se revolteraient contre mon dire, je ne continuerai pas moins à le penser. Mais qu'allez vous dire de cette hardie confidence, vous, chancelier de l'Université d'A bo?

Brefutdraget är längre men slutet är lika galet som början. Icke ha prinsessans ord vunnit på ändringarna.

Vi välja ett annat ställe, där, liksom i sistnämnda fall, herr H:s självständiga forskningar synas obestridliga. I riksarkivet förvaras en samling bref till Lovisa Ulrika från hennes syskon, bland andra systern Amelie af Quedlinburg. Sid. 258 är mellan citationstecken infördt ett bref från henne under dateringen 28 juli 1758, skrifvet med anledning af Lovisa Ulrikas älsklingsbroder August Vilhelms död. Till brefvet är hos herr H. fogadt ett postskriptum af innehåll, att man snart hade att motse underrättelsen, att systern, markgrefvinnan af Baireuth, *icke heller* skulle tillhöra de lefvandes antal (*aussi* ne vit plus»). Förhållandet är, att själfva brefvet är dateradt Berlin den 12 juni. Postskriptum åter är ett herr H:s påfund; det utgör i verkligheten en del af ett bref, dateradt Schwedt den 28 juli samma år. För att få innehållet att passa har herr H. tillagt det lilla ordet *aussi*, som naturligtvis icke finnes i originalet. Äfven här må en parallell göras.

Originalet.	Herr H.
Préparez-vous d'entendre au premier jour que ma soeur de Bareuth ne vit plus, elle est très mal et ne saurait se relever de sa maladie. Il paraît que le destin ne se lasse pas de nous accabler des coups les plus vifs. Que n'a-t-il commencé par moi! Je lui en aurais su gré, pourvu qu'il eût épargné les autres.	Préparez-vous à entendre au premier jour que ma soeur de Bayreuth aussi ne vit plus. Elle est très mal et ne saurait se relever de sa maladie. Il paraît que le destin ne se lasse pas de nous accabler; que n'a-t-il étrenné (!) ses coups par moi! je lui en aurais su gré.

Samma metod, att för det inbillade sammanhangets skull interpolera ord, har herr H. äfven användt på andra ställen.

Ännu ett par exempel på herr H:s sätt att umgås med sina källor! D:r Koser har i sin anförda skrift äfven infört den dikt i nio strofer, som Fredrik II i ett ömt ögonblick författade, när hans syster lämnade Preussen för Sverige. Den slutar med en vemodig tanke på framtiden, på ödet, som måhända för alltid skulle skilja de båda syskonen åt (»Peut-être pour jamais notre funeste étoile Dès ce jour va nous désunir») — men fortsätter skalden-konungen på prosa: »je me flatte que la prophétie *sera fausse*, je ne me pique point d'être augure, mais bien de vous aimer tendrement»). Herr H. anför de två första stroferna (att ej d:r Koser citeras, säger sig själft) och slutar med följande godtyckligt ändrade galenskap: »Je me flatte que la prophétie *ne* sera *pas* fausse. Je ne me pique point d'être augure» o. s. v. Han har tydligen ej gifvit sig tid att läsa dikten till slut. När herr H. en annan gång, sid. 299, (under orätt datum) inför ett bref från Lovisa Ulrika till Fredrik II rörande prins Gustafs af henne önskade giftermål med en preussisk prinsessa, hvari hon bl. a. ber honom skicka porträtt af de två, som kunde komma i fråga, låter han det sluta med följande ord, syftande på samma porträtt: »pour que j'en fasse usage, quand je trouverai *l'occasion de les faire apprécier à mon fils*». Det står i brefvet: .... »quand je trouverais *le temps propre pour en faire part au Roi et au prince!*» Hela brefvet är behandladt på liknande sätt.

Det är omöjligt att utfinna något särskildt skäl för herr H:s textförändringar. Han vill icke vinna något särskildt mål genom dem, ingenting med dem bevisa. Det är ej själfva brefven han återger, endast de allmänna intryck hans hjärna mottagit af desamma. Det ser ut, som hade det smickrat honom att låta världsmannen för en gång anlägga den historiska lärdomens skrud. Vi ha nödgats nagelfara skruden, och bakom den framskymtar en lättsinnigt naiv dilettant, obekant med lagarna för historiskt arbete, obekant med hvad takt och sed kräfva i den vetenskapliga republiken.

Vår föregående granskning har närmast ägnats brefutdragen, dels därför att dessa förekomma i så stort antal, att de åt boken

gifva en särskild prägel, dels äfven af det skäl, att den tvist, som gjort herr H:s bok ryktbar, gällt hans förhållande just till dessa utdrag. Själfva den historiska framställningen har herr H. i sitt sista inlägg i frågan mycket anspråkslöst förklarat sakna vetenskaplig betydelse, och vi tro honom gärna i detta fall. Hvad skulle det i själfva verket gagna att diskutera meningar, grundade på källor, så misshandlade som dessa äro? Brefven af politiskt innehåll ha farit lika illa som de af biografiskt och psykologiskt.

Vi förstå i själfva verket icke, hvarför herr H. valt den form han gjort för sin bok. Hvarför har han icke nöjt sig med en essai utan all lärdomsapparat? Hans verk hade sannolikt i sådant fall aldrig råkat ut för kritikens skärseld. Hvarför icke ännu hellre nöja sig med en »édition de luxe», afsedd för utdelning bland vänner och bekanta, eller med ett dedikationsexemplar till den dam, inför hvars fötter han nedlagt så många bref, »enfouies dans les archives», hvilka till stor del dragits fram af andra forskare och hvilka han själf har på ett underbart sätt korrumperat? Han hade då aldrig utsatt sig för den dom, som nu drabbat honom, icke heller för den protest, som den svenska historieforskningen måste uttala mot en sådan representant inför den franska allmänheten, låt vara att hans franska är aldrig så vacker och hans skildringar aldrig så lediga och läckra.

Herr H:s bok har väckt ett obehagligt uppseende i Tyskland — man kan ej undra därpå. Vi tro, att man ej bör gifva saken för stora dimensioner; den tyska pressen har i det fallet kommit med rena orimligheter, och d:r Arnheim själf har varit så upprörd, att han ännu i en i »Historische Zeitschrift» inryckt protest ej fullt riktigt återgifver M. Millets slutord i dennes inledning. Herrar Kosers och Arnheims forskningar i Lovisa Ulrikas historia kunna ej lida af ett arbete så utan vetenskapligt värde som detta; det kan af dem tryggt lämnas utom räkningen. Och det bör för dem vara tillfredsställande att den svenska historiska världen härmed afsäger sig all del i så sällsamma ströftåg in på vetenskapens marker, som ha skett med denna bok.

Ehd.

Öfversikt af Tidskrifter

och andra periodiska publikationer.

Arkiv för nordisk filologi. Ny följd. Bd 10: H. 1. E. Hellquist, Om nordiska verb på suffixalt -k, -l, -r, -s och -t samt af dem bildade nomina. — A. Olrik, Tvedelingen af Sakses kilder. — F. Holthausen, Zu dem altschwedischen ratten- und mäusezauber. — E. Hellquist, Beriktigande. — A. Kock, Anmälan av »Erik Björkman: Smålandslagens ljudlära». — **2.** Th. v. Grienberger, Beiträge zur ruhnenlehre. — E. Hellquist, Om nordiska verb på suffixalt -k, -l, -r, -s och -t samt af dem bildade nomina (slutet). — F. Jónsson, Anmälan av »H. Gering: Glossar zu den liedern der Edda. 2 auflage». — T. E. Karsten, Några slutanmärkningar i fråga om nordisk nominalbildning. — A. Heusler, Nekrolog öfver Julius Hoffory. — A. Kock, Ett par notiser.

Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia: H. 3. (1897). W. Berg, Skansen Kronan. — En kort relation om actionen imellan de danske og swenske wid Strömstad på Laholmen den 8 Juli 1717. Medd. af W. Berg. — E. Winding, Uddevalla kyrka 1779. Medd. af W. Berg.

Jämtlands läns Fornminnesförenings tidskrift. II, 1. H. Westin, Landsmålsalfabetet för Jämtland och Härjedalen (med karta). — **2.** P. Olson, Om Jämtlands och Herjeådalens världsliga styrelse och ämbetsmän i äldre tider. — P. Olson, Jämtlands och Herjeådalens prester före föreningen med Sverige 1645. — Gåfvor till föreningen. — P. Olson, Några uppgifter om fornminnen i Herjeådalen. — Fornhandlingar rörande Jämtlands län.

I häftet 2 är intagen en förteckning öfver bref rörande Jämtland och Herjeådalen intagna i Norsk Diplomatarium, samt aftryckta n:o 39—56 af medeltidsurkunder rörande landskapen.

Kongl. Bibliotekets Handlingar. 19. Årsberättelse för år 1896. — V. Gödel, Katalog öfver Kongl. Bibliotekets fornisländska och fornnorska handskrifter. 1.

Meddelanden från Svenska Riksarkivet, utg. af C. T. Odhner. Årsberättelse för år 1896. — B. Taube, Bidrag till Riksarkivets äldre historia. A. Om öfverflyttningen till Riksarkivet af handlingar från furstendömets arkiv 1620. B. Om Riksarkivets tillstånd efter slottsbranden den 7 Maj 1697. — Th. Westrin, Förteckning öfver i Riksarkivet förvarade urkunder rörande Sveriges konungahus.

Nordisk Tidskrift för Vetenskap, Konst och Industri. Utg. af Letterstedtska föreningen genom O. Montelius. **1897, 6.** C. St. A. Bille, Forfatningslivet i de Forenede Stater. 1. — K. Piehl, Hvad lär oss det gamla Egypten? — **7.** O. Montelius, Ett framtida svenskt nationalmuseum. — C. St. A. Bille, Forfatningslivet i de Forenede Stater. 2. — Anm. af G. Bang, Europeisk kulturhistoria.

Samlaren. Tidskrift utgifven af Svenska Literatursällskapets arbetsutskott. **Årg. 18. (1897).** Redogörelse för Svenska Literatursällskapets årsmöte. — K. Barr, Olof Broman. Vår första romanförfattare. — J. Paludan, Til Oplysning om et Par ældre svenske Digte. — J. Kruse, Några nya Nordenflychtiana. — O. Sylwan, Anteckningar om författararvoden under frihetstiden. — O. Sylwan, Sällskapet Vitterlek. — L. Weibull, Ännu en gång Bengt Lidner i Lund. — H. Lundström, När utkom Luthers lilla katekes första gången på svenska? — Genmäle. — E. H. Lind, Svensk literaturhistorisk bibliografi. 15. 1895. — **Bilagor:** 1500- och 1600-talens visböcker utgifna af Adolf Noreen och Henrik Schück. 4. Per Brahes visbok. — Holofernes och Judit. Ett drama från reformationstiden. Utgifvet med en inledning om dess utländska förebilder af Otto Sylwan.

Statsvetenskaplig Tidskrift för politik-statistik-ekonomi utgifven af C. A. Reuterskiöld, Oscar Alin, Hugo Blomberg, Pontus E. Fahlbeck. Årg. 1. (1897—98): H. 1. O. Alin, Hans Järtas koncept till regeringsform. — P. Fahlbeck, Den nyare nationalekonomien. — G. Sundbärg, De anglosachsiska folkens andel i verldsproduktionen och samfärdseln. — Referat: E. Hildebrand, Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar, anm. af C. Hallendorff.

Svea. Folkkalender för **1898. Årg. 54.** S. Natt och Dag, När svenska flaggan försvann från Pejpussjön. Sjökrigshistorisk skizz från Karl XII:s dagar.

Ymer. 1897, 3. C. Wibling, Ulföfynden.

Historisk Tidskrift, Syvende Række, udgivet af den danske historiske Forening ved dens Bestyrelse. Redigeret af J. A. Fredericia. **Bd 1: H. 1.** J. Clausen, Franske literater i Köbenhavn på Frederik den femtes tid. — S. Nygård, Danske personnavne og stednavne. En sproglig-historisk undersögelse. — Smaastykker: K. Erslev, Forliget af 11 Februari 1340. — Nyt fra historisk Videnskab i Ind og Udland.

Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 8: H. 4. A. Tuxen, Altona i Perioden fra 4.—22. December 1813. — A. Tuxen, Fredriksorts Belejring 1813. — A. Tuxen, Glückstadts Belejring 1813—14.

Finska fornminnesföreningen. Finskt Museum 1897. H. Appelgren, Svenskarnes inflyttning i Finland.

Finsk Tidskrift utgifven af M. G. Schybergson och R. v. Willebrand. **1897, 9.** M. G. Schybergson, Konflikten mellan senaten och generalguvernör Zakrevskij 1825. — M. G. Schybergson, Historien i skolan. — I bokhandeln: C. G. Malmström, Sveriges politiska historia från kung Karl XII:s död till statshvälfningen 1772. D. 3, anm. af M. G. Schybergson. — Svenska riksrådets protokoll. 1640, 41. H. 1. Utg. af Severin Bergh, anm. af M. G. Schybergson. — Y. Nielsen, Bodösagen, anm. af M. G. Schybergson. — **10.** M. G. Schybergson, Konflikten mellan senaten och generalguvernör Zakrevskij 1825. — **11.** W. Söderhjelm, Jakob Grots brefväxling med Pletneff. — I bokhandeln: Ad. Neovius, Anteckningar rörande Borgå stads och sockens historia, anm. af M. G. Schybergson.

Historiallinen Arkisto. 15. (1897). K. G. Leinberg, Till fordna skolrektorn i Åbo, sedermera biskopen i Reval Christian Agricolas och hans närmaste efterlefvandes minne. — K. G. Leinberg, Ur Åbo slotts minnen. — Grefve Axel Leijonhufvuds diarium öfver utgångna bref. Medd. af K. G. Leinberg. — Om tillståndet i östra Finlands några prestgäll närmast före och efter freden i Åbo. Medd. af J. M. Salenius. — Ett Register om mångehånde, som Erasmus, så wäll som Jacob Teijttus

udj sine Registrationer öffuer hela Findland förfatet haff:r. Anno etc. 56. Från Svenska Riksarkivet. Konglig Majestäts Arf och Eget i Finland 1537—74. Medd. af K. G. Leinberg.

Meddelanden från industristyrelsen i Finland. H. 26. (1897). T. Hultin, Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. 2.

Nutid. Tidskrift för samhällsfrågor och hemmets intressen. Redigerad af Helena Westermarck. **1897. (Juli—Augusti).** Minnen från finska kriget 1808—1809. Medd. af Helena Westermarck.

Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 34. Förhandlingar och uppsatser. 10. 1895—96. G. Cygnæus, Drag ur Finlands teaterhistoria under sextonhundratalet. — K. G. Leinberg, Finska studerande vid utrikes universiteter före 1640. — C. G. Estlander, Ur Wetterhoffska pappren. — Bref från Messenius till Rothovius, dateradt den 30 septemb. 1636. Medd. af Rolf Lagerborg. — P. Nordmann, Per Brahe och Arnold Messenius. — Första bladet i det n. v. Helsingfors historia. Medd. af P. Nordmann.

Teologisk Tidskrift. (Helsingfors). Utg. af C. G. Rosenqvist.. **1896, 5.** H. Råbergh, En fridsbild från stora ofredens dagar.

Deutsche Litteraturzeitung 1897, 35. C. Mettig, Geschichte der Stadt Riga, anm. af A. Bergengrün. **45.** K. Waliszewski, Pierre le Grand, anm. af Schirren.

Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. Neue Folge. In Verein mit G. Buchholz, K. Lamprecht, E. Marcks herausgegeben von Gerhard Seeliger. **Jahrg. 2. 1897/98. Vierteljahresheft 3.** F. Rühl, Der Ursprung der jüdischen Weltära. — A. Hollaender, Der Theologe Matthias Flacius Illyricus in Strassburg in den Jahren 1567—1573. — J. Krebs, Verhandlungen mit Melchior von Hartzfeld über die Zurückführung Karls II auf den englischen Thron (1649—1650). — H. Ulmann, Preussen, die bewaffnete Meeresneutralität und die Besitznahme Hannovers i J. 1801. — O. Masslow, Bibliographi zur deutschen Geschichte. — **Monatsblätter 5/6.** H. Hüffer, Die Denkwürdigkeiten Paul Barras'. — Kritiken.

Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg. 1897, 1. K. Wittich, Aus den ungedruckten Papieren des Administrators Christian Wilhelm.

Göttingische gelehrte Anzeigen. 1897, Juli. O. Klopp, Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. 3, anm. af K. Wittich. — **Oktober.** Protokolle und relationen des Brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. Meinardus. Bd 4, anm. af Albert v. Ruville. — Inventare Hansischer Archive. Bd 1: Kölner Inventar, anm. af Ilgen. — Hanserecesse. 1256—1430. Bd 8, anm. af F. Frensdorff.

Historische Zeitschrift. Herausgegeben von Fr. Meinecke. **XXXXIII, 3.** R. Pöhlmann, Die Anfange des Sozialismus in Europa. Th. 1. — O. Hirschfeld, Decimus Clodius Albinus. — Literaturbericht (bl. a. G. Lindström, Anteckningar om Gotlands Medeltid, Bd 1—2, anm. af D. Sch. — W, Christensen, Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466, anm. af E. Baasch. — A. Brandrud, Klosterlasse, anm af D. Sch. — Geheimrath Detlov v. Ahlefeldt's Memoiren aus den Jahren 1617 bis 1659. Herausg. v. Louis Bobé, anm. af D. Sch. — Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udg. ved Yngvar Nielsen. Förste Række: Danske og engelske Aktstykker; C. J. Anker, Uddrag af diplomatiske Indberetninger om

Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814; C. J. Anker, Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse, anm. af D. Sch.). — Notizen und Nachrichten.

Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Bd 18. H. 3, 4. K. H. Karlsson, Die Berechnungsart d. Minuta-Servitia.

The English Historical Review. Edited by S. Gardiner and R. L. Poole. **1897, October.** Maitland, Canon law in England. 3: William of Drogheda and the universal ordinary. — E. Armstrong, Venetian despatches on the Armada and its results. — J. R. Tanner, The administration of the navy from the restoration to the revolution. 2. — T. Holland Rose, The unstamped press 1815—1836. — J. W. Headlam, Heinrich von Treitschke. — Notes and documents. — Reviews of books (bl. a. M. G. Schybergson, Geschichte Finnlands, anm. af W. R. Morfill). — Notices of periodicals. — List of recent historical publications. — Index.

The Fortnightly Review. 1897, October. C. Sutcliffe, Scandinavia and her king.

Macmillan's Magazine. 1896. T. 74, Juni. Gustavus Adolphus and the first Scotch brigade.

Scottish Review. 1896. T. 28, July. R. S. Mylne, Christina, queen of Sweden.

Revue Historique. 1897, Septembre—Octobre. H. Vast, Les tentatives de Louis XIV pour arriver à l'Empire. — H. Sée, Les idées politiques de Diderot. — H. J. Round, La bataille de Hastings. — A. de Ganniers, Le générat Vergès et les derniers jours de Charette en Vendée (24—29 mars 1796). — A. Stern, Charles Engelbert Oelsner. Notice biographique accompagnée de fragments de ses Mémoires relatifs à l'histoire de la Révolution française; suite. — Bulletin historique: France. L'agrégation d'histoire, par G. Monod. Publications relatives au moyen âge, par Aug. Molinier. — Temps modernes, par G. Monod. — Belgique, 1886—1896, par Eugène Hubert; 1:re partie. — Comptes-rendus critiques. — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie. — **Novembre—Décembre.** A. Bouché-Leclercq, L'astrologie dans le monde romain. — Fr. Funck-Brentano, Notice sur les chartes de coutumes de Pouy-Corgelart et de Bives. — G. Blondel, Le congrès des historiens allemands à Innsbruck et la science de l'histoire en Allemagne. — Bulletin historique: France, par A. Lichtenberger et G. Monod. — Belgique, 1886—1896, par Eug. Hubert; suite. — Comptes-rendus critiques (bl. a. E. R. Daenell, Die Kölner Konfœderation vom Jahre 1367 und die Schonischen Pfandschaften, anm. af G. Blondel). — Publications périodiques et sociétés savantes. — Chronique et bibliographie.

Académie royale de Belgique. Compte rendu des séances de la commission royale d'histoire. **Séc. 5: T. 6: 5.** E. Wulff, Studier rörande Göteborgs äldsta författning.

Rättelser.

S.	85	r. 1	nedifr.	läs	*Hadeln*
»	120	» 10	»	»	*olyckligtvis*
»	145	» 11	»	»	*5 bataljoner*
»	51 Gr.	r. 15	uppifr.	»	27/8 *1709*

Åtföljer Hist. Tidskrift 1897.

Några erinringar

med anledning af herr A. Hammarskjölds framställning af expeditionen till Vesterbotten 1809.

AF

G. LAGERBRING.

Det är icke så alldeles sällsynt i våra dagar, att personer, som syssla med historiskt författarskap, söka framställa såväl historiska tilldragelser som de därvid medverkande personerna i »ny belysning» som det heter, och att driffjädern därtill får sökas i vederbörandes förhoppning, att de därigenom själfva skola förvärfva sig anseende såsom själfständige och skarpsynte forskare. Mera ovanligt är däremot, att de för detta ändamål välja ämnen, som på grund af sin natur äro för dem helt och hållet främmande. Så har emellertid förhållandet varit med herr A. Hammarskjöld, hvilken, utan att veterligen äga den minsta fackkunskap på det militära området, tagit sig före att i sin uppsats »Gustaf Wachtmeister, hans slägt och hans fälttåg» icke allenast skildra, utan äfven försöka från ren facksynpunkt bedöma och kritisera militära operationer och militära befälhafvares åtgöranden. Den i vissa afseenden misslyckade expeditionen till Vesterbotten år 1809 har därvid fått tjäna honom som ämne, men med det resultat, att den insiktsfulle läsaren verkligen känner sig tveksam, då han skall afgöra, hvilkendera bör anses minst lyckad, själfva expeditionen eller herr H:s skildring däraf.

Jag förbigår här helt och hållet själfva expeditionens förlopp, då detta torde redan, innan herr H:s afhandling utkom, vara till fullo kändt af hvarje för detta ämne intresserad läsare, och vill endast sysselsätta mig med de begångna felen, hvilka också synas utgöra ett för herr H. mycket begärligt ämne. Jag kan då icke underlåta att till en början uttrycka min förvåning öfver, att man numera, sedan denna expedition blifvit så många gånger i skrift behandlad, skall behöfva författa långa, genom flera tidskriftshäften gående afhandlingar för att framkonstruera dessa fel. De synas mig — åtminstone de viktigaste af dem — ligga i öppen dag, och

kunna, om man frånser från sådana, som möjligen begingos af underordnade, hänföras till tre kategorier, nemligen de, som begingos af *regeringen*, af befälhafvande generalen *Wachtmeister*, och af — om också i mindre grad, — öfveramiralen *Puke*. Därtill har nu herr Hammarskjöld försökt framkonstruera en fjärde kategori, nemligen sådana, som skulle hafva begåtts af generaladjutanten för yttre ärendena *Lagerbring*, och dessa sistnämnda synes herr H. finna vara de mest graverande. Som det emellertid är just hans framställning i detta afseende, som förmått mig att fatta pennan, skall jag särskildt egna min uppmärksamhet däråt, och vill nu endast i största korthet antyda de viktigaste af de fel, som vid detta tillfälle *verkligen* af de trenne förstnämnde begingos. *Regeringens* fel bestodo i expeditionens synnerligen otillfredsställande utrustning samt i det sätt, hvarpå öfverbefälhafvarfrågan behandlades, hvarigenom de så ytterst intrasslade och till följd däraf sedermera så ödesdigra befälsförhållandena uppstodo, men hvilka naturligtvis icke hafva det minsta att skaffa med den utsedde öfverbefälhafvarens kända tapperhet och duglighet i och för sig.

Mot *generalen Wachtmeister* kan anmärkas, *att* han icke, *innan* han anträdde marschen mot Umeå, sökte hos Puke klargöra det förhållande, i hvilket han stod till honom, hvarigenom han kunnat undvika att vid första rapport om ryssarnes annalkande anse sig skyldig att hos denne inhemta nya förhållningsorder, *att* han, om detta också delvis kan förklaras af den totala bristen på kavalleri, allt för långsamt utförde framryckningen mot Umeå, *att* han tillbringade ett helt dygn vid Säfvar utan att kunna förmå sig fatta ett afgörande beslut vare sig att rycka framåt eller att gå tillbaka, samt *att* han, när han nu kom att blifva stående vid Säfvar, icke vidtog några anstalter för att trygga och genom fältarbeten förstärka sin ställning, hvartill kom, att trupperna vid Säfvar, rent taktiskt sedt, voro mycket illa disponerade.

Herr H. synes visserligen vilja på sätt och vis ursäkta Wachtmeister för hans villrådighet vid Säfvar därmed, att han väntade på den budbärare, han afsändt till Puke, men ett sådant sätt att se sakerna är ur militärisk synpunkt fullständigt ohållbart. En underbefälhafvare, som är så långt skild från sin öfverbefälhafvare, som Wachtmeister var vid Säfvar, *måste* på eget ansvar, då fienden påtränger, fatta sitt beslut. Och detta synes här icke böra hafva varit så synnerligen svårt. Hans skyldighet hade naturligtvis varit att med alla till buds stående medel försöka få reda på, om och när ryssarne verkligen anryckte från Umeå, och, om han då funnit Säfvar-positionen olämplig till försvar, oförtöfvadt förflytta sin trupp till den i hans ögon bästa positionen, hvilken synes varit Djekneboda. Därom hade han gifvetvis att fortast möjligt rapportera till Puke, hvilken däröfver icke behöfde på minsta vis »brusa upp», ty för Puke var det ju fullkomligt likgiltigt, *hvar* Kamenski infångades, om det skedde vid Umeå, Tefte, Säfvar eller Djekneboda, blott det skedde. Dessa synpunkter, som för en mi-

litär framställa sig så enkla och naturliga, synas helt och hållet hafva gått öfver herr H:s horizont. Herr H. tyckes nemligen föreställa sig, att en befälhafvare i fält får hängifva sig åt huru lång sysslolöshet som helst, blott därför att en af honom utsänd budbärare icke kommer tillbaka på beräknad tid, men en sådan uppfattning håller icke streck inför den militära kritiken. Har budbäraren på sitt uppdrag användt längre tid, än han nöjaktigt kan förklara, skall han för sitt fel ställas till ansvar och straffas, men något skäl för befälhafvaren att upphöra med all tankeverksamhet rörande skötandet af de trupper, som blifvit honom anförtrodda, *utgör detta förhållande icke.* Jag återkommer emellertid till detta ämne längre fram.

De fel, man kan tillskrifva *öfveramiralen Puke*, bestodo dels uti den mindre tillfredsställande samverkan, som åvägabragtes mellan landtarméns och flottans rörelser, dels uti det sätt, hvarpå han anordnade arméns framryckning. Den kategoriska ordern till Wachtmeister att framrycka till och intaga Umeå var det hans fullkomliga rätt att gifva, men antingen skulle han i och med detsamma gifvit Wachtmeister full handlingsfrihet, för den händelse oförutsedda omständigheter inträffade, eller också skulle han, om han fortfarande ansåge sig såsom högste befälhafvare *äfven öfver landtarmén*, ha åtföljt denne på dess frammarsch. Ty att Wachtmeister skulle vid hvarje oförutsedd eventualitet inhemta nya förhållningsorder hos en på flere timmars väg bakom armén sig uppehållande högste befälhafvare, är ur militärisk synpunkt alldeles orimligt. Icke ens när armén på återtåget kom till Djekneboda, infann sig Puke för att göra sin vilja gällande, och de kraftuttryck, som, enligt Sparre, några sjöofficerare lagt i hans mun, såsom: »Jag trodde mig hafva fullgjort det ansvarsfulla uppdrag jag fått, då trupperna blifvit lyckligt satta i land, och jag sagt hvart de skulle gå; befälhafvande generalen tillhör att visa dem vägen till äran», jemte flera dylika yttranden klinga mycket egendomligt från en högste befälhafvares mun och kunna icke fritaga Puke från ansvaret för de intrasslade befälsförhållanden, som under denna expedition varit rådande. *Antingen* var Puke fortfarande den befallande, och då skulle han hafva åtföljt armén, *eller* också skulle han hafva öfverlemnat befälet öfver landtarmén åt Wachtmeister, och då var det denne, som befallde, utan att först inhemta Pukes samtycke. Herr H. är också genast färdig med att förklara Puke »oduglig» till det befäl, som blifvit honom anförtrodt. »Detta Pukes handlingssätt», säger han nemligen sid. 125, »visar hans odugliget till ett så högt och kompliceradt befäl, som han förde år 1809». Detta är naturligtvis att gå alldeles för långt, då det gäller en så om sitt fäderneslaad förtjänt man som öfveramiralen Puke, men herr H:s odugligletsförklaringar äro, såsom jag nedan skall visa, ej heller mycket att fästa sig vid.

Förutom här ofvan i korthet antydda fel och misstag vid den mycket omskrifna expeditionen till Vesterbotten, och som, så att säga, ligga i öppen dag äfven för den, som icke stått ut med att läsa herr H:s långa afhandling i ämnet, har nämnde herr H. trott sig finna åtskilliga andra felaktigheter, hittills okända eller ouppmärksammade, men som det nu varit hans skarpblick förunnadt att upptäcka och framdraga i ljuset. En uppmärksam läsare finner dock snart, att af denna förmenta skarpblick egentligen icke förmärkas några spår i herr H:s afhandling, som tvärtom innehåller en mängd omdömen, hvilka måste betecknas såsom skefva, ensidiga, partiska och vilseledande.

De fel, herr H. tror sig hafva upptäckt, har han i regeln påbördat Wachtmeisters generaladjutant för yttre ärendena, dåvarande öfversten Lagerbring. Så vidt jag ur herr H:s framställning kunnat utleta, skulle det hufvudsakliga, som han vill lägga Lagerbring till last, vara *dels* att han gifvit Wachtmeister åtskilliga dåliga råd, hvaribland särskildt framhållits, att han skulle varit den, som förmått Wachtmeister att stanna vid Säfvar, samt *dels* att han, sedan han blifvit afsänd till Puke för att begära nya förhållningsorder, skulle varit otillbörligt länge på vägen. För öfrigt gör han honom medansvarig för allt, som med skäl kan förebrås Wachtmeister, i det herr H. synes föreställa sig, att Lagerbring kommenderade icke blott hela armén utan äfven högste befälhafvaren själf. Det synes därför vara nödvändigt att först klargöra, i hvad egenskap Lagerbring *verkligen* deltog i denna expedition. Han var, såsom kändt torde vara, *generaladjutant för yttre ärendena* och ingenting annat, och bör sålunda också uteslutande i denna sin egenskap bedömas. Hvad hade nu en sådan enligt den tiden gällande instruktioner att göra? Stabstjenstgöringen i fält ordnades under 1808—1809 års krig enligt den år 1806 utfärdade »Kongl. Maj:ts nådiga föreskrift för arméns generalstab», underskrifven af Mauritz Klingspor. Enligt denna instruktion skulle högste befälhafvaren närmast under sig hafva »generaladjutanter hvilkas antal bestämdes efter arméns styrka och operationer, samt skulle hvar och en af dem kunna förrätta allt hvad embetet tillhörde, ehuru i anseende till ärendenas olika natur göromålen dem emellan fördelades.» Denna anordning hade blifvit satt i stället för den af Tibell föreslagna, fullkomligt riktiga bestämmelsen, att det skulle finnas *en* stabschef. På tal om dessa bestämmelser säger också Sparre: »men härmed var oredan icke fullkomlig, utan anbefaldes därjämte, att de skulle omvexla med hvarandra, i deras befattningar, på sätt högste befälhafvaren fann för godt. En skulle för tillfället vara generaladjutant för expeditionen eller de inre ärendena, och en generaladjutant af dagen eller för de yttre ärendena. Den förre, som på befallning utfärdade alla skriftliga order, kunde således i viss mån tvinga den sednare att göra tvärt emot hvad han, på det hotade stället närvarande, ansåg tjänligast.» Häraf framgår nu tydligen för hvarje militäriskt bildad person, att någon stabschef i modern bemärkelse icke fanns på

den tiden och att det sålunda är *fullkomligt orätt af herr H. att kalla Lagerbring vare sig för Wachtmeisters stabschef eller för hans närmaste man.* Alla de åsikter, han ur detta falska åskådningssätt framkonstruerar rörande Lagerbrings åtgöranden vid ifrågavarande expedition, falla därför också på premissens oriktighet. Skulle man tala om någon »närmaste man» till Wachtmeister, så tillkom denna benämning, i öfverensstämmelse med Sparres ofvan citerade framställning, i första hand generaladjutanten för de *inre* ärendena, men denne hette *icke* Lagerbring, utan *Schulzenheim.*[1] En sådan uppfattning finner också stöd i ett uttalande af Sveriges dåvarande statsminister för utrikes ärendena *L. von Engeström*, hvilken i sina »Minnen och anteckningar» något berör expeditionen till Vesterbotten. Han säger nämligen, sedan han framstält några anmärkningar rörande Wachtmeister såsom öfverbefälhafvare, följande: »Hans generalstabschef öfverste Schulzenheim sades äfven vara något konfys». Däremot kan nu visserligen invändas, att uttalandet icke kan vara af så stor betydelse, då det härrör från en civil man, men först och främst har väl v. Engeström icke kunnat vara *mera* civil än herr H., och för det andra måtte väl militäriskt omdöme i lika hög grad kunna tillerkännas en civil statsminister som en civil fil. kandidat. Men vare nu därmed huru som helst, så tager herr H. i alla fall fullständigt miste, då han upprepade gånger yttrar: »Wachtmeister och Lagerbring ansågo,» »Wachtmeister och Lagerbring ville», »Wachtmeister och Lagerbring voro villrådige» etc., hvarigenom det nästan ser ut, som om herr H. föreställer sig, att befälet öfver en armé föres af en firma, denna gång af honom inregistrerad under firmabenämningen »Wachtmeister & Lagerbring». Sparre, som herr H. föröfrigt mycket gärna citerar, säger ju dessutom, att Wachtmeister hade *många* rådgifvare, hvaribland han särskildt nämner fortifikationsöfversten Cedergren såsom egande hans stora förtroende. Skulle man skrifva i den Hammarskjöldska stilen, skulle det väl därför egentligen heta: »Wachtmeister, Schulzenheim, Lagerbring, Cedergren m. fl. befalde att armén» etc. Det orimliga i en sådan uppfattning inses ju emellertid lätt. Låtom oss därför en gång för alla komma ihåg, att vid hvarje truppstyrka, stor eller liten, högste befälhafvaren är *en*, och de öfrige hans underordnade. En befälhafvare i våra dagar börjar därför också vanligen sina order med: »Jag befaller etc.» och icke, såsom herr H. synes föreställa sig, »jag och min stabschef befalla.»[2]

Hvad nu ifrågavarande expedition beträffar, har för öfrigt *Lagerbring lyckligtvis själf under sin lifstid* varit i tillfälle att klar-

[1] Samtliga order och rapporter, som under denna expedition utgått från chefen, general Wachtmeister, och som i våra dagar skulle kontrasignerats af stabschefen, äro också, så många jag haft tillfälle att se, kontrasignerade af Schulzenheim eller den, som förrättade hans tjänst, och *icke* af Lagerbring.

[2] Jag har naturligtvis med ofvanstående icke velat i minsta mån underkänna det inflytande, en våra dagars kraftfull och duglig stabschef, som

göra sin ställning till högste befälhafvaren. I en år 1844 utgifven soldattidskrift förekommer nemligen förutom en biografi öfver Lagerbring äfven några meddelanden från striden vid Säfvar, hvaruti L. af misstag benämnes »chef för Wachtmeisters generalstab». I det påföljande häftet finnes emellertid intagen en rättelse af Lagerbring själf, hvaruti han säger, att han icke innehade ofvannämnda befattning, utan »*endast* var tjänstgörande generaladjutant för yttre ärendena». *Och därmed torde talet om Lagerbring såsom »närmaste man» eller rent af såsom innehafvare af något slags kompaniskap med Wachtmeister i fråga om högsta ledningen af kustarmén en gång för alla vara vederlagdt.*

Närmast i ordningen torde nu vara att undersöka, om Lagerbring i *sin egenskap af generaladjutant för yttre ärendena* låtit något fel komma sig till last. Strax efter debarkeringen vid Ratan kommenderades han såsom chef för avantgardet, fördref med detta de ryska posteringarne vid Djekneboda, hvarefter han rapporterade sig ämna fortsätta framryckningen, »såvida herr generalen icke annorlunda befaller,» hvilket uttryck, fullkomligt militäriskt riktigt, just också visar, i hvilken underordnad ställning Lagerbring ansåg sig stå till högste befälhafvaren. Under marschen till Säfvar förde han sannolikt fortfarande avantgardet, men där uppehöll sig också högste befälhafvaren, och man känner icke, att Lagerbring *personligen* därvid begått något fel. Efter framkomsten till Säfvar afsändes han till Puke, och till generaladjutant i hans ställe förordnades öfveradjutanten Stackelberg. I de med rätta klandrade dispositionerna före striden vid Säfvar hade Lagerbring således ingen del. Däremot kan man ej annat än finna det ur vissa synpunkter mindre välbetänkt, att till öfverbringare af rapporten till Puke användes just generaladjutanten för yttre ärendena, och många, äfven bland de i striden deltagande, hafva beklagat sig däröfver, särskildt af den anledning, att de skattade Lagerbrings militära förmåga mycket högt, och därför gärna sett honom kvar vid armén under förberedelserna till striden. Men detta kan ej läggas Lagerbring till last, ty en militär går dit han blir beordrad. Under sjelfva striden vid Säfvar, i hvilken L. efter sin återkomst tog del, har han ej heller, såvidt kändt är, gjort sig skyldig till något fel i sin egenskap af generaladjutant, och ej heller under den sedermera företagna reträtten. Tvärtom nämner Wachtmeister honom i sin rapport bland de främste, som utmärkt sig. *Det torde således få anses konstateradt, att Lagerbring vid förrättandet af den tjänst, till hvilken han vid denna expedition uteslutande var beordrad, nemligen generaladjutantens för yttre ärendena, icke, såvidt kändt är, gjort sig skyldig till någonting klandervärdt.* Jag har därmed naturligtvis icke påstått, att icke några fel af honom *möjligen kunnat* blifva begångna, och skulle de sakkunnige personer, som nu äro

enligt nu gällande instruktioner blifvit med en dylik plats verkligen beklädd, kan utöfva på en högste befälhafvare, hvilken genom obeslutsamhet och villrådighet visat sig vara ett sådant förtroendeuppdrag mindre vuxen.

sysselsatta med skrifvandet af detta krigs historia, upptäcka några sådana, är det deras både rätt och plikt att framhålla dessa, men jag är i så fall också öfvertygad om, att detta kommer att ske på ett fullt objektift sätt, så att hvarje sak får gälla, för hvad den verkligen är. Hitintills hafva emellertid icke några sådana fel blifvit påvisade, och icke heller har herr H. kunnat göra det. Men menar nu denne, må så vara, att L. icke såsom generaladjutant låtit någonting komma sig till last, han har dock gifvit Wachtmeister en mängd dåliga råd och är sålunda icke utan skuld för expeditionens olyckliga utgång. Jag svarar därpå, *att detta hvarken är af någon bevisadt eller kan af någon styrkas.* Hvad Wachtmeister och Lagerbring möjligen talat vid hvarandra, det vet ingen. Wachtmeister har därom icke sagt ett ord och Lagerbring icke heller, lika litet som någon annan af de i expeditionen deltagande. Att då, långt efter det samtlige de medverkande gått ur tiden, komma och lägga än det ena, än det andra obevisade yttrandet i deras mun, är ett tillvägagående, som åtminstone icke kan kallas ridderligt, och så gör icke heller någon historisk författare, som har anspråk på aktning för sig och sina skrifter. Man har visserligen i den omständigheten, att Lagerbring år 1836 uppträdde offentligt till försvar för sin gamle general, velat se ett bevis för att han redan *under expeditionen* framställde de åsikter, han i nämnda skrift förfäktar, men till en sådan slutsats eger man intet berättigande. Man bör nämligen komma ihåg, att Lagerbrings sistnämnda år utgifna »Betraktelser» voro *uteslutande* ett försvar för Wachtmeister, som blifvit många gånger på ett skoningslöst sätt anfallen, och att Lagerbring där söker i så förmildrande dager som möjligt framställa Wachtmeisters åtgöranden är en alldeles naturlig följd af skriftens karaktär af ren försvarsskrift. Man har också velat påstå, att denna Lagerbrings skrift var afsedd lika mycket till försvar för författaren själf som för Wachtmeister, men detta är ett fullkomligt misstag, hvilket bäst bevisas af det enkla sakförhållande, *att Lagerbring hvarken då eller sedermera under sin återstående lefnad någonsin var utsatt för ett enda anfall med anledning af sitt personliga deltagande i expeditionen.* Han hade därför vid detta tillfälle icke den minsta anledning att uppträda till sitt eget försvar. Först 18 år efter hans död utsåddes genom Sparres broschyr det giftiga frö, som, efter att sedan hafva spirat upp till planta, nu slutligen under herr H:s speciella hägn synes vilja slå ut i full blom. För att nu betaga samma planta möjligheten af att äfven sätta frukt torde tiden vara inne att upprycka den med roten.

Då emellertid herr H., såsom ofvan påpekades, ej förmått framkomma med ett enda bevis för sina påståenden och anklagelser, har han också sett sig nödsakad att framställa dem i uttryck sådana som »det ser likväl ut, som om Wachtmeister i det längsta velat fortsätta marschen söderut, men att Lagerbring förmått honom att afbryta densamma,» »det synes således hufvudsakligen ha varit La-

gerbring som öfvertalat Wachtmeister att stanna vid Säfvar», »Wachtmeister måste således ha blifvit öfvertalad af någon» o. s. v. »Det synes» och »det ser ut» heter det öfverallt», men för mig »synes det» och »ser ut», som om den, hvilken icke på något annat sätt kan bevisa sina sårande, på heder och ära gående anklagelser mot fosterlandsälskande, ridderlige och tappre män, bör sluta med att uppträda som historisk skriftställare. På ett ställe har emellertid herr H. verkligen försökt sig på ett slags bevis, hvilka försök dock mera än något annat karakteriserar hans författareskap. Därmed förhåller sig på följande sätt. Sparre berättar i sin ofvan omtalade broschyr, hurusom hans regementsbefälhafvare Hederstjerna vid återkomsten från Wachtmeister, hos hvilken han anhållit, att Kronobergs regemente såsom mera uttröttadt än öfrige trupper skulle efter någon hvila få utgöra arriergardet, påstod sig blifvit afbruten — »af hvem vill han icke säga», med den erinran, att äfven de öfriga trupperna behöfde hvila. Hederstjerna skulle då hafva blifvit förargad och svarat denne »hvem» häftigt. Hammarskjöld säger nu först och främst, att »Sparre själf var vittne till detta Hederstjernas uttalande». Detta framgår dock icke med säkerhet af Sparres egen berättelse, ty efter att först hafva yttrat: »Vid» hans (Hederstjernas) återkomst märkte *vi*[1] genast att han blifvit förargad», fortsätter han: »några ibland officerarne» (icke några bland oss) »som han plägade hedra med sitt förtroende, gingo honom till mötes». Att Sparre, som då var en 19-årig fänrik och endast en helt kort tid tillhört regementet, skulle hört till regementsbefälhafvarens förtrogne, och att han själf skulle velat gifva sig ett sådant betyg, är just icke mycket sannolikt. Han har nog hört berättelsen af några äldre officerare, och det uttryck, »vi lofvade förtigenhet», hvarmed han afslutar sin skildring, kan mycket väl betyda, att Hederstjernas yttranden meddelades inom kamratkretsen, och att där »förtigenhet» enligt Hederstjernas önskan utlofvades. Dette vill jag dock ingalunda anse som *bevisadt*, ty jag skulle då göra mig skyldig till samma svaghet i bevisföringen som herr H. själf. Saken är icke heller af så stor vigt, ty till olycka för herr H., som naturligtvis genast är färdig med den förklaringen, att denne »hvem» icke *kan* hafva varit någon annan än Lagerbring, har Hederstjerna själf i sina år 1857 utgifna »Anteckningar» skildrat sitt sammanträffande med Wachtmeister. Han har där, alldeles på samma sätt som Sparre återgifvit saken, berättat sina framställningar till Wachtmeister, men *om det där märkvärdiga afbrottet af en tillstädesvarande person har han icke ett ord*, och dock är det just detta afbrott, som herr H. med sin fullkomliga brist på militäriskt omdöme tillmäter en sådan betydelse, att han låter påskina, att hela uppehållet vid Säfvar däraf förorsakades. Herr H. söker också på sitt sätt förklara orsaken till, att »Hederstjerna gifvit denna episod en mildare färg». Det har nog varit af »grannlagenhet», säger han. Ja, skulle verk-

[1] Kurs. af mig.

ligen grannlagenhet varit orsaken, så visar detta visserligen å ena sidan, att Hederstjerna såsom författare vida skiljer sig från herr H., men å andra sidan har man dock svårt att förstå, hvarför Hederstjerna, som gör åtskilliga anmärkningar mot den af honom högt aktade Wachtmeister, skulle anse sig behöfva visa någon särskild grannlagenhet mot Lagerbring. Åh nej, skälet är nog det, att Hederstjerna icke tillskref detta afbrott, om det verkligen ägt rum, någon som helst betydelse, och däruti hade han fullkomligt rätt, så mycket mera som afbrytaren ej sade någonting annat, än hvad som var fullkomligt sannt, eller att trupperna efter sin ansträngande nattmarsch behöfde hvila, hvaraf dock icke följde, att denna hvila skulle utsträckas ett helt dygn.

Men låtom oss återvända till herr H. och hans påstående, att denne »hvem» icke *kan* hafva varit någon annan än Lagerbring. Jag är nu i tillfälle att upplysa herr H. om, att denne mystiske person *icke* var Lagerbring. Hederstjerna var nämligen den gången, likasom många gånger både förut och efteråt, Lagerbrings underordnade, och hade året förut slagits under Lagerbrings befäl vid Viais och Helsinge. Han kände honom därför mycket väl, och viste sålunda också, att *om* Lagerbring hade någon speciel egenskap, så var det just förmågan att sätta sig i respekt hos sina underordnade. Herr H. kan därför vara alldeles viss på, att Hederstjerna hvarken tillåtit sig, eller Lagerbring tillåtit Hederstjerna, ett sådant uppträdande, som det ofvan omtalade. Men utom dessa allmänna skäl för mitt påstående kan jag dessutom anföra ett alldeles särskildt. I sina ofvannämnda anteckningar söker Hederstjerna så mycket som möjligt taga Wachtmeister i försvar och har därvid, sedan han först framhållit, att Wachtmeister nog uppträdt på annat sätt, om han haft fullt fria händer, följande uttalande: »men generalen lärer ansett sig pliktig inhemta öfverbefälhafvaren Pukes föreskrift och i sådant afseende afsändt öfverste Lagerbring *under marschen till Säfvar.*[1] Detta var ju visserligen icke riktigt, då allmänt uppgifves, att Lagerbring afsändes först efter framkomsten till Säfvar, men uttrycket visar i alla fall, att *Hederstjerna aldrig vid Säfvar den 18 aug. träffade Lagerbring*, och sålunda ej heller af honom kunnat blifva afbruten. Ja däraf ser man nu, huru mycken tilltro man kan sätta till herr H:s s. k. bevisföring.

Den ifrågavarande replikväxlingen må nu för öfrigt hafva förts mellan hvilka som helst. Att *den* icke varit orsaken till uppehållet vid Säfvar, är väl tämligen tydligt. Hederstjerna angifver ju också helt öppet de skäl, som varit bestämmande för Wachtmeister, då han omtalar, hurusom Wachtmeister till honom yttrat, att han »på *truppchefernas*[1] tillstyrkan i hänseende till det långvariga vistandet på sjön och ovana att marschera beslutat hvila öfver denna dag.» Detta är också alldeles riktigt. Det är truppcheferna, som närmast hafva att bedöma truppernas stridsförmåga, men till trupp-

[1] Kurs. af mig.

cheferna hörde *icke* Lagerbring. De närmast under Wachtmeister lydande truppcheferna voro de tre brigadcheferna. Af denna Hederstjernas framställning framgår ju därför med full tydlighet, att Wachtmeister, på grund af meddelanden från sina brigadchefer, ansåg sig böra hvila vid Säfvar hela dagen den 18, att han fattade detta beslut redan på morgonen, och att således herr H:s alla historier om att »Wachtmeister blifvit öfvertalad af någon» att stanna vid Säfvar, och att »denne *någon* måste ha varit Lagerbring», äro endast och allenast foster af H:s fantasi.

Men om Hederstjerna också icke har något att berätta om den där märkvärdige »afbrytaren», af hvilken herr H. gör så stor affär, så har han dock en »hvem», äfven han. På tal om själfva striden vid Säfvar säger han nämligen, att dispositionerna voro gjorda, »af hvem vet jag icke, och vill aldrig veta det. Att den ej varit en erfaren officer visar utgången. Jag fruktar, att olika råd af generalens talrika stab verkat obeslutsamhet och gifvit orsak till misstaget.» Det skulle icke förvåna mig, om herr H. vid läsandet af dessa rader genast vore färdig med sin vanliga förklaring: »denna hvem *kan* icke varit någon annan än Lagerbring». Men denna gång torde det dock blifva svårt för honom att framkomma med någon af sina vanliga insinuationer, ty Hederstjerna börjar den ofvan citerade meningen med följande ord: »öfverste Lagerbring ankom på förmiddagen, då striden redan var inledd och dispositionerna gjorda, af hvem etc.» Kanske var, när allt kommer omkring, herr Hederstjernas »hvem» och herr H:s »hvem» samma person. Lagerbring var det emellertid *icke*.

Jag kommer nu till den *andra* anklagelsen, eller Lagerbrings långa bortovaro, sedan han af Wachtmeister blifvit beordrad att afgå till Puke för att inhemta nya förhållningsorder. Jag vill då så gärna först som sist erkänna, att den tid, Lagerbring använde för fullgörande af sin beskickning, förefaller äfven mig hafva varit längre, än väglängden mellan Säfvar och Pukes chefsfartyg kräfde, men därvid är först och främst att erinra, att *ingen* (och således icke heller herr H.) *kunnat med bestämdhet uppgifva, hvarken när Lagerbring begaf sig af från Säfvar eller när han, för att anträda återfärden, lämnade chefsfartyget.* Sparre säger visserligen, att han vid middagstiden »hörde», att Lagerbring blifvit afsänd, men Sparre hörde så mycket den där dagen. En gång »hörde» han till och med, att »Lagerbring skyndat sig till Umeå för att uppgöra kapitulationsvilkoren.» Klingstedt uppgifver åter, att han på eftermiddagen mötte Lagerbring på vägen mellan Säfvar och Ratan, och därför kan man väl taga för gifvet, att han senast strax efter middagen begaf sig i väg.[1] Huru lång tid borde nu ett dylikt uppdrag taga i anspråk? Herr Hammarskjöld, som alltid är orimlig,

[1] Lagerbrings egen adjutant, Mörner, som 1848 utgaf sina »minnen», säger visserligen, att högste befälhafvaren och staben, efter hvad han vill erinra sig, kom till Säfvar först mellan kl. 2—3 e. m., och att då rådpläg-

när det gäller Lagerbring, säger, att Lagerbring icke borde behöfva använda mer än *på sin höjd*[1] 5 à 6 timmar, och det fastän han omedelbart därefter meddelar, att en beriden adjutant använde endast *för färden till Puke* 4 1/2 timmar, och »att Lagerbring sannolikt åkte,» till följd hvaraf han måste färdas den längre vägen. Fordran af en tid på endast 5 à 6 timmar för både fram- och återresan är därför mer än öfverdrifven. En gammal infanteriöfverste *kan* dock icke skena i väg lika vildt som en författares fantasi.[2] Utgår man från ofvannämnde 4 1/2 timme för en beriden adjutant, som färdades den kortare vägen, och om hvars återfärd och den tid, som därtill åtgick, man icke eger någon kännedom, så kan man antaga, att en åkande på den längre vägen med de temlige primitiva fortskaffningsredskap, som då sannolikt stodo till buds, behöfde åtminstone 5 timmar för resan fram och minst lika mycket för återfärden, hvilket jemte ett par timmars uppehåll på chefsfartyget gör omkring 12 timmar. Skedde afresan från Säfvar klockan 12 middagen, borde Lagerbring således kunna hafva varit åter senast klockan 12 på natten. För att erhålla tillförlitlig uppgift om, huru lång tid en dylik färd verkligen bör taga i anspråk, har jag i dessa dagar anmodat en person att åkande tillryggalägga just den väg mellan Säfvar och Ratan, som år 1809 användes, och har han förklarat, att fram- och återresan icke kan göras med samma häst *»under 8 timmar»*, hvartill kommer rodden fram och åter mellan chefsfartyget och stranden samt uppehållet hos Puke, hvilket allt tillsammans torde gifva ungefär den ofvan beräknade tiden af 11—12 timmar. Detta är dock någonting helt annat än herr H:s på de lösaste grunder, eller rättare på inga grunder alls, framkastade: »på sin höjd 5 à 6 timmar». Emellertid kunna naturligtvis på en dylik resa åtskilliga missöden och uppehåll inträffa, och *ingen vare sig herr H. eller någon annan* eger rättighet att nedsättande yttra sig om den af hela sin samtid högt aktade man, hvarom här är fråga, med mindre han kan bevisa, att denne *ej nöjaktigt förklarat sin bortovaro.* Något sådant bevis har herr H. emellertid icke presterat. Var Wachtmeister så orolig, som herr H. påstår, öfver dröjsmålet med Lagerbrings återkomst, och var detta dröjsmål af så stort inflytande på händelserna, som nämnde herr H. synes förmena, *så måste Wachtmeister vid Lagerbrings återkomst hafva affordrat honom en förklaring*, och då ifrågavarande dröjsmål icke af någon enda författare från den tiden framhålles såsom en bidragande orsak till olyckan, *så måste också förklaringen, om sådan affordrats, varit tillfredsställande.* Wachtmeister har i sin ganska utförliga rapport om hela denna sak icke ett ord, Puke nämner

ningar begynte, som resulterade i Lagerbrings afsändande, men denna uppgift beror säkerligen på ett minnesfel hos Mörner.

[1] Kurs. af mig.

[2] Visserligen uppgifves en senare afsänd adjutant hafva behöft endast 2 3/4 timme, men denne var en efter förhållandena sannolikt väl beriden kavalleriofficer, som naturligtvis kunde använda den befintliga genvägen.

därom intet, König, som själf deltog i expeditionen och beskrifvit densamma, är lika tystlåten, Montgomery, som ganska skarpt klandrar Wachtmeister, nämner Lagerbring endast med beröm, Hederstjerna, hvilken herr H. förmenar skulle ha haft så mycket att anmärka mot Lagerbring, har icke ett enda ofördelaktigt omdöme om honom och egnar icke den minsta uppmärksamhet åt hans bortovaro, och författaren till »Anteckningar om och af general von Döbeln» säger endast, att »Lagerbring hade lång väg och hann icke tillbaka med kapitulationsvilkor för Kamenski, förrän affären vid Säfvar nästan afgjort saken. Men denne utmärkte officers frånvaro blef svenskarne vid drabbningens början säkerligen till stort mehn.» Icke ens Klingstedt, som enligt H:s eget påstående »synes varit uppfyld med bitterhet och galla», och som mycket skarpt angriper Wachtmeister, har den minsta anmärkning mot Lagerbring, och Holm, hvilken vid tiden för denna expedition tjänstgjorde såsom fältpräst vid general Wredes fördelning och som efterlemnat anteckningar från sitt deltagande i kriget, har om Lagerbring (sid. 138) endast följande uttalande: »Olyckligtvis var den skickligaste och mest erfarne anföraren på stället, generaladjutanten Lagerbring, ännu frånvarande; efter hans återkomst varseblef man mera ordning och säkerhet uti rörelserna.» I Krigsarkivets exemplar af nämnda anteckningar finnas dessutom en mängd handskrifna anmärkningar af en i expeditionen deltagande svensk officer (Löjtnanten E. G. E. Uggla), i hvilka skarpa utfall mot Wachtmeister göras, under det att icke heller denne skarpe kritiker har ett enda ondt ord att säga om Lagerbring.[1] Och än mera! En officer, som begått ett så oförlåtligt fel, skulle väl, om han icke rent af blifvit föremål för en allvarlig bestraffning, sedermera, för en tid åtminstone, sett sin bana stängd. Men huru var det med Lagerbring i detta afseende? Några månader efter expeditionen blef han befordrad till regementschef och omedelbart därefter, då man dagen efter det Fersenska mordet ville ersätta den afskedade generaladjutanten Silfversparre med en rådig och besinningsfull officer, placerade man generaladjutantskäppen i Lagerbrings hand. Tre år därefter var L. generalmajor, och i tyska kriget var han, till dess sjukdom nödgade honom att hemresa, chef för svenska arméns generalstab. Och i det sköldebref, som tillställdes Lagerbring, då han upphöjdes i friherrligt stånd, åberopas bland annat, »det oförskräckta mod, den rådighet och verksamhet, hvarigenom han sig utmärkt under sista kriget mot Ryssland». Så behandlas sannerligen icke en person, mot hvilken sådana förebråelser skulle kunna riktas, som dem herr H. tillåtit sig mot Lagerbring. Nej har L. användt längre tid på sin färd mellan Säfvar och Ratan, än Wachtmeister hade väntat, så har han nog också gifvit fullgiltiga skäl därför.

[1] Lika fri från anmärkningar går L. i Aminoffs och Mörners skrifter, och Wachtmeisters biograf i Biografiskt lexikon säger endast, att »med sin utmärkta generaladjutants frånvaro hade W. förlorat mycket till stridens utförande, kanske sin högra hand.»

Jag har ofvan nämnt, att Sparre 18 år efter Lagerbrings död i sin då utgifna broschyr är den förste, som fäst sig vid Lagerbrings bortovaro. Men i hvilka ordalag gör han det? Jo i så aktningsfulla, att det naturligtvis varit omöjligt för herr H. att citera dem. »En man», säger Sparre, »hvars hela lefnad i medborgerligt hänseende blott företer ljusa punkter och i militäriskt omstrålas afofördunklad glans, kan omöjligt hafva handlat ännorlunda än enligt sin öfvertygelse rätt.» Men när Sparre sedan försöker sig på en slags undersökning öfver de möjliga orsakerna till dröjsmålet, så kan man ej nog starkt ogilla, att han icke vände sig till den ende, som kunde gifva honom upplysning, eller till Lagerbring själf. Sparre har nämligen otvifvelaktigt nedskrifvit sina anteckningar, långt innan han utgaf dem på trycket, och efter slaget vid Säfvar lefde Lagerbring i 38 år. Sparre hade således god tid att begära upplysning i en sak, som han själf fann så dunkel, och icke behöfde heller någon hänsyn till skilnaden i ålder och grad hafva hindrat honom, ty vid Lagerbrings död var Sparre en gammal man på 57 år och hade i 15 år varit regementschef.

Låtom oss nu för öfrigt se till, i hvad mån Lagerbrings tidigare återkomst till Säfvar hade kunnat ha något inflytande på Wachtmeisters beslut i afseende på truppernas fram- eller tillbakamarsch. Vi kunna ju antaga, att Lagerbring i stället för den 19 på morgonen återkommit den 18 på aftonen mellan klockan 10—12. Hvilka order hade han i så fall medfört från Puke? Naturligtvis desamma, som han nu hade. Men dessa innehöllo ju hufvudsakligen endast »tillåtelse för Wachtmeister att börja negociera med Kamensky» samt några detaljer rörande vilkoren. Wachtmeister hade således i alla fall haft att fatta sitt beslut. Någon underhandling med Kamensky hade han väl knappast börjat midt i natten, men äfven om han det hade gjort, hade det nog ändock gått, som det nu gick, oeh striden sålunda kommit att stå vid Säfvar. Det enda man möjligen kan tänka sig som alternativ är, att Wachtmeister efter Lagerbrings återkomst på förnatten beslutat sig för att låta armén gå tillbaka till Djekneboda, men icke heller detta hade sannolikt skett på natten, utan tidigt på morgonen, och då hade antingen Kamenskis anfall kommit midt under uppbrottet, eller också hade man haft honom hack i häl efter sig till Djekneboda. Nej, anledningen till att striden kom att stå vid Säfvar var icke alls Lagerbrings bortovaro, utan helt enkelt den, att Wachtmeister icke senast tidigt på eftermiddagen den 18 kunde besluta sig för antingen att rycka fram till Tefte, hvilket ej var emot Pukes order, eller också, sedan han förvissat sig om, att en rätt betydlig rysk styrka (enligt uppgift 7 bataljoner) redan på förmiddagen hunnit till Tefte, rycka tillbaka till Djekneboda, hvilket under de förändrade förhållandena icke varit att mera bryta emot order, än hvad Wachtmeister i alla fall sedermera gjorde, då han mot Pukes befallning gick från Djekneboda till Ratan. Det blir alltid, såsom redan ofvan framhållits, ett fel hos en högste befälhafvare att hängifva sig åt fullständig overksamhet, därför att en af honom utskickad person icke

återkommer på beräknad tid. Han måste alltid förstå att bedöma förhållandena och rätta sina beslut därefter. För öfrigt må icke herr H. föreställa sig, att det i och för sig var någon så stor olycka, att striden kom att stå vid Säfvar, och det förvånar mig, att herr H., som synes användt så mycket arbete för att sätta sig in i dessa förhållanden, icke mäktat inse, hvari de hufvudsakliga felen här bestodo. Dessa lågo 1:o *i de dåliga dispositionerna före striden vid Säfvar* och 2:o *i anbefallandet af reträtt, endast därför att ett svagt ryskt detachement kommit upp i svenskarnes venstra flank.* Äfven såsom striden nu anordnades och utfördes, var det ju, såsom man numera vet, mycket nära, att Kamenskis anfall misslyckats, och det kan väl äfven herr H. förstå, att hufvudsaken var, att *Kamenski blef hejdad*, under det att det var fullkomligt likgiltigt, hvar detta skedde. Men i ofvan nämnda fel *hade Lagerbring ingen del*, och man kan till och med påstå, att ingen hade så liten del i olyckan vid Säfvar, som han, just därför att han var frånvarande under hela förberedelsen till striden. Holm yttrar också härom följande: »Öfveradjutanten baron Stackelberg, som hade befälet öfver förposterna, lät sin personliga tapperhet förleda sig, att stadna kvar med fältvakten och den till dess understöd uppstälde bataljonen, samt att inlåta sig i strid med hela ryska hären, *hvarigenom han kanske till stor del blef orsaken till hvad som här inträffade.*[1] (Kanske man nu har att vänta en ny »utredning» af herr H., hvari hela skulden kastas på Stackelberg.)

Det enda, man sålunda skulle kunna förebrå Lagerbring, vore om han *med afsikt* fördröjt sig på sin färd, men därom har ingen af de i expeditionen deltagande personerna, såsom ofvan nämnts, ens den aflägsnaste antydan, och detta skulle dessutom hafva helt och hållet stridt mot Lagerbrings kända plikttrogna och fosterlandsälskande sinnelag. En anklagelse i den riktningen är för öfrigt, såsom en hvar lätteligen torde inse, af sådan art, att den icke borde få offentligen framställas utan att vara åtföljd af klara och ovederläggliga bevis, hvarpå dock herr H:s afhandling lider fullständig brist.

Herr H. har också i sin uppsats ansett sig dels efter Sparre och dels efter Klingstedt böra anföra en mängd underliga yttranden och samtal, och det fastän han själf om den senare säger, att hans »skrifter böra begagnas med varsamhet», men »detta säges i en not på slutet, sedan läsaren först i texten fått för sig framstälda såsom fullt trovärdiga alla dessa berättelser af en författare, som »synes ha varit fyld med bitterhet och galla.» Man kan däraf sluta sig till, med hvilken varsamhet herr H:s egna skrifter måste begagnas. Och alla dessa yttranden, som Sparre anför och som herr H. utan spår af kritik återgifver, har Sparre i regeln icke själf åhört, utan fått dem i andra och tredje hand. Då man vet, huru svårt det är att korrekt återgifva muntliga yttranden, öfver hvilka

[1] Kurs. af mig.

icke protokoll föres, samt huru ofta ord läggas i personers mun, hvilka af dessa aldrig blifvit fälda, så inser man också, huru försiktig en historisk skriftställare bör vara icke allenast med att anföra dessa yttranden utan framför allt med att därpå bygga några slutledningar. Af sådan försiktighet är herr H. emellertid icke det minsta besvärad, utan återger han långa stycken efter nämnda författare, ofta till och med utan att citera dem. Sålunda säger sig t. ex. Sparre hafva fått beskrifningen af Lagerbrings möte med Puke af en trovärdig person, som varit närvarande därvid, men hvars namn han dock icke nämner. Enligt denne trovärdiga persons utsago skulle Lagerbring kommit till chefsfartyget om aftonen, under det att Puke själf angifver tiden till klockan $^1/_2$ 2 på natten, men har Puke rätt i afseende på tiden — och det bör han väl hafva — så bortfaller också den dramatiska skildringen af detta möte, huru »sjöofficerarne mottogo Lagerbring vid fallrepstrappan», huru de, nyfikne hvad en så utmärkt budbärare hade att säga, följde efter honom, »huru blodet steg upp i ansiktet på Puke» o. s. v., ty klockan $^1/_2$ 2 på natten lär väl hvarken öfveramiralen eller någon annan officer än den vakthafvande hafva uppehållit sig på däck, och vid den tiden lär väl heller ingen kunnat se, huru »blodet steg upp i ansiktet på Puke». Det är nemligen då i dessa trakter alldeles mörkt. Vid tiden omkring den 19 augusti börjar i trakten vid Ratan mörkret att falla på temligen tidigt på kvällen och mellan klockan 11—12 på natten är det kolmörkt, hvilket mörker fortfar till efter klockan 2, då dagningen först svagt begynner. En af mig tillfrågad, i dessa trakter ofta sig uppehållande person har också förklarat, att det ifrågavarande årstid »vid den breddgraden half två på natten är absolut omöjligt se en persons ansigtsuttryck, minspel eller om han rodnar».

Icke heller stå alla dessa Pukes kraftuttryck, som Sparre återgifver, i minsta öfverensstämmelse med tonen i Pukes egna bref — jag vill nu icke tala om rapporterna — som han nedskref få dagar efter tilldragelserna. Sådana uttryck hafva därför icke heller sin plats i en historisk afhandling, men passa däremot bra i en sjöroman, och Sparre var, såsom bekant, en framstående författare på detta område. Likaså har man lagt i Wachtmeisters mun en del yttranden, som denne sannolikt aldrig haft. Sålunda skulle han bland annat hafva yttrat: »Är icke Lagerbring ännu återkommen? Puke har väl aldrig vågat arrestera honom.»? Hvarför i all rimlighets namn skulle Puke arrestera en person, som icke gjort någonting annat, än att han framförde sin generals budskap till öfverbefälhafvaren? Det hade just icke varit att befordra färdens skyndsamhet, som ju var af så stor vikt, att gifva budbäraren ett par dygns arrest, innan man återsände honom. Nej något så enfaldigt har Wachtmeister nog aldrig sagt, och Sparre, hvilken är den första, som utkolporterar detta yttrande, säger också, att han »icke» vill ansvara för sannfärdigheten däraf. Men herr H. är för sin del genast färdig med att till en del på detta yttrande grunda

en jemmerlig beskrifning på Wachtmeisters oroliga natt, under hvilken han var plågad af »ovisshetens alla kval». Wachtmeister skildras dock allmänt såsom en lugn och kallblodig om ock något obeslutsam natur. Icke heller bör man sätta mycken tilltro till Klingstedts berättelse om, att Wachtmeister på den förres enträgna framställning om brons brännande, skulle slutligen uppmanat *Klingstedt* att gifva order därom. Det är icke sannolikt, att en general i fält uppmanar en *intendent* att i sitt ställe gifva order åt trupperna.

Emellertid har herr H. icke nöjt sig med att återgifva endast *yttranden*. Sparre har på ett ställe råkat att omtala, hurusom man under sjöresan hos Puke, som hade sin uppmärksamhet i främsta rummet riktad på själfva manövern, dock kunde se, »huru *tankarne*[1] äfven sysselsattes med därutöfver gående funderingar». Jag frågar, huru i all världen kan man se och veta, hvad en människa tänker? Men äfven denna godbit har herr H. slukat och befunnit sig väl däraf. Han har emellertid flyttat om ett och annat ord i Sparres beskrifning och därigenom trott sig befriad från att använda citationstecken. I hvad mån detta varit befogadt, må läsaren själf döma, sedan jag här anfört såväl Sparres som H:s framställning. Sparre säger sid. 43 ...... »och man kunde ej säga att han försummade visa Wachtmeister all möjlig uppmärksamhet. Likväl höll han sig mycket på däck, där ingen, enligt sjöetiketten, nalkas den högste befälhafvaren om bord, utan kallelse. Det fortsatta bemödandet att få vara ensam väckte därför ingen uppmärksamhet, ty han borde med egna ögon iakttaga huru hans gifna befallningar utfördes och genast vara till hands för att kunna förändra kurs m. m., men de som närmare kände honom sågo huru tankarne äfven sysselsattes med därutöfver gående funderingar.» Herr H. skrifver om samma ämne sid. 143 ...... »Och man kan ej säga annat, än att öfveramiralen äfven i öfrigt under färden visade generalen all möjlig uppmärksamhet. Puke höll sig dock mycket på däck, där ingen enligt sjöetiketten fick nalkas högste befälhafvaren ombord utan att vara kallad. Att Puke ville vara ensam väckte likväl ingen uppmärksamhet. Ty man förstod, att han med egna ögon ville iakttaga huru hans befallningar utfördes samt genast vara till hands för att kunna förändra kurs m. m. De som kände honom närmare sågo dock huru tankarne sysselsattes med därutöfver gående funderingar.» Detta lilla försök från herr H:s sida att få sin uppsats att verka såsom originalarbete torde sålunda kunna betecknas såsom väl groft, och så långt borde väl herr H:s arbetsförmåga hafva sträckt sig, att han orkat med att förse *hela detta stycke* och icke endast sista meningen med citationstecken.

Jag vill därmed icke hafva sagt, att icke herr H. mycket väl kan behöfva hjälpa upp sin stil med långods från andra författare, ty hans framställning är icke alltid så synnerligen fängslande. Någon enstaka gång har väl äfven han försökt att »gifva sin ande flykt».

[1] Kurs. af mig.

såsom det heter, och såsom exempel därpå vill jag anföra den skildring, han gör af Lagerbrings återkomst till Säfvar den 19 på morgonen, hvarvid han icke alls haft stöd af några offentliga handlingar, *enär sådana icke finnas.* Den lilla praktblomman har sålunda uppvuxit utan annan näring än den Hammarskjöldska fantasien. Med hvilket resultat må läsaren själf döma. Herr H. skrifver sid. 144: »Och ju närmare han (Lagerbring) kom detta ställe, ju mer växte kanonernas dån; mellan detsamma kunde man höra icke endast enstaka *musköt*skott[1] utan hela *generalsalfvor.*»[1] Nu förhåller det sig emellertid så, att »musköten» var ett uråldrigt vapen försedt med luntlås, och till hvilket användes s. k. gaffelkäpp såsom stöd. Redan 1640 uppfanns bajonetten, och efter den tiden beväpnades arméerna efter hand med ett vapen, som kallas »*gevär*»[1] och som äfven så kallades långt före 1809. Generalsalfvor åter användes uteslutande till honnörsgöring och utfördes på så sätt, att gevären, laddade *med löst krut*, riktades *snedt uppåt*, hvarefter salvan affyrades. Kommandoorden i 1794 års reglemente voro också för nämnda handgrepp följande: »Gif akt — till generalsalva. Batailloner — gören — färdiga, *Lägg ann i — vädret*[1] — fyr.»

Den stridsbild, herr Hammarskjöld på detta sätt framkallat, skulle väl sålunda hafva ungefär följande utseende: Midt emot hvarandra stodo de svenska och ryska arméerna, beväpnade med antika vapen, hopsamlade ur något den tidens museum. Med tillhjelp af dessa vapen, riktade mot skyn, besköto de sedan hvarandra allt hvad tygen höllo — med löst krut — och med den bekanta, fastän under sådana förhållanden något egendomliga påföljden, att ungefär $^1/_6$ af de stridande blef på platsen. Ja så går det, när herr H. gifver sig ut på egen hand, utan att vara stödd på ena sidan af Sparre och på den andra af Klingstedt.[2] Jag vill dock icke vara nog grym att vidare följa herr H. på hans utflykter på det militära området. Man kan verkligen icke begära, att han, när han gifver sig in på det området, skall begripa, hvad han skrifver. Däremot *borde* man kunna begära, att han icke skrifver om det, han icke begriper. Såsom misslyckadt torde också få anses hans försök att uppträda såsom »Tankeläsare». Hela hans framställning af »hvad Lagerbring tänkte» under sin färd mot Säfvar är ju fria fantasier, som icke borde ha sin plats i en historisk afhandling.

Jag kommer nu emellertid till den allra betänkligaste sidan af herr Hammarskjölds författareskap. Så länge herr H. rör sig

---

[1] Kurs. af mig.

[2] Denne sistnämnde använder äfven i en not en gång ordet »generalsalva», men han var ju också, såsom bekant, icke officer utan chef för intendenturen. Hans militära bana inskränkte sig till, att han i ynglingaåren varit lifdrabant hos Gustaf III, och den öfverstetitel, han på äldre dagar erhöll, tillföll honom utan några militära meriter eller ens någon militärisk tjenstgöring.

på det rent militära området, kunna ju de af honom begångna felen utan att herr H. däröfver behöfver känna sig det minsta sårad, skrifvas på okunnighetens räkning, men, när han, för att göra sina beskyllningar mot general Lagerbring mera trovärdiga, tager sig för både att nedsätta dennes erkändt militära duglighet och att, hvad ännu värre är, göra försåtliga anspelningar mot hans karaktär, då har herr H. egnat sig åt ett författareskap, som, om det utöfvats af tanklöshet, måste djupt beklagas, men som, om det skett med full vetskap, står på smädeskrifveriets gräns.

I afseende på Lagerbrings militära duglighet yttrar herr H. sid. 134, sedan han dock först erkänt, att Lagerbring vid denna tidpunkt »hade att blicka tillbaka på en ganska förtjänstfull militärbana», följande: »Huruvida han ägt någon större militärisk begåfning är likväl svårt att afgöra, emedan han ju aldrig haft tillfälle att visa hvad han i större förhållanden dugde till», samt vidare på följande sida:» Det förhöll sig nog med honom som med Gustaf Wachtmeister, att han, hvad krigföringen angår, stod långt efter sin tid.» Jag är nu i tillfälle att som svar på dessa herr H:s privatfunderingar meddela, att Lagerbring, lika litet som Döbeln, Adlercreutz, Vegesack eller någon annan af 1809 års krigare, kan göra anspråk på att kallas för fältherre i detta ords egentliga bemärkelse. Fanns också hos någon af dem, såsom exempelvis hos Döbeln, naturlig begåfning i den riktningen, så fattades ju hvarje tillfälle att utbilda dessa anlag. De rörde sig, desse män, för att sådant skulle kunna hafva skett, i allt för små förhållanden. Däremot kan jag upplysa herr H. om, att Lagerbring var *en för sin tid och för de förhållanden, under hvilka han hade tillfälle att verka, mycket kunnig och framstående officer, samt såsom sådan också högt skattad af sin samtid.* Jag har redan haft tillfälle att citera ett och annat omdöme. Jag skall här ytterligare tillfoga några. I den biografi, som infördes i den af mig förut omnämnda soldattidskriften, heter det sålunda: »Under den tid, han (Lagerbring) var tjänstgörande vid åländska armén, hade han förstått att tillvinna sig officerscorpsernas och truppernas aktning och förtroende i hög grad; man knorrade ej öfver att i befäl se sig förbigången af Lagerbring; de äldre erkände, att han borde föra befälet, och de yngre gladdes öfver att han fick det.» Och den framstående man,[1] som i 1847 års årgång af Krigsvetenskapsakademiens Handlingar och tidskrift tecknade Lagerbrings personlighet, säger där bland annat om honom: »På exercisfältet och i småsaker lät någon gång general Lagerbring hänföra sig af sitt lynnes liflighet och oro; men då det gälde, då kulorna hveno, då var han lugn, snabbrådig och beslutsam». Herr H. tror sig visserligen hafva kommit under fund med, att Lagerbring icke hade någon kunskap om den nya taktik, som »franske revolutionen och Napoleon uppfunnit», samt att »han saknade kännedom om Napoleons fälttåg.»

---

[1] Dåvarande öfverstelöjtnanten sedermera landshöfdingen *von Troil.*

Därpå kan först och främst svaras, att ingen människa, herr H. naturligtvis undantagen, väl hört talas om, att uppfinningar göras af »revolutioner», samt vidare att Lagerbring 1809 icke kunde känna åtminstone *alla* Napoleons fälttåg af det enkla skäl, att flere bland dessa och särskildt ett af hans märkligaste, 1814 års fälttåg i Frankrike, då ännu icke voro utförda. Och äfven om Napoleon redan 1809 hade *utfört* åtskilliga af sina berömda fälttåg, så var litteraturen öfver desamma på den tiden icke synnerligen rikhaltig. Den egentligen klassiske skildraren af Napoleons fälttåg, general Jomini, började sålunda sina förnämsta arbeten i detta ämne först 1810.

Att Lagerbring dock icke var så utan kunskap i fråga om den tidens taktik, bevisas i alla fall bäst däraf, att det var *han*, som efter 1809 års krig till största delen sammanskref det excercisreglemente, som användes af svenska armén i 1813 års krig, och som blifvit godkändt af dåvarande kronprinsen Carl Johan, hvilken senare väl får anses icke hafva varit utan all »kunskap om Napoleons fälttåg». Herr H:s tvifvel rörande en officers duglighet kunna ju för öfrigt, såsom en hvar torde inse, icke i minsta mån minska denna duglighet, och vidare ordande i detta ämne torde därför här vara fullkomligt öfverflödigt.

Men herr H. nöjer sig icke med att nedsätta Lagerbrings *militära* duglighet. För att göra sannolikt, att denne begått allt, hvad herr H. behagar lägga honom till last, har han ansett nödvändigt att i den falskaste dager framställa Lagerbrings karaktär. Lagerbring skildras sålunda af herr H. såsom en person, hvilken »från denna tid började lägga i dagen egenskaper, som under frihetstidens dagar yppigt frodats bland vårt folk, just därför att de ofta varit medel till framgång i lifvet. Dessa egenskaper voro en ganska stor slughet och en viss skicklighet i intriger». I sammanhang därmed upplyser också herr H., att förhållandena i Sverige under denna tid icke voro gynnsamma »för karakterens och intelligensens utveckling i högre mening». Slutligen tilldelar herr H., med stöd af meddelanden från en, såsom det synes, fullkomligt ovederhäftig och om svenska förhållandena okunnig dansk diplomat, åt Lagerbring följande vackra egenskaper: »Inställsam hofman, oförsynt smickrare, smidig, förslagen karakter, vaken för sina egna intressen, samt farlig i ett krig som föres med ränker.» — Denna framställning är ovanligt lyckad i *ett* afseende, nämligen såsom — felteckning, ty skulle herr H. fått i uppdrag att framställa just motsatsen af de egenskaper, som bildade Lagerbrings karaktär, skulle han knappast kunnat göra det fullständigare och bättre än genom att citera sitt eget ifrågavarande arbete. Huru skildras nu Lagerbring af sina samtida, som *personligen* kände honom? Den af mig ofvan citerade biografen i den Mörnerska soldattidskriften säger bland annat: »Efter den för fäderneslandet lyckliga tidpunkt, då framlidne konung Carl Johan beträdde den svenska jorden, blef Lagerbring ej sysslolös. Den franske hjelten såg i honom en oförfärad och skick-

lig krigare, *och ej den krypande hofsmickraren;*[1] snart tillvann sig Lagerbrings öppna okonstlade språk hjältens förtroende och ynnest.» Och landshöfding v. Troil gifver af hans karaktär följande skildring: »Med ett varmt hjärtas hela hängifvenhet och beundran var han fästad vid den gamle hjältekonungen *och tvekade därför icke att till honom frambära hvad ingen eller blott få vågade.*[1] Då general Döbelns lif, efter intåget i Hamburg, sväfvade i den yttersta fara, var det Lagerbring, som för sin gamle, tappre general inlade så varma förböner, att han lyckades blidka dåvarande kronprinsens rättmätiga vrede och för den fordne befälhafvaren utverka en mildare bestraffning». Och vidare säger v. Troil: »En fader för sina underhafvande, liksom för sina soldater, älskad och vördad af dem, som stodo under hans befäl, glad, vänlig mot alla, stundom häftig, men på ett sätt, som drog hjärtan till sig, icke aflägsnade dem, *flärdfri till sitt väsende, fläckfri till sin vandel, ridderlig till sina tänkesätt,*[1] saknas general Lagerbring af armén såsom en ibland dess ädlaste chefer, af fäderneslandet såsom den, hvilken 1809 verksamt bidragit till dess räddning.»

Denna karakteristik stämmer just icke så väl öfverens med den karakteristik, herr H. gjort af samme man. Och om också de blomster, en minnestecknare strör öfver en afliden person, ofta nog skimra i mera granna och prunkande färger, än de blommor, som beströs en ännu lefvande, så måste dock äfven de förstnämnde alltid hafva sin rot i och hafva uppvuxit ur verklighetens fasta mark, hvadan icke ens den mest välvillige minnestecknare kan göra en »listig, förslagen, inställsam ränksmidare» till typen för en riddersman.

Jag är för öfrigt i tillfälle att anföra så ofantligt många vittnesbörd i afseende på Lagerbrings karaktär, vittnesbörd, som också till fullo öfverensstämma med den uppfattning af honom, som ännu genom familjetraditionen fortlefver och bevaras, att herr H:s fantasier i detta ämne torde få anses fullständigt skingrade och oskadliggjorda. Herr H. har för öfrigt denna gång haft oturen att angripa en man, hvars bortgång icke faller så långt tillbaka i tiden, att det icke ännu finnes många lefvande personer, som *personligen kände* general Lagerbring, och hvilkas uttalanden därför måste tillerkännas den största betydelse. Jag har också, sedan herr H. fick i Historisk Tidskrift sin afhandling införd, mottagit mer än ett bref i detta ämne. Sålunda använder generalmajoren *O. M. Björnstjerna,* som många gånger i sin ungdom var i general Lagerbrings hus, i ett bref, som jag från honom erhållit, uttrycket »eder högt vördade farfader», och från en af Sveriges nu lefvande mest representative män, kanslern för rikets universitet, f. d. statsrådet *von Ehrenheim,* har jag mottagit ett bref, som jag tillåter mig att i sin helhet återgifva, då jag därtill erhållit rättighet. Statsrådet Ehrenheims bref är af följande lydelse:

[1] Kurs. af mig.

»Stockholm den 18 Juli 1897.

»Herr Baron! Vid genomläsning af A. Hammarskjölds uppsats i Historisk Tidskrift 1897. 2. h. »Gustaf Wachtmeister, hans släkt, och hans fälttåg» har jag blifvit *synnerligen upprörd*[1] af den efter min tanke alldeles oriktiga karakteristik, som han meddelar, af Hr Barons farfar, framlidne Generallöjtnanten Baron G. O. Lagerbring. Då Hr Baron förmodligen icke ämnar låta hans meddelanden om General Lagerbring hvarken i det ena eller det andra afseendet passera oanmärkta, anhåller jag att till den kraft det kan hafva få säga, hvad mitt minne säger mig om General Lagerbring.

»Han bodde, som Hr Baron vet, många år om vintrarne i Upsala, och under dessa år inföll min studietid 1837—46. Jag hade då den lyckan att förtroligt umgås i Generalens familj och af honom bemötas med mycken välvilja. Mitt intryck, bevaradt med ungdomsminnets hela lifighet, är att han utmärkte sig för *öppenhet, flärdslöshet och den största redbarhet.*[1] En man af hans betydenhet var naturligtvis ofta föremål för samtal bland äldre och yngre, och *alla de omdömen*[1] om honom, som jag hörde, öfverensstämde med mitt ofvannämnda intryck. De afgåfvos ofta *af personer, som väl erinrade sig 1809 och åren däromkring.*[1]

»Huru ytliga de grunder äro, hvarpå Hr H. stöder sig, lärer icke undgå Hr Barons uppmärksamhet. Grefve von Dernaths depescher äro de enda specielt angifna, men om dem säger en annan författare i samma häfte (p. 166), att de äro något partiskt anlagda och att hans karakteristik af de mest framstående statsmännen och krigarne får tagas med försiktighet.

»Behagar Hr Baron göra något bruk af detta bref, har jag ej däremot något att invända. Med sann högaktning och tillgifvenhet.

Pehr Ehrenheim.»

Ja så bedömes general Lagerbring af opartiske, rättänkande män, och så bedömes af dem herr H:s sätt att teckna dennes karaktär. Och hvad har nu herr H. att stödja sig på, när han framkommer med sina diktade anklagelser? Jo, på depescherna af en missnöjd dansk diplomat, som roat sig med att för sin konung framställa så godt som alla våra mest bemärkte män under denna tid såsom antingen lättingar, rucklare eller halfidioter, sannolikt för att bibringa samme konung den öfvertygelsen, att Sverige behöfde han icke mycket räkna med såsom motståndare. Om den tappre och kunnige generalen Ernst von Vegesack har han sålunda, för att taga ett exempel bland de många, ingenting annat att säga, än att »herr Vegesack har visat sig äga mer mod än herr Engelbrekten, utan att likväl kunna ingifva något förtroende. Man räknar i själfva verket icke på honom.» Och om general Sköldebrand, den oförskräckte kavallerigeneralen, heter det, att »han söker en plats som landshöfding», och att »han begärde sitt afsked, då den af honom eftersträfvade platsen i Gefle gafs åt amiral Rajalin, och då han vid sista ordensutnäm-

[1] Kurs. af mig.

ningen icke erhöll svärdsordens kraschan.» Det var dock samme Sköldebrand, som året därpå i spetsen för några svenska ryttareskvadroner, sprängande öfver häckar och grafvar, jagade danskt fotfolk, herr v. Dernaths egna landsmän, hals öfver hufvud på flykten. Det kan väl också hända, att om samme herr v. Dernath skrifvit sina karakteristiker öfver de svenske krigarne ett par år senare, dessa blifvit af en helt annan art. Sådana de nu äro sakna de såsom historisk källa snart sagt allt värde, och utom det att, såsom statsrådet Ehrenheim i det nyss citerade brefvet påpekar, varning för desammas uttalas i Hist. Tidskrifts egna spalter, säger utgifvaren, grefve Wrangel, själf därom sid. 122, att »dessa grefve v. Dernaths omdömen visa sig ofta vara gripna ur luften och synas i de flesta fall grunda sig på okunniga eller afundsjuka personers mer eller mindre otillförlitliga meddelanden.» Det hade icke fordrats någon synnerligt hög grad af opartiskhet hos den, som använder dylika källor, för att han skulle för läsaren åtminstone hafva antydt deras grumlighet. Därom förekommer emellertid hos herr H. icke ett ord.

Något annat stöd för sina omdömen om Lagerbring, än nyssnämnde danske diplomat, har herr H. icke, om jag icke dit vill räkna hans eget, icke ens med ett försök till bevis försedda påstående, att de förmenta karaktärsfelen hos Lagerbring »lågo tydligt i dagen för många af hans samtida». Jag tillåter mig beteckna detta herr H:s påstående helt enkelt såsom en uppenbar osanning, och jag uppfordrar härmed offentligt herr H. att nämna namnen på dessa samtida samt de skrifter, hvaruti sådana omdömen *till det antal och den betydelse, att de kunna jäfva de af mig anförda vittnesbörden*, blifvit af herr H. påträffade.

Ett slags skäl för sin falska karaktärsteckning af Lagerbring vill herr H. också finna däruti, att de honom påbördade karaktärsfelen »framlysa ur hans egna skrifter», hvilket påstående som vanligt hos herr H. är fullständigt obevisadt och ej genom ett ett enda citat styrkt. Jag är nu i tillfälle att upplysa om, att Lagerbring egentligen icke lemnat efter sig några skrifter, utan endast några enkla och temligen kortfattade handskrifna anteckningar och rapporter öfver de märkligare tilldragelser, i hvilka han själf deltagit, och i hvilka anteckningar han anser sig böra rätta en och annan uppgift från annat håll, hvilken enligt hans uppfattning varit felaktig. Detta är allt. En enda liten tryckt skrift har han verkligen efterlämnat, och det är de förut omnämnda »Betraktelserna», som utkommo år 1836. Denna skrift har emellertid haft förmånen att blifva bedömd af en *verklig* historieskrifvare, en af senare tiders mest upphöjda och storslagna personligheter inom vårt land. Jag vet visserligen icke, huru denne man skulle komma att te sig, om han råkade ut för olycksödet att få sin karaktäristik skrifven af herr H., men af hela Sveriges bildade allmänhet sättes han emellertid mycket högt. Hans namn är *Erik Gustaf Geijer.* I »Sv. Litt. Fören. Tidning» 1836 anmäler Geijer det nyss omnämnda ar-

betet af Lagerbring, hvilken anmälan han, sedan han gjort åtskilliga, såsom man af honom kunnat vänta, riktiga och träffande anmärkningar rörande 1809 års expedition, afslutar med följande ord: »Blott ännu en anmärkning: i ett företag af denna beskaffenhet, hvars utförande visserligen erbjuder anledningar till tadel, men till ett tadel, som rättvisligen tål att delas mellan *flera*, har likväl *en* man fått uppbära hela massan af omilda omdömen, nämligen general Wachtmeister. Man synes å alla sidor varit belåten med att på hans axlar aflasta sin skuld. — Vi äro ej främmande för dylika erfarenheter. — Den känsla, hvarmed general Lagerbring tager sin fordna befälhafvares och vapenbroders försvar, hedrar dem bägge. Den hedrar general Lagerbring så mycket mer, som exempel af ett helt motsatt förfarande äro i friskt minne. Vi taga afsked af hans skrift med betygande af vår *uppriktiga vördnad*».[1] Af dessa Geijers uttalanden likasom af hans uppsats för öfrigt framgår icke allenast, att *han* ej ansåg Lagerbring höra till de »flera», mellan hvilka tadlet borde delas — utan äfven att han för Lagerbrings person hyste den största aktning, hvarom jag för öfrigt kan anföra många andra vittnesbörd.

Med detta Geijers yttrande vill jag nu också afsluta min uppsats. Yttrandet står icke alldeles i öfverensstämmelse med herr Hammarskjölds uppfattning, men jag lemnar med största lugn åt den för detta ämne intresserade läsaren att själf afgöra, hvilkendera han såsom häfdatecknare sätter högst eller anser förtjäna den största tilltron: *Erik Gustaf Geijer* eller *Agathon Hammarskjöld*.

För öfrigt synes mig hela denna expedition knappast värd allt det arbete, man nedlägger, för att uppspåra under densamma möjligen begångna fel, då man numera torde ha temligen klart för sig, att äfven det mest lysande resultat af expeditionen säkerligen icke förmått i ringaste mån ändra de hårda fredsvilkoren ens så mycket, att Sverige fått behålla de åländska öarne, ty ryssarnes uppfattning af denna fråga belyses mycket klart af det bekanta yttrandet, som tillskrifves en af de ryske statsmännen. »Hvad skulle det tjäna till att taga kofferten, om man kastade bort nyckeln?»

Då denna uppsats på grund af de talrika felaktigheterna i herr Hammarskjölds afhandling, kommit att blifva längre, än hvad från början afsågs, torde vara nödvändigt att här sammanfatta det resultat, hvartill jag vid min granskning kommit. Jag anser mig sålunda hafva visat:

att Lagerbring under expeditionen till Vesterbotten var endast »generaladjutant för yttre ärendena» och icke hvad man i våra dagar benämner »stabschef»;

att han således icke heller med fog kan kallas Wachtmeisters »närmaste man» mera än exempelvis generaladjntanten för inre ärendena, öfverste v. Schulzenheim, hvilken i vissa afseenden stod högste befälhafvaren närmare;

[1] Kurs. af mig.

att det inflytande öfver Wachtmeister, som herr Hammarskjöld velat tillskrifva Lagerbring, och de dåliga råd, som Lagerbring förmenas hafva gifvit Wachtmeister, icke af någon samtida omtalas, än mindre blifvit bevisade, utan att påståendena härom därför endast torde få anses såsom vittnesbörd om herr H:s oförmåga att med oveld bedöma och i deras rätta dager framställa historiska tilldragelser och därvid medverkande personer;

att ingen hittills kunnat framvisa något fel begånget af Lagerbring i hans egenskap af generaladjutant för yttre ärendena;

att den tid, L. använde för uträttandet af sitt uppdrag till öfveramiralen Puke, om den också icke af någon kunnat med säkerhet angifvas, visserligen synes vara längre, än den för handen varande väglängden kräfde, men att däraf hvarken *kan* eller *får* dragas den slutsatsen, att han *med afsikt* gjorde sin bortovaro längre än nödigt var, då ett sådant sätt att fullgöra sin plikt mot fäderneslandet, utom det att det sannolikt skulle blifvit beifradt och bestraffadt, hade förutsatt en i hög grad lumpen karaktär, hvartill kommer, att ingen af L:s samtida, så vidt af mig är kändt, med ett enda ord riktadt någon förebråelse mot honom för hans förhållande i detta fall;

att Lagerbring till sin karaktär, enligt alla samstämmande vittnesbörd, som kunna göra anspråk på tillförlitlighet, var ovanligt ridderlig, fosterlandsälskande, plikttrogen och flärdfri;

att herr H:s teckning af L:s karaktär därför blir ett beklagligt nedsvärtningsförsök, vid hvilket herr H. undvikit och utelemnat alla källor af värde, enär ur dem endast fördelaktiga omdömen kunnat hämtas, och nöjt sig med att citera en enda källa, om hvilken han visste eller åtminstone borde hafva vetat, att den var mer än grumlig;

att Lagerbrings fördröjda återkomst från Puke icke haft eller åtminstone icke borde haft något inflytande på att striden kom att stå vid Säfvar eller på utgången af denna strid; samt

att Lagerbring just på grund af sin bortovaro icke hade någon andel i förberedelserna till och anordningarne för slaget vid Säfvar.

Jag anser mig till sist böra förklara, att jag visserligen icke ämnar inlåta mig i något forsatt meningsutbyte med herr Hammarskjöld i rent militära frågor, då herr H. därtill saknar alla förutsättningar. Icke heller tror jag mig med denna min uppsats hafva öfvertygat herr H., som naturligtvis fortfarande är oförhindrad att förklara hvitt vara svart, hvartill kommer, att jag icke känner, huruvida herr H. är i besittning af den ridderlighet i karaktären och det moraliska mod, som fordras hos en författare för att han skall erkänna sig hafva haft orätt. Mitt mål har endast varit att i de delar af herr H:s uppsats, som beröra general Lagerbring och hans förhållanden, afgifva en protest mot det sätt att bedrifva historiskt författarskap, som herr H. trott vara tillåtet att använda, och att få denna min protest offentliggjord i samma publikation, som öppnat sina spalter för herr H. Och detta mitt mål är nu vunnet.

17.

Bibliografi 1896.

(Upprättad af **Kristian Setterwall.**)

Tillägg till 1894.

3398. **Bachmann, P.,** Gustav Adolf, König v. Schweden, e. Retter d. ev. Kirche. Vortrag. 13 s. Nürnberg, G. Löhe.

3399. **Hottinger, Chr. G.,** Gustav II Adolf, König von Schweden. Zur Erinnerung an die 300 Wiederkehr seines Geburtstages. 48 s. Berlin, A. W. Hayn's Erben.

3400. **Nestle, Eberhard,** Schwäbische Stimmen aus der Zeit Gustav Adolfs. Deutsche Reichs-Post 1894, N:o 279, 282.

3401. **Fischer, Gebh.,** Zur Geschichte des Schwedeneinfalls in Vorarlberg, 1647. Programm. 41 s. 4:o. Feldkirch.

3402. **Bienemann jun., Fr.,** Über Rigas erste Deputation nach Stockholm unter schwedischer Herrschaft.
Rigasche Stadtblätter 1894, s. 97—100, 106—109, 113—117, 121—125, 129—132, 137—141.

3403. **Kessel, Carl von,** Die Belagerung und Eroberung Stettins durch den Grossen Kurfürsten Friedrich Wilhelm im Jahre 1677.
Der Bär 1894. s. 24—27, 31—35, 43—46, 55—56, 58.

3404. Snapphanarne i Halland 1679. (Bref af landshöfdingen i Halland Sven Andersson Ranck, medd. af *Martin Weibull.*)
Skånska samlingar, utg. af Martin Weibull. 1891. 1, 1, s. 54—56. [1894].

3405. Anteckningar af Nils Axelsson Gyllenstjerna [1719—61.] Utgifna af *Martin Weibull.* XX + 77 + (1) s.
Skånska samlingar utgifna af Martin Weibull. 1891. 1, 2. [1894].

3406. **Sparre, Knut Ulfson,** Ett krigarminne från 1814.
Tidskrift i Militär Hälsovård 1894, s. 105—114.

3407. **Tidander, L. G.,** Lefnadssättet i Tjust under katolska tiden. 88 s. Westervik. Ekblad & Comp. Pr. 50 öre.

3408. **Döbeln, Wilhelm von,** Historisk öfversigt af läkarevården vid Kongl. Flottan. Föredrag vid Svenska Militärläkareföreningens årsmöte den 23 September 1893.
Tidskrift i Militär Hälsovård 1894, s. 1—47.

3409. **Memorabilia angående C. M. Nordlindh och Malmö diskontkatastrof 1817.**
Skånska samlingar utgifna af Martin Weibull. 1891. 1, 1, s. 26—42. [1894].

3410. **Hansen, G. v.,** Die ehemalige schwedische Stadt Nyen (Nyenschanz) unweit der Newamündingen. Vortrag gehalten in der Ehstl. literärischen Gesellschaft.
Revaler Beobachter 1894, N:o 250.

Tillägg till 1895.

3411. **Ehses, Stephan,** Das polnische Interregnum 1587.
Römische Quartalschrift für christliche Alterthumskunde und für Kirchengeschichte 1895, s. 377—394.

3412. **Hjärne, Harald,** Sveriges statsskick i sjuttonde århundradet. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Uppsala 1895. 16 s. Uppsala.

3413. **Dietz, E.,** Vie de Gustave-Adolphe, racontée à la jeunesse à l'occasion du 300:e anniversaire de sa naissance. 52 Abbildn. 12:o. Strassburg, Vomhoff.

3414. Gustav Adolf und die Jesuiten.
Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland 1895. Bd 115, s. 405—416, 498—514.

3415. **Joseph, H.,** Gustavus Adolphus of Sweden.
Review of Reviews 1895, Januari.

3416. **Lenz, Max,** Gustavus Adolphus of Sweden.
Chautauquan 1895, Mars.

3417. **Parsons, Reuben,** Gustavus Adolphus of Sweden.
American Catholic Quarterly 1895, July.

3418. **Toffteen, Olof A.,** Ett Gustaf Adolfs minne. Tal hållet vid 300-årsfesten af Gustaf II Adolfs födelse den 9:de december 1894 i S:t Ansgarii kyrka. 18 s. 16:o. Minneapolis.

3419. **Klopp, Onno,** Der Ursprung der Tilly-Sage von Magdeburg.
Historisch-politische Blätter für das katholische Deutschland 1895. Bd 115, s, 161—182.

3420. **Volkholz, Robert,** Jürgen Ackermann, Kapitän beim Regiment Alt-Pappenheim. 1631. (1) + 88 s. Halberstadt. J. Schimmelburgs Buchhandlung.

3421. **Wittich, Karl,** Ueber Falkenbergs Tod.
Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1895, s. 233—250.

3422. **Schott, Theodor,** Württemberg und Gustav Adolf. 1631 und 1632. Mit einem Anhang ungedruckter Briefe von Gustav Adolf, Maximilian von Bayern und Barbara Sophia von Württemberg.
Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge. Jahrg. 4, s. 343—402. Äfven separat hos Kohlhammer, Stuttgart.
Se nedan »Recensioner» 3734.

3423. **Hanncke, Rudolf,** Pommersche Kulturbilder. Studien zur Pommerschen Geschichte. 3 + 63 s. Stettin, L. Saunier.
Innehåller bl. a. Aus Hinterpommerns Schwedenzeit. Eine Episode aus dem dreissigjährigen Kriege. [1631—53].

3424. **Becker, H.,** Die kgl. schwedische Schulordnung f. Magdeburg und Halberstadt aus d. J. 1632.
Mittheilungen der Gesellschaft f. deutsche Erziehungs- und Schulgeschichte. 5, s. 91—106.

3425. Papst Urban VIII über Gustav Adolf. [Schreiben an Ferdinand II von 11 Dec. 1632].
Kölnische Volkszeitung. 1895, N:o 15.

3426. **Dürr, Fr.,** Heilbronner Chronik. VII + 462 s. + 11 pl. + 2 facs. Heilbronn, Salzer.

3427. **Schmidt, H.,** Die Stadt Hannover im 30-jähr. Kriege.
Zeitschrift des historischen Vereins von Niedersachsen. 1895, s. 164—206.

3428. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française, publié sous les auspices de la commission des archives diplomatiques au ministère des affaires étrangères. T. 13. Danemark. Avec une introduction et des notes par *A. Geffroy*. LXVII + 240 s. Paris, F. Alcan.
Omfattar tiden 1664—1792; berör ofta Sveriges politik vid denna tid.
Se nedan »Recensioner» 3746.

3429. Brefvexling mellan konung Carl XII och rådet. [1715 + Tillägg: Nov. Dec. 1710]. Till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. XIV + 347 s. Sthlm. Pr. 6.
Historiska Handlingar D. 15.

3430. **Hjärne, Harald,** Karl XII och tsar Peter. Grundlinjer till föreläsningar. Sommarkurserna i Uppsala 1895. 16 s. Uppsala.

3431. **Павловскій, И. Ф.,** Шведская могила. [Svenska grafven vid Poltava.]
Историческій вѣстникъ. T. 62, s. 231—238.

3432. **Baille, Ch.,** Notes sur le baron de Staël, ambassadeur de Suède en France, mort à Poligny le 9 mai 1802. 19 s. Besançon.
Extrait des Annales franc-comtoises. 1895, Juillet—Août.

3433. **Pierce, Etta W.,** King Charles XIV of Sweden. (Jean Baptiste Jules Bernadotte).
Frank Leslie's Popular Monthly 1895, Augusti.

3434. **Vogt, Jörgen Herman,** Optegnelser om sit Liv og sin Embedsvirksomhed 1847—1858, udgivne af den norske historiske Forening. H. 2. VII s. + s. 113—250 + 1 portr. Kristiania.

3435. **Constable, M. S.,** The political crisis in Sweden and Norway.
The Forthnightly Review 1895. Vol. 2, s. 811—818.

3436. **Kuylenstierna, O.,** The Norwegian crisis.
United Service Magazine (London). 1895, 4 April.

3437. War-clouds in the North by the Editor of U. S. M.
United Service Magazine (London). 1895, 1 April.

3438. **Casa, La,** di santa Brigida a Roma.
La Civiltà Catholica. Ser. 16: Vol. 2, (1895), s. 471—475.

3439. **Kinberg, August,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: 2. 4:o, s. 231—260. Wisby, Förf. Pr. 1.

3440. **Matrikel, Die,** der Universität Rostock. Herausg. von *A. Hofmeister*. 3,2. 1652—94. XX s. + s. 119—320. Rostock, Stillersche Buchhandlung.

3441. **Nilsson, Johannes,** Bidrag till ärfdabalkens historia 1686—1736. 2. Källskrifter. 2. Protokoll och betänkanden. III + 316 s. Upsala. Pr. 4,50.
Upsala Universitets Årsskrift 1895. Rätts- och statsvetenskaper. 1.

3442. **Bergqvist, P.,** Anteckningar om Winslöfs och Näflinge socknar. Omarbetade och ordnade af *B. Ohlsson*. [Äfven med titel: Från flydda dagar. Arkivstudier af P. B. och B. O.] (1) + 143 s. Hessleholm, Aug. Hånell. Tr. i Christianstad. Pr. 1,25.

3443. **Bergström, J. D.,** Venersborgs stads historia. 76 s. Göteborg, Förf. Pr. 1.

3444. **Eggertz, Carl Magnus Uno,** Karlskrona med omnejd af C. M. U. E—z. 94 s. + 15 pl. Tv. 8:o. Karlskrona, Fredr. Apelqvists bokhandel. Pr. 2,50.

3445. **Ihrfors, Eric,** Allmän öfversigt af Tjusts häraders kyrkliga minnen. 44 s. Westervik, Ekblad & Comp.
Separataftryck ur Westerviks Veckoblad.

3446. **Lindberg, Gustaf,** Karlskoga bergslag. Historia och beskrifningar. 56 s. St. 4:o. Sthlm.

3447. **Minnen, Forntida,** afskrifter af Orsa socken tillhöriga gamla handlingar rörande finnarne inom Orsa m. fl. socknar jemte hvarjehanda underrättelser samlade och utgifne af *Sigås Eric Andersson*. 96 s. Falun, Utgifvarens förlag. Pr. 1.

3448. **Säve, Per Arvid,** Gotländska minnen. 59 + (1) s. Visby.
Kostnadsfri bilaga till Gotlands Allehanda N:o 173, 8 Nov. 1895.

3449. **Ahnfelt, Otto,** Bidrag till svenska kyrkans historia i sextonde århundradet. Ny följd. 46 + (1) s. 4:o.
Acta Universitatis Lundensis 1895.

3450. **Forsman, J.,** Ruotsin ja Venäjän väliset suhteet 1497—1560. Akad. afh. 1 + 148 s. Helsingissä.

3451. **Liitteenä** seuraa kert. Kaarle XII soturien perustamasta Tobolskin koulusta. 25 s. Hämeelinnan lyseo. Kertomus lukuv. [Tavastehus gymnasium. Läroverksprogram]. 1894—1895.

3452. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1894. 90 s. Riga, N. Kymmel.

3453. **Struck, Ferdinand,** Die ältesten Zeiten des Theaters zu Stralsund. 1697—1834. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Theaters. 134 s. Stralsund, Verlag der Königlichen Regierungs-Buchdruckerei.

3454. **Wendler, Otto,** Geschichte Rügens von der ältesten Zeit bis auf die Gegenwart. 159 s. Bergen u. Sassnitz, Becker.

1896.

3455. Historisk Tidskrift, utgifven af Svenska Historiska Föreningen genom *E. Hildebrand*. Årg. 16, 1896. 354 + 102 + (1) + (2) + Bilagor. Sthlm. Pr. för medlemmar 5.
Innehåll:
Hammarskjöld, A., Finska kriget 1808—1809.
Fries, E., Johan Classon Risingh.
Kjellén, R., Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?
Bergh, S., Rangstriderna inom adeln under 1600-talet.

Fåhræus, R., Sverige och förbundet i Augsburg 1686.
Lind, E. H., Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning.
Sjögren, O., W. A. v. Schlippenbachs lifländska här.
Strödda meddelanden och aktstycken.
Öfversikter och granskningar.

3456. Historisk Tidsskrift, Sjette Række, udgivet af den danske historiske Forening, ved dens Bestyrelse. Redigeret af *C. F. Bricka*, Foreningens Sekretær. Bd 6: H. 2, s. 319—534.

3457. Historisk Tidsskrift udgivet af den norske historiske Forening. Tredie Række. Bd 4: H. 1. 197 s.

3458. Kongl. Bibliotekets Handlingar. 18. 13 s. + s. 225—282 + (2) s. Pr. 1,25.
Inneh.: Årsberättelse för år 1895. C. Snoilsky, Svenska historiska planscher 4. 1719—1891 och tillägg.

3459. Meddelanden från Svenska Riksarkivet. Utgifna af *C. T. Odhner*. XX, s. 337–394. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

3460. **Edén, Nils,** Ett nytt program för den historiska vetenskapen.
Historisk Tidskrift 1896, s. 321—331.

3461. **Coolidge, Archibald Cary,** A plea for the study of the history of northern Europe.
The American Historical Review. Vol. 2, s. 34—39.

3462. **Wittmann, Pius,** Kurzer Abriss der schwedischen Geschichte. Auf Grund neuester Quellen und Hilfsmittel verfasst. VI + 96 s. Breslau, Wilhelm Koebner.

3463. **Överland, O. A.,** Vikingetog og Vikingefærder. 195 s. + 1 pl. Kristiania, Cammarmeyer. Pr. 1.

3464. **Lind, E. H.,** Namnhistoriska bidrag till frågan om den gamla norska konungaättens härstamning.
Historisk Tidskrift 1896, s. 237—254.

3465. **Kock, A.,** Vestgötalagens stadgande om konungaval i Sverige.
Historisk Tidskrift 1896, s. 192—194.

3466. **Petrus de Dacia,** Uita Christinæ Stumbelensis. Edidit *Johannes Paulson*. Fasc. 2: Secundum de uita Christinæ librum continens. (3) + V + 257 s. Gotoburgi, Wettergren & Kerber. Pr. 5,50.
Scriptores latini medii æui suecani. Edid. Johannes Paulson et Lars Wåhlin. 1.

3467. Diplomatarium Norvegicum. Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgifning og Rettergang i Middelalderen. Samlede og udgivne af *C. R. Unger* og *H. J. Huitfeldt-Kaas*. 15: 1. 416 s. Christiania, Malling. Pr. 6.
Behandlar tiden 1308—1528.

3468. **Moltesen, L. J.,** De avignonske pavers forhold til Danmark. 246 + (1) s. Köbenhavn, Gad.
Berör bl. a. äfven Magnus Eriksson och hans förhållande till påfvestolen.

3469. Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis. Fortegnelse over Danmarks Breve fra Middelalderen. Med Udtog af de hidtil utrykte, udgivet ved *Kr. Erslev* i Forening med *William Christensen* og *Anna Hude* af Selskabet for Udgivelse af Kilder til dansk Historie. Bd 2: H. 1 (1351—1382). 240 s. Köbenhavn, Gad.

3470. Hansisches Urkundenbuch, herausgegeben vom Verein für hansische Geschichte. Bd 4: 1361—1392. Bearbeitet von *Karl Kunze*. XIV + 522 s. 4:o. Halle a/S., Buchh. d. Waisenh.
Se nedan »Recensioner» 3722.

3471. Liv-, est- und kurländisches Urkundenbuch. Begründet von F. G. v. Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von Hermann Hildebrand und nach ihm von *Philipp Schwartz*. Bd 10: 1444—1449. XLVIII + 576 s. 4:o. Riga, Moskau, J. Deubner.

3472. **Berg, Fridtjuv,** Kung Gösta och skolan.
Svensk Läraretidning 1896, s. 293—295.

3473. **Girgensohn, J.,** Gustav Wasa.
Velhagen & Klasings Monatshefte 1896, s. 462—473.

3474. Gustaf Vasa. Till minne af hans 400-åriga födelsedag. Utgifven af »För svenska hem», illustrerad familjetidskrift. 16 s. + portr. o. pl. Fol. Sthlm, Chelius. Pr. 60 öre.
Innehåller artiklar af Otto Sjögren o. L. G. T. Tidander.

3475. **Hammarskjöld, Agathon,** Gamle Kung Gösta. En historisk bild. 23 s. + 4 portr. Sthlm, W. Silén. Pr. 30 öre.

3476. **Hildebrand, Emil,** Gustaf Vasa, hans personlighet och hans betydelse. 35 s. Sthlm, Beijer. Pr. 20 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 36.

3477. **Hildebrand, Emil,** Gustaf Vasa-minnet.
Historisk Tidskrift 1896, s. 194—196.

3478. **Kjellén, Rudolf,** Gustaf Eriksson Vasa, fosterlandets fader. 3 s. Fol. Göteborg.
»Med Gud och Sveriges allmoge». Utg. af Fosterländska Förbundet i Göteborg d. 12 Maj 1896.

3479. **Quennerstedt, Aug.,** Tal vid minnesfesten öfver Gustaf Vasa den 12 maj 1896 i Lunds universitets aula. 39 s. Lund, Gleerup. Pr. 50 öre.

3480. **Schybergson, M. G.,** Gustaf Vasas minne i Finland.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 319—322.

3481. **Sjögren Otto,** Gustaf Vasa. Ett 400-års-minne. 560 s. + portr. o. pl. + 1 karta. Sthlm, Fröléen & Comp. Pr. inb. 7.

3482. **Stavenow, Ludvig,** Gustaf Eriksson Vasa. 12 maj 1496?—29 sept. 1560. En minnesteckning. Med 13 bilder.
Ord och Bild 1896, s. 193—214.

3483. **Stavenow, Ludvig,** Tal till Gustaf Vasas minne å Göteborgs Högskola den 12 Maj 1896. 16 s. Göteborg.
Göteborgs Högskolas Årsskrift 1896.

3484. **[Wieselgren, Harald],** Gustaf Vasas minne.
Ny Illustrerad Tidning 1896, s. 157—158.

3485. **Ålund, O. W.,** Gustaf Eriksson Vasa, Sveriges befriare och nydanare. En liten minnesskrift. 88 s. + 38 illustr. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 35 öre.

3486. **Lundström, Herman,** Om det s. k. vederdöpareofoget i Stockholm under Gustaf I:s regering.
Kyrklig Tidskrift 1896, s. 375—401.

3487. **Ahnfelt, Otto,** Om kanslern Laurentius Andreæ.
Historisk Tidskrift 1896, s. 185—192.

3488. **Kölner Inventar.** Bd 1: 1531—1571. Bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum* unter Mitwirkung von *Hermann Keussen.* Mit einem Akten-Anhang. XVII + 637 s. 4:o. Leipzig, Duncker & Humblot.
Berör bl. a. Sveriges förhållande till Hansestäderna under Gustaf Vasa, Erik XIV och början af Johan III:s regering.
Se nedan »Recensioner» 3726.

3489. Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika. 1532—1541. 1. Utgifven af *Otto Ahnfelt.* Universitetsprogram. XII + 31 s. 4:o. Lund.

3490. Konung Gustaf den Förstes registratur. Utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Victor Granlund.* (Se N:o 414, 789, 925, 1045, 1387, 1656, 2287 o. 3033.) D. 17. 1545. 644 + 59 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 9.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 1.

3491. **Kreüger, J.,** Cecilia Vasa.
Nordisk revy 1896, s. 321—337, 401—419.

3492. **Ödberg, F.,** Om prinsessan Cecilia Wasa, markgrefvinna af Baden-Rodemachern. Anteckningar. 231 s. Sthlm, Fritze. Pr. 3.

3493. **Hume, Martin A. S.,** The courtships of queen Elizabeth. A history of the various negotiations for her marriage. VI + (1) + 348 s. + 5 portr. London, T. Fisher Unwin.
Innehåller bl. a. en notiser om Erik XIV:s planer att vinna Elizabeths hand.

3494. **Moltke, A.,** Slagene ved Marekær og Axtorna (1563 og 1565). 98 s. + 3 portr. + 1 karta. Köbenhavn, Gad. Pr. 75 öre.
Folkelæsning N:o 213.

3495. Kancelliets Brevböger vedrörende Danmarks indre Forhold 1566—1570. I Uddrag udgivne ved *L. Laursen* af Rigsarkivet. 746 s. Köbenhavn, Reitzel. Pr. 7.
Berör »Nordiska sjuårskrigets» historia.

3496. **Perger, August,** Jesuiterpateren Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse». 108 s. Kristiania, J. Dybwad. Pr. 60 öre.
Se nedan »Recensioner» 3728.

3497. **[Hildebrand, Emil],** Ett par anmärkningar om 1587 års riksdag.
Historisk Tidskrift 1896, s. 279—288.

3498. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefväxling. Utgifna af Kongl. Vitterhets-, Historie- och Antiqvitets-Akademien. Förra afdelningen. Bd 2. Bref 1606—1624. Utg. af *C. G. Styffe.* XLVIII + 803 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 11.

3499. **Wilkinson, Spenser,** Gustavus Adolphus.
The Cornhill Magazine 1896. August, s. 193—201.

3500. **Nottbeck, E. v.,** Gustav Adolph u. die Rudbecksche Kirchenvisitation.
Baltische Monatsschrift 1896, s. 29—44.

3501. The register of the privy council of Scotland. Edited and abridged by *David Masson.* Vol. 13: 1622—1625. LXXXII + 1072 s. Edingburgh.
Innehåller bl. a. ett bref från Gustaf II Adolf till the Council of Scotland; dat. 23 September 1623.

3502. **Larsen, Axel,** Kejserkrigen. Et Bidrag til de Nordiske Rigers Krigshistorie. Efter trykte og utrykte Kilder. Afsnit 1: Indtil

Slaget ved Lutter am Barenberge. 147 s. 4:o. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 3.
Se nedan »Recensioner» 3729.

3503. **Gebauer, J.,** Kurbrandenburg in der Krisis des Jahres 1627. VIII + 185 + (1) s. Halle, Niemeyer.
Hallesche Abhandlungen zur neueren Geschichte. H. 33.
Innehåller bl. a. en skildring af huru en del värfvade svenska trupper under Johan V. Streiffs befäl 1626 gjorde ett infall i Brandenburg.

3504. **Chroust, Anton,** Abraham von Dohna. Sein Leben und sein Gedicht auf den Reichstag von 1613. XII + 388 s. + 1 portr. München, Verlag der K. B. Akademie der Wissenschaften.
Berör bl. a. Gustaf II Adolfs krig i Preussen.

3505. **Pomtow, Paul,** Gustav Adolf und Kurbrandenburg im dreissigjährigen Kriege.
Jahres-Bericht des historischen Vereins zu Brandenburg a. d. H. 1896, s. 1—30.

3506. **Bär,** Eine gleichzeitige Mittheilung über die Eroberung Landsbergs und Frankfurts im April 1631.
Schriften des Vereins für Geschichte der Neumark 1896, s. 66—69.

3507. **Wangerin, E.,** Die Schlacht bei Breitenfeld am 7 Sept. 1631. Eine Quellenuntersuchung. Inauguraldiss. 32 s. Halle.

3508. **Kirchhoff, Alfred,** Gustav Adolf und Erfurt; s. 133—266. Erfurt, Otto'sche Buchhandlung.

3509. **Klopp, Onno,** Der dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Zweite Ausgabe des Werkes: Tilly im dreissigjährigen Kriege. Bd 3: Th. 2: 1631—1632. XXXII + 875 s. + 2 portr. + 2 pl. Paderborn, F. Schöningh.
Se nedan »Recensioner» 3741.

3510. **Huber, Alfons,** Geschichte Österreichs. Bd 5. Von 1609 bis 1648. XX + 618 + (1) s. Gotha, Perthes.
Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht und K. Lamprecht. 56: 2.
Se nedan »Recensioner» 3740.

3511. **Bär, Max,** Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. XI + 503 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 64.
Se nedan »Recensioner» 3742.

3512. **Reicke, Emil,** Geschichte der Reichstadt Nürnberg von dem ersten urkundlichen Nachweis ihres Bestehens bis zu ihrem Uebergang an das Königreich Bayern (1806). Mit 210 Illustrationen, 3 Vollbildern, 1 Karte und 1 Plane. IX + 1078 s. Nürnberg, Rawsche Verlagsbuchh.
Berör bl. a. Nürnberg under trettioåriga kriget.

3513. **Schneider, Paul,** Thum während des dreissigjährigen Krieges.
Das Erzgebirge 1896, s. 77—106.

3514. **Schulz,** Geschichte der Stadt Anklam unter besonderer Berücksichtigung der kriegerischen Ereignisse. 15 s. Anklam, H. Wolter.

3515. **Seyfert,** Die Schönburgischen Herrschaften im dreissigjährige Kriege.
Schönburgische Geschichtsblätter. Jahrg. 2: H. 1—2. (1895/96).

3516. **Hirschberg, Aleksander,** Z wycieczki naukowej do Szwecyi.
Kwartalnik Historyczny 1896, s. 92—113.
Innehåller bl. a. Handlingar angående svenska beskickningar till Polen. [1632—1795].

3517. **Loefen, Walther von,** Die Feste Marienberg und ihre Baudenkmale. (2) + 78 s. Würzburg, A. Stuber's Verlag.
Innehåller bl. a. en afdelning med titel: Die Schweden in Würzburg 1632—86.

3518. Bernhard von Weimar und Axel Oxenstierna.
Allgemeine Militär-Zeitung 1896, s. 218—220, 226—228.

3519. **Schmidt, R.,** Ein Klageschreiben des Zörbiger Rates aus dem dreissigjährigen Kriege. [1636].
Neue Mittheilungen des Thüringisch-Sächsischen Vereins. 1896. Bd 19, s. 229—232.

3520. **Warncke, Paul,** Peter Melander von Holzappel. Eine Geschichte aus d. Lahnthal. 290 s. Berlin, F. Pfenningstorff.

3521. **Friis, H. E.,** Dronning Christina af Sverrig. 1626—1689. (2) + 246 s. + 2 portr. + 2 pl. Köbenhavn, Höst & Sön. Pr. 3,25.

3522. **Tegnér, Elof,** La regina nomade.
Svenska bilder från sextonhundratalet, s. 119—167.

3523. **Philippson, Martin,** Der Grosse Kurfürst Friedrich Wilhelm von Brandenburg. Th. 1: 1640—1660. VII + 452 s. Berlin, S. Cronbach.

3524. **Armstedt, Richard,** Der schwed. Heirathsplan des Gr. Kurfürsten. 45 s. Königsberg.

3525. Svenska riksrådets protokoll. 8. 1640, 41. H. 1. Med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh.* 420 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5,50.
»Handlingar rörande Sveriges historia». Ser. 3.

3526. Fra den franske Gesandt de la Thuillerie's Ophold i Norden 1644—45.
Historiske Samlinger og Studier vedrörende danske Forhold og Personligheder især i det 17 Aarhundrede, udgivne af *Holger Rördam.* Bd 2, s. 475—504.

3527. **Schmidt, Rudolf,** Otto Christof von Sparr, Unterbefehlshaber Melanders am Niederrhein und in Westfalen 1646—1647. Ein Beitrag zur Geschichte des ersten brandenburgischen Feldmarschalls. Programm. 19 s. 4:o. Berlin, R. Gaertner.

3528. Protokolle und Relationen des Brandenburgischen Geheimen Rathes aus der Zeit des Kurfürsten Friedrich Wilhelm. Herausg. v. *Otto Meinardus.* Bd 4. 1647—54. LXIII + 657 s. Leipzig, Hirzel.
Publicationen aus den K. Preussischen Staatsarchiven. Bd 66.
Berör bl. a. Sveriges politik vid denna tid.

3529. Ett uppträde i Kongl. Maj:ts fyrkant 1655.
Historisk Tidskrift 1896, s. 332—334.

3530. **Hedenström, Alfred von,** Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges. 1655—1660. Inaug. Diss. 96 + (2) s. Marburg.
Se nedan »Recensioner» 3748.

3531. **Bienemann jun., Fr.,** Briefe und Actenstücke zur Geschichte der Verteidigung und Kapitulation Dorpats 1656.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 515—606.

3532. **Sörensen, S. A.,** Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. Skildringer fra Carl-Gustavs-Fejden 1658—59. Efter Forfatterens Död samlede af *P. Fr. Rist* og *H. W. Harbou.* VII + 193 + (2) s. + 1 portr. Kjöbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 4,50.
Se nedan »Recensioner» 3749.

3533. **Pasek, Jan,** Polakkerne i Danmark 1659. **Efter Jan Paseks Erindringer** ved *Stanislaw Rosznecki.* IV + 214 + (1) s. Kjöbenhavn, Gyldendal. Pr. 3.
Skildrar förhållandena i Danmark 1659 och kriget med Sverige.

3534. Dagbog, fört under Kjöbenhavns Beleiring 1658—60. **Meddelt af** Dr. phil. *O. Nielsen.*
Museum 1896. Bd 1, s. 29—49, 95—132.

3535. **Lind, H. D.,** Kong Frederik den tredjes Sömagt. Det dansk-norske Söværns Historie 1648—1670. 334 s. + 1 pl. Odense, Milo. Pr. 6.

3536. **Daae, Ludvig,** Nogle Bidrag til Baahuslens Historie i Overgangstiden fra dansk-norsk til svensk Herredömme.
Historisk Tidsskrift (Kristiania.) Tredie Række. Bd 4, s. 159—194.

3537. [**Bergman, E. W.**], Ur envoyén Fritz Cronmans diarium vid beskickningen till Ryssland 1668, 69.
Historisk Tidskrift 1896, s. 104—112.

3538. **With, C. L.,** »Store Cronan's» Undergang i Slaget ved Öland. [1676].
»Vort Forsvar» 1896, 23 August.

3539. **Larsen, Axel,** Malmö strax efter Roskildefreden og Belejringen i Juni 1677.
»Vort Forsvar» 1896, 3 Maj.

3540. Sveriges ridderskaps och adels riksdagsprotokoll. D. 13. 1680. Utg. af *Severin Bergh.* (3) + 388 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 5.

3541. **Fåhræus, Rudolf,** Sverige och förbundet i Augsburg år 1686.
Historisk Tidskrift 1896, s. 201—236.

3542. **Malmström, Oscar,** Nils Bielke såsom generalguvernör i Pommern. 1687—1697. (2) + 185 s. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 3.

3543. **Bildt, C.,** Drottning Kristinas sista dagar.
Ord och Bild 1896, s. 20—34, 53—61.

3544. **Voltaire, Arouet,** Histoire de Charles XII, roi de Suède; suivie de notes explicatives, documents et commentaires, cartes, plans et gravures par *Paul Martine.* XV + 476 s. + 1 karta. Paris, Dupont.

3545. **Engel, Friedrich,** Karl XII nach seinen Briefen.
Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung 1896, s. 469—472.

3546. The duke of Marlborough's letters at the Hague. [1701—1709.]
The English Historical Review 1896, s. 117—120.
Sveriges politik beröres något i ett af dessa bref.

3547. **Sjögren, Otto,** W. A. v. Schlippenbachs lifländska här.
Historisk Tidskrift 1896, s. 293—320.

3548. **Smith, Carl,** Vår ärorikaste sjöstrid. [Svenska skeppet »Ölands» strid emot åtta engelska skepp och en fregatt år 1704 den 27 juli utanför Orfordness på engelska kusten].
Bilder ur sjömanslifvet. Utg. af »Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar», s. 26—34.

3549. **Bienemann, jun., Fr.,** Die Kapitulation Dorpats 1704.
Mittheilungen aus der livländischen Geschichte. Bd 16, s. 607—630.

3550. **Zechlin, Hans,** Die Schlacht bei Fraustadt. Eine militärgeschichtliche Studie.
Zeitschrift der historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. Jahrg. 11. (1896), s. 1—52 + 1 karta.

3551. **Görlitzer,** Die Dreikönigszusammenkunft in Potsdam und Berlin im Juli 1709.
Mittheilungen des Vereins für die Geschichte Berlins 1896, s. 127—135.

3552. **Hirsch, J. C. W.,** Fortegnelse over de i Slaget ved Helsingborg faldne, saarede og fangne danske Officerer.
Personalhistorisk Tidsskrift. Tredie Række. Bd 5, s. 17—31.

3553. **Lagerberg, Swen,** Dagbok under vistelsen hos Tartar-Chan Dowlet-Gherey 1710—1711. XII + 268 + (1) s. + 1 portr. + 1 karta. Göteborg, M. Lagerberg.
Ej i bokhandeln.

3554. **[Carlson, Ernst],** Öfverste Eosanders berättelser till preussiska hofvet från lägret vid Bender 1712.
Historisk Tidskrift 1896, s. 255—271.

3555. **Мышлаевскій, А. З.,** Петръ Великій. Война въ Финляндіи въ 1712—1714 годахъ. [Peter den Store. Kriget i Finland 1712—14]. VIII + XVIII + 475 + 154 + XII + (1) s. + 25 kartor. С.-Петерб.

3556. **Överland, O. A.,** En svensk Kaper udenfor Lyngör i Mars 1714.
»Værg dit Land» 1896, s. 55—56.

3557. **Syveton, Gabriel,** L'erreur de Goertz. (Se N:o 3151.)
Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 42—55, 223 252, 509—530.

3558. **Kuylenstierna, Oswald,** Peder Wessel Tordenskiolds trenne angrepp på Göteborg, Nya Elfsborg och Nya Varfvet åren 1717 och 1719.
Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 125—209 + 2 pl.

3559. Den »stora ofreden» år 1719. Af *O. E.*
Bilder ur sjömanslifvet. Utg. af »Kvinnoförbundet för Sveriges sjöförsvar», s. 69—84.

3560. Донесенія французскаго посла при русскомъ дворѣ де-ла-Шетарди за 1741 г. по конецъ года. [Franska sändebudets vid ryska hofvet, markis de la Chétardie's berättelser under senare delen af år 1741]. XXXVI + 716 s. С.-Петерб.
Сборникъ Имп. русскаго историческаго общества. Т. 96.

3561. **[Malmström, Carl Gustaf],** Stephan Löfving.
Historisk Tidskrift 1896, s. 272—278.

3562. **[Petrelli, T. J.],** Hur kom Sveaborg att anläggas? Af —e—.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1896, s. 425—441.

3562½. Politische Correspondenz Friedrich's des Grossen. Bd 23. [April 1763—September 1764]. Redigirt von *Kurt Treusch von Buttlar* und *Gustav Berthold Volz.* 559 + (1) s. Berlin, Duncker.

3563. Fra generalfeltmarschal prins Carl af Hessens arkiv for årene 1767, 1789, 1790, 1806 og 1807. Ved *C. J. Anker.*
Norsk Militært Tidsskrift 1896, s. 401—425, 447—466.

3564. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 2. 1779—1787. (3) + 550 + (1) s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 3757.

3565. Ett bidrag till historien om folkväpningen i Sverige 1788.
Historisk Tidskrift 1896, s. 337—338.

3566. **Wahlström, Lydia,** Den svenska beskickningen till Norge 1788.
Morgenbladet (Kristiania) 1896, 2 August Extranumer; 9 August, Extranumer.

3567. **Greppi, G.,** Un gentiluomo milanese guerriero diplomatico 1763—1839. Appunti biografici sul bali conte Giulio Litta-Visconti Arese. XII + 178 s. Milano.
Giulio Litta var anförare för den afdelning af ryska flottan, som i slaget vid Svensksund 1789 afgjorde slaget till Rysslands fördel.
Se nedan »Recensioner» 3758.

3568. **Flach, F. F.,** Grefve Hans Axel von Fersen. Minnesteckning jemte utdrag ur hans dagbok och brefvexling. IV + 172 s. + 2 portr. Sthlm, Fritze. Pr. 3.

3569. **Дривенъ, Н. В.,** Густавъ IV и великая княжна Александра Павловна. 1794—1796 гг. (По неизданнымъ документамъ шведскаго королевскаго архива). [Gustaf IV Adolf och storfurstinnan Alexandra Pavlovna. Efter outgifna handlingar i svenska Riksarkivet].
Русская старина 1896, T. 1, s. 343—365; 567—584; T. 2, s. 79—96; 369—390; T. 3, s. 153—162; 349—366; 627—645; T. 4, s. 193—207.

3570. **Hamnström, Malte,** Om realisationsfrågan vid riksdagen i Norrköping år 1800. Akad. afh. 126 + (1) s. Hernösand.

3571. Politische Correspondenz Karl Friedrichs von Baden. 1783—1806. Herausgegeben von der Badischen Historischen Commission bearbeitet von *B. Erdmannsdörffer* und *K. Obser*. Bd 4: 1801—1804. LXXIV + 573 + (1) s. Heidelberg, Carl Winter.
Berör bl. a. Gustaf IV Adolfs historia.

3572. **Rose, J. H.,** Canning and Denmark in 1807.
The English Historical Review 1896, s. 82—92.

3573. **Hammarskjöld, Agathon,** Finska kriget 1808—1809. 1—4.
Historisk Tidskrift 1896, s. 1—30, 155—184.

3574. Ett och annat från finska kriget 1808 och 1809. 2.
Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1896, s. 649—664.

3575. **Danielson, Joh. Rich.,** Suomen sota ja Suomen sotilaat vuosina 1808 ja 1809. [Finska kriget och finska krigarna 1808 och 1809]. 789 + (8) s. Helsingissä, Weilin & Göös. Pr. 15 Mark.

3576. Betraktelser med anledning af svenska generalstabens värk »Sveriges krig 1808 och 1809». D. 2. Af ***.
Finsk Militär Tidskrift 1896, s. 116—131, 178—191, 241—262.

3577. **Schybergson, M. G.,** Svenska generalstabens skildring af krigshändelserna i Finland under våren 1808.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 456—465.

3578. Krigsbegivenhederne 1808. Ved *H. Degenkolv*.
»Vort Forsvar» 1896, 12 Januar, 26 Januar.

3579. **Hammarskjöld, Agathon,** Döbeln och Kulneff i mars 1809.
Ny Illustrerad Tidning 1896, s. 11—14.

3580. Utlåtande af lagman G. Poppius i författningsfrågan 1809.
Historisk Tidskrift 1896, s. 338—344.

3581. **Kjellén, Rudolf,** Hvem har stiftat Sveriges regeringsform af 1809?
Historisk Tidskrift 1896, s. 79—103.

3582. **Holst, Johan Hübner v.,** Efterladte Papirer. Ved *C. J. Anker*.
Morgenbladet (Kristiania) 1896, 26 Januar, Extranumer.
Handlar bland annat om Karl August och hans död 1810.

3583. **Clausen, Julius,** Frederik Christian, Hertug af Augustenborg (1765—1814). En monografisk skildring. (3) + 148 s. + 2 portr. København, Det Schubotheske Forlag. Pr. 3.
Frederik Christian, en broder till Karl August, var ifrågasatt till tronföljare i Sverige 1810.

3584. Императоръ Александръ I и графъ Армфельдъ. (1811—1812 гг.) [Kejsar Alexander I och grefve Armfelt 1811—1812.]
Русская старина 1896: T. 3, s. 127—152; 323—348; 591—615; T. 4, s. 139—157.

3585. Private Breve fra Krigsskuepladsen ved Sydgrænsen, Juli—November 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 237—372.

3586. Frederik VI:s Brevvexling med Statholderen i Norge. September—Oktober—November 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 421—464.

3587. Niels Rosenkrantz's egenhændige Breve til Frederik VI, September—medio December 1813.
Meddelelser fra Krigsarkiverne. Bd 7, s. 373—416.

3588. **Fürst, Carl M.,** Från krigsåret 1813. Bref till professor A. H. Florman från bataljonsläkaren P. J. Bergelin och öfverfältläkaren C. F. Weltzin.
Tidskrift i Militär Helsovård 1896, s. 362—372.

3589. **Pyttersen, H.,** La première fiancée de Napoléon Ier. (D'après des documents livrés à la publicité par S. M. Oscar II, roi de Suède).
Revue des Revues 1896. Vol. 19, s. 122—131.
Innehåller äfven en del upplysningar om Bernadotte.

3590. **Vandal, Albert,** Napoléon et Alexandre Ier. L'alliance russe sous le premier empire. T. 3: La rupture. 607 s. Paris, E. Plon.
Berör bl. a. Carl XIV Johans förhållande till Napoléon.

3591. **Masson, Frédéric,** Napoleon och kvinnorna. Öfversättning från franska originalets 18:de upplaga. 249 + (2) s. + 6 portr. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 4,50.
Innehåller bl. a. en framställning af Desirée Eugénie Clarys tidigare lefnadsöden före hennes giftermål med Bernadotte.

3592. **Meinecke, Friedrich,** Das Leben des Generalfeldmarschalls Hermann von Boyen. Bd 1: 1771—1814. X + 422 s. + 1 portr. Stuttgart, Cotta'sche Buchhandlung.
Behandlar bl. a. Nordarméns fälttåg under Bernadotte 1813.

3593. **Hansen, A. L.,** Slaget ved Dennewitz den 6:te September 1813.
Militært Tidsskrift (Kjöbenhavn) 1896, s. 33—67, 310—354 + 3 Planer + 1 Skizze.

3594. **[Westrin, Theodor],** Kronprinsen Karl Johan om unionens nödvändighet för Sverige.
Historisk Tidskrift 1896, s. 283—286.

3595. Aktstykker vedkommende Stormagternes Mission til Kjöbenhavn og Christiania i Aaret 1814. Udgivne ved *Yngvar Nielsen.* Förste Række: Danske og engelske Aktstykker. 214 s. Kristiania. Jacob Dybwad. Pr. 5,60.
Videnskabsselskabets Skrifter 2. Historisk-filosofiske Klasse 1.

3596. Nogle Aktstykker fra 1814. Afsluttende Bemærkninger.
Drolsum, A. C., For Norges Sag. s. 342—370.

3597. **Hedvig Elisabet Charlotta,** Sverige och Norge 1814. Skildringar af H. M. drottning Hedvig Elisabet Charlotta enligt utdrag ur hennes brefväxling med H. Exc. herr grefve E. Ruuth samt hennes efterlämnade egenhändiga memoarer, öfversatta och utgifna af *Carl Carlsson Bonde.* 176 s. + 2 portr. Sthlm, Norstedt. Pr. 3.

3598. **Nielsen, Yngvar,** Et Brev fra Statsraad N. Aall om konventionen i Moss m. m.
Historisk Tidsskrift (Kristiania.) Tredie Række. Bd 4, s. 150—158.

3599. **Maurer, K.,** Zur Auslegung des Kieler Friedens.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1896/97. Vierteljahresheft, s. 163—166.

3600. Kielerfredens fjärde artikel. Af *R. S.* 24 s. Upsala, Lundeqvistska bokhandeln. Pr. 50.

3601. **Næss, Hans Jörgen,** Den norske Grundlovs Historie. Fortalt for Folket. Anden gjennemseede og forögede Udgave. 168 s. Kristiania, Norli. Pr. 60 öre.

3602. **Sögnen, R. I.,** Unionens Forberedelse og Tilblivelse. Historisk fremstillet. 284 s. Kongsberg, Erlandsens Boghandel. Pr. 60 öre.

3603. Sverges och Norges traktater med främmande makter jemte andra dit hörande handlingar utgifna af *O. S. Rydberg.* Sverges traktater: D. 10 = Sverges och Norges traktater: D. 1. 1815—1845. IX + 647 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 21.

3604. **Hjärne, Harald,** King Oscar of Sweden and Norway.
The Forum 1896. Bd 3, s. 164—175.

3605. **Alin, Oscar,** Om unionens betydelse för Sverige. Tal vid en Good-Templarfest i Stockholm den 3 November 1895. 14 s. Sthlm, Vårt Land. Pr. 15 öre.

3606. **Aubert, Ludvig Mariboe Benjamin,** La Norvège devant le droit international. 40 + (1) s. Bruxelles, Bureau de la Revue.
Extrait de la Revue de Droit international et de Législation comparée. Se nedan »Recensioner» 3761.

3607. **Wieselgren, Harald,** Norge. 39 s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 25 öre.
Studentföreningen Verdandis småskrifter. H. 60.

Genealogi, Biografi, Heraldik och Numismatik.

3608. **Ahnfelt, Otto,** Ett sekularminne. [St. Birgitta.]
Kyrklig Tidskrift 1896. s. 1—17.

3609. **Bahr, Johan von** och **Brandberg, Th.,** Upsala Universitets matrikel. VIII + 182 + (1) s. Upsala. Pr. 5,75.

3610. **Berg, Wilhelm,** Staden Göteborgs vapen. 26 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1,50.
Ingår äfven uti Bidrag till kännedom om Göteborgs och Bohusläns fornminnen och historia. Bd 6, s. 99—124.

3611. **Bildt, C.,** Sankt Birgittas reliker i Rom.
Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1893 [Utg. 1896], s. 16—30.

3612. **Ehrensvärd, J. J. Albert,** Carl August Ehrensvärds förhållande till fränderna Gustaf Johan och Carl Ehrensvärd belyst af hittills outgifna bref.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift. D. 2, s. 283—308.

3613. **Ehrensvärd, J. J. Albert,** Alexandrine Henriette Sparre. **En tidsbild från det adertonde århundradet. Strödda anteckningar ur ett** familjearkiv.
Ord och Bild 1896, s. 97—113.

3614. **Ekström, Viktor,** Biografisk förteckning öfver Dalarnes landtmätare 1640–1895. 4:o. 22 s. Umeå, Förf. Pr. 1.

3615. **Fries, Ellen,** Johan Classon Risingh.
Historisk Tidskrift 1896, s. 31—78.

3616. **Fries, Ellen,** Den svenska odlingens stormän. Lefnadsteckningar för skola och hem. 1. (2) + 84 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.
Innehåller biografier öfver Olof Rudbeck den äldre, Urban Hjärne och Jesper Svedberg.

3617. **Fries, Th. M.,** Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné. 4, s. 167—224. Pr. 75 öre. 5, s. 225—274. Pr. 75 öre.
Upsala Universitets Årsskrift 1896. Program.

3618. **Geijer, Gustaf,** Förteckning öfver Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens ledamöter 1796—1896. Enligt uppdrag af Kongl. Krigsvetenskaps-Akademien. 94 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.

3619. **Hacklin, Anton,** Olavus Laurelius. Hans lif och verksamhet (1585—1670). 1. (1585—1647). (7) + 92 s. Pr. 1,50. 2. Laurelius som biskop (1647—70). Akad. afh. 170 + (2) s. Luleå. Pr. 2.
1: Medföljer såsom bilaga redogörelsen för Luleå allmänna läroverk under läsåret 1895—1896.

3620. **Hagström, K. A.,** Strengnäs stifts herdaminne. H. 1—3. 272 s. Sthlm, A. Rietz. Tr. i Strengnäs. Pr. 1 kr. häftet.

3621. **Handlingar** rörande Messenierne. (Johan † 1636 och Arnold † 1651). Meddelade af *K. G. Leinberg.*
Historiallinen Arkisto 1896. D. 14, s. 719—745.

3621½. **[Hildebrand, Hans],** Vapenbilderna i medeltidens sköldebref.
Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1892. [Utg. 1896], s. 138—141.

3622. **[Jacobsson, E.],** Några biografiska anteckningar rörande familjen de La Vallée.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896, s. 104—111.

3623. **Kinberg, August,** Gotländska släkter. Genealogiska och biografiska anteckningar. D. 2: H. 3, s. 263—300. 4:o. Visby, »Gotlänningens» förlag. Pr. 1.

3624. **Lagerberg, Carl,** Göteborgs stads vapen. En historisk-heraldisk studie. 39 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 1.

3625. **Lindfors, A. O.,** Några ord om Johan von Hoorn, hans lif och verk. Föredrag på Upsala Läkareförenings årsdag den 17 September 1895.
Upsala Läkareförenings förhandlingar. Bd 1, s. 1—26.

3626. **Pajula, J. S.,** Svenska och finska studerande vid universitetet i Halle 1693—1744.
Historisk Tidskrift 1896, s. 334—337.

3627. **Pyl, Theodor,** Pommersche Genealogien. Bd 5. Die Genealogien der Greifswalder Rathsmitglieder, von 1382—1647. XII s. + s. 181—440. Greifswald.

3628. **Rechenskap** Anno 1678—1686, på brudednar som äro vife i Stasskyrkian (St. Nicolai kyrka i Stockholm). Fortsättning på andra delen.
Svenska Autograf Sällskapets Tidskrift 1896. Bilaga.

3629. **Schultze, Ludwig,** Gustav Adolph, König von Schweden. Münzen und Medaillen. (3) + 50 s. + 2 pl. Frankfurt a. M. A. Hess Nachf.

3630. **Sillén, Tor,** Gotländske studenter 1865—1894. Biografiska och genealogiska anteckningar. 74 s. Visby, Förf. Pr. 1,25.

3631. **Sätherberg, Herman,** Lefnadsminnen. Berättelser, reseintryck och sedemålningar m. m. från min ungdomstid. IV + 412 s. + 1 portr. Sthlm, Hæggström. Pr. 5.

3632. **Tegnér, Elof,** Ur Kil. Stobæi, E. G. Lidbecks och J. J. Björnståhls brefväxlingar.
Samlaren 1896, s. 1—20.

3633. **Vistrand, P. G.** o. **Seth, Martin,** Smålands nation i Uppsala. Biografiska och genealogiska anteckningar. D. 1: H. 2. 1719—89 af *P. G. Vistrand,* s. 193—384. Upsala, Akademiska bokhandeln. Pr. 2,50.

3634. [**Wrangel, F. U.**], Ätten von Krusenstern och von Krusenstjerna i Sverige och utlandet 1857—1896. 51 s. + 1 slägttafla. Sthlm, Norstedt. Upplagan 15 exemplar.

3635. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. H. 6—9, s. 401—720. Sthlm, Norstedt. Pr. 2,25 häftet.
Se nedan »Recensioner» 3762.

3636. **Ättartal,** Svenska, för år 1896 afsedda att utgöra tidskrift för svensk slägtkunskap och slägtforskning samt slägtbok och slägtkalender. [Utg. af *V. Örnberg*]. XV + 504 s. Sthlm, Förf. Pr. 4,50.

3637. **Ödberg, F.,** Om magister Sven Jacobi, den förste protestantiske biskopen i Skara stift. (1533—44, död 1544). 48 s. Sköfde.

Krigshistoria.

3638. **Lowzow, H. D.,** Minder fra Norges krige. Med illustrationer af *A. Bloch.* Tillegnet Norges ungdom. Udgivet til indtægt for Norges Forsvarsforening Kristiania Kreds. 79 s. Kristiania, J. Dybwad.
Innehåller bl. a. »Minder fra Bohus», »Slaget ved Uddevalla 1677», »Ved Præstebakke» och »Ohme paa Fredriksten».

3639. **Quennerstedt, A.,** Anteckningar om sjukvården under 1808 och 1809 års finska krig.
Tidskrift i Militär Helsovård 1896, s. 121—143, 249—264.

Litteratur- och Konsthistoria.

3640. **Aspelin, Eliel,** Elias Brenner. En forskare ock konstnär från Karlarnes tid. (1) + VI + 189 s. + 15 portr. o. pl. Helsingfors, Förlagsaktiebolaget Otava. Pr. 10.

3641. **Bugge, Sophus,** Helge-Digtene i den ældre Edda deres Hjem og Forbindelser. (2) + 355 s. Kjöbenhavn, Gad. Pr. 5.

3642. **Bygdén, L.,** Några studier rörande Disa-sagan.
Samlaren 1896, s. 21—74.

3643. **Djurklou, G.,** Några ord om våra folksagor. Föredrag, hållet uti kristliga föreningens för unge män lokal i Örebro.
Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. 1, s. 89—96.

3644. **Granberg, Olof,** Drottning Kristinas tafvelgalleri på Stockholms slott och i Rom, dess uppkomst och dess öden ända till våra dagar. En historisk-konstkritisk undersökning. 180 + (1) + XLII s. + 48 pl. Sthlm, Förf. Pr. 20.
Tr. i 130 exemplar, däraf 5 på fint handgjordt papper.

3645. **Granberg, Olof,** La galerie de tableaux de la reine Christine de Suède ayant appartenu auparavant à l'empereur Rodolphe II plus tard aux ducs d'Orleans. Recherche historique et critique. Traduction de Alf de Pomian Hajdukiewicz. 60 + CX s. + 50 pl. Sthlm, Förf. Pr. 100 francs.
Denna franska uppl. är fullständigt omarbetad och försedd med åtskilliga tillägg; den är tryckt i 45 numrerade exemplar.

3646. **Levertin, Oscar,** Johan Wellander. Literaturhistorisk studie öfver skiftet mellan frihetstiden och den gustavianska åldern. D. 1. (1) + 112 s. Upsala.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet. 15: 1.

3647. **Lindgren, Hellen,** Sveriges vittra storhetstid 1730—1850. D. 1: 2. Gustaf III:s tid och eftergustavianerna. 300 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,75.

3648. **Palm, Carl U.,** Per Gustaf Floding och hans konstnärskap.
Meddelanden från föreningen för grafisk konst 1896, s. 6—63.

3649. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur i Middelalderen, med Henblik til det övrige Nordens. Som Grundlag for Universitetsundervisning. Udgivet med Bidrag af Professorernes Fritrykskonto. IV + 272 + (1) s. Kjöbenhavn, Prior. Pr. 4.
Se nedan »Recensioner» 3764.

3650. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik til den svenske. Som Grundlag for Universitetsundervisning. 364 s. Kjöbenhavn, Prior. Pr. 5,50.
Se nedan »Recensioner» 3765.

3651. **Sander, N. F.,** Minne af professorn Carl Fredrik von Breda.
Svenska Akademiens Handlingar ifrån år 1886. D. 10, s. 81—301.

3652. **Schück, Henrik,** Bibliografiska och litteraturhistoriska anteckningar. 163 + (1) s. 4:o. Upsala, Förf. Pr. 10. Tr. i 100 exemplar.

3653. **Schück, Henrik,** Den Svenska krönikan i Hervararsagan.
Arkiv för nordisk filologi. Bd 12, s. 217—222.

3654. **Schück, Henrik,** Ynglingatals inledningsstrofer.
Arkiv för nordisk filologi. Bd 12, s. 233—240.

3655. **Schück, Henrik** o. **Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. 1: 3—8, s. 97—438 + IX s. + pl. + portr. + faks. 2: 3—8, s. 97—384 + pl. + portr. + faks. Sthlm, Geber. Pr. 1 kr. häftet.
Se nedan »Recensioner» 3766.

3656. **Sylwan, Otto,** Svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. (2) + 498 s. Lund, Gleerup. Pr. 7.
Se nedan »Recensioner» 3767.

3657. **Söderberg, Werner,** Nicolaus Ragvaldis tal i Basel 1434.
Samlaren 1896, s. 187—195.

3658. **Weibull, Lauritz,** Thomas Thorild, hans ungdom och studentår i Lund. (1) + 86 + (1) s. + 1 pl. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.
Boksamling utgifven af de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

3659. **Wrangel, Ewert,** Öfversikt af frihetstidens odlingshistoria med hänsyn till dess litteratur och konst. 47 s. Lund, Gleerup. Pr. 50 öre.

Statsrätt och Juridik m. m.

3660. **Björling, Carl G. E.,** Vår äldsta lagkommentar. 1. 31 + (1) + XIV s. 4:o. Lund.
Lunds Universitets Årsskrift 1896.

3661. **Hildebrand, Emil,** Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. XXX + 684 s. Sthlm, Norstedt. Pr. 8.
Se nedan »Recensioner» 3768.

3662. **Maurer, K.,** Zur Geschichte der skandinavischen Städte.
Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1896/97. Vierteljahresheft, s. 70—71.

3663. **Sundin, Erik Reinhold,** Om svensk konungs rätt att upplösa riksdag. Akad. afh. 102 s. Upsala.

3664. **Östergren, P. A.,** Tvisten om ägande- och nyttjanderätten till skattejord vid pröfningen af lagkommissionens förslag till Sveriges rikes lag hos 1731 och 1734 års ständer. 86 s. Lund, Gleerup. Pr. 1,25.

Bibliografi.

3665. **Collection** de volumes scandinaves provenant de la Bibliothèque Nationale de M. A. Geffroy, et donnée par sa veuve.
Bulletin mensuel des publications étrangères 1896, s. 59—72, 138—144.

3666. **Jahresberichte** der Geschichtswissenschaft im Auftrage der Historischen Gesellschaft zu Berlin herausgegeben von *J. Jastrow*. Jahrg. 17. 1894. XX + 135 + 436 + 338 + 268 s. Berlin, Gaertner.
Afdelningen för Sverige, som omfattar året 1894, är skrifven af *Severin Bergh* och utgör s. 109—124 af tredje afdelningen. Afdelningen för Finland har till författare *M. G. Schybergson* o. *K. Grotenfelt* och utgör s. 124—134 af tredje afdelningen.

3667. **Leitschuh, Friedrich,** Zur Geschichte des Bücherraubes der Schweden in Würzburg.
Centralblatt für Bibliothekswesen 1896, s. 104—113.

3668. **Lundstedt, Bernhard,** Sveriges periodiska litteratur. Bibliografi enligt Publicistklubbens uppdrag utarbetad. D. 2. Stockholm. 1813—1894. (2) + 321 + (2) s. Sthlm, Klemmings antiqvariat. Pr. 7,50.

3669. **Setterwall, Kristian,** Svensk historisk bibliografi 1895. 29 s.
Bilaga till Historisk Tidskrift 1896. 50 separatexemplar.

3670. **Snoilsky, Carl,** Svenska historiska planscher. 4. 1719—1891 och tillägg.
Kongl. Bibliotekets Handlingar. 18, s. 225—282 + (2) s.

3671. **Thyselius, Erik,** Förteckning öfver komitébetänkanden 1809—1894. På offentligt uppdrag utarbetad. (5) + 670 s. Sthlm. Pr. 4.

3672. **Westrin, Theodor,** Förteckning öfver i riksarkivet förvarade ministeriella handlingar. 12. Hollandica.
Meddelanden från Svenska Riksarkivet. XX, s. 371—394.

Topografi.

3673. **Burman, Fale A.,** Koncept-dagböcker förda under resor i Jämtland åren 1793—1802. I utdrag utgifna af *Johan Nordlander.* (Se N:o 2847); s. 99—119. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska samlingar. 3.

3674. **Johansson, Johan,** *fr. Noraskog,* Statens vinst af kyrkan inom Nerike genom reformationen.
Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. 1, s. 97—147.

3675. **Kjellberg, Carl M.,** Gamla Uppsala kyrka. Resultatet af gräfningarna därstädes.
Upplands fornminnesförenings tidskrift. Bd 3, s. 257—287 + 1 pl.

3676. **Kjellström, Ad.** o. **Wahlfisk, Joh.,** Nikolaikyrkan i Örebro. Arkitektonisk beskrifning öfver Örebro stadskyrka.
Meddelanden från Nerikes fornminnes-förening. 1, s. 1—88 + 6 pl.

3677. **Nerman, Gustaf,** Göta Kanals historia från äldsta tider till våra dagar. En teknisk-ekonomisk skildring af nämnda företags uppkomst, utveckling och fullbordan under tre århundraden. Afd. 2: 1810—1833. 206 + 65 + (3) s. Sthlm, Förf. Pr. 7,50.

3678. **Schmidt, Karl af,** Anteckningar om Röne härad. 1. Alla Helgona kyrka. (4) + V + 291 s. + 9 pl. + 1 portr. Tr. i Nyköping. Sthlm, Nordin & Josephson. Pr. 5,50.
Se nedan »Recensioner» 3769.

3679. **Skatteboken** af Medelpad pro anno 1543. Utgifven af *Johan Nordlander,* s. 121—134. 4:o. Sthlm, Fritze.
Norrländska samlingar. 4.

3680. **Upmark, G.,** Stockholms slott under Vasatiden.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896, s. 5—34.

Kulturhistoria.

3681. **Annerstedt, Claes,** Om samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet. 70 s. Sthlm, Beijer. Pr. 40 öre.
Föreningen Heimdals folkskrifter. 33—34.
Se nedan »Recensioner» 3770.

3682. **Bergh, Severin,** Rangstriderna inom adeln under 1600-talet.
Historisk Tidskrift 1896, s. 117—154.

3683. **Berg, Wilhelm,** Anteckningar om Göteborgs äldre teatrar. Bd 1: 1690—1794. VII + 474 s. Göteborg, Wettergren & Kerber. Pr. 6.

3684. **Björlin, Gustaf,** Fordomdags. Kulturhistoriska utkast och berättelser. 2:a serien. (1) + 191 s. Sthlm, Geber. Pr. 2,50.
Innehåller bl. a. Några ord om våra troféer. — Unge pfalzgrefvens utrikes resa. [1638—40].

3685. **Brolén, C. A.,** Bidrag till Vesterås läroverks historia. 2. Läroverkspr. 31 s. 4:o. Vesterås.

3686. **Fürst, Carl M.,** Anders Retzius bref till A. H. Florman. Ett bidrag till medicinens historia i Sverige. 128 s. + 2 portr. Lund, Gleerup. Pr. 3,50.

3687. **Hildebrand, Hans,** Sveriges medeltid. Kulturhistorisk skildring. D. 2: 4, s. 433—602. Sthlm, Norstedt. Pr. 3,50.

3688. **[Hildebrand, Hans],** Lyxen vid 1300-talets midt.
Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademiens Månadsblad 1893 [Utg. 1896], s. 30—44.

3689. **Jacobsson, E.,** Kulturhistoriska bilder från äldre tider.
Meddelanden från svenska slöjdföreningen 1896, s. 35—63.

3690. **Levertin, Oscar,** Från Gustaf III:s dagar. 268 + (1) s. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 3,50.

3691. **Lövenskiold, Herman Severin,** Den Kgl. Hofholdnings gamle Rhinskvin m. m.
Museum 1896, s. 83—88.

3692. **Norberg, Otto,** Hernösands kungl. gymnasium Bidrag till svenska skolans historia. (2) + 131 + (1) s. + 1 pl. Sthlm, Norstedt. Pr. 1.75.

3693. **Sprinchorn, C. K. S.,** Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia efter Skånes förening med Sverige. Inbjudningsskrift. 36 + 8 s. + 6 illustr. + 3 kartor. Lund, Gleerup. Pr. 1,50.

3694. **Tegnér, Elof,** Svenska bilder från sextonhundratalet. Anteckningar ur gamla papper. (2) + 314 + (1) + IV s. Sthlm, Beijer. Pr. 6.
Innehåller: Huset Lillie. — Arvid Forbus och Margareta Boije. — La regina nomade. — Tvenne italienska resande i Sverige på Karl XI:s tid. — Ur en brefväxling från reduktionens och släktprocessernas tid.
Se nedan »Recensioner» 3772.

3695. **Vigström, Eva,** Två blad ur folkets dolda kunskap. Anteckningar.
Svenska fornminnesföreningens tidskrift. (1896). Bd 9, s. 275—297.

3696. **Ödberg, F.,** Tidsbilder ur 1500-talets svenska häfder. 139 + (1) s. Sthlm, Fritze. Pr. 1,75.
Innehåller: Den norske adelsmannen Ennoch Brandrök och hans nidingsdåd (1538—1572). — Om den engelske köpmannen John Dymoch och hans förhållande till det svenska konungahuset (1560—1593). — Om den ryska öfverlöparen, bojaren Afanasius Wasiliewitsch Sjemjakin (1573—1588).

Kyrkohistoria.

3697. **Ahnfelt, Otto,** Om revisionen af Lunds domkapitels statuter efter reformationen.
Kirkehistoriske Samlinger. Fjerde Række. Bd 4, s. 301—331.

3698. **Binder, G.,** Geschichte der bayerischen Birgitten-Klöster. Grossenteils nach archivalischen Quellen bearbeitet.
Verhandlungen des historischen Vereines der Oberpfalz und Regensburg. (1896). Neue Folge. Bd 40, (2) s. + s. 1—348 + 17 pl.

3699. **Haller, Elof,** Svenska kyrkans mission i Lappmarken under frihetstiden. Akad. afh. IX + (1) + 155 s. Sthlm, A. V. Carlson. Pr. 1,50.

3700. **Levin, Herman,** Religionstvång och religionsfrihet i Sverige 1686—1782. Bidrag till den svenska religionslagstiftningens historia. Akad. afh. (7) + 310 s. Sthlm, A. Rietz. Pr. 3.

3701. **Quensel, Oscar,** När utkom första gången på svenska Luthers Kleiner Katechismus?
Kyrklig Tidskrift 1896, s. 322—325.

3702. **Sjöblom, Sven,** Presterskapets privilegier af år 1650 och 1723. Akad. afh. 154 s. Karlstad, Förf. Pr. 1,50.

Finland och Östersjöprovinserna.

3703. **Appelberg, K. A.,** Bidrag till belysning af sättet för presttjänsternas besättande i Finland från reformationen till medlet af 17:de seklet. Akad. afh. (1) + 194 + (1) s. Helsingfors.

3704. **Hartman, Torsten,** Raseborgs slotts historia. 155 + (1) + 6 pl. Helsingfors. Pr. 2,10.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 33.

3705. **Hjelt, Otto E. A.,** Naturalhistoriens studium vid Åbo universitet 3 + IV + 446 + (1) s. Helsingfors. Pr. 3,40.
Skrifter utgifna af Svenska Literatursällskapet i Finland. 32.

3706. **Hultin, Tekla,** Historiska upplysningar om bergshandteringen i Finland under svenska tiden. 1. Jernbruken. Akad. afh. VII + 247 s. Helsingfors.

3707. **Lindeqvist, K. O.,** Ahvenan kongressin Suomelle tuottamista rasituksista.
Historiallinen Arkisto 1896. D. 14, s. 707—718.

3708. **Melander, K. R.,** Suomen ynnä Käkisalmen läänien ja Inkerin veroista vuosilta 1617—1634.
Historiallinen Arkisto 1896. D. 14, s. 315—706.

3709. **Poelchau, Arthur,** Die livländische Geschichtsliteratur im Jahre 1895. 76 s. Riga, N. Kymmel.

3710. **Schybergson, M. G.,** Geschichte Finnlands. Deutsche Bearbeitung von *Fritz Arnheim*. XXIV + 663 s. Gotha, Perthes.
Geschichte der europäischen Staaten. Herausgegeben von A. H. L. Heeren, F. A. Ukert, W. v. Giesebrecht und K. Lamprecht. 57: 1.
Se nedan »Recensioner» 3777.

3711. **Schybergson, M. G.,** Johan Vilhelm Snellmans tidigare lefnadsskeden skildrade af Th. Rein.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 191—204.

3712. **Schybergson, M. G.,** Ur ärkebiskop Jakob Tengströms franska brefkonsept.
Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 3—20.

3713. **Utdrag** ur Åbo stads dombok 1636. Utgifna af *Torsten Hartman*. 235 s. Helsingfors.
Bidrag till Åbo stads historia. Utgifna på föranstaltande af bestyrelsen för Åbo stads historiska museum. Ser. 1: 8.

3714. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om folkundervisningen i Estland 1561—1710.
Kyrklig Tidskrift 1896, s. 341—362.

3715. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om kyrkoförfattningen i Estland under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. 57 + (1) s. Sundsvall.
Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1896—1897.

3716. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Meddelanden om den kyrkliga kulten i Estland under det svenska väldets tid. Kyrkohistorisk studie. 32 s.
Medföljer redogörelsen för Sundsvalls högre allmänna läroverk läsåret 1895—1896.

3717. **Westling, Gustaf Oskar Fredrik,** Kirchengesetz und Kirchengesetzarbeiten in Ehstland zur Zeit der schwedischen Herrschaft. Eine kirchenhistorische Studie. Autorisirte Uebersetzung aus dem Schwedischen.
Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. (1896). Bd 5, s. 39—68.

Allmän och utländsk historia.

3718. **Becker, C. F.,** Världshistoria. Omarbetad och till våra dagar fortsatt af professor *Wilhelm Müller*. Ny svensk illustrerad upplaga. Öfversättning och bearbetning af *O. W. Ålund*. H. 23—37, s. 273—440 + (5) s. + pl. + kartor. [Gamla tiden.] Bd 2: Roms historia till folkvandringen och början af Medeltiden. 544 s. + pl. + kartor. Sthlm, Albert Bonnier. Pr. 50 öre häftet.

3719. **Historie,** Danmarks Riges, af *Joh. Steenstrup, Kr. Erslev, A. Heise, V. Mollerup, J. A. Fridericia, E. Holm, A. D. Jörgensen*. Historisk Illustreret. D. 4: Fridericia, J. A., Danmarks Riges Historie 1588—1699. H. 1. 24 s. D. 5: Holm, E., Danmarks Riges Historie 1699—1814. H. 1. 24 s. D. 6: Jörgensen, A. D., Danmarks Riges Historie 1814—1864. H. 1—5. 120 s. Köbenhavn, Det Nordiske Forlag. Pr. 60 öre häftet.

3720. **Nyström, J. F.,** Öfversikt af handelns historia. 96 s. Sthlm, Looström & K:o. Pr. kart. 1,90.

Recensioner.

3721. **Hjärne, Harald,** Medeltidens statsskick omkring 800—1350. Valda texter. (Se N:o 3023.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 16—18 af *Ehd. [Emil Hildebrand]*; i Kyrklig Tidskrift 1896, s. 329—332 af *H. Ldm.*

3722. Hansisches Urkundenbuch. Bd 4. (Se N:o 3470.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 1382 af *W. S.*; i Altpreussische Monatsschrift 1896, s. 409—411 af *M. P.*

3723. **Christensen, William,** Unionskongerne og Hansestæderne 1439—1466. (Se N:o 3026.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1896, s. 330—332 af *H. J. Huitfeldt-Kaas*; i Literarisches Centralblatt 1896, s. 1421—1422; i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896, Monatsblätter, s. 118—121 af *E. R. Daenell.*

3724. Sverges traktater med främmande magter jämte andra dit hörande handlingar utgifne af *O. S. Rydberg.* D. 3: 3—4. 1483—1520. (Se N:o 3027.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 45—47 af *Ehd.* *[Emil Hildebrand]*; i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 438—540 af *C. Burenstam.*

3725. **Dahlmann, F. C.,** Geschichte von Dänemark. Bd 4. Von *Dietrich Schäfer.* (Se N:o 2280.)
Rec. i The English Historical Review 1896, s. 152—153 af *Nisbet Bain.*

3726. Kölner Inventar. Bd 1: 1531—71. Bearbeitet von *Konstantin Höhlbaum* unter Mitwirkung von *Hermann Keussen.* (Se N:o 3488.)
Rec. i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896/1897. Monatsblätter, s. 237—239 af *Carl Mollwo.*

3727. **Brandrud, A.,** Klosterlasse. Et bidrag til den jesuitiska propagandas historie i norden. (Se N:o 3040.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 38—41 af *Karl Hildebrand.*

3728. **Perger, August,** Jesuiterpatern Laurits Nielssen, saakaldt »Klosterlasse». (Se N:o 3496.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 48—52 af *Karl Hildebrand.*

3729. **Larsen, Axel,** Kejserkrigen. Et bidrag til de nordiske rigers krigshistorie. (Se N:o 3502.)
Rec. i Norsk Militært Tidsskrift 1896, s. 381—383 af *S. B.*

3730. **Köhler, G.,** Geschichte der Festungen Danzig und Weichselmünde bis zum Jahre 1814 in Verbindung mit der Kriegsgeschichte der freien Stadt Danzig. (Se N:o 2553.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 76, s. 305—308 af *v. Lettow-Vorbeck.*

3731. **Lorentzen, Theodor,** Die schwedische Armee im dreissigjährigen Kriege und ihre Abdankung. (Se N:o 2700.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 661—663 af *Victor Loewe.*

3732. **Dodge, Theodore Ayrault,** Great captains. Gustavus Adolphus. (Se N:o 3062.)
Rec. i The American Historical Review 1896, s. 331—335 af *John Bigelow.*

3733. **Struck, Walter,** Das Bündniss Wilhelms von Weimar mit Gustav Adolf. (Se N:o 3105.)
Rec. i Neues Archiv für Sächsische Geschichte und Alterthumskunde. Bd 17, s. 213—217 af *Karl Wittich;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 340—341 af *Victor Loewe;* i Literarisches Centralblatt 1896, s. 615; i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 177 af *W.*

3734. **Schott, Theodor,** Württemberg und Gustav Adolf 1631 und 1632. (Se N:o 3422.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1111—1112 af *Victor Loewe*; i Historisk Tidskrift 1896, s. 28—30 af *Per Sondén.*

3735. **Wittich, Karl,** Dietrich von Falkenberg's Ende. (Se N:o 3103.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 550 af *C. Sp.*

3736. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen: Bd 2—6. (Se N:o 1203, 1407, 1683 o. 2312.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 76, s. 484—492 af *Georg Irmer;* endast Bd 6 i The English Historical Review 1896, s. 161—164 af *George Edmundson.*

3737. Rikskansleren Axel Oxenstiernas skrifter och brefvexling. Senare afdelningen. Bd 7. (Se N:o 3096.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 23—28 af *A. Rfs.* *[Aron Rydfors]*; i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 119—120 af *Christian Schefer.*

3738. **Fagniez, Gustave,** Le père Joseph et Richelieu. (Se N:o 2710.)
Rec. i The English Historical Review 1896, s. 797—801 af *A. W. Ward;* i Historische Zeitschrift 1896. Bd 78, s. 138—139 af *M. Ritter.*

3739. **Schmidt, Rudolf,** Ein Kalvinist als kaiserlicher Feldmarschall im 30—jährigen Kriege. Nach den Akten der Wiener Archive dargestellt. [Peter Melander.] (Se N:o 3116.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1202—1203 af *Victor Loewe;* i Literarisches Centralblatt 1896, s. 254—255.

3740. **Huber, Alfons,** Geschichte Oesterreichs. Bd 5. (Se N:o 3510.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 965—966.

3741. **Klopp, Onno,** Der Dreissigjährige Krieg bis zum Tode Gustav Adolfs 1632. Bd 3. (Se N:o 3509.)
Rec. i Geschichts-Blätter für Stadt und Land Magdeburg 1896, s. 213—217 af *Karl Wittich.*

3742. **Bär, Max,** Die Politik Pommerns während des dreissigjährigen Krieges. (Se N:o 3511.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 832—833.

3743. Svenska riksrådets protokoll med understöd af statsmedel i tryck utgifvet af Kongl. Riksarkivet genom *Severin Bergh.* 6. 1636. 7: 1. 1637—39. (Se N:o 1682 o. 1991.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 76, s. 493—494 af *Georg Irmer.*

3744. **Fridericia, J. A.,** Adelsvældens sidste Dage. (1648—60.) (Se N:o 2715.)
Rec. i Tilskueren 1896, s. 567—578 af *P. Munch.*

3745. **Spannagel, K.,** Minden und Ravensberg unter brandenburgisch-preussischer Herrschaft von 1648 bis 1719. (Se N:o 2716.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 137—138 af *Ilgen;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1038—1039 af *Wilhelm Naudé.*

3746. Recueil des instructions données aux ambassadeurs et ministres de France depuis les traités de Westphalie jusqu'à la révolution française. T. 13. (Se N:o 3428.)
Rec. i Revue d'histoire diplomatique 1896, s. 437—438 af *Maurice Boutry.*

3747. **Haumant, Emile,** La guerre du nord et la paix d'Oliva (1655—1660). (Se N:o 2565.)
Rec. i Kwartalnik Historyczny 1896, s. 406—409 af *M. Korduba.*

3748. **Hedenström, Alfred von,** Die Beziehungen zwischen Russland und Brandenburg während des ersten nordischen Krieges. 1655—60. (Se N:o 3530.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1896, s. 341 af *Victor Loewe;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 719—720 af *Schirren;* i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 1896/97. Monatsblätter, s. 279 af *A. Pribram.*

3749. **Sörensen, S. A.,** Kjöbenhavns Belejring og Fyens Gjenerobring. (Se N:o 3532.)
Rec. i »Vort Forsvar» 1896, 4 Oktober, af *Axel Larsen.*

3750. **Köcher, Adolf,** Geschichte von Hannover und Braunschweig. Th. 2. 1668 -1674. (Se N:o 3134.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 799—800.

3751. Lettres de Pierre de Groot, ambassadeur des Provinces-Unies, à Abraham de Wicquefort, résident des Ducs de Brunswick. (Se N:o 3005.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 496—497 af *A. Pribram.*

3752. **Schnitler, Didrik,** Blade af Norges Krigshistorie. (Se N:o 3136.)
Rec. i Kongl. Krigsvetenskaps-Akademiens Tidskrift 1896, s. 134—161 af *v. d. L.* [*von der Lancken*].

3753. **Bain, Nisbet R.,** Charles XII and the collapse of the swedish empire 1682—1719. (Se N:o 3143.)
Rec. i The Athenæum 1896, s. 213; i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 302—304 af *Schirren;* i Nordisk Tidskrift 1896, s. 217—223 af *Agathon Hammarskjöld;* i Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 485 af *M. G. S.* [*M. G. Schybergson*].

3754. **Schefer, Christian,** Charles XII, roi de Suède. (Se N:o 3145.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1896, s. 223—224 af *Agathon Hammarskjöld.*

3755. **Stavenow, Ludvig,** Studier i ståndsriksdagens senare historia. Presteståndets sammansättning och formerna för dess riksdagsmannaval. (Se N:o 3156.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 36—38 af *M. G. Schybergson.*

3756. **Höpken, A. J. v.,** riksråd, grefve, Skrifter. Utg. af *Carl Silfverstolpe.* Bd 2. (Se N:o 2376.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1896, s. 348—350 af *Fritz Arnheim.*

3757. **Odhner, C. T.,** Sveriges politiska historia under konung Gustaf III:s regering. D. 2. (Se N:o 3564.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 81—90 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow*].

3758. **Greppi, G.,** Un gentiluomo milanese guerriero diplomatico 1763—1839. Appunti biografici sul bali conte Giulio Litta-Visconti Arese. (Se N:o 3567.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 31—36 af *T.* [*Elof Tegnér*].

3759. Sveriges krig 1808 och 1809. D. 2. (Se N:o 3177.)
Rec. i Tidskrift i Militär Helsovård 1896, s. 63—69 af *A. Quennerstedt.*

3760. **Anker, C. J.,** Uddrag af diplomatiske Indberetninger om Unionens Forberedelse og Tilblivelse 1814. (Se N:o 3199.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1393 af *Dietrich Schäfer.*

3761. **Aubert, L.,** La Norvège devant le droit international. (Se N:o 3606.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 61—66 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*].

3762. **Wrangel, F. U.** o. **Bergström, Otto,** Svenska adelns ättartaflor ifrån år 1857. (Se N:o 3235 o. 3635.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 71—73 af *G. Djurklou.*

3763. **Lindgren, Hellen,** Sveriges vittra storhetstid. D. 1. (Se N:o 3246.)
Rec. i Nordisk Tidskrift 1896, s. 421—424 af *Richard Steffen.*

3764. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur i Middelalderen med Henblik til det Øvrige Nordens. (Se N:o 3649.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 77—80 af *H. S.* [*Henrik Schück*].

3765. **Paludan, J.,** Danmarks Literatur mellem Reformationen og Holberg med Henblik til den svenske. (Se N:o 3650.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 77—80 af *H. S.* [*Henrik Schück*].

3766. **Schück, Henrik, o. Warburg, Karl,** Illustrerad svensk litteraturhistoria. (Se N:o 3249 o. 3655.)
Rec. i Kyrklig Tidskrift 1896, s. 567—572 af *J. A. E—d;* i Finsk Tidskrift 1896. Bd 1, s. 72—73 af *E. Ls.*

3767. **Sylwan, O.,** Den svenska pressens historia till statshvälfningen 1772. (Se N:o 3656.)
Rec. i Finsk Tidskrift 1896. Bd 2, s. 401—403 af *M. G. Schybergson.*

3768. **Hildebrand, Emil,** Svenska statsförfattningens historiska utveckling från äldsta tid till våra dagar. (Se N:o 3661.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 90—92 af *L. S.* [*Ludvig Stavenow*].

3769. **Schmidt, Karl af,** Anteckningar om Röne härad. 1. (Se N:o 3678.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 57—59 af —*rst*— [*Carl Silfverstolpe*].

3770. **Annerstedt, Claes,** Om samhällsklasser och lefnadssätt under förra hälften af 1600-talet. (Se N:o 3681.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 60—61 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*].

3771. **Fries, Ellen,** Teckningar ur svenska adelns familjelif i gamla tider. (Se N:o 3289.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 73—77 af *G. Djurklou.*

3772. **Tegnér, Elof,** Svenska bilder från sextonhundratalet, anteckningar ur gamla papper. (Se N:o 3694.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 97—99 af *Ehd.* [*Emil Hildebrand*]; i Nordisk Tidskrift 1896, s. 660—664 af *Agathon Hammarskjöld;* i Finsk Tidskrift 1896. Bd 2, s. 477—479 af *M. G. Schybergson.*

3773. Jungfru Marie örtagård. Vadstenanunnornas veckoritual i svensk öfvers. från år 1510. Utg. af *R. Geete.* (Se N:o 3304.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 52—57 af —*rst*— [*Carl Silfverstolpe*]; i Kyrklig Tidskrift 1896, s. 287—289 af *O. Q*[*uensel*].

3774. **Silfverstolpe, Carl,** Om kyrkans angrepp mot »Revelationes Sanctæ Birgittæ». (Se N:o 3307.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 7—12 af *Otto Ahnfelt.*

3775. Vadstena klosters uppbörds- och utgifts-bok 1539—1570. Utgifven af *Carl Silfverstolpe.* (Se N:o 3308.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 12—15 af *Otto Ahnfelt.*

3776. **Regesten** aus zwei Missivbüchern des 16 Jahrhunderts im Revaler Stadt-Archiv. Herausgegeben von Gotthard von Hansen. (Se N:o 3319.)
Rec. i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1649—1650 af *A. Bergengrün.*

3777. **Schybergson, M. G.,** Geschichte Finnlands. (Se N:o 3710.)
Rec. i Literarisches Centralblatt 1896, s. 1059—1060 af —*n*—; i Deutsche Zeitschrift für Geschichtswissenschaft. 1896/1897. Monatsblätter, s. 216—221 af *L. Stavenow.*

3778. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands. Bd. 1. (Se N:o 2905.)
Rec. i Historische Zeitschrift 1896. Bd 77, s. 523—524 af *B.*

3779. **Seraphim, Ernst,** Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufsegelung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich. Bd 2. (Se N:o 3323.)
Rec. i Baltische Monatsschrift 1896, s. 161—177 af *A. Bergengrün;* i Deutsche Litteraturzeitung 1896, s. 1203—1205 af *A. Bergengrün.*

3780. **Seraphim, Ernst und August,** Aus der kurländischen Vergangenheit. (Se N:o 2136.)
Rec. i Forschungen zur Brandenburgischen und Preussischen Geschichte 1896, s. 341—342 af *A. Bergengrün.*

3781. **Boëthius, S. J.,** Historisk läsning för skolan och hemmet. Allmänna historien. 1: Forntiden. (Se N:o 3330.)
Rec. i Historisk Tidskrift 1896, s. 1—7 af *Julius Centerwall.*

Svenska Historiska Föreningens årssammankomst i Stockholm den 26 februari 1897.

Sedan riksarkivarien Odhner öppnat sammankomsten, upplästes af sekreteraren följande

Årsberättelse för 1896.

Hist. Föreningen har under året räknat 923 årsafgift betalande ledamöter i Sverige och andra länder. Afgift som ständig ledamot har erlagts af vice häradshöfdingen Th. Naumann. Antalet personer, som erlagt sådan afgift, uppgick vid årets slut till 64, den af dessa afgifter bildade grundfonden till 4,800 kr.

Någon förändring i styrelsens sammansättning har under året ej ägt rum. Sedan dess flerårige ordförande, f. d. riksarkivarien Malmström, af hälsoskäl undanbedt sig återval, utsågs till ordförande d. 28 febr. riksarkivarien Odhner. Sekreterare och skattmästare hafva som förut varit hrr E. Hildebrand och Silfverstolpe.

Den 24 sept. 1896 afled Föreningens ständige ledamot, friherre Louis De Geer. Han tillhörde Föreningens styrelse från dess stiftande ända till början af 1892, då han flyttade från Stockholm. Vid sidan af de viktiga offentliga värf han under dé tolf åren hade att fylla, fann han äfven tid att ägna åt Föreningens sak och att deltaga i styrelsens sammanträden. Hist. Tidskrift förvarar äfven ett och annat bidrag af hans hand. För det intresse han sålunda ägnat den svenska Historiska Föreningen har styrelsen att uttala sin djupt kända tacksamhet.

Under 1896 har 16:de årgången af Hist. Tidskrift utgifvits. Den har alltjämt visat sig vara en föreningspunkt för historisk forskning i vårt land och har under året mottagit bidrag af 26 personer. Som ordinarie bilaga har utgifvits Historisk Bibliografi för 1895, utarbetad af amanuensen Kr. Settervall.

Den publikation af bref och aktstycken rörande 1809 års krigsrörelser, som för 1896 såsom tilläggshäfte utlofvades, har till följd af materialets rikedom och många nyfunna bidrag, hvilka där borde

finna plats, ej hunnit afslutas under året. Tryckningen har emellertid så långt framskridit, att arbetet under våren torde föreligga färdigt.

Föreningens verksamhet är, som bekant, beroende på frivilliga årsafgifter. Det är styrelsens plikt att påpeka, att de årliga inkomsterna ej räcka till att bestrida utgifterna, ehuru de senare under 1896 ej obetydligt understigit föregående års. Till följd af dödsfall och andra orsaker har medlemsantalet sjunkit under det minimum, som är erforderligt, för att utgifter och inkomster skola gå ihop. Styrelsen tillåter sig att till dem, som intressera sig för svensk historisk forskning, ställa den uppmaningen att i mån af förmåga verka för Föreningens sak. Den erinrar om, att Tidskriftens uppgift är att bereda plats för originalundersökningar i svensk historia, så vidt möjligt af allmännare intresse och i sådan form, att den kan tilltala bildade i allmänhet; att offentliggöra hittills otryckta bref och aktstycken af större värde samt att genom notiser, litteraturöfversikter och granskningar följa viktigare företeelser inom den historiska världen och den historiska litteraturen, för så vidt de angå Sverige. Det välvilliga mottagande och det förtroende, som hittills kommit Föreningens tidskrift till del, ger styrelsen grundad anledning att förmoda, att en sådan uppmaning skall finna gensvar och att Föreningens litterära verksamhet allt framgent, liksom hittills, skall utan rubbningar kunna fortgå.

Om Föreningens ekonomiska ställning upplyser den af utsedda revisorer afgifna berättelsen.

Därefter föredrogs följande

Revisionsberättelse.

Af Svenska Historiska föreningen utsedde att granska de af Föreningens skattmästare förda räkenskaper för år 1896, få undertecknade efter verkställdt uppdrag härom afgifva följande berättelse:

Inkomsterna hafva varit följande:

Saldo från 1895	kr.	8,117: 54.
805 årsafgifter à 5 kronor	»	4,025: —
13 afgifter genom postprenumeration à 4,54 . . .	»	59: 02.
H. K. H. Kronprinsens årsafgift	»	50: —
1 ständig ledamotsafgift	»	75: —
Afgifter från Danmark	»	158: 10.
D:o från Norge	»	145: 35.
Redovisning från Samson & Wallin	»	78: —
D:o från Fritze	»	284: 85.
Försålda häften	»	71: 50.
Räntor	»	235: 25.
Summa inkomster	kr.	13,299: 61.

Utgifterna hafva varit:

Å Redaktionskonto	kr.	2,290:	—
Å Boktryckarekonto	»	2,629:	85.
Å Distributionskonto	»	222:	01.
Å Diversekonto	»	603:	90.
Summa utgifter	kr.	5,745:	76.
Behållningen till 1897 utgör således	»	7,553:	85.
Summa utgifter	kr.	13,299:	61.

Af behållningen äro insatta i Stockholms Handelsbank

Å depositionsräkning	kr.	4,600:	—
Å folioräkning	»	2,841:	24.
Kontant i kassan	»	112:	61.
Summa	kr.	7,553:	85.

Ofvanstående räkenskaper för räkenskapsåret 1896, äfvensom säkerhetshandlingar äro af undertecknade, utsedde revisorer, granskade och riktiga befunna, hvarför full decharge åt styrelsen tillstyrkes.

Stockholm den 24 februari 1896.

Severin Bergh. *Bernhard Lundstedt.*

Med anledning af denna revisionsberättelse beviljades styrelsen decharge för år 1896.

Styrelsens medlemmar återvaldes, och utgöres den sålunda af herrar C. Annerstedt, G. Björlin, R. M. Bovallius, E. Hildebrand, C. G. Malmström, C. T. Odhner, C. Silfverstolpe, C. G. Styffe, C. F. Wærn och M. Weibull.

Till revisorer valdes herrar S. Bergh och B. Lundstedt samt till deras suppleanter herrar F. Wancke och C. A. Zachrisson.

Professor E. Carlson höll ett föredrag om »Sveriges sista bragd som evangelisk stormakt eller Karl XII och kejsaren 1707».